

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Nordatlanten og Troperne

Forvaltningshistoriske kilder fra Færøerne, Grønland, Island og Tropekolonierne

Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie

Nordatlanten og Troperne

Værket »Kilder til dansk forvaltningshistorie« indeholder følgende bind:

- Bind I: Vor gunst tilforn. Kilder til dansk forvaltningshistorie indtil 1750. Kbh. 2007.
- Bind II: På embeds vegne. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1750-1920. Kbh. 1998.
- Bind III: Efter bemyndigelse. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1920-1970. Under udgivelse.
- Bind IV: Slesvig, Preussen, Danmark. Kilder til sønderjysk forvaltningshistorie. Kbh. 2004.
- Bind V: Nordatlanten og Troperne. Forvaltningshistoriske kilder fra Færøerne, Grønland, Island og Tropekolonierne. Kbh. 2007.

Nordatlanten og Troperne

Forvaltningshistoriske kilder fra Færøerne,
Grønland, Island og Tropekolonierne

Redigeret af
*Erik Nørr og
Jesper Thomassen*

Selskabet for Udgivelse af Kilder
til Dansk Historie
København 2007

Nordatlanten og Troperne
Forvaltningshistoriske kilder fra Færøerne, Grønland, Island og Tropekolonierne
© Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie
Trykt af Special-Trykkeriet Viborg a-s
ISBN 978-87-7500-198-5
Udgivet med støtte af
Dansk-Færøsk Kulturfond
Den Letterstedtske Förening/danske afdeling
Grønlands Nationalmuseum og Arkiv
Kulturministeriets tilskud til internationalt samarbejde på arkivområdet
Mentamálaráðið (Det færøske Kulturministerium)
Mentanargrunnur Landsins (Færøsk Kulturfond)
Statens Arkivers andel af UMTS-midlerne
Þjóðskjalasafn Íslands, Islands Nationalarkiv

Forsidebillede:

Frederigsvåg i Tórshavn 1778

1768-95 havde den danske købmand Niels Ryberg en transithavn i Vágbotn i Tórshavn, som han kaldte for Frederiksvåg. Rybergs handelsvirksomhed havde held med at udnytte Danmarks neutralitet i de år og drev handel over store dele af verden. Han havde handel over hele det daværende danske rige. Hans interesser strakte sig til Island, Grønland, Færøerne, Finmarken, Ostindien og Vestindien. I Færøerne blev f.eks. te fra Kina og rom fra Vestindien oplagret og solgt eller smuglet videre.

En af hans købmænd i Færøerne, Christian Rosenmeyer, malede Tórshavn i 1778. Maleriet blev kopieret flere gange. Denne kopi med rettelser i forhold til det oprindelige maleri er fra 1836 og udført af Jens Davidsøn, som var amtskriver og ellers havde adskillige tillidsposter i den færøske administration. (*Føroya Landsbókasavn i Tórshavn*).

Bagsidebillede:

Den nederste del af skeden til kroningskården (1671) med Færøernes, Islands og Grønlands våbenskjold. (*De Danske Kongers Kronologiske Samlinger på Rosenborg Slot*).

Forord

Med udgivelsen i 2007 af de tre sidste bind (af i alt fem) af værket *Kilder til dansk forvaltningshistorie* har Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie tilgængeliggjort i alt 469 kildetyper til det danske riges historie. De første tre bind omfatter det egentlige Danmark, medens bind IV og V omfatter dels Slesvig/Sønderjylland, dels Færøerne, Grønland, Island samt de tropiske besiddelser i Ostindien, Guinea og Vestindien. Med det store projekt er der skabt et hjælpemiddel til de omfattende administrationshistoriske kildegrupper i Rigsarkivet, landsarkiverne og de nordatlantiske arkiver.

Forfatterne og redaktørerne af bind V er arkivarer ved danske, færøske, grønlandske og islandske arkiver. Arbejdet med *Nordatlanten og Troperne* har bidraget til, at der er frembragt megen ny viden om den nordatlantiske forvaltningshistorie. Dette samarbejde giver sig senere udslag i udgivelsen af en antologi om færøsk, grønlandsk og islandsk forvaltningshistorie. Dette bind vil blive udgivet som et supplerende bind VI i serien *Kilder til dansk forvaltningshistorie*.

Nordatlanten og Troperne omfatter i alt 71 kildetyper jævnt fordelt mellem de fire områder: Færøerne, Grønland, Island og Tropekolonierne. Til hvert afsnit er der føjet en indledende oversigt over forvaltningen. Desuden er bindet forsynet med et afsnit om mål, vægt og mønt, en oversigt over den vigtigste litteratur samt to registre dels til bind V og dels over kildetyper i alle fem bind.

Arkiverne i Danmark, Færøerne, Grønland og Island har sammen med Den Letterstedske Förenings danske afdeling bidraget til udgifterne i forbindelse med forfatter- og redaktionsmøder. Til den endelige redaktion har Statens Arkiver fra de særlige UMTS-midler bidraget med en måneds frikøb til arkivar Erik Nørr. Trykningen af bogen er støttet af Dansk-Færøsk Kulturfond; Grønlands Nationalmuseum og Arkiv; Kulturministeriets tilskud til internationalt samarbejde på arkivområdet; Mentamálaráðið (Det færøske Kulturministerium); Mentanargrunnur Landsins (Færøsk Kulturfond) og Þjóðskjalasafn Íslands, Islands Nationalarkiv. Til alle bringer Kildeskriftselskabet en stor og varm tak.

For stor hjælp med at udvælge og affotografere de i farver gengivne våbenskjolde takkes Nils G. Bartholdy og Peter Wodskou. Føroya Fornminnisavni takkes for at have stillet en række illustrationer til rådighed for bogen.

Kildeskriftselskabet februar 2007

Esben Albrechtsen
Niels Geert Bolwig
Michael Bregnsbo

Grethe Ilsøe
Sebastian Olden-Jørgensen

Jesper Thomassen
Ebbe Yndgaard

Indhold

Forord	5
Indholdsfortegnelse	7
Forkortelser	11
Generel indledning (EN)	13-16
FÆRØERNE	17-112
Indledning Færøerne (LN)	19
<i>Centralforvaltningen</i>	23
1. Norske Register og Tegnelser [vedrørende Færøerne og Island] (EG)	23
2. Sjæleregister (LN)	29
3. Præsteansøgning (EN)	34
4. Kommandorapport (SJ)	40
5. Indberetning om bygdeskoleinspektion (EN)	44
6. Justitsministeriets Færøsager (LN)	48
<i>Landsadministrationen (den færøske administration)</i>	54
7. Lagtingsprotokol (LN)	54
8. Fæsteprotokol for kongsjord (LN)	59
9. Skanseprotokol (LN)	63
10. Handelsbog for Den Kongelige Handel på Færøerne (LN)	71
11. Sogneafstemning (spiritusudskænkning) (LN)	76
12. Grønlandstilladelse (LN)	81
13. Indberetning til Lagtinget om veje, broer og landingssteder (LN)	85
14. Landsnævnsforhandling (SJ)	89
<i>Lokaladministrationen</i>	95
15. Grinderegnskab (LN)	95
16. Folke- og bådetal (LN)	102
17. Bygdeprotokol (LN)	107

GRØNLAND	113-191
Indledning Grønland (NF)	115
<i>Inspektoratsarkiv</i>	118
18. Inspektørens indberetning (NF)	118
19. Liste over ansatte ved kolonien (NF)	123
20. Hjælpekasseregnskab (NF)	127
21. Fangstliste (AMP)	132
<i>Kolonibestyrerarkiv</i>	134
22. Kolonibestyrerens mandtalsliste (NF)	134
23. Grønlænderbog (NF)	138
24. Junipapirer (NF)	143
25. Leveranceforretning (NF)	147
26. Koloniens udgiftsliste (NF)	152
27. Konossement (NF)	157
<i>Præstearkiv</i>	161
28. Herrnhuterkirkebog (NF)	161
29. Missionsdesignation (NF)	166
30. Præstedagbog (AMP)	171
31. Inventarprædiken (AMP)	175
<i>Skolearkiv</i>	178
32. Grønlandsk skoleberetning (AMP)	178
33. Pensaprotokol (AMP)	180
<i>Forstanderskabsarkiv</i>	183
34. Dobbeltsproget forhandlingsprotokol (AMP)	183
35. Repartitionsliste (AMP)	188
<i>Øvrige arkiver</i>	190
36. Radioavis (NF)	190
ISLAND	193-299
Indledning Island (KK og RM)	195
<i>Altinget</i>	201
37. Altingsbog (RM)	201

<i>Jordebogskommissionen</i>	206
38. Folketælling 1703 (KK)	206
39. Kreaturtælling 1703 (EGG)	212
<i>Økonomiske tilstande</i>	216
40. Betænkninger og forslag til Landkommissionen 1770-71(HS) ..	216
41. Kollektbøger (vulkanudbrud og jordskælv 1783-85) (EN)	224
<i>Den kongelige handel</i>	229
42. Islandske handelsregnskaber (PK)	229
a. Fiskregnskab	229
b. Krambodsbog (hovedbog)	234
<i>Kongelige embedsmænd</i>	236
43. Sognemandtal (KK)	236
44. Folketællingsgældsboek/mandtalsgældsboek (PK)	240
<i>Kommunalforvaltningen/repstyret</i>	245
45. Kommuneprotokol (repsprotokol) (KK)	245
a. Tienderegnskab og fattigligning	245
b. Forsørgelsesplan	248
c. Opgørelse af fattigregnskab	253
46. Udtægtsprotokol (KK)	258
47. Repsstyrens registreringsbog (PK)	263
48. Repsstyrens auktionsbog (PK)	267
49. Repsstyrens rapport over løsøre (KK)	271
50. Repsstyrens økonomiske tabel (KK)	277
51. Valgbog, ikke hemmelige valg til repsnævn (KK)	284
<i>Island i Danmark</i>	288
52. Islandske sager i Udenrigsministeriet (RM)	288
a. Korrespondance	288
b. Kodetelegram	291
53. Forhandlingsprotokol Dansk-Islandsk Nævn (RM)	294
54. Ansøgning til Dansk-Islandsk Fond (RM)	297
TROPEKOLONIERNE	301-384
Indledning Tropekolonierne (EG)	303
<i>Ostindien</i>	310
55. Sekretrådsprotokol fra Trankebar (EG)	310
56. Algiersk søpasprotokol (EG)	314
57. Skibsjournal (EG)	318

58. Ladninger til og fra Indien (EG)	322
59. Folketællinger i Ostindien (EG)	328
<i>Guinea</i>	332
60. Generalbrev (EG)	332
61. Palaberbog (EG)	336
62. Negotiebog (EG)	340
<i>Vestindien</i>	344
63. Oktroj for handelskompagni (EG)	344
64. Instruks for generalguvernør (EG)	349
65. Negerliste (EG)	354
66. Fribrev for slave (EG)	357
67. Plantageindberetning (EG)	361
68. Protokol over indkomne fartøjer til Sankt Thomas (EG)	366
69. Protokol over ankomne rejsende til Sankt Thomas (EG)	369
70. Folketællinger i Vestindien (EG)	372
71. Menighedernes indberetninger om fødte, konfirmerede, viede og døde (EG)	378
Mål, vægt og mønt (LN, NF, KK og EG)	385-388
Generel litteratur til Nordatlantens og Tropernes historie	389-400
Om forfatterne	401-403
Register til bind V	405-408
Fællesregister over kildetyper bind I-V	409-416

Forfattersignaturer i indholdsfortegnelsen

NF	Niels Frandsen
EGG	Eríkur Guðmundsson
EG	Erik Gøbel
SJ	Sámal Johansen
KK	Kristjana Kristinsdóttir
PK	Pétur Kristjánsson
RM	Ragnheiður Mósesdóttir
LN	Lena Nolsø
EN	Erik Nørr
AMP	Ane Marie B. Pedersen
HS	Hrafn Sveinbjarnarson

Forkortelser

AM	Den Arnamagnæanske Samling
ang.	angående
bd.	bind
bek.	bekendtgørelse
da.	dansk
f./ff.	følgende side/flerfølgende sider
jfr.	jævnfør
Kbh.	København
KGH	Den Kongelige Grønlandske Handel
kgl.	kongelig
LAK	Landsarkivet for Sjælland m.v. (København)
LSS	Landskjalasavnið, Færøernes Landsarkiv
m.v.	med videre
NKA	Grønlands Nationalmuseum og Arkiv
nr.	nummer
o.l.	og lignende
pk.	pakke
RA	Rigsarkivet, København
s.	side/sider
ÞÍ	Þjóðskjalasafn Íslands, Islands Nationalarkiv

Generel indledning

Kilder til dansk forvaltningshistorie, som udkommer i fem bind, har basis i det forvaltningshistoriske projekt *Stat, Forvaltning og Samfund*, som Statens Humanistiske Forskningsråd igangsatte i 1991, og som blev afsluttet med udgivelsen af et stort oversigtsværk, *Dansk Forvaltningshistorie*, i tre bind i 2000. I dette projekt beskæftigede et stort antal forskere sig med forvaltningshistoriske emner og kilder. Dette førte til, at man i *Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie* fik den idé at udgive en forvaltningshistorisk kildesamling, og i 1998 udkom første bind, *På embeds vegne*, der omfatter kilder til dansk forvaltningshistorie i perioden 1750-1920.

Moderne forvaltningshistoriske kilder er alt for omfattende til at kunne udgives i traditionelle kildeudgaver, hvor kilderne udgives i fuld udstrækning. Derfor er formålet med *Kilder til dansk forvaltningshistorie* at bringe en indføring i de meget omfattende forvaltningshistoriske kildegrupper, som findes i vore arkiver, ved at præsentere en række vigtige forvaltningshistoriske kildetyper. Det er således ikke kildernes saglige og konkrete indhold, der i denne sammenhæng er af interesse, men deres generelle værdi som kildetyper.

Værket er tænkt som en praktisk håndbog for alle, der arbejder med det danske riges historie fra middelalderen til 1970. For universiteternes historikere og historiestuderende vil det kunne anvendes som en introduktion til arkivstudier, mens det på arkiverne forhåbentlig kan vinde indpas som et nyttigt opslagsværk. Ikke mindst er værket tænkt som en hjælp til de mange, der arbejder med slægts- og lokalhistorie. De vil i bogen på en overskuelig måde blive præsenteret for en lang række værdifulde og – for manges vedkommende – sjældent benyttede kilder af stor betydning for slægts- og lokalhistorien.

Det blev ved udgivelsen af *På embeds vegne* (bind II) i 1998 besluttet at lade bogen følge op af et bind I, der dækker tiden før 1750, og et bind III for perioden 1920-70. Disse tre bind indeholder alene kilder fra det egentlige Danmark og ikke fra rigets yderområder: hertugdømmerne, de nordatlantiske områder og Tropekolonierne. Da man i dansk historieskrivning i stigende grad beskæftiger sig med det danske rige i dets fulde udstrækning, planlagde Kildeskriftselskabet yderligere to bind i værket, dels et bind IV (*Slesvig, Preussen, Danmark*) med kilder til sønderjysk forvaltningshistorie, og et bind V, som skulle omfatte kilder fra Færøerne, Grønland, Island og Tropekolonierne.

Arbejdet med bind V blev iværksat af en forfattergruppe bestående af arkivarer fra Færøerne, Grønland, Island og Danmark i forbindelse med de nordiske arkivdage på Erhvervsarkivet i Århus i 2000. Efterfølgende har redaktørerne og forfattergruppen holdt en række møder især i forbindelse med de nordiske og de vestnordiske arkivdage. Specielt det vestnordiske arkivsamarbejde har været af betydning for udarbejdelsen af det foreliggende bind. På de vest-

nordiske arkivkonferencer i Reykjavik i 1999, i Tórshavn i 2002 og i Nuuk i 2005 har et af temaerne hver gang været administrationshistorie. Foredragene fra arkivmødet i Reykjavik foreligger trykt i publikationen: *Vest-nordisk arkivkonference Island – 1999*. Red. af Eriður Guðmundsson og Kristjana Kristinsdóttir. Reykjavik 2002. De forvaltningshistoriske indlæg fra de to seneste arkivkonferencer planlægges udgivet som en forvaltningshistorisk antologi vedrørende Færøerne, Grønland og Island. På en række områder er den nordatlantiske forvaltningshistorie endnu ikke behandlet, men forhåbentlig kan bindet med de forvaltningshistoriske kilder anspore til yderligere forskning. Som bidrag hertil bringer *Nordatlanten og Troperne* for hvert land en oversigt over de enkelte landes forvaltning, ligesom der bagest i bogen bringes en redegørelse for mål, vægt og mønt samt en fortegnelse over den vigtigste litteratur og de vigtigste kilder.

Ved anvendelsen af bogen skal man være opmærksom på, at konceptet for udvælgelsen er kildetyper. Man kan derfor ikke være sikker på at finde de vigtigste kildegrupper til f.eks. Islands historie. En række vigtige kildetyper kan være udeladt, fordi samme kildetype – eksempelvis brevbog, forhandlingsprotokol, tingbog, politiprotokol eller kirkeregnskab – er beskrevet i et af de øvrige bind i serien, hvortil henvises. Et samlet register til alle fem bind hjælper til at finde den relevante kildetype i de øvrige bind. Fra denne hovedregel om, at en bestemt kildetype kun beskrives én gang, er der i bind V afveget i en række tilfælde. En kilde kan, selv om den hedder det samme, på grund af lokale forhold have fået et andet indhold end den tilsvarende i Danmark. Som eksempler herpå kan nævnes herrnhuternes kirkebøger i Grønland (kilde nr. 28) og de islandske, ostindiske og vestindiske folketællinger (henholdsvis kilde nr. 38, nr. 59 og nr. 70). Derudover kan kilder i nogle tilfælde være medtaget af hensyn til, at der for de enkelte lande bør være et dækkende antal eksempler fra de væsentligste forvaltningsområder. Som eksempler herpå kan nævnes repsstyrenes registreringsbøger og auktionsbøger, som i høj grad ligner tilsvarende protokoller hos retsbetjenten i Danmark.

Der er i bindet præsenteret en række helt specielle kildetyper. Som eksempler kan nævnes grinderegnskaber fra Færøerne, det islandske repsstyre, en slags kommunalforvaltning, som har sin rod helt tilbage til tiendeloven af 1096/97, grønlanderbøger og junipapirer fra Grønland, algierske søpasprotokoller, palaberbøger, negerlister og fribreve for slaver fra Tropekolonierne. I nogle tilfælde kan kildetyperne være af betydning for flere lande. Som eksempler kan nævnes kilde nr. 12: Grønlandsandragender/Grønlandstilladelser, som er færøske fiskeres ansøgning om at få lov til at fiske i grønlandske farvande. Kilde nr. 63: oktroj for handelskompagni er repræsenteret ved et eksempel fra Vestindisk-guineisk Kompagni, men tilsvarende eksempler findes fra andre handelskompagnier både ostindiske og nordatlantiske.

En del af de nordatlantiske kildetyper er indført noget senere end de tilsvarende danske. F.eks. er kirkebøgerne indført (eller bevaret) senere, jo længere man kommer nordpå. Imidlertid er der også i Nordatlanten eksempler på admi-

nistrative nyskabelser, der var på forkant med udviklingen i Danmark. F.eks. blev der i Island afholdt folketælling allerede i 1703 (se kilde nr. 38). Kvinderne fik valget i Island tidligere end i Danmark (se kilde nr. 51). Og endelig var Færøerne det første land, hvor man gennemførte en afstemning om spiritusforbud, hvilket skete i 1908 (se kilde nr. 11).

Nordatlanten og Troperne omfatter kilder fra den periode, hvor forvaltningen var fælles med Danmark. Det vil for Islands vedkommende sige frem til 1918/1944, for Færøerne frem til hjemmestyret i 1948, dog for fællesanliggenderne frem til 1970, for Grønlands vedkommende til 1970. For Tropekolonierne frem til afviklingen af den danske forvaltning i henholdsvis 1845 (Ostindien), 1850 (Guinea) og 1917 (Vestindien). Det kan i mange tilfælde være indviklet at finde rede i, hvilke kontorer i centralforvaltningen der behandlede sager vedrørende Færøerne, Island og Grønland. Der er i bogen medtaget tre kildeeksempler, som kan bidrage til at finde vej gennem centralforvaltningens arkiver. Kilde nr. 1 redegør for de såkaldte norske registre og tegnelser i Danske Kancelli, som ud over norske sager også indeholdt vigtige sager vedrørende Færøerne, Island og for en periode Grønland. Der gives også en redegørelse for kildematerialets opbevaringsforhold, efter at der er sket flere arkivudvekslinger. Kilde nr. 6, Justitsministeriets Færøesager, fortæller om administrationen af Færøerne efter ministerialsystemets indførelse. Kilde nr. 52 fortæller om forvaltningen af islandske sager i Udenrigsministeriet i København frem til 1944.

Som i de øvrige bind er der for samtlige kildetyper benyttet en fast model for kildebeskrivelsen i syv punkter:

Kildebeskrivelsen

1. Definition og kort præsentation af kildetyper (i kursiv)

I en del tilfælde gives der desuden administrationshistoriske oplysninger, som sætter kilden ind i dens forvaltningshistoriske kontekst. Dette er især tilfældet, hvor kilden ikke er beskrevet i den forvaltningshistoriske litteratur, hvilket f.eks. er tilfældet med kilderne fra det islandske repsstyre.

2. Transskription

Teksten gengives ord- og bogstavret. Der benyttes et læservenligt layout, bl.a. ved at hovedoverskrifter og evt. afsnitoverskrifter markeres med kursiv. I nogle tilfælde er der anvendt moderne tegnsætning.

I de tilfælde, hvor teksteksemplerne er uddrag af større kilder (f.eks. et referat fra en forhandlingsprotokol), markeres dette ikke særskilt. Der anvendes i øvrigt heller ikke anførselstegn for at vise, at der er tale om citater. Udeladelser af passager *inde* i det enkelte teksteksempel vil dog altid blive markeret med (...).

Indsættelse af manglende ord eller bogstaver, der letter forståelsen, sker i [].

Forkortede ord skrives i vid udstrækning fuldt ud, og i disse tilfælde udelades det punktum, der har afsluttet ordet og markeret forkortelsen. Dette gælder dog ikke for alle de forkortelser, der findes nævnt under *Forkortelser*. Ved forkortelser er eventuelt manglende punktum altid sat uden markering med [].

Ved *skemaer og andre opstillinger* vil rubrikoverskrifterne stå markeret med kraftige typer og resten af skemaet i almindelig skrift. Endelig skal det nævnes, at enkelte kilder ikke er transskriberede, men bringes i fotografisk gengivelse. Disse kilder vil være ledsaget af fyldige kommentarer.

Oversættelse:

De islandske samt et par af de færøske og grønlandske kilder, som ikke er skrevet på dansk, gengives først på originalsproget og derefter i dansk oversættelse.

3. Kommentarer

I en række tilfælde kan der være behov for at knytte nogle mere specifikke bemærkninger til kilden, og dette kan ske under dette punkt. Her finder man også forklaringer til vanskelige ord og begreber.

4. Lovgrundlag

Her findes henvisninger til de bestemmelser, der har været gældende for den pågældende kildetype, heriblandt love, forordninger, bekendtgørelser, cirkulærer og skrivelser. Hvor der ikke findes noget egentlig lovgrundlag for kildetypen, er dette angivet. Som hovedregel er der ikke henvist til trykte lovsamlinger. Disse kan findes i afsnittet *Generel litteratur til Nordatlantens og Tropernes historie*, som findes bagi bogen.

5. Anvendelsesmuligheder

Under dette punkt gøres der kort rede for kildernes anvendelsesmuligheder såvel i relation til mere overordnede historiske problemstillinger som i relation til slægts- og lokalhistoriske undersøgelser.

6. Hvor findes kildetypen?

Her gives der henvisninger til de arkiver, hvor kildetypen findes. Mere specifikke oplysninger skal søges i de forskellige arkivguider og arkivfortegnelser. De vigtigste er opført i *Generel litteratur til Nordatlantens og Tropernes historie*.

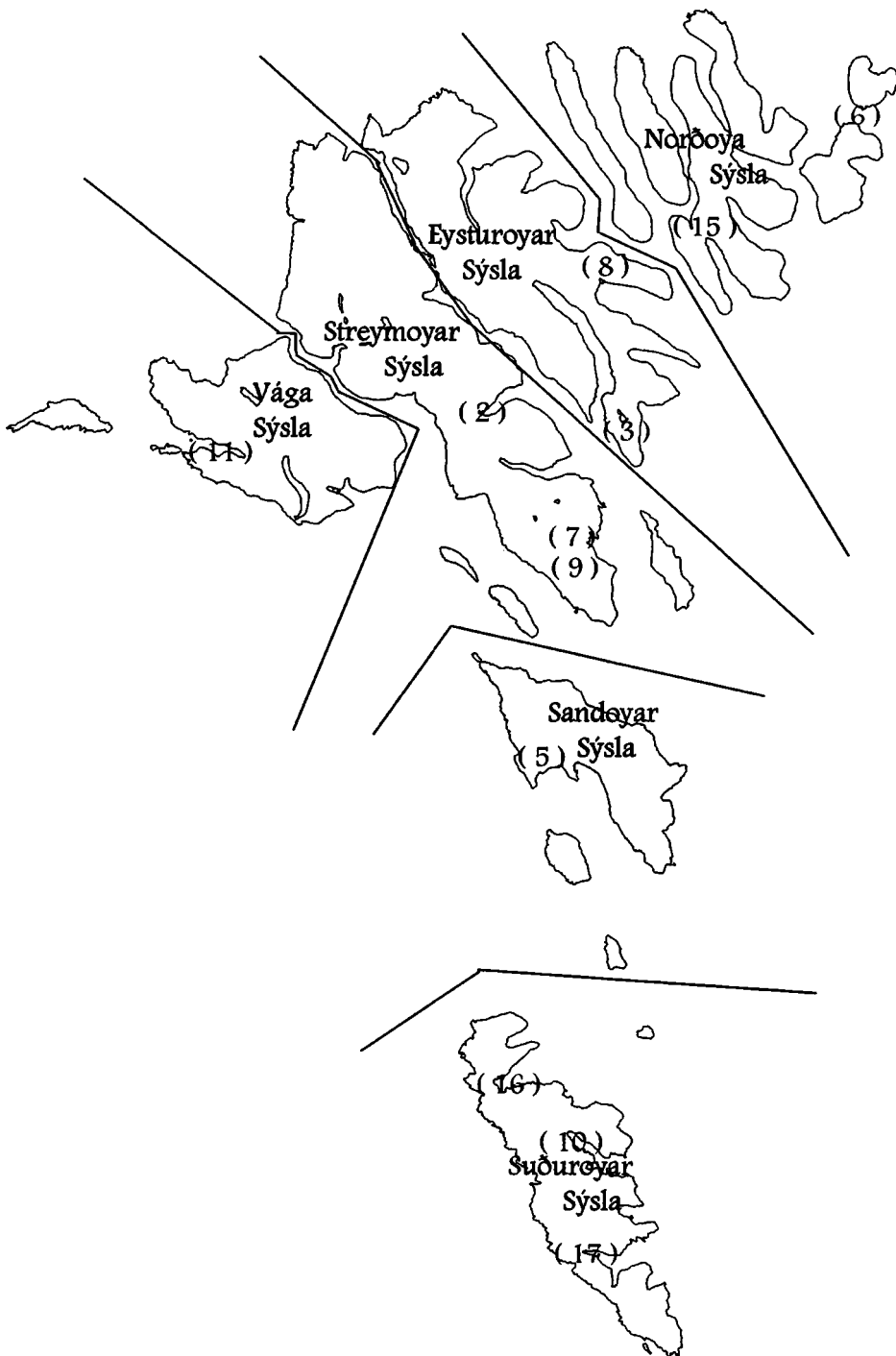
7. Litteratur

Her bringes en oversigt over relevante bøger og artikler, hvor kilden er benyttet. Derudover kan der findes relevante referencer til artikler og bøger, som mere bredt omhandler det pågældende forvaltningsområde. Da der på flere områder mangler forvaltningshistoriske undersøgelser, vil der til nogle kildetyper mangle litteraturhenvisninger, da kilden her beskrives for første gang.

Færøerne

Det ældste kendte færøske våbenskjold med en vædder eller et får som motiv er udskåret på en af kirkestolene, der har stået i kirken i Kirkjubø, som var det gamle bispestæde i Færøerne. Stolene stammer fra begyndelsen af 1400-tallet. Fra gammel tid brugte lagmanden samme motiv i sit segl. Det ældste bevarede segl findes på et brev, der er skrevet i Tórshavn 15. august 1533. Det her viste våbenskjold stammer fra Danske Kancelli og findes nu i Rigsarkivet. (Foto: Peter Wodskou).

Færøerne var indtil 1913 delt i 7 præstegæld, der var identiske med sysseinddelingen med undtagelse af Streymoy, der var delt i to, nemlig Norðstreymoy og Suðurstreymoy. Numrene angiver den geografiske placering af kildeeksemplerne. Kortet er tegnet på grundlag af kort fra Matrikulstovan (Færøernes matrikulkontor).

Indledning Færøerne

Det færøske landnam fandt sted i begyndelsen af 800-tallet. Omkring 1035 blev Færøerne et norsk skatland. Den samfundsmæssige organisering i Norge dannede forbillede for det færøske samfund.

Landet blev administrativt inddelt i 6 retskredse, som geografisk svarede til systemerne i dag. Lokalting blev holdt om foråret og nogle gange også om efteråret. Domme, som blev afsagt her, kunne appelleres til Løgtingið (Lagtinget). Løgtingið, der blev ledet af en lagmand, samledes en gang om året på Tinganes i Tórshavn. Juridisk hørte Færøerne til Gulatinget i Norge. I 1290'erne trådte Seyðabrævið (Fårebrevet) i kraft. Det fastsatte regler for landbrugets indretning på Færøerne. Disse lovregler erstattede landbrugsafsnittet i Magnus Lagabøters Landslov. Seyðabrævið's ikrafttrædelse kan ses som et tegn på, at det færøske samfund nu havde udviklet sig i en egen retning.

I slutningen af 1500-tallet blev der oprettet et embede som sorenskriver, som førte tingbøgerne. Dette embede udviklede sig til et egentligt dommerembede, som efterhånden afløste lagmanden som dommer. Løgtingið og lagmandsembedet blev nedlagt i 1816. Herefter blev Højesteret appelinstans i justitssager, og civile sager kunne indankes for kongelig Landsoverret og Hof- og Stadsretten i København. Retten på Færøerne hører nu under Østre Landsret. Tinglysning m.v. overgik til sorenskriverembedet.

Landfogeden var kongens repræsentant og indkrævede kronens indtægter. De væsentlige afgifter var fæsteafgift, jordafgift og tiende. Indtil engang i det 17. århundrede opholdt fogeden sig kun på Færøerne i sommerhalvåret, og hans embedspligter blev i vinterhalvåret varetaget af en lokal såkaldt vinterfoged. Fogeden var desuden anklager i justitssager, og efterhånden udviklede det sig til et egentligt politimesterembede, selv om embedet stadig har bevaret det gamle navn, landfoged.

Færøerne var indtil reformationen et selvstændigt bispedømme, som hørte under den norske kirke. Kirkegodset, som udgjorde omkring halvdelen af landbrugsjorden, kom herefter under kronen. Dette jordegods blev fæstet af lokale bønder, kongsbønder, og er stadig i offentlig eje.

Skiftende norske og danske lensmænd havde Færøerne som regnskabslen i kortere eller længere perioder. De sidste lensmænd på Færøerne var kammer skriver Christoffer von Gabel, som i 1655 fik øerne som afgiftslen for livstid, og derefter dennes søn Frederik von Gabel, som havde lenet til 1709.

Handelen blev drevet som monopolhandel af lensmændene. Efter 1709 blev handelen til et kongeligt monopol, som varede til 1856, da monolet på handelen blev ophævet. Handelen lå på Tinganes i Tórshavn, og i tilknytning til handelen lå landskyldboden, hvor skatter og afgifter skulle indleveres. Tinganes var således det administrative centrum for Færøerne. Det eneste forsvarsværk på Færøerne, Tórshavn Skanse, lå også i umiddelbar nærhed heraf.

I takt med den generelle forvaltningsmæssige centralisering af det dansk-norske kongerige under enevælden, kom Færøernes overordnede forvaltning til at ligge i København. Det er ikke muligt at sige præcist, hvornår forvaltningen af Færøerne flyttede fra Norge til Danmark. I begyndelsen af det 17. århundrede kom kirken til at ligge under Sjællands Stift. Hovedparten af de embedsmænd, der repræsenterede kongemagten på Færøerne, f.eks. sorenskriveren, landfogeden, kommandanten og en stor del af præsterne, kom fra Danmark. De fleste af dem blev dog på Færøerne hele deres liv, og de og deres efterkommere dannede sammen med de store kongsbondeslægter den færøske overklasse.

Fra 1720 til 1775 hørte Færøerne under Islands stiftamtmand og fra 1775 til 1816 under Sjællands stiftamtmand. I 1816 blev Færøerne et selvstændigt amt. I 1816 blev Løgtingið nedlagt. Da havde den daværende kommandant, E.M. Løbner, der var kommet til Færøerne i 1801, overtaget nogle af lagmandens funktioner. I 1816 blev Løbner konstitueret som amtmand for Færøerne, og herefter blev amtmanden fast bosiddende på Færøerne. Amtmandsembedet var i perioden 1816 til hjemmestyret i 1948 det mest betydningsfulde embede på Færøerne. Amtmanden førte tilsyn med det øvrige embedsvæsen, og han var mellemlid mellem rigsmyndighederne og Færøerne.

Også i den efterfølgende tid kom de fleste af embedsmændene fra Danmark, men deres karriereforbånd ændredes. Et embede på Færøerne var nu et trin i deres karriere, som oftest var under 10 års varighed, og tjente som springbræt til en højere stilling i Danmark. Kun en enkelt amtmand, C. Bærentsen, der var amtmand 1897-1911, var født på Færøerne, og ikke før i 1977 blev en færøing udnævnt til sorenskriver. Til gengæld har man fra rigsmyndighedernes side fortrukket færøinger i de højeste embeder inden for kirken.

Tórshavn fik en kommunal forvaltning i 1866 og resten af landet i 1872. Lokaladministrationen blev før 1872 hovedsageligt varetaget af sognepræsten og sysselmanden. Sysselmandsembedet stammer fra middelalderen, og hans primære opgave var på årlige rejser rundt i sylet, at indkræve forskellige skatter og afgifter på vegne af landfogeden. Desuden havde han politiopgaver. Oprindeligt blev sysselmandshvervet varetaget af en af de lokale storbønder. I løbet af det 19. århundrede blev sysselmændenes opgaver forøget, og embedet blev et fuldtidsarbejde. De fleste sysselmænd begyndte deres karriere på landfogedens eller sorenskriverens kontor. De var altid færøinger, og selv om administrationssproget lige indtil hjemmestyreordningen, og i mange tilfælde også efter, var dansk, var det en betingelse ved ansættelsen af sysselmænd, at de kunne det færøske sprog, og at de havde kendskab til færøske landboforhold.

Det danske administrationssprog betød, at man oversatte færøske sted- og personnavne til dansk. Den danske skrivemåde for færøske navne var en slags fonetisk stavning af navnene, sådan som de blev udtalt i 1500-tallet. For personnavnenes vedkommende betød det, at de fleste færøinger havde et navn, som stod i kirkebogen, og et andet navn, som de blev kaldt på færøsk.

Færøske sager i den dansk-norske centraladministration blev ikke holdt samlet i en særlig institution, men indgik som ethvert andet geografisk område ef-

ter saglige kriterier i administrationen. Færøske sager vedr. justits- og politisager samt kirke- og skolesager blev behandlet i Danske Kancelli sammen med norske sager, og afsendte breve blev indført i Norske Tegnelser og Registre. Efter dobbeltmonarkiets opløsning i 1814 blev færøske sager behandlet sammen med sager vedr. Island, Grønland og Tropekolonierne. På samme måde lå færøske sager i Rentekammeret i den norske afdeling og efter 1814 sammen med islandske og grønlandske sager. Efter ministerialreformen i 1848 behandles færøske sager i Indenrigsministeriet indtil 1855 og derefter i Justitsministeriet, således at justitsministeren var minister for Færøerne. Fra 1874 behandles kirke- og skolesager i Kultusministeriet, og i 1926 henlagdes en række sager til Landbrugs-, Handels- og Socialministeriet. I 1935 fordeltes resten af de færøske sager, som blev behandlet i Justitsministeriet, mellem de respektive fagministerier, mens sager vedr. Færøernes almindelige forhold og stilling i riget henlagdes under Statsministeriet. Efter hjemmestyreordningen i 1948 fortsatte Statsministeriet med at være ministerium for Færøerne.

Arkivalier om færøske forhold, som blev skabt i centraladministrationen, opbevares i Rigsarkivet i København. Efter at Norge i 1814 blev adskilt fra Danmark, og man efterfølgende har overført arkivalier vedrørende Norge til det norske Riksarkiv, er nogle arkivalier vedrørende Færøerne fra den tid, hvor Færøerne forvaltningsmæssigt hørte under Norge, også blevet overført til Norge. Kirkelige sager fra den tid, hvor Færøerne organisatorisk hørte under Sjællands og Københavns Stift, findes i Landsarkivet for Sjælland m.m. Arkivalier, som er blevet skabt af rigsmyndighederne i Færøerne, er sædvanligvis ikke blevet overført til Danmark. Undtaget er dog Den Kongelige Enehandels arkiver og forsvarrets arkiver. Stiftsamtmændenes korrespondance vedrørende Færøerne 1720-1816 opbevares også på Færøerne.

Færøernes Landsarkiv blev oprettet i 1932. Det var en kombination af et politisk ønske fra Lagtingets side om, at arkivalier om Færøerne blev bevaret på Færøerne, og et praktisk ønske fra embedsmændene side om, at arkivalierne var til disposition, da man hyppigt kunne have brug for dem f.eks. ved retssager, der førte til, at arkivet blev etableret med tilskud fra Lagtinget og staten. Arkivet blev overtaget af hjemmestyret i 1952 under navnet Føroya Landskjalasavn. Det er det hidtil eneste offentlige arkiv på Færøerne, hvortil alle offentlige institutioner har pligt til at aflevere deres arkivalier. Arkivet har således materiale både fra rigs-, lands- og lokalmyndigheder. Desuden afleverer kommunale myndigheder til Landsskjalasavnið, og arkivet har også en del privatarkiver. I 1990 indgik de færøske og danske myndigheder en aftale om, at statens arkivalier, med undtagelse af forsvarrets arkiver, skulle forblive på Færøerne på betingelse af, at man på Færøerne fulgte dansk lovgivning på arkivområdet.

Litteratur

Der findes ikke noget egentligt administrationshistorisk værk om Færøerne. N. Andersen: *Færøerne 1600-1709*, Kbh. 1891, har en gennemgang af de færøske administrationsinstitutioner indtil amtstiden. Hans A. Sølvará: *Løgtingið, Bd.*

1, Tórshavn 2002, behandler primært Løgtingið, men også andre administrative forhold på Færøerne. En specialeopgave, Róland Høgenesen: *Færøernes stilling i det dansk-norske rige indtil 1855*, fra 1969, behandler især oprettelsen af det færøske amtmandsembede. Vedrørende kirkelige forhold henvises til P.M. Rasmussen: *Tættir úr Føroya kirkjusøgu*, Tórshavn 1978. Landsarkivets oprettelse og historie findes beskrevet af Anton Degn: *Føroya Lands Skjalasavn. Fortid og Nutid*. 10. Bd., 1933-34, s. 144-153 og af Jóannes Dalsgaard: *Færøernes arkivvæsen ved århundredskiftet, Vestnordisk arkivkonference: Island 1999 Rapport*, Reykjavík 2002.

Centralforvaltningen

1. Norske Registre og Tegnelser [vedrørende Færøerne og Island]

Norske Registre og Norske Tegnelser er betegnelsen for Danske Kancellis brevkopibøger 1572-1799 over breve til adressater i Norge, herunder vel at mærke også Færøerne, Island og Grønland. Norske Registre indeholder kopier af de såkaldt åbne breve, som var af særlig vigtigt eller alment indhold som f.eks. lovgivning, bevillinger, lensbreve, mageskifter, skøder o.l. Norske Tegnelser derimod indeholdt kopier af Kancelliets såkaldte lukkede breve, som normalt var stilet til enkeltpersoner, og som brugtes ved afskedigelser, befalinger, instrukser o.l. Brevkopibøger som kildetype er behandlet af Margit Mogensen i "På embeds vegne" s. 30-35, hvortil henvises for en generel præsentation. Til selve brevbøgerne knytter sig en række såkaldte koncepter og indlæg, der er forskelligartede sagsakter i form af indkomne breve, interne notater, kladder osv. Når Norske Registre og Tegnelser med tilhørende koncepter og indlæg fremdrages i det følgende, er årsagen, at dette materiale udgør en særdeles vigtig kilde til de nordatlantiske områders historie – en kilde, som man imidlertid let kan komme til at overse pga. dens navn og arkivaliernes opbevaring i forskellige landes arkivinstitutioner. Fra 1800 nyindrettedes Danske Kancelli efter saglige og topografiske principper, hvorefter Kancelliets 2. departement varetog de færøske sager og sagerne vedrørende Tropekolonierne, medens 3. departement tog sig af de norske og islandske sager. Fra 1804 kom dog både norske, islandske, færøske og tropiske sager under 3. departement. Fra 1800 indførtes alle Kancelliets brevkopier i såkaldte registranter og brevbøger, hvortil der også knytter sig pakker med koncepter og indlæg.

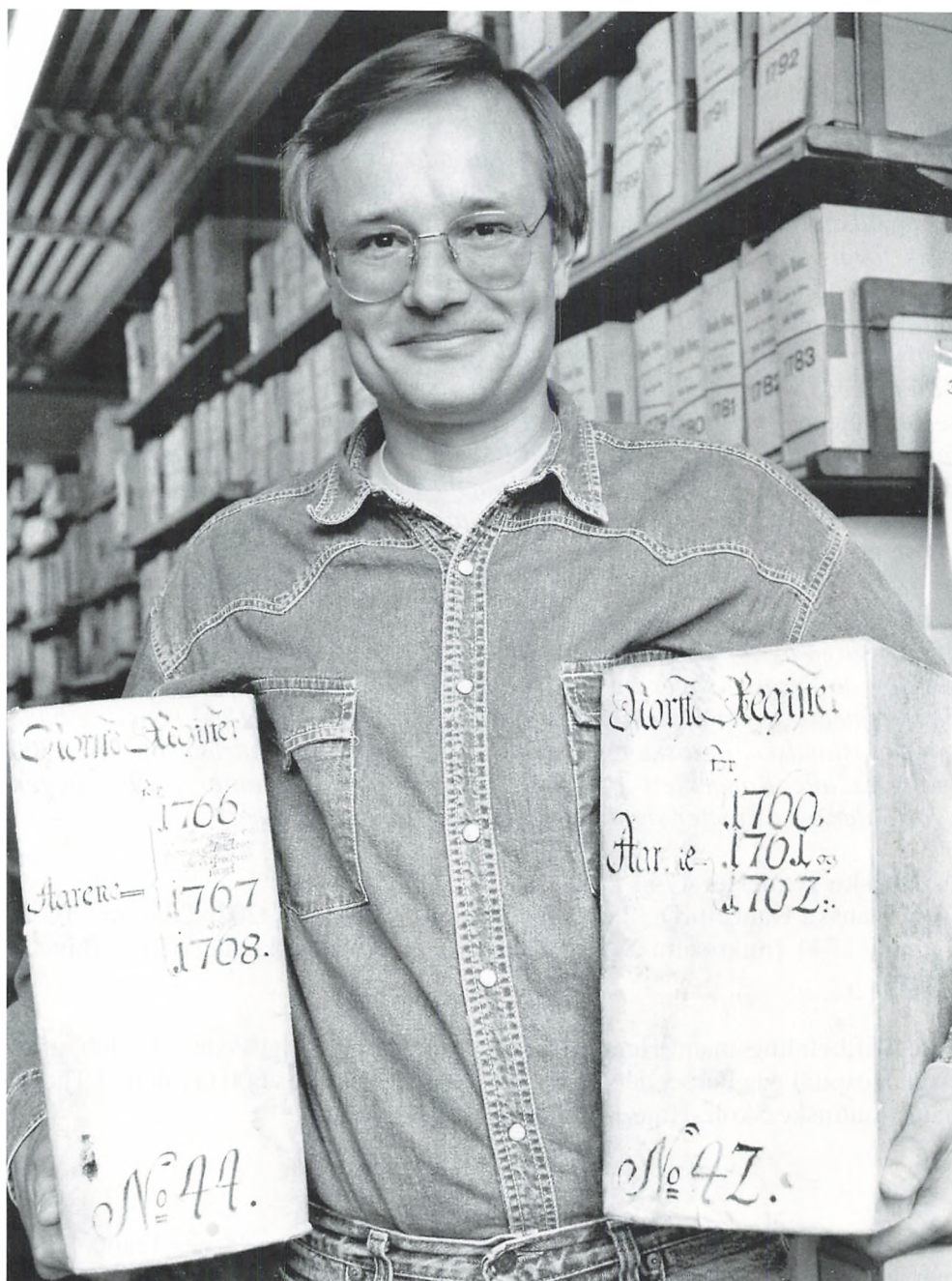
A. Norske Tegnelser 1744

(RA, Danske Kancelli D 32, Norske Tegnelser 1744, fol. 202r-203r, nr. 205 af 31. juli 1744 [mikrofilm S 16/5127 i RA, originalt arkivale i Riksarkivet i Oslo])

205. Stiftbefalingsmand Henrick Ochsen og Biskop Mag' Peder Hersleb, at af Arge Hospital paa Ferøe, dets beholdne Midler maa tages 600 Gylden til Thorschauns Latinske Skole-Huuses Opbyggelse.

C6^{tus}

V. G. T. Vi have allerunderdanigst ladet Os referere en fra Jørgen Frants Hammershaimb, Land-Foget paa Vort Land Færøe, Clemend Jensen Ferøe, Provst sammesteds, og Sognepræsten Chr. Thorsted, samt Rector Peder Debes, som Inspecteurer for Thorshaun Latinske Skole paa bemældte Færøe, indkommen Forestilling, hvorudi de haver andraget, at bemældte Skolehuus er i saa slet Tilstand, at Rector med Disciplerne i Læse-Tiimen neppe kand være der Vinteren over uden Fare for dets Nedfald. Og, som Thorshauns Kirke ikke kand komme

Danske Kancellis brevbøger – hér Norske Register 1760-1762 og 1766-1768 – er store statelige protokoller, solidt og smukt indbundne i pergament. Det gamle kludepapir er imidlertid meget mindre tungt end moderne papir, så vægten af protokollerne er forbløffende lav. I pakkerne på hylderne bagved Erik Gøbel findes det tilhørende bilagsmateriale, kaldet koncepter og indlæg. (Dagbladet Politiken, 14. maj 1991).

Skolen til Hielp, fordi den er bragt i 83 Gyldens Gield, ved det at den i Aaret 1742 maatte bekoste Taarnets Opbyggelse af nye, Skolen ey heller kand vente sig nogen Hielp af Indbyggerne, som selv ere fattige. Saa have de allerunderdanigst indstilt, om Hospitalet ved Thorshaun, Arge kaldet, som i een Deel Aaringer er sparet fra mange syge Lemmer, saa at det har samlet sig en Capital af imod 1000 Gylden, hvoraf ikkun de 400 Gylden har været at indsætte paa Rente, maatte tillades at hielpe af sine Midler til Skolens Bygning, som efter det af dem indsendte Overslag vil beløbe til 576 Gylden 18 Skind, hvorved Skolen kunde komme paa Foede igien. Thi give Vi Eder hermed tilkiende, at Vi, efter fornævnte Inspecteurs allerunderdanigst giorte Forestilling samt efter den fra Eder herover indhentede Erklæring, allernaadigst have bevilget, at der af bemældte Arge Hospital beholdne Midler maa tages 600 Gylden til fornævnte Skole-Huuses Opbyggelse. Derefter I Eder allerunderdanigst haver at rette, og de Vedkommende sligt til Efterrætning at tilkiendegive. Befalendes etc.

Hirschholm den 31te Julii 1744.

B. Koncepter og indlæg til Norske Tegnelser 1744

(RA, Danske Kancelli D 33.b, Koncepter og indlæg til Norske Tegnelser 1743, nr. 205 af 31. juli 1744)

B.1

Anno 1743 d. 16 Septemb^r er efter Inspecteurernes Landfogdens Jørgen Frans Hammershaimbs, Provstens Hr. Clemend Jensens, Sogne-Præstens Hr. Christian Torsteds deres Begiæer af os underskrevne Thorshauns Skole-Huuse tagen udi Øjesiune, besigtiget og befunden som følger.

Den eene af Skolens Stuer findes saaledes: derudi ere 3de gamle og brøstfældige Vinduer med Skuder fore [...] I saadan Tilstand fandtes Huusene i Aaret 1740, da de af os bleve efterseete, og var vor Slutning derover paa dend Tiid saaledes: at forbemeldte Huuse tilsammen icke kunde repareres til nogen Varighed, men maatte nedbrydes og af ny opbygges. Alt saa sees nu, at som Huusene siiden har staaet i 3de Aær og imodtaget baade Stormvinde, Regn- og Vandfald saavel af Lecke som af Vandets Nedfald, der er opslaget igien paa Siiderne, samt at Bygningen er gaet af Lave og nu af Ælde helder med andre skiølige Tilfælde, saa kunde vi paa nærværende Tiid ej anderledes slutte, end at jo Huusene findes som ganske udygtige til Beboelse og kand icke repareres, men maa nedbrydes og af ny opbygges, hvortil vil medgaae [... detaljeret opremsning udeladt] 576 Fl. 18 Skind. Hvorefter denne Forrætning efter vores sande Forfindende og Overslaget efter vor beste Skiønsomhed er forfattet og af os underteignede som Landets Tømmermænd underskrevet.

Thorshaun d. 16 Septemb^r 1743
Christian Rubechsen Lund [sign.]
Simon Christiansen [sign.]

B.2

Stormægtigste Allernaadigste Arve-Konge og Herre

For Deris Kongelige Majestets Høye og Hellige Person understaaes udi allerdybeste Underdanighed allerunderdanigst at andrage Thorshafns Latinske Skolehuuses Tilstand her paa Færøe, som er saa slet, at Rectoren med Disciplerne i Læse-Timerne neppe kunde være der Vinteren over, uden Fare for dets Nedfald.

Den fattige Thorshafns Kirke [...] kand i ingen Maade hielpe Skolen. Det eeniste Fond, vi vide her allerunderdanigst at kunde foreslaae, og indstille til Deris Kongelige Majestets allernaadigste Villie og Behag, er: at Hospitalet her ved Thorshavn, kaldet Arge, er ved Guds Naade i endeel Aaringer sparet fra mange siuge Lemmer, saa det derover har samlet sig en liden Capital imod 1000 Gylden. [...]

Maatte det allernaadigst behage Deris Kongelige Majestet, om ikke anderledes, at tillade det behøvende til Skolens Bygning at tagis af Hospitalets nu værende Midler, som efter det allerunderdanigste hosføyede Overslag af 16 Sept^{br} vil opløbe mod 600 Gylden, kunde Skole-Huuset, endskiønt Hospitalet tog Skade derved, som i Tiden kunde forvindis, komme paa Fode.

Gud selv bevege Deris Kongelige Majestet til allernaadigste Resolution og Naade herudi, ligesom vi og udi allerdybeste Underdanighed allerunderdanigst afvart et allernaadigst Svar. Med forblivende

Deres Kongelige Majestets allerunderdanigste troe og pligtskyldigste Tienerre og Forbedere

J.F. Hammershaimb [sign.]

Clemend Jensøn Færøe [sign.]

C. Thorsted [sign.]

Peder Debes, Rector Scholæ [sign.]

Thorshavn paa Færøe den 17de Sept^{br} 1743

B.3

Allerunderdanigst Erklæring

Til den i Thorshavn paa Færøe forfalden Scholes Opbyggelse vides intet andet Middel end det, Supplicanterne som Inspecteurer for samme Schole allerunderdanigst have bragt i Forslag, nemlig: at der af Arge Hospitals Beholdning maatte tage 600de færøiske Gylden, som i Henseende til Hospitalets nærværende Omstændigheder derfra kunde afgives.

Supplicanternes Ansøgning indstilles derfor allerunderdanigst til Deres Kongelige Majestets allernaadigste Resolution af

Deres Kongelig Majestets

allerunderdanigst Arve Undersaatter og troe pligtskyldigste Tienere

H. Oksen [sign.]

P. Hersleb [sign.]

Kiøbenhavn 1. Julii 1744

B.4

Om Torshavns Skole paa Ferrøe at faa i Stand sat

[Dette er Danske Kancellis referat af sagen og indstilling til kongen om, at der tages 600 gylden fra hospitalet. Indstillingen er approberet af kongen 27. juli 1744].

B.5

Koncept til norsk missive nr. 205 af 31. juli 1744 til Ochsen og Hersleb

[Konceptet gengives ikke her; se i stedet kopien af det udgåede brev (A) ovenfor i Norske Tegnelser].

Kommentarer

Afvart	Afvente.
Ap.berit Cons. paa Hholm	Approberet i konseillet på Hirschholm, altså godkendt af kongen i statsråd på Hirschholm Slot.
Befalendes etc.	Befalende Eder Gud, fast afslutningsformel i kgl. bevillinger.
C6 ^{lus}	Christianus Sextus, Christian den Sjette.
Cancellie Collegium	Danske Kancellis collegium, dets øverste lederforsamling.
Disciplerne	Eleverne.
Fl.	Gylden (se dette).
Fond	Pengekilde.
Forbedere	Personer, som beder om en gunstbevisning.
Gylden	Pengeenhed af knap 1 rigsdalers værdi, 1 gylden var lig 20 skind.
Lecke	Lække, huller.
Lemmer	Personer med ophold i stiftelse e.l.
Mag ^r	Magister.
Rector Scholæ	Rektor for skolen.
Skind	Pengeenhed, 20 skind var lig 1 gylden (se dette).
Skiølige	Betydelige.
Skuder	Skodder.
Supplicanterne	Ansøgerne.
V. G. T.	Vor Gunst Tilforn, fast indledningsformel i lukkede breve.

Lovgrundlag

Indførelse af brevbøger og brevregistre i centralforvaltningen er ikke sket ved lov, men på grund af administrationens eget behov for let tilgængelig viden om afsendte breves indhold og datering.

Anvendelsesmuligheder

Brevkopibøgerne med tilhørende sagsakter er en vigtig kildegruppe, når talen er om Danske Kancellis sagsområder: først og fremmest kirke, undervisning og retsvæsen. Registre og Tegnelser har udmærkede alfabetiske registre og er oplagte til at få indtryk af en sags gang i Kancelliet, f.eks. en ansøgning om et embede eller en anden begunstigelse.

Hvor findes kildetyperne?

Oprindeligt fandtes alle Norske Registre og Norske Tegnelser med tilhørende koncepter og indlæg i RA. Men gennem de seneste to hundrede år har man flyttet dele af rækkerne af bind og pakker af både brevkopibøger og sagsakter fra København til Oslo. Resultatet er blevet, at man i dag i Riksarkivet i Oslo opbevarer alle de originale Norske Registre og Tegnelser 1572-1799 (flyttet i henhold til aftale af 21. maj 1991) og næsten alle de tilhørende koncepter og indlæg, som kun vedrører Norge (flyttet kort efter 1814). Til Island er udleveret (ifølge overenskomst af 15. oktober 1927) koncepter og indlæg til breve vedrørende Island 1548-1848. Derimod opbevares i RA stadig de koncepter og indlæg, der vedrører Færøerne og Grønland – samt tildels Bohuslen, Bornholm og Tropekolonierne – under betegnelsen Danske Kancelli B 85-87 og 89-91, C 19 og 21, D 31 og 33 samt F 22 og 24. Bemærk, at for tiden før 1572 findes tilsvarende materiale i B 13, B 39 og B 45. Der er lavet mikrofilm af Norske Registre og Tegnelser 1572-1799, så informationerne derfra er tilgængelige i Danmark; se oversigt i Gøbel: NOREG (2000) s. 72-96 samt udspecificeret filmliste på RA's læsesal. Koncepter og indlæg er derimod ikke blevet kopieret.

Litteratur

- Ole Degn: *Afslutning. Kancelliets Brevbøger og udgivelsen af dem i Kancelliets Brevbøger 1660*, Kbh. 2005, s. 553-578.
- Erik Gøbel: *NOREG. Tværregistratur over norgesrelevant materiale i Rigsarkivet i København*, Kbh. 2000.
- Knut Johannessen m.fl.: *Håndbok for Riksarkivet*, Oslo 1992, s. 46-52.
- Bjørn Kornerup: *Danske Kancelli og de dermed beslægtede Institutioner. Vejledende Arkivregistraturer*, bd. 1, Kbh. 1943.
- Se også den generelle litteratur om brevbøger, nævnt af Margit Mogensen i *På embeds vegne*, s. 35.

2. Sjæleregister

Landprovsten skulle mindst en gang om året foretage en visitatsrejse til alle kirkesogne i provstiet. På denne visitats skulle han føre tilsyn med bl.a. præsternes embedsførelse og kirkernes tilstand. Opgaven var også, at kontrollere ungdommens læsefærdighed og kristendomskundskab. Efter påbud fra biskoppen for Sjællands Stift forlangte Christen J. Djurhuus, som var landprovst 1758-75, ved sin tiltrædelse, at sognepræsterne skulle udfærdige registre over de unge mennesker i hvert kirkesogn på Færøerne. Registerne skulle indeholde oplysninger om navn, alder, kundskaber og levnedforhold. Registerne blev sendt til biskoppen over Sjælland Stift sammen med den årlige indberetning. (Se På embedes vegne, kilde nr. 55 s. 252-262). Fra Reformationen, da Færøerne var blevet et provsti, og indtil 1912 var der ingen biskop, som besøgte Færøerne. Bispevisitats var derfor ukendt, og biskoppernes muligheder for at følge med i, hvad der foregik på området, var begrænset. Listen blev sædvanligvis kaldt for sjæleregister, men man finder også benævnelsen mandtalsliste, visitatsregister, ungdomsliste eller specifikation over ungdommen. De færøske sjæleregistre omfatter kun oplysninger om ungdommen. Sjæleregister findes også i Norge og Island, hvor de kan indeholde oplysninger om hele husstanden. (Se også kilde nr. 43 i afsnittet om Island og Slesvig, Preussen, Danmark. Kilder til sønderjysk forvaltningshistorie, kilde nr. 22).

Register paa Ungdommen i Nordstrømoes 3 Sogner til Visitatsen Ao. 1759
(LAK: Sjælland Stifts Bispearkiv: Indkomne Sager vedr. Færøerne div. år 1729-1820)

Optegnelse paa Ungdommen i Kollefjords Menighed af

[Venstre side:]

Nafne	Alder	Confirm [erede eller ej]	Boglæsning
[1]	[2]	[3]	[4]
[1] Peter Didricsen	i 25de Aar	Confirm.	læser vel
[2] Johannes Didricsen	20de	–	læser i Bog
[3] Søren Didricsen	16de	–	læser i Bog
[4] Hans Didricsen	12te	–	A.B.C.
[5] Lisbet Didricsdatter	17	–	læser i Bog
[6] Maren Michelsdatter	21	Confir.	læser vel
[7] Lisbet Johannesdatter	16de	–	lidet
[8] Anders Jöensen	10de	–	læser i Bog
[9] Johan[ne] Lisbet Joensd.	8de	–	læser noget
[10] Jens Jacobsen	17de	–	noget
[11] Malene Bernts datter	11te	–	læser i Bog

Nafne	Alder	Confirm [erede eller ej]	Boglæsning
[1]	[2]	[3]	[4]
[12] Suneva Berntsdatter	8de	–	–
[13] Anne Marie Jacobsd.	18de	–	læser i Bog
[14] Oluf Joensen	25de	Confir.	læser vel
[15] Johannes Jøensen	25de	Conf.	gandske vel
[16] Juliane Iversdatter	24	Conf.	læser vel
[17] Sigga Jacobsdatter	24	Conf.	læser vel
[18] Malene Niclasdatter	25de	Conf.	læser vel
[19] Susanne Povelsdatter	16de	–	læser i Bog
[20] Niclas Povelsen	14	–	læser i Bog
[21] Samuel Povelsen	12	–	læser i Bog
[22] Hans Jøensen	24	Conf.	læser vel
[23] Jens Olufsen	10de	–	noget
[24] Johanne Olufsdatter	8de	–	noget
[25] Anders Didricsen	24	Conf	læser vel
[26] Barba Niclasd.	16	–	læser i Bog
Sum: 26		9	

[Højre side:]

Catechismus uden ad	Forklaringsbog	Levnetsforhold
[5]	[6]	[7]
[1] ald Catech.	Forklaringsbog ligesaa	en skichelig Person
[2] ald Cat.	mod Enden i 3 Art.	skichelig
[3] ald Cat.	til mit i 2 Art.	ligesaa, skichelig
[4] Lidet	–	Skichelig
[5] kand Catech.	omtrent Buddene	ogsaa skichelig
[6] ald cat.	ald Forklaringsbog	skicher sig vel
[7] de 10 Bud	–	nylig kommen i Menig- heden
[8] de 5 Parter	–	et skicheligt Barn
[9] til 7de Bud	–	iche vanartig
[10] 1ste Part	–	fattig Dreng fra Suderøe
[11] kand Buddene	–	adlyder Forældrene
[12] Fader Vor	Hvo der har skabt hende etc.	skicheligt Barn
[13] ald Cat.	lidet der i	fattig Pige tiener og skicher sig christelig
[14] ald Cat.	noget her og der	en skichelig Tiener

Catechismus uden ad [5]	Forklaringsbog [6]	Levnetsforhold [7]
[15] Ald	ald	lige saa
[16] Ald	allesteder i Bogen	skichelig T.pige
[17] Ald	her og der i Bogen	skichelig T.pige
[18] Ald	Næsten ald Bogen	skichelig
[19] de 5 Parter	til 3die Bud	skichelig
[20] de 5 Parter	til 3die Bud	ogsaa skichelig
[21] de 5 Parter	til 3die Bud	ligesaa skichelig
[22] ald Catech.	næsten ald Bogen	en skichelig Carl
[23] 5 Bud	-	lyder Forældre
[24] 4 Bud	-	ligesaa
[25] Ald	har læst ald B.	iche uskichelig
[26] ald Catech.	til 5te Bud	skichelig i sin Tienneste

Saa at være testeren d. 15 Juny Ao. 1759 Oluf Wang, Præst i Norderstrømøe.

Ved min i overanførte Meenigheder giorte Visitats, udi denne Sommer 1759, befandt jeg alt ovenstaaende rigtigt, og at der giøres god Fliid med de unge (som icke alle befindes lige flittige) her udi disse Sogner; Disse Sogners Kirker ere i god Stand, som nyelig opbygte, undtagen Westmændshavns, som dog icke er meget ring. Udi dette Register gaaer man ej til den Alder, som er over 25 Aar, dog mig er berettet, at ugifte Personer til 30 Aar exclusive plejer at være anseete pligtige at fremkomme her i Landet til Visitatsen efter gammel Praxis; men de, som synes at have et præ for andre i Formue og et slags Værdighed, holde sig for gode til at komme i Visitats; dog synes det, at ordinaire ugifte Tienstefolk af 30 Aar og derunder maatte vel komme frem i Visitatsen, samt ordinaire Folkes ugifte Børn af 30 Aar; og derunder, som kunde komme; men Præster samt med Kongl. Bestalingers Brev Beværdigede Personer, og andre af et Slags Dignitet fra det almindelige Distingverede Personer kunde vel, hvad Færøe angaaer, lade Deres Børn fra 8 til 18 Aar gamle indkomme, naar Visitats holdtes saadan Steds; holdte de længere ved dermed, var det et stærk tilskynende exempel for de nedrigere. Saa synes mig.

C.J. Duurhuus
Provst

Kommentarer

Skrivemåden afviger i teksten, men er delvis gjort ensartet, f.eks. leser og læser.

Dignitet
Forklaringsbog

værdighed.
Sandhed til Gudfrygtighed. Forklaring over Dr. M. Luthers Katekismus, skrevet af E. Pontoppidan og

De gamle færøske kirker var af træ, sorttjærede med hvidmalet stensokkel og tag af græstørv. Af disse karakteristiske kirker er otte stadig i brug som kirker, deriblandt kirken i Kollafjørður, der blev bygget i 1837. (Føroya Fornminnissavn).

Johan Lisbet Joensd.

Kollefiord

Kongl. Bestalingers Brev

Præ

Vanartig

Westmændshavn

udgivet i 1737. Bogen var lærebog for konfirmander. Den var opdelt i 5 artikler, og 1. artikel omhandlede de 10 bud.

Johanne Lisbet Joensd., hvilket fremgår af sjæleregistret 1760.

bygdenavn, færøsk Kollafjørður.

kongeligt udnævnelsesbrev.

foran.

uartig.

bygdenavn, færøsk Vestmanna.

Lovgrundlag

Den norske kirkeordinans af 1607 var grundlag for den færøske kirkes virke. Christian 5's Norske Lov af 1687, 2. bog, 16. kapitel pålagde provsten visitatspligt, der også omfattede tilsyn med kirkebygninger, undervisning m.m. Sognepræstens førelse af registre over ungdommen var ikke pålagt dem ved lov, men biskop over Sjællands Stift, Ludvig Harboe, anmodede i en skrivelse til provst Djurhuus af 24. april 1759 sognepræsterne om at udarbejde disse lister og, om nødvendigt, at befale det i biskoppens navn.

Anvendelsesmuligheder

Sjeleregistrene kan anvendes til personal- og lokalhistoriske studier, og de er også en vigtig kilde til skolehistorie, da de indeholder oplysninger om læsefærdighed, kundskabsniveau o.lign.

Hvor findes kildetypen?

Landarkivet for Sjælland m.m: Sjælland Stifts Bispearkiv. Indkomne Sager vedr. Færøerne 1729-1820. Sjeleregisterne findes bevaret for årene 1759-1810. I perioden 1759-81 for alle præstegæld og derefter for enkelte præstegæld til 1810. Findes i fotokopi på læsesalen i LSS.

Litteratur

Johannes Helgheim: Sjeleregister som kjeldemateriale. *Heimen*, XVII, Trondheim 1977, s. 269-75.

P.M. Rasmussen: *Tættir úr Føroya kirkjusøgu*, Tórshavn 1978.

3. Præsteansøgning

Betingelserne for at blive ansat i et færøsk præsteembede var i det 19. og 20. århundrede hovedsagelig de samme på Færøerne og i Danmark. For at komme i betragtning skulle man have dansk teologisk embedseksamen. Med bestemmelserne om indførelsen af færøsk kirkesprog i anordningerne af 1925 og 1939 blev de færøske præsteembeder efterhånden udelukkende besat med færinger, men indtil da udgjorde Færøerne og Danmark et fælles stillingsområde. Dette betød, at en række danske kandidater søgte stilling på Færøerne, og at færøske kandidater også søgte stilling i Danmark. Stillingerne blev besat af Kultusministeriet (efter 1916 Kirkeministeriet), men da stillingsansøgningerne skulle indsendes ad kommandovejen, findes der både i det færøske provstearkiv (i LSS) og i Sjællands Stifts bispearkiv (efter 1922: Københavns Stift) (i LAK) materiale vedrørende de færøske præsteembeder. I perioden 1849-74 foregik sagsbehandlingen vedrørende de færøske præsteembeder i Det islandske Departement, som hørte under Indenrigsministeriet 1849-55 og under Justitsministeriet 1855-74.

Indtil præsterne kom på fast løn med lønningslovene af 1913 og 1919, var der stor forskel på de enkelte embeders indtægter, hvilket førte til, at de fleste præster med mellemrum søgte forflyttelse til bedre aflønnede embeder. I Kultusministeriet og Kirkeministeriet er præsternes ansøgninger bevaret. Det drejer sig om ansøgninger, som ikke førte til ansættelse, da ansøgningen for den ansatte præst indgik i journalsagen vedrørende ansættelsen og i mange tilfælde er kasseret.

Ansøgning fra provsten på Færøerne V.U. Hammershaimb om embedet som sognepræst for Stouby-Hornum sogne 8. juli 1877

(RA. Kultusministeriet. 1. Kontor. Ansøgninger om gejstlige embeder 1853-1915. Læg: V.U. Hammershaimb)

Venceslaus Ulricus Hammershaimb,
Provst for Færøerne, Sognepræst for
Østerø Præstegjæld, Ridder af Danne-
brog, ansøger allerunderdanigst om
Embedet som Sognepræst for Stouby
og Hornum Menigheder i Aarhus Stift

p.t. Gammelby Præstegaard den 8de
Juli 1877

Allerunderdanigst

V.U. Hammershaimb

T i l K o n g e n !

Da Deres Majestæt for tre Aar siden beviste mig den Naade at overrække mig Dannebrogordenens Ridderkors, behagede Deres Majestæt allernaadigst at tilkjendegive mig en Paaskjønnelse af den lange Tid, jeg havde virket som Provst og Sognepræst paa Færøerne og at udtale en Opfordring til mig om at fortsætte min Virksomhed der. Jeg har derfor ikke blot af Kjærlighed til disse mine Fødeøer vedblevet at virke paa den Plads, den Kongelige Naade og min

V.U. Hammershaimb (1819-1909) var af gammel færøsk embedsmandsslægt. Ud over sin gejstlige karriere: sognepræst for Nordstrey moy fra 1855-62 og Eysturoy 1862-78 og Færøernes provst fra 1867, var han blandt pionererne for det færøske sprogs udvikling, bl.a. udgav han i 1854 den første færøske sproglære. Som mange af de færøske præster søgte han på sine ældre dage præsteembeder i Danmark og var fra 1878 indtil sin afsked i 1898 sognepræst for Lyderslev-Frøslev på Stevns. (Føroya Fornminnissavn).

Biskop Martensen har tidligere meddeelt Supplicanten følgende Paategning:

Ansøgeren er en velbegavet Mand, der med Nidkærhed og Troskab forestaaer de ham betroede besværlige Embeder og efter Alt hvad jeg har erfaret har vundet almindelig Agtelse i sin Kreds. Da han nu paa Grund af de nærmere oplyste Omstændigheder maa søge bort fra Færøerne, tillader jeg mig, skjøndt jeg nødigt undværer ham som Provst, paa det Bedste at anbefale ham til Deres Majestæts Naade.

Kjøbenhavn den 14de Juli 1877

Under Biskoppens Fraværelse
Allerunderdanigst
C. Rothe

egen Tilbøjelighed havde anvist mig, men ogsaa følt mig forpligtet til ikke at søge derfra, førend jeg kunde give min højærværdige Biskop Anvisning paa en Præst i Thorshavns Nærhed, som kunde overtage Provsteembedets Forretninger.

Men da jeg nu er over 58 Aar gammel, og det anstrengende Liv og de besværlige Rejser, som holde mig henved de to tredje Dele af Aaret borte fra mit Hjem, ere begyndt at falde mig tunge, er det mit Haab, at Deres Majestæt allernaadigst vil forunde mig Forflyttelse til et Kald her nede i Kongeriget, hvis Betjening vilde være lettere overkommeligt for min noget fremrykkede Alder og dermed følgende svagere Kræfter til at udholde Rejselivets Besværligheder i et Fjældland som Færøerne med anstrengende

Hermed har jeg den Ære at indsende Deres Højærværdighed en allerunderdanigst Ansøgning fra 191 Beboere i Stouby og 32 Beboere i Hornum Sogn om, at Provst Hammershaimb fra Færøerne maa blive beskikket til Sognepræst for Stouby og Hornum Menigheder.

Raarup Præstegaard
den 11 Juli 1877
allerærbødigst
P. Riber

Højvelbaarne og Højærværdige
Hr. Biskop Dr Theol Brammer
Comd af Dbg. og Dbrsmd.

Ved hoslagte Skrivelse af 11te d.M. fra Provst Riber har jeg modtaget en til Hans Majestæt Kongen stilet Ansøgning fra Beboere i Stouby og Hornum Sogne om at erholde Provst

Fodvandringer, hvortil ogsaa kommer Ønsket om bedre at kunne sørge for mine Børns Uddannelse her nede.

Eftersom nu Stouby og Hornum Sognekald ved min Svigerfaders Provst Pram Gads Død er ledigt, og jeg der kan haabe at finde en velvillig Modtagelse af Menighederne, for hvem jeg ikke er ganske ubekjendt, idet jeg ved mine gjentagne Besøg her har prædiket enkelte Gange i Kirkerne, ligesom jeg ogsaa her ventes at finde lignende fredelige Forhold, som jeg har været vant til paa Færøerne, vover jeg allerunderdanigst at ansøge Deres Majestæt om dette Embede. I mit fjærne Opholdssted paa Næs er det mig næsten umuligt at kunne tænke paa Forflyttelse til et Sognekald her nede uden at overlade til andre at søge for mig; men paa Grund af min lange og fredelige Virksomhed paa Færøerne har jeg ikke Frimodighed til at udsætte mig for det Tryk, som de politiske og kirkelige Bevægelser i mange Menigheder medføre for Præsterne. I Stouby og Hornum er der ved min afdøde Svigerfaders lange og velsignelsesrige Embedsvirken et for mig særlig tiltalende Sted i saa Henseende, hvor desuden min Familie kunde frede om mine Svigerforældres Grave og det kjærlige Minde, de have efterladt sig i disse Menigheder.

Med Hensyn til personalia skal jeg allerunderdanigst oplyse, at jeg er født paa Færøerne den 25de Marts 1819, at jeg i Januar 1847 tog theologisk Embedseksamen, syslede derpaa med Studiet af det færøske Sprog og med at samle Sagn og gamle Sange, var derpaa omtrent sex Aar ansat som Lærer ved Frelsers Sogns offentlige Skoler paa Christianshavn, indtil jeg

Hammershaimb fra Færøerne til Præst og Sjælesøger i Betragtning af deres ved Døden bortkaldte »kjære, gamle Præstefolk«. Til dette Motiv veed jeg intet at føie, idet jeg allerærbødigst tilstiller det høje Ministerium Ansøgningen med 12 Bilag.

Aarhus Bispegaard
den 12te Juli 1877
Brammer

den 21de Mai 1855 allernaadigst beskikkedes til Sognepræst for Nordstrømø Præstegjæld, hvorfra jeg i 1862 blev forflyttet til Østerø Præstegjæld, og paa denne store og folkerige Ø har jeg siden den Tid virket. Fra 1866 har jeg tillige været Provst for Færøerne, og jeg smigrer mig med det Haab, at det Vidnesbyrd, min højærværdige Biskop vil meddele mig for min Virksomhed og øvrige Forhold, ikke vil være til Ugunst for mig.

Til Ministeriet for Kirke og
Underviisningsvæsenet

Allerunderdanigst
V.U. Hammershaimb

Kommentarer

Thorshavns Nærhed

Provsteembedet på Færøerne var som regel tilknyttet de centralt liggende præstegæld Sydstrømø (Syd-Streymoy) og Østerø (Eysturoy), således at det var muligt for provsten at besøge samtlige præster på Færøerne, og således at han kunne deltage i Lagtingets forhandlinger. Provsten var født medlem af Lagtinget indtil 1923.

Opholdssted på Næs

Præstegården på Østerø lå i Næs (Nes). Indtil 1928 omfattede præstegældet hele øen.

Indsendes via provst og biskop

ansøgningerne skulle indsendes ad kommandovejen via provst og biskop, der havde mulighed for at forsyne ansøgningen med en udtalelse om ansøgeren. Da Hammershaimb selv var provst, sendte han ansøgningen direkte til biskoppen over Sjællands Stift, hvorunder Færøerne hørte.

Menighedsadresser

Før oprettelsen af menighedsrådene i 1903/1912 havde menighederne ingen direkte indflydelse på præsteansættelserne, men i en række tilfælde forsøgte menigheds kredse at påvirke ministeriet ved at indsende beboeradresser om at få en bestemt præst eller undgå en bestemt præstetype, f.eks. en grundtvigianer eller en missionsmand. Også beboeradres-

Fik Hammershaimb
embedet

ser indsendtes ad kommandovejen, som i det konkrete tilfælde er provsten over Bjerre-Hatting herreder og biskoppen over Århus Stift.

Hammershaimb fik ikke embedet i Stouby-Hornum efter sin svigerfar. Embedet blev besat med biskop Brammers søn, C.B. Brammer. Et halvt år senere blev Hammershaimb udnævnt til sognepræst for Lyderslev-Frøslev sogne på Sjælland.

Lovgrundlag

Kultusministeriets cirkulære 29. april 1848 angående, hvad ansøgninger om gejstligt embede skal indeholde (se i øvrigt H. Matzen og J. Timm: Haandbog i den danske Kirkeret. Kbh. 1891 s. 246ff. om betingelserne for at kunne udnævnes til sognepræst).

Anvendelsesmuligheder

Præsteansøgningerne indeholder et meget stort personalhistorisk stof, som både kan anvendes til kirkehistoriske og lokalhistoriske undersøgelser. Desuden giver de mange ansøgninger et godt indtryk af, hvilke embeder den enkelte ansøger ønskede, og med hvilken begrundelse vedkommende søgte de enkelte embeder. Provsternes og biskoppernes påtegninger og beboeradresserne indeholder et stort stof, som både belyser forholdene lokalt, og som giver et indtryk af de overordnede kirkelige embedsmænd. Ansøgninger om præsteembeder på Færøerne og de færøske præsters ansøgninger om embeder i Danmark giver et godt indtryk af de kirkelige forhold på Færøerne.

Hvor findes kildetypen?

RA, Kultusministeriet, 1. Kontor, Ansøgninger om gejstlige embeder 1853-1915 (304 pk.); fortegnelser over ansøgere til ledige gejstlige embeder (præstekaldslistes) 1857-1915. RA, Kirkeministeriet, 2. Kontor, Ansøgninger om gejstlige embeder 1916-47. Ud over ansøgningerne findes der en række protokoller over ansøgere til præstekald både i Kultusministeriets og Kirkeministeriets arkiver.

Litteratur:

Erik Nørr: *Ansættelser af præster på Færøerne 1854-1904* (foredrag på de vestnordiske arkivdage august 2002). Under udgivelse.

Erik Nørr: Præsteansøgninger som kilde til personalhistorie og kirkehistorie, *Personalhistorisk Tidsskrift* 2004, s. 339-72.

Petur Martin Rasmussen: *Den færøske sprogrejsning med særligt henblik på kampen om færøsk som kirkesprog i national og partipolitisk belysning*, i *Hoydølum* 1987.

Niels Petersen: *Kultusministeriet. Organisation og arkiv*, Kbh. 1984.

P. Nedergaard og A. Pontoppidan Thyssen: *Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske Bidrag til en Dansk Præste- og Sognehistorie*, I-X. Kbh., Århus 1951-91. De færøske embeder

er beskrevet i bind I s. 559-74, men man skal være opmærksom på, at det personalhistoriske stof især er beskrevet ved præsternes slutembede, hvorfor mange oplysninger om præsterne, der har virket på Færøerne, findes spredt i værkets bind (se registret i bind X).

C.F. Nielsen, tidligere sognepræst på Suderø, udgav i supplementsbindet til S.V. Wiberg: *Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie*, Fåborg 1879 en oversigt over de færøske præsterækker (genoptrykt 1960).

På færøsk findes en fortegnelse over de færøske bisper, provster og præster indtil 1963: Janus Øssursson: *Føroya biskupa, prósta og prestatal*, Tórshavn 1963.

4. Kommandorapport

I løbet af 1800-tallet udviklede Færøerne sig fra at være et landbrugssamfund til et fiskerisamfund, i første omgang baseret på nærfiskeri med de traditionelle åbne færøske både, men i løbet af anden halvdel af århundredet, og især fra omkring 1890, baseredes en voksende del af fiskeriet på fjernfiskeri, f.eks. ved Island, med såkaldte 'slupper', dvs. tremastede sejlskibe.

Nærfiskeriet var udsat for stor konkurrence fra udenlandske fiskeskibe, hvilket forsøgte reguleret ved fastsættelse af fiskerigrænser. Siden 1631 var fiskerigrænsen flere gange blevet henholdsvis udvidet og indskrænket. I 1859 blev fiskerigrænsen sat ned fra 16 til 4 sømil, og i 1869 til 3 sømil fra kystlinien. Efterhånden som antallet af udenlandske fiskeskibe voksede i farvandene omkring Færøerne, især i løbet af 1880'erne, forsøgte færinger at få de danske myndigheder til at iværksætte en permanent fiskeriinspektion i færøske farvande, men først i slutningen af 1890'erne blev fiskeriinspektionen for alvor tilstedeværende i farvandene omkring Færøerne.

Fiskeriinspektionen foregik enten med inspektionsskibe, der udelukkende inspicerede ved Færøerne, eller ved at skibe, der var på vej til fiskeriinspektion ved Island, lavede kortere inspektionstogter ved Færøerne. I forbindelse med inspektionstogterne omkring Færøerne, indsendte skibene med jævne mellemrum rapporter, såkaldte kommandorapporter, til Marineministeriet.

Kommandorapport fra dampminebåden Beskytteren 1901 (RA, Marineministeriet, Kommandorapporter M 1848-1923)

920. m. 1901

No 80.
Exp 30/4

Chefen
For

Dampminebaaden »Beskytteren«

Thorshavn, d. 16de April 1901

Til
Marineministeriet

Rapport No11

Herved tillader jeg mig at indberette, at Rapport N° 10, indeholdende Beretning om Forceringsprøven, afsendes med Dampskibet »Laura«, der afgik herfra d. 27de Marts.

I den forløbne Tid har jeg fortsat Udførelsen af de mig paahvilende Opgaver. Den 29de Marts overhalte jeg om Natten Linefisker G.Y 237 »Frolic«, Fører Campbell, idet jeg antog at Vedkommende, der gik langsomt inde paa Territo-

riet-Nord for Mylingur, trawlede. Det viste sig imidlertid, at han gik langsomt paa Grund af Maskinhavari, og Intet ulovligt havde foretaget sig.

Trawlerne have nu næsten alle forladt Færøerne. De passere kun Øerne på Op- og Nedrejsen fra Island.

Jeg har fuldendt Opmaalingen af Kvannøsund og Haraldsund samt opmaalt Kvalvig paa Suderøen og paabegyndt Opmaaling af Farvandet Vest for Suderøen.

Jeg har fuldendt Skarpskydningen med undtagelse af Fægtningsskarpskydningen.

I Henhold til Ministeriets Skrivelse af 22/2 N° 312 (Kommissariats-Departement) indberettes herved, at Kulbeholdningen d. 31de Marts udgjorde: 177 1/2 Tons. Af disse vil jeg formentlig inden Hjemrejsen og til denne bruge cr. 75 Tons, saaledes at der ved skonnerten »Dianas« Ankomst d. 1ste Mai vil være cr 100 Tons i Behold paa Trangisvaag. Da de ny Kul kontraktmæssig skulle være oplagte her i Begyndelsen af Mai og formentlig ville komme hertil i Slutningen af April, vil der næppe blive Mangel paa Kul.

Jeg har modtaget Ministeriets Kundgørelser No 10, 11 og 12, Skrivelserne N° 411 og 463 fra Kommissariats-Departementet, samt Nyt Spisereglement for Flaaden.

Den 11de ds indlagdes paa Hospitalet i Thorshavn Værnepligtig af Lægdsrullen, E. K., Hoved N° 6729, H B.L. With, og den 14de ds Sekondløjtnant Moth begge for Halssyge – maaske Difteritis. Fysikus har endnu ikke kunnet afgive nogen endelig Kendelse, men formener dog, at Sygdommen ikke er Diftiritis, men almindelig Angina. Jeg har efter Anvisning af Fysikus ladet foretage den nødvendige Desinfection af Skib og Mandskab. De Syge befinde sig begge vel og ventes snart udskrevne.

I øvrigt er Sundhedstilstanden god og Alt vel ombord.

Skibets og Maskinens Tilstand er tilfredsstillende.

Som det vil være Ministeriet bekjendt omtalte jeg, i min Rapport N° 8 af 13/7 1900 fra »Guldborgsund«, Fyrforholdene heroppe, idet jeg henviste til, at et Fyr paa Skandsetangen vilde være af stor Betydning for Thorshavns By. Efter nu at have tilbragt Vinteren heroppe har jeg faaet Øjet op for af hvor stor Betydning en nogenlunde tidssvarende Belysning af Færøerne vilde være for Øernes videre Opkomst. Færøerne ere ikke nu, hvad de være for kun en Snes Aar tilbage i Tiden. Det enorme Opsving som Fiskeriet har taget, hvilket fremgaar af at der nu er cr. 90 store Fiskeslupper hjemmehørende paa Færøerne, har tilført Øerne en hidtil ukjendt forholdsmæssig Velstand. Dette medfører selvfølgelig, at Fragtfarten voxer, idet blandt andet store Mængder af Salt indføres til Øerne. Den forøgede Skibsfart medfører Opkomst og større Omsætning paa alle Omraader vedrørende Handelen, det vil med andre Ord sige Fragtfart, saavel med Damp- som med Sejlskibe, tiltager i høj Grad. Under disse Forhold hører jeg stadig Klager over Øernes Mangelfulde Belysning, og det kan jo ikke nægtes, at disse Klager ere berettigede. Dampere og Sejlere maa hvert Øjeblik,

Inspektions- og mineskibet Beskytteren, der var søsat år 1900 og udgået af flåden 1950, var et af inspektionsskibene ved Færøerne i perioden 1900-1928. Billedet viser Beskytteren på reden i Tórshavn engang i begyndelsen af 1900-tallet. (Føroya Fornminnissavn).

naar de tro sig i Nærheden af Øerne dreje under, fordi de ikke tør nærme sig disse, paa næsten alle Sider uoplyste Kyster i de mørke Nætter, og miste derved ofte den gunstige Lejlighed til at naa deres Bestemmelsessted. Ligeledes maa Fiskeslupperne i mørke og stormfulde Nætter tidt dreje til og holde sig paa Stormsiden af Landet, fordi de ikke tør holde paa og imellem de uoplyste Kyster, hvorved der jo gaar baade Tid og Penge tabt.

At disse Forhold skade Fragtfarten, forøger Fragten og tidt medfører Tab for Kjøbmændene er indlysende, og naar jeg tillader mig at henlede Ministeriets Opmærksomhed herpaa er det, fordi jeg fra flere Sider er bleven opfordret til at bidrage mit til om mulig at faa dette Savn afhjulpet. At Fyrene jo ikke have Betydning for Færøerne alene, men jo ere af stor Betydning for Farten paa Island og Grønland, der jo for Islands Vedkommende ogsaa stadig er i Fremvæxt, er jo sikkert, og jeg behøver jo kun at henvise til Shetlandsøerne, som paa alle Sider er forsynet med kraftige Fyr for at vise hvor daarligt Færøerne ere stillede i denne Henseende sammenlignet med hine. Hvad der særlig savnes heroppe er et Fyr paa Sydenden af Suderøen ved Sumbø – (med Farevinkel over Munken). – Denne Klippe og Farvandet i Nærheden heraf er saa frygtet, at Skibe, der gøre Øerne Syd fra, i mørkt Vejr altid dreje til og vente paa lyst og sigtbart Vejr. Jeg har løseligt undersøgt Forholdene og fundet at et Fyr på Sumbø, anlagt paa det sydligste Punkt paa Fastlandet, vilde kunne lyse fra retv. N 25° Ø gennem Øst, Syd og Vest til Retv. N 72° V.

Et Fyr paa Myggenæsholmen vilde afhjælpe Savnet for Skibe, der gjøre Øerne vestfra og til dels nordfra. Med disse to Fyr i Forbindelse med Nolsø og Kalsø Fyr, maa man sige, at Øerne ere saaledes oplyste, at de kunne anduvedes fra alle Sider undtagen fra N.Ø-en Retning fra hvilken næsten ingen Skibe anduvede.

Denne Rapport afsendes med Dampskibet »Vesta« der er bestemt til Afgang herfra den 19de ds.

Schack/L. Josephsen

Kommentarer

Fyrene på Mykineshólmur (Myggenæsholmen) og på sydenden af Suðuroy (Suderø) blev bygget i 1909.

Anduve cr	Nærme sig kysten (fra åben sø). cirka.
Munken	På færøsk Munkurin. Ligger 5 kilometer syd for Færøernes sydligste kystpunkt på Suðuroy. Sundet mellem Munkurin og Suðuroy er berygtet for dets voldsomme strøm.
Slupp	Tremastret sejlskib, som færinger anskaffede sig mange af i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. De fleste blev købt brugt, overvejende i Storbritannien.

Lovgrundlag

Lov Nr. 59 af 23. april 1881 om fremmedes Fiskeri under Færøerne. Lov for Færøerne Nr. 5 af 14. Januar 1899 indeholdende Forbud mod Fiskeri med Bundslæbevaad. Bekendtgørelse af 13. marts 1901 fra Færøe Amt om inspektionsskibenes pligter etc. Lov for Færøerne Nr. 90 af 1. april 1925 om Forbud mod Fiskeri med Bundslæbevaad.

Anvendelsesmuligheder

Først og fremmest kan kilden bruges til undersøgelser af fiskeriinspektionen ved Færøerne, især om ulovligt fiskeri, men også fiskeriet generelt. Skibene foretog ved lejlighed også opmålinger omkring Færøerne. Nogle af rapporterne giver derudover også indblik i andre mere generelle forhold i Færøerne.

Hvor findes kilden?

RA, Marineministeriet, Kommandorapporter M 1848-1923.

Litteratur

Rolf Guttesen: *Exploitation and Management of Fish Resources in the Faroe Islands*, findes upubliceret på Føroya Landsbókasavn, 1991.

Jóan Pauli Joensen: *The Fisheries of the Faroe Islands. An overview in the North Atlantich Fisheries, 1100-1976, National Perspectives on a Common Resource, Studia Atlantica*, 1996.

Heine Madsen: *Færøerne – hvornår skete det?*, Kolding 1999.

5. Indberetning om bygdeskoleinspektion

Skolevæsenet i bygderne på Færøerne blev forholdsvis sent udbygget. Dette skyldtes både de geografiske forhold, og at den samfundsmæssige udvikling ikke var kommet så langt, at bygderne kunne se nogen nytte i at have en skole. Indtil 1872 fandtes et fast organiseret skolevæsen alene i Tórshavn, hvor der både var en stor folkeskole og en realskole. Med lov af 28. februar 1872 og anordning af 16. januar 1912 blev der indført undervisningspligt for alle børn, og der blev oprettet skoler også i bygderne. Det nærmeste tilsyn med skolerne og undervisningen blev varetaget af sogneforstanderskabet og af skolekommissionen, hvor sognepræsten ligesom i Danmark nord for Kongeåen var formand indtil 1933. Allerede fra 1870'erne fik førstelæreren for kommuneskolen i Tórshavn og et par af realskolens lærere tilsyn med bygdeskolerne, og Færøerne blev efter 1903 opdelt i to-tre tilsynsdistrikter. Fra 1931 blev en repræsentant for bygdeskolerne optaget i inspektionen (i perioden 1931-56 blev den varetaget af S.P. úr Konoy fra Gøtu Skole). Inspektionen for de færøske bygdeskoler skulle årligt indsende beretninger om de afholdte skoleinspektioner til den færøske skoledirektion og til Undervisningsministeriets konsulent vedrørende folkeskolen og seminarierne. Beretningerne skulle indeholde oplysninger om skolebygningernes tilstand, elev- og klassetal, lærernes forhold og elevernes standpunkt i de enkelte fag. I 1917 blev det indskærpet, at beretningen også skulle indeholde oplysninger om, i hvilket omfang færøsk sprog blev anvendt i skolerne. I en række tilfælde blev indberetningerne ledsaget af elevernes besvarelser af skriftlige opgaver i dansk, færøsk og regning, som inspektionen havde stillet eleverne ved besøget.

Førstelærer S.P. úr Konoy's inspektion af Sand Skole 26. juni 1934 (RA, Statskonsulentens kontor, Indberetninger fra Færøerne 1933-36)

Sand Skole

Besøgt den 26/6 1934.

- 1) 2 Lærere, Førstelærer S. Djurhuus, Eksamen fra Skaarup 1916 og Andenlærer Hakon Dam med Eksamen fra Thorshavn 1926.
- 2) 124 Børn, 35 over 12 Aar. Alle vaccinerede.
- 3) 5 Klasser.
- 4) Forsømmelser forekommer.
- 5) 2 umalede Skolestuer med en mindre Forstue, som i daarligt Vejr ikke kan rumme alle Skolens Børn. Skolestuerne er for smaa til Klasser paa 36 Børn.

- 6) Der klages over at Skolestuerne kan vanskelig blive opvarmede om Vinteren, thi de forefindende Ovne er beregnede til Kul men der fyres med Tørv.
- 7) Den lille Legeplads trænger til at blive drænet, planeret og indhegnet.
- 8) Af Læsebøger var: 18 Eksemplarer af Evensens færøsk Læsebog II Del. Første Del af Evensens Læsebog findes kun i nogle faa forslidte Eksemplarer. Af danske Læsebøger var: 10 Eks. af I Del, 10 Eksp. af II Del og 15 Eksp. af III Del af Folkeskolens Læsebog. Desuden var: 14 Eks. af Børnenes dansk Læsebog III Del og 15 Eks. af Matzens ny dansk Læsebog. Der bør anskaffes tilstrækkeligt saavel af færøske som danske Læsebøger.
- 9) Tilstrækkeligt med Brændsel og upaaklagelig Rengøring.
- 10) Lærerlejligheden trænger i høj Grad til Istandsættelse.
- 11) Ved en saa stor Skole som den paa Sand burde der snarest ansættes en Lærerinde saa der kunde blive undervist i Skolens samtlige obligatoriske Fag.

Realskolens førstelærer, Louis Berg, på kajen i Tórshavn på vej til skoleinspektion. Han havde tilsynet med bygdeskolerne 1870-1903. (Føroya Fornminnisavni).

Timeplan for ældste Klasse: Religion 3, Dansk 4, Færøsk 4, Regning 3, Historie 1, Geografi 2, Sang 1. Der gives ikke Undervisning i Gymnastik og Haandarbejde. Der skrives Genfortælling og enkelte Stile saavel paa Dansk som paa Færøsk. Den skriftlige Prøve i Dansk, Færøsk og Regning tilsendes.

- Dansk med Dansk. ... Som i alle større Skoler var der Elever, som var ret fremmelige, og andre paa samme Alder, som stod tilbage. Mange havde ret gode Kundskaber i dansk Sproglære og flere kunde genfortælle paa Dansk. I Forhold til den overfyldte Klasse var Totalindtrykket helt tilfredsstillende.
- Færøsk. ... Som i Dansk. I færøsk Sproglære var Standpunktet særdeles godt.
- Religion m. D. og F. Tilfredsstillende.
- Historie m. F. Flinke.
- Geografi m. F. Klassen som Helhed kunde orientere sig paa Landkortene og de flinkere kunde svare paa vanskeligere Spørgsmaal.
- Paa Stilebøger og Skønskrivningsbøger var intet at udsætte.

Som paa alle større Pladser var Børnene ikke tilbageholdne og forsigtige. De holdt sig ikke tilbage med at svare paa tilstillede Spørgsmaal. Efter de foreliggende Omstændigheder særlig m.H.t. Børnetal, Lokale og Omgivelser, maa Tilstanden betegnes som ret tilfredsstillende.

Kommentarer

Understregningerne i indberetningen er foretaget af statskonsulenten, der i perioden 1930-48 var F.C. Kaalund-Jørgensen.

- Evensens Læsebog A.C. Evensen: Lesibók. 2. partur. 2. broytta útg. Tórshavn 1922 (Lesibók fyri yngri börn; Lesibók fyri eldri börn). Jævnfør Undervisningsministeriets skr. 1/3-1917 ang. autorisation af læremidler ved de færøske folkeskoler (*Love og Ekspeditioner vedr. Kirke- og Skolevæsen. 1917 s. 60*), som netop drejede sig om Evensens læsebøger.
- Sand Skole var den største skole på Sandø. Andre skoler på Sandø var: Dal, Husevig og Skålevig, Skarvenæs og Skopen.

Lovgrundlag

Kgl. Anordning 16. januar 1912 ang. forskellige forhold vedrørende folkeskolen i bygderne på Færøerne; Undervisningsministeriets skr. 14. maj 1917 til Færø Amtsskoleinspektion ang. de færøske skoleindberetninger samt om afholdelse af en skriftlig prøve i dansk og regning ved de færøske skoler. Bek. af 8.

september 1938 om ændring af kgl. anordning af 16. januar 1912 ang. forskellige forhold vedr. folkeskolen i bygderne på Færøerne; se også Kgl. anordning af 12. december 1938.

Anvendelsesmuligheder

Indberetningerne giver et godt indtryk af det færøske skolevæsen i bygderne i perioden mellem anordningerne af 1912 og 1938, hvor der var en strid om skolesproget. I anordningen af 1912 var det blevet fastslået, at der både skulle undervises i dansk og i færøsk og i dansk retskrivning, medens færøsk retskrivning var et af de fag, som kun kunne medtages i undervisningsplanen efter en særlig bestemmelse. Striden stod især om formuleringen i anordningen om, at undervisningen i de øvrige fag navnlig for de ældre børn skulle foregå på dansk, således at »den fornødne færdighed i brugen af det danske sprog kan opnås«. Mange steder benyttede lærerne dog færøsk i en del af undervisningen, hvilket også skete på Sandø, hvor den ene af skolens to færøske lærere var uddannet ved seminariet i Tórshavn, den anden på et dansk seminarium. I 1931 blev det fastslået, at ingen lærere kunne ansættes i de færøske folkeskoler uden at have aflagt eksamen i færøsk. I anordning af 12. december 1938 blev det færøske sprog sideordnet med dansk i undervisningen. Elevernes indsendte besvarelser af danske og færøske stile og genfortællinger giver et indtryk af deres kundskaber i de to sprog.

Opbygningen af den færøske bygdeskoleinspektion er skolehistorisk set særdeles interessant, da det er første gang i det danske rige, at der etableres et fagligpædagogisk tilsyn med folkeskolerne. I Danmark nord for Kongeåen skal man helt frem til skoletilsynsloven af 20. maj 1933, før der bliver indført et fagligt tilsyn ved amtsskolekonsulenter til afløsning af det hidtidige tilsyn ved provster og biskopper. I Sønderjylland havde man siden 1920 haft amtsskolekonsulenter. Den 20. maj 1933 blev der vedtaget hele tre tilsynslove, én for Færøerne, én for Danmark nord for Kongeåen og én for Sønderjylland.

Hvor findes kildetyperne?

Da skoleindberetningerne både blev sendt til skoledirektionen og til statsskolekonsulenten, kan man finde dem både i RA, Statskonsulenten for Folkeskolen og Seminarierne, Indberetninger fra Færøerne og i LSS, Færø Amt, Skoledirektionen, Inspektion af bygdeskoler, eksamensprøver ved bygdeskoler m.v. 1933-36.

Litteratur

- Ludvig Petersen: *Skole på Færøerne i 1000 år. En skolehistorisk håndbog*, Tórshavn 1994.
Arnfinnur Thomassen: *Færøsk i den færøske skole. Fra århundredskiftet til 1938*, Odense 1985.
Dansk Skole-Stat. Red. N.A. Larsen, bd. IV, Kbh. 1934, s. 679.
Erik Nør: *Genforeningens bedste gave. Amtsskolekonsulenter og skoleordning i Sønderjylland og Danmark 1920-1963*, Aabenraa 2003.

6. Justitsministeriets Færøsager

De fleste sager vedrørende Færøerne sorterede i perioden 1855 til 1935 under Justitsministeriet, da justitsministeren tillige var minister for Færøerne. Færøsager udgør i perioden 1849-1935 en gruppe med en særlig journal. Sagerne udgør en journalgruppe til trods for, at sagerne 1849-75 blev behandlet i Islandske Departement, som indtil 1855 hørte under Indenrigsministeriet og efterfølgende blev henlagt under Justitsministeriet. Med undtagelse af kirke- og skolesager blev næsten alle færøske sager varetaget af Justitsministeriet. I 1935 henlagdes færøske sager til Statsministeriet, således at forholdet til Lagtinget og amtmanden hørte under dette ministerium. På det tidspunkt var behandlingen af de fleste sager imidlertid flyttet til de respektive fagministerier. Det færøske lagting havde i tillæg til de funktioner, som amtsrådene havde i den øvrige del af riget, en rådgivende funktion. De love, som blev forelagt Rigsdagen og Folketinget, og som vedrørte færøske forhold, skulle også behandles i Lagtinget. Amtmanden på Færøerne var bindeleddet mellem Lagtinget og Justitsministeriet, og de sager, som Lagtinget havde vedtaget, og som skulle godkendes af ministeriet, blev videresendt af amtmanden med hans anbefaling.

Deling af Fuglø og Svinø Sognes Kommune

(RA, Justitsministeriet, Færøsk Journal XIX 230)

Lagtingets skrivelse til Justitsministeriet

Færøernes Lagting.
Thorshavn, den 21. Septbr. 1931

Til
Justitsministeriet

Tinget har i indeværende Samling behandlet et Andragende fra Indbyggere i Svinø og Fuglø Sognes Kommune om, at Svinø og Fuglø Sogne maa blive skilt i to selvstændige Kommuner.

Sagen er blevet behandlet i det kommunale Udvalg, der under 8. ds. afgav Betænkning med Indstilling, hvortil henvises.

Sagen er undergivet 3 Behandlinger i Tinget. Ved Sagens 3. Behandling den 19. Septbr. vedtoges Udvalgets Forslag enstemmig med 20 Stemmer mod 0.

Idet man henviser til Betænkningen og Indstilling samt Sagens øvrige Bilag, skal man herved anbefale Sagen til det høje Ministeriums Velvilje og videre Femme.

Edw. Mitens

Joh. M. Fr. Poulsen

/Gunnar Winther

Amtmandens påtegning på samme skrivelse

Fremsendes med Bemærkning at Amtet kan anbefale, at Lagtingets Indstilling tages til Følge, saaledes at Ministeriet i Medfør af § 1 i Lov af 28. Februar 1872 bifalder, at ansøgte Deling foretages, saaledes at de to nye Kommuner benævnes henholdsvis Svinø Sogns Kommune og Fuglø Sogns Kommune, at Delingen træder i Kraft den 1. Januar 1932, at der gives den samlede Kommunes Beboere Lejlighed til at blive bekendt med det af Forstanderskabet for den nuværende Kommune fremsatte Forslag om de Vilkaar, paa hvilke Delingen skal foregaa, navnlig ogsaa med Hensyn til Delingen af Kommunens Formue og Gæld, Rettigheder og Byrder og til at fremkomme med eventuelle Indsigelser mod Forslaget, at den endelige Bestemmelse af Vilkaarene overlades til Amtmanden paa Lagtingets Vegne, samt at de fornødne Forstanderskabsvalg foretages i betimelig Tid før Udskillelsen efter nærmere Bestemmelse af Forstanderskabet for den samlede Kommune.

Af Ministeriets Afgørelse udbedes 2 Genparter.

Seneste Deling af færøske Kommuner er godkendt ved Justitsministeriets Skrivelse af 30. September 1930 (XVIII Nr. 765) vedrørende »De forenede Sognes Kommune« i Sandø Præstegæld.

+ 2 Bilag

Færø Amt, den 25. September 1931
Ringberg

Justitsministeriet.

Skrivelsens bilag

Løgtingsmål nr. 106/1931

Afskrift

Til Færøernes Lagting

Vi undertegnede Vælgere i Fuglø og Svinø Sognes Kommune tillader os herved ærbødigst at andrage hos det ærede Færøernes Lagting om, at nævnte 2 Sogne maa blive skilte i to fra hinanden sælvstændige Kommuner.

Som det vil være bekendt hørte alle Sognene paa Norderøerne sammen i en Kommune til 1908, da Klaksvig Sogn samt Kalsø og Kunø skilte ud saaledes, at førstnævnte Sogn dannede en Kommune for sig og de 3 andre Sogne en anden Kommune. Viderø Sogn samt Fuglø og Svinø var tilbage af den tidligere Norderøernes Kommune, og kom disse 3 Sogne saaledes til at danne en særskilt Kommune. Det varede imidlertid ikke mere end 4-5 Aar, før Viderø Sogn atter skilte ud og dannede en egen Kommune, Fuglø og Svinø laa saa alene og kom saaledes til at danne en Kommune for sig.

Bilag Nr. 2 ad Nordnørernes Svinø Skydsregnskaber 1921/22

Regning
til
Skydsøremet for indfaldt Skyds tærr i Carnt 1921/22

Bilag 1; 3/10.21. med Forstanderskabsmedlem fra Svinø
til Fuglø 8 Ald. og Baad 4 1/2 Lønind - 28 - 77 4

- " 2; 1/2.22. med 2 = fra Svinø til Fuglø
8 Alder og Baad 4 1/2 Lønind - - 28 - 77.

- " 3; 1/8.22. med 2 = fra Svinø til Fuglø. Tærr og Returr.
3 Alder og Baad - 9 Lønind - - 26 - 98.

Ialt = 84 - 52 4

Særlige

Svinø den 30 September 1922

Betalt.

Mineel H. Olsen

Medlemmerne af kommunalbestyrelsen på Svinøy skulle befordres med robåd for at komme til møde på Fugloy. Udgifterne blev afholdt af Skydskassen. Her ses regningen for befordringen af medlemmerne af kommunalbestyrelsen på Svinøy. (Føroya Løgting: Regnskaber for Færø Amts Skydskasse 1921-22, LSS).

Der har adskillige Gange baade paa Fugløg og Svinø været Tale om, at Sognene burde blive skilte i kommunal Henseende, og en Gang har et Andragende fra en Del Svinø Folk været inde i Lagtinget denne Sag vedrørende, men af forskjellige Grunde faldt Sagen bort den Gang.

Den almindelige Mening for Tiden baade paa Fugløg og Svinø er, at Sognene bør skilles saaledes at der i Stedet for en Kommune med 5 Medlemmer, nemlig 3 i det ene Sogn og 2 i det andet, bliver 2 Kommuner med 5 Forstanderskabsmedlemmer i hver Kommune.

Fuglinger leve uafhængige af Svininger og omvendt, og dog kan det hende, ja har endog indfundet sig, at det kommunale Flertal, der bor den ene af Øerne har været nødsaget til at ordne de indre Forhold paa den anden Ø, fordi Splitelse mellem Forstanderskabsmedlemmerne har gjort det nødvendigt. Dette synes imidlertid forkert. Fuglinger have aldeles ingen Interesse i at ordne de indre kommunale Forhold paa Svinø, og Svininger have ingen Fornøjelse af at blan-

de sig i Fuglø Sogns Anligende, derfor maa det anses for meget heldigere, at hvert af Sognene staar selvstændigt med eget Forstanderskab. Det er ogsaa en Selvfølge, at det er nemmere at komme til Forstanderskabsmøde i ens egen Bygd end at tage til en anden Øe, navnlig om Vinteren. Skatteligningen er ogsaa henlagt til den daarligste Aarstid, nemlig først i Februar Maaned, Fugløfjorden er et af Færøernes daarligste Farvande, saa Fuglø ved den Aarstid let kan blive indhyllet i Brænding, der nok saa længe kan afbryde Forbindelsen med de andre Øer. En mindre Pengeudgift vil blive sparet, dersom Sognene bleve skilte, nemlig den kommunale Skyts mellem begge Øerne.

Der kan efter vor Mening ingen Vanskelighed være forbunden med at dele Fuglø og Svinø Sogns Kommune i 2 særskilte Kommuner saaledes som foran nævnt at hvert af Sognene kommer at danne en Kommune. Derfor ville vi henstille til det højtærede Lagting om at tage denne Sag under velvillig Behandling saaledes, at den kan fremmes til gensidig Tilfredshed og Lykke.

Kirke den 15 November 1930
[45 Underskrifter]

Hattervig den 6 December 1930
[26 Underskrifter]

Svinø i Februar 1931
[56 Underskrifter]

At over Halvdelen af samtlige Vælgere i Fuglø og Svinø Sognes Kommune have underskrevet dette Andragende attesteres herved.

Svinø den 1. Juni 1931

Afskriftens Rigtighed bevidnes af:
Simon Just Jacobsen
pens. Lærer

1. Indbyggere i hvert Sogn?	Svinø 225	Fuglø 239
2. Vælgere i Hvert Sogn?	- 108	- 107
3. Tidspunkt for Udskillelsen?	Nytaar 1932	
4. Vilkaar for Udskillelsen		

1) Hvert Sogn ejer sine Skolebygninger og andre Værdier som hidtil. 2) Hvert Sogn svare til den Gæld, som det Ifølge Obligationer ved den endelige Opførelse mellem Sognene har. 3) Hvert Sogn vedligeholder de i Sognet an-

lagde Veje. 4) Jordmodervæsenet og Sygekassevæsenet bliver som før. 5) Nyt Kommunalvalg ønskes før næste Nytaar.

P. F. V.
Ole H. Petersen
Fmd.

Kommentarer

Lagtingets betænkning om sagen blev også tilsendt Justitsministeriet, men er udeladt her.

Ministeriets svar blev tilsendt både Lagtinget og amtmanden. Da loven om landkommunernes styrelse trådte i kraft i 1873, blev Færøerne opdelt i 8 kommuner, en for hvert præstegæld. Loven gav mulighed for, at kommunerne kunne deles. Denne mulighed blev benyttet allerede i de første årtier efter lovens indførelse. I 1930 var alle de oprindelige kommuner delt, og i 1988 var der 50 kommuner. I takt med, at de kommunale opgaver blev større, begyndte man at lægge kommuner sammen igen. I 2006 var der 32 kommuner på Færøerne, og der var planer om flere sammenlægninger. Svínø og Fugloy var da stadig to selvstændige kommuner.

Edw. Mitens, Joh. M. Fr.
Poulsen, Gunnar Winther
Fuglinger
Kommunale Skyts [skyds]
Ringberg
Svininger

medlemmer af Lagtinget.
beboerne på øen Fugloy (da. Fuglø).
befordring af medlemmer af forstanderskaberne.
amtmand på Færøerne.
beboerne på øen Svínø (da. Svinø).

Lovgrundlag

Ved bekendtgørelse af 9. december 1848 angaaende Indenrigsministeriets Ordning blev færøske sager, sammen med islandske og grønlandske sager, henlagt under Islandske Departement i Indenrigsministeriet. Bekendtgørelse af 31. oktober 1855 henlagde Islandske Departement, og hermed også færøske sager, under Justitsministeriet. Ved bekendtgørelse af 14. juli 1874 angaaende Oprettelse af et Ministerium for Island og Fordelingen af de under det hidtilværende Islandske Departement henhørende Forretninger blev færøske sager flyttet til Justitsministeriets 2. departement, dog således at kirke- og skolesager kom under Kultusministeriet.

Ved kgl. resolution af 26. juli 1926 blev nogle sager, bl.a. sager vedrørende landbrug, fiskeri og sociale forhold, henlagt til de respektive fagministerier, og ved kgl. resolution af 4. november 1935 fordeltes resten af de færøske sagsområder til fagministerierne, og statsministeren blev samtidig minister for Færøerne. Herved kom Lagtinget under Statsministeriet, og sager af væsentlig betydning for Færøerne, for Lagtingets stilling og forholdet til den færøske befolkning skulle forelægges Statsministeriet til udtalelse. Alle afgørelser i færøske

sager skulle meddeles Statsministeriet. Statsministeriet har bevaret ansvaret for sager vedrørende Færøerne, også efter at Færøerne fik hjemmestyre i 1948.

Lagtingets myndighed blev reguleret i Lov om Færøernes Lagting af 26. marts 1852, lov om Færøernes Lagting af 15. april 1854 og lov om Færøernes Lagting af 28. marts 1923. Ifølge lov om de færøske Landskommuner af 28. februar 1872 § 1 skulle vedkommende ministerium godkende kommunedelinger, efter at kommunestyret og Lagtinget var blevet hørt.

Anvendelsesmuligheder

Færøsager er grundlag for kvalitative undersøgelser af enkeltsager om færøske forhold, men kan også benyttes til undersøgelser af forholdet mellem Danmark og Færøerne og til generelle administrationshistoriske studier.

Hvor findes kildetypen?

De færøske sager udgør et sammenhængende arkivfond fra 1848 til 1935 i Justitsministeriets arkiv i RA, selv om sagsbehandlingen gennem tiden er foregået i forskellige ministerier. Færøske sager blev også arkivmæssigt ordnet i en særlig afdeling efter 1935 i Statsministeriet. Korrespondancen mellem henholdsvis amtmanden på Færøerne og Justitsministeriet og amtmanden og Lagtinget findes også bevaret i Færø Amts arkiv og lagtingsarkivet, begge LSS, i de respektive sager, der blev behandlet. Den aktuelle sag findes i henholdsvis Lagtingsarkivet som »Løgtingsmål nr. 106/1931« og i Færø Amts arkiv »Kommunalvæsen. Deling af kommuner 1931«.

Litteratur

Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse II, 1848-1990, 1. bd, Kbh. 1991.

Niels Petersen: *Justitsministeriet, Organisation og arkiv, Kbh. 1982.*

Landsadministrationen (den færøske administration)

7. Lagtingsprotokol

Lagtingsprotokollerne er retsprotokoller/tingbøger med referater af retssager med vidneudsagn og kendelser, syns- og vurderingsforretninger, afskrifter af skøder, skifter, skudsmål o.lign. samt bekendtgørelser af nye love, forordninger m.v. (Se På embeds vegne s. 187 ff.).

Færøerne var et lagmandsdømme med 6 underretter, en for hvert syssel. Tingsamlingen i syslerne var om foråret, det såkaldte vårting, og i særlige tilfælde blev der også holdt ting om efteråret, kaldet høsting. For hver retskreds var der 6 lagretsmænd (løgrættumenn), der var domsmænd. I 1688 blev antallet af lagretsmænd forhøjet til 8 for hvert syssel. Lagmanden var dommer ved Lagtinget. I 1584 fik Lagtinget en tingskriver og lovkyndig ved retten. Dette hverv, der blev kaldt sorenskriver, blev i løbet af 1600 tallet til et dommerembede. Skifteforvaltningen, som hørte under Lagtinget, overgik også over til sorenskriverembedet. Disse hverv varetages stadig af sorenskriveren på Færøerne tilligemed notarial-, auktions- og tinglysningsvæsenet m.v. Lagtinget blev sat i Tórshavn på Ólavsoeka (Sankt Olaf dag) den 29. juli eller omkring den tid. På selve Lagtinget mødte lagmanden, lagretsmændene, sysselmændene, fogeden og præsterne. Når vejret tillod det, blev møderne holdt udendørs og ellers i en af handelens bygninger. I 1692 fik Lagtinget sin egen bygning. Lagtinget blev nedlagt i 1816 og genoprettet i 1852 som et amtsråd, men under det gamle navn. Det nye Lagting fortsatte traditionen, således at første møde i en lagtingssamling blev holdt på Ólavsoeka.

Lagtingssamling 1636

(LLS, Sorenskriveren på Færøerne, Vår- og løgtingsprotokollir, Løgtingsprotokol 1613-1654)

Anno 1636 vor Kong. Maytz Fougid
Och Beffallings Mand her paa Ferøe

Mads Christensson Borger udj
Kiøbenhaffuen

Samme Aar vor Joen Jostinussøn
Laugmand her sammesteds.

Och samme Aar bleffne disse effter
Skriffne Breffue och Domme registerid
Och Indskreffuen.

Anno 1636 den 29 Julij Paa itt sett Laugting
 Udj Thorshaffuen paa Ferøøe Opstod Kong.
 Maytz Foged Mads Christenssøn och paa hans
 Maytz Vegne Thill spurde Prouisten Prester=
 Ne Laugmanden och Laugretten samptt Mennige
 Allmue som till stede vore och den dag Thing
 Sogtte om dj forgangen Vinter saa vell som
 Ij denne Sommer Indtil denne Dag vaar for
 Sørgede med goed Thilføring och uforfalskede
 Kiøbmands Vare och Goeds effter Hans Maytz
 Benaadings Breff de Ferøeske och Iselandske
 Companj Thill holder och dersom der kunde
 Findis Brøest eller mangle paa nogid att di
 Saadantt nu skulde giffue Thill kiende.

Dernest bleff Almuen thill spurd om deris
 Kiøbmand och hans Folch, hvorledis de sig
 Emod dennom alle och en huer haffuer for
 Holditt baade udi Kiøb och Saal desligeste
 Med Allen Vegtt och Moel, saa och udi deris
 Omgiegelse med Sactmodighed och Venlighed
 Som Hans Maytz Bref dennom Thill hollder, och
 Der som her er nogen som sig offuer dennom
 Noged haffuer att klage, skall dennom vederfa
 =ris huis Rett kunde vere.

Huor Thill bleff suarid aff menige Almue, som
 Samme dag thill stede vore, att huad mangel
 Paa Thillføringen er Andlangendis daa hafuer
 Her verid Themelig Forraad forgangen Vinter
 Aff Korn och Miell, mens Øll eller Malt hafuer
 Her iche verid den gandske Vinter, hvorføre vij
 Fattige Folck haffuer motte hiølped oss med Vand
 Becken, Sammeledis haffuer her verid stoer mangel
 Paa Hamp och Snorer saa vell som paa Jern ij
 Forgangen Vintter, huilcke Vare vij Jngelunde
 Kunde miste i dette fattige Land, Sammeledis
 Beklager sig Allmuen udi Landitt storligen att di
 Kunde Ingen Baads Thommer bekomme, och den
 Skibslading her kom forgangen Høest vor Udskod
 Deller, och duede en ringe Thing, Vij fattige
 Folck Motte dog kiøbe dennom for trang skyld, Lige
 Dyre betale dennom, Neffuer haffuer vij och stoer
 Thrang till, och er her iche att bekomme.

Huad Companiens Kiøbmand och hans Folck er And
Langendis daa frem kom Jngen paa denne tid
Som haffde nogitt offuer dennom att klage ej heller
Paa Vegtt eller Moel.

Thill ydermere Vindisbuerd att saa ij sandhed
Er effter som forskriffued staar vinde vij
Effterskrifne Joen Justinusson Laugmand paa
Ferøe, Mikell Joenssøn, Hendrick Tommessøn, Hans
Nielsson, Guttorm Nielssøn, Joen Tommessøn, Joen
Joensson, Thronð Jorgenssøn Olluff Lauritzøn
Simen Thommessøn, Heijne Justinussøn och
Bertell Danniellssøn, med voris Signetter
Her neden under Thrøgtt
Actum Ut Supra.

Anno 1636. Den 29 Julij paa Itt satt Laugting
Udj Thorshafuen paa Ferøe bleff thilnefnd
Aff Laugmanden Joen Justinussøn Tholff Lag
Rettismend som skulde besse Kramb Varen
Som kunde findis paa den tid her liggendis
Dessligeste Vegtt och Moel om dette vor saa
Lofflig som dette sig burde och forsuarligt
Kunde vere, Och haffuer effterskriffne mend
Saa forfunden och paa sagtt.

Huad Thillforingen er anlangendis daa fattedis
Her ij Landett forgangen Vinter, Øll, Malte
Thiere, Sebe, Hamp, Snører, Jern och Bads=
Thommer med Mere Andet som Landitt behøff
=uede, fordi dette Thommer som kom forgangen
Høest Thiente Lidett saa att delerne som
Daa hid kom, Vaare Baade Stackede och
Smale. Mens, Miell och Korn Vaar her
Guds Gaffuer ij Forraad och er Nu ij denne
Sommer kommen Noch Miel Korn Øl och Maltt
Huad Miellid er Andlangendis daa er dett
Intted Synderligt, Thill Med Holder en Partt
Thønder icke sin fulde Vegtt, Korned
Er Themeligtt, mens Malted som her kom
Duede lidett eller slett Inted, Thi vij
Hafuer Ladet dett forsøge, och kand icke
Faa Mere end en Fierding Thøntt Øll effter

En tóngde [tønde] Maltt, Huad kramgodsed er And
Langendis daa fands her Klede Lerrid
Hamp, Sebe och Andett Meer, Saa Att her
Fattes Nu gott Maltt Baads Thømer Neffuer
Rode quinde Huffuer Blaatt og Rot uldgarn och
Gode Bondestager.

Huis Vegten, Skallerne, Loddet och Moletønden
Er Andlangendis daa fands dett att vere rett
Att saa ij Sandhed er, effter som forskriffued
Staar, Vinde vij effterskriffne Poul Jacobsøn
Gutte Jacobssøn Peder Nielssøn, Bertel Danielssøn
Guttorm Nielssøn, Olle Larrssøn, Joen Joenssøn
Joen Tommesøn, Thron Jorgensøn, Hendrick
Thomesøn Hans Nielssøn, och Simen Tomessøn
Suorne Laugrettismend, med Voris Signeter
Her under trøgtt,
Actum Ut Supra.

Den administrative, den politiske og den gejstlige magt i procession på Ólavssøka 1958. Forrest fra venstre rigsombudsmand Niels Elkær-Hansen, lagmand Petur Mohr Dam og provst Jákup Joensen. Den gamle tradition, at de færøske øvrigheds personer mødes i Tórshavn på Ólavssøka, holdes stadig i hævd. (Foto i privateje).

Kommentarer

I den originale tingbog begynder hver linje med stort, og dette er bevaret i gengivelsen overfor.

Actum Ut Supra	foregået som overfor omtalt.
Brøest	mangel, skade.
Deler	træ til bådebygning.
Fierding	rummål, 1/4 tønne.
Laugretten	lagretten eller Lagtinget.
Lag Rettismend	lagretsmænd eller tingvidner, medlemmer af lagretten.
Maytz	majestæt.
Neffuer	birkebark, der anvendes til tagtækning.
Smale	tynde.
Stackede	piggede.
Themelig	passende, rimelig.
Thommer	tømmer.
Udskod	vraget, slet.
Vinde	vidne.

Lovgrundlag

I reces af 1568 blev lagtingene pålagt at føre protokol. Chr. V's Norske lov af 1687, kapitel 8, videreførte dette påbud.

Anvendelsesmuligheder

Sammen med jordebøgerne er lagtingsbøgerne den eneste sammenhængende række af kilder, der findes for Færøerne i 1600-tallet. De er derfor en uundværlig kilde til denne periodes historie – både på det lokale plan og som kilde til forholdet imellem den færøske befolkning og embedsmændene samt handelen.

Hvor findes kildetyper

Tingbøgerne findes i Færøernes Sorenskrivers arkiv i LSS. Lagtingsbøgerne går tilbage til 1615 og vårtingsbøgerne til 1655. I nogle af de ældste protokoller er vår- og lagtingsreferater samlet. Fra 1798 findes de under benævnelsen justitsprotokoller.

Litteratur

Joen Andreasen: *Færøerne i Dommeren i det 20. århundrede*, Kbh. 2000, s. 555-79.

N. Andersen: *Færøerne 1600-1709*, Kbh. 1895. Genoptrykt med personregister og rettelser ved John Davidsen, Tórshavn 1964.

Hans A. Sølvará: *Løgtingið 150 I*, Tórshavn 2002.

Louis Zachariassen: *Føroyar sum rættarsamfelag 1535-1655* [Færøerne som retsamfund], Tórshavn 1961.

8. Fæsteprotokol for kongsjord

Landfogeden på Færøerne administrerede kronens fæstejord, opkrævede land-skyld og skatter. Landfogeden udfærdigede også fæstebreve. Fæsteprotokollen for kongsjord var den protokol, hvor kopier af udstedte fæstebreve for kronens fæstegårde på Færøerne blev indført. I 1937 overgik administrationen af kongsjorden til Føroya Jarðarráð (Færøernes Landbrugsråd) og i 2004 til Búnaðarstovan (Landbrugsdirektoratet). Fæstejorden blev overtaget som fær-øsk særanliggende i 1956.

Fæstebrev 1757

(LSS, Landfogedens arkiv, Fæsteprotokol 1755-1765)

Kongl. Maj. til Danmark og Norge p.p. Landfoged paa Færøe J.Fr. Hammershaimb gjør vitterligt at ieg i Kraft af allerhøjeste bemelte min Allernaadigste arve Konges og Herres mig andfortroede Embede haver fæsted og bygged, som ieg og med dette mit Fæstebrev fæster og bygger til Heine Jacobsen, 6 Marker Jord liggende a Leerviig i Østerøe Syssel, hvilke Oluf Hansen hidtil for fæste besiddet og nu til denne sin Sviger-Søn, der har ægted hands Daatter, Dorothea OlufsDaatter opladt og afstaaed haver med de vilkaar at Oluf Hansen raader fæsted saalenge hand tröster sig, derefter andgaaes med de fratrædendes ophold efter Landeskiik. Samme 6 Marker Jord har til Indstöed efter Kongl. Majestæts Jordebogs formeld Söid 60 Stykker hvoraf aarlig ydes skind 30 Stykker og Een Wog tellig. Kong Skatten betales aarlig med 1 Florin 4 Skind. Jordeleien svares aarlig med 3 Gylden og Matrikel Skatten med 18 Skind. Hver 3die aar betales og Aagaven af disse 6 Marker med trei gylden. Inventarii Huuse saavidt haves efterretning af den i aaret 1721re forfattede Huuse forretning, og fölgelig paa dette Fæste bör holdes i forsvarlig stand ere: 1 Rögstue 6 $\frac{1}{4}$ Alen Lang og 4 $\frac{1}{2}$ Alen breed, med 1 Sengested, bord og bencker; Eet Senges Cammer med 2de Sengesteder; 1 Kield 5 $\frac{1}{2}$ Alen Lang og 4 Alen Breed, 2de groed Huuse hver 5 $\frac{1}{4}$ Alen Lang 4 Alen Breed. 1 Fæhuus 7 Alen Lang, 3 $\frac{1}{2}$ Alen Breed, 1 Ditto 5 Alen Lang 3 $\frac{1}{2}$ Alen breed og $\frac{1}{2}$ Nöst hvoraf de 3de Leilændinger Joen Pedersen, Joen Gregersen og Erich Joensen eenhver har $\frac{1}{6}$ part. Dette Fæste etc. etc.

[med ald sit tilliggende bemelte Heine Jacobsen maae nyde, bruge og beholde, baade til fields og fiere, med Lutum og Lundum, inden og udengaards, ligesom hands fader og formænd dette brugt haver, imedens og ald den Stund hand der selv boer og bygger, holder Inventarii Qvæget, Gaardens bygninger og jorden ved lige, og udi forsvarlig god stand, udgiver sin Leie og Landskyld, samt ald anden Kongelig rettighed udi betimelig tiid, og i den beste afgift hand efter Formue og landets tilstand kand afstædkomme og befalet bliver. Er hans Kongelige Majestæt som sin absolute Souveraine Arve Konge og Herre, og hans retmæssige arve Successores huld og troe. Findes sin Ombudsmand og tilordnede Øvrighed udi alt hvis befalet bliver til hands Maiestæts villie at fremme, og hands eget vel hörig og lydlig. Forliges vel med sine Grander og Nabo-

er. Entholder sig fra ald forbuden handel og gemenskap med fremmede og handlere under hvad prætext det end være maatte og skee kunde, og ellers i alle andre maader og tilfælde forholder sig som det en Kongens troe undersaat og leiending eigner og bör].

For bemelte Gaard og Jord Markers fæstning haver hand til mig betalt efter den Kongl. Allernaadigste Forordning af 30te Maii 1691, 18 gode gylden udi Sølvpenge. Saa og for dette fæstebrevs udfærdigelse den mig efter loven tillagde Støvlehuud 1 Daler i Sølvpenge. Forbydendes derfor alle og eenhver paa højt bemelte Hans Kongl. Majestæts og mit Embedes vegne meermelte Heine Jacobsen udi dette hands Leiemaal hinder eller forfang at giøre under deres faldsmaal. Til stadfæstelse haver ieg dette mit udgivne Fæstebrev egenhængig underskrevet og forseglet.

Thorshavn d. 17de Januarii 1757

J. Fr. Hammershaimb

Kommentarer

Teksten i [] var omtrent enslydende i alle fæstebreve og blev ikke altid indført i fæsteprotokollen. Dette var også tilfældet for den aktuelle kildes vedkommende, og dette afsnit er derfor gengivet efter et fæstebrev fra 9. august 1756 i samme fæsteprotokol.

Administrationen af den færøske landbrugsjord var af norsk oprindelse og forbillede. Efter reformationen var ca. halvdelen af den færøske landbrugsjord selvejerjord, såkaldt odelsjord, og halvdelen fæstejord, såkaldt kongsjord.

Odelsjorden blev efterhånden mange steder delt i smålodder som følge af arvedelinger. Derfor var de bønder, der havde en fæstegård, de dominerende, så længe landbruget var Færøernes hovederhverv.

Jordens værdimål var mark, gylden og skind. (1 mark = 16 gylden, 1 gylden = 20 skind). Dette var oprindeligt et udtryk for jordens værdi i handel ogandel. Samtidig var det en fordelingsnøgle til de rettigheder, der fulgte med brugsretten til jorden, bl.a. græsning i udmarken, tørveskær, fuglefangst, drivtømmer og tang. Landbrugsjorden på Færøerne var i alt ca. 2400 mark. Markens arealmæssige størrelse var ikke den samme overalt på Færøerne.

Gylden (florin) og skind var også en pengeværdienhed, der blev brugt ved betaling af skatter etc.

Fields og fiere	færøsk fjalls og fjørðu, bjergene og stranden.
Groed huus	færøsk gróthús, udhus med stenvægge.
Inden og udengaards	færøsk innan- og uttangaarðs, indmark og udmark (hauge).
Indstøed	færøsk innstøða, inventariefår, det antal får, der hørte til fæstegården. Fæstebonden kunne herudover holde egne får.
Inventariehuse	huse, der hørte til fæstegården.
Kield	færøsk hjallur, udhus, hvis vægge består af lodrette

Landfogedens segl. 1800-tallet. Vædder eller får er typisk blevet brugt som motiv af både rigs- og landsmyndigheder i Færøerne. I det færøske hjemmestyres våben er der ligeledes afbildet en vædder. (Rigsarkivets Seglsamling).

	tremmer med mellemrum, hvor især kød og fisk vindtørres.
Kongsskat	personsskat, som blev erlagt af skatbønderne i kongens skatlande.
Landskyld	årlig leje, som lejeren af jorden (fæstebonden) betalte jordejeren.
Leilending	lejer af jord, fæstebonde.
Lutum og lundum	lod og herligheder dvs. jorden og rettighederne, der var knyttet til jordejendommen.
Matrikelskat	indført 1666, beregnet til underhold for Tórshavns Skanses besætning.
p.p.	prætor plura (latin), foruden flere, med mere.
Nøst	færøsk neyst, bådehus.
Søid	færøsk seyður, får.
Røgstue	færøsk roykstova, forreste værelse i huset, hvor arnen stod. Tjente også som køkken, arbejds- og dagligstue.
Wog	færøsk vág, vog, vægtenhed 18 kg.
Aagave	færøsk ágáva, oprindelig ydelse for gæstebud (veitsla), som lejlændinge gjorde for jordejeren eller dennes om-

budsmand, når han hver tredje år kontrollerede jordens dyrkning, husenes vedligeholdelse m.v. Siden afløst af en pengeydelse.

1721re forfattede Huuse henviser til *Fortegnelse over Inventarie- Huuse og -forretning -Nøster paa Fæstegodset 1721* (Landfogedens arkiv, LSS).

Lovgrundlag

Christian 5tes Norske Lov 1687; forordning af 30. maj 1691 om Handelen paa Færø og andet Landet vedkommende; anordning om adskilligt paa Færø 16. april 1673; lov nr. 174 af 24. maj 1937 for Færøerne om jordbrugets fremme; kunngerð nr. 37 frá 26. august 1956 um yvirtøku av Jarðargrunninum og kongsjørðini [Bek. om overtagelse af Færøernes Jordfond og fæstejorden].

Anvendelsesmuligheder

Fæsteprotokollerne er med deres optegnelser om jordejendom, kvæg, leje og skat en vigtig kilde til færøsk landbrugshistorie. Oplysningerne om huse og deres indretning gør dem også til værdifulde kilder til bygningshistorie. Desuden kan protokollerne bruges som kilde til lokal- og slægtshistorie.

Hvor findes kildetyperne?

Fæsteprotokollerne udgør en særlig række i landfogedens arkiv fra 1706 i LSS. Fæsteprotokoller fra 1878 opbevares af Búnaðarstovan (Landbrugsdirektoratet). Enkelte fæstebreve findes også i de ældste lagtingsbøger samt i skøde- og panteprotokollerne i LSS.

Litteratur

Anton Degn: *Færøske Kongsbønder*, Tórshavn 1945.

Arne Thorsteinsson: Merkur, alin og gyllin [Mark, alen og gylden], *Frøði* nr. 1/1998.

Arne Thorsteinsson: *Landbrugstradition og Jordetal på Færøerne, Nordatlantiske foredrag*, Tórshavn 1991.

Tillæg til Forslag og Betænkninger afgivne af den færøske Landbokommission, Kbh. 1911.

E.A. Bjørk: *Færøsk Bygderet I-III*, Tórshavn 1984.

Bjarne Stoklund: *Det færøske hus i kulturhistorisk belysning*, Kbh. 1996.

9. Skansejournal

Skansejournalen er en dagbog, der indeholder oplysninger om de daglige aktiviteter, der fandt sted på Skansen eller Garnisonen i Tórshavn, som var det eneste forsvarsværk på Færøerne. Udover oplysninger om soldaternes vagttjeneste, handelsarbejde, bemanning af skansebåden m.v., indeholder journalerne også oplysninger om vejrobservationer og skibe, der anløb Tórshavn.

Den første skanse i Tórshavn blev formentlig anlagt i sidste halvdel af 1500-tallet på tangen øst for indsejlingen. I 1630 blev det besluttet at bygge en ny skanse på Tinganes, der ligger imellem de to bugter i Tórshavn. Denne blev i slutningen af 1700-tallet nedlagt igen, og den oprindelige skanse blev genopbygget.

Skansen skulle sikre handelens og landskyldbodens varebeholdninger på Tinganes. Den skulle også tjene til Færøernes forsvar imod sørøvere og andre, der fra tid til anden hærgede øerne.

Øverstbefalende for Skansen var en kommandant. Der var ca. 30 soldater tilknyttet Skansen, som hovedsaglig blev rekrutteret blandt lokalbefolkningen i Tórshavn. Lovovertrædere kunne også dømmes til arbejde på Skansen for en periode.

Skansen blev finansieret af den såkaldte matrikulskat (se kilde nr. 8 fæsteprotokol for kongsjord).

Soldaterne blev aflønnet med en årlig pengesum. Desuden kunne de købe uld billigt i landskyldboden. I 1799 fik garnisonens mænd ret til en jordlod øst for Skansen. Arbejdet bestod i at gå vagt, politiopgaver, losse og laste handelsskibene ved monopolhandelen, transportere øvrighedspersoner og andre med båd m.v. Når de ikke var forpligtet til andet arbejde, kunne soldaterne fiske eller arbejde ved handelen som daglejere.

Skansen blev nedlagt i 1865, og et politikorps blev oprettet i stedet for.

Skansejournal October/November 1799

(LSS, Færø Amt, Thorshavn Skanse og Politikorpset paa Færøerne, Skansejournal 1799-1803)

Parole Pondichery!		Syge No. 18.
Løverdag		
den 26de Octobr:	W- B. 27,9	
Mørkt-Væir. –	27,7	
Om eftermiddagen	S.W T + 7 + 9½	
Regn og Storm –		

1. Til Vagt i morgen Corporal Joen og No. 21,22,23... Ord: No.5
2. I Eftermiddag Kl. 1 kom Handelsskipet Cathrine Margrethe til Anker her i Havnen, og blev indlodtset af Corporal Jacob ½ Miil Østen for Nordhukken af Nolsøe.

3. I Morgen Formiddag Kl. 10 møde samtlige Corporaler og Soldater hos mig i deres nye Mundering, og udbetales til de som ere forsyned dermed Penger.

Parole Dely!

Søndag			Syge No. 18.
den 27de Octbr.	S.W.	B. 27,5 1/2	
God-Væir		27,4	
Imellem Regn-Byger	W.S.W.	T + 8 + 7	

1. Til Vagt i Morgen Corporal Johannes og No. 24,25,28 Ord. No. 5
2. Til Handels Arbejde i morgen Corporal Jacob og Menig No. 8,9,10,11,12,14,16,20.
3. I Aften Kl. 4 ankom her til Thorshavn Lieutenant Albrecht, som var afsendt efter Vice Admiral Baratinsky den 2den som loed melde for mig ved den første, at han var indløben og havde ankret den 24de om Aftenen i Siørvaag Havn paa Waagø med det russiske Linie Skib Jaroslaw af 74 Kanoner og 750 Mans besætning, commanderet af Capitain Baratinsky den 3die; for at reparere Skibet, da det havde forliist alle 3 Master og Bogspritt, for 13 Dage siden i en Storm ved Bergen i Norge, da det kom sidst fra Archangel.
4. Til at reise i morgen ved den russiske Lieutenant Albrecht til Waagø, ombord til det der for Anker liggende russiske Kriigsskib, for at beviise Admiralen min Tienste Skyldighed, efter Reglementet; commanderet Constabel Hans Pedersen og 2de Soldater No. 13 og 32 som møde i morgen tidligt Kl. 7 hos mig i Vagtmessig Antog.
5. Lønningen for Nov. Maaned samt Tillæg for Handels Arbejdet fra 28. Sept. til 27 October udbetale i morgen Aften Kl. 6.

Parole Siørvaag!

Maandag			Syge No. 18.
den 28de Octobr.	W.N.W	B. 27,5 1/2	
Byge-Væir		27,6	
	W	T + 7 1/2	

1. Til Vagt i morgen Monst. Jens Kiildsen og No. 10,12,20 Ord. No. 30
2. Til Handels Arbejde i morgen Corporal Joen og 8 Mand No. 6,7,8,9,11,14,16,31

Parole Dornick!

Tirsdag
den 29de Octobr.
Mørkt-Væir

S.W. B. 27,5 1/2
27,4
T + 8

Syge No. 18.

-
1. Til Vagt i morgen Corporal Jacob og No. 31,6,8
..... Ord. No: 33
 2. Til at overbringe de 3 Kullarbejdere til Suderøe comman-
deres 8 mand. No. 22,24,25,26,27,28,33,12
 3. Til Handels Arbejde i morgen Corporal Johannes og 8
Mand. No. 9,11,14,15,16,17,19,21
-

Parole Ypern!

Onsdag
den 30de Octob.
Tykt-Væir
med smaae Regn

S.W. B. 27, 2 1/2
T +9

-
1. Til Vagt i morgen Corporal Johannes og No. 9,10,14
..... Ord No. 7
 2. Til Handels-Arbejde i morgen Corporal Joen og 8 Mand.
No. 16,17,18,20,24,27,29,30
-

Parole Landsberg!

Torsdag
den 31de Octobr.
Tungt-Væir -
Om eftermiddagen
Regn-

S B. 27
26,4
Stille T+9+8 1/2

-
1. Fra i morgen af staar Revillen kl. 7
 2. Til Vagt i morgen Corporal Joen og No. 16,17,19
..... Ord.. No. 15
 3. Til Handels Arbejde i morgen Corporal Jacob og 8 Mand.
No. 6,7,8,20,21,24,30,31
-

Skibstrafik 1799

[Venstre side:]

	Skibets Navn	Capitain- ens Navn	Skibet hører hjemme	Kommer sidst fra	Er ladet med
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]
1.	Anne Marie	Riis	Kiøbenhavn	Kiøbenhavn	Korn og Styk- gods
2.	Cathrine Margrethe	Hellesen	do.	do.	do.
3.	De 3de Søstre	Røer	do.	do.	do.
4.	Harrild (en Brig)	Hans Willems	Altona	Altona	Med dansk Brændeviin og Tobak
5.	Thetis	Nolsøe	Kiøbenhavn Øeconom Vel- færds Selskab	Kiøbenhavn	Korn og Styk- gods
6.	Anne Marie	Riis	Kiøbenhavn	do.	do.
7.	Harrald	Hans Willems	Altona	Fra Strømnæs paa Orcades	Med Baglast
8.	Thetis	Nolsøe	Kiøbenh.	Fra Qvalboe	Med Steenkul
9.	Cathrine Margrethe	Hellesen	Do.	Drammen	Med Tømmer
10.	The Queen Charlotte (en Schalluppe)	Benjamin Garrick	London	Strømnes paa Orcades	Med Baglast

[Højre side:]

	Har medbragt passagerer	Passagerer medtaget	Ankommen	Seilet	Anmerkninger	Destineret
	[7]	[8]	[9]	[10]	[11]	[12]
[1]		Capitain. Hansens Søn af Thorshavn	d. 4 Juny	d. 28. Juny		Til Kiøbenh. med Landtes Producter
[2]	Præst Begstrup med Pige og Student Debes her fra Thors- havn		d. 22 July	d. 12 Augs.		Til Drammen med Baglast
[3]			d. 15 Augs.	d. 25 Augs.		Til Steenkull- værket i Qval- boe med Bag- last
[4]	Boxen og Smith begge Engelskmænd		d. 6 Sept.	d. 20 Sept	*	Med Laglast til Skottland
			* Har oplagt her i Friedrichsvaag en Ladning dansk Brændeviin og noget Tobak, som hun førte hertil fra Altona for Kiøbmand Amos Wray Regning i Hamborg. – Som Cargadorean for Ladning ere Boxen og endnu en anden Smith; begge Engelskmænd.			
[5]			d. 12de do.	d. 30de do.	–	Med Baglast til Qvalboe
[6]	Dimitt. Undkonst. Peder Friedrichsen	Doctor Schnells 2de Sønner fra Thorshavn	d. 14 Sept.	d. 4de Nov.	–	Til Kiøben- havn med Landets Producter
[7]	Smith fuldmægtig paa Skibet		d. 30' do.	d. 14' do.	–	Med Brænde- viin og Tobak som hun under 7 Sept. Havde oplagt her i Friedrichsvaag bestemt til Søes.

	Har medbragt passagerer [7]	Passagerer medtaget [8]	Ankommen [9]	Seilet [10]	Anmerkninger [11]	Destineret [12]
[8]			d. 15' Oct.	d. 4de Nov.	–	Til Kiøbenhavn med Steenkull
[9]	3 Kullarbejdere fra Kongsberg i Norge		d. 26' do	d. 30de do	-	Til Kiøbenhavn med Landtes producter
[10]	Boxen Cargadour for ovennførte Skib Harrald	Boxen og Smith	d. 10' nov.	d. 14 do	-	Med Baglast til Søes

Kommentarer

Vejrobservationerne blev foretaget om for- og eftermiddagen, hvor vindretning, temperatur og barometerstand blev målt. Observationer for eftermiddagen blev ikke nedskrevet, hvis de var de samme som om formiddagen.

B	barometer. Barometerstanden blev målt i danske tommer (= 2,617 cm).
Baglast	ballast.
Bogspritt	bovspryd.
Brig	tomastet, der fører råsejl på begge master.
Cargadour	kargadør, superkargo d.v.s. fuldmægtig for eksportøren.
Dimitt.	dimitteret, udsendt.
Friedrichsvaag	Vågsbotn, ved den østlige bugt i Tórshavn. 1768-88 havde den danske købmand Niels Ryberg handel her, og han opkaldte stedet efter kong Frederik 5.
Linie Skib	tremastet fuldrigget orlogsskib med mindst 64 kanoner.
Mundering	uniform (soldaterne fik en fast sum til beklædning).
Nordhukken på Nolsøe	det nordligste næs på Nólsoy, øen ud for Tórshavn.
Ord.	ordonnans, militær budbringer.
Parole	feltråb, parolen skiftede daglig og var færøske og udenlandske stednavne.

Tórshavn tegnet af P. Seidelin ca. 1850. Til højre for indsejlingen ses skansen. (Det Kgl. Bibliotek).

Qvalboe	færøsk Hvalba, bygd på Suðuroy, hvor der findes kulminer.
Revillen (reveille)	morgensignal.
Schalluppe	slup eller chalup (af fransk chaloupe), lille enmastet sejlskib.
Strømnes paa Orcades	Stromnes, by på Orkney.
T	temperatur.
W, S, O, N	vest, syd, ost (øst) og nord – vindretning.

Lovgrundlag

Instruktion for Commandanten udi Torshavns Fæstning af 6. juli 1782; Rentekammerplakat af 30. december 1800 angaaende Recruitering af Garnisonen i Thorshavn paa Færøerne; kgl. resolution af 28. april 1865 om nedlæggelse af Thorshavns Skanse som militært Etablissement; Instruktioner for Commandanten udi Torshavns Fæstning af 6. juli 1782.

Anvendelsesmuligheder

Skansejournalerne har med deres forskellige oplysninger mange anvendelsesmuligheder. Først og fremmest har de militærhistorisk interesse, men de kan også benyttes til klimatiske eller meteorologiske undersøgelser, til skibsfartshistorie, handelshistorie samt personal- og lokalhistorie.

Hvor findes kildetyper?

Skansejournalerne findes i LSS, Færø Amts arkiv. De findes i en sammenhængende række fra 1782-1902 under betegnelserne skansejournal, parolejournal og vagtjournal.

Litteratur

Hans J. Debes: *Føroya Søga* III [Færøernes Historie], Tórshavn 2000.

P. Zachariassen: *Frá Ódn til Dýrd – eitt sindur um barometrið*. [Fra orkan til stille vejr – lidt om barometeret], *Frøði* nr. 2, Tórshavn 1993.

Jens P.A. Nolsøe og K. Jespersen: *Havnar søga* II [Tórshavns historie], Tórshavn 2004.

Ásla Weihe: Rybergshandilin og Rybergstíðin í Føroyum. *Varðin*, bind 58, Tórshavn 1991.

10. Handelsbog for Den Kongelige Handel på Færøerne

Enehandelen eller monopolhandelen på Færøerne kan spores tilbage til begyndelsen af 1500-tallet. Den var til tider bortforpagtet til private og til andre tider direkte under kronen. Fra 1709 og til den blev ophævet 1. januar 1856 hørte den under kronen. Den har haft helt afgørende betydning for Færøernes forsyning af varer og for afsætningen af de varer, som færingerne producerede. Handelens hovedsæde på Færøerne lå på Tinganes i Tórshavn, og dette var indtil 1836 det eneste sted, hvor man kunne købe og sælge varer – bortset fra smughandelen med fremmede handelsskibe. Ved handelen lå også landskyldboden, hvor befolkningens skatter og afgifter blev betalt, og hvorfra lønninger m.m., som staten udbetalte til borgerne, blev udbetalt.

For dem, der boede længst væk fra Tórshavn, var rejsen med robåd lang og til tider farefuld. Som konsekvens af dette blev der oprettet 3 filialer. Den første filial, Etablissementet Tveraa, i Tvøroyri ved Trongisvágssjørður i Suðuroy, åbnede i 1836. I 1838 kom den anden filial, Etablissementet Klaksvig, i Klaksvík på Borðoy, og den tredje og sidste, Etablissementet Fossaa, kom i 1839 i Vestmanna på Streymoy.

Hver husholdning havde sin særlige konto i handelsbogen. Den aktuelle kilde viser handelen, som en familie i Vágur på Suðuroy havde i 1845-47 med handelsfilialen i Tvøroyri.

Handelsbog for Etablissement Tveraa 1845-49

(RA, Den administrerende direktion for den kgl. færøske handel 1789-1856, hovedbog for Etablissement Tveraa 1845-49)

Thomas Jacobsen		Debet		Credit	
		Rbd.	S.	Rbd.	S.
1845	Fra forrige Hovedbog Transport	48	24	48	24
Dec. 27	Leveret Trøier 6 stk. a 68 s., Tran 69 Potter a 12 s.			12	84
	4 Skp. Byg 2 r. 32 s., 1/2 Skp. Rug 36 s., 1/8 Skp. Byggryn 15	2	83		
	1 1/2 t Præstobak 60 s. 8 Potter Dbrviin [dansk Brændevin] 1 r. 40 s.	2	4		
	1 lod indigo 14 1/2 s., 1 1/2 alen hørøde Silkebaand Nr. 6- 10 1/2 s.		25		
	1/4 Pot dansk Kommen 5 1/2 s. 2 t Skanrug 12 s.	7	68		
	Contant 50 1/2				
		61	12	61	12

		Thomas Jacobsen [fortsat]	Debet Rbd. S.	Credit Rbd. S.
1846				
			Rbd. S.	Rbd. S.
April	14	Leveret Trøier 5 Stk. a 64 s. 1 ½ . kaffe 21 s. ¼ ½ . Kandis Nr. 2 6½ s. 3 alen ubleget Stout 33 s. 2 alen dobbelte Khyse Baand 3 s. Contant 2 r. 64½ s.	2 60½ 67½	3 32
Juni	2	1 ½ Præstobak 40 s. 4 Lp. norske Næver 3 r.	3	40
Nov.	23	1 bestilt Koehud vej. 2 Lp. Ved Jacob Jacobsen Ousegaard indsat	6	16 3 8
Dec.	8	Leveret Tran 214 Potter a 11½ s. fier 1¼ a 34 s. ½ Skp. Engl. Salt 19½ s. 1 Tønde Byg 4 r. 69 s. 12 Alen ubleget Stout 1 r. 36 s. 3 Lod Indigo 36 s. 1 ½ præstobak 40 s. 6 ½ Sirup 66 s. 3 Alen sribet Scherting 48 s. 1 Dusin store sorte Beenknapper 8 s. 4 Lod Allahaanda 3½ s. 400 stk. halve Laasesøm 40 s. 50 stk. 2 tomme Søm 10½ s. 20 stk. 3 tomme Søm 5 s. Contant 14 r. 15 s.	4 1 1 1 14	83½ 72 58 11½ 50½ 20
	9	Leveret Contant		3 48
			35	95½ 35 95½
1847				
Feb.	6	Leveret Tran 318 Potter a 11½ s. Tilbage leveret 1 stk. Egetønde 3 Tønder Byg 14 r. 2 Skæpper Rug 1 r. 72 s. 1 ½ præstobak 40 s. 2 Potter dbrviin 48 s. 1 stk. sirtstørklæde N. 16 og 18 48 s. 1 Par Karster fin N. 2 53 s. 6 Alen ubleget Stout 66 s. 100 stk. 2 tomme Søm 21 s. 50 stk. 3 tomme Søm 12 s. 1 stk. smækrere Torskeline 1 r. 34 s. 1 æske Fyrtøi 3 s. Kontant 20 r. 20 s.	15 1 1 1 20	72 88 5 87 46 23
Mai	29	Leveret Trøier 15 stk. a 67 s. " Rodtskjær ¾ Alen 3 ½ a 6 s. Dito af m. L. [mindre Længde) 8 ½ a 3 s. 8 Potter Tjære 59½ s. ½ Skæppe engelsk Salt 22 s. Contant		10 87 8½ 5½
		Lateris Transport	51 24	51 24

Thomas Jacobsen [fortsat]		Debet	Credit
		Rbd. S.	Rbd. S.
Juli	12 7 Skæpper engelsk Salt 2 r. 85½ s. 1 stk. Egetønde 2 r. 24 s. Leveret Contant	5	13½
	14 tilbageleveret 1 stk. Egetønde Kontant	1	2 10½
Sept.	14 Med Sluppen Thorshavn 8de Tour 1 stk. saltet Koehud vej 2 5/16 Lp. med Fragt	4	80
Nov.	13 Ved Joen Pedersen, Trangisvaag 7 Skp. engelsk Salt 2 r. 85½ s. 1 Stk. Egetønde 2 r. 24 s.	5	13½
Dec.	13 Leveret Rodtskjær ¾ Alen 4 ½ a 6 s. Dito af m. L. (mindre Længde) 12 ½ a 3 s., Dito Langer 16½ ½ a 4 s. " Tran 142 Potter a 11½ s. " Trøier 5 stk. a 67		18 31
	2 ½ Præstobak 80 s., 4 Potter dansk Brændeviin 1 r. 12 s	1	92
	2½ Alen blaaf Schang 85 s. 1 Par Karter fin nr. 2 53 s.	1	42
	½ Skp. Engelsk Salt 20 s. 2 Par Barnetofler 38 s.		58
	1 ½ grøn Sæbe 12½ Kontant 5 r. 44 s.	5	56½
	Nok Kontant	2	24
		79	30 79 30

Kommentarer

Khyse	kyse, hovedbeklædning for kvinder og børn.
Lateris	sum af sammentælling, som overføres til næste side
Lp.	lispund, måleenhed, 14 pund = 6,78594 kg.
Næver	birkebark, der brugtes til tagtækning.
Ousegaard	færøsk Ósagarður, stednavn i bygden Vágur på Suðuroy.
Pot	måleenhed, 0,965 liter.
Præstobak	presset tobak, som var den type tobak, der dengang blev mest brugt på Færøerne.
R, Rbd	rigsbankdaler.
Rodtskjær	råskær el. rødskær, fisk, der er kløvet i to halvdele næsten til haleroden og derpå hængt på stænger til tørring.
S.	skilling.
Schang	tekstil – fandtes i gult og blå.

Statens ind- og udbetalinger foregik i den Kongelige Handel. Skrivepulten, som tilhørte handelen, står nu på Føroya Fornminnissavn. Hver skuffe er forsynet med en påskrift, f.eks.: Fattigkassen, Handelsforvalter Lund, Arge Hospital, Skandsen, Thorshavns Kirke o.s.v. (Føroya Fornminnissavn).

Scherting	shirting, tæt vævet bomuldsstof.
Sirtstørklæde	bomuldstørklæde med påtrykt mønster.
Skanrug (skonrog)	meget hård rugbrødstvebak, beskøjt.
Skp.	skæppe, måleenhed, 17,39 liter.
Stout	svært, lærredsvævet bomuldstøj.
Ⓕ	tegn for vægtenheden pund.

Lovgrundlag

Forordning af 30. maj 1691 om Handelen paa Færøe og andet Landet vedkommende; reglement af 2. juli 1781 om den kongelige grønlandske, islandske, finmarske og færøiske Handel og sammes Privilegier og Friheder i 30 Aar; forordning af 13. august 1792 om en nye Interims-Indretning med Handelen paa Færøerne for 5 Aar; Rentekammerplakat af 27. december 1796 angaaende Forlængelsen indtil videre af den ved Forordningen 13de August 1790 paabudne

Interims-Indretning med Handelen paa Færøerne; lov af 21. marts 1855 om Ophævelse af den kgl. Enehandel paa Færøerne.

Anvendelsesmuligheder

Da der er tale om monopolhandel, er handelens hovedbøger en af de vigtigste kilder til Færøernes historie i første halvdel af 1800-tallet. I hovedbøgerne er der oversigter både over de importerede varer, som befolkningen på Færøerne købte i handelen, og over de varer, som færingerne selv producerede og solgte til handelen. Handelsbøgerne kan også bruges som kilde til kulturhistoriske forhold såsom bygnings- og beklædningshistorie samt til lokal-, slægts- og personalhistorie.

Hvor findes kildetyper

Handelshovedbøger findes i Den administrerende direktion for den kgl. færøske handels arkiv i RA. De findes for alle dele af landet fra ca. 1800 til 1856.

Litteratur

Anton Degn: *Oversigt over fiskeriet og monopolhandelen paa Færøerne 1709-1856*, Tórshavn 1929.

Peter Korsgaard: *Den kongelige enehandel på Færøerne 1709-1776, Erhvervshistorisk årbog 1981*, Århus 1981.

Arnbjørn Mortensen: *Yvirlit yvir søgu einahandilsins* [Oversigt over monopolhandelens historie], i Johan K. Joensen m.fl.: *Føroyar undir fríum handli í 100 ár [Færøerne med fri handel i 100 år]*, Tórshavn 1955.

Jens P.A. Nolsøe og Kári Jespersen: *Havnar søga I-II [Tórshavns historie]*, Tórshavn 2004.

John F. West: *Handilin á Tinganesi. Mondul nr.1/ 1980*, Tórshavn 1980.

11. Sogneafstemning (spiritusudskænkning)

I 1907 vedtog Rigsdagen en lov om udskænkning og salg af spiritus på Færøerne. Ifølge denne lov skulle der holdes afstemning i alle sogne om, hvorvidt handel og udskænkning kunne tillades i sognet. Initiativet til loven kom fra Lagtinget på Færøerne efter stort folkeligt pres især fra afholdsforeningerne om at få forbruget af alkohol nedsat. Afstemningerne blev holdt i alle sogne i første halvdel af november 1907. Et udvalg på 3 medlemmer, valgt af kommunalbestyrelsen, skulle forestå afstemningen. Efter afstemningen skulle udvalget tilstille amtmanden stemmesedlerne, liste over de afstemningsberettigede og uddrag af forhandlingsprotokollen. Afstemningen var hemmelig, og både kvinder og mænd over 25 år var stemmeberettigede. Ud over menighedsrådsvalget i 1904 var det første gang, kvinderne havde stemmeret på Færøerne.

Indberetning om afstemning om spirituslovgivning 11. November 1907 (LSS, Færø Amt, Afstemningen den 11. november 1907)

Aar 1907 den 11te November Kl. 2 f. M. sammentraadte Udvalget i Forsamlingshuset i Sørvaag i Anledning af at der til i Dag er berammet Afstemning om hvorvidt de i Lov om Handel med og Udskænkning af berusende Drikke af 19de April 1907 omhandlede Næringer skulle være tilladte i Sørvaags-Sogn i Femaaret fra den 1te Januar 1908 til den 31te December 1912.

Til Forhandlingsbogen fremlagdes

- 1) Færø Amts Cirkulære af 25de September og 7de Oktober d. A.
- 2) Udskrift af Forhandlingsprotokolen for Vaagø Præstegælds Kommunalforstanderskab ifølge hvilke
 - I) Handelsmændene Hans Ole Jacobsen
 - II) Niclas Niclasen
 - III) Handelsfuldmægtig Joen Rasmussen ere valgte til Medlemmer af Udvalget i Henhold til Lovens § 1.
- 3) Atest om at Tid og Sted for Afstemningen har været behørig bekendtgjort. Samtlige Udvalgets Medlemmer vare mødte. Listen over de Stemmeberettigede var tilstede, forsynet med Paategning af Joen Rasmussen om at den har været fremlagt til ofendtlig Eftersyn.

Det bemærkes at Handelsfuldmægtig Joen Rasmussen var valgt til Udvalgets Formand Hans Ole Jacobsen til Mandtalslistefører og Niclas Niclasen til Stemmelistefører samt Niclas Rasmussen og Olav Olesen af Udvalget vare til forordnede til at yde de stemmende den i Afstemningsreglerne § 3 sidste Stykke omhandlede Bistand.

Udvalget bemærkede, at der til Brug ved Afstemningen er tilveiebragt 250 Stemmesedler og 227 Konviolutter og at alle disse Sedler og Konviolutter ere tilstede.

Endvidere bemærkes at en kort trykt Vejlædning for de stemmende er opslaaet paa Afstemningsstedet. Stemmerummet er indrettet ved Skillerum og Ophængning af Tepper.

Forud for afstemningen førte afholdsbevægelsen en intensiv kampagne for at få befolkningen til at stemme nej. Dette opråb stod i den færøske avis *Dimmalætting* nr. 42 fra 19. okt. 1907. (Føroya Landsbókasavn).

Til vore Landsmænd!

Undertegnede Afholdsorganisationer have allerede en Gang tilladt os at rette en Henvendelse til vore Landsmænd i Anledning af den forestaaende Afstemning om de berusende Drikke. Vi tillade os nu paany at minde om den store Betydning, som det har, at alle møde frem og afgive deres Stemme mod disse Drikke. Det er ikke nok, at Spiritusnæringerne blive udstemte med en kneben Majoritet; de bør stemmes ud med et vældigt Stemmetal.

Der er af Amtet udgivet en Vejledning for de stemmende. Denne Vejledning henlede vi Opmærksomheden paa, idet vi særlig bede de stemmende erindre, at der skal sættes X udfør alle fire »Nej« paa Stemmesedlen af den, som vil have Spiritusnæringerne bort, saaledes at Stemmesedlen før Afleveringen kommer til at se saaledes ud:

Handel med Brændevin	Ja _____ Nej X
Handel med Vin og Øl	Ja _____ Nej X
Udskænking af Brændevin	Ja _____ Nej X
Udskænking af Vin og Øl	Ja _____ Nej X

Thorshavn, den 14de Oktober 1907.

For Thorshavns Afholdsforening:

Dione Isaksen. Ole Mortensen.

Chr. F. M. Christiansen.

H. D. Nielsen. N. C. Rein.

For Kvindeforeningen:

Beate Samuelsen. Karen Rein.

Mourentse Isaksen.

Anna Rein. Maria Ziska.

For de thorshavnske Good-Templar Løger:

H. F. Michelsen. Niels F. Joensen.

F. A. Arge. Jacob Lindenskov.

Magdalene Thomsen.

Kl. 2 aabnedes Afstemningen af Formanden, som bekendtgjorde Navnene af Udvalgets Medlemmer og de Næringer hvor om der skulde stemmes. Han foreviste Stemmekassen for de tilstede værende og viste dem, at den var tom. Derefter foretoges Afstemningen.

Da Klokken var bleven 6¹/₂ og der altsaa var forløbet over 3 Timer efter Afstemningens Begyndelse, og da paa dette Tidspunkt ingen Stemmeberættiget mere forlangte at afgive sin Stemmesedel erklæredes Stemmegivningen for sluttet, hvor efter Udvalgets Medlemmer afgave deres egne Stemmesedler.

Umiddelbart derefter foretoges Optellingen af Stemmerne i Overenstemmelse med Afstemningsreglernes § 5. Listen over de Stemmeberættigede (Mandtalstlisten) udviste et antal af 205 stemmeberættigede.

Der fandtes at være afgivet 143 Stemmer. Af disse erklæredes 2 for ugyldige af følgende Grunde. Paa 2 Stemmesedler var der sat kryds baade for Ja og Nei for Udskænkning af Brændevin.

Ved de øvrige 141 Stemmesedler falt Stemmerne Saaledes

	Ja	Nei
Handel med Brændevin	1	140
Handel med Vin og Øl	1	140
Udskænkning af Brændevin	1	140
Udskænkning af Vin og Øl	1	140

Formanden kundgjorde dette Udfald for de tilstedeværende, hvorefter hele Udvalget underskrev Forhandlingsbogen.

Listen over de Stemmeberættigede og Stemmelisten

Joen Rasmussen Hans OleJacobsen N. Niclasen

Samtlige Stemmesedler og Konvioluttet bleve sammen bundne og indpakke-
de i Ovensstemmelse med Afstemningsreglerne § 6.

Pakken forseglede af Udvalgets samtlige Medlemmer for af Udvalgets For-
mand at indsendes til Amtmanden tillige med Listen over de Stemmeberættigede
og Stemmelisten samt en Udskrift af nærværende Forhandlingsbog.

Mødet hevet

Joen Rasmussen N. Niclasen
Hans OleJacobsen

Udskriftens Rigtighed bekræftes
Joen Rasmussen
Formand

(Uddrag)

Liste over De stemmeberettigede i Henhold til § 8 i Lov for Færøerne af 19de April 1907 om Handel med og Udskjænkning af berusende Drikke.

Nr.	Fulde Navn	Alder	Livsstilling	Bopel	Anmærk.
1 x	Abrahamsen Anne Malene	73	Husmoder	Sørvaag	
2	Christiansen Anne Sofie	25	“		
3	Davidson Andreas	28	Fisker		
4 x	“ Daniel	26	“		
5 x	“ David Johan	38	“		
6 x	“ Hans Nicolaj	25	“		
7 x	“ Rasmus	38	“		
8 x	“ Suneva	46	Husmoder		
9 x	“ Nicoline	31	Medhjælp		
10 x	“ Lovise	47	Husmoder		
11	Danielsen Anne Katrine	44	Husmoder		
12	“ Katrine Sofie	42	“		
13	“ Joen Jacob Michael	49	Husmand		
14	“ Ole	46	“		
15 x	“ Katrine Lovise	49	Medhjælp		
16 x	Djonesen Hans Fredrik	51	Husmand		
17 x	“ Hedeveg	45	Husmoder		
18 x	“ Thomas	49	Husmand		
19	“ Elisabet Katrine	45	Husmoder		
20 x	“ Johanne Poulina	72			
21 x	“ Rasmus	53	Husmand		
22 x	Ellendersen Anne Marie	25	Medhjælp		
23 x	Hansen Anne Malene	46	Husmoder		
24 x	“ Jovine Henrjetta	31	“		
25	“ Katrine Fredrikke	71	“		

Kommentarer

Afstemningens resultat var nej i alle sogne. Valgdeltagelsen var dog ikke alle steder så høj som i det gengivne eksempel fra Sørvaag, men forholdet mellem ja og nej stemmerne var det samme overalt. På landsplan blev tallet opgjort til ca. 3.500 imod og 130 for. Afstemningen betød ikke et forbud mod spiritus, men forbud mod salg og udskænkning af spiritus over hele Færøerne. Det var tilladt at købe fra udlandet til eget brug, men forbuddet betød en stærk nedgang i alkoholforbruget på Færøerne i årene efter afstemningen. Senere kom der rationering af den mængde, det var tilladt at bestille fra udlandet, og krav om bevis for, at man ikke skyldte i skat. Forbudet mod at sælge og købe spiritus på

Færøerne var mere eller mindre gældende indtil 1992, hvor man fik et spiritusmonopol, og restauranter, caféer o. lign. kunne få udskænkningstilladelse.

Sørvaag færøsk Sørvágur er en bygd og et sogn på Vágoy.

x (kryds) ud for navnet betød, at vedkommende havde afgivet stemme.

Lovgrundlag

Tilladelsen til at sælge og udskænke spiritus var en følge af den kongelige ene-handels nedlæggelse i 1856 ifølge lov af 21. marts 1855 om ophævelse af den kongelige enehandel på Færøerne. Ved lov af 3. marts 1860 blev der krævet en særlig tilladelse til at forhandle og udskænke brændevin. Forbuddet kom ved Lov for Færøerne om Handel med og Udskænkning af berusende Drikke af 19. april 1907. Forbuddet blev ophævet ved Løgtinglóg frá 10. mars 1992 um innflutning og sølu av rúsdrekka.

Anvendelsesmuligheder

Afstemningslisterne og afstemningsresulterne er en hovedkilde til undersøgelser af befolkningens holdning til spiritusafstemningen, men de kan også bruges til andre sociologiske og historiske undersøgelser, f. eks. om det, som det ofte i forskningen bliver påstået, var kvindernes deltagelse i afstemningen, der var årsag til, at Færøerne fik forbud mod udskænkning af spiritus. Kilderne viser, at denne påstand ikke er rigtig.

Hvor findes kildetypen?

Da afstemningsresultaterne, stemmesedler og lister over stemmeberettigede skulle indsendes til amtmanden, findes disse som samlesag i Færø Amt, LSS. Stemmesedlerne er dog blevet kasseret.

Litteratur

Elin S. Jacobsen: *Rúsdrekka – siðir og ósiðir* [Spiritus – vaner og uvaner], Tórshavn 1995.
Erling Isholm: *Losjan Støt Viljen*, Tórshavn 2005.

12. Grønlandstilladelse

Færøsk fiskeri ved Grønland begyndte for alvor i 1925, men allerede fra 1906 drev man forsøgsfiskeri. Dette fiskeri fik afgørende betydning for udviklingen af det færøske og grønlandske fiskerierhverv i de følgende årtier. De færøske fiskekuttere, der drev fiskeri med håndline, var efterhånden trængt væk fra fiskebankerne ved Færøerne og Island af trawlere. For at kunne udnytte andre fiskeforekomster ønskede man fra færøsk side at bruge de grønlandske fiskebanke. Grønland var i perioden 1776-1925 lukket for fremmede. Efter 1925 kunne færøske fiskeskibe efter ansøgning drive fiskeri i grønlandske farvande, komme i havn udvalgte steder for at søge ly, genudruste skibene og få udleveret kort over grønlandsk farvand. Amtmanden for Færøerne ekspederede tilladelserne. Rederne indgav for hvert skib et andragende enten til sysselmanden, som sendte det videre til amtmanden, eller direkte til amtmanden, som videresendte det til Grønlands Styrelse under Statsministeriet. Grønlands Styrelse meddelte tilladelsen i et standardbrev, hvor betingelserne var anført. Den sendtes gennem Færø Amt, som udlånte det nødvendige kortmateriale. Den gengivne kilde er kvittering for udlån af kort og skibets bemandingsliste.

Grønlandstilladelse 1938

(LSS, Færø Amtsarkiv, Grønlandsandragender 1932-1938)

Kvittering

Undertegnede Fører for Fiskeskibet »*POLO*« af *Klaksvig* Nr. 141, der har faaet Tilladelse fra Grønlands Styrelse til Fiskeri ved Grønlands Vestkyst, erkender herved at have modtaget til Laans efternævnte 8 Kort, nemlig:

1. Grønlands Vestkyst fra Haabets Ø til Ravns Storø,
2. Vestkysten fra Godthaab til Sukkertoppen,
3. Færingerhavnen,
4. Indløbet til Godthaabsfjorden,
5. Godthaabs Red og Skibshavn,
6. Frederikshaab,
7. Sukkertoppen, og
8. Holstensborg med Omgivelser.

Jeg erklærer derhos paa Tro og Love, at Kortene kun vil blive benyttede om Bord i Skibet, at der ikke vil blive givet andre Adgang til dem end Besætningen, og at hverken jeg selv eller andre helt eller delvis vil kopiere Kortene. Straks efter Skibets Hjemkomst vil Kortene blive tilbageleveret Amtskontoret.

Klaksvig, den 11. Juni 1938

Simon Poulsen

Bemandingsliste
over

det med /S..... »Polo«..... af Klaksvig....., tilhørende Rederiet J. F. Kjølbro, Klaksvig, til Fiskeri i grønlandske Farvande 193... udklarerede Mandskab.

Stilling om Bord	Fulde Navn	Hjemsted	Fødested	Fødselsaar og -dag
1. Bedstemand	Edvard Frode Jacobsen	Svinø	Svinø	25/6-08
2. Bedstemand	Simon Michael Zachariassen	Kirke	Kirke	16/3-13
Kok	Peter Pauli Joensen	Gjov	Gjov	24/10-07
Fisker	Joen Peter Johannesen	Svinø	Svinø	27/7-04
–	Peter Michal Johannesen	Svinø	Svinø	16/8-77
–	Eliesar Petersen	Svinø	Svinø	1/8-02
–	Johannes Joensen	–	–	1/7-93
–	Simon Petersen	–	–	5/12-05
Matros	Erling Petersen	–	–	10/6-12
Lastemand og				
Fisker	Hans Peter Michelsen	–	–	12/11-10
Fisker	Samuel Jac. Isaksen	Klaksvig	Nordregøte	27/8-95
–	Emil Petersen	Svinø	Svinø	20/5-18
–	Isak Johan Jørgen			
	Hendriksen	Sørvaag	Sørvaag	2/2-96
–	Mikkel B. Zachariassen	Kirke	Kirke	17/9-19
–	Joen Emil Hansen	Gjov	Gjov	8/8-13
–	Jacob Poulsen	Kvannes.	Kvannes.	4/6-08
–	Samuel Johannesen	Svinø	Svinø	1/2-10
–	Daniel Danielsen	–	–	1/6-06

Kommentarer

Efter stort pres fra det færøske lagting og de færøske fiskeriorganisationer, hvor man påberåbte sig særlige rettigheder som danske statsborgerne, fik færøske skibe efterhånden flere og flere rettigheder i Grønland. Fra 1926 kunne de besejle Ravens Storø, i 1927 Færingehavnen og i 1935 Tovqussaq. I 1934 fik man tilladelse til at drive kystfiskeri fra Færingehavnen, som i 1937 blev international havn.

Bedstemand styrmand på fiskeskib.
193... sidste ciffer i årstallet ikke udfyldt.

MANNING

til ms. »Tinganes» og útróður frá Ravnsøynni.

Ætlamin er, at senda «Tinganes» í grønlandsveiðu í mai mánaða og kemur hon helst at liggja í norðaru havnini í Ravnsøynni og fiska við bátum. Til skipið søkja vit eftir 20 monnum og 4 bátum.

Til støðina á landi søkja vit eftir 20 monnum og 2 bátum.

P/f Skipafelagið Føroyar.

Færøsk fiskeri i Grønland foregik både med skib og med mindre både. Her ses en annonce i den færøske avis Dagblaðið fra 4. marts 1958, som lyder:

Mandskab

til ms. »Tinganes« og bådfiskeri ud fra Ravnsøen.

Planen er, at sende »Tinganes« til grønlandsfangst i maj måned, og den kommer sandsynligvis til at ligge i den nordre havn på Ravnsøen og fiske med både. Til skibet søger vi 20 mænd og 4 både. Til stationen i land søger vi 20 mænd og 2 både.

A/S Skipafelagið Føroyar. (Føroya Landsbókasavn).

Lovgrundlag

Lov nr. 86 af 1. april 1925 om Fangst, Fiskeri og Jagt i grønlandske Farvande m.v.; lov nr. 148 af 28. april 1931 om Adgang for danske Fiskeskibe til Fiskeri i grønlandske Farvande; kundgørelse af 22. maj 1925 for Søfarende i Havet omkring Grønland; kundgørelse af 31. okt. 1927 for Søfarende Havet omkring Grønland; havnereglement af 14. marts 1929 for Grønland.

Anvendelsesmuligheder

Grønlandstilladelse er en vigtig kilde til belysning af færøske fiskeriinteresser i Grønland og til grønlandsk-færøske relationer. Med sine oplysninger om rederier og besætninger kan de også benyttes til færøsk søfartshistorie.

Hvor findes kildetyperne?

Kvitteringer for udleverede søkort med liste over besætningsmedlemmerne for 1926-51 findes som samlesag under betegnelsen Grønlandsandragender i Færø Amt's Arkiv, LSS. Da selve Grønlands-tilladelserne blev udleveret til skibets kaptajn, findes kun annullerede tilladelser bevaret her. Behandlingen af ansøgningerne foregik i Grønlands Styrelse, og derfor findes disse i styrelsens arkiv i RA. For perioden 1925-40 findes de som en særlig journalgruppe nr. 51: Fremmede Fiskere og Skibe (Færinger og andre). Efter 1940 ligger sagerne efter journalnummer. I de tilfælde, hvor der har været tale om havari, brug for lægehjælp, ulovligt fiskeri m.v., indeholder sagerne også dokumentation for dette.

Litteratur

Erlendur Patursson: *Fiskiveiði – Fiskimenn 1900-1940*, Bd. I & II, Tórshavn 1961.

N.J. & J. Arge: *Teir tóku land*. I-IV, Tórshavn 1996-2000.

Erling Isholm: *Føringahavnin – fram til 1940*. Hovedfagsopgave fra Fróðskaparsetur Føroya [Færøernes Universitet] 2001, tilgængelig på Føroya Landsskjalasavns læsesal.

13. Indberetning til Lagtinget

I 1852 blev Lagtinget (Løgtingið) genoprettet. Lagtinget var et amtskommunalt organ i lighed med amtsrådene i Danmark (se På embeds vegne, s. 101 ff.). En af dets opgaver var at påligne indtægterne til forskellige fonde, tage beslutninger om, hvordan indtægterne skulle bruges og have tilsyn med regnskaberne. En af disse fonde var Økonomisk Fond, hvis indtægt hovedsagligt kom fra afgifter fra hvalfangst. Udgifterne gik til anlæggelse og vedligeholdelse af broer, landingssteder og veje og en del kulturelle formål. En gang om året skulle sysselmændene sende indberetning til Løgtingið om veje, broer og landingssteder i deres syssel. Indberetningen var stilet til amtmanden, der var Lagtingets formand indtil 1923, og som forestod Lagtingets administration.

Om Veje, Broer og Landingssteder 1863

(LSS, Lagtingets arkiv, Sager vedr. Økonomisk Fond 1863-1868)

F. L. J. 1863 nr. 126

Ifølge Deres Højvelbaarenheds meget ærede Skrivelse af 20de Marts dette Aar, tillader jeg mig herved ærbødigst at meddele Oversigt over samtlige de Broer, Veie og Landingssteder i Strømø Syssel, der ere anlagte eller vedligeholdes for offentlig Regning.

1. *Broer.* a. Den saakaldte *nedre Træbro* i Thorshavn er oprindelig anlagt af det for manglende Næbbetold indkomne Pengeoverskud, og vedligeholdes paa samme Maade, eller af Amtsrepartitionsfondet.
- b. Den saakaldte *øvre Træbro* i Thorshavn er, saavidt jeg ved, anlagt for Thorshavns Byes Regning og vedligeholdes af Byen, som i Aaret 1848 har faaet Hjælp til Broens Istandsættelse af det oeconomiske Fond.
- c. *Broen ved Amtmandens Have* er fra først af anlagt for privat Regning, men senere af Lagthinget bestemt at vedligeholdes for Amtsrepartitionsfondets Regning.
- d. *Broen paa Veien til Thinghuset* er saavidt mig bekjent anlagt for og vedligeholdes af det oeconomiske Fond.
- e. *Broen i Frederiksvaag* er anlagt for meget lang Tid siden, for hvis Regning veed jeg ikke. Den blev i Aaret 1852 repareret for det oeconomiske Fonds Regning.
- f. *Broen i Retteraae*, ligeledes i Aarene 1850 og 1855.
- g. *3de Broer paa Tjørnveien* ere, saavidt mig bekjendt, anlagte og vedligeholdes af det Beløb som det oeconomiske Fond aarlig bidrager til bemeldte Vei.
- h. *Broen ved Øveråa ved Aalekjær.* Naar eller ved hvem den er bleven anlagt er mig ikke bekjendt. I aaret 1861 blev den istandsat og Beløbet afholdt af det oeconomiske Fond.
- i. *Broen ved Sandegjærde* blev i Aaret 1833 anlagt af Odelsmand Andreas Mortensen Arge, tildels ved frivillige Sammenskud. I Aaret 1844 leverede det oeconomiske Fond Tømmer til dens Reparation.

Broen ved Sandegjærde [Sandagerði] ved Tórshavn 1906. (Føroya Fornminnisavni).

k. Broen over *Sandaa paa Velbestadsveien* blev anlagt saavidt jeg erindrer i Aaret 1844. Beboerne af Hestø, Kolterø og Velbestad udførte Steenarbejdet; Thorshavns Beboere besørgede Transporten af Tømmeret, og dette, saavel som Arbeidsløn for Tømmerarbejdet, blev udredet af det oeconomiske Fond, for hvis Regning den siden er bleven vedligeholdt.

l. Broen over *Leinum-Elv* blev i Aaret 1844 anlagt, og er siden blevet vedligeholdt for det oeconomiske Fonds Regning.

m. Broen over *Fosaa ved Vestmanhavn*, ligeledes i 1846.

n. Broen over *Gjoveraa i Saxen* blev i Aaret 1860 bevilget 40 rd. af det oeconomiske Fonds Midler imod at det gjordes til Betingelse for Bøigdens Beboere selv i Fremtiden at vedligeholde den.

o. Broen over *Kluftaa i Haldersvig* blev i sin Tid anlagt for det oeconomiske Fonds regning. I Aaret 1855 resolverede Lagthinget, at dens Vedligeholdelse ikke skal skee for offentlig Regning.

p. Broerne i *Thorsvig* blev i Aaret 1846 anlagte for det oeconomiske Fonds Regning. I Aaret 1861 resolverede Lagthinget, at da disse Broer altid ere blevene ansete for Bøigdebroer, maa det være vedkommende Indbyggers egen Sag enten at lade den nedrive, hvis de kunne undværes, eller i modsat Fald selv besørgede dem istandsatte.

q. Over *Sjoveraa i Kollefjord* blev i forrige Aar anlagt en Bro for det oeconomiske Fonds regning.

- r. Broen i *Kalbak* blev i Aaret 1847 anlagt for det oeconomicke Fonds Regning. I Aaret 1861 afgav Lagtinget den samme Resolution om denne Bro som om Broerne i Thorsvig.
- s. Broen ved *Sund* blev i Aaret 1844 anlagt for privat Regning; i Aaret 1845 bidrog det oeconomicke Fond 15 rd. 64 s. til den. I Aaret 1860, da den var forfalden, bevilgedes 25 rd. af samme Fond til dens Istandsættelse.
- t. Broen over *Høidalselven* blev anlagt, om jeg mindes ret, i Aaret 1845, og er siden bleven vedligeholdt for det oeconomicke Fonds Regning.
- u. Paa *Nolsø* blev i Aaret 1845 anlagt en Bro for det oeconomicke Fonds Regning, som en nødvendig Følge af Rydningen af Landingsstedet for Østen.
2. a. *Landingssteder*. a. Landingsstedet for *Østen paa Nolsøside* blev først ryddet af Snedker P. J. Nolsø, som i Aaret 1849 erholdt en Gratifikation af 25 rd. derfor. I Aaret 1860 resolverede Lagtinget, at det skulde overdrages Lagthingsmand Joen Jacobsen at have Tilsyn med bemeldte Landingssted, saa at han lader udføre Arbejdet ved samme Rydning, saa ofte det er fornødent, paa det oeconomicke Fonds Regning, dog saaledes at Omkostningerne derved Aaret 1860/61 ikke overstiger 60 rd.
- b. *Træelandingsbroen paa Slæbestedet* i Thorshavn blev omlagt i Aaret 1844, saavidt mig bekjendt af de saakaldte Smøroverskudspenge. I Aaret 1850 blev det istandsat for det oeconomicke Fonds Regning.
- c. Til Forbedring af *Landingsstedet i Tjørnevig* blev i Aaret 1852 og 1853 ydet Bidrag af det oeconomicke Fond.
3. *Veie*. a. *Tørveveien* vest for Thorshavn blev i Aaret 1836 paabegyndt i Henhold til allerhøiest Resolution af 14. Aug. 1833 og er siden bleven fortsat samt vedligeholdt, dels af de tørvskatsvarende Indbyggere i Thorshavn, dels ved Tilskud fra det oeconomicke Fond, hvoraf ogsaa den over Veien værende Laage er bleven anlagt og vedligeholdt.
- b. Veien over *Lundagjov* ved Tjørnevig blev i Aaret 1853 forbedret for det oeconomicke Fonds Regning.

Nærværende Oversigt har jeg tilladt mig at affatte saa omfattende som muligt, fordi jeg ikke troer mig istand til at anføre en bestemt Begrændsning for hvilke Broer, Landingssteder eller Veie, der efter det samme givne Tilskud, ere bestemte at skulle vedligeholdes for offentlig Regning.

Thorshavn den 1te Juni 1863
Ærbødigst
H.C. Müller

Høivelbaarne
Hr. Amtmand Holten
Ridder af Dannebrogen p.p.

Kommentarer

Næbbetold færøsk nevtollur, afgift, som alle mandspersoner på Færøerne (Tórshavn undtaget) i alderen 15 til 50 år var pligtig til at erlægge, enten in natura som rovfuglenæb eller som penge. Ophævet ved lov af 18. marts 1881.

F. L. J. Færøernes Lagtings Journal.

Lovgrundlag

Lov om Færøernes Lagthing af 26. marts 1852 og senere ændringer. Lov om Landkommunernes Styrelse af 28. februar 1872 pålagde kommunerne at holde bygdeveje i forsvarlig stand og at vedligeholde broer og landingssteder. Ved Vejregulativ for Færøerne af 19. december 1940 overgik opgaven at sende indberetninger til lagtingsingeniøren. Havne- og vejvæsen blev overtaget som særanliggende ved Lov om Færøernes Hjemmestyre af 23. marts 1948.

Anvendelsesmuligheder

Indberetninger kan benyttes til studier i infrastrukturen på Færøerne. Sammen med regnskaberne for Økonomisk Fond m.v. kan de også benyttes til undersøgelser af, hvordan infrastrukturen blev udbygget, og hvordan man fra offentlig side prioriterede udviklingen af infrastrukturen.

Hvor findes kildetypen?

Indberetninger om veje, broer og landingssteder findes i Lagtingets arkiv i LSS som samlesager og sammen med økonomisk fonds sager, men findes tillige ofte, især i årene efter 1900, i Færø Amt's arkiv i LSS. Indberetningerne eller uddrag af dem findes også trykt i *Lagtingstidende (Løgtingstíðindi)* fra 1888 til 1941, hvorefter lagtingsingeniøren overtog opgaven.

Litteratur

Mikkjal Helmsdal: – *verjir fyri Havnarvág: Tórshavnar Havn í søguni*, Tórshavn 1994.

Jógvan Sundstein: *Inntøkugrundarlag tingsins síðani endurstovnanina í 1852, Løgtingið 150, B. 2*, Tórshavn 2002.

14. Landsnævnshandling

Lige fra genoprettelsen i 1852, havde Lagtinget mulighed for at påtage sig administrative opgaver. Dette skete imidlertid ikke de første mange år. Administrationen i forbindelse med Lagtinget blev derfor overladt til amtmanden. I 1928 skete der en ændring. Et flertal i Lagtinget vedtog at nedsætte landsnævnet (»landsnevndin«), som skulle virke i tiden mellem Lagtingets samlinger. Nævnet bestod oprindeligt af tre medlemmer; senere blev antallet forøget. Meningen var, at nævnet skulle overtage alle amtmandens administrative opgaver vedrørende Lagtinget, men dette skete ikke, bl.a. fordi de danske myndigheder var imod sådan en ordning. Da forbindelsen imellem Danmark og Færøerne under 2. Verdenskrig blev brudt, fik Landsnævnet større betydning. Amtmanden fik nemlig bemyndigelse til at tage administrative afgørelser i ministeriernes sted, men det skulle ske efter indstilling fra Landsnævnet.

Forhandlingsprotokol for Færøernes Lagtings Landsnævn 1940 (LSS, Løgtingið 1852-2000, Landsnevndin 1929-1948)

Ár 1940, h. 6. dec., helt nevndin fund. Allir limir vóru á fundi.

- 1) Bræv frá gjaldstovuni um dýrtíðartillegg til lærarnir við studentaskeiðið. Samtykt, at dýrtíðartillegg verður roknað frá 1/4 í ár.
- 2) *Setan av fleiri politistum (XIV-29)*
Bræv frá Klaksvíkar kommunu 29/11.
Samtykt at góðkenna, at kommunan átekur sær tær umbiðnu byrðurnar til lønhæðkan til politistin og til bráfengis hjalparamann.
- 3) *Social hjálp (XIII-7)*
Uppskot til skema varð samtykt. Tað verður at prenta og senda til komunnustýrini.
- 4) *Minstapris fyri garnfisk (VI-24)*
Amtmaðurin upplýsti, at statsins ábyrgd bert umfatar snøris- og línufisk, og at hann vil geva nevndini nærri frágreiðing, hvat hann vil gera í málinum.
Nevndin ræður ikki yvir peningi til umtalaða endamál og um peningur skal játtast, má málið leggjast fyri tingið.
- 5) *Heimflytan af Føroyingum (XIV-26)*
Samtykt at biða amtmannin heita á gesantin í London.
Tað verður kunngjørt bløðunum at bæði lögting og amtmannin hava arbeiðt við málinum og framvegis vilja gera alt tað, ið gjørligt er, fyri at loysa spurningin.
Trupuleikarnir eru stórir, harímillum pengatrupuleikar, men teir eru kanska ikki teir størstu

- 6) *Umsókn um loyvi at selja hvalahár (VI-29)*
Eftir upplýsing frá amtmanninum er tað neyðugt hjá felagnum at selja vegna skuldina til Fiskeribanken. Málið verður goymt til seinni.
- 7) *Útróður í Íslandi (VI -27)*
Spurningur um sendiferð til Íslands verður sendur til ummælis til F. Fiskimannafelag, S.F., skiparafelag og F. keypmannafelag, og teir verða um spurdir, um teir ynska at velja menn fyri eigna kostnað og annars siga teirra hugsan og svara sum skjótast.
- 8) *[NAVN], [BYGD]*
Umsókn um loyvi at leiga [SKIBSNAVN] til Ísland frá 1/1 – 1/3 – 1941 Meirilutin mælir ímóti at loyvi verður givið. Th. Petersen kann ikki mæla til reint leigumál, men mælir til loyvi, um tað er hóskaði býti av vinninum millum Íslendingar og Føroyingar.
- 9) *Kæra viðv. samkomu hildin av bretsku hermonnum 15/8-40 (XIV-22)*
Samtykt at biða løgtingskrivstovuna saman við Th. Petersen seta fram uppskot.
- 10) *Broytan av reglugerð um Føroya Fiskaexport (VI-22)*
Samtykt at fáa samráð við representantskapið fyri Fiskaexport.
- 11) *Fiskivinnulánsgrunnur og skipagerð (VI-31)*
Amtmaðurin upplýsti, at Fiskeribanken innanfyri vist mark kundi veita lán.
- 12) *Friðan av Svínoyarvík og friðan av Sørvágsfirði (VI-18)*
Samtykt, at málið verður at senda til kommunestýrini og viðgerast eftir reglunum um fiskilógini §§11-12.
- 13) *Endurgjald frá landbrúkráðnum vegna brandskaða á Velbastað (XIV-17).*
Nevndin heldir, at bóndin eigir at fáa ein hóskaði part av skaðnum góðan frá landbrúkráðnum, svarandi til tann partin, sum grundforbedringslánið er av virðinum av húsinum eftir almennum ansurancareglum, men at tað vil vera rímligt, at Føroya brunatrygging rindar peningin aftur til landbrúkráðið eftir semju teirra millum.
- 14) *Uppgongdin frá lendingini býargarð Hvalbø*
Nevndin heldur tað er neyðugt at vegur verður gjørdur niðan frá lendingini og hevur einki ímóti, at ein partur av tí sum er játtað undir 2-ársplanini, verður nýttur til hetta endamál. Ingenørurin skal kanna málið.

- 15) *Rabatkort viðv. mjólk*
Samtykt at fáa upplýst frá Tórshavnar býráð, hvussu nógvar familjur eru við 4 børnum ella fleiri og við inntøkum 1800 kr. og undir.
- 16) Samtykt at velja kommunulækna A. Poulsen, Tórshavn, sum lim av nevndini viðv. medicinaltoxtum í staðin fyri lækna R. Rasmussen, ið hevur biðið seg undan

A. Samuelsen
K. Djúrhúus

P.M. Dam
E. Mitens

Louis Zachariasen

Dansk oversættelse

År 1940, d. 6. dec., havde nævnet møde. Alle medlemmer var mødt.

- 1) Brev fra betalingskontoret om dyrtidstillæg til lærerne ved studenterkurset. Vedtaget, at dyrtidstillægget bliver regnet fra 1/4 i år.
- 2) *Ansættelse af flere politibetjente (XIV-29)*
Brev fra Klaksvík kommune 29/11.
Vedtaget at godkende, at kommunen påtager sig de ansøgte udgifter (byrder) til lønforhøjelse til politibetjent og foreløbig medhjælper.
- 3) *Socialhjælp (XIII-7)*
Forslaget til skema blev vedtaget. Det bliver trykt og sendt til kommunalbestyrelserne.
- 4) *Mindstepris for garnfisk (VI-24)*
Amtmanden oplyste, at statens ansvar kun omfattede snøre- og linefisk, og at han ville give nævnet nærmere forklaring om, hvad han vil gøre ved sagen.
Nævnet råder ikke over penge til omtalte formål og hvis der skal gives penge til formålet må sagen forelægges tinget.
- 5) *Hjemflytning af færinger (XIV-26)*
Vedtaget at bede amtmanden om at henvende sig til gesandten i London. Det bliver kundgjort i aviserne, at både lagting og amtmanden har arbejdet med sagen og stadig vil gøre alt som er muligt for at løse spørgsmålet. Problemerne er store, derimellem pengeproblemer, men de er måske ikke de største.
- 6) *Ansøgning om tilladelse at sælge hvalbåd (VI-29)*
Efter oplysning fra amtmanden er det nødvendigt for foreningen at sælge på grund af gælden til Fiskeribanken. Sagen udsættes til senere.

- 7) *Bådfiskeri i Island (VI-27)*
Spørgsmålet om udsendelse til Island bliver sendt til F. Fiskimannafelag, S.F., skiparafelag og F. keypmannafelag til høring, og de bliver spurgt, om de ønsker at vælge mænd for egen regning og ellers sige deres mening og svare hurtigst muligt.
- 8) *[NAVN], [BYGD]*
Ansøgning om tilladelse til at udleje [SKIBSNAVN] til Island fra 1/1-1/3-1941
Flertallet fraråder at tilladelse gives. Th. Petersen kan ikke råde til rent lejemål, men tilråder tilladelse, hvis fordelingen af overskuddet mellem islændinge og færinger er acceptabelt.
- 9) *Klage vedr. forsamling afholdt af britiske soldater 15/8-40 (XIV-22)*
Vedtaget at bede lagtingskontoret sammen med Th. Petersen om at fremsætte forslag.
- 10) *Ændring af regler om Føroya Fiskaexport (VI-22)*
Vedtaget at forhandle med repræsentantskabet for Fiskaexport.
- 11) *Fiskerierhvervslånefond og skibsbygning (VI-31)*
Amtmanden oplyste, at Fiskeribanken kunne give lån inden for en vis grænse.
- 12) *Fredning af Svínoyarvík og fredning af Sørvágsfirði (VI-18)*
Vedtaget, at sagen skal sendes til kommunalbestyrelserne og behandles efter reglerne om fiskeriloven §§11-12.
- 13) *Erstatning fra landbrugsrådet på grund af brandskade i Velbastað (XIV-17)*
Nævnet synes, at bonden bør få en passende del af skaden betalt fra landbrugsrådet, svarende til den del som grundforbedringslånet er af værdien af huset efter offentlige assuranceregler, men at det vil være rimeligt, at Føroya Brunatrygging tilbagebetaler pengene til landbrugsrådet efter forligsaftale mellem dem.
- 14) *Opgangen fra landingsstedet býargarð Hvalbø*
Nævnet mener, at det er nødvendigt, at en vej bliver anlagt fra landingsstedet, og har intet imod, at en del af det, der er bevilget under 2-årsplanen, bliver brugt til dette formål. Ingeniøren skal undersøge sagen.
- 15) *Rabatkort vedr. mælk*
Vedtaget at få oplyst fra Tórshavn byråd, hvor mange familier der har 4 børn eller flere og som har indtægter på 1.800 kr. og derunder.

Det første færøske landsstyre (1948-50) efter Hjemmestyreordningens indførelse i Færøerne. Landstyret var afløseren til Landsnævnet. Tre af landstyremedlemmerne var også medlemmer af Landsnævnet af 1940. Disse var forrest lagmand Andreas Samuelsen (til venstre), Louis Zachariassen (til højre) og bagest til venstre Kristian Djurhuus. Manden bagest til højre er Joen Peter Davidsen.

16) Vedtaget at vælge kommunelæge A. Poulsen, Tórshavn, som medlem af udvalget vedr. medicinaltoxtum i stedet for læge R. Rasmussen, der har bedt sig fritaget for dette.

A. Samuelsen
K. Djúrhuus

P.M. Dam
E. Mitens

Louis Zachariasen

Kommentarer

Føroya Brunatrygging	Færøernes Brandforsikring.
F. Fiskimannafelag	Færøernes Fiskerforening.
F. Keypmannafelag	Færøernes Købmandsforening.
Skiparafelag	Skipperforening.
Th. Petersen	Thorstein Petersen, færøsk politiker og bankdirektør.

Lovgrundlag

Lov af 28. Marts 1923 om Færøernes Lagting. Lov af 1928 om ændring i Loven af 28. Marts 1923 om Færøernes Lagting. Bestemmelser nr. 1 fra 9. maj 1940 om midlertidig styrelsesform paa Færøerne.

Anvendelsesmuligheder

Da de sager, som landsnævnet behandlede, var meget forskelligartede, giver de et meget bredt indblik især i administrativ historie, men også i politisk, social og delvis i økonomisk historie.

Hvor findes kildetyperne?

LSS, Løgtingið 1852-2000, Landsnevndin 1929-1948.

Litteratur

Edw. Mitens: *Eg minnist*, bd 5, Tórshavn 1969.
Hans Andreas Sølvará: *Løgtingið 150 ár*, Tórshavn 2002.

Lokaladministrationen

15. Grinderegnskab

Sysselmanden var den myndighed, der forestod grindefangsten. I grinderegnskabet opgøres grindefangstens omfang, hvorefter den blev retmæssigt fordelt. Selve regnskabet blev bevidnet af vurderingsmændene. Regnskabet var et af de årlige regnskaber over uvisse indtægter, som sysselmanden skulle aflægge til landfogeden.

Fangst af grindehvalen (*globicephala melaena*) kan opdeles i følgende stadier:

Grindaboð (grindebud). Efter at grindeflokken var observeret, gik der bud rundt om, at grindeflokken var set.

Rakstur (drivning). Flokken blev drevet til et sted, der var godkendt som egnet til drab af grindehval.

Grindadráp (grindedrab). Hvalerne blev aflivet.

Grindaskifti (fordeling). Vurdering, optælling og fordeling under ledelse af sysselmanden.

Grindefangsten stammer sandsynligvis fra landnamstiden. Grindehvaler lever i hele Nordatlanten, men det er kun på Færøerne, at der er drevet fangst i så stor udstrækning.

Det ældste reglement for grindefangst stammer fra 1832. Reglementet byggede i vid udstrækning på sædvane, som var blevet oparbejdet igennem tiderne. I reglementet var der faste regler for, hvordan de forskellige forløb i grindefangsten skulle foregå. Reglementet er blevet ændret flere gange, men med undtagelse af fordelingen af fangsten, er reglerne i princippet de samme.

Grindehvalernes kød og spæk har haft stor betydning som ernæring på Færøerne. Spækket blev også i smeltet form som tran brugt til belysning eller solgt som handelsvare til eksport.

Grindedrab må kun foregå på bestemte godkendte steder (hvalvåg). Til hver hvalvåg hører der et bestemt distrikt, således at hele landet er opdelt i grindedistrikter. Alt efter fangstens størrelse, bliver en del af fangsten, den såkaldte partehval, fordelt ligeligt mellem beboerne i distriktet.

Den aktuelle kilde viser fordelingen af grindefangsten i Vági (nu Klaksvík) i Norðoyggjar. Til distriktet hører bygderne i Norðoyggjar og bygderne på østsiden af Eysturoy. Deltagerne uden for distriktet fik del af fangsten og kunne også købe af den.

Grindehvalfangsten foregår stadig, men den har ikke nogen stor økonomisk betydning længere.

Beregning over den i Hvalvaagen Vaay paa Norderøerne den 21de august 1837 faldne Grindefangst
(LSS, Norðoya Sýsla. Grindaroknskapur 1800-1860)

	Gl.	Skd.	Gl.	Skd.
Hele Fangsten bestaaende af 146 Hvale er vurderet til			50	4 $\frac{1}{4}$
Derfra afgaar				
1. Tiende	5	$\frac{1}{2}$		
2. Findingshval	1			
3. Madhval	2	12		
4. Fattigkassen 1 proct		10		
5. Skolevæsenet 1 proct		10		
6. Skadehval a, til Skadelidte	1	11		
b, til Besigtelsesmændene		2		
7. For Vagthold til 24 Mand og 3 Baade i en Dag og Nat		13 $\frac{1}{2}$		
8. For Vurdering og Nummerering		6		
9. Til Sysselmanden $\frac{1}{2}$ proct		5		
10. Til 4re Grindeformænd hver $\frac{1}{8}$ proct		5		
Gjør Afdrag			12	15
bliver altsaa igjen			37	9 $\frac{1}{4}$
Deraf tilfaldt Jorden en Fjerdedeel med	9	7 $\frac{1}{2}$		
og Ragstremændene tre Fjerdedeele med	28	1 $\frac{3}{4}$		
Af Jordehvalen tilkommer hans Majestæt til 43 Marker	9	3 $\frac{1}{4}$		
Og Odelsejerne til 1 Mark		4 $\frac{1}{4}$		
Af Hans Majestæts Jordehval som beløber til	9	3 $\frac{1}{4}$		
fradrages først til de kongelige Embedsmænd				
i følge vedlagde Beregning	2	17		
Resten nemlig	6	6 $\frac{1}{4}$		
blive at tillægge Ragstremændenes Part	28	1 $\frac{3}{4}$		
Hvilken Sum saaledes kommer til almindelig				
Fordeling imellem 98 $\frac{3}{4}$ Baade og følgelig bliver				
hver Baadspart 6 $\frac{1}{2}$ skd.				

Beregning over den ethvert Bøigdelaug tilkommende Andeel af den under 21de August 1837 i Vaay faldne Grindefangst

Baadsparten er – $6\frac{1}{2}$
tilkommer

Bøigdelauges Navn a, for Norderøe	Baad tal	Parte hval	Kiøbe hval	Tilsam- men	Skade hval	Summa
Nord Øre	$1\frac{1}{2}$	– $8\frac{1}{4}$	– $1\frac{3}{4}$	– 10		– 10
Gjerdum	$1\frac{1}{2}$	– $8\frac{1}{4}$	– $1\frac{3}{4}$	– 10		– 10
Vaay	$1\frac{3}{8}$	– $7\frac{1}{2}$	– $1\frac{1}{2}$	– 9		– 9
Biskopstøe	$1\frac{1}{8}$	– $6\frac{1}{4}$	– $1\frac{1}{4}$	– $7\frac{1}{2}$	– $\frac{1}{2}$	– 8
Upsalon	$1\frac{1}{4}$	– $6\frac{3}{4}$	– $1\frac{1}{2}$	– $8\frac{1}{4}$		– $8\frac{1}{4}$
Arnefjord	$1\frac{1}{4}$	– $6\frac{3}{4}$	– $1\frac{1}{2}$	– $8\frac{1}{4}$		– $8\frac{1}{4}$
Skaaletofte	$\frac{5}{8}$	– $3\frac{1}{4}$	– $\frac{3}{4}$	– 4	– $1\frac{1}{2}$	– $5\frac{1}{2}$
Strond	$\frac{5}{8}$	– $3\frac{1}{4}$	– $\frac{3}{4}$	– 4		– 4
Skard NB. 1 Mand.	$\frac{7}{8}$	– $5\frac{3}{4}$	– $1\frac{1}{4}$	– 7		– 7
Harelsund	$\frac{7}{8}$	– $4\frac{1}{2}$	– 1	– $5\frac{1}{2}$		– $5\frac{1}{2}$
Kunøe	$3\frac{3}{4}$	– $1\frac{1}{2}$	– $4\frac{1}{2}$	1 – 5	– $\frac{1}{2}$	1 – $5\frac{1}{2}$
Husum	$1\frac{7}{8}$	– $9\frac{3}{4}$	– $2\frac{1}{4}$	– 12		– 12
Blankeskaale	$1\frac{5}{8}$	– $8\frac{1}{2}$	– 2	– $10\frac{1}{2}$	– $1\frac{1}{2}$	– 12
Mygledal	$2\frac{3}{8}$	– $12\frac{1}{2}$	– 3	– $15\frac{1}{2}$	– $\frac{1}{2}$	– 16
Trollenes	1	– $5\frac{3}{4}$	– $1\frac{1}{4}$	– 7		– 7
	$21\frac{5}{8}$		1 – 6			
Viderøe	4	1 – $2\frac{1}{4}$	– $4\frac{3}{4}$	1 – 7		1 – 7
Qvannesund	$1\frac{1}{2}$	– $8\frac{1}{4}$	– $1\frac{3}{4}$	– 10		– 10
Nordtoftum og Deble	$1\frac{1}{2}$	– $8\frac{1}{4}$	– $1\frac{3}{4}$	– 10		– 10
Mule	$\frac{7}{8}$	– $4\frac{1}{2}$	– 1	– $5\frac{1}{2}$		– $5\frac{1}{2}$
Svinøe	3	– $16\frac{1}{4}$	– $3\frac{3}{4}$	1 –		1 –
Hattervig	$1\frac{5}{8}$	– $8\frac{1}{2}$	– 2	– $10\frac{1}{2}$		– $10\frac{1}{2}$
Kirke	$1\frac{1}{4}$	– $6\frac{3}{4}$	– $1\frac{1}{2}$	– $8\frac{1}{2}$	$\frac{3}{4}$	– 9
	$35\frac{3}{8}$		2 – $2\frac{1}{2}$			
Thorshavn						
Garnisonen	$1\frac{1}{2}$		– $1\frac{3}{4}$	– 10		
Nr. 1 og 2, 3 og 4	2		– $2\frac{1}{2}$	– $13\frac{1}{2}$		
Do. 5, 6, 7, 9	2		– $2\frac{1}{2}$	– $13\frac{1}{2}$		
Do. 8, 10, 11, 13	2		– $2\frac{1}{2}$	– $13\frac{1}{2}$		
Do. 12	$\frac{1}{2}$		– $\frac{3}{4}$	– $3\frac{1}{4}$		
Fattiges Baade	1		– $1\frac{1}{4}$	– $6\frac{3}{4}$		
	9		– $11\frac{1}{4}$			

Udenfor Distriktet

Bøigdelauges Navn a, for Norderøe	Baad tal	Parte hval	Kiøbe hval	Tilsam- men	Skade hval	Summa
Skaale	2 $\frac{1}{2}$		- 3	- 16		- 16
Do.	$\frac{3}{4}$		- $\frac{3}{4}$	- 4 $\frac{1}{2}$	Sysselmand 1 $\frac{1}{2}$	- 6
Skaalebotn	$\frac{1}{2}$		- $\frac{1}{2}$	- 3		- 3
Solmunde	$\frac{3}{4}$		- $\frac{3}{4}$	- 4 $\frac{1}{2}$		- 4 $\frac{1}{2}$
Lamhauge	1		- 1 $\frac{1}{4}$	- 6 $\frac{1}{2}$		- 6 $\frac{1}{2}$
Glibre	1		- 1 $\frac{1}{4}$	- 6 $\frac{1}{2}$		- 6 $\frac{1}{2}$
Tofte	2 $\frac{1}{4}$		- 2 $\frac{3}{4}$	- 15		- 15
Næs	1		- 1 $\frac{1}{4}$	- 6 $\frac{1}{2}$	Landprovst 1 $\frac{1}{2}$	- 8
Streuder	4		- 5	1 - 6		1 - 6
Eide	4 $\frac{1}{2}$		- 5 $\frac{1}{2}$	1 - 9		1 - 9
Haldersvig	2		- 2 $\frac{1}{4}$	- 13		- 13
	20 $\frac{1}{4}$		1 - 6 $\frac{1}{4}$			
Høiviig	$\frac{3}{4}$		- $\frac{3}{4}$	4 $\frac{1}{2}$		
			1 - 7			

Grindefangst tegnet i 1793. Tegningen er en vignet på et kort over Færøerne. (Søkortsarkivets arkiv, RA).

Kommentarer

Grinderegnskabet er her gengivet i uddrag.

Baadetal	grindefangsten blev fordelt til grindebåde, som hvert distrikts indbyggere var tilknyttet. En båd var det samme som 50 indbyggere. (Se kilde nr. 16 Folke- og bådetal).
Bøigdelaug Gl. (gylden)	færøsk bygðarlag, lokalitet eller samling af huse. Hvaler bliver vurderet i gylden. Det traditionelle mål er, at en hval, der måler 5 alen (3,14 m) fra øje til gat, vurderes til en gylden.
De kongelige Embedsmænd med Flere	Fra gammel tid havde man en såkaldt gave- eller foræringshval, der tilfaldt fattigvæsenet og embedsmændene. Ifølge Grindereglementet fra 1832, skulle en del af jordevhalen i stedet tilfalde embedsmændene. Gavehvalen blev afskaffet jfr. Grindereglement af 1857. 1 % afgiften til fattig- og skolevæsenet blev afskaffet i 1940.
Findingshval	færøsk finningarfiskur. Den største eller bedste hval, som tilfaldt den båd (finningarbátur), der fandt grindeflokken eller, hvis grinden blev opdaget fra land, den der først kom til grindeflokken. Hovedet tilfaldt den, der først fik øje på grinden.
Grindeformænd	ledede sammen med sysselmanden grindedrabet. Ifølge Grindereglementet af 1857 blev de valgt blandt de aktive grindemænd i bygden. Før 1857 beskikkede amtmanden efter indstilling fra sysselmanden fire grindeformænd for hver hvalvåg.
Hvalvaagen	færøsk hvalvágín, godkendt hvalhavn til grindefangst. Bugt eller fjord med jævn opgående grund, med løs sand eller mudderbund.
Jordevhalen	var en af de herligheder eller rettigheder, der fulgte med besiddelsen af jordejendom. Jordevhalens andel af fangsten blev gradvis formindsket, men den blev først afskaffet i 1935.
Kiøbehval	den del af fangsten, der blev solgt på auktion, og som befolkningen kunne købe.
Madhval	sysselmanden udtog en hval til madhval, som dels blev spist af de tilstedeværende grindemænd og dels var vederlag til den bygd, der beværtede folk, der kom andre steder fra.
Nummerering	i hver hval blev der indskåret et løbenummer med arabertal. Det antal skind, som hvalen var vurderet til, blev indskåret med romertal.

Partehval	den del af de dræbte grindehvaler, der blev fordelt mellem distriktets befolkning.
Ragstremændene	færøsk rakstrarmenn, deltagerne i jagt eller drivning af en flok grindehvaler.
Skadehval	godtgørelse for beskadigelse af både og redskaber, som skete under grindefangsten. Inden ulykkesforsikring blev almindelig, blev også personskade erstattet på denne måde. I forhold til skadens størrelse udlagde sysselmanen en bestemt mængde hval, inden grinden blev fordelt, som erstatning for skader. Disse hvaler blev solgt på auktion.
Skd (skind)	1/20 gylden. 1 skind grindehval er omtrent 34 kg spæk og 38 kg kød.
Tiende	tiende blev ydet af hvalfangsten. Den tilfaldt fra gammel tid sysselmanen i form af naturalier. Tienden blev afskaffet i 1908.
Vagthold	efter grindedrabet udnævnte sysselmanen, alt efter grindehvalernes antal og hvalvågens beskaffenhed, et antal både og folk til at holde vagt over grinden for at undgå tyveri. Vagten medvirkede også, sammen med de øvrige grindemænd, til at hale de hvaler op, der var sunket under drabet. Vagtholdet blev aflønnet efter en bestemt takst.
Vurdering	sysselmanen udnævnte to eller flere vurderingsmænd blandt de tilstedeværende grindemænd. Deres opgave var sammen med sysselmanen at vurdere hvalerne, d.v.s. at måle og vurdere den enkelte hvals værdi. Vurderingsmændenes betaling var en bestemt mængde af hvalkødet. På samme måde var sysselmændens og grindeformændenes aflønning en del af fangsten.

Lovgrundlag

Reglement for grindefangsten på Færøerne af 1. november 1832; Reglement for grindefangsten på Færøerne af 29. december 1857; Justitsministeriets reglement for grindefangsten på Færøerne af 5. februar 1872; Bekendtgørelse nr. 137 af 14. juni 1909 om et af Justitsministeriet udfærdiget reglement for grindefangst på Færøerne, ændret 26. oktober 1918, 6. oktober 1920 og 20. maj 1935. Kunngerð nr. 46 frá 8. april 1998 um grind. Instruks for Sysselmændene på Færø af 7. april 1816 Indenrigsministeriets skrivelse om forskellige salærer m.v. i anledning af grindefangst af 31. januar 1855.

Anvendelsesmuligheder

Grinderegnskaber er en fortrinlig kilde til at belyse, hvordan man administrativt har styret fordelingen af en så stor fangst. De lange rækker af årlige regnskaber af fangst af grindehval er velegnet til bl.a. biologiske undersøgelser af hvalbestanden. Regnskaberne kan også bruges til sociale og ernæringsmæssige undersøgelser.

Hvor findes kildetyperne?

Regnskaber findes fra omkring 1800 til i dag i alle sysselarkiver. I Suðuroyar, Vágoyar og Norðoyar sysselarkiver, hvor de bedste fangstpladser er, er der flest grinderegnskaber. Her er grinderegnskaberne udskilt som særlige rækker, mens de for de andre sysselarkivers vedkommende er at finde mellem de almindelige journalsager.

Litteratur

E. A: Bjørk: *Færøsk bygderet III*, Tórshavn 1963.

P. Petersen: *Ein føroysk bygd*, Tórshavn 1968.

Kate Sanderson: *Grindadráp. A textual history of whaling traditions in the Faroes to 1900*, Sydney 1992.

Heini Madsen: *Grind. Færøernes Hvalfangst*, Vadum 1992.

Dorete Bloch: *Pilot whales in the North Atlantic: age, growth and social structure in Faroese grinds of the long-finned pilot whale, Globicephala melas*, Lund 1994.

16. Folke- og bådetal

På sysselmandens årlige rejse i distriktet skulle han føre en fortegnelse over folke- og bådetalet og påse, at grindebådene var i forsvarlig stand i hver bygd. Ud over at båden deltog i selve grindefangsten, var en grindebåd også et begreb i forhold til fordelingen af grindefangsten. Hver husholdning var tilknyttet en båd, hvortil grindeparten blev tildelt. Derefter blev kødet fordelt i lige dele blandt alle personer, som hørte til båden. Fortegnelsen var det grundlag, som sysselmanden havde til fordelingen af fangsten ved et grindedrab. Fortegnelsen blev også sendt til de andre sysselmænd i grindedistriktet. Sysselmandens fordeling af grindefangsten er i dag delvis afskaffet og varetages i stedet af kommunen.

Fortegnelse over folketalet i Suderø Syssel 1907-1914

(LSS, Suðuroyar Sýsla, Folke- og bådetal)

[Venstre]	1911					
	Over 15 Aar		Under 15 Aar		Samlet	pr.
					Tal	Baad
1. Kvalbø Sogn	Mænd	Kvinder	Drenge	Piger		
Kvalbø						
(Vele)						
Dan. Jac. A. Olsen	4	3	4	2	13	
Michel Nielsen	3	1	3	3	10	
Fmd. Niels Pauli Nielsen	3	2		1	6	
Jacob Midjords Enke	1	1	1	0	3	
Jens Jensen d.	2	2	3	1	8	
Dan. Jac. Ludvig	1	1	4	2	8	
Jacob Midjord	1	1	3	2	7	
Joh. Andreasens Enke	2	2	1		5	
Rasmus Lemvig	1	1		1	3	
Niels P. A. Midjord	1	1	1	1	4	
Ferdinand Andeasen	1	1	1	1	4	71
(Jadnplur)						
Joen Nattestad	3	4	2		9	
Johan Michelsen	6	3	1	1	14	
J. P. Skaalum (Ole Olsen)	1	5		1	7	
Jens Christian Norøberg	3	4	5	3	15	
Fmd. Niels O. Holm	3	2			5	
Niels J. Michelsens Enke		2	1		3	
Jens Holm	3	2	1		6	
Nap. Skaalum	1	3	2	1	7	
Niels Pauli Evensen	2	2	2	2	8	71

	Over 15 Aar		Under 15 Aar		Samlet Tal	pr. Baad
	Mænd	Kvinder	Drenge	Piger		
1. Kvalbø Sogn						
(Posin)						
Fmd. Niels P. Niclasen	2	3	5	2	12	
Morten Mortensen	3	4			7	
Thomas P. Jensen	1	1		1	3	
Joen Jac. Strøm	2	5	1		8	
Niels P. Holm	3	1	1	1	8	
Nicl. Jensens Enke	3	2		1	6	
Ole G. Tauser	2	1			3	
Jacob L. Holm	1	1	2	2	7	
Dan. Vest	3	4	2	1	10	
Hermund Hentze	1	2	4	1	8	
Karl Fr. Berg	1	1	1	2	5	
Jens Pauli Thomsen	1	1		1	3	86
(Gilliebaad)						
Daniel Jacob Holm	2	1	2	3	8	
Jacob Vang	3	2	4	1	10	
Jens Ludvig	3	2			5	
Jesper N. Jespersen	3	2		1	6	
O. N. Skaalum	2	2	2	1	7	
Th. Pauli Holm	1	1			2	
Marius Vang	3	1	1	1	6	
Daniel Olsens Enke		1	3	3	7	
Fmd. Niels Pet. Joensen	1	2	1	2	6	
Just Mørks Enke		1			1	
Morten Ludvig	1	1	2	3	7	
Poul Jespersen	1	2	5	2	10	
Niels Pauli Eyvindson	1	1	2		4	
Johan Olsen	1				1	
Morten Jespersen						80

[Højre]

1912

	Over 15 Aar		Under 15 Aar		Samlet Tal	pr. Baad
	Mænd	Kvinder	Drenge	Piger		
1. Kvalbø Sogn						
Kvalbø						
(Vele)						
Dan. Jac. A. Olsen	5	3	4	2	14	
Michel Nielsen	3	1	3	3	10	
Fmd. Niels Pauli Nielsen	3	2		1	6	
Jacob Midjords Enke	2	1			3	
Jens Jensen d.	2	2	3	1	8	
Dan. Jac. Ludvig	2	1	4	2	9	
Jacob Midjord	1	1	3	2	7	
Joh. Andreasens Enke	2	1	1		4	
Rasmus Lemvig	1	1	1	1	4	
Niels P. A. Midjord	1	1	1	1	4	
Ferdinand Andeasen	1	1	1	1	4	73
(Jadnpílur)						
Joen Nattestad	3	4	3		10	
Johan Michelsen	5	2			7	
J. P. Skaalum (Ole Olsen)	1	3		1	5	
Jens Christian Norðberg	3	3	5	3	14	
Fdm. Niels O. Holm	2	2			4	
Niels J. Michelsens Enke		2	1		3	
Jens Holm	3	1	1		5	
Nap. Skaalum	1	4	2		7	
Niels Pauli Evensen	2	2	2	2	8	63
(Posin)						
Fdm. Niels P. Niclasen	3	4	5	1	13	
Morten Mortensen	3	4	4		8	
Thomas P. Jensen	1	1			2	
Joen Jac. Strøm	2	5	2		9	
Niels P. Holm	2	5	2		9	
Nicl. Jensens Enke	2	1			3	
Ole G. Tauser	1	1		1	4	
Jacob L. Holm	2	1	2	2	7	
Dan. Vest	2	1	2	2	7	
Hermund Hentze	1	2	5	1	9	
Karl Fr. Berg	1	1	1	2	5	
Jens Pauli Thomsen	1	1	1	3		87

1. Kvalbø Sogn	Over 15 Aar		Under 15 Aar		Samlet Tal	pr. Baad
	Mænd	Kvinder	Drenge	Piger		
(Gilliebaad)						
Daniel Jacob Holm	2	1	2	4	9	
Jacob Vang	2	2	4	1	9	
Jens Ludvig	3	1			4	
Jesper N. Jespersen	2	2	6	1	5	
O. N. Skaalum	2	2		1	5	
Th. Pauli Holm	1	2	1		4	
Marius Vang	1	3	1	1	6	
Daniel Olsens Enke		1	3	3	7	
Fdm. Niels Pet. Joensen	3	2	1	1	7	
Just Mørks Enke	1	1			2	
Morten Ludvig	1	1	2	3	7	
Poul Jespersen	1	2	5	2	10	
Niels Pauli Eyvindson	1	1	2	1	5	
Johan Olsen	1				1	
Morten Jespersen	1	1			2	84

Kommentarer

Fortegnelsen over folketallet er her gengivet i uddrag.

Fmd.	formand.
Gilliebaad	baad fra Giljum, som er et stednavn i Hvalba.
Jadnpflur	bådenavn, som betyder jernpil.
Kvalbø	færøsk Hvalba, bygd på Suðuroy.
Posin	bådenavn, som betyder posen.
Vele	bådenavn, som betyder hale på fugl.

Den del af fangsten, der blev fordelt til indbyggerne, kaldtes partehval (færøsk: partahvalur el. heimapartur).

Om grindefangst og fordeling, se kilden Grinderegnskab nr. 15.

Lovgrundlag

Instruks for Sysselmændene på Færø af 7. april 1816. Sysselmandens pligt til at føre lister over folketallet er nedfældet i Reglement for grindefangsten på Færøerne af 29. december 1857 og i senere lovgivning om grindefangst.

Fordelingen af grindefangsten foregår stadig på samme måde. Dette foto er taget i Funningsbotnur i juli 1992. På hvalhuden er hvalens vurdering, som blev målt i skind, skåret med romertal. (Føroya Náttúrugripasavn).

Anvendelsesmuligheder

Da folke- og bådetslisterne blev ført årligt fra ca. 1820, kan de bruges i demografisk øjemed og som supplement til folketællingerne. Oplysninger om hvilken båd enhver var tilknyttet, kan bruges i undersøgelser af sociale tilhørsforhold eller netværk. Desuden kan kilden også oplyse om både og navngivning af både.

Hvor findes kilden?

Folketal er bevaret i alle sysse-larkiverne, i LSS. I Norðoyar og Sandoyar sysler findes de ældste, som begynder i 1820, mens de for de andre syslers vedkommende, er bevaret fra ca. 1850. I nogle sysler er de ført i protokoller år for år, i andre er fortegnelserne ført på løse ark. Oversigter over, hvilke både husholdningerne hørte til, er kun stedvis bevaret, flest i Suðuroyar sysse-l.

Litteratur

Andrass Mortensen: *Hin føroyski róðrabáturin. Sjómentir føroyinga í eldri tíð* [Den færøske ro-båd. Færøsk søkultur i ældre tid], Tórshavn 2000.

E.A. Bjørk: *Færøsk Bygderet*, bd. 3, Tórshavn 1963.

H. Madsen: *Grind – Færøernes hvalfangst*, Vadum 1992.

17. Bygdeprotokol

Bygdeprotokollen var en særlig protokol, hvori sysselmanden skulle notere forretningsordener og afgørelser (vedtægter), som blev truffet på et grandestævne (grannastevna). Grannastevna blev holdt i forbindelse med sysselmandens årlige rundrejse i syslet. Der blev ført en bygdeprotokol for hvert distrikt, der som regel omfattede en bygd, og protokollen skulle opbevares i bygden. Som oftest har det dog været således, at kun vedtægterne er blevet nedskrevet i protokollen, som tilfældet er i denne kilde. Protokollen blev ført på dansk, og de fleste stednavne blev fordansket, men med særlige benævnelser, der bliver brugt på færøsk.

På grannastevna blev sager vedrørende jordfællesskabet behandlet – om opførelse af gærder, markskel, tyre-, heste- og gåsehold, fuglefangst i bjergene, græsning på indmarken osv. Også sager af fælles interesse for bygden, f. eks. fordeling af grindehvaler og, inden gennemførelsen af kommunalforvaltning på Færøerne i 1873, sager vedrørende veje, broer og landingssteder. Sager, som skulle behandles på grannastevna, skulle anmeldes til sysselmanden inden 1. november. Møderet til grannastevna havde alle husfædre og jordejere i bygden. Afgørelser blev foretaget ved afstemning. I sager vedrørende jordejendom havde deltagerne stemmer i forhold til den jordejendom, de havde rådighed over, mens hver enkelt husholdning havde en stemme i andre sager.

Grannastevna kunne opstille vedtægter vedrørende fællesrettighederne i bygden. Inden vedtagelsen af Lov om Haugers Styrelse i 1937 kunne grannastevna også behandle fællesrettigheder i udmarken (haugen). Grannastevna kunne behandle alle sager af fælles interesse for bygden, som ikke var omfattet af den kommunale administration. Grannastevna afholdes stadig enkelte steder på Færøerne, men dets betydning er blevet formindsket i takt med jordbrugets aftagende økonomiske betydning. Processen med matrikulering og udskiftning af landbrugsjorden på Færøerne, der begyndte i 1920'erne, og anden regulering på området har også medvirket til, at det ikke længere er nødvendigt at forelægge så mange sager for et grannastevna.

Bygdeprotokol for Vág

(LSS, Suðuroyar Sýsla, Forhandlingsprotokol for Grandestævne, Vaai Sogn 1865-1910)

Grandestævne i Vaag den 15. Febr. 1908

3. Forhandlede om Opmaaling af Gærdet om Trøen i Tofteli.
Vedtoges at foretage ny Opmaaling af bemeldte Gærde Mandag den 2. Marts førstkommende.
5. Valgtes til Tilsynsmænd for Vedtægt om Gøter om Indmarken Jacob Danielsen og Nap. Nolsøe.
6. Følgende forslag blev fremsat, som Tillæg til Vedtægt om Gaasehold:
Yngelen skal være bortskaffet senest den 11. Novbr. hvert Aar. Forsaavidt

nyt Gaasepar ønskes tilsat, skal den gamle Gaasepar være bortskaffet senest 2. Februar i det paafølgende Aar. Vedtoges.

9. Forhandles om Salg af Stykket fra Oireaa til Brekkegjere til Fisketørringsplads.

J. Dahl bemærkede, at han har købt vedk. Stykke fra paagældende Ejere og at han som Følge heraf ikke ønsker Stykket opbudt til den sædvanlige Bortlejning.

10. Forhandlede om Hestehold.

Det foresloges, at det skal være tilladt at holde Ros i Bygden. Frelse for hvert Ros skal være 4 Marker.

Vedtoges

Oplæst

Vidner

[Navne ikke anført]

Grandestævne i Vaag 6. Februar 1909.

3. Forhandlede om Forbud mod at tage Ballast af Stranden fra den nordlige Side af Vaagfjorden.

Følgende Forslag fremsattes:

Det skal være tilladt at tage Ballast af bemeldte Strand for 1 Kr. pr. Baad. Samme Betaling erlægges ogsaa for Sten til Grunder.

For Sten fra Stranden der benyttes til Anlæg af Fisketørringspladsen betales 25 Øre pr. Kvadrat Favn.

4. Forhandlede om Forbud mod at fælles Grunder og Udragster benyttes til Byggegrunde uden Vederlag.

Følgende Forslag blev fremsat:

Arealer af fælles Grunder og Udragster samt Sten fra disse Steder maa ikke fremtidig benyttes til Byggegrunde førend de ere vurderede af Tilsynsmændene for Vedtægt om Ballast.

Betalingen for Grundene og Stenene erlægges til Tilsynsmændene inden Bebyggelsen.

Til 3die Tilsynmand valgtes Joen Jacob Dahl.

5. Forhandlede om Gærdet »uppi á gjógv«.

Joen J. Dahl paatog sig at opføre Gærdet »uppi á gjógv« og holde det forsvarelig vedlige i 10 Aar mod at han erholder Brugen af det udenfor Gærdet liggende Feitilendi (Stykket »undir gjógv« og »Vatnsoddin«). Gærdet skal staa opført senest 1. Maj 1909.

6. Forhandlede om Hundehold.

Følgende Forslag vedtoges:

Det skal være tilladt at holde 6 Søjdehunde i Bygden. 1 for hver Haugepart.

I Toftehaug holdes Hunden af Jacob Toftum.

“ Botnhaug af N.P. Carl Jensen.

“ Gjoveraafjall af Thomas Johan Jacobsen Gjoveraa.

“ Hamrehaug af Niels Pauli Midjord.

“ Langedalshaug af Niels Peter Beder.

“ Thoreshaug af Jacob Danielsen.

Til Tilsynsmand valgtes N. Magnussen.

7. Forhandlede om Synsmænd til Gærderne.

Til Synsmand for Bøgærderne valgtes i Stedet for Niclas Magnussen, Niels Jacob Magnussen.

8. Forhandlede om Formand for Fuglebjergene i Skálapart.

Til Formand i Stedet for N. Magnussen valgtes Johannes N. Johannesen.

10. Forhandlede om Valg af en Gaaseopsynsmand i Stedet for Magnus M. Vilhelm.

Til Opsynsmand valgtes Niels Peter Beder.

11. Forhandlede om Valg af en Agtingemand á Kráarbø i Stedet for Magnus M. Vilhelm eller eventuelt Forhøjelse af hans Løn.

Magnus M. Vilhelm paatog sig at fortsætte med Agtingen mod Betaling af 8 Øre pr. Gl., hvilket enstemmig vedtoges.

Kommentarer

Den citerede bygdeprotokol stammer fra bygden Vágur i Suðuroy, som er en af de gamle bygder på Færøerne. Frem til anden halvdel af 1800-tallet, hvor fiskeri og fiskeforarbejdning blev det vigtigste erhverv, var landbruget af afgørende betydning for befolkningens dagligdag. Vágur blev en af de bygder, der voksede som følge af fiskerierhvervets fremvækst, og som brød med de rammer, som det gamle bygdefællesskab havde skabt.

Agtingen	færøsk akta, holde fårene til det sted, hvor de skal græsse.
Agtingemand	færøsk aktingarmaður, den, der skal genne fårene fra hjemmemarken.
Brekkegjere	færøsk Brekkugerði, stednavn.
Bøgærderne	færøsk bøgærðar, gærdet omkring den opdyrkede indmark.
Feitilendi	fedegræsgang for væddere eller beder i fuglebjergene.
Frelse	færøsk frælsi, græsningsret.
Grund	byggegrund, det nederste af et hus.
Gøter	færøsk gøtur, vej eller marksti.
Oireaa	færøsk Oyraá, stednavn.
Ros	færøsk ross, hest.
Søjdehunde	fårehunde.
Trø	færøsk trøð, indhegning i udmarken til ophold for kreaturer.

Bekendtgørelse.

Frangivaag den 16 Decbr. 1907.

Hermed bekendtgøres:

- A. at jeg efter at begynde ønske Lars Graude-
skavlerups i Bygden Aavals d. 10 Febr. 1908.
- B. at jeg har ønske at komme til Vaag d. 15 s. 07.
- C. At følgende Sager ere anmeldte til Foretagelse
ved Graudekavne i Vaag nr. B.
1. Om opdeltede Garder om Gudmarken i
Vaag.
 2. Om Opmaaling af Gardet om Tjere i Tjeli.
 3. Om Løse Stier paa Gudmarken (Tjere).
 4. Om Gæter over Gudmarken.
 5. Om Gaaschold
 6. Om Mærkeskelageret mellem Vaag og Nes.
 7. Om Tjering af Stier over Landvejen.
 8. Om Belysning af Nylshet fra Oireraa til Bæk:
begynde til Fiskegrindingsskade.
 9. Om Hestehold.

Kostmestervær
bet.

Redes hest ved Kirkeskavne i Vaag inden
Karets Afgang og tilbagesendt med Attest.

10/12/07
110 810
48 bet.
Kostmestervær

To måneder inden afholdelse af grannastevna bekendtgjorde sysselmanden, hvornår det forventedes afholdt, og hvilke sager der skulle forhandles. Denne bekendtgørelse blev læst op i kirken, hvorefter den blev attesteret af kirkeværgen og sendt tilbage til sysselmanden. Her ses bekendtgørelsen til grannastevna 15. februar 1908. (LSS).

Tilsynsmand	til hver vedtægt skulle der vælges en eller flere tilsynsmænd til at føre tilsyn med, at vedtægten blev overholdt.
Toftehaug, Botnhaug, Gjoveraafjall, Hamrehaug, Langedalshaug, Thoreshaug	Hauger (færøsk hagi (pl. hagar)) eller dele af udmarken, som bygden er opdelt i.
Udragster	færøsk útrakstur, vej, ad hvilken kvæget drives ud til udmarken.

Lovgrundlag

Grannastevna (grandestævne) er ikke en særlig færøsk institution. Tilsvarende institutioner findes i næsten alle germanske retsforfatninger, hvor der har været jordfællesskab. Man ved ikke, hvor gammelt grannastevna på Færøerne er. De ældste bestemmelser vedrørende afholdelse af grannastevna findes i en kancelliskrivelse til Færø Amt fra 22. november 1836. Ifølge cirkulære af 28. juli 1842 fra amtmanden til samtlige sysselmænd på Færøerne skulle forhandlingerne og vedtægterne fra grannastevna føres til protokols. Dette cirkulære blev udstedt efter opfordring fra sorenskriveren (dommeren på Færøerne), da man efter hans mening havde svært ved at have rede på, hvad der var blevet vedtaget førhen. Grannastevna bliver også omtalt i lovgivningen i løbet af 1800-tallet. Første egentlige lov om grannastevna er Lov nr. 56 af 1. april 1891 om Grandestævne på Færøerne. Tidligere var der forskellige sædvaner ved afholdelse af grannastevna i de forskellige sysler på Færøerne. Ved Lov nr. 170 af 18. maj 1937 for Færøerne om Grandestævne m.m. og Lov nr. 172 af 18. maj 1937 om Haugers Styrelse og Drift overgik behandlingen af fællesrettighederne til udmarken til haugestyrelserne.

Anvendelsesmuligheder

Bygdeprotokollerne er vigtige kilder til Færøernes landbrugshistorie. Især vedrørende jordfællesskabet og hvordan det blev praktiseret. Da vedtægterne fra grannastevna, nedfældet i bygdeprotokollen, tildels stadig har retsgyldighed, har de også betydning for nutidens jordbrug.

Hvor findes kildetypen?

Forhandlinger fra grannastevna findes bevaret både i bygdeprotokoller og i sysselmændenes politiprotokoller. De ældste bygdeprotokoller er fra 1864, mens de ældste forhandlinger fra grannastevna i politiprotokollerne går tilbage til 1843. Egentlige bygdeprotokoller er ikke bevaret fra alle sysler. I nogle sysler er de kun bevaret fra enkelte bygder. Protokollerne blev for det meste opbevaret hos private, men er for de flestes vedkommende afleveret til LSS enten i original eller som kopi.

Litteratur

E.A. Bjørk: *Færøsk bygderet* I-III, Tórshavn 1956/1957.

Beretning om Lagtingsamlingen 1883-1890.

Edw. Mitens: *Eg minnist*, bd. 3. Tórshavn 1964.

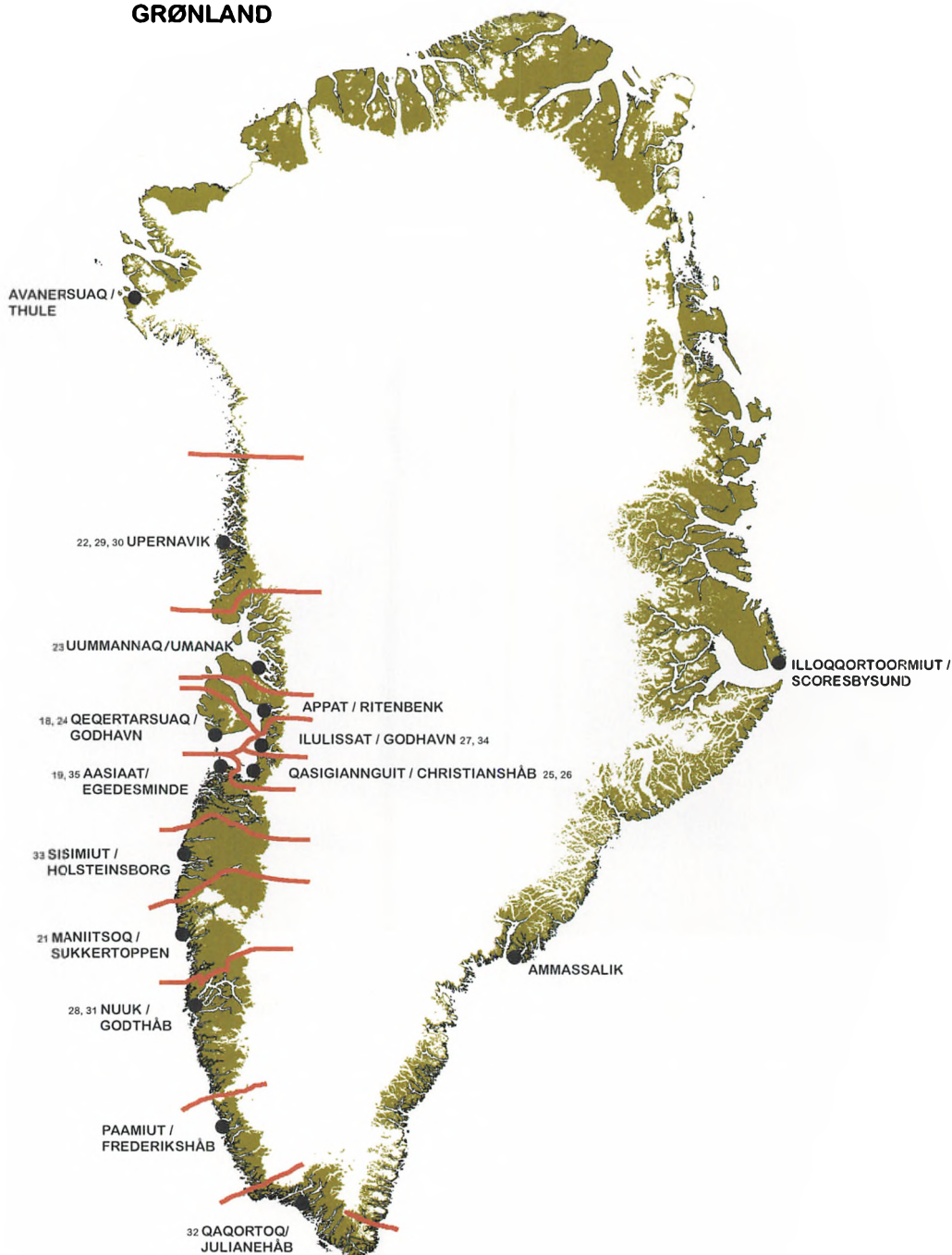
John F. West: How old is the Faroese grannastevna?, *Fróðskaparrit* 23. bók, Tórshavn 1975.

Grønland

Det grønlandske våbenskjold blev nævnt første gang i forbindelse med Kongeloven 1665. Bjørnen findes i mange versioner. Det her viste våbenskjold stammer fra Danske Kancelli og findes nu i Rigsarkivet. (Foto: Peter Wodskou).

KALAALLIT NUNAAT / GRØNLAND

Kortet viser den administrative inddeling af Vestgrønland 1782-1950. Thule missionsstation blev oprettet i 1909, og på østkysten blev Ammassalik koloni oprettet 1896 og Illoqqortoormiut/Scoresbysund anlagt 1925. Numrene angiver den geografiske placering af kildeeksemplerne. Kortet er tegnet af Mikkel Myrup på grundlag af G250 Vektor. (NKA)

Indledning Grønland

Grønlands nyere historie begyndte i 1721, da præsten Hans Egede kom til Grønland og indledte et missionsarbejde blandt grønlænderne. Der blev efterhånden missioneret flere steder, som regel efter at en handelsplads var blevet oprettet. Missionen kom til Østgrønland i 1894 og til Thuleområdet i 1909.

Missionskollegiet havde ikke midler til, at hver koloni kunne få en missionær, og missionen var derfor meget afhængig af kateketerne, hjælpepræsterne. I begyndelsen var det danske kateketer, men de blev efterhånden erstattet af grønlændere. Skolevæsenet hørte under kirken til 1950, og lige fra begyndelsen var kirke- og skolesproget grønlandsk.

Herrnhuterne begyndte deres mission i Grønland i 1733. De oprettede i alt fire missioner, Ny Herrnhut ved Godthåb/Nuuk, Lichtenfels lidt sydligere samt Lichtenau og Friederichsthal i Sydgrønland. De forlod Grønland i 1900. Deres kirkebøger – ført på tysk – forblev i Grønland, de øvrige arkivalier findes nu i Unitätsarchiv i Herrnhut i Tyskland.

Efter Hans Egede havde begyndt sin mission blev der forsøgt oprettet flere handelsselskaber, men først med Den Kongelige Grønlandske Handel (KGH) i 1774 blev der skabt et stabilt handelsforhold. KGH styrede Grønland indtil 1908, bortset fra kirke- og skolevæsen, men fortsatte som monopolhandel til 1950.

Allerede i 1734 blev der anlagt en handelsplads (koloni) ved Christianshåb/Qasigiannuguit, og i løbet af de følgende år, indtil 1774, blev der anlagt kolonier flere steder på Grønlands vestkyst. Desuden blev der efterhånden oprettet udsteder, mindre handelspladser under en koloni. En enkelt koloni og de fleste udsteder er nu nedlagt. I Øst- og Nordgrønland blev Ammassalik oprettet 1896, Thule i 1909 som mission med en privat handelsstation i 1910 og Scoresby-sund/Illoqqortoormiut i 1924.

Den Kongelige Grønlandske Handel havde hovedsæde i København og blev ledet af en direktion på 6-10 medlemmer, men den daglige ledelse blev varetaget af den administrerende direktion med tre medlemmer. Oprindeligt stod købmændene (kolonibestyrerne) direkte under direktionen og sendte indberetninger til og modtog ordrer fra København.

I 1782 blev strukturen i Grønland ændret. Der blev indsat to inspektører, en i Nordgrønland med sæde i Godhavn og en i Sydgrønland med sæde i Godthåb. Grænsen mellem de to inspektorater gik mellem Egedesminde koloni – nu delt i to kommuner: Aasiaat og Kangaatsiaq – og Holsteinsborg/Sisimiut. Samtidig udsendte direktionen en omfattende instruks, som blev en slags grundlov for KGH.

Inspektøren var mellemedlem mellem KGHs direktion og kolonibestyrerne. Han havde mangfoldige opgaver. Han skulle drage omsorg for, at de retningsli-

nier og befalinger, der kom fra direktionen og den administrerende direktion, blev fulgt i Grønland og føre tilsyn med kolonibestyrerne. Inspektøren var også dommer og kunne idømme såvel korporlig straf som bøder. Disse bøder var ofte på en månedsløn eller mere. Desuden var han skifteforvalter for de danske og grønlandske ansatte under KGH og deres ægtefæller, dog således at registrering af boet og auktionen over boets ejendele blev foretaget af den stedlige kolonibestyrer. Ofte skulle dødsfaldet bekendtgøres i den danske presse. Det betød at det kunne tage flere år at behandle et bo. Desuden var det inspektøren, der bestyrede Hjelpekassen.

I mange tilfælde var inspektøren nødt til at træffe afgørelser på egen hånd, men nogle sager måtte nødvendigvis forelægges direktionen. Det betød at sagsbehandlingen kunne vare flere år.

Kolonibestyrerne blev oprindeligt kaldt købmænd, en titel der understreger deres hovedfunktion: handel. De var regnskabsansvarlige og hæftede derfor også for mangler og tab. Regnskaberne blev ført meget omhyggeligt. De omfattede ikke alene alle udgifter og indtægter, men også forbrug af materialer. En del af de opgaver, der påhvilede kolonibestyrerne, blev i praksis udført af assistenterne under kolonibestyrerens ansvar.

Regnskabsåret gik fra 1. juli til 30. juni, fordi det årlige skib kom i juli-august. KGH opererede derfor med et »Handelsår«, der blev betegnet med afslutningens årstal, således at perioden 1. juli 1833 til 30. juni 1834 er handelsåret 1834. I 1865 ændredes regnskabsåret til at gå fra 1. april til 31. marts. Regnskab og alle bilag skulle udfærdiges i tre eksemplarer, fordi et skulle forblive i koloniens arkiv, et blev sendt til inspektøren og et til direktionen.

Desuden var der ved hver koloni et antal håndværkere og arbejdere. I begyndelsen var det især europæere, men efterhånden blev der ansat flere og flere grønlandskfødte. Europæerne var som regel ansat for tre år ad gangen, men hvis de giftede sig med en grønlandsk kvinde, måtte de blive i Grønland resten af deres liv.

Udstedsbestyreren, oprindeligt kaldet udligger, hørte under kolonibestyreren. Det var en håndværker eller matros, der var ansat til at varetage køb og salg, regnskab m.m. ved udstedet.

KGH havde fra starten indført det pengeløse samfund i Grønland. Al køb og salg blev noteret i regnskabsbøgerne, og ved handelsårets slutning 30. juni blev regnskabet opgjort. Dette gjaldt både for de ansatte og grønlænderne.

I 1801 tog inspektør P.H. Motzfeldt det første skridt til en pengeøkonomi ved at indføre kreditsedler ved Godhavn. Dette blev efterhånden udvidet til at omfatte hele Grønland, og grønlænderne vænnede sig hurtigt til det nye system.

I 1860'erne blev der oprettet forstanderskaber, et begrænset lokalt selvstyre med deltagelse af både danskere og grønlændere. Opgaven var især social for-sorg, og formålet var at inddrage grønlænderne i beslutningerne. Desuden fungerede forstanderskaberne som domstol i sager mellem grønlændere indbyrdes. Forstanderskaberne omfattede en hel koloni. De blev fra 1911 afløst af kommuner, der omfattede mindre områder, men med stort set samme opgaver,

og hvor kommunerådet kun bestod af grønlændere. Det viste sig ret hurtigt, at de nye kommuner var for små til at løse alle opgaver. Derfor blev der i 1925 oprettet sysler, der normalt omfattede en koloni, og hvor sysselrådet bestod af både danske og grønlændere. I 1950 blev de nuværende kommuner indført.

Desuden blev der i 1911 oprettet et landsråd for hvert af de to inspektorater. De blev lagt sammen til ét landsråd i 1950 med sæde i Nuuk. Dette landsråd var kun rådgivende.

I 1908 blev styrelsen af Grønland lagt under Indenrigsministeriet bortset fra kirke- og skolevæsenet. I 1933 blev styrelsen flyttet til Statsministeriet, og i 1955 blev Grønlandsministeriet oprettet. Grønland fik hjemmestyre 1979 og har gradvist overtaget flere og flere opgaver fra den danske stat.

Arkiver

Arkivalier vedrørende Grønland findes dels i Grønlands Nationalmuseum og Arkiv i Nuuk, dels i Rigsarkivet.

I 1912 og årene derefter blev der indsamlet arkivalier i Grønland. De blev opbevaret i arkiver i Nuuk/Godthåb og Qeqertarsuaq/Godhavn. Der var imidlertid kun tale om opmagasinering, og efter en lidt omskiftelig tilværelse blev arkivalierne fra Sydgrønland i januar 1959 sendt til Danmark med M/S Hans Hedtoft. De gik tabt, da skibet forliste i en storm. Arkivalierne fra Nordgrønland blev sendt til Danmark senere uden uheld.

Efter Hjemmestyrets indførelse i 1979 blev Grønlands Arkiv oprettet i 1982 og de grønlandske arkivalier efterhånden ført tilbage til Grønland. Arkivet blev i 1991 lagt sammen med Grønlands Landsmuseum til Grønlands Nationalmuseum og Arkiv. De to institutioner forventes adskilt igen i 2008.

Alle offentlige lokale grønlandske myndigheders og institutioners arkiver – kolonier, inspektorater, præstegæld, forstanderskaber, kommuner, hjemmestyre – findes i Nuuk. Desuden indsamler Grønlands Nationalmuseum og Arkiv arkivalier fra personer, foreninger og erhvervsvirksomheder.

I Rigsarkivet findes KGHs direktionsarkiv, dels med direktionens eget arkiv, dels med kopier fra kolonier og inspektorater af breve, regnskaber m.m. Desuden den statslige administrations arkivalier vedrørende Grønland, hvor det må bemærkes, at det grønlandske skolevæsen hørte under Kirkeministeriet til 1950. På Arktisk Institut og på danske lokalarkiver findes privatarkiver fra personer, der har virket i Grønland, og på de grønlandske lokalmuseer kan også findes arkivalier fra personer, foreninger og erhvervsvirksomheder.

De ældste arkivalier på dansk og tysk er skrevet med gotisk håndskrift. Normalt er navne på personer, skibe, steder og måneder skrevet med latinske bogstaver, der virker som en form for kursiv. Det samme gælder fremmedord. Sådanne ord er ikke markeret på nogen måde i teksten til de her transskriberede kilder. Arkivalier på grønlandsk er skrevet med en anden skrift, der minder om formskrift.

Inspektoratsarkiv

18. Inspektørens indberetning

Indholdet af inspektørernes indberetninger spænder vidt. Der er oplysning om indhandling (indkøb) og produktion af spæk og skind fra de forskellige kolonier, om de ansatte og om forflytninger, lønforhøjelser og ægteskab m.m. Inspektøren skrev om årlig fangst, om hungerperioder, epidemier, planer for nye handelssteder og meget andet, som direktionen kunne have interesse i. I mange tilfælde kunne inspektøren træffe beslutninger på egen hånd, men i nogle sager måtte han først have direktionens godkendelse. I sejlskibenes tid var der kun skib til Grønland én gang om året, så i sådanne tilfælde kunne sagsbehandlingen undertiden tage flere år.

Inspektør B.J. Schultz's indberetning nr. 7 af 15. august 1796

(NKA, Nordgrønlands Inspektoratsarkiv, Kopibog for breve til Handelsdirektionen 1782-1796)

No. 7. Aug. 15de. 1796

Afsendt med Skipper Simonsen

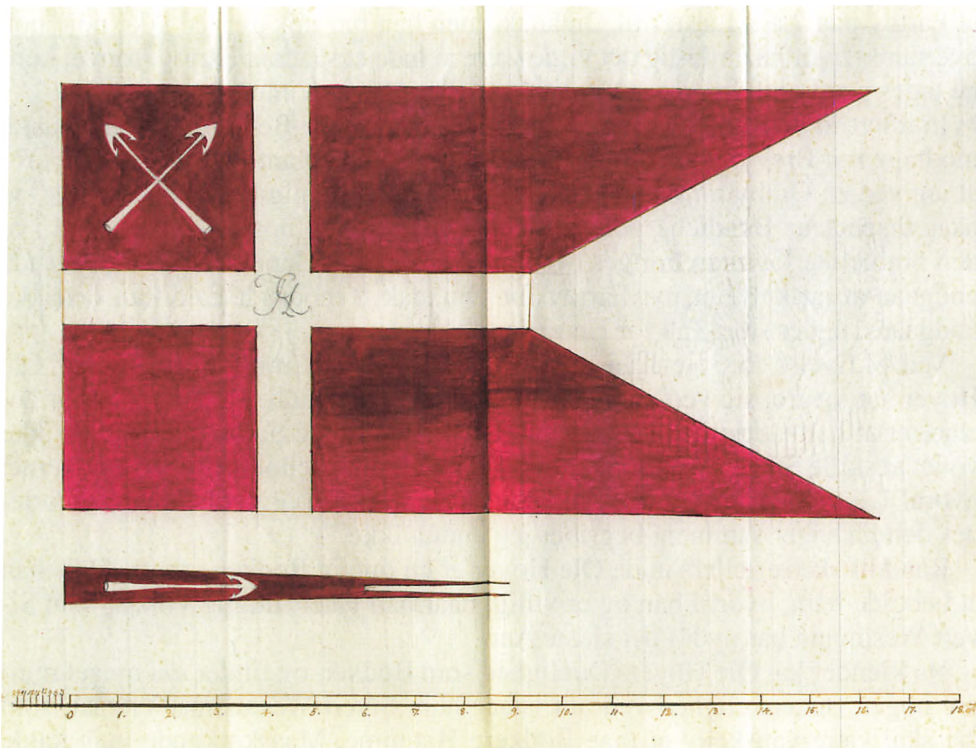
Endelig ankom dog Skipper Simonsen Skibet Jomfrue Cathrine fra Omanak i Gaar Aftes efter en umaadelig lang Beseiling, henimod 11 Uger. Rigtig nok hindrede Iisen ham i 8te Dage paa Oprejsen og Togterne vare vanskelige formedelst Iis.

Men dersom en Drivehval hvorom Grønlænderne havde givet den Efterretning, at den var inddreven ved Ubekjendte Eyland har haft nogen vigtig Andeel, som det synes i Skibets opholdende Expedition, saa var den ikke vigtig nok at lade Skibets Klargiørelse hvile for den Sags skyld. Thi havde Drivehvalen endog haft Spæk og Barder, kunde dette ved at nedsende 1 Dansk Mand med nogle Grønlændere til Ubekjendte Eyland bleven biærget og efterliggende til næste Aar med megen meere Grund, end at opholde Skibet saa længe.

Randulf skriver indtet i Embedsbrevet om Skibets lange Beseiling. Imidlertid fornøjer det mig at Beseilingen af Kakilliseit er gaaen Lykkelig, og at det lønnede Umagen, som sees deraf at der var i alt 99 Fade Spæk foruden andre Producter at afhænte.

Hvad der i Aar er indbragt ved ethvert af Forsøgene under Omanak, viiser vedlagte Copie af en fra Kiøbmand Randulf mig derover indløben Liste. Randulf tilmelder mig at Handelen ved Kakilliseit i Aar kunde været dobbelt saa stor som den er, hvis det havde været ham muelig at forsyne dette Forsøg med tilstrækkelig Fadeværk.

Udgifts Listen for Omanak som jeg løselig blader i, viiser mig ellers at de paa Fades Transport til Kakilliseit over Iisen medgaaede Bekostninger ikke ere ubetydelige. Men i Aar er der godt sørget for at forekomme Tab paa Spækket formedelst Mangel paa Fade.

I 1795 fik KGH lov til at bruge splitflag med et logo – to korslagte harpuner – i øverste felt og med bogstaverne »KGH« i korset. Efter KGHs opsplitning i flere selskaber blev logoet overtaget af Pilersuisoq A/S. (NKA).

Handelen ved Omanak i afvigte Aar, er overhoved Maadelig, i det heele kun 209 $\frac{1}{2}$ Fad Spæk, de øvrige Producter, som sædvanlig i Randulfs Tiid, sc. 3003 Stk. Sælskind, deraf 644 saltede og 18 Eenhiørnings Horn.

Meget ønsker jeg mig betids underrettet fra Directionen, om man med Fordeel kan vedblive at nedsalte Sælskind, samt om den nu fra Omanak hiæmsendende Prøve af saltede Skind er uden Mangel.

Ved Ubekjendte Eyland skal efter Randulfs Indberetning være anstucken 3 Hvale af Grønlænderne i Foraaret med Grønlandske Redskaber, men alle 3 ere forliiste. Deraf er den eene siden funden, men uden Producter. I Aar er der ellers seet en usædvanlig Mængde Hvale i Omanak Fiord, lige ind til Øen, hvorpaa Colonien [Omanak] er etableret. Men dette er nok af de siældne Tilfælde.

Da Forsøgene Kakilliseit og Okisisok viiser sig saa vigtige, saa udgør disse Baggrunden for Anskaffelsen af et godt og passende stort Fartøj for Omanak.

Omaneitsiak er og virkelig meget vigtig, men da dette Stæd kun ligger 3 korte Miile fra Colonien, kan dette Stæds Production aarlig afhentes uden nogen Vanskelighed, og derfor har dette Stæds Handel og Garnfangst ikke giordt et større Fartøyes anskaffelse nødvendig. Kiøbmand Randulf har i Aar reqvireret

et Fartøy paa 7 a 8 Læster til Omanak, men han har nok derved ikke nøje nok over tænkt hvor hazarderlig det vilde være at lade et saadant Fartøy, som ej kunne tages paa Land, ligge paa Omanaks usikkre Havn Vinteren over.

Imidlertid ønskede jeg dog meget at Hr Inspecteur Bendiche betids maatte modtage mit Brev til ham af 6te Junii d.A. No. 1705 blant Embedsbrevene, for at jeg ved en Ombytning kunde skaffe Omanak et tienlig Fartøy næste Aar, og naar Inspecteur Bendiche ikke tilmelder Directionen nogen Umuelighed i at den ommeldte Jagt kan bringes hertil næste Aar, kan Handelen paa den Maade undgaae at anskaffe et nyt Fartøy for Omanak, i modsadt Fald kan det ikke undgaaes, under stort Tab for Handelen.

Ved Skrivelse af 31te Julii d.A. tilmelder Randulf mig, at da Bødker Ole Høyer har vægret sig ved at afgaae til Godhavn, og Bødker Lars Holter har declareret at han aldrig har været vandt til at istandsætte Fade, saa har han ikke vovet at skille Stædet ved Bødkeren Ole Høyer, men beholder begge Bødkerne, hvoraf Lars Holter maae træde ind som Arbejdskarl naar det behøves. Hvorledes dette hænger sammen, begriber jeg endnu ikke.

Randulf skriver ellers at da Ole Høyer er en duelig Bødker, saa ønskede han at beholde ham, hvortil han og er villig, naar han faaer samme Vilkaar som Sivert Westmann har nydt i det sidste Aar.

Nu kiender jeg Ole Høyers Duelighed som Bødker, og finder saa meget mindre nogen Betænkelighed ved at tilstaae ham Sivert Westmanns Vilkaar, som det skal være vanskelig at faae Bødkere Hiæmme. Maaske kunde man kalde Tillægget en Douceur for nye Capitulation.

Skipper Simonsen har i alt fra Omanak 300 Fades Last. Da jeg nu ikke har Grund til at formode, at Skipper Heimbygel kan indtage i Skibet Jomfrue Giertrud Cathrine 780 Fade Spæk og Duun som Kiøbmand Myhlenphort har opgivet mig at have til Hiæmsendelse fra Colonien [Egedesminde] og Hunde Eyland, saa har jeg Dags Dato beordret Simonsen at beseile Egedesminde, for der at indtage circa 130 Fade.

Derved bliver Simonsen lasted, og Heimbygel faaer da 650 Fade som er det nærmeste jeg tør bestemme til Last for ham. Jeg havde før Heimbygel ankom hertil, beordret Kiøbmand Myhlenphort at spørge ham naar han kom, hvad hans Skib kunne laste, men ved No.118 af Registr. indberettede Myhlenphort, at Skipperen ei kunne bestemme hvor meget han kan tage, da han ej før har ført dette Skib.

Derved er jeg nu sadt i nogen Forlægenhed; thi hvis Heimbygel kan tage alt ved Egedesminde, saa kunde Simonsen undgaaet at beseile sidstmeldte Stæd, og da havde jeg ladet ham tage 130 Fade ved Godhavn som han kan tage mere.

Nu derimod maae jeg lade det komme an paa, om Lauritz Mathiesen kan tage alle Producter ved Godhavn og Kronpr. Eyland.

Jeg havde i sinde at beordre Simonsen at beseile Holsteinsborg, siden Skibet Jonge Lars ei kom, men foruden at Skipr. Simonsen har sagt mig at han aldeles ikke vilde paatage sig en saadan Beseiling, hvilket Directionen nok nærmere

vil erfare ved at tale med Manden selv desangaaende, saa ansaae jeg det ikke værd for omtrent 100de Fade Spæk at lade ham anløbe Holsteinsborg, da Handelen formodentlig havde maattet betale 200 rd derfor.

Missionairen Herr Jansen har tilmeldt mig at have ægteviet Bødker Sivert Westmann til Pigen Johanne Maria, og derved tilsendt mig Bødkerens skriftlige Forpligtelse til at gjøre Indskud i Enke Cassen for hans Kone til 25 rd Pension, naar han kommer til Khavn. Denne Forpligtelse bruger jeg den Frihed at lade Følge herved i Haab om at der fra Contoiret maatte, i Hensyn paa Konen, undes hende Hiælp til at bringe dette i Rigtighed, da det kunne indtræffe, at Bødkeren søgte at unddrage sig fra denne arbitraire Betingelse.

NB. Herved fulgte, Copie af Listen over hvad Forsøgene ved Omanak har indbragt i Aar, og Bødker Sivert Westmanns Forpligtelse at sætte ind i Enke Cassen til 25 rdles Pension for hans Kone.

Kommentarer

Denne indberetning drejer sig især om de problemer, inspektøren havde med at sikre, at skibene var fuldt lastede, når de afgik til Danmark, og at al spæk, skind m.m. blev afsendt fra kolonien. Desuden er der nogle personalespørgsmål. Når Sivert Westmanns indskud i Enkekassen var en arbitrar betingelse, skyldtes det, at der ikke var nogen pligt til et indskud, fordi Johanne Maria var dansker, og begge forlod Grønland.

Afvigte	sidste, sidst forløbne.
Anstukken	sat harpun i.
Arbitrair	skønmæssig, ikke truffet på baggrund af faste regler.
Bendiche	Claus Bendeke var udnævnt til inspektør efter Schultz. Han skulle have været til Grønland i 1796, men ankom først året efter.
Capitulation	kontrakt, hvorved en person forpligter sig til en længere tjenestetid end den først aftalte.
Declareret	erklæret.
Doceur	dusør, betaling for arbejde eller indsats ud over det normale.
Drivehval	død hval, der er fundet drivende omkring.
Eenhjørnings Horn	narhvalstand.
Fade	en tønde med 240 potter, eller 231,8 liter.
Fadeværk	tønder.
Forekomme	forhindre.
Forliist	mistet.
Garnfangst	fangst af sæler.
Handelen	Den Kongelige Grønlandske Handel, KGH.
Hazarderlig	risikofyldt.
Indhandling	indkøb (af spæk, skind, fisk m.m.).

Jagt	et mindre skib med én mast.
Kakilliseit	bygd i Umanak distrikt.
Khavn	København.
Læster	mål for skibets lasteevne.
Okisisok	Ukkusissat, bygd i Umanak distrikt.
Omaneitsiak	Uummannatsiaq, bygd i Umanak distrikt.
Rdles	rigsdaler.
Sc	forkortelse for scilicet, nemlig.
Ubekendte Eyland	en ø i Umanak kolonidistrikt.
Uden Producter	man har hverken fået spæk eller hvalbarder af hvalen.

Lovgrundlag

Instruks 21. maj 1790 til inspektør B.J. Schultz, § 3, og tilsvarende instrukser til andre inspektører.

Anvendelsesmuligheder

Inspektørens indberetninger kan anvendes til administrationshistorie, handelshistorie, personalhistorie, m.m. De giver et godt indblik i forholdene i Grønland.

Hvor findes kildetyper?

Inspektørens indberetninger findes i KGHs direktionsarkiv i RA. Desuden findes kopibøger fra Nordgrønlands inspektorat i NKA. Disse kopibøger indeholder en mere komplet korrespondance, idet en del originalindberetninger i tidens løb er forsvundet fra direktionens arkiv.

Litteratur

N.H. Frandsen: *Nordgrønland 1790-96. Inspektør B.J. Schultz's indberetninger til direktionen for den Kongelige grønlandske Handel*, under udgivelse.

Finn Gad: *Grønlands historie*, I-III, Kbh. 1967-76 [dækker perioden indtil 1808].

P.P. Sveistrup og Sune Dalgaard: *Det danske styre af Grønland 1825-1850, Meddelelser om Grønland 145,1, Kbh. 1945.*

19. Liste over ansatte ved kolonien

Listerne over ansatte fortæller, hvem der var ansat i de forskellige kolonier, både europæere og grønlandere, hvornår de blev ansat ved den pågældende koloni, hvor længe de havde tjent, og fra omkring 1825 også med et kort skudsmaal fra kolonibestyreren. De fleste danske håndværkere og matroser blev ansat på en treårig kontrakt, men de forpligtede sig til at blive i Grønland resten af livet, når de giftede sig med en grønlandsk kvinde.

Mandtalsrulle Over de i den Kongelige Grønlandske Handels tjeneste staaende Personer, ved Udgangen af Handelsaaret 1830 ved Kolonien Egedesminde

(NKA, Nordgrønlands Inspektoratsarkiv, Ekstrakter af stamrulle og mandskabsbøger Qasigianguit/Christianshaab og Asiaat/Egedesminde 1787-1919)

Kommandørens hus i Asiaat/Egedesminde blev oprindeligt opført på Kronprinsens Ejland som bolig for kaptajnerne og styrmændene på de hvalfangerskibe, der overvintrede i Grønland. Senere blev det assistentbolig, og i 1828 blev huset flyttet til Asiaat/Egedesminde. Her var det først missionærbolig, senere bageri, kulhus og nu turistkontor. (Foto: N.H. Frandsen 2001).

[Venstre side:]

	Alder	hertil kommen fra	naar
[1]	[2]	[3]	[4]
1. Kjøbmand J.C. Geisler	50 1/2	Christianshåb	1826
2. Assistent J.L. Mørck	47	Godhavn	1807
3. “ P.G. Kirchheiner	27	Godhavn	1828
4. Underassistent Dalager	64	Hunde Eyland	
5. Bødker Bendt Thorin	52	Kjøbenhavn	1800
6. Tømmermand P.D. Siegstad	35	do	1817
7. “ Levig Sandgreen	27	Kronp. Eyland	1827
8. Spæskierer S.F. Gierulff		Christianshaab	
9. Baadsmand Johan Kopp	46	Godhavn	1821
10. Kok Erik Lundblad	61	Kronprind. Eyland	1804
11. “ Frands Frederiksen	31	Kjøbenhavn	1826
12. Smed Thomas Dreier	59	Godhavn	1829
13. Pensionist P. Ravn		do	1803
14. “ Peter Lyngbye	68	Rittenbenk	1811
15. National Jacob Stork	35 1/2	Egedesminde	1817
16. “ Johan Stork	30 1/2	do	1818
17. “ David Lundblad	32	do	1818
18. “ Ludvig Geisler	26	do	1829
19. “ Carl Tellesen	50	Kronp. Eyland	1827
20. “ Jacob Rasmussen	34	Egedesminde	1818
21. “ Aron Mathiesen	42	Upernavik	1828
22. “ Gideon Mathiesen	44	Kronp. Eyland	1827

Colonien Egedesminde d. 30te

Kommentarer

Nr. 7 Levig Sandgreens lave løn skyldtes, at han var svagelig og derfor ikke kunne udføre så meget arbejde. Nr. 12 Thomas Dreier var den eneste danske håndværker eller matros, der stadig havde en tidsbegrænset kontrakt, fordi han var ugift, hvor de øvrige var gift med grønlandske kvinder.

Attu	bygd i Egedesminde kolonidistrikt.
Egedesminde	nu Aasiaat.
Garnfangst	fangst af sæler.
Handelsaar	handelsåret gik fra 1. juli til 30. juni. Det blev betegnet med årstallet for handelsårets sidste halvdel.

[højre side:]

	Aarlig Løn	Givt eller	Paatagne	har tient	Anmærkninger
	rdl.	Ugivt	Aar		
	[5]	[6]	[7]	[8]	[9]
[1]	100	Givt		29	
[2]	100	Ugivt		25	
[3]	50	do		3	
[4]	60	Givt			
[5]	60	do		30	Duelig og flittig
[6]	50	do		13	do do
[7]	10	do			Villig men svag af Helbred
[8]	60	do			flittig Garnbruger
[9]	50	do		12	Duelig Baadsfører
[10]	40	do		34	} ordentlige og flittige i deres } Forretninger
[11]	40	do		4	
[12]	50	Ugivt	3	3	hiemgaar i Aar
[13]	16	Givt			
[14]	10	do			Driver Garnfangst
[15]	36	do		13	} Gode Arbejdere } og driver
[16]	36	do		12	
[17]	36	Enkemand		12	} Garnfangst ved } Manermiut
[18]	36	Givt		1½	
[19]	42	do			er Svagelig
[20]	36	do		12	driver Garnfangst ved Attu
[21]	36	do			gandske god
[22]	36	Ugivt			flittig og ordentlig forretter kokketienste ved Hunde Ejland

juni 1830 J.C. Geisler

Kommentarer (fortsat)

Kronp. Eyland	Kronprinsens Ejland, en øgruppe mellem Egedesminde og Godhavn/Qeqertarsuaq. Bebyggelsen lå på øen Kitsigsut.
Manermiut	bygd i Egedesminde kolonidistrikt.
National	betegnelse for, at den pågældende var født i Grønland. Ofte sammen med stillingen, nationalmatros, nationalbødker etc.
Spækskærer	den person, der stod for flænsning af de fangne hvaler. Det var en meget betroet stilling.
Hunde Ejland	Kitsissuarsuit, bygd i Egedesminde kolonidistrikt.

Lovgrundlag

Indsendelsen af årlige mandskabslister skete i henhold til KGHs Instruks af 19. april 1782, 3. post § 7.

Anvendelsesmuligheder

Listerne kan benyttes til personalhistorie, til undersøgelse af lønforhold, tjenestetider, forflytninger, grønlandiseringen af KGHs personale m.m.

Hvor findes kildetyperne?

Listerne over de ansatte findes i Nordgrønlands Inspektorats arkiv i NKA. Oplysninger om ansatte 1876-1920 findes også i de skematiske indberetninger samme sted. Begge dele blev sendt til KGHs direktion og findes således også i RA, hvor der også findes oplysninger om ansatte i Sydgrønlands Inspektorat. Kolonibestyrerarkiverne i NKA indeholder stamruller (fortegnelse over mandskabet) fra ca. 1828, og her kan også findes nogle skematiske indberetninger.

Fra 1882 er de såkaldte placeringslister – der kun omfatter bestyrere og assistenter – trykt i *Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel*, der senere skiftede titel flere gange.

Litteratur

Beretninger og Kundgørelser vedrørende Styrelsen af Grønland, Kbh. 1909-1937.

Beretninger vedrørende Grønland, Kbh. 1938-58.

Kundgørelser vedrørende Grønlands Styrelse, Kbh. 1938-50.

Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel, Kbh. 1882-1908.

Tjenestemeddelelser vedrørende Grønlands Styrelse, Kbh. 1925-50.

N.H. Frandsen: Tjenestetid i Nordgrønland 1850-66, *Grønlandsk Kultur- og Samfundsforskning* 1997, s. 107-17.

Ole Marquardt: Experienced Hands: Seniority of the Employees of the Royal Greenland Trade Department 1850-80, *Essays in Honour of Robert Petersen*, Nuuk 1996, s. 187-98.

20. Hjælpekasseregnskab

Nordgrønlands Hjælpekasse blev oprettet i 1783 af inspektør J.F. Schwabe med det formål at hjælpe trængende grønlandere, først og fremmest med hjælp til selvhjælp. Desuden uddelte den proviant til grønlanderne i perioder med dårlig fangst. Langt den største del af indtægterne kom fra grønlandernes part af hvalfangsten. Det er dermed den første hjælpekasse, hvor indbetalingerne stammede fra den befolkningsgruppe, kassen skulle hjælpe. Hjælpekassen modtog også de bøder, som KGHs ansatte blev idømt for opsætsighed, forsømmelighed og andre forseelser. Hjælpekassen ophørte efter indførelsen af forstanderskaberne, der overtog hjælpekassens forsørgelsesfunktioner. Der var en tilsvarende hjælpekasse i Sydgrønland.

Nordgrønlands Hjælpekasses regnskab 1791

(NKA, Nordgrønlands inspektoratsarkiv, Hjælpekassens regnskabsprotokol 1783-1815)

HjelpeCassens Conto fra 1te Januarii til 31te Decbr 1791

Indtægt

1791		Rdr.	sk.
Januar	Hjelpe Cassens Beholdning var ved seneste aflagde Regnskab den 31 ^e December 1790 De i dette Aar faldne Indtægter for Cassen bestaae i følgende:	5105	6
Januar	6 I. I Følge min Resolution af Dags Dato, N ^o 995, paa en af Commandeur Jappen afsagt Kiendelse over Harpunerer og Hvalfanger Matros Hans Christian af Skibets Mandskab, som formedelst Opsætsighed mod Hvalfanger Assistent Scheen var bleven mulcteret paa 2 rd , men hvormed han ikke var fornøiet, og derfor appelerede til Inspecteuren, er bemeldte Hans Christian idømt til denne Casse at betale Denne Mulct af 5 rd er Ober Assistent Holm med Embedsbrevet N ^o 998 beordret at anføre denne Hans Christians Gage Regning til Last.	5	–
Martii	5 II Efter min Skrivelse af Dags Dato til Kiøbmand Nils Larsen Lunde ved Collonien Rittenbenck, N ^o 1010, er denne Cassa af Hvalfangsten Sammestæds i Handelsaaret 1790 tilfalden en Capital af Til Oplysning herom gives følgende	62	78
Forklaring			
Efter den mig meddelte Gienpart af Conossementet (som mangler Datum) er af Hvalfangsten i bemeldte Aar hiem-			

1791		Rdr.	sk.
	sendt til den Kongelige Handels Direction med Skibet Christianshavn, Skipper Thomas Jensen Holte, i 1790 følgende Producter af de fangede 3 1/2 Fiske:		
	189 1/2 2/Td ^s Fade Hvalspæk a 2 rd	379 rd	
	304 Stk 10/Fods Barder a 54 sk	171	
	781 Stk 8/Fods Barder a 48 sk	390	48
	445 Stk 5/Fods Barder a 24 sk	111	24
	114 Stk 3/Fods Barder a 16 sk	19	
	Tilsammen Producternes Beløb efter		
	Landets Taxt	1070 rd	72 sk
	Derfra afgaaer til den Kongelige Handel for Brugen af Slupper og Fleedt den halve Deel	535	36
	Den anden halve Deel tilkommer Rittenbencks Grønlændere	535	36
	Deraf er efter medfølgende Repartitions Liste N ^o 1, dens rigtige opsummering udbetalt til		
	Grønlænderne i Handelsvahre	472	54
	Bliver altsaa et overskud af	62 rd	78 sk
	Som ovenfor er taget til Indtægt	Rd ^r	5172 84

Udgift

1791		Rdr.	sk.
Julii	I. I Følge Directionens Skrivelse til mig af 24 ^{de} May 1791, anføres her til Udgift den Mulct, som under 4 ^{de} Aug. 1790 N ^o V, er beregnet til Indtægt for Ober Assistent Steen ved Kronprintsens Eyland, hvilken er bleven eftergivet. Her udføres altsaa	10	–
Novb ^r	19 II. Ved min Skrivelse af Dags Dato, N ^o 1115, til Kiøbmænd Myhlenphort ved Collonien Egedesminde, er Grønlænderen Ivertlak, en fattig og yderlig trængende Mand i Egedesminde District, tilstaaet i Erstatning for en Rifle som blev hiemsendt i 1789 til Reparation, men som forliiste med Skibet, for at kiøbe sig en nye i Stæden, paa det han kan ernære sin talrige Familie	8	
Decb ^r	3 III. Efter mit under Dags Dato, N ^o 1119, til den constituerede Ober Assistent Buschmann ved Logen Godhavn udstædte Beviis, har jeg bekommet 9 Stk Sælhundegarn a 1 rd .		

1791		Rd ^r .	sk.
	Disse Garn ere uddeelte til adskillige Grønlændere saavel ved Godhavn som andre Stæder pr gratia, ved Godhavn for nogle, som have særdeles udmærket sig med Lyst til Garnfangsten, og leveret endeel Producter af denne Fangst; ved andre Stæder for at opmuntre Garnfangsten blandt nogle Udboere. Denne Udgift anføres altsaa denne Cassa til Last med	9	
Decb ^r	31 IV. Den under 10 ^{de} Junii f. A., Lit ^r B , for afgangne Anders Pedersen Lyngbyes og Enkes efterladte 2 ^{de} Børn i Regnskabet anførte Udgift for 1/2 Aar, bliver her, paa Grund af den derunder benævnte Directionens Skrivelse af 12 ^{te} April 1790, at beregne fra 1 ^{ste} Januarii til 31 ^{te} Decb ^r 1791, og til Udgift at anføre med	10	
Decb ^r	31 V. Den i forrige Aars Regnskab under 12 ^{te} Junii, Lit ^r C , anførte Udgift for den ved Omanak afgangne Baadsmand Ole Christophersen Munks efterladte Enke Alethe Olsdatter bliver ligesaa her til Udgift at anføre, beregnet fra 1 ^{ste} Januarii til 22 ^{de} Julii 1791, da hun efter Kiøbmand Kragstedts Indberetning af 3 ^{die} Aug d. A. (see Registraturet pro 1791, N ^o 111) ved Døden afgik, hvilken Tid antages for fulde 7 Maaneder, a 80 sk., er	5	80
Decb ^r	31 VI. I Følge min Skrivelse til Kiøbmand Kragstedt ved Omanak af 16 ^{de} Martii 1792, N ^o 1139, er sidstnævnte afdøde Enkes efterladte uforsørgede 4 ^{te} Børn (hvis Alder findes opgivet i Brevet N ^o 75, vid. Registraturet pro 1791) tillagt den samme aarlige Gave af 10 rd , som Moderen nød, af denne Cassa, indtil videre, hvilken Gave, beregnet fra 1 ^{ste} Augustii til 31 ^{te} Decemb ^r 1791, beløber til	4	16
Decb ^r	31 VII. Den under 17 ^{de} Septb ^r forrige Aar i Regnskabet til Udgift anførte Gave af 15 rd , vid. Lit ^r D Sammestæds, for Grønlænder Harpunerer Polliks igienlevende Enke og 3 smaae Børn, bliver ogsaa her til Udgift at anføre fra 1 ^{ste} Januarii til 31 ^{te} Decb ^r 1791 med	15	
Decb ^r	31 VIII. Den under 31 ^{te} Decb ^r f. A., Lit ^r E , i Regnskabet anførte Gave til afgl. Grønlænder Harpunerer Friderichs igienlevende Enke, bliver ogsaa her til Udgift at anføre fra 1 ^{ste} Januarii til 31 ^{te} Decb ^r 1791, med	10	
Decb ^r	31 IX. Ligesaa bliver den under 31 ^{te} Decb ^r f. A., Lit ^r F , i Regnskabet anførte Udgift af 10 rd for afgangne Arbejdskarl Peder Tambours igienlevende Enke, her til Udgift at anføre fra 1 ^{ste} Januarii til 31 ^{te} Decb ^r 1791, med	10	
		Rd ^r	82

Liste

over Børn udenfor Ægteskab, fremkomne i det nordre Tyske Land, som
 gave sig til at 12. Mars 1803, og derefter for ægte Børn...

Børnens Navn.	Forældrenes Navn.	Naar født.	Møderens Dødsdag &c.	Naar fød.	Bemærkninger.
Johanne Eva	Bendt Thorin Eg: Karen.	11 Aug. 1803.	Thamiel under Christiansk.	"	gibt und Gipselnde Ole Munk.
Dorthea.	Johannes Forgreen Anna Sara August	28 Aug. 1803.	(Landskon).	"	gibt und National O. P. Wronlund.
Dalger Hansen.	Hans Svans Eg: Hedevig	"	"	1826 und Christiansk	"
Dudvig (Christian)	Joh. Chr. Speidel Eg: Karen.	26. Junij 1804.	Egdesminde	"	Nationaltals o. s.
Richard	Jacob L. Nicolé Eg: Frøine.	4. Noember 1804.	Vikarisk under Protesten	"	uendelig forfarrene.
(Amalie) Lucie	Olaf Eriksen Kjærgaard.	20. Maj 1805.	Thamiel under Christiansk.	"	regist.
Anna Eva.	Jens Hansen Eg: Kjøpdalens.	20. Octob. 1804.	Nicolas under Protesten	"	gibt und Blandig Christobias Mosead.

Når en europæer blev far til et barn uden for ægteskab, skulle han indbetale en sum penge til Hjælpekassen til barnets underhold. Regnskabet for disse indbetalinger blev ført separat. I 1830 blev der lavet en liste over de børn, for hvilke der var indbetalt underholdsbidrag siden 1803. Børnene på denne første side af listen var forlængst blevet voksne, og under anmærkninger står, hvad der var blevet af dem. (NKA).

Kommentarer

Det er kun den første side af hjælpekassens indtægter for 1791, der er medtaget her. De øvrige sider viser tilsvarende indtægter fra hvalfangsten ved de øvrige kolonier.

2/Td ^s	angiver at størrelsen på et fad eller tønde svarer til to tøndemål lig 240 potter.
Afgangne, Afgl.	afdøde.
Barde	mange hvaler har ikke tænder men lange hornplader, barder, i munden.
Bemeldte	nævnte, omtalte.
Conossement	fortegnelse over skibets last.
Constitueret	udnævnt midlertidigt.
Fisk	almindelig forkortelse for hvalfisk.
Fleedt	hvalfangerredskaber.
Handelsaar	handelsåret gik fra 1. juli til 30. juni. Det blev betegnet med årstallet for handelsårets sidste halvdel.
Kiendelse	beslutning, afgørelse.
Købmand	kolonibestyrer.
Last	til udgift.
Lit ^r	litra, bogstav.
Mulcteret	idømt en bøde.
N ^o 1115	inspektørens breve til kolonibestyrere og andre blev nummereret fortløbende. Derimod blev brevene til inspektøren nummereret inden for hvert år, oprindeligt handelsår, senere kalenderår. Breve med høje numre i denne kilde er således fra inspektøren, mens breve med numre under 200 er til inspektøren.
Pr. gratia	som gave.
Repartition	forholdsvis fordeling.
Udboere	beboere på en boplads.
Vid.	vide, se.

Anvendelsesmuligheder

Regnskaberne fra Nordgrønlands Hjælpekasse fortæller om datidens sociale forsyning, og de giver et indblik i, hvem der blev hjulpet og i hvilket omfang, inden forstanderskaberne overtog forsørgelsen.

Hvor findes kildetyperne?

Arkivalier vedrørende Nordgrønland Hjælpekasse 1783-1867 findes i NKA i Nordgrønlands inspektoratsarkiv under »Nordgrønlands Hjælpekasse«. Desuden kan der findes oplysninger om hjælpekassens regnskab i junipapirerne i inspektorats- og kolonibestyrerarkiverne i NKA og RA.

Litteratur

Finn Gad: *Grønlands Historie III, 1782-1808*, Kbh. 1976, s. 153-68.

21. Fangstliste

I perioden 1872-1953 blev der udarbejdet fangstlister i alle byer og bygder i Grønland. Alle fangere, unge som ældre, fik registreret deres fangst uge for uge, og den samlede fangst blev opgjort ved regnskabsårets afslutning. Regnskabsåret gik fra 1. april til 31. marts.

Fangstliste fra udstedet Kangerdluarsuk ved Maniitsoq (Sukkertoppen) for året 1903/04

(NKA, Sydgrønlands Inspektorats arkiv, fangstlister 1902-1908)

Nunakarfik.		P - i - n - i - a - r - t - u - t											
		Klasse 1			Klasse 2						Klasse 3		
Kangerdluarsuk		Berthel Poulsen			Lajos Graenicher		Johannes Cremonius		Jens Jensen		Jonas Jørgensen		
Pissat. ukiok 1903 Aprilip 1-nit. 1904 Marsip 31 tikitdlugo.		Ugssuit natsersuit atarsuit kasigksandilo	Agdlagutit natsidlo	Ternangial kemertat	Ternangial kasortat	Ugssuit natsersuit atarsuit kasigksandilo	Agdlagutit natsidlo	Ternangial kemertat	Ternangial kasortat	Ugssuit natsersuit atarsuit kasigksandilo	Agdlagutit natsidlo	Ternangial kemertat	Ternangial kasortat
Aprilip 1-nit	7 tikitdlugo		3										
- 8 -	14 -		2							1	1		2
- 15 -	21 -					3				1			1
- 22 -	28 -		5										
- 29 -	Majip 5 -												1
Majip 6 -	12 -		2							2	2		
- 13 -	19 -	1		1						1			2
- 20 -	26 -					1				2			1

Fangstliste fra Kangerluarsuk ved Maniitsoq/Sukkertoppen for året 1903/04. (NKA).

Transkription:

Kangerdluarsuk Berthel Poulsen				
Pissat. ukiok 1903 Aprilip 1-nit 1904 Marsip 31 tikitdlugo.	Kilalugkat maialekaraidlo	Ugssuit natsersuit atarsuit kasigksandilo	Agdlagutit natsidlo	Ternangial kemertat
Aprilip 1-nit tikitdlugo			3	
- 8 - 14 -			2	
- 15 - 21 -				
- 22 - 28 -			5	

Oversættelse:

Kangerdluarsuk Berthel Poulsen				
Fangst Året 1. april 1903 Til 31. marts 1904.	Hvidvaler og andre hvaler	Remmesælter Klappdyder sortider og sprøget sæler	Blåsider og neisider	Hvide ræveskind
1. april	7. april		3	
8. -	14. -		2	
15. -	21. -			
22. -	28. -		5	

Kommentarer

Transkription og oversættelse omfatter kun den første fangers, Berthel Poulsens, fangst i april 1903.

Fangstlisterne blev bl.a. brugt til repartitioner ved at inddele fangerne i 1. klasses, 2. klasses eller 3. klasses erhververe. Fangstlisterne skal tages med forbehold, da grønlanderne dengang levede som nomader. Især om sommeren tog de langt væk fra hjemstedet og undgik dermed al kontrol. Fangstlisterne fra Midtgrønland blev allerede trykt i 1873 og fremefter.

Mattak	hvalhud, som er en stor delikatesse i Grønland.
Spraglet sæl	meget eftertragtet sæl, da skindet blev brugt til kvindernes nationaldragter.
Repartition	forholdsmæssig fordeling, bonus.
Piniartut	fangerne.

Lovgrundlaget

Inspektøren for Nordgrønlands cirkulære af 7. august 1872.

Anvendelsesmuligheder

Fangstlisterne fortæller om udbyttets variation fra år til år. For eksempel kunne vejrmæssige forhold være årsag til dårlige fangstår. De viser også fangstdyrenes mængde i Syd-, Midt- og i Nordgrønland gennem årene.

Hvor findes kildetyperne?

Inspektoratsarkiverne i NKA.

Litteratur

Ane Marie B. Pedersen: Sult og Trangstider i Vestgrønland fra år 1700 til 1900, Tidsskriftet *Grønland* 1998, s. 223-46.

Rasmus Møller: *Vilkår for fangererhvervet i Vestgrønland i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet med særligt henblik på Godhavn distrikt*, utrykt speciale 1994.

Kolonibestyrerarkiv

22. Kolonibestyrerens mandtalsliste

Kolonibestyreren skulle hvert år lave mandtalslister, også kaldet designationer. I begyndelsen blev de udfærdiget pr. 30. juni, men fra 1817 pr. 31. december. Listerne blev lavet i tre eksemplarer, hvoraf kolonibestyreren beholdt det ene, et blev sendt til inspektøren og et til direktionen.

Kolonibestyrerens mandtalslister omfatter alle beboere i kolonien, dermed også de udøbte i modsætning til missionærens mandtalsliste, der normalt kun medtog de døbte. Listerne er et af de få steder, hvor det er muligt at finde oplysninger om udøbte, og det eneste sted, hvor det er muligt at se noget om fødsler, ægteskab og død blandt den udøbte befolkning.

Oplysningerne i mandtalslisterne varierer gennem koloniperioden. En af grundene er, at der ikke var tale om trykte skemaer, men håndskrevne lister. Opbygningen er som ved de danske folketællinger: boplads, hus, familie og derefter husstandsoverhovedet med ægtefælle, børn og øvrige i husstanden.

Alle navne i mandtalslisterne er skrevet med latinske bogstaver, mens de øvrige oplysninger som »deres Børn«, »hendes Søster« er skrevet med gotisk skrift. Grønlandske navne betyder normalt, at den pågældende er udøbt.

I mandtalslisterne findes danskere kun som ægtefæller. Så for en fuldstændig oplysning om ansatte ved KGH må henvises til mandskabslisterne (se kilde nr. 19). Andre danske – hustruer, børn, tjenestefolk – findes kun i de almindelige folketællinger, der blev holdt samme år som folketællingerne i Danmark fra 1834 og frem.

Kolonibestyrerens mandtalsliste. Upernavik 1830

(NKA, Nordgrønlands Inspektoratsarkiv, Mandtalslister for Upernavik 1798-1850)

Løbe- nr.	Navn	Hvilket Givte		Enker		Ugivte af Mand-		Ugivte af Qvinde-	
		Aar		M		kjoen		kjoen	
		født		M	K	o.	u.	o.	u.
						12 Aar		12 Aar	

I Ved Colonien Upernevik 1ste Familie

1	Chatrine givt med Cortzen					1			
2	Hans Frederik Sixtus	} deres } Børn	1827				1		
3	Ane Lovise		1828					1	
4	Abraham Jacob Georg		1829				1		
5	Rigina Enke						1		

2^{den} Familie

6	Sara Christine, H. Christians Kone					1			
---	------------------------------------	--	--	--	--	---	--	--	--

Løbe- nr.	Navn		Hvilket Aar født	Enker		Ugivte af Mand- kjøn		Ugivte af Qvinde- kjøn		
				M	K	M	U.	O.	U.	
						12 Aar		12 Aar		
7	Christian Jensen	} deres	1828				1			
8	Ane Fredericke		1828					1		
9	Chatrine, Enke, Moder til N ^o 6				1					
10	Abigaël	} hendes	1820						1	
11	Juliane		1825						1	
12	Onaitsiet						1			
13	Christian						1			
3 ^{die} Familie										
14	Chatrine, A. Møllers Kone				1					
15	Jens v. Dudinak						1			
4 ^{de} Familie										
16	Johanne, Thorgius Olsens Kone				1					
17	Mammersilet hendes Søster								1	
18	Killiutanguak						1			
II Ved Dartok										
5 ^{te} Familie										
19	Jonas, Broder til N ^o 58				1					
20	Ekenekonak hans Kone					1				
21	Konirsuak				1					
22	Nejakfak hans Kone					1				
23	Kasejak deres Barn							1		
24	Atortok						1			
Lateris				2	6	2	5	4	1	4

Kommentarer

Ofte er der oplysning om familiemæssig tilknytning til andre personer, som nr. 19. Jonas, broder til nr. 58. I nogle lister har kolonibestyreren knyttet mere personlige kommentarer til enkeltpersoner: En doven rad, en ferm kone, trænger til at blive gift o. lign. Personer med grønlandske navne var udøbte.

Dartok
Lateris
M

boplads i Upernavik distrikt.
totalsum, der overføres til næste side.
forkortelse for mandtalslistens »Mænd«.

Mandtals-Liste

^{aan}
i Collonien-Omanas-District
Loruck

Grønlandere, Døbte-og U-døbte,

Handels-Mæret

^{fra}
1ten Julii 1796. til 30de Junii 1797.

K	forkortelse for mandtalslistens »Koner«.
o.	forkortelse for mandtalslistens »over«.
u.	forkortelse for mandtalslistens »under«.
v.	angiver, at vedkommende også kendes under et andet navn. Enten en person med et dansk navn, der også har et grønlandsk navn, eller en person med et grønlandsk navn, der også har et andet grønlandsk navn.

Lovgrundlag

Cirkulære 13. september 1867 fra Nordgrønlands Inspektorat om til- og afgangslister ved mandtalslisterne.

Anvendelsesmuligheder

Mandtalslisterne giver oplysninger om befolkningens størrelse og sammensætning efter køn og alder for hvert år, samt om familieforhold. De er derfor vigtige kilder til befolkningsanalyser, undersøgelser over befolkningens mobilitet m.m. Gennem mandtalslisterne får man også oplysning om, hvilke bopladser der var beboet de enkelte år, og dermed om oprettelse og nedlæggelse af bopladser. Listerne er også vigtige med hensyn til oplysninger om udøbte.

Hvor findes kildetypen?

I NKA findes listerne to steder: I inspektoratsarkivet for Nordgrønland er der (med enkelte mangler) fuldstændige lister fra omkring 1795 til 1882, derefter kun generalmandtalslister – en skematisk oversigt – til 1945. I kolonibestyrerarkiverne er der bevaret mandtalslister i varierende omfang, som regel fra før 1882 til op i 1900-tallet. Desuden findes der mandtalslister i direktionens arkiv i RA.

Litteratur

Niels H. Frandsen: Slægtsforskning i Grønland, *Personalthistorisk Tidsskrift* 1997, s. 119-42.

23. Grønlænderbog

Grønlænderbøger er betegnelsen for regnskabsbøger, der kun indeholder grøn­lændernes handel med KGH. De tilsvarende regnskabsbøger vedrørende an­satte ved KGH (grønlændere og danske) kaldes gagebøger.

Indtil begyndelsen af 1800-tallet var Grønland et pengeløst samfund. I 1801 tog inspektør P.H. Motzfeldt det første skridt til en pengeøkonomi ved at indføre kreditsedler ved Godhavn. Dette blev efterhånden udvidet til at omfatte hele Grønland, og grøn­lænderne vænnede sig ret hurtigt til det nye system. Men det betyder ikke, at der før den tid var tale om byttehandel. For der var faste priser på de varer, grøn­lænderne solgte, og på de varer de købte i KGH.

Alle køb og salg blev indført i regnskabsbøger. Dette skete først i hovedbo­gen, men når den enkelte grøn­lænders handel stod mange forskellige steder i hovedbogen, var det vanskeligt at få et overblik over, hvor meget han/hun skyldte eller havde til gode. Derfor indførte inspektør B.J. Schultz grøn­lænder­bøgerne i 1792. Her fik hver grøn­landsk mand eller kvinde en eller flere sider, hvor hans/hendes køb og salg blev noteret.

I mange år blev oplysningerne desuden indført i hovedbøgerne, men dette ophørte i 1820'erne. Grønlænderbøgernes oplysninger blev mindre detaljerede i 1840'erne, og fra omkring 1850 blev de erstattet af andre former for regn­skabsbøger.

Regnskab for grøn­lænderen Tengek i Uummannag

(NKA, Umanak kolonibestyrerarkiv, Grønlænderbog 1793-1800)

[Venstre side:]

Pag.	Datta	Indleverte Producter	Credit		
			Rdr	mk	sk
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]
	1793				
787	April 1 ^{te}	½ bal Sælspæk		3	
792	Ap. 16 ^{de}	4 stk. ord. Sælskind		1	8
794	Ap. 20 ^{de}	8 stk. ord Sælskind á 6 sk.		3	
795	Ap. 24 ^{de}	1. bal. Sælspæk	1		
		1 Kob. Ditto			6
		4 stk. ord. Sælskind		1	8
797	Ap. 28 ^{de}	2. stk. ord. Sælskind á 6 sk			12
		1 Vandskind			6
803	Maii 10 ^{de}	½ bal. Sælspæk		3	
		1 Kobbe Ditto			4
		1 ordin. Sælskind			6
818	Maii 31 ^{de}	7 stk. ord. Sælskind		2	10
		2 kobber Sælspæk			12
820	Junii 1 ^{te}	5 stk. ord. Sælskind á 6 sk		1	14
		2 Kobber Sælspæk		1	

Pag.	Datta	Indleverte Producter	Credit		
			Rdr	mk	sk
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]
	1793				
824	Junii 6 ^{te}	2 ord. Sælskind á 6 sk 1/4 bal. Sælspæk 1 Kobbe Ditto 1 ord. Sælskind Skyldig den 30te Junii 1793		2	8 4 6 4
		Summa	5	2	8

[Højre side:]

Bekomne Vahre	Debet		
	Rdr	mk	sk
[7]	[8]	[9]	[10]
1 Stk. gullandsk brædt		2	
1/2 pund Biskop N ^o 2			12
16 sleebne Synaale			4
3/4 pund Hol. Tobak		2	2
1/4 al. rødt Kirsey			6
Den 20 ^{de} April			
1 Stk. største Engel. Frit-Boer			6
3/4 pund Hol. Tobak			2
1/2 pund fint Krudt			12
2 pund Blye a 6 sk			12
Den 24 ^{de} April			
1/4 pund Hol. Tobak			6
1 pund Blye			6
1 stk 2 1/2 tomme Hugge Jærn		2	8
1 Stk. Sængedækken	1	2	8
1 pr. røde Muffedisser		1	6
1 Børne Kniv			5
Den 28 ^{de} April			
1/4 pund Hol. Tobak			6
Maii 10 ^{de}			
1/3 pund fint Krudt			8
8 sleebne Synaale			2
Maii 31 ^{te}			
1/4 pund Holl. Tobak			6
1 pund Jomfrue Tobak			12

Bekomne Vahre	Debet		
	Rdr	mk	sk
[7]	[8]	[9]	[10]
1 ^o Junii			
1/4 pund Hol. Tobak			6
1 pund Jomfrue Tobak		1	12
Junii 6 ^o			
1 Børne Kniv			5
Ballancerer	5	2	8

Kommentarer

Tengeks indkøb er blandet. Noget var nødvendighedsartikler som krudt og bly, brædder og redskaber. Stemmejernet har formentlig fået et langt skaft, så det kunne anvendes som en istok, et redskab til at hugge hul i isen med. Det gullandske brædt er muligvis brugt til skelettet til en kajak. Men der er også luksusvarer. Som det fremgår af dette uddrag, var Tengek ryger. I perioden 1. april-6. juni købte han 5 pund tobak. Hans næste indkøb skete først 5. december, hvor han købte to pund tobak. Indkøbene blev betalt ved salg af sælspæk og sælskind. Senere solgte han også isbjørneskind. Kvindernes indtægter stammede som regel fra indsamling af edderdun og deltagelse i hvalfangst.

Bal.	balje. En spækbalje indeholdt 180 pottes lig med 173,9 liter. I gennemsnit kunne en balje rumme spæk fra 18 sæler.
Biskop	tobak.
Engel.	engelsk.
Frit-boer	vridbor, bor med fast håndtag.
Hol.	hollandsk.
Hugge-jærn	stemmejern.
Kirsej	groft uldent stof.
Kobbe	kobbe er egentlig en sælart. En kobbe spæk betegner her så meget spæk, som man fik fra en enkelt sæl. Prisen for en kobbe spæk varierede mellem 2 og 8 sk, men det normale var 6 sk.
Muffediser	strikket håndledsvarmer.
Ord.	ordinær, almindelig.
Pag.	side. Henvisning til den side i hovedbogen, hvor det pågældende køb og salg er indført.
Vandskind	sælskind, der er afhåret og behandlet, så det næsten er vandtæt.

1.) Nødvendige Vare for Grønlandere og Danske.

a) Ammunition.

	Stk.	m.	β.
Rifler med Kugle-Form og Gradser <i>afslagt 8. i Brug for 11 Stk.</i>	8	10	.
Hagelkinter med Tilbehør <i>11 m. 2, 10 m. 2, 11 m. 2, 11 m. 2, 11 m. 2, 11 m. 2</i>	8	3	.
Flinte-Laafe	—	1	3
Dito Staafe	—	2	8
Fiedre til Staafe	—	1	4
Stille-Pinde	—	—	12
Fiedre til Stille-Pinde	—	—	12
Hoved-Fiedre	—	1	8
Bælbommer	—	1	4
Haner	—	2	8
Skiafte-Træer	—	2	8
Fjint Krudt	—	1	8
Grovt Krudt	—	1	4
Band-Hagel	—	—	16
Bløe	—	—	8
Brede Sabel-Klinger	Stk.	3	.
Smalle Dito	—	2	8
Mindre smalle Dito	—	—	—
Kaarde-Klinger	—	2	.
Store Krudthorn	—	—	—
Mindre Dito	—	2	8

7

3.) Overdaadigheds Vare for Grønlandere og Danske.

a) Kræmbar.

	Stk.	m.	β.
Ordinært Blommet Cattun	—	3	.
Zib-Cattun	—	3	14
Dito, bedre Sort	—	4	1
Rødt Zib-Cattun	—	—	—
Enkelte røde Silketørklæder	Stk.	1	8
Dobbelte Dito store	—	1	3
Solsbaand <i>afslagt 11 m. 2, 11 m. 2, 11 m. 2, 11 m. 2, 11 m. 2, 11 m. 2</i>	—	1	.
Blommede Silkebaand	—	—	—
Silkebaand, dobbelte	—	—	—
Dito enkelte	—	—	—
Dito dobbelte, 1 1/2 Tomme bred	—	—	—
Barattes Baand	—	—	3
Spe-Silke	Lod	2	8

nu Sagina 14

Generaltaksterne var prislister over de varer, der kunne købes i KGHs butikker. I begyndelsen var de inddelt efter, om varerne var nødvendige eller luksus som i dette uddrag af generaltaksten 1792-93. Senere blev varerne inddelt efter type: proviant, isenkram, trævarer, tobak m.m. (NKA).

Lovgrundlag.

Cirkulære fra inspektør B.J. Schultz, brev nr. 1206/1792 af 2. oktober 1792, § 6.

Anvendelsesmuligheder.

Ved hjælp af grønlanderbøgerne kan man se omfanget af den enkelte grønlanders salg til KGH, og hvilke varer der blev købt til gengæld. Man kan se, hvor stor en del af indtægten der blev brugt til nødvendighedsartikler, og i hvilket omfang der blev købt luksusvarer som spejle og ringe og nydelsesmidler som tobak og senere kaffe. Grønlanderbøgerne er dermed en væsentlig kilde til europæiseringen af det grønlandske samfund.

Hvor findes kildetyperne?

Grønlanderbøgerne findes i kolonibestyrerarkiverne i NKA. Gagebøgerne findes som protokoller i kolonibestyrerarkiverne. Udskrifter af gagebøgerne kan findes i bilag til årsregnskaberne i kolonibestyrerarkiverne, og ekstrakter af gagebøgerne i junipapirer og martsapirer i kolonibestyrer- og inspektoratsarkiver, se kilde nr. 24. Junipapirer

Litteratur

Niels H. Frandsen: Literacy and literature in North Greenland 1791-1850, *ÉTUDES/INUIT/STUDIES* 1999, 23 (1-2), s. 69-90.

Niels H. Frandsen: Selvforsyning og markedsøkonomi i nyere tid, *De vestnordiske landes fælleshistorie II, Inussuk Arktisk forskningsjournal 2*, 2006.

24. Junipapirer

Kolonibestyrelsen havde et meget stort papirarbejde, fordi der skulle føres regnskab med alt. Især ved regnskabsårets afslutning 30. juni var der meget at gøre. Dels skulle årsregnskabet gøres færdigt med alle bilag, dels skulle han udarbejde de såkaldte »Junipapirer«, en lang række lister, der fortæller om forholdene i kolonien.

Omfanget og indholdet af junipapirerne varierer gennem perioden. I 1865 blev regnskabsåret lagt om, så det sluttede 1. marts, og derefter kaldes papirerne for »martspapirer«. Fra 1870'erne findes der også »decemberpapirer«, lister der blev ført pr. 31 december.

Designation over 30te Juni Papirer for Logen Godhavn i Handelsaaret 1851

(NKA, Nordgrønlands Inspektoratsarkiv, Indsendte junipapirer fra Qeqertarsuaq/Godhavn 1849-52)

- N° 1. Udskrivt af Stamrullen
- 2. Regning for Nord Grønlands Hjælpekasse in duplo
 - 3. Udgivtslisten for Logen in duplo med tilhørende Bilag
 - 4. Do Missionsvæsnet vedkommende in duplo
 - 5. Do for Kronprindsens Eilander in duplo med Bilag
 - 6. Do – Discofjorden in duplo
 - 7. Fortegnelse over de fremmede Skibe, hvis Førere have tilbagesendt paategnet exemplarer af de dem overleverede Advarsler som medfølger
 - 8. Fortegnelse over det til Grønlandere og gifte danske Huuseiere i Trangtid for Contant udsolgte Spæk
 - 9. Proviant Requisition for Aaret 1852. Manglede ved Ankomsten til Eilænderne og kan nu først fremsendes ad aare
 - 10. Fortegnelse over det til Grønlanderne imod nedsat Betaling overladte Træmaterialier
 - 11. Fortegnelse over det Mandskab som ønskes udsendt ad aare
 - 12. Liste over Beholdningen af Hvalliner
 - 13. Attest om for Bagning af grovt Rugmeel
 - 14. Liste over de af Mandskabet som indstilles til Douceur
 - 15. Liste over de Gagenydendes Debet og Credit
 - 16. Extract af Gagebogen over de af de Gagenydende indleverede Contanter og Grønlandske Producter
 - 17. Productionsliste for Handelsaaret 1851
 - 18. Liste over Beholdningen af Fadeværk efter Productionens Udskrivning
 - 19. Repartision over en den 21de Mai sidstleden fanget Hval, samt Brandvagtliste for Handelsaaret 1851 og Attest om Udbyttet af den fangne Hval.
 - 20. Conossement over de Ting der i Aar ere hjemsendte med Briggen Peru dateret 27 Juni 1851

- 21. Ditto over Do som fra Godhavn er hjemsendte med Briggen Hvalfisken, dateret 6te September 1851
- 22. Ditto over Do fra Kronprinsens Eilander med sidstnævnte, dateret September 1851
- 23. Vare Requisition for Handelsaaret 1853
- 24. Ansøgning fra Baadsmand Jens Lund om at afgaae paa Pension
- 25. En Syns- og Besigtigelsesforretning over 2de Hvalfangerslupper til Kas-sation
- 26. Liste over de ved Logen Godhavn værende Eiendele, det høikongelige Missionscollegium tilhørende

p.t. Kronprinsens Eilander den 11te September 1851
R Møldrup

Kommentarer

Denne kilde er en fortegnelse over indholdet af junipapirerne 1851. Junipapirerne blev udfærdiget pr. 30. juni, hvilket vil sige, at de viser tilstanden denne dato, selv om selve udfærdigelsen ofte skete efter denne dato. I dette tilfælde blev Møldrup færdig med junipapirerne 11. september, således at de kunne sen-

Barken Nordlyset blev bygget i 1852 og sejlede på Grønland 1853-1926. I sejskibstiden fik hver koloni kun besøg af ét skib om året, normalt juli-august, og det skulle have årsregnskab, bilag til årsregnskab og junipapirer med til direktionen i København. Så de sidste dage inden skibets afrejse kunne godt være hektiske for kolonibestyreren. (NKA).

des til KGHs direktion i Danmark med skibet Hvalfisken. Derfor er der heller ikke nogen dato for konossementet nr. 22, fordi listen over indholdet blev skrevet, før konossementet var færdigt.

Nogle af papirerne er årlige, som nr. 1 Udskrift af stamrulle og nr. 3-6 Udskrift af udgiftsliste. Andre er ad hoc, som nr. 24 Ansøgning fra Jens Lund og nr. 25 Synsforretning over to hvalfangerslupper.

De dokumenter, der nævnes i listen, ligger sammen med listen i Nordgrønlands Inspektoratsarkiv.

Advarsler	Udenlandske skibe måtte ikke handle med grønlandere.
Brandvagt	egentlig en vagt, der holdes for at slå alarm i tilfælde af brand. I Grønland bruges betegnelsen om udkig efter hvaler. Hvalfangsten foregik med åbne robåde, og mandskabet roede ud til de steder, hvor hvalerne plejede at komme. Her holdt de udkig i timevis, for det tilfælde, at en hval skulle vise sig. Både mænd og kvinder brandvagede.
Conossement	fortegnelse over skibets last.
Designation	fortegnelse.
Discofjorden	udsted (handelssted) under Godhavn.
Handelsaaret	et handelsår er et regnskabsår, der betegnes med årstallet for afslutningen. Handelsåret 1851 går således fra 1. juli 1850 til 30. juni 1851.
In duplo	i to eksemplarer.
Kronprinsens Eiland	udsted (handelssted) under Godhavn.
Répartition	repartition. Forholdsmæssig fordeling i forhold til indsatsen, i dette tilfælde deltagelse i hvalfangst.
Sidstleden	forrige.
Stamrulle	fortegnelse over de ansatte ved logen eller kolonien.
Udgiftsliste	liste over udgifterne til koloniens drift, herunder også til vedligeholdelse af fartøjer og bygninger.

Lovgrundlag

KGHs Instruks af 19. april 1782, 11. post § 1. Cirkulære 5.2 1853 (Nordgrønland) om regulering af indholdet af 30. juni papirer.

Anvendelsesmuligheder

På grund af junipapirernes brede sammensætning er der mange anvendelsesmuligheder. En del af papirerne fortæller om koloniens drift, andre giver oplysninger om de ansatte og om grønlanderne. I decemberpapirerne og bilag til årsregnskaberne findes mange andre dokumenter, som supplerer junipapirernes oplysninger.

Hvor findes kildetyperne?

Junipapirer findes dels i inspektoratsarkiv og kolonibestyrerarkiver i NKA, dels i KGHs direktionsarkiv i RA. Martspapirer, decemberpapirer og bilag til årsregnskaber findes dels i kolonibestyrerarkiver i NKA, dels i KGHs direktionsarkiv i RA. Omfanget varierer en del fra koloni til koloni.

Litteratur

Niels H. Frandsen: Selvforsyning og markedsøkonomi i nyere tid, *De vestnordiske landes fælleleshistorie II*, Inussuk Arktisk forskningsjournal 2, 2006.

25. Leveranceforretning

Når en koloni skiftede bestyrer, skulle der laves en nøjagtig opgørelse over varer, huse og inventar tilhørende KGH i kolonien. Baggrunden var, at kolonibestyreren var regnskabsansvarlig og dermed også ansvarlig for evt. mangler. Derfor blev alt nøje optalt i overværelse af to vidner og nedskrevet i en såkaldt leveranceforretning. Husene og deres tilstand blev også beskrevet omhyggeligt, bygning for bygning og værelse for værelse. I anden halvdel af 1800-tallet blev bygningsbeskrivelserne mere kortfattede, således at man kun beskrev bygningens udseende, brug og tilstand, men ikke dens indretning.

Udstederne, handelspladserne i byderne, var normalt ikke omfattet af leveranceforretningen for kolonien, men der kan i enkelte tilfælde findes leveranceforretninger for nogle af dem.

Leveranceforretningerne blev udarbejdet, både når bestyrerskiftet var permanent – forflyttelse eller dødsfald – og når det var midlertidigt, f. eks. når kolonibestyreren havde ferie i Danmark, og der skulle konstitueres en afløser.

Leveranceforretning for Qasigiannguit/Christianshaab 1839 (Uddrag) (NKA, Nordgrønlands Inspektoratsarkiv, Leveranceforretninger 1835-44)

Aar 1839 den 2^{den} August og følgende Dage, blev Kolonien Christianshaab med underliggende Loge Claushavn med Alt hvad der er den Kongelige grønlandske Handel tilhørende af Proviand, Handelsvare, Producter, Materialier, Huse og Bygninger samt Inventarier m.m. afleveret af mig Kjøbmand Johan Peter Petersen til mig Assistent Poul Georg Lauri Bolbroe.

Som Vidner ved Forretningen vare tilstæde Baadsmand Peter Rasmussen og Bødker Hans Peter Jensen.

Forretningen tog sin Begyndelse som følger:

1. Proviand

156 lispund 5 pund	røget Flæsk
137 – 3 -	Oxekjød
74 – 4 -	Lammekjød
204 – 8 ³ / ₈ -	Smør
74 – 11 -	Tørfisk
467 Skpr 5 ¹ / ₇ Otk.	Erter
683 – ³ / ₇ -	Gryn
2349 pund	Skonrogger
19.982 ¹ / ₂ pund	haardt Brød
619 lispund 7 ¹ / ₄ pund	grovt Rugmeel
601 ¹ / ₄ Skpr	Malt
200 ³ / ₄ pund	Humle
.....	

Kolonibestyrerens bolig i Christianshåb, nu Qasigiannnguit Museum. Ændringer i husets indretning og udseende kan følges gennem leveranceforretningerne. (Foto: N.H. Frandsen 1996).

- 6 Stk. Smaae Stiksauge a Stk. 10 s.
- 6 – Friseerkamme a Stk. 19 s.
- 6 – fine Penneknive a 1 rdlr 32 s.
- 25 – Jern Syringe, forede med Messing a 3 s.
- 12 – Theskeer a 5 s.
- 3 – forgyldte Spænder a 18 s.
- 5 – No. 1 a 6 s.
- 3 – No. 2 a 9 s. Brystnaale
- 6 – No. 3 a 15 s.
- 11 – glatte Fingerringe a Stk. 3 s.
- 3 – Fingerringe med Stene a Stk. 6 s.
- 36 par ordinaire Glas Ørenroser a Par 9 s
- 12 Dos. sorte Beenknapper med Beenøine og Beentop a Dos. 18 s.
- 3 Stk. smaae Knibtænger a Stk. 14 s.
- 3 – Barbeerknive a 21 s.
- 6 par ordinaire Seler a Par 13 s.
- 3 – fine Do a – 42 s.
- 3 Stk. Metaldaaser med Portrait Stk. 30 s.
-

Huse og Bygninger

A. Ved Colonien Christianshaab.

No. 1

Et Vaaningshus, 20 Al. langt, 17 Al. bredt. Huset har dobbelt Brædetag. Ved Enden af Huset er et Skuur af Bræder, hvorfor en Dør med Hængsler og Laas. Det har følgende Indretninger:

Litr. A. Forstuen har et enkelt Vindue, en Dør til Skuret med Hængsler og Laas og en Dør med Hængsler og Træklås til.

Litr. B. Køkkenet, som har et enkelt Vindue, en Retterbænk med Skab under med Dør i Hængsler og Laas, 2 murede Skorstene, en Bagerovn, en Grydebænk med Skab under og Dør, 2 Tinrækker, en Hylde og Madskab med Dør i Hængsler og Laas. Paa Ildstæderne i Skorstenene 3 indmurede Kakkelovnsplader.

Litr. C. Købmandens Stue, hvortil er en Dør fra Litr. B. Stuen har 2 Fag Vinduer med Skoder, et Hjørneskab med 2 Dørre med Hængsler og Laase, samt en brændebesparende Vindovn. Værelset er betrukket og malet. Dette Værelse tiltrænger nyt Gulv, nyt Betræk og et nyt Skab.

Litr. D. Mellemkammeret, panelet og malet; har et Fag dobbelte Vinduer med Skoder og et Hjørneskab med 2 Dørre med Hængsler og Laase. I Kammeret er en nye brændselbesparende Vindovn. Under dette Kammer er en Kjelder, hvortil en Lem og til Nedgang en Trappe. I Kjeldereren er en Hylde. Herfra er en Dør til Litr. E. og endelig et lidet Aflukke, forsynet med Dør, Hængsler og Laas.

Litra E. Et lidet Kammer, hvorfor en Dør i Hængsler og Laas, som fører til Litra B. Dette Kammer har 2 Fag Vinduer med Skoder.

Litra F. Et Værelse til Assistenten. Dette har en Dør med Hængsler og Laas, er betrukket med gammelt Seildug og malet; har 1 Fag dobbelte Vinduer med Skoder, i det ene Vindue en Ventilator. I Værelset er en brændselbesparende Vindovn, et Hjørneskab med 2 Dørre med Hængsler og Laase. Nyt Gulv og nyt Paneel samt en nye Dør tiltrænges høiligen.

Litra G. Mandskabets Stue, har en Dør med Hængsler og Laas til Litr. B, 1 Fag Vinduer med Skoder, en Vindovn med Tromle og Rør, 6 enkelte Standkøier og 2 Hylder. Den søndre og østre Side af dette Værelse er panelet og malet. Stuen er afdeelt med et Skillerum af Bræder, hvorfor er en Dør med Hængsler. I Kammeret som Skillerummet danner, er en Hylde.

Litra H. Loftet, hvortil Opgangen er fra Litra B ved en Trappe igjennem en Dør, forsynet med Hængsler og Laas. Hanebjelkerne ere for det meeste forsynede med fast Loft og paa hver af Gavlene et enkelt Vindue. Loftet har følgende Indretninger:

No. 1. Et Cargaisonskammer, hvorfor er en Dør med Hængsler og Laas, et lidet Vindue, en Reol til Vare med 3 Hylder og 3 Rum, samt en Reol til Uldengods.

No. 2. Et Kammer, har Dør med Hængsler og Laas, 1 Fag Vinduer og en Reol til Uldengods.

No. 3. Et Kammer, hvorfor en Dør, har et enkelt Vindue paa Gavlen.

No. 4. Et Kammer, hvorfor en Dør med Hængsler og Laas, og paa af Gavlen et lidet Vindue med Jernspindel for.

Paa den nordre Gavl af dette Huus er anbragt en Malmklokke i Galge, hvorover et Tag af Bræder. Huset har desuden paa den søndre Gavl en Udlægger, et enkelt Vindue samt 2 Halvdøre med Jernslaaer. Ved Enden af Huset er et lidet Brædeskuur, 5 Al. langt, 4 Al. bredt med opreist Tag og som har følgende Indretninger:

Litra A. Forstuen, som har en Dør med Hængsler og Laas.

Litra B. Et lidet Kammer, har en Dør med Hængsler og Laas og 1 Fag Vinduer. Dette Skuur er meget forfaldet.

Endvidere er det paa den vestre Side af Huset et Haugestakit, bestaaende af 14 Fag i Længde og begge Ender ligesaa brede som Vaaningshuset.

.....

Inventarier

Meubler

- 3 stk. Egeborde, heraf 2 med 2 Fløie
- 5 - Fyrreborde, heraf 2 med 2 Fløie
- 1 - Do Med 1 Fløi
- 19 - Ruslæders Stole
- 1 - Sengested med Himmel
- 1 - Do uden Do
- 2 - Do med Udtræk, dobbelte
- 2 - Do med Do enkelte
- 3 - Fyrrebænke
- 1 - Skab med Hængsler og Laas
- 1 - Documentskab
- 1 - Skrivebord
- 1 - Hjørneskab med Laas
- 1 - Langbord
- 1 - Skab uden Hængsler og Laas
- 1 - Barometer
- 1 - Thermometer

Kjøkkentøi af Kobber og Malm

- 1 Stk. Potte
- 5 - Gryder med og uden Laag
- 11 - større og mindre Thekjedler
- 6 - Madkjedler

.....

Kommentarer

Gennem de nøjagtige beskrivelser af bygningerne kan man følge deres udvikling og ændring. Som eksempel kan nævnes, at i leveranceforretningen for Christianshåb fra 1835 var der over hanebjælkerne et vindue i den søndre gavl. I den her gengivne leveranceforretning fra 1839 er der vinduer i begge gavle, og det nordre må altså være kommet til mellem disse to leveranceforretninger. Udgiftslisten kan give en dato for, hvornår vinduet er lavet, se nr. 22 i kilde nr. 26: Koloniens udgiftsliste.

Cargaison	den del af varerne, der ikke er proviant.
Claushavn	Ilimanaq.
Dos.	dusin, 12 stk.
Jernspindel	jerngitter.
Lispund	16 pund lig 7.936 kg.
Litra	bogstav, der bruges i stedet for nummer.
Otk.	ottingkar. En ottendedel skæppe.
Pund	496 gram.
Retterbænk	køkkenbænk eller køkkenbord.
Skonrogger	skibstvebakker.
Skpr	skæpper. En skæppe er 14.5 liter, der går 8 skæpper på en tønde.
Vindovn	kakkelovn.
Vaaningshus	beboelseshus.

Lovgrundlag

KGHs Instruks af 19. april 1782, 10. post § 2.

Anvendelsesmuligheder.

Leveranceforretningerne fortæller, hvad der fandtes ved kolonien af handelsvarer på det tidspunkt, hvor der kom en ny kolonibestyrer. Desuden beskrives KGHs bygninger og fartøjer med inventar.

Leveranceforretningerne er vigtige kilder til bygningshistorien, idet man her med jævne mellemrum får en beskrivelse af bygningernes indretning og tilstand. Ved sammenligning mellem flere leveranceforretninger kan man se ændringer i bygningernes indretning og brug.

Hvor findes kildetyper?

Leveranceforretningerne findes i Nordgrønlands Inspektoratsarkiv, og i kolonibestyrerarkiverne i NKA og i KGHs direktionsarkiv i RA.

Litteratur

Niels H. Frandsen: B10 Qeqertarsuaq, Tidsskriftet *Grønland* 3-4, 2006, s. 172-175.

26. Koloniens udgiftsliste

Udgiftslisterne er lister over de udgifter, kolonibestyreren havde til koloniens drift. Det er dels de materialer, der medgik – søm og brædder til vedligeholdelse af bygninger, sejldug til bådene, m.m. – dels den proviant, der blev givet som betaling til de grønlandere, der blev hyret for en dag eller to, når der var ekstra arbejde, der skulle udføres.

Udgiftsliste for Christianshåb HA 1839

(NKA, Qasigiannguit/Christianshåb kolonibestyrerarkiv, Junipapirer 1835-41)

Nr. 11. Juli 3. HB Pagina 205.

Til 3 leiede Grønlandere, som under 28de f. M. vare leiede med Sluppen, som førte Assistent Bolbroe til Claushavn og retournerede den 2^{den} dennes, er betalt til hver for 5 Dage som udgjør i alt:

Contant		3 rd	72 sk
15 pund haardt Brød	a 6 1/2 sk	1 rd	1 1/2 sk
1 7/8 pund smør	a 35 sk		65 5/8 sk

De paa Sluppen værende 4 danske Mand bekom ved Afreisen herfra og Ankomsten til Claushavn og ligeledes omvendt, hver en Extrasnaps, som udføres med

1 Pot Brændeviin

Nr. 12. Juli 3. HB Pagina 206.

Til en Kajak-Expresse, som inat indløb fra Jakobshavn med 30de Juni Papirer fra denne Colonie og Rittenbenk er udgivet i Underhold ved Ankomsten og Afreisen:

2 pund haardt Brød	a 6 1/2 sk		13 sk
1/4 pund Smør	a 35 sk		8 3/4 sk

Nr. 13. Juli 7. HB Pagina 208.

Ved Brygningen er til Karrenes Reengjørelse og Tøndernes Spundsning brugt:

12 Stk. Tøndespundser	a % 2 rd 8 sk		24 sk
4 1/2 Al. Spundsug	a 15 sk		67 1/2 sk

Nr. 14. Juli 12. HB Pagina 209.

Til 3 Mand som i dag gik paa Spæktogt til Ekamiut udskjænket Extra
3/16 Pot Brændeviin

Nr. 15. Juli 13. HB Pagina 209.

Ved Lodsningen igaar knækkede den ene Laaring af den store Lossebuk. Dog uden at nogen af Mandskabet kom tilskade; til dens Istandsættelse er af Tømmermanden forbrugt:

1 Stk. Vragbrædt			24 sk
35 6tom Skibssøm	a % 2 rd 8 sk		70 sk

Nr. 16. Juli 19. HB Pagina 211.

Paa Spæktogterne er til Tøndernes Spundsning forbrugt:

100 Stk. Tønde Spundse		2 rd	8 sk
12½ Al. Spundsug	a 15 s.	1 rd	91½ sk

Nr. 17. Juli 19. HB Pagina 211.

I Skibstiden er af Bødkeren reist og istandsat 16 Stk. 2 Tds Fade, hvortil brugt:

2 Bdt. Skjølpe	a 8 sk		16 sk
40 Stk. Netnagler uden Klinker	a % 55 sk		22 sk

Nr 18. Juli 19. HB Pagina 211.

Ved Spækudskibningen her ved Kolonien er til Fadeværkets Spundsning brugt:

34 Al. Spundsug	a 15 sk	5 rd	30 sk
140 Stk. Fade	a % 2 rd 48 sk	3 rd	48 sk
90 – Tønde Spundse	a % 2 rd 8 sk	1 rd	84 sk

Nr 19. Juli 19. HB Pagina 212.

Ved Indpakningen af Ræveskind og Vandklæder blev til at spigre de 2de Fade med hvori de bleve indpakkede, brugt

50 Stk. 2 tom. Huussøm	a % 23 sk		11½ s.
------------------------	-----------	--	--------

Nr. 20. August 4. HB Pagina 213.

Den 22de f. M. efter at jeg med Skibet var opgaaet til Claushavn, indløb did en Kajak herfra Christianshaab med Breve fra Godhavn til Inspektoratet pr. Express. Denne Kajak er i dag, efter min Tilbagekomst hertil, betalt med

Contant		1 rd	48 sk
I Underhold 2 pund haardt Brød	a 6½ sk		13 sk.
for 2 Dage ¼ pund Smør	a 35 sk		8½ sk

Nr. 21. August 6. HB Pagina 214.

Til Claushavns Spæksluppe er af Baadsmanden brugt:

1 Favn 1½ tme Trosse, til Stropper til Kouserne, istedetfor de gamle som vare opraadnede af Spæk			
⅓ Stk. Utjæret 9 Garns Line, til et nyt Fokkefald, i stedet for det Gamle, som er henlagt til Cassation	a 84 sk		60 sk.

Ved at reengjøre bemeldte Slup maatte nogle Bræder af Garneringen brækkes op for at faae Sandsporene rene, til deres Fastspigren brugt

25 Stk. 2 tom Skibssøm	a % 33 sk		8¼ sk
------------------------	-----------	--	-------

Nr. 22. August 9. HB Pagina 215.

For at erholde tilbørlig Lysning på det øverste Loft i Kjøbmandsboligen, hvor flere Materialier ligge opbevarede, er af Tømmermanden indsat et Vindue i Gavlen hvortil er forbrugt:

1/2 Stk. gjennemskaaren Brædt til Saring omkring		
Vinduet	a 55 sk	27 1/2 sk
1/2 Fag Vinduesbeslag		
50 Stk. 2 tom Huussøm	a % 23 sk	11 1/2 sk
25 Stk. hele Dykkarser	a % 17 sk	4 1/2 sk
25 halve Laase søm	a % 12 sk	3 sk

Kommentarer

Udgiftslisten er en sammenskrivning af de forskellige udgifter til koloniens drift, der er indført i koloniens hovedbog. I denne er forbruget anført, men ikke priserne på materialerne i modsætning til udgiftslisten, hvor begge dele oplyses.

Udgiftslisten fortæller en del om arbejdet og livet i kolonien. Nr. 11 fortæller, hvornår assistent Bolbroe rejste til Claushavn, og nr. 14 om spæktogt. Lossebommen knækkede, skibet blev lastet, og der var reparationer på det ene og det andet. Alt sammen noget, der medførte udgifter, og som derfor skulle noteres, fordi købmanden skulle kunne dokumentere, hvad beholdningen af søm, brædder og proviant var blevet brugt til.

2tds Fade	fade eller tønder, der rummer 240 potter, lig to tønder.
30 Junipapirer	forskellige papirer vedrørende afslutningen af regnskabsåret (1.7-30.6), der skulle sendes til inspektøren. Se kilde nr. 24: Junipapirer.
a %	pr. 100 stk.
Al.	alen lig 62.77 cm.
Bdt.	bundt.
Dykkerse, Laase søm	typer af søm.
Fokkefald	tov, der hejser fokken, det underste sejl på fokkemasten, som er den forreste mast.
Garnering	planker på indersiden af skibet under det underste dæk.
HA	handelsår, der gik fra 1. juli til 30. juni. HA 1839 gik fra 1/7-1838 til 30/6-1839.
HB	hovedbog. Henvisning til, hvor indførslen findes i hovedbogen.
Kajak-expres	der var ingen regelmæssig postbesørgelse. Breve blev sendt med de skibe, der alligevel sejlede. Hvis noget hastede, blev der lejet en grønlander til at transportere brevet med kajak eller hundeslæde.

De enkelte poster i udgiftslisten blev først indført i hovedbogen og derefter samlet ved handelsårets afslutning. Dette gælder også den brændevin, der blev udskænket til mandskabet ved forskellige lejligheder. I september måned 1808 blev der ikke udskænket brændevin i Upernavik. Indførslen i hovedbogen har fået tre udråbstegn og kommentaren (»Desværre»). (NKA). →

Ligeflekket
Løvtilskud paa
ord for første

Aar 1808.

Den 25de September

Særsk

- Erindrende Comit's forslag den 12de 9de Decebr. 1808.
- Sunnerfærden L. 20 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt
 - Kjøbmands L. 20 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt
 - Vestre L. 10 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt
 - Nermerne L. 10 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt
 - Pappan L. 9 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt
 - Hvidsten L. 10 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt
 - Tjørns L. 10 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt
 - Umanqualens L. 10 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt
 - 11 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt

Den 26de Decbr.

- Erindrende Comit's forslag den 12de 9de Decebr. 1808.
- Middel L. 10 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt
 - Umanqualens L. 10 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt
 - Vingo L. 20 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt
 - Elle L. 10 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt
 - Tjørns L. 10 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt

Erindrende Comit's forslag den 12de 9de Decebr. 1808.

• 10 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt

• 10 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt

• 10 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt

• 10 Rdr. 1/2 og 1/4 Skilling og 1/4 Skilling i alt

Den 27de Decbr.

Erindrende Comit's forslag den 12de 9de Decebr. 1808.

Erindrende Comit's forslag den 12de 9de Decebr. 1808.

Kous	jernring, der holder en strop åben og sikrer, at rebet let kan løbe igennem.
Lossebuk	kran.
Laaring	en af kranens tværbjælker.
Netnagler uden Klink	nittenagler, formentlig uden hoved.
Pagina	side. Henvisning til den side i hovedbogen (HB), hvor udgiften er indført.
Pot	rummål lig 0.966 liter.
Rd	rigsdaler a 96 skilling.
Sandspor	den nederste vinkel ved kølen, en slags rendesten, hvor sand og andre urenheder samles og fjernes fra, så pumperne ikke bliver tilstoppet.
Sk.	skilling.
Skjølþ	tørret siv, der sættes mellem stavene på tønderne for at tætn dem.
Spunds	prop i tøndernes spundsehul.
Spundsdug	gammelt sejldug, der lægges om spundset for at tætn det.
Spæktogt	indkøbsrejse i distriktet efter spæk.
tom, tme	tomme lig 2.617 cm.
Vandklæder	skindtøj, syet af vandskind, afhåret sælskind, der er behandlet, så det næsten er vandtæt.
Vragbrædt	dårligt eller beskadiget brædt.

Lovgrundlag

KGHs generelle instruks af 19. april 1782, 11 post § 1.

Anvendelsesmuligheder

Udgiftslisterne kan supplere de dagbøger, der blev ført af assistenterne, fordi de viser, hvilke arbejder der blev udført, og hvornår. De er vigtige for bygningshistorien, idet man gennem dem får at vide, hvornår bygningerne blev repareret eller ombygget, og i hvilket omfang.

Hvor findes kildetyperen?

Udgiftslisterne findes dels i hovedbøgerne i kolonibestyrerarkiverne, dels i junipapirerne, martspapirer og decemberpapirer og ekstrakter i bilag til årsregnskab. I Nordgrønlands Inspektoratsarkiv findes også en række arkivæsker med udgiftslistes for de forskellige kolonier. Udstedernes udgiftslistes kan findes dels de ovennævnte steder, dels i udstedets eget arkiv. Disse arkiver findes alle i NKA. Udgiftslistes blev indsendt til Direktionen og findes derfor også i RA.

Litteratur

Niels H. Frandsen: B10 Qeqertarsuaq, Tidsskriftet *Grønland* 3-4, 2006, s. 172-175.

27. Konossement

Et konossement er en fortegnelse over den last, som et skib medtog fra et bestemt sted. Det viser således noget om, hvad der blev sendt til Danmark. Det drejede sig om grønlandske produkter som spæk, skind, hajlever m.m., men også om tom emballage, ubrugelige varer, der blev returneret, ting, der skulle repareres – både fra danskere og grønlandere – og privat sendingsgods.

Den tilsvarende liste over de varer, der blev sendt til Grønland, kaldes normalt for specifikationen. Den indeholder dels varerne til den Kongelige Grønlandske Handel (KGH), dels kommissionsgods, varer som de ansatte havde bestilt i Danmark gennem KGH. Endelig indeholder specifikationens også en fortegnelse over de private breve og pakker, der blev sendt med skibet.

Konossement for Ilulissat/Jakobshavn 1827

(NKA, Nordgrønlands Inspektoratsarkiv, Konossementer 1822-41)

Jeg Underskrevne *Peter Schwennesen* fra *Kiøbenhavn* Skipper på det af mig förende Skib *Disko* kaldet, nu seilfærdig liggende *paa Jakobshavn Havn* for med den förste gode Vind, som Gud forlener, at afseile til *Kiøbenhavn* hvor min rette Losse-Plads skal være, bekiender at have annammet under Dækket i samme mit Skiberom efterfölgende Varer for den Kongelige Grönlandske Handels-Regning i *Kiöbenhavn*, af *Kiøbmand Johannes Winding*.

Handelsaaret 1827 vedkommende

50 stk. 2Tønds Jernbds Fade med Sæl- og Hvidfiske Spæk mk S.H. I.H.

105 1/2Tønds do Piber med do do do do do

7 Jernbds Ege Tønder med do do do do do

3 do do do med Hailever mk HL. I.H.

25 stk beste blaa

4 middel blaa

12 beste hvide

} Ræveskind forsæglede og i 1 stk Jernbds Egetønde RS:IH:

500 sortsidede og spraglede Sælskind i 50 forseglede bdt.

1210 ordinære Sælskind i 121 forseglede bdt.

2 casserede Rifler med Laas og Skiæfte a 5 rd see forhenværende Inspecteur

1 do do uden do med do a 4 rd Fleischers Embedsskr. af 25 Martz 1827.

11 pund gl. Kobber i 1 stk. Pak 1/2Td mk G.K. I.H.

casserede Handelsvarer

1 stk nye Riffel med Tilbehør, Piben indvændig fl..]d Fliser, forseglet og mk.

2 stk. Flintehaner, 1 Flintestaal, 3 Stillepinde, 2 Hovedfiedre, og 3 gl. Jern Syringe i en Æske mk. Directionen.

3 1/8 pund 3løben og 1 3/4 pund utiæret enkelt-Bindegarn i 1/2Td mk. G.K.

2 13/16 pund slebne og 1 3/8 pund gemeene Perler i en Kasse mk. D.

19 stk Træbaands skovede Egetønder uden Bunde.

25 stk skovede Træbaands Brødfade

til Reparation

*1 stk kobber Thekiedel v. [vægt] 2¹/₂ pund, Simon Jensens, forsynes med ny Bund og Laag. Kiedlen er mk Jacobshavn og findes i ¹/₂Td mk. G.K.
1 stk Sølv Lommeuhr, Jørgen Bidstrup tilhørende i en Kasse.*

Sendingsgods

1 stk 1¹/₂Tønds Jernbds Pibe, hvori skal være Ræklinger fra Inspecteuren. Piben er Handelen tilhørende og bedes afleveret til Forvalter Balling.

Som Kahytspassagerer hjemgaaer

Jomfrue Maria Winding, medhavende 3 stk. Jernbds Piber mk C.P.S. og 1 Koffert. Piberne ere Handelen tilhørende og afleveres til Hr. Forvalter Balling.

Som Dægspassagerer hjemgaae

Tømmermand Christen Christensen og Arbeidsmand Jens Lorentzen samt deres medhavende Kister og Køietøj.

Endvidere er hiemsendt:

8 lispund 9 pund Mastesmør.

Som alle ere vel conditionerede og tegnede med hosstaaende Mærke, hvilke forbemeldte Varer jeg lover og forpligter mig, saa snart Gud sender mig lykkelig frem med beholden Skib og Gods til *Kiøbenhavn* at levere ligesaa vel conditionerede som jeg dem har annammet til *den kongl. Grønlandske Handel* eller Ordre, til hvilket alt at fuldbyrde jeg herved forbinder mig selv, alt mit Gods, eyende og tilkommende, ligesom jeg og i Anledning af, at al Handel, Kiøb og Salg mig og medfarende Folk ved den af den Kongelige Direction meddeelte Instrux er forbunden, herved declarerer og sandfærdelig bekræfter, at ingen Slags Kiøbmands-Varer, flere end de herudi anførte, findes enten i Rummet eller nogen anden Steds omborde paa forbemeldte mig förende Skib, og at jeg, ifald herom skulle tvivles, tilligemed min Styrmand, som dette Conossements Indhold og Rigtighed er vidende, og ved sin Underskrift stadfæster, samt övrige Skibsmandskab, paa Forlangende, for Retten skal aflægge saadan Eed:

»At vi ingen Handel der i Landet have dreven, eller indehavt flere eller andre Varer i Skibet den Tid det afgik fra Lade-Pladsen, eller ved Losse-Pladsen er udkommen, og paa Conossementerne af Handelens Vedkommende Betient er qvitteret for.«

Men ifald vi slig Eed ei ville eller med god Samvittighed kunne aflægge, maae den i *Instruxen* fastsatte Straf, uden videre Lovmaal eller Dom fuldbyrdes. Af dette Conossement er 5 ligelydende forfattet, som kun for et validerer.

Actum Kolonien Jacobshavn Anno 1827 den 26d Julii

Peter Schwennesen

Hvalflænsning ved Qaqortoq/Julianehåb ca. 1930. Hvalen blev trukket ind på lavt vand og derefter flænset. Spækket blev pakket i tønder med det samme og var dermed klar til afsendelse til Danmark med næste skib. (NKA).

Dette Conossements Indhold og Rigtighed er mig fuldkommen vitterlig, hvorføre jeg og samme til Fuldbyrdelse egenhændig ved Underskrift stadfæster, som Styrmand

Peter Christiansen

Kommentarer

På konossementerne er en del af teksten trykt. Det er i transskriptionen angivet med almindelig skrift og de håndskrevne oplysninger med kursiv.

$\frac{1}{2}$ Td	halvtønde, der indeholder 60 potter.
2Tønds Fad	en tønde, der indeholder to tøndemål. En grønlandsk tønde var på 120 potter, et 2tønds fad altså 240 potter lig 231.8 liter.
3løben	snoet af 3 garn.
Actum	udstedt.
Annammet	modtaget.
Anno	år.
Conditioneret	i god stand.
C.P.S.	bogstaverne har ingen forbindelse med Marie Winding. Siden piberne tilhørte KGH, kan bogstaverne

	muligvis stå for Crelles Pedersen, en matros, der hjemgik fra Jakobshavn 1824.
Declarere	erklærer.
Forbinde	forpligte.
Gemene	almindelige.
Handelsaar	et handelsår gik fra 1. juli til 30. juni og betegnes med det sidste årstal. Handelsåret 1827 gik således fra 1. juli 1826 til 30. juni 1827.
HL	hajlever.
Hovedfjeder	anvendes til fælder.
Hvidfisk	mellemstor tandhval, der kan blive op til 5 meter lang. Jakobshavn, nu Ilulissat.
I.H.	Jakobshavn, nu Ilulissat.
Jernbds	jernbånds. En tønne, hvor tøndebåndene er af jern i stedet for af træ.
Lispund	lig med 16 pund.
Losse-plads	det sted, hvor lasten skal afleveres eller losses.
Lovmaal	retssag.
Mk	mærket.
Pibe	stor tønne.
RS.	ræveskind.
Ræklinger	tørrede strimler af hellefisk.
S.H.	sæl og hvidfiskespæk.
Skovet	en tønne er skovet, når den er skilt ad.
Sortside, Spraglet sæl	skindene af disse sælarter blev betalt med en højere pris end almindelige sælskind.
Stillepind	anvendes til fælder.
Træbaands	med tøndebånd af træ.
Validerer	gøre det ud for, gælde for.
Vitterlig	bekendt.

Anvendelsesmuligheder.

Konossementerne viser dels, hvad og hvor meget der blev eksporteret fra de forskellige grønlandske kolonier, dels noget om den private udveksling af varer. Sammen med specifikationerne giver de dermed væsentlige oplysninger til handelshistorien.

Hvor findes kildetypen?

Konossementerne findes i Nordgrønlands Inspektoratsarkiv, samt i kolonibestyrerarkiverne i NKA. Endvidere i KGHs direktionsarkiv i RA.

Litteratur

Sammendrag af statistiske Oplysninger om Grønland I-VII, Grønlands Styrelse 1942-47.

Præstearkiv

28. Herrnhuterkirkebog

Herrnhuterne kom til Grønland i 1733 og forlod landet i 1900. De havde flere missioner i Sydgrønland og førte deres egen form for kirkebog i ét eksemplar og med deres egen form for skemaer. Disse kirkebøger blev ført på tysk.

Kirkebog, Ny Herrnhut, Nuuk. Fødte 1768-69

(NKA. Ny Herrnhut Missionariat, ministerialbog 1733-1900)

[venstre side:]

	Tauf Nahme	Vorige Nahme	Stand und Verwandschaft
855	Christian		Daniels 503 Söhnln. Geb. d. 31 Mart
856	Noah		Manasses 824 Söhnln. Geb. d. 2. April
857	Elisa		Salmas 631 Söhnln. Geb. d. 2. April
858	Jonathan		Valentins 406 Söhnln. Geb. d. 9. April
859	Theresia		Benedictus 361 Töchl. Geb. d. 23 April mit Nathanael 288
860	Augusta		Hyeronimus 474 Töchl. Geb. d. 22 May
861	Lydia	Attengana	Noa 820 Nachgelassene Wittive
862	Hans		Loth 439 Söhnln. Geb. d. 8 Oct.
863	Sabina		Michel 714 töchterl. geb. 8. Oct
864	Henriette		Henrich 436 Töchterl. geb. 9. Oct
865	Anna Johana		Ephraims 202 töchterl. geb. d. 17. Oct im Sund
866	Gregorius		Matthæus 722 Söhnlein geb. in
867	Johannan	Innuvsek	Tobias söhnln. 875 Ein Kind von 2 Jahren in seiner Krankheit
868	Sophia	Tupengana	Ledige Schwester 883. 890.
869	Renatus		Barnabas 735 Söhnlein geb d 13
870	Leonhard		Jephta 215 Söhnlein geb d 20
871	Daniel		Abias 213 Söhnlein geb ed
872	Chritiana Sophia		Salomons 332 Töchterlein geb ed mit Heinrich 796
873	Jesaias		Barsilai 489 Söhnlein geb d. 28
874	Renatus	Millortuarak	Ein Mann 878. 896. 882. 894. 984
875	Tobias	Unnekallak	Ein Mann 867 Vater 898. 920. 999. 173

[højre side:]

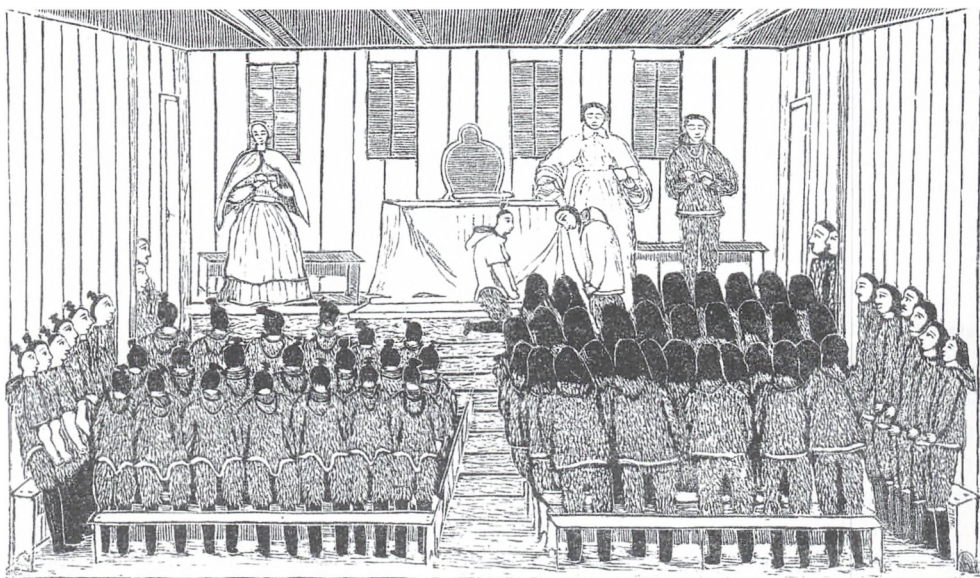
wan u. wo getauft	durch wem	Ubrige haubt Umstände u. Heimgang
[855] 1768 d. 1. April	J. S.	†1769 d. 12 Mart und wurde hir beerdiget
[856] -- d. 2. April	J. B.	†1782 d. 20 Sept. im NHh
[857] -- d. 3. April	J. S.	†1782 Jun. emfang Kokut
[858] -- d. 9. April	J. B.	†1782 d. 14 Oct im NHh
[859] -- d. 24. April	J.S.	† in August 1839 in Lichtenfels in Dienst bey die Evang. Geschwistern
[860] -- d. 22 May	J. S.	†1782 d. 29 Jan in Sund beerdigt in Nhhut
[861] -- d. 24 July Nhhut	J. Beck	† auch gleich eine Stunde nach der taufe heimgegangen u. derselben d. abends beerdigt
[862] -- d. 9 Oct.	M. Stach	†1782 emfang jun in Kokut
[863]	M. Balenhorst	†1782 d. 14 Jul in Sund
[864]	Heinz Hükel	†1770 d 21 Feb und d 22 hir beErdiget
[865] -- d. 21 Oct.	M. Stach	†1783 d 20 Aug in Nhhut
[866] -- d. 28 Oct.	H. Hükel	†1782 d 13 Sept i NHh.
[867] -- d. 1 Nov.	M. Balenh.	†1768 d 9ten Nov wurde heite hir zur Ruhe gebracht
[868] -- d. 2 Nov.	M. Stach	†1768 d 3 Nov. und wurde heite hir beErdiget
[869] -- d. 16 Nov.	H. Hükel	†1772 d. 25tes Dec in Nhhuth
[870] -- d. 21 Nov	M. Bal.	†1782 d. 1 Nov NH.
[871] -- d. 21 Dec.	M. Stach	†1770 d 22 Jul. und wurde d 23 hir beErdiget
[872] -- d. 30 Dec.	H. Hikel	†1847 d 14 May für en Alterschwäche Anno 1769
[873] -- d. 29 Jan	Mich. Bal.	†1796 Aug hier heimgangen, u. begraben
[874] -- d. 12 Feb	Matth. Stach	†1775 d 18ten Jan in Neu hhuth
[875] -- d.	Mich. Balh.	† 1782 in Sept. bei Napparsok

DANSK OVERSÆTTELSE

[venstre side:]

Dåbsnavn	Tidligere navn	Stand og slægtskab
855	Christian	Daniels 503 søn født d. 31 Mart
856	Noah	Manasses 824 søn født d. 2. April
857	Elisa	Salmas 631 søn født d. 2. April
858	Jonathan	Valentins 406 søn født d. 9. April
859	Theresia	Benedictus 361 datter født d. 23 April med Nathanael 288

	Dåbsnavn	Tidligere navn	Stand og slægtskab
860	Augusta		Hyeronimus 474 datter født d. 22 May
861	Lydia	Attengana	Noa 820 Efterladt enke
862	Hans		Loth 439 søn født d. 8 Oct.
863	Sabina		Michel 714 datter født 8. Oct
864	Henriette		Henrich 436 datter født 9. Oct
865	Anna Johana		Ephraims 202 datter født d. 17. Oct i Sund
866	Gregorius		Matthæus 722 søn født d.
867	Johannan	Innuvsek	Tobias søn 875 Et barn på 2 år i sin sygdom
868	Sophia	Tupengana	Ugift søster 883. 890.
869	Renatus		Barnabas 735 søn født d. 13
870	Leonhard		Jephta 215 søn født d. 20
871	Daniel		Abias 213 søn født ed
872	Chritiana Sophia		Salomons 332 datter født ed med Heinrich 796
873	Jesaias		Barsilai 489 søn født d. 28
874	Renatus	Millortuarak	En Mand 878. 896. 882. 894. 984
875	Tobias	Unnekallak	En Mand 867 Fader 898. 920. 999. 173

.Akamalip kuisinnera.

Bryllup i Herrnhutermenigheden. Træsnit af Aron fra Kangeq (1822-69). (NKA).

[højre side:]

døbt hvor og hvornår	af hvem	Øvrige vigtige forhold og dødsfald
[855] 1768 d. 1. April	J. S.	†1769 d. 12 Mart og blev begravet her
[856] - - d. 2. April	J. B.	†1782 d. 20 Sept. i NHh
[857] - - d. 3. April	J. S.	†1782 Jun. død Kokut
[858] - - d. 9. April	J. B.	†1782 d. 14 Oct i NHh
[859] - - d. 24. April	J. S.	†i August 1839 i Lichtenfels i tjeneste hos missionærerne.
[860] - - d. 22 May	J. S.	†1782 d. 29 Jan i Sund begravet i Nhhut
[861] - - d. 24 July Nhhut	J. Beck	†Død lige en time efter dåben og begravet samme aften
[862] - - d. 9 Oct.	M. Stach	†1782 død jun i Kokut
[863]	M. Balenhorst	†1782 d. 14 Jul i Sund
[864]	Heinz Hükel	†1770 d 21 Feb og d 22 begravet her
[865] - - d. 21 Oct.	M. Stach	†1783 d 20 Aug i Nhhut
[866] - - d. 28 Oct.	H. Hükel	†1782 d 13 Sept i NHh.
[867] - - d. 1 Nov.	M. Balenh.	†1768 d 9de Nov blev her bragt til hvile
[868] - - d. 2 Nov.	M. Stach	†1768 d 3 Nov. og blev begravet her i dag
[869] - - d. 16 Nov.	H. Hickel	†1772 d. 25de Dec i Nhhuth
[870] - - d. 21 Nov	M. Bal.	†1782 d. 1 Nov NH.
[871] - - d. 21 Dec.	M. Stach	†1770 d 22 Jul. og blev d 23 begravet her
[872] - - d. 30 Dec. Anno 1769	H. Hikel	†1847 d 14 May af alderdoms svaghed
[873] - - d. 29 Jan	Mich. Bal.	†1796 Aug her død og begravet
[874] - - d. 12 Feb	Matth. Stach	†1775 d 18de Jan i Neu hhuth
[875] - - d.	Mich. Balh.	† 1782 in Sept. ved Napparsok

Kommentarer

Kirkebøgerne kom til Grønland med missionærerne, men fulgte ikke dansk lovgivning. Trykte skemaer til kirkebøger kom først omkring 1828, men protokoller uden skemaer blev brugt op i 1850'erne. Nogle kateketer (hjælpepræster) førte også kirkebøger, men systemet med hovedbog og kontrabog blev først indført i 1890.

Vestgrønland var en missionsmark langt op i 1800-tallet, Øst- og Nordgrønland ind i 1900-tallet. Det er derfor vigtigt at være opmærksom på, at kirkebøgerne registrerer dåb og begravelse, ikke fødsel og død. Samtidig omfatter de kun menigheden, enten den danske eller den herrnhutiske. Der er derfor ingen oplysninger om udøbte grønlænderes fødsel og død. Når en grønlænder

blev voksendøbt, vil hans/hendes grønlandske navn som regel være anført i kirkebogen, som ved nr. 875 Tobias.

Herrnhuternes kirkebøger er ført på en speciel måde. Alle indførsler er nummereret fortløbende. Undertiden dog kun til 999, hvorefter man starter forfra med nr. 1. Nummeret fra dåbsindførslen benyttes som en form for personnummer, således at når et barn døbes, står faderen angivet med dåbsnummer, ved ægteskaber står begge ægtefællers dåbsnummer etc. Derved er det let at identificere en person i kirkebogen og finde slægtskabsforholdene.

Når der ved 872 Christiana Sophie står »mit Heinrich 796« betyder det, at hun blev gift med Heinrich, der har dåbsnummer 796. I nogle tilfælde står der flere numre. Det kan være flere ægtefæller, børn eller søskende. Ved at gå til de pågældende numre finder man slægtskabet.

Ed	eodem die, samme dag.
J. B.	J. Beck.
J. S.	J. Sørensen.
Nhh, Nhhut	Neu Herrnhut, Ny Herrnhut.
Napparsok	navnet på en bygd.

Lovgrundlag

Kancelliskrivelse af 20. maj 1645 og 17. maj 1646 om kirkebogsføring. Reskript af 1. december 1812. Cirkulære 12. februar 1890 fra Kirke- og Undervisningsministeriet om at føre kirkebøger i to eksemplarer i Grønland.

Anvendelsesmuligheder

Kirkebøgerne er en vigtig kilde til personalhistorie, ligesom de kan benyttes til socialhistoriske, kulturhistoriske og demografiske undersøgelser. De er sammen med missionærernes og kolonibestyrerernes mandtalslister en vigtig kilde til kristendommens indførelse i Grønland.

Hvor findes kildetyper?

Kirkebøgerne fra Grønland findes i NKA eller ved præstegældet. De fleste findes også på mikrofiche i NKA, RA og LAK.

På grund af Hans Hedtofts forlis i 1959 forsvandt de ældste kirkebøger fra Sydgrønland, men også fra Nordgrønland er mange ældre kirkebøger gået tabt på den ene eller anden måde.

Litteratur

- P. Børresen: Undersøgelse over Befolkningens Levealder i Godthaab Lægedistrikt, *Det grønlandske Selskabs Aarsskrift* 1935, s. 93-102.
- P. Børresen: Undersøgelse af Dødsårsagerne indenfor de herrnhutiske Menigheder ved Ny Herrnhut og Lichtenfels fra 1738 til 1900, *Det grønlandske Selskabs Aarsskrift* 1936, s. 94-117.
- Niels H. Frandsen: Slægtsforskning i Grønland, *Personalhistorisk Tidsskrift* 1997, s. 119-42.

29. Missionsdesignation

Missionærerne udarbejdede mandtalslister – designationer – hvert år. De omfatter alle grønlandske medlemmer af menigheden, og for hver person oplyses navn, dato for fødsel, dåb, konfirmation, vielse og seneste altermgang. Desuden oplyses vedkommendes kundskab, d.v.s. læsefærdighed og religionskundskab.

I nogle designationer er der kun oplysning om fødselsdato eller dåbsdato, og oplysningerne om kundskab forsvinder omkring 1840. Desuden har nogle af missionærerne undertiden taget lidt let på opgaven ved kun at lave en fortegnelse over ændringer i listen, d.v.s. fødte og døbte, konfirmerede, viiede, døde samt til- og fraflyttede.

Missionsdesignationerne blev lavet til begyndelsen af 1960'erne. Der er bevaret meget få missionsdesignationer før 1800, og også efter dette år er en meget stor del gået tabt. Omfanget varierer meget fra præstegæld til præstegæld.

Missionærens mandtalsliste. Prøven. Upernavik 1826

(NKA, Aasiaat/Egedesminde præstegæld, Mandtalslister 1808-51)

[Venstre side:]

Nr.	Familier og Navne	Alder	Naar fødte	Af hvem og naar døbte				
	51 ^{de} Huus 153 ^{de} Familie							
[1] 681	Samson, Sioraks Søn. Nationalmatros	26	i Aar 1800	af Bram, 9 Marts 1808, 7 ^{1/2} Aar gl.				
[2] 682	Augusta Margretha, hans Kone, Læserinde med 4 Rbdlr og ¹ / ₄ Kost	33	Aar 1793	af Larsen, 17 May 1795, 2 Aar gl.				
[3] 683	Christian Tobias	12	7 Septbr. 1814	af Hartz, 12 Febr. 1816				
[4] 684	Jens				med 1ste Mand	7 ^{1/2}	12 Decbr. 1818	af Kragh, 25 Jan. 1819
[5] 685	Jens Wille				Villatz	4 ^{1/2}	21 novbr. 1821	af samme, 7 Juni 1822
[6] 686	Juliane Ane Maria Fælles Barn Datter		25 Marts 1826	Hjemmedøbt 9 April 1826 af L Smidt af Kragh 15 Juli 1827				

Nr.	Familier og Navne	Alder	Naar fødte	Af hvem og naar døbte
	154 ^{de} Familie			
[7] 687	Johanna Cathrina, Tømmermd Torløv Torløvsens Kone	38 ^{1/2}	29 Novbr. 1787	af Lintrup, 9 Decbr. 1787
[8] 688	Roselina Christina	13 ^{1/2}	3 Jan. 1813	af Hartz, 31
[9] 689	Jens Parelius Johan Hendrik	9	Martz 1814 7 Aug. 1817	af Löchte, 7 Febr. 1818
[10] 690	Maria Fredericha Kalena	6 ^{1/2}	16 Novbr. 1819	af Kragh, 13 Juni 1820
[11] 691	Inger Tabitha	4 ^{1/2}	8 Decbr. 1821	af Samme, 16 Febr. 1822
[12] 692	Johanna Sigrid	2	15 Juni 1824	af Samme, 7 Aug. 1825
[13]	Ole Peter Søn baaren af Christiane		12 Juli 1826	hjemmedøbt af L. Smidt 1 Octbr. 26, af Kragh, 11 Juli
	52 ^{de} Hus			
	155 ^{de} Familie			
	forhen Inelluak v. Janes			af Jacobsen 23
[14] 693	Jonasina Hedning Pines Enke Krepik Ersveitsiak			April 1821 som Catech. 35 Aar gl.
[15] 694	Christina			af samme s. D. 10 aar gl.
[16] 695	Christian Friderik			af samme s. D. 4 a 6 Aar gl.
[17] 696	Beathe			af samme 4 Aar gl. s. D.
[18] 697	Benedicta Wibekka		Fød i somme- ren 1819	af samme 12 Decbr. 1819

[Højre side:]

Af hvem og naar confirmerede og ægteviiede	Kundskab	Anmærkninger
[1] <u>conf.</u> af Jacobsen, 28 Marts 1818 <u>ægtev.</u> af Kragh, 6 Febr. 1825	nogenledes Kundskab	Denne Familie opholdt sig i Fjor ved selve Upernivik Pudlet under Egedesminde; 1827 ved Upernivik.
[2] <u>conf.</u> af Hartz 13 Novbr. 1812	Godt oplyst	
[3]	Læreb. ind. og ud.	Læreb. ud.
[4] [5] [6]	Lægger sammen i Katek.	Læser ind. i Kat.
[7] Conf. af Bram 30 Marts 1803 <u>ægtev.</u> af Samme	meget oplyst	Denne Familie var i Fjor ved selve Upernivik
[8]	Læreb. ind og ud.	færdig til konf.
[9]	Katek. ind	lægger sammen i Kat.
[10]	Staver i ABD	
[11] [12] [13]		
[14] commun. 4 April 1822 ved Umanak hos Jacobsen.		Denne Familie oplæres med flere af Læserinden her, som skal have i Vinter gjort sig megen Flid med Undervisningen
[15]	lægger sammen i Katek.	
[16]	staver i ABD	
[17]	lægger sammen i Katek.	
[18]		8 Skolebørn

Den gamle kirke i Upernavik. (Foto: N.H. Frandsen 1999).

Kommentarer

Missionsdesignationerne omfatter kun den grønlandske menigheds medlemmer. Europæere og udøbte findes normalt kun, hvis de nævnes som forældre eller ægtefæller, se nr. 681, 687 og 693.

I kolonibestyrerens mandtalsliste fra Upernavik 1826 er der 253 personer, deraf mange udøbte. I missionærens mandtalsliste 1826 er der 53 personer. Når der alligevel er meget høje numre i listen, skyldes det, at missionæren i Egedesminde på dette tidspunkt betjente Egedesminde, Godhavn og Upernavik, og listen omfatter alle tre kolonier.

Missionæren havde lidt problemer med nr. 693 Jonasina. Han skrev først, at hun var enke efter hedningen Pinne, men har derefter overstreget navnet og indført den rigtige ægtemand Inelluak, døbt Jane (drengenavn i Upernavik) i 1819.

For de voksne får man at vide, om de er godt oplyst eller har god, antagelig eller ringe kundskab. Ind imellem også om de kan skrive. Desuden kan der være kommentarer til den enkelte persons opførsel, f. eks.: God kundskab, men vedbliver sit slette Levnet.

For børnene er oplysningerne mere detaljerede. Missionæren oplyser deres standpunkt: kender bogstaver, staver i ABD, læser i ABD, staver i katekismus og så videre. Man kan derfor følge deres udvikling frem til konfirmationen, hvorefter oplysningerne om kundskab er som hos andre voksne.

Mandtalslisten blev genbrugt i 1827. Derfor står Ole Peter uden nummer, og der er to oplysninger om kundskab hos børnene.

ABD	grønlandsk ABC.
Catech.	catechumen, modtager dåbsundervisning.
Commun.	kommunikant, altergæst.
Conf.	konfirmeret.
Ind.	indenad.
Kat, katek.	katekismus.
Konf.	konfirmation.
Læreb.	lærebog (Otho Fabricius: Forklaring over katekismus).
Læser/læserinde	mand eller kvinde, der fungerede som lærer i en lille bygd, hvor der ikke var en uddannet lærer til rådighed.
Nationalmatros	matros, ansat ved KGH og født i Grønland.
S.D.	samme dato.
Tømmermd	tømmermand.
ud.	udenad.
V.	også kaldet.
Ægtev.	ægteviet.

Lovgrundlag

Forandringer til den almindelige instruks af 7. marts 1755 for præsterne i Grønland, 16. april 1764. Reglement 8. april 1817.

Anvendelsesmuligheder.

Missionærens designationer kan anvendes til at vise slægtskabsforhold, bosætningsmønstre, aldersfordeling m.m., men man skal være opmærksom på, at de ikke medtager udøbte. De må derfor bruges med forsigtighed i perioden før 1830-50, afhængigt af, hvilket præstegæld der er tale om. Desuden fortæller missionærens designationer om læsefærdigheder og kundskaber i den grønlandske befolkning. Denne type oplysning er dog sjælden efter ca. 1840.

Endvidere er missionærens designationer vigtige i personalhistorisk sammenhæng, fordi man gennem fødsels- eller dåbsdato får personen entydigt identificeret.

Hvor findes kildetyper?

Missionærens mandtalslister findes i præstegældsarkiverne i NKA samt i Missionskollegiets arkiv i RA. Den ældste bevarede mandtalsliste er fra Uumman-naq 1797, og mandtalslisterne fortsætter til 1960'erne. De er kun sporadisk bevaret.

Litteratur

Niels H. Frandsen: Literacy and literature in North Greenland 1791-1850, *Études/Inuit/Studies* 23, 1-2, 1999, s. 69-90.

Niels H. Frandsen: Staver i Katekismus, *Skole-Kirke-Arkiv. Festskrift til Erik Nørr*, Kbh. 2004, s. 70-83.

Niels H. Frandsen: Slægtsforskning i Grønland, *Personalhistorisk Tidsskrift* 1997:2, s. 119-42.

Niels H. Frandsen: Martha – en splittet person?, *Personalhistorisk Tidsskrift* 2006:2, s. 258-61.

30. Præstedagbog

Præsterne i Grønland førte dagbøger, som hvert år blev sendt i kopi til Danmark. Desuden førte kateketerne dagbøger på grønlandsk, der blev sendt til præsten. Dagbøgerne indeholder oplysninger om præstens og kateketens daglige arbejde og om hans tjenesterejser, som i Nordgrønland foregik med hundslæde om vinteren og med konebåd om sommeren. Grunden til de mange rejser var dels, at præsten skulle føre tilsyn med kateketerne og børnenes kundskab, dels at det kun var præsten, der kunne forrette vielse og konfirmation. Efter 1862 blev præsten født medlem af forstanderskabet, og han fungerede derfor både som retsinstant og som kirkens mand, hvilket påvirkede dagbøgernes indhold.

Præstedagbog af den grønlandske præst Tobias Mørch, Upernivik, april 1875

(NKA, Mikrofiche i missionsberetningerne 1874-75)

Den 4de prædikede jeg for den grønlandske Menighed.

Den 5de ds. samledes Forstanderskabets Medlemmer her ved Kolonien, og den 6de og 7de var Distriktsforstanderne samlede ved det forberedende Møde, og som Overkateket ledede jeg Forsamlingerne med disse forberedende Møder. Først den 8de ds. afholdtes Sommermødet, som varede i 8 Timer. Ved dette Møde ledede jeg som Formand Forsamlingerne. Ved dette Mødes slutning forhandlede Tyverier. Forstanderen fra Tasiussak meldte nemlig, at en Grønlænder ved Navn Jørgen Casper igjen havde gjort sig skyldig i Tyveri af Kjød senest i en temmelig stor Maalestok fra Underassistent Jensen. De indfødte Forstandere var samtlige enige om, at han burde straffes og idømte ham en Mulkt af 4 rdl. samt en Erstatning af 1 rdl. En Grønlænder Hans fra Kårsok var tilkaldt til Mødet paa Foranledning af en Klage mod ham fra Aukpadlartoks Forstander for at have stjaalet en Kikkert fra afdøde Christian Lynges Kajak; han erkjendte at have bemægtiget sig Kikkerten, men mente at have faaet Tilladelse dertil af en forresten aldeles uvedkommende Person, der ikke kunde give en saadan Tilladelse, og som i øvrigt bestemt nægter at have gjort det; men da han tidligere er straffet for Tyveri og i det hele synes tilbøielig til Rapserie, vedtog Forstanderskabet at indstille til Inspektoratet at han afstraffes med 9 Slag Tamp under heiset Flag og i hele Befolkningens Nærværelse.

Dernæst bragtes den uhyggelige Sag fra Tasiussak under Forhandling, nemlig en Sag med en ung Pige, der havde gjort sig skyldig i grov Gudsbespottelse, og som jeg tidligere under den 18de Januar i denne Bog har omtalt. Efter at denne Sag var bleven forhandlet, meente de tilstedeværende Forstandere at hun burde straffes – og – paa Forstander Frederik Christiansens Forslag med Prygl, hvis Beskaffenhed imidlertid vedtoges at henstille til Inspektoratets nærmere Afgjørelse i Henhold til Foreløbige Bestemmers § 24.

Søndagen den 11de ds. prædikede jeg og holdt Konfirmation og forrettede Barnedaab.

Grønlandske præster samlet til konvent, formentlig i 1930'erne. (Foto: John Møller, NKA).

Isen her omkring skal være daarlig paa flere Steder formedelst den faldne tykke Sne; Isen bliver nemlig tørt saaledes, at den Iis paa Strømstederne er aldeles smeltet og der ligger kun Sne men ingen Iis, og det ser ud som der er god Iis. Det er meget farlig for Fangerne; flere Fangere faldt også i Vandet paa saadanne Steder, fordi man ikke kunde see om der var god Iis eller ei formedelst den tykke Sne. Den 16de ds. døde en Fanger ved at falde i Vandet paa et saadant Sted. Ganske tidlig om Morgenen var han gaaet ud, og han var endnu ikke kommen hjem da Klokken blev 7 om Aftenen. Sildig saae man ham laae ude paa Isen, og Kateketen kørte ud efter ham, og kom hjem med ham, men han var død, frossen ihjel. Han har gaaet en halv Miil fra det Sted, hvor han har været falden, tilsidst har han ikke kunnet gaa, da hans vaade Klæder begyndte at blive frosne stive. Han laae omtrent 1 lille Miil her fra Husene. – Han var endnu levende men uden Bevidsthed, da Kateketen kom ud til ham, og da han lagde ham paa sin Slæde, og kørte, døde han. Han blev bragt i en Stue og behandlet som en Druknet, men da der ikke var Haab om Liv, blev han bragt i Ligstuen.

Søndag den 18de ds. prædikede jeg, og den foran omtalte Mand blev begravet.

Mandagen den 19de reiste jeg ned til Prøven.

Den 20de læste jeg med Konfirmanterne ved Prøven.

Den 21de prædikede jeg for de Danske, der var ved Prøven, der blandt var Assistent Elberg fra Umának. Om Eftermiddagen læste jeg med Konfirmanterne.

Den 22de forrettede jeg Brudevielse og Barnedaab. Om Eftermiddagen læste jeg med Konfirmanterne og overhørte Skolebørnene.

Den 23de ds Store Bededag holdt jeg Konfirmation ved Prøven.

Den 24de kjørte jeg hjem.

Søndagen den 25de prædikede jeg her ved Upernivik.

Den 27de reiste jeg til Kingítok for at overhøre Skolebørnene.

Samme dag reiste Pavia Qvist med min Tilladelse ned til Prøven fordi hans Moder har bedet ham at komme derned paa Besøg.

Den 28de reiste jeg til Tasiussak.

Den 29de læste jeg med Skolebørnene ved Tasiussak, navnlig med de Børn, der skulde have været her ved Kolonien til Konfirmation, men ikke kom paa Grund af Mangel paa Befordring. Børnenes Kundskab var nogenlunde tilfredsstillende.

Den 30de ds. holdt jeg Gudstjeneste ved Tasiussak og forrettede Barnedaab. Om Aftenen reiste jeg derfra, og igjennem Kássersuak kjørte jeg hjem til Upernivik.

Kommentarer

Upernivik, senere

Upernavik et bynavn.

Aukpadlartok Aappilattoq.

Kingítok Kingittoq.

Kársok Qaarsoq.

Kássersuak Qassersuaq.

Tasiussak Tasiusaq (alle fem steder var bopladser under Upernavik).

Tamp Pisk.

Foreløbige Bestemmelser Foreløbige Bestemmelser om Grønlændernes Kasse og Forstanderskaberne i Grønland af 31. januar 1872.

Lovgrundlag

Den almindelige instruks for præsterne i Grønland, 7. marts 1755; Reglement 8. april 1817 fra Missionskollegiet forlangte indberetning og dagbog.

Anvendelsesmuligheder

Dagbøgerne fortæller om præsternes arbejde og livet i almindelighed. De kan således bruges til at belyse de to folkeslags forskelligheder i levevis, sprog og traditioner samt de misforståelser og konflikter, der kunne opstå.

Grønland

Hvor findes kildetyper?

Missionskollegiets arkiv i RA og præstegældsarkiver i NKA.

Litteratur

Peder Kragh: *Udtoget af Missionair P. Kraghs Dagbog*, Haderslev 1875.

Hans Egede Saabye: *Brudstykker af en Dagbog, holden i Grønland i Aarene 1770-1778*, Odense 1816.

Søren Thuesen: *Fremad, opad. Kampen om en moderne grønlandsk identitet*, Kbh. 1988.

Niels H. Frandsen: Staver i katekismus, *Skole, Kirke, Arkiv. Festskrift til Erik Nørr*, Kbh. 2004, s. 70-83.

31. Inventarprædiken

De danske missionærer, der kom til Grønland, havde lært noget grønlandsk, men havde som regel alligevel problemer med sproget i de første år. Det blev derfor almindeligt, at missionærerne efterlod manuskripterne til deres grønlandske prædikener til deres efterfølgere, så de allerede fra deres ankomst kunne holde en prædiken på grønlandsk. Sådanne prædikener kaldtes inventarprædikener, fordi de hørte til kirkens inventar. Missionærerne holdt også gudstjenester på dansk for danskerne, men der var ikke samme behov for at gemme disse prædikener. Fra slutningen af 1800-tallet kom der flere og flere grønlandske præster, men der blev fortsat efterladt mange manuskripter til efterfølgere.

Prædiken skrevet af den grønlandske præst Christian Rosing, søndag efter påske 5. maj 1901 i Nuuk

(NKA, Seminariet i Godthåb, Prædikener af Christian Rosing 1881-1901)

Asassáka! ívangkíliúkut māna tusagkavtigut Ánáussissivta okautigâ Atâtamut autdlarnissame pissariakarssusia, autdlarune autdlatísagamiuk Anersák Iluartok, táunalo kanok sulísassok inuit ūmatāne.

Jsp ajokersugai aliasungársimáput okalugfigingmatik Atâtamut autdlarnigs-saminik, táukule aliasugtut tugpagdlersarumavdlugit uvdume ívangkíliutigut nalunaerfigai Atâtamut autdlalernerme pissariakarssusianik taúkunúnga iluakutáussusianik.

Nlgk okarpok: »mānale autdlatitsissivnut autdlalerpunga, ardlavsilokialūnīt aperingilānga: sumut píssavit? tamákuńgalo okalugfigigavse ūmatise aliasungālerput«. ajokersugkat Nlgkmult autdlarnigssā isumaliutigigdluarnek saperpāt, okauserissartagānigdlo ilisimavāt kimagkumārātik, kanordle autdlarnera ingmingnut iluakutigssaungārtok pāsismángíkatdlarpāt, matumane atortut isumaniginerugatdlaramíkik, nālangnāssusigssak kilangmītok áungasigkatdlardlugo. taimáitumik neriúngitdlat tugpatdlerautigssamik kanigtumīsassumik Nlgkap autdlarneragut ingmingnut túniússaussugssamik.

ajokersugkat aliasugtúnguit ivkua Jsp tugpatdlersarpai asangnigtorsšúvdune: “ilumōrtumigdle okarfigāvse: ilivsínut iluakutauvok autdlalerala, autdlángíkumame...

Oversættelse:

Mine Kære. I det evangelium som vi lige har hørt sagde vor Frelser, hvor nødvendigt det var med hans rejse til Gudfader, og at han ville sende Helligånden, som så ville arbejde i menneskenes hjerter.

Jesu disciple blev meget ulykkelige, da Jesus fortalte dem om sin kommende rejse til Gudfader, men for at trøste de sorgfulde, fortalte han dem gennem dette evangelium, hvor vigtig og gavnlig denne rejse var for dem. Frelseren sagde: »Nu rejser jeg hen til ham der har sendt mig, men ingen af jer har spurgt,

Hans Egedinik naqdlu'lorriornuup
nejomulujsrap 'aija' imikket. teq. 117.

Gerhard Kleists prædiken ved
Qeqertarsuaq/Godhavn 3 juli 1921 i
anledning af 200-året for Hans Ege-
des ankomst til Grønland. (NKA).

mautiit māna turagkaunt mautili .
-mikket kigliengigaluarput; kisi'ane ma-
-singuit tūiko innaortōriūput. idaruaa
me inuianatigijoprasuit tamavia ma-
-singuit tūikua niwiofigatigutalluon
tōduluwfigisymagit mautilinik ukun-
-nep. Salaga inuianatigisuk; Gulinik
nukunut tamavia; nurosiuk inuiana
-tigut tamavia; inuianatigisuk ma-
-lungnangani nymat uauvise. Sabakap
ilumōruusia. nagnaissingmut. di-
-luga. itā; mautili tūiko tenardlugitme
-naluangitōlat minitavangitōluinar-
-tat inuianatigisuk kikumjdlūnit.
tamailunik uagutōō kalāliuugut
māno auangnangarigume inuinegut
mautili tūikua niwiofigatigutōō.
Iauvisek alaulisimjdlūnit arajitōō-
-naratek. uadumime uadlorne pingar-

hvor kommer du hen? Og da jeg talte til jer om det, blev jeres hjerter fyldt med sorg«. Disciplene kunne ikke forstå Frelserens rejse, men fra Hans tidligere udsagn vidste de, at Han vil forlade dem. Men hvordan hans rejse ville få stor betydning forstod de endnu ikke, for de tænkte mere på, hvad der skete i nuet og kunne ikke skimte den himmelske herlighed. Derfor forventede de ikke at få en snarlig trøst efter Frelserens rejse.

Jesus trøstede disse ulykkelige kære disciple med stor kærlighed: I sandhed siger jeg jer: Min rejse gavner jer, hvis jeg ikke rejser ...

Kommentarer

Chr. Rosings prædiken er her gengivet i uddrag, først den originale tekst på grønlandsk, derefter den danske oversættelse. Christian Rosing var missionær i Ammassalik, Østgrønland, i årene 1904-1922.

Anvendelsesmuligheder

De grønlandske overkateketers og præsters prædikener kan benyttes til teologisk forskning. De fortæller også om lokalsamfundets daglige forhold og moral. Endvidere kan de belyse sprogets udvikling.

Hvor findes kildetyperne?

Inventarprædikenerne findes i præstegældenes arkiver samt i en del præsters privatarkiver. Desuden indeholder seminariets arkiv i NKA flere prædikensamlinger, da lærerne ved seminariet tillige virkede som præster i Godthåb/Nuuk.

Litteratur

Magnus Larsen: *Peqatigiinniaqarfik (kristelig forening) Nuuk 1908-2003*, Nuuk 2003.

Magnus Larsen: *Oqaluutsit (prædikener) 2000-2001*, Nuuk 2000.

Søren Thuesen: *Fremad, opad*, Kbh. 1988.

Henrik Wilhjelm: *De store opdragere*, Kbh. 1997.

Skolearkiv

32. Grønlandsk skoleberetning

Præsterne skulle indberette om skoleforholdene i deres distrikter til Kirkeministeriet. Skoleberetningen skulle bl.a. indeholde oplysninger om elevernes antal og alder, og om deres faglige kunnen, om kateketens duelighed som lærer og som kajakmand.

Skematisk Beretning over Skoleforholdene i Lichtenaus Præstegæld for Aaret 1922

(NKA, Lichtenau præstegæld, Kirke- og skoleberetninger, mandtalslister m.v. 1911-23)

Stedets navn: Nr. 1. Lichtenau. Folketal 132.

Lærerens navn: Pavia Lyngé f. 1875. Ansættelsesaar: 1897. Uddannelse: Seminarist. Løn 31/3 1044. Løn for næste aar 1044.

Lærerens Duelighed, som lærer: god. Som kajakmand: God. Ingen kajak. Som fanger: 0. Som økonom: meget god.

Er der Skolelokale? Dettes beskaffenhed? Ja, utæt.

Dage underviste: 146.

Børnenes Antal: under 8 Aar: 12 elever. **9-11 Aar:** 10 elever. **12-14 Aar:** 4 elever i alt 26 elever. Der var 9 drenge og 5 piger.

Antal underviste i hvert Undervisningsfag: Læsning (Stavning) 26 Skrivning 25 Retsskrivning 14 Regning 18 Bibelhistorie 14 Lærebog 10 Historie 14 Geografi 14 Naturhistorie 14.

Lærerens navn: Joh. Zemsén f. 1900. Ansættelsesaar 1921. Uddannelse: Kateketuddannet. Løn 266.40. Løn for næste Aar 266.40. Som Lærer: god. Som kajakmand: god. Som fanger: kan lidt. Som økonom: god.

Dage underviste 149.

Kommentarer

Folkeskolen i Grønland var grønlandssproget. Det danske kolonistyre respekterede fra starten ikke alene landets sprog, men også afhængigheden af fangstdyrene. Børnene fik skolens tilladelse til at tage på fangst med deres forældre. Selv kateketen, som også var afhængig af fangsten som supplement til lønnen, tog på fangst, når vejret tillod det, og underviste eleverne efter fangsten.

De grønlandske kateketer har gjort et stort arbejde i det grønlandske samfund gennem tiderne. Udover deres officielle pligter havde de stor betydning både kulturelt og som forbilleder for deres menighed. Mange af dem var kendte salme- og fædrelandsdigtere, komponister og forfattere.

Små og store bogstaver i navneordene skifter.

Stedets Navn	Indfødt 21. April 1949	Lærere			Læredagene										Andet Læse	Andet Læse samt underviste i Sjælene	Andet Læse samt underviste i Sjælene											
		Navn	Indfødsår	Uddannelse	Andet salt	Bemærkning om læsningen til Børn- mængden	Lærere i Jagt- dage	Lærere i Sjæle- dage	Uddannede i Sjæle- dage	Uddannede i Sjæle- dage	Uddannede i Sjæle- dage	Uddannede i Sjæle- dage	Uddannede i Sjæle- dage	Uddannede i Sjæle- dage				Uddannede i Sjæle- dage	Uddannede i Sjæle- dage	Uddannede i Sjæle- dage	Uddannede i Sjæle- dage	Uddannede i Sjæle- dage						
Scoresbysund	79	L. Jacobsen 1908/1910 Fredrik Sen 1911/1916	Lærere ingen	186	Sjæledage og Lærings-		3/4 - 1/4	15	7	2	19	2	19	19	18	18	19	10	10	10	10	19	19	9	19	33	26	1
Kap. John	28	Jak. Linnui 1911/1913	ingen	120	Jagt-dage	61	4	1/3 - 2/3	15	7	2	7	1	7	7	7	7	4	4	4					7	12	6	
Kap. Hope	92	Lovak. Larsen 1912/1916	Lærere ingen	195	Jagt-dage	40		2/4 - 1/4	15	7	2	22	2	22	22	22	22	8	8	8	8	22	14	22	32	59	38	9
Syd Kap.	36	Jr. Birnland 1916/1917	ingen	153		32		1/3 - 1/3	15	3	2	9	1	9	9	9	9	4	4	4	4	9		9		11		
Kap. Brewster	9																											
Talt:	244												57	57	57	57	57	26	26	26	26	37	50	23	57			

Skematisk skoleberetning fra Illoqqortoormiut/Scoresbysund ved afslutningen af skoleåret 1947/48. (NKA).

Lærebog
Kajakmand

lærebog i religion.
kateketeleverne blev undervist i kajakfangst, mens de var på seminariet.

Kateketuddannet
Seminarist

uddannet på 2-årig kateketskole.
en seminarieuddannet kateket/lærer. Uddannelsen varede 6 år, og den foregik på Kateketseminariet i Nuuk (Godthåb).

Lovgrundlag

Lov om kirke- og skolevæsenet i Grønland 1. april 1905.

Anvendelsesmuligheder

Beretningerne fortæller om skoleforholdene i datidens Grønland.

Hvor findes kildetyper?

De skematiske indberetninger findes i præstegældsarkiverne og i provstiarkivet i NKA og i Kultusministeriet/Kirkeministeriets arkiv i RA.

Litteratur

Hother Ostermann: *Den Grønlandske Missions og Kirkes Historie*, Kbh. 1921.

Finn Gad: *Grønland*, Kbh. 1984, s. 195f.

Ernst Jensen: *Langt hjemmefra*, Nuuk 2001.

33. Pensaprotokol

Alle kateketerne og lærerne førte daglig en pensaprotokol. På den måde havde man hele tiden en oversigt over kommende lektioner, og over hvad skolebørnene havde gennemgået i løbet af skoleåret. Endnu i 1940'erne blev undervisningen styret af kateketen alene, og som regel var meget af undervisningen envejskommunikation, hvor læreren/kateketen læste eller fortalte om emnet, og eleverne pænt sad og lyttede. Undervisningssproget var grønlandsk. Pensaprotokollen var med til at sikre, at pensummet blev gennemgået.

Pensaprotokol 4. klasse, Holsteinsborg [Sisimiut] Skole 1942

(NKA, Sisimiut Skole, pensaprotokoller 1940-44)

Onsdag d. 2 Sept. 1942

Fag	Gennemgaaet	Anmærk	Sign
1. grønlandsk	Læsning: Aa. Bugge Grundtvig Side 9-10		M.L.
2. grønlandsk	Schultz-Lorentzen, gram. Pag. 1		M.L.
3. Regning	Gam III del 25 Time		M.L.
4. Dansk	Bugge II del stk 1 oplæsning, spørgsmaal		E

Torsdag d. 3 Sept. 1942

Fag	Gennemgaaet	Anmærk	Sign
1. grønl	Læsning: Aa. Bugge Grundtvig Side 11-		M.L.
2. Skrivning	efter Jørgensens skrivebøger (forsæt)		J.L.
3. Regning	Gam III del 26 Time		M.L.
4. Dansk	Tavlediktat – Bugge I 1		E

Fredag d. 4 Sept. 1942

Fag	Gennemgaaet	Anmærk	Sign
1. grønl.	Læsning: Aa. Bugge Grundtvig Side 12-13		M.L.
2. Religion	Bibelhistorien: side 168-170		J.L.
3. Dansk	Stiløvelse forberedt Bugge II-1		E
4. Skrivning	efter Jørgensens skrivebøger (forsæt)		J.L.

Lørdag d. 5 Sept 1942

Fag	Gennemgaaet	Anmærk	Sign
1. grønl	Læsning, Grundtvig Side 14-15		M.L.
2. Naturhist.	Lyng: side 66-70		J.L.
3. Regning	Gam III del 27 Time		M.L.

Skoleelever fra grønlandsk skole, formentlig fra 1930'erne. (Foto John Møller, NKA).

Mandag d. 7' Sept. 1942.

Fag	Gennemgaaet	Anmærk	Sign
1. Dansk	Stiløvelser stk. I oversættes mlt.		Mly
2. Regning	Gam III del 28 Time		M.L.
3. Skrivning	skønskrivning		M.L.
4. grønlandsk	Læsning. – Bugge: Grundtvig pag. 16-17		Mly.
5. Historie	Forberedelse til Eskimoiske Historie		Mly.

Tirsdag d. 8' Sept. 1942

Fag	Gennemgaaet	Anmærk	Sign
1. Grønlandsk	Bugge: Grundtvig pag. 18-21		Mly
2. Grønlandsk	Tavlediktat		Mly
3. Dansk	Bugge II 1 afsluttet, II 3 og 4 a forberedt		E

Kommentarer

I begyndelsen af 1940'erne fandtes ingen grønlandske undervisningsbøger, som var lavet af grønlænderne selv. De undervisningsbøger, der blev benyttet i de grønlandske skoler, var oversættelser af andre landes bøger især af danske undervisningsbøger. En stor del af dem var trykt på seminariets bogtrykkeri i Nuuk.

Følgende bøger er nævnt i den gengivne pensaprotokol:

- Aage Bugge: Grundtvig: danskiniik ekêrsaissok perorsaissordlo. Nûk: ilîniarfigssûp nakitertitai, 1935. – 80 sider, [Godthåb: Godthaab Seminarium, 1935].
Oversat titel: Grundtvig, som vækkede og opdragede danskere.
- Aage Bugge: Dansk læsebog for grønlandske skolebørn/af Aage Bugge. 1.-4. udgave. – Godthåb: Godthaab Seminarium, 1926-52. – 2 bind.
1. del.- 1926 – 83 sider
2 del. – 1928 – 130 sider
- Mikael Gam: Kisitsiniutit. Nûk: Godthaab Seminarium 1928-35
3 bind Oversat titel: Regnebog.
- Jørgensens skrivebøger formentlig H.St. Jørgensen: Vejledning til forberedende Skriveøveser ved Læse-Skrivemetoden, Kbh. 1902.
- Augo Lyngé: Ūmasunik ilîniutit: mêrkat atuarfiáne, Nûk [Godthåb]: Godthaab Seminarium, 1935. – 114 sider
Oversat titel: Zoologi
- Bendt Lyngé: eskimût ingerdlausíánik okalugtuat. Nûk. Godthaab Seminarium 1942. 56 sider Oversat titel: Eskimoernes historie.
- C.V. Schultz-Lorentzen: Kalâtdlit okausînik okausileríssutit. Nûk. Godthaab Seminarium 1929-26. Oversat titel: Grønlandsk grammatik.
- Sign. den lærers initialer, der havde den pågældende time.

Lovgrundlag

Lov om kirke- og skolevæsenet i Grønland 1. april 1905.

Anvendelsesmuligheder

Pensaprotokollerne giver kendskab til tidligere tiders undervisningsmetoder og til de bøger, der blev benyttet i undervisningen. Endvidere kan man se, om læseplanerne blev overholdt. Pensaprotokollerne belyser den grønlandske folkeskoles udvikling, både før og efter 2. verdenskrig.

Hvor findes kildetypen?

Pensaprotokollerne findes i præstegældsarkiverne og i skolearkiverne i NKA.

Litteratur

- Finn Gad: *Grønland*, Kbh. 1984, s. 195f.
Ernst Jensen: *Langt hjemmefra*, Nuuk 2001.

Forstanderarkiv

34. Dobbeltsproget forhandlingsprotokol

Forstanderskaberne (Misigssuissut) blev forsøgsvis oprettet af inspektør i Sydgrønland H.J. Rink og seminarielærer Samuel Kleinschmidt i 1857-62. Formålet var at give grønlænderne et demokratisk ansvar. Forstanderskaberne er det første eksempel på lokalt selvstyre i Grønland og formentlig i hele det arktiske område. Medlemmerne bestod af lige mange grønlændere og danskere. Forstanderskaberne omfattede en hel koloni. De tog sig af sager vedrørende understøttelse, og de var domstol i sager, der kun angik grønlændere. Forstanderskabets forhandlingsprotokol blev ført både på grønlandsk og dansk. Det var som regel præsten eller kolonibestyreren, der måtte oversætte til begge sprog. Forstanderskaberne blev afløst af kommuneråd samtidig med indførelsen af Landsrådet i 1911. Kommunerådsmedlemmerne var grønlændere, og forhandlingsprotokollerne blev skrevet på grønlandsk. I nogle tilfælde er der en dansk oversættelse af hensyn til den danske inspektør/landshøvding, der var født formand for Landsrådet indtil 1979.

Dobbeltsproget forhandlingsprotokol for forstanderskabet i Ilulíssat/Jakobshavn 1880

(NKA, Ilulíssat/Jakobshavn Forstanderskab, forhandlingsprotokoller 1872-1910)

Ukiok 1880. Jûnip uvdl. 5 Ilulíssane misigssuissut ilerkumissut atautsimîput. Sujuligtaissuat palase Rasmussen autdlarsimangmat niuvertok Viggo Møller siuligtaivok. Ilaussut ukûput:

Nakorsak Haven, niuvertugssak Juncker, pârsissut Isak Hansen, Mikael Hansen, Johan Reimer niuvertokarfingmilo kivfat siulerssortât Johannes Siegstad, táuna okalugtigât.

Ukiormut nâsimassumut nautsorssûtít sujuligtaissup nivtarêramigit misigssuissokatigîtldo akîtsogakartut 134 kr.nit 64ø.nik okalokatigilerput.

Misigssuissut ukiormut matumunga sulinerata kingunera ajúngingitsok okautiginekarêrmat, pârsissut isumakatigêrkunekarput kanok iliornigssamingnik kingumut taimaisítailiorniardlugo.

Aar 1880 den 5. juni afholdt Jacobs-havn Forstanderskab sit ordinere Møde. Da Formanden var fraværende (Hr. Pastor Rasmussen) overtog Kolonibestyrer Viggo Møller Ledelsen af Forhandlingerne.

Tilstede ved Mødet vare følgende Læge v. Hagen, Volontør Juncker, PârsissoK Isak Hansen, Michael Hansen, Johan Reimer og Formand Johannes Siegstad som Tolk.

Efterat Formanden havde fremvist Regnskabet for afvigte Aar, der viste en af Underbalance af 134 Kr 64 Øre skred man til Forhandlingerne.

Efterat man havde beklaget det daarlige Resultat af Forstanderskabets Virksomhed iaar, anmodedes Forstanderne om at tage under Overvejelse, hvad der burde gøres forat forhindre en Gjntagelse heraf.

Læge v. Haven mente at Erhververe som i den gode Fangetid ikke viste

Nakorsak v Haven isumavok
piniartut ajorsarnángitsume
ilevkáungitsut ukiúkutdlo
misigssuissokatigît aningaussautainik
inûssutekartartut
perdlernavêrkutitortunut
ilángutitaussariakángíssasugalugit.

Tamarmik isumakatigîgput
matumínga ilevkârfik –
»Sparekasse« – inuit atortaruníko
iluakutigíssagaluarpât; isumakarput
nunane pisiniarfilingne
nálagaussunut ajorsarnángitsume
ilevkârsínáungitsut akigssarsiaisa
ilait torkortariakarasugalugit
ilevkârfingmutdlo
agdlagtariakarasoralugit.

Tamána pivdlugo misigssuissut
tamarmik nalunaerut pisiniarfingnut
ivertitagssak inerpât imáitok:

Piniartut pigissamingnik
ilevkârsínaingitsut perkunekarput
misigssuissut atautsimînermingne
1880 Jún. Uvdl. 5 de
isumakatigîgdlutik perkussait
migssiliordlugit imáitumik:

Piniartok nalingínak tunisissarângat
Kr. mardluk akigssarsivdlune
amerdlakatinginik akigssarsivdlune,
akigssarsiaisa agfât ilevkârfingmut
torkortarkuvât ajorssardluarnartok
nagdliutserdlugo ilungersortumik
aulajangerniardlutik aningaussanik
táukunínga tigusissarkunagit, uvdlut
kavsínguit sila ajokutigalugo
anguvdluarsínáungíkaluarpata.
Kisiáne taimáitok
piniutigssarsiniartokarângat
atissagssarsiniartokarângat
igdlumutdlo
kissugssarsiniartokarângat
tigusissarsínausáput.

Perkússutinik táukunínga
maleruángitsokarângat, táussuma

Sparsommelighed og om Vinteren var
Kolonikassen til Byrde burde udeluk-
kes fra Fattighjælp.

Alle vare enige om at Benyttelsen
af Sparekassen absolut maatte lede til
et gunstigt Resultat for Befolkningen.
Man mente at Bestyrerne for de for-
skjellige Handelpladser, burde for de
Personers Vedkommende, som ikke
kunde holde tilraade med deres Mid-
ler, tilbageholde et vist Beløb af de
Produkter, som de i den gode Fange-
tid indleverer paa Handelen, og ind-
sætte samme i Sparekassen.

I den Anledning udfærdigedes af
samtlige Medlemmer et »Manifest«
til opslag i de forskellige Boutikker,
saalydende:

»De Erhververe, som ikke kunne
holde tilraade med deres Eiendele, ere
ifølge Forstanderskabets Bestemmel-
ser underkastet følgende Betingelser,
som eenstemmig er vedtaget paa Mø-
det den 5. juni 1880.

Enhver Erhververe der indleverer
Produkter til over 2 Kroners Værdi
har man bestemt at tilbageholde halv-
parten af til Indsættelse i Sparekas-
sen, til den virkelige Trangtid begyn-
der, og aldeles holde paa at disse Pen-
ge ikke røres selv om det i nogle Dage
ikke er egentlig godt fangeveir. Dog
kan en Undtagelse ske saafremt Fan-
gerne anvende deres Midler til Fange-
redskaber, nødvendige klædnings-
stykker og Træmaterialer til deres Bo-
liger.

Enhver der ikke følger disse Be-
stemmelser, vil under alle Omstæn-
digheder udsætte sig for at Vedkom-
mendes Navn bliver opslaaet i Butik-
ken og at Ingen vil hjælpe dem naar
den trange Tid kommer.«

arka pisiniarfingmut
nalunaernekartugssauvok.
ajorssarnartumilo ímaka
ikiortigssaerúkumârpok.

Kingorna Ilulíssane kajartornermut
ilíniartitsinek okalúserât.
Nalunarungnaerpok mána tikitdlugo
ajúngitsumik kingunekarsimángitsok.

Isumasíput pinerrarigsok
ilitsersuissúngortíkumadlugo
táussumunga kajartortugssat
ungasínerussumut nagsartarkuvdlugit
ilitsersorkuvdlugitdlo
pinerrarigsúngortíniardlugit.
Okautiginekarpok mânimio ukiut 2
tamatumínga najuisimassok
perkigdlunilo atilik Mikael Reimer-
mik, táuna inokatiminut ajokutaus-
sarsimakaok ukiune táukunane 2ne
inúgssutigssaminik nâmerdluínak
pissarsimángíname inokatiminutdle
ajokutâgínardlune. Taimaingmat
isumasíput káinamik piniutinigdlo
tuniumavdlugo.

Ãma isumakatigíput
uvigdlarnerpassuit mânimitut
Dísignatiúnit nâpertordlugit tamâne
piniússaussariakángitsut, táuko
avkutigssakalerpat nunamingnut
piniartigssamínut
autdlartitaussariakartut.

Atâmut erkânutdlo pârsissutut
suliagssane pâriernerdlugdluínarmago,
ukiákut atautsimínigssamingne táuna
misiligdluartugssaorkuvdlugo.

Derefter kom Kajakskolens Virk-
somhed ved Jacobshavn paa Bane.
Det viste sig at saaledes som denne
hidtil er drevet ikke fører til det forøn-
skede Resultat.

Det besluttedes at overlade Ledel-
sen heraf til en dygtig Fanger, der
kunde medtage Lærlingene paa læn-
gere Toure og oplærer disse til dygti-
ge og flittige Erhververe.

Der paa pegedes at her ved Stedet i
Løbet af 2 Aar har opholdt sig, et ungt
og kraftigt Menneske ved Navn: Mik-
kel Reimer, som har faldet Samfundet
til Besvær; idet han slet ikke i dette
Tidsrum har erhvervet noget til Livs-
ophold, men stadig været sin Familie
til Byrde. I den Anledning besluttedes
at udruste ham med Kajak og de dertil
hørende Redskaber.

Man vare ligeledes enige om, at det
store Antal af Enker her ved Stedet
som ifølge Designationen af Mand-
talsbogen ikke have Forsørgelsesret
hersteds burde sendes Lejlighedsvis
til de Loger hvor de vare Forsørgelses-
berettigede.

Da Formanden ved Atane og dettes
Udepladse saa fuldstændig har mis-
forstaaet sin Stilling som Parsissok,
har man været enige om at der ved Ef-
teraarsmødet nærmere burde tage fat
paa denne Sag.

Da Intet videre var at forhandle
hævedes Mødet samme Dag Kl. 6¹/₂.

Oqalûtigissagssaerúkamik soraerput uvdlok táuna nal. 6¹/₂.

Kolonien Jakobshavn, den 5de Juni 1880

M Hansen Chr. Haven
Isak Hansen

Juncker
Joh. Reimer

Viggo Møller

De grønlandske medlemmer af forstanderskaber og kommuneråd skulle sørge for lov og orden på deres boplads. De blev derfor udstyret med en kasket med det grønlandske våben som tegn på deres værdighed. (NKA).

Kommentarer

Afvigte	foregående.
Atâne	boplads ved Ilulissat.
Kajakskolen	undervisning i kajakroning og fangst, hvor en dygtig fanger oplærte faderløse til at blive selvhjulpne samfundsborgere.
Misigsuissut	»dem som undersøger«, den grønlandske betegnelse for forstanderskabet som helhed.
Pårsissok	»den der passer stedet«, den grønlandske betegnelse for forstanderen.

Lovgrundlag

Foreløbige Bestemmelser om Grønlændernes Kasse og Forstanderskaber i Sydgrønlands Inspektorat af 7. maj 1862. Foreløbige Bestemmelser om Grønlændernes Kasse og Forstanderskaber i Nordgrønlands Inspektorat 1. maj 1863, 27. maj 1908 og 18. maj 1910.

Anvendelsesmuligheder

Forstanderskaberne og kommunerådene er de første politiske instanser, hvor grønlænderne var med til at bestemme udviklingen i deres land. Forstanderskabs- og kommunerådsprotokollerne viser tidens retsudvikling, samt giver

mulighed for at sammenligne grønlændernes daværende holdning til sociale forhold med nutidens holdning.

Hvor findes kildetypen?

De dobbeltsprogede forhandlingsprotokoller findes i forstanderskabsarkiverne i NKA.

Litteratur

Jan Kanstrup: *Taama allappugut Ilulissani piniartut – om Forstanderskaberne og tørveskærsagen i Jakobshavn*, Nuuk 1984.

Jan Kanstrup & Steen Ousager: *Grønlandsarkiver*, Nuuk 1987.

Kåle Rosing: Jakobshavns forstanderskabs virke i årene 1863-1900, I-IV, Tidsskriftet *Grønland* 1966, s. 251-56.

Ane Marie B. Pedersen: Sult og Trangstider i Vestgrønland fra år 1700 til 1900, Tidsskriftet *Grønland* 1998, s. 223-46.

35. Repartitionsliste

Repartition betyder forholdsmæssig fordeling. Forstanderskabets indtægter stammede fra Den Kgl. Grønlandske Handel, der indbetalte 25% (senere 20%) af det beløb, som fangerne ifølge KGHs regnskab havde solgt skind, spæk m.m. for. Af beløbet gik $\frac{3}{4}$ til kolonikassen, og $\frac{1}{4}$ til fælleskassen, der dækkede hele inspektoratet.

I 1872 blev det bestemt, at kolonikassens overskud skulle fordeles mellem fangere, der ikke havde modtaget fattighjælp. Forstanderskabet udarbejdede derefter hvert år en liste over fangerne, som blev delt i gode, middelgode og dårlige fangere. Desuden fik fangerne parter for at eje en konebåd og hundeslæde, for opsparing i sparekassen samt en part for hvert familiemedlem. Når alle parterne blev lagt sammen og divideret op i overskuddet, kunne man se, hvor meget hver part var værd og dermed, hvor meget hver enkelt fanger skulle have udbetalt. Repartitionen blev afskaffet af Landsrådet 18. juli 1946.

Repartitionsliste for Egedesminde og Manîtsok i 1906

(NKA, Asiaat/Egedesminde Forstanderskab, Repartitionslistor 1885-1910)

1.

Repartition Liste 1906, d. 28. Maj.

<i>Navne.</i>	<i>1. Klasse</i>	<i>2. Klasse</i>	<i>3. Klasse</i>	<i>Forøger</i>	<i>Hundebåd</i>	<i>Svær.</i>	<i>Eget Skind</i>	<i>Slæde</i>	<i>Falt</i>	<i>Pr.</i>	<i>Pro.</i>
<i>ved Egedesminde og Manîtsok.</i>											
<i>Jan Brandt.</i>	3.			4.		2.	9.		9.	9	00
<i>Wille Brandt.</i>	3.			5.		2.	10.		10.	10	00
<i>Mathias Berthelsen.</i>	3.							3.	3.	3	00
<i>Wilhelm Thorin</i>	3.			6.				9.	9.	9	00
<i>Lars Stork</i>		2.		3.				5.	5.	5	00
<i>Johannes Olsen</i>	3.							3.	3.	3	00
<i>Petter Brandt</i>		2.		2.				4.	4.	4	00
<i>Kjøl Ostermann</i>			1.	2.				3.	3.	3	00
<i>Axel Ostermann</i>			1.	3.				4.	4.	4	00
<i>Kathaniel Delager</i>			1.	6.				7.	7.	7	00
<i>Mia Emil Brandt</i>		2.						2.	2.	2	00
<i>Pavia Glasen</i>			1.	6.				7.	7.	7	00
<i>Pavia Sidsønsen</i>			1.	1.				2.	2.	2	00
<i>Peter Ostermann</i>			1.	1.				2.	2.	2	00
<i>Gudmund Frederiksen</i>			1	2				3.	3.	3	00
<i>Jørgen Seiler</i>	3.			5.	4.		12.		12.	12	00
<i>Peter Seiler</i>	3.							3.	3.	3	00
<i>Petter Nielsen</i>	3.			5.				8.	8.	8	00

Kommentarer

Fattighjælp bestod af naturalier, spæk, skind m.m.
KGH Den Kgl. Grønlandske Handel.

Lovgrundlag

Foreløbige Bestemmelser om Grønlændernes Kasse og Forstanderskaber i Sydgrønlands Inspektorat 1862 og Foreløbige Bestemmelser om Grønlændernes Kasse og Forstanderskaberne i Nordgrønlands Inspektorat 1863, revideret i 1872.

Anvendelsesmuligheder

Repartitionslisterne kan bruges til at vurdere den enkelte fangers evner over en længere periode, og udviklingen/nedgangen i brugen af konebåd og slæde, ikke alene for hver boplads, men på individuelt niveau.

Hvor findes kildetyperne?

Repartitionslisterne findes i forstanderskabernes og kommunerådsarkiver i NKA.

Litteratur

H.C. Petersen (red.): *Kalaallit Oqaluttuarisaanerat 1925p tungaanut* [Grønlændernes historie indtil 1925], Kujataata Naqiterivia 1987.

Øvrige arkiver

36. Radioavis

I 1925 fik Grønland radioforbindelse til Danmark, og i august startede Grønlands Radioavis. Nyhederne blev udvalgt i Grønlands Styrelse i København og

Grønlands Radioavis

Kolonien Godhavn, den 25 Marts 1929

Fra København d. 21, 22 og 23 Marts 1929.

Isforholdene er stadig vanskelige og forværres af vedvarende Taage. Paa Sejerø er Situationen ved at blive kritisk. Kul og Proviant er ved at udgaa. Flyverne kan ikke hjælpe grundet paa Taage. Bornholmerdamperen "Hammershus" er strandet igaar i Taage paa Sønder Røse i Sundet, den er læsk.

Galaforestillingen i Oslo Nationalteater iaftes forløb meget festligt under stor Begejstring for det unge Par. Efter Vielsen idag var Ovationerne om mulig endnu stærkere end igaar. Iaften rejser det unge Par til Udlandet.

Paa samme Tid som Galaforestillingen nedbrændte et fire Etagers Værelse i Oslo totalt. Skaden andrager flere Millioner.

Igaar var der stor Debat om Forfatterhonorarerne i Folketinget. Der var stillet Forslag om at stryge Thit Jensen og Bergstedt, men ved Afstemningen var der alligevel Flertal for at bibeholde Understøttelsen til dem.

Marskal Foch døde igaar, 77 Aar gl. Der er Landsorg i Frankrig.

Gertrud Rask afgik imorges til Julianehaab. Passager Telegrafist Larsen.

Gustav Holm afgik til Frederikshaab, Passagerer, Udstedsbestyrer til Arsurk, Korpsmatros Jensen med Hustru og 2 Børn.

Efter at Isbrydere har brudt Isen paa en Del Provinshavne, forsøges Ruterne atter genoptaget.

Jubelen efter Vielsen i Oslo igaar var øredøvende, desuden var der Kanonsalut og Sirenehylen. Ved Afrejsen om Aftenen var det om muligt værre.

Højesteretsagfører Liebe er død, 68 Aar gl af et Hjerteslag efter Influenza.

Marskals Fochs Begravelse bliver storstilet. Han bisættes i Pantheon Søndag, og Mandag anbringes Kisten i Triumfbuen. Presidenten, Clemenceau og Kong Albert har aflagt Visit hos Enken, til hvem det strømmer ind med Kondolencer og Blomster.

De mexikanske Oprøreres Over-General Jesus Aguirre er fanget og skudt.

Ved Finanslovens tredje Behandling igaar stillede Højre et Ændringsforslag om Bevilling af 7 Millioner Kr til Forsvaret, for at den saboterede Forsvarslov af 1922 kunde virke efter sin Bestemmelse. Forslaget blev nedstemt af de andre Partier, hvorefter Højre erklærede ikke at kunne stemme for Finansloven. Ved Afstemningen stemte kun 45 Venstre for, medens 52 Socialdemokrater stemte imod Loven. De Radikale stemte ikke. Herefter erklærede Madsen-Miygdal, at Afstemningen selvfølgelig vilde faa politiske Konsekvenser. Han henvendte sig imorges til Kongen, og Resultatet meddeltes Folketinget Kl 1. - Opløsning af Folketinget og Udskrivning af Valg. Dagen er endnu ikke bestemt antagelig en Dag sidst i April.

sendt til Grønland, hvor de blev maskinskrevet og omdelt til kolonibestyrere, assistenter m.fl. og desuden ophængt på opslagstavler til almindelig læsning. De blev også oversat til grønlandsk. Denne type radioaviser på papir fandtes indtil slutningen af 1950'erne. Grønlands Radio blev oprettet 1958 og overtog derefter nyhedsformidlingen.

Radioavisen bragte overvejende nyheder fra Danmark og udlandet, men også i et vist omfang fra Grønland. Disse handlede især om vejret, skibsafgange og passagerer.

Radioavis for den 21., 22. og 23. marts 1929

(NKA, Nordgrønlands Inspektoratsarkiv, Grønlands Radioavis 1929)

Kommentarer

Radioaviserne dækkede som regel en enkelt dag. Det her viste eksempel omfatter dog torsdag til lørdag, og blev modtaget i Grønland mandag.

Det unge par, der blev viet, var Norges kronprins Olav, der blev gift med prinsesse Märta. Kong Albert var konge af Belgien.

Anvendelsesmuligheder

Radioaviserne fortæller dels, hvad man i Danmark mente beboerne i Grønland – danske og grønlandere – skulle have af oplysninger om begivenheder uden for Grønland. Dels fortæller de – sammen med aviserne – hvilke oplysninger man havde til rådighed i Grønland om, hvad der skete i den øvrige verden.

Hvor findes kildetypen?

Radioaviserne findes i NKA, dels i inspektoratsarkivet, dels i mindre omfang i kolonibestyrerarkiver. Desuden findes manuskripter til Grønlands Radios radioaviser til 1986.

Litteratur

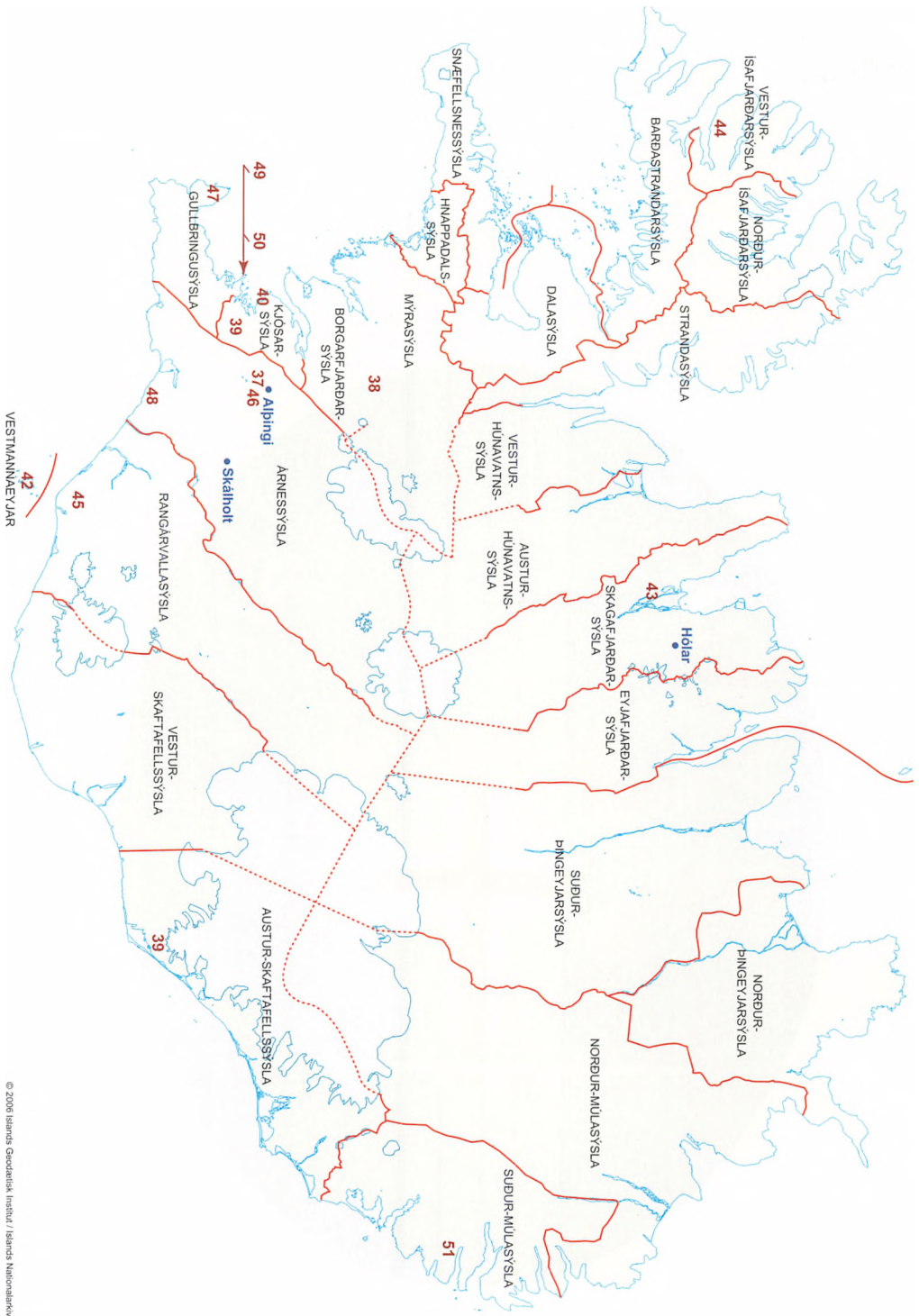
Per Danker: *Tele 75. 1925-2000 Tele Greenland*, Nuuk 2000.

Peter Frederik Rosing og Marianne Stenbæk: *Radiormiut – Kalaallit Nunatta Radioa 1958-1998 = Grønlands Radio = Radio Greenland*, Nuuk 1998.

Island

Våbenskjold for Kongeriget Island. Skjoldet stammer fra Den islandske ambassade i Københavns arkiv i Nationalarkivet. (Foto Áslaug Arna Stefánsdóttir. (PÍ)).

© 2008 Íslands Geodætískt Institut / Íslands Nationalarkív

På kortet vises sysseлиндelingen i Island fra slutningen af 1700-tallet, samt bispesædernes og Altingets placering. Numrene angiver den geografiske placering af kildeeksemplerne. (Kortet er tegnet af Benedikt Jónsson (þf) på grundlag af kort fra Landmælingar Íslands (Geodætisk Institut).

Indledning Island

Island er et relativt ungt samfund, etableret af norske søfolk i 870'erne. I 1262-64 indgik Island en kontrakt med den norske konge Håkon Håkonson og blev norsk skatland. Fra 1381 var Island en del af det dansk-norske rige. Ved freden i Kiel i 1814 forblev de norske skatlande, Island, Færøerne og Grønland, under dansk styre, et forhold, der for Islands vekommende ophørte gradvist fra 1904 og helt med Islands selvstændighed i 1944.

Fra begyndelsen var Altinget det centrale styrelsesorgan i Island. Det blev oprettet i år 930 som et fælles tingsmøde for hele landet, under godernes ledelse. Efter at Island var blevet norsk skatland, ændredes Altingets funktion, ved at godernes magt blev afskaffet, og kongelige embedsmænd, lovmænd og selselmænd overtog magten i kongens navn. Lovgrundlaget for skatlandet Island var Jónsbók, der var vedtaget i 1281 og baseret på de norske landskabslove fra 1274.

Efter reformationen lå den overordnede administration i København hos de regeringskollegier, som til en given tid stod for dette sagsområde. Lensmanden var den øverste kongelige embedsmand indtil enevældens indførelse i 1662, hvorefter landet blev et amt i det danske rige. Den administrative ændring blev dog først aktuel ved lensmand Henrik Bjelkes død i 1683. Stiftamtmanden sad i København og kom kun en sjælden gang til Island. Amtmanden var fra 1688 hans fuldmægtig i Island og udførte alle hans embedspligter og var ansvarlig for forvaltningen i landet. I 1770 flyttede stiftamtmanden til Island og var indtil 1873 landets øverste kongelige embedsmand. Herudover var landet fra 1770 inddelt i to amter, Syd- og vestamtet under ledelse af stiftamtmanden, og Nord- og østamtet, som styredes af en særlig amtmand. I 1787 blev Vestamtet gjort til et særligt amt med egen amtmand.

Landfogeden var fra 1683 den øverste myndighed inden for finansforvaltningen og ansvarlig over for Rentekammeret. Efter Reformationen blev Altinget, nu kaldet Øxarárting, hovedsagelig et retsmøde; dog var det indtil 1662 stadigvæk muligt at fremlægge og vedtage lovforslag. Altinget blev nedlagt i år 1800 og erstattet af en Landsoverret i Reykjavík. Fra 1661 til 1920 var Højesteret i København også øverste retsinstant for Island. I 1845 blev Altinget genoprettet som et rådgivende ting, men det var først med den islandske grundlov af 1874, at Altinget fik lovgivningsmagt igen. Det ældste Alting havde ikke noget særligt arkiv. I Nationalarkivet eksisterer der en samling dokumenter kaldt »Øxarártings arkiv«. Dette er en samling dokumenter fra forskellige embedsmænd, lovmænd og altingskrivere samt forskellige afskrifter af ting- og domprotokoller.

I 1871 vedtog Rigsdagen i København en lov om Islands statsretslige stilling i det danske rige. Blandt ændringerne var, at stiftamtmandsposten blev afskaffet, og at der i stedet blev oprettet et embede som landshøvding. Landshøvding-

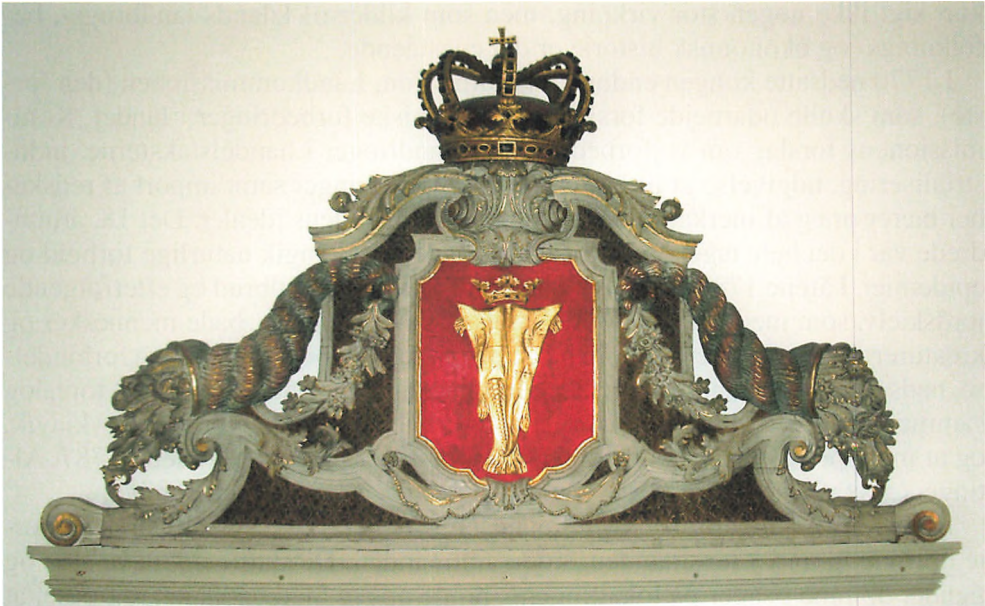
gen havde mere magt end stiftamtmanden, men han var stadigvæk ikke ansvarlig over for Altinget. I 1904, da Island fik hjemmestyre, blev landshøvdingen afløst af en minister for Island, bosat i Reykjavík og ansvarlig over for Altinget.

Perioden 1904-1918 var præget af islandske forsøg på at opnå øget islandsk selvstændighed. I 1907 besøgte kong Frederik VIII Island, og i den forbindelse nedsatte han et udvalg, som skulle lave et udkast om lovændring af landenes statsretslige stilling, men udkastet blev forkastet af Altinget i 1909. Fanesagen var en af de sager, som islændingene gik meget op i. I 1915 fik Island eget flag til brug indenlands og på skibe, der sejlede i islandske farvande. Fra Islands side ønskede man ikke at skulle bruge Dannebrog på islandske skibe, der sejlede uden for islandsk søterritorium. Da kongen blev anmodet om at tillade brugen af det islandske flag også i denne sammenhæng, blev det gjort klart, at der var ønsker om at finde løsninger ikke bare på denne ene sag, men på hele selvstændighedssagen. Som følge af dette blev der nedsat et udvalg bestående af 4 medlemmer fra hvert land. Resultatet blev lov nr. 39 af 30. november 1918, med virkning fra den 1. december samme år, den såkaldte Forbundslov. Ifølge den var Island nu en suveræn stat i personalunion med Danmark.

Ifølge Forbundslovens § 16 skulle der oprettes et Dansk-Islandsk Nævn på mindst 6 personer, halvdelen udpeget af Rigsdagen og halvdelen af Altinget. Nævnet skulle drøfte alle lovforslag, der vedrørte de områder, som Forbundsloven omfattede, inden de blev forelagt Rigsdagen og/eller Altinget. Nævnet mødtes på skift i de to lande, men hver afdeling holdt også egne møder. Nævnet blev nedlagt fra islandsk side i 1944 og i 1950 fra dansk side. Med Forbundsloven blev også det finansielle forhold mellem landene ordnet. Det danske finansielle bidrag til Island ophørte, og Danmark betalte et engangsbeløb på 2 millioner danske kroner, som skulle deles i to fonde, som ifølge Forbundslovens § 14 skulle styrke den åndelige forbindelse mellem Danmark og Island, fremme islandsk forskning og videnskab, og yde støtte til islandske studerende. Den islandske fond blev forvaltet af Islands Universitet (*Sáttmálasjóður*), og den danske fond hørte under Undervisningsministeriet. Ifølge Forbundsloven skulle Danmark fortsat tage sig af udenrigs- og fiskerisager på Islands vegne. Denne ordning blev de facto afbrudt ved den tyske besættelse af Danmark i 1940 og de jure ved Islands selvstændighed i 1944. Danmark oprettede i 1920 et gesandtskab i Reykjavík, dette hørte dog under Statsministeriet og ikke Udenrigsministeriet.

Den kirkelige administration blev varetaget af biskop og præster. Fra middelalderen havde der været to bispedømmer i Island, Skálholt og Hólar. Fra 1800 blev bispedømmerne lagt sammen, og biskoppen over Island fik sæde i Reykjavík. Islandske præsters embedsopgaver var de samme som de andre præsters i det danske rige. Herudover førte de islandske præster såkaldt sognemandtal. Denne funktion blev pålagt dem i forordning om husbesøg af 27. maj 1746.

I 1602 oprettede kong Christian IV en monopolhandel på Island. Handelen blev forpagtet ud til forskellige handelskompagnier, som drev handelen med svingende succes, og et par gange måtte kongen selv overtage den og drive den

I 1593 fik Island et signet, som skulle påtrykkes alle dokumenter for at sikre deres autenticitet. På signetet var der et billede af en uflækket torsk med indskriften Sigillum Insulae Islandiae. Fra Christian 4's tid stammer en version af dette våben med en flækket torsk med krone. Dette våben blev brugt ved trykning af bøger fra Skálholt i 1688 og i forskellige altingsbøger. Det her viste våbenskjold stammer fra Danske Kancelli og findes nu i Rigsarkivet. Den flækkede torsk er her gengivet med heraldisk guld, men burde være heraldisk sølv (Foto: Peter Wodskou).

for egen regning, som for eksempel i perioden 1759-63. Det sidste kompagni, der drev monopolhandel på Island, var Det kongelige, octroierede almindelige Handels Kompagnie i Kjøbenhavn, som drev handelen fra 1764, og indtil kongen igen måtte overtage driften i 1774. Handelen blev på kongens hånd indtil 1787, da han ophævede denne form for handel og indførte frihandel på Island.

Islands økonomi var i førindustriel tid afhængig af eksterne faktorer som vejr og natur. I slutningen af det 17. århundrede var landets økonomiske tilstand så dårlig, at kongen nedsatte en såkaldt Jordbogskommission, som skulle undersøge situationen og fremlægge forslag til forbedringer. Der var udpeget to kommissarer, professor Árni Magnússon og vicerovmand Páll Vidalin, som rejste til Island i 1702 for at udføre undersøgelsen. Den kom til at bestå af tre forskellige, dog beslægtede, projekter. Det første og største var udarbejdelsen af en jordbog over alle gårde i Island. Den blev udført i årene 1702-14 og indeholder detaljerede beskrivelser af alle landets gårde, størrelse, besætning, goder m.m. Kommissionens andre projekter blev udført i 1703. De bestod af en folketælling og en kreaturtælling. Folketællingen er verdens ældste bevarede folketælling, hvor man på fuldstændig vis optæller og registrerer en hel befolkning med navn, alder og stilling. Jordbogskommissionens arbejde havde på

kort sigt ikke nogen stor virkning, men som kilder til Islands landbrugs-, befolknings- og økonomisk historie er det enestående.

I 1770 nedsatte kongen endnu en kommission, Landkommissionen (den første), som skulle udarbejde forslag til økonomiske forbedringer i landet. Kommissionens forslag om vejforbedringer, forandringer i handelstaksterne, industrialisering, udgivelse af litteratur om jordforbedringer samt import af redskaber bærer præg af merkantilismens og oplysningstidens idealer. Det 18. århundrede var i det hele taget hårdt for Island både, hvad angik naturlige forhold og epidemier. I årene 1783-84 blev landet ramt af et vulkanudbrud og efterfølgende jordskælv, som medførte stor ødelæggelse og mange døde, både mennesker og kreaturer. For at finde en løsning på de problemer, der opstod i denne forbindelse, nedsatte kongen endnu en Landskommission (den anden), som bl. a. foreslog sammenlægning af bispedømmerne, at bispesædet skulle flyttes til Reykjavík, og at monopolhandelen skulle afskaffes. Forslaget blev virkelighed i 1787. Altingets afskaffelse kan også ses som en følge af kommissionens forslag.

Efter reformationen blev sysselmandsembedet styrket. Sysselmændene hørte oprindelig under lensmanden, siden amtmanden. De skulle opkræve skat og tiende, dømme i sager på lokaltingene, holde opsyn med handelen, og påse, at regler om vægt og priser blev opretholdt. Sysselmændene havde mødepligt ved Altinget. Fra 1600- og 1700-tallet blev mange forordninger vedtaget, hvori man regnede med sysselmændenes deltagelse i kommunale anliggender, og det blev indskærpet i artikel 6 i en kongelig resolution fra 11. april 1781, hvor repsstyrerne blev befalede at rette sig efter sysselmændenes ordrer og forholdsregler om forsørgelse af fattige. Sysselmanden havde ifølge den kongelige resolution fra 1781 den afgørende myndighed i kommunale anliggender. Sysselmændene førte protokoller, dom- og tingbøger, men har nok anset disse som deres egne private bøger. I nogle tilfælde opstod den sædvane at afhænde »arkivet« til efterfølgeren, men det var først med kongelig resolution af 29. marts 1727 om, at sysselmænd skulle have fast bopæl i deres syssel, at der blev dannet grundlag for opbygning af et arkiv ved hvert embede.

En rep (kommune) (*hreppur*) er den mindste forvaltningsenhed i Island. Den er et forsørgelses-, samforsikrings- og samarbejdsområde. Efter 1271 udgjorde repen også en jurisdiktion. Sogn og rep er to vidt forskellige administrative områder. Grænserne er kun sjældent sammenfaldende. En rep kan f.eks. omfatte dele af flere sogne. Repernes oprindelse er uvis, men man regner med, at de næsten går lige så langt tilbage som Islands bosættelse, og at de har rødder i den fælles varetagelse af interesser, ligesom handeslgilderne i Europa. Den ældste kilde, der vidner om repers eksistens, er Tiendeloven fra 1096, som er den ældste lov i Island angående kommuneforvaltning.

Hver rep var en geografisk enhed, og alle indbyggere i repen skulle have fast bopæl. Hvis ikke de drev eget landbrug, skulle de have bopæl hos en gårdbruger, som betalte skat. I hver rep skulle der bo mindst 20 skattebetalende gårdbrugere. Ifølge *Jónsbók* fra 1281 skulle fem bønder, såkaldte repsstyrere, stå for styrelsen af hver rep. Efter 1550 var der tre til fem repsstyrere i hver rep.

Ifølge Tiendeloven og senere forsørgelsesafsnittet i *Jónsbók* havde repssty-
 reren ret til at afholde ting en gang om året, hvor bønderne var forpligtet til at
 angive til tiende. Det udviklede sig sådan, at repsmøder blev afholdt to gange
 om året. Om foråret afholdtes de såkaldte folketællingsting/mandtalsting, hvor
 bønderne udover at angive deres ejendom til tiende, også opgav status over,
 hvor mange husdyr de havde; sysselmændene dømte i sager inden for repen og
 opkrævede skat og tiende. De offentliggjorde også kongelige resolutioner samt
 oplæste købekontrakter, gavebreve og kontrakter. Ved samme lejlighed blev
 repsstyrene valgt. På repsmøderne om efteråret blev fattigtienden pålignet ud
 fra angivelserne, der blev pålagt kommunal ligningsskat og udarbejdet en plan
 for forsørgelsen af de fattige for det kommende år.

Ved en bekendtgørelse fra 1809 blev administrationen af alle reper lagt ind
 under staten, og repsstyrene blev offentligt ansatte. Antallet af repsstyrere blev
 skåret ned til en eller to i hver rep. Samtidig blev det fremhævet, at de skulle
 tage sig af administrative opgaver for sysselmændene som for eksempel offent-
 liggørelse af domme, retshåndhævelse, varetagelse af registrering af gårde. Des-
 uden skulle de stå for de mindre auktioner, udtægter og taksationsforretninger.

En ny forordning om kommunale anliggender blev udstedt den 4. maj 1872.
 Den trådte i kraft i 1875. Med forordningen blev magten i kommunerne overdra-
 get til valgte repsnævn, sysselnævn og amtsråd. Repsnævnenes/repernes opga-
 ver fra 1875 lignede meget dem, reperne tidligere havde haft, mens de hørte un-
 der repsstyreren. Repsstyrerens embede blev med den nævnte forordning adskilt
 fra kommunen (*sveitarstjórn*). Der er meget stor forskel på, hvordan repsstyre-
 re/repsnævne førte deres embedsværk til protokols, og hvorvidt de overhove-
 det førte bøger for enkelte embedsværk. Der er eksempler på bøger, hvor samtlige
 embedsværk er blevet ført i én bog, som for eksempel repsregnskab, auktioner
 og udtægter. Betegnelsen repsbog eller kommuneprotokol (*hreppsþók*, *sveita-
 þók*) blev desuden brugt både om repsnævnenes (kommuneprotokollen) og reps-
 styrernes beretninger (forhandlingsprotokol), selv om indholdet af bøgerne og
 præsentationen af oplysningerne ikke er den samme før og efter 1875.

I en bekendtgørelse for repsstyrere nr. 68 af 29. april 1880 blev deres opga-
 ver og embedspligter angivet og opregnet i mindste detalje. Repsstyrere blev
 ombudsmænd for sysselmændene – både over for repsnævnet og befolkningen.
 De skulle arbejde sammen med repsnævnet for kommunens vel og yde nævnet
 al mulig assistance og vejledning.

Arkivalierne fra henholdsvis repsstyrene og repsnævne er ikke adskilt i
 Nationalarkivets registraturer efter 1875, hvor repsnævne blev dannet, selv
 om to adskilte arkiver burde have været oprettet i henhold til forordningen om
 kommunale anliggender af 1872 og bekendtgørelsen om repsstyrere af 1880.

Aflevering af arkivalier fra Danmark i 1928 og 2003

Da Island fik hjemmestyre i 1904 med en minister i Reykjavík, blev der afleve-
 ret en del arkivalier fra Det islandske Departement fra Danmark til Island. Ef-
 ter 1918, da Island og Danmark havde indgået en personalunion, ønskede man

fra Islands side at få udleveret islandske arkivalier fra danske arkiver. Dette var et af de emner, Dansk-Islandsk Nævn skulle tage sig af.

På et møde i 1924 blev det besluttet at nedsætte et arkivudvalg bestående af nogle af nævnets medlemmer. Sagen blev afsluttet med en bekendtgørelse af 31. oktober 1927 om, at »arkivalier, der overvejende eller alene vedrører Island«, skulle afleveres til Island. I juni 1928 blev de afsendt med skib til Island. Der blev afleveret sager fra Rigsarkivet, Den Arnamagnæanske Samling, Det Kongelige Bibliotek og Højesteret. Denne aflevering kaldes for »Den danske forsændelse« og har en særlig registratur i Nationalarkivet i Reykjavík. Der blev en del arkivalier tilbage i Danmark fra den overordnede administration af islandske anliggender fra perioden 1848 til 1903. Herudover indgik det i aftalen fra 1927, at Island skulle aflevere dele af Det islandske Departements arkiv tilbage til Danmark. I 2002 stillede Danmarks rigsarkivar Johan Peter Noack og Islands nationalarkivar Ólafur Ásgeirsson fælles forslag til deres ministerier om, at disse arkivalier nu også skulle afleveres til Island. Det lykkedes at træffe en aftale om sagen, som blev underskrevet den 9. april 2003. Rigsarkivet opbevarer kopier af de afleverede arkivalier.

I de danske arkiver opbevares der stadigvæk arkivalier, der har med Island at gøre. Den største del er handelsarkiver, men også arkivalier vedrørende udenrigssager. Herudover er der en del privatarkiver fra islandske personer i danske arkiver.

Adgang til arkivalier i islandske arkiver

Nationalarkivet blev oprettet i 1882. Alle offentlige myndigheder er afleveringspligtige til arkivet, når arkivalierne er 30 år gamle. Kommunale myndigheder er afleveringspligtige til regionalarkiverne, som nu tæller 20. Det første regionalarkiv blev oprettet i 1947 i Sauðárkrókur og omfatter Skagafjörðursystemet. I de tilfælde, hvor der ikke eksisterer et regionalarkiv, skal de kommunale arkivalier afleveres til Nationalarkivet, som er den øverste arkivmyndighed i Island.

Offentlighedslov nr. 50 af 24. maj 1996 danner det lovmæssige grundlag for adgang til arkivalier. Ifølge loven er arkivalierne tilgængelige for offentligheden, så snart de er afleveret til arkivet, dog med nogle undtagelser. Bl.a. er regeringens og rigsrådets mødeprotokoller og andre dokumenter lukket i 30 år, efter at de er udskrevne, og dokumenter, der indeholder personlige oplysninger, er utilgængelige i 80 år. Sygejournaler og journaler fra psykologer og socialrådgivere er utilgængelige på ubestemt tid. Privatpersoner er altid berettiget til at få adgang til arkivalier, der omhandler dem selv. Forskere kan søge om adgang til utilgængelige arkiver i forbindelse med deres forskning.

Altinget

37. Altingsbog

Altinget blev ved reformationen hovedsagelig et domting, hvor lovmændene førte deres egne protokoller over de handlinger, der foregik på tinget, men offentlige tingbøger førtes ikke fra starten. Ifølge en forordning af 9. maj 1593 skulle der ansættes en altingskriver, men det blev først til en fast stilling med løn fra 1631. Det var tingskriverens hovedopgave at føre altingsprotokollen og at lave kopier af protokollen til alle de offentlige embedsmænd, hvilket var den mest tidskrævende opgave, eftersom det kunne dreje sig om 40-50 kopier af hver tingbog. I 1696 blev protokollerne for første gang trykt, selvom de fortsat også blev håndskrevet. De trykte udgaver er i nogle tilfælde kun et uddrag af selve protokollen.

I protokollerne blev alle tingets domme indført sammen med bestemmelser, skøder og tinglysninger, samt kongelige resolutioner, der blev oplæst på Altinget. Fra begyndelsen af det 18. århundrede førtes der særlige skøde- og pante-protokoller. I år 1800 afløstes Altinget af en Landsverret i Reykjavik. Det i 1845 genoprettede Alting var ikke et domting som det gamle, men et politisk organ med eget arkiv, der opbevares hos tinget selv. Fortsættelsen af Altingsbøger må søges i Landsverrettens arkiv, opbevaret i Nationalarkivet.

Dómabók Jóns Jónssonar/Jón Jónssons Protokol

(Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi [Det Arnamagnæanske Institut i Island], AM 198 4to, 27v-28r)

*Domur vmm Proventugiof Agnesar Jonsdottur fyrer nordan
[Dom om Agnes Jónsdóttirs proventegave på nordlandet]*

Ollum monnum sem þetta brief sia edur heyra *Sendum Wier Einar Ereksson. Magnus Magnusson. Þorleifur Alexiússon. Audleifur Bryniolfsson. Snorre Asgeirsson. Gijšli Finnsson. Arnor Loptsson. Helgi Fusason. Tyrfingur Asgeirsson. Jon Gijslason. Gudmundur Hallsson og Jon Gudmundsson. kuediu gudz og vora. Kunnigt giorandi ad Arum epter gudz burd 1594 är A almenneligu Oxar Ar þinngi þann þridia dag julij worum vier j dom nefnder af heidurligum herra mönnum Þordi Gudmundssyni logmanne sunnann og austann ä Islandi og Jone Jonssyni logmanne nordan og uestan ä Islandi til ad skoda og Rannsak(a) og fullnadar domz atkuædi ä ad leggja huerninn fara skyldi vmm þann dom sem Benedickt Halldorsson þar framm bar og hann hafdi dæma latid adr vmm haustid j Spialldhaga j Eyiafirdi sem hliodadi vmm jordina Fagrabæ j Laufass kirkiu sokn. Yferskodudum vier adur nefndan dom og virtist oss hann ecki j moti logum hafa dæmdr verid epter þeim greinum og bivijsingum sem fyrr nefndur Benedickt þar fram bar vmm adr sagt efni. (og nu epter þui ad hier komu aunguar \þær/ bivijsingar fram ad vier kynnum fyrr nefndan dom med ad hindra j nockurn mata.) Pui j Gudz nafni amen og ad Heilax Anda nad

til med kalladre. ad ollu suo profuodu og fyrer oss komnu dæmdum vier fyrr nefnder domz menn med fullu domz atkvædi fyrr nefndann dom myndugan j ollum sinum greinum ad suo bunu. Og jord standi sem komin er. Enn af þuj ad domrinn hefur ecki verid lesin fyrer Sijra Jone Sigurdssyni þá leist oss þar skyllda til bera þennann dom yfer honum ad lesa suo ad hann mætti sinum gognum profum edur briefum ad sier koma sem þessum domi hrinda megi og hafi leitt þau fyrir næstu fardaga fyrir Joni logmanne. Og dæmmdumm vier þá malid til næsta oxar är þings. enn leidi hann þar eingin skiol ad nefndum domum er hindran giore þá standi jord sem komin er. Samþycktu þennann vorn dom adr nefnder herrar logmennerner bader og settu sijn jnnsigli med vorum jnnsiglum fyrir þetta domz brief hvert skrifad war j sama stad ar og dag sem fyrr seiger.

Þessi domur med þrimur hanningandi Jnnsiglum.

Oversættelse

Alle dem der ser eller hører dette brev sender vi, Einar Eiríksson, Magnús Magnússon, Þorleifur Alexíusson, Oddleifur Brynjólfsson, Snorri Ásgeirsson, Gísli Finnsson, Arnór Loftsson, Helgi Fúsason, Tyrfingur Ásgeirsson, Jón Gíslason, Guðmundur Hallsson og Jón Guðmundsson Guds og vor hilsen, og gør bekendt at 1594 år efter Guds fødsel, den 3. juli på et almindeligt Øxará ting var vi udnævnt som dommere, af ærlige herremænd Þórður Guðmundsson, lovmand på Syd-og Østisland, og Jón Jónsson, lovmand på Nord- og Vestisland, for at se på, undersøge og endeligt bedømme hvordan man skulle tolke den dom som Benedikt Halldórsson frembragte og havde afsagt om efteråret i Spjaldhagi i Eyjafjörður, om gården Fagribær i Laufás kirkesogn. Vi undersøgte nævnte dom og syntes ikke, at den var afsagt imod loven ifølge de artikler og beviser, som benævnte Benedikt fremførte om ovennævnte emne.

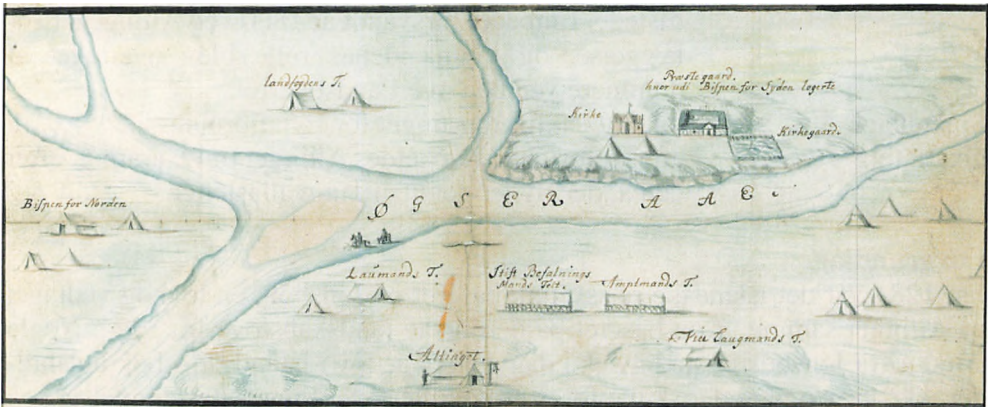
Og fordi der ikke fremkom nogen beviser, med hvilke vi på nogen måde kunne modsige denne dom, i Guds navn Amen og med den Hellige Ånds nåde, efter at have afprøvet alt hvad var præsenteret for os, dømte vi, nævnte domsmænd enstemmigt, at denne dom var gyldig i alle sine artikler indtil videre, og at gården skulle blive som den er. Men fordi dommen endnu ikke har været læst for pastor Jón Sigurðsson syntes vi at det skulle gøres, således at han kunne finde frem sine dokumenter, breve og beviser som kunne forhindre denne dom, og vise dem for lovmand Jón Jónsson inden næste flyttedag. Men hvis han ikke viser nogen dokumenter, der kan forhindre denne dom, skal gården bestå som den gør.

De nævnte herrer lovmand godkendte denne vores dom og sat deres segl med vores segl på dette domsbrev, som er skrevet samme sted, år og dag som før nævnt.

Denne dom har tre hængende segl.

Kommentarer

Kildens overskrift er hentet fra en meget mere kortfattet version af samme dom i lovmand Þórður Guðmundssons tingbog. Ortografien er bibeholdt, men alle forkortelser er opløst.

Tegning af Altingsstedet fra omkring 1780. Den viser, hvor embedsmændene havde deres telte under tingets forløb. (Islands Nationalmuseum, Sigurður Guðmundssons samling).

AM 198 4to består af to dele. Første del indeholder domme, både herredsdomme og altingsdomme. Anden del indeholder formularer og indledningsforedrag til brug ved offentlige forhandlinger, f.eks. ved åbning og afslutning af Altinget.

Den gengivne dom er en såkaldt tolvmandsdom. I Lovretten (Altingets domstol) kunne lovmænd udnævne enten 6, 12 eller 24 dommere, alt efter sagens vigtighed. Sagen drejer sig om ejerforholdene på gården Fagribær i Laufás kirkesogn i Eyjafjörður, Nordisland. Agnes Jónsdóttir, hvis navn slet ikke forekommer i denne dom, havde givet gården som proventegave til pastor Jón Sigurðsson, men hendes bror tvivlede på lovligheden af denne gerning.

Pastor Jón skulle føre bevis hos lovmand Jón Jónsson, fordi Eyjafjörður lå inden for hans område som lovmand for Nord- og Vestisland. Det skulle gøres før flyttedag, fordi gården da kunne overdrages til en anden. I den trykte version af altingsbogen fra 1594 findes der flere dokumenter, der handler om denne sag, men det er kun denne ene dom, der er indgået i Jón Jónssons protokol. Dette viser, hvordan man ved udgivelsen af altingsbøger fra perioden før 1631 har måttet samle sagerne sammen fra forskellige protokoller.

Benedikt Halldórsson	sysselmand i Eyjafjarðarsyssel.
Flyttedage	Nogle dage i begyndelsen af juni, hvor aflevering og overtagelse af gårde til eje og leje forgik.
Jón Sigurðsson	pastor i Laufás, Eyjafjarðarsyssel.
Lovmand [lögmaður]	embedet er indført i 1271. Først var der kun et, men fra ca. 1280 var Island opdelt i to lovdømmer, det ene for Nord- og Vestisland og det andet for Syd- og Østisland. Lovmændenes hovedopgave var at være dommere og formænd for Lovretten, tingets domstol. Altinget kunne ikke holdes, hvis ikke lovmændene var

Spjaldhagi
Øxará ting

tilstede. Embedet forsvandt år 1800 ved Altingets nedlæggelse, og lovmændenes rolle blev overtaget af dommere ved den nye Landsøverret. lokaliteten for repstinget for Eyjafjörður. efter reformationen kaldes Altinget tit Øxaráting, efter den å, der flyder gennem Tingvallasletten.

Lovgrundlag

Fra 1281 var det islandske retssystem baseret på Jónsbók, en lovebog vedtaget på Altinget samme år og baseret på de norske landskabslove fra 1274. Nogle artikler fra Jónsbók er stadigvæk i dag gældende lov i Island. Jónsbók indeholder ikke krav om, at der skulle føres protokoller over tingets bestemmelser.

Kongelig resolution af 9. maj 1593 om ansættelse af en altingskriver.

Anvendelsesmuligheder

Altingsbøger kan benyttes til at undersøge rettergangen i landet, men de giver også mulighed for at følge den del af befolkningen, der kom på kant med loven, og den del af befolkningen, der var overordnet i samfundet. I det hele taget er Alttingsbøgerne et vigtigt tidsspejl for det islandske samfund i perioden 1570-1800.

Det er karakteristisk for de håndskrifter, der eksisterer fra tiden, inden der blev indført offentlige protokoller, at de indeholder samlinger af forskellige domme og formularer, som kunne bruges i embeds medfør og ikke nødvendigvis stammede fra bogholderen selv. Dette giver mulighed for at få overblik over rettergangen, selv om der ikke eksisterer offentlige protokoller.

Hvor findes kildetypen?

Lovmændene førte oprindeligt private protokoller, og der er bevaret to forløbere til altingsbøgerne. Den ene stammer fra lovmand Þórður Guðmundsson (1570-1606) og den anden fra lovmand Jón Jónsson (1573-1606). Þórðurs bog er bevaret i afskrift i Nationalarkivet i Reykjavík, og lovmand Jón Jónssons protokol er bevaret i håndskriftet AM 198 4to i Den Arnarnagnæanske Samling i Reykjavík [Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum].

Alttingsbøger fra perioden 1631-1800 i Nationalarkivet i Reykjavík, se *Skrá um skjöl og bækur í Landsskjalasafninu* III: Skjalasafn Øxarárþings (Alþingis hins forna), s. 3-25. Ældre bøger findes bl. a. i Den Arnarnagnæanske Samling i Reykjavík og København, og i Islands Nationalbibliotek [*Landsbókasafn Íslands-Háskólabókasafn*], Håndskriftafdelingen. Se Kr. Kålund: *Katalog I-II og Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*.

I perioden 1607-21 er der ingen hele alttingstingbøger bevaret. Dog findes der for perioden 1601-17 store dele af en protokol fra lovmand Jón Sigurðsson. Fra 1631-1800 er der stort set bevaret tingbøger for hele perioden.

Alttingsbøgerne er udgivet i 17 bind i perioden 1912-90. Udgivelsen er baseret på forskellige afskrifter af protokollerne for at danne et helhedsbillede af, hvad der var sket hvert år på tinget ved Øxará.

Litteratur

Alþingisbækur Íslands I-XVII, Reykjavík 1912-90.

Einar Arnórsson: *Réttarsaga Alþingis*, Reykjavík 1945. [Om altingsbøger, se s. 154-67].

Jónsbók. Kong Magnus Hakonssons Lovbog for Island vedtaget paa Altinget 1281. Udgivet efter Håndskrifterne ved Ólafur Halldórsson, Kbh. 1904. [Genoptryk med en efterskrift af Gunnar Thoroddsen, Odense 1970].

Jónsbók. Lögbók Íslendinga hver samþykkt var á alþingi árið 1281 og endurnýjuð um miðja 14. öld en fyrst prentuð árið 1578. Már Jónsson tók saman. *Sýnisbók íslenskrar alþýðumennningar* 8, Reykjavík 2004.

Kr. Kålund: *Katalog over den Arnamagnæanske Håndskriftsamling I-II*, Kbh. 1889-94.

Skrá um skjöl og bækur í Landskjalasafninu í Reykjavík III, Reykjavík 1910.

Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins, Reykjavík 1918-96.

Jordebogskommissionen

38. Folketælling 1703

Folketællingen (manntal) 1703 i Island er den ældste bevarede i verden, hvor hele befolkningen er registreret med navn, alder og stilling. Den er udført i henhold til en instruks fra Frederik 4, som i 1702, efter særdeles hårde tider i Island i slutningen af 1600-tallet udpegede professor Árni Magnússon og vice-lovmand Páll Vídalín til den såkaldte jordebogskommission. I oktober 1702 udsendte Árni og Páll et brev til samtlige sysselmænd i landet om folketællingen. Her blev det nøjagtigt beskrevet, hvordan man skulle bære sig ad. Det er interessant, at disse beskrivelser er mere udførlige end den, der findes i den instruks, som Árni og Páll havde fået af kongen den 22. maj 1702. (Se også kilde nr. 39: Kreaturtælling).

Sysselmændene lod vejledningen fra de to kommissærer udgå til repsstyrerne, der i hver deres rep (hreppur), dvs. kommune, skulle stå for gennemførelsen af tællingen. Det var sysselmændene, der pålagde repsstyrerne at gennemføre folketællingen og ikke præsterne, som den kongelige instruks befalede.

Næste folketælling i Island blev gennemført i 1729. Danske myndigheder havde planer om at få islændinge til at bosætte sig i Grønland 1729-30, men kun ganske få var villige til at tage af sted. Amtmanden pålagde derfor sysselmændene i seks sysler at fremstille en udførlig folketællingsliste. Formodentlig var det hensigten, at denne liste kunne bruges af kongen til at vælge de Grønlandsrejsende. Så vidt vides, var det kun de tre sysselmænd i Rangárvalla-, Árnes-, og Hnappadalssyssel, der adlød amtmanden, og lod folketællingen gennemføre. De følgende folketællinger fandt sted i 1762, 1769 (uden personnavne), 1785 (uden personnavne), 1801, 1816 og i 1835. Derefter blev der udført en folketælling hvert femte år indtil 1860 og siden hvert tiende år frem til 1960. Folketællingen for året 1900 blev dog først gennemført i 1901. Den sidste folketælling fandt sted i året 1981. (Om folketællinger i Danmark se På embeds vegne, s. 67ff.).

Manntal í Ásasveit 1703/Folketælling i Ása Kommune 1703

(PÍ, Rentekammeret, II. 1, Manntalið 1703, Borgarfjarðarsýsla, Ásasveit)

Fólk Registur i Ása Sveit Anno 1703

Stóre As	Hússbondinn Jon Jonsson elldre	51 árs gamall
	hans kvinna Puriidur Sigurdardotter	45 ára
	Þeirra börn	
	Sölvör	15 vetra
	Sigurdur, hindradur á málfære, og til annars atgierfis oefnelegur	12 vetra
	Gudrun karar omagi hneptur	10 vetra
	Ingebiörg	8 vetra

R R Bist
 ut **FR** **A** **U** **L** **L** **A** **D**
 polk sem heimiles þast er
 Veilu hrepp

Ljxst

Marbale Abúanden
 Vidn magnússon --- 47 Ara
 Þar's químa
 Helga Afgrýms datter --- 49 Ara
 feira bórn
 Búd mundur Vidn Þon --- 25 Ara
 magnú's Vidn Þon --- 27 Ara
 Jon Vidn's son --- 8 Ara
 Búd Rún Vidn's datter --- 15 Ara
 a búandanz barn
 Búd Rún bórn's datter --- 9 Ara
 vniú kona
 Búd Rún áma datter --- 28 Ara

Blaim bæ Benefisium
 Þa Eigel Sigurðsson --- 53 Ara
 Þanz químa
 Lúrdur Þonz datter --- 38 Ara
 feira bórn
 Þor vör eigels datter --- 7 Ara
 Olaf eigels datter --- 8 Vínna
 prestens barn
 Árne Eigel Þon --- 6 Ara
 Þor þentú Rona prestens
 Haldor's þama datter --- 79 Ara
 vniú men
 Kolbeyn Jon Þon --- 34 Ara
 Jon Búd mund Þon --- 32 Ara

Folk Rappur í ást Svart
 Anno 1703
 Stóre
 Þor's bondur Jon Jonson's d. 31 þor's gam.
 Þor's kona þar's datter 44 ára
 feira bórn
 Sólvar --- 15 vetna
 Sigurð's þinnad' Amáþare og til árnar
 atgeir's og þor's legur --- 20 vetna
 Þor's barn þar's datter 20 ára
 Þingebid's s. vet. þor's þroetlar
 Þor's þinnad' þor's þetta --- 19 vet.
 Amánde þor's barn smala þinnad' 25 ára
 Árne Þor's þon þor's þetta --- 29 ára
 þor's þetta
 Þor's þinnad' þor's þetta --- 44 ára
 Þor's þinnad' þor's þetta --- 42 ára
 þor's þetta þor's þetta --- 22 vetna
 Þor's þetta þor's þetta --- 20 ára
 Þor's þetta þor's þetta --- 25 ára

ANNO 1703
 Regium et Magna Tal. Polk alle i sliota hrepp
 Sem hefur lofðe L. E. H. haldur's m. þinnad' XXV. og
 Skiptest 7 III. þinnad' 1. Kallast Haldur's þinnad'.

I. Sigurð's þinnad' þor's þetta --- 47	Þor's þinnad' þor's þetta --- 50
Þor's þinnad' þor's þetta --- 49	Þor's þinnad' þor's þetta --- 42
Þor's þinnad' þor's þetta --- 44	Þor's þinnad' þor's þetta --- 47
Þor's þinnad' þor's þetta --- 48	Þor's þinnad' þor's þetta --- 49
Þor's þinnad' þor's þetta --- 49	Þor's þinnad' þor's þetta --- 50
Þor's þinnad' þor's þetta --- 50	Þor's þinnad' þor's þetta --- 51
Þor's þinnad' þor's þetta --- 51	Þor's þinnad' þor's þetta --- 52
Þor's þinnad' þor's þetta --- 52	Þor's þinnad' þor's þetta --- 53
Þor's þinnad' þor's þetta --- 53	Þor's þinnad' þor's þetta --- 54
Þor's þinnad' þor's þetta --- 54	Þor's þinnad' þor's þetta --- 55
Þor's þinnad' þor's þetta --- 55	Þor's þinnad' þor's þetta --- 56
Þor's þinnad' þor's þetta --- 56	Þor's þinnad' þor's þetta --- 57
Þor's þinnad' þor's þetta --- 57	Þor's þinnad' þor's þetta --- 58
Þor's þinnad' þor's þetta --- 58	Þor's þinnad' þor's þetta --- 59
Þor's þinnad' þor's þetta --- 59	Þor's þinnad' þor's þetta --- 60
Þor's þinnad' þor's þetta --- 60	Þor's þinnad' þor's þetta --- 61
Þor's þinnad' þor's þetta --- 61	Þor's þinnad' þor's þetta --- 62
Þor's þinnad' þor's þetta --- 62	Þor's þinnad' þor's þetta --- 63
Þor's þinnad' þor's þetta --- 63	Þor's þinnad' þor's þetta --- 64
Þor's þinnad' þor's þetta --- 64	Þor's þinnad' þor's þetta --- 65
Þor's þinnad' þor's þetta --- 65	Þor's þinnad' þor's þetta --- 66
Þor's þinnad' þor's þetta --- 66	Þor's þinnad' þor's þetta --- 67
Þor's þinnad' þor's þetta --- 67	Þor's þinnad' þor's þetta --- 68
Þor's þinnad' þor's þetta --- 68	Þor's þinnad' þor's þetta --- 69
Þor's þinnad' þor's þetta --- 69	Þor's þinnad' þor's þetta --- 70
Þor's þinnad' þor's þetta --- 70	Þor's þinnad' þor's þetta --- 71
Þor's þinnad' þor's þetta --- 71	Þor's þinnad' þor's þetta --- 72
Þor's þinnad' þor's þetta --- 72	Þor's þinnad' þor's þetta --- 73
Þor's þinnad' þor's þetta --- 73	Þor's þinnad' þor's þetta --- 74
Þor's þinnad' þor's þetta --- 74	Þor's þinnad' þor's þetta --- 75
Þor's þinnad' þor's þetta --- 75	Þor's þinnad' þor's þetta --- 76
Þor's þinnad' þor's þetta --- 76	Þor's þinnad' þor's þetta --- 77
Þor's þinnad' þor's þetta --- 77	Þor's þinnad' þor's þetta --- 78
Þor's þinnad' þor's þetta --- 78	Þor's þinnad' þor's þetta --- 79
Þor's þinnad' þor's þetta --- 79	Þor's þinnad' þor's þetta --- 80
Þor's þinnad' þor's þetta --- 80	Þor's þinnad' þor's þetta --- 81
Þor's þinnad' þor's þetta --- 81	Þor's þinnad' þor's þetta --- 82
Þor's þinnad' þor's þetta --- 82	Þor's þinnad' þor's þetta --- 83
Þor's þinnad' þor's þetta --- 83	Þor's þinnad' þor's þetta --- 84
Þor's þinnad' þor's þetta --- 84	Þor's þinnad' þor's þetta --- 85
Þor's þinnad' þor's þetta --- 85	Þor's þinnad' þor's þetta --- 86
Þor's þinnad' þor's þetta --- 86	Þor's þinnad' þor's þetta --- 87
Þor's þinnad' þor's þetta --- 87	Þor's þinnad' þor's þetta --- 88
Þor's þinnad' þor's þetta --- 88	Þor's þinnad' þor's þetta --- 89
Þor's þinnad' þor's þetta --- 89	Þor's þinnad' þor's þetta --- 90
Þor's þinnad' þor's þetta --- 90	Þor's þinnad' þor's þetta --- 91
Þor's þinnad' þor's þetta --- 91	Þor's þinnad' þor's þetta --- 92
Þor's þinnad' þor's þetta --- 92	Þor's þinnad' þor's þetta --- 93
Þor's þinnad' þor's þetta --- 93	Þor's þinnad' þor's þetta --- 94
Þor's þinnad' þor's þetta --- 94	Þor's þinnad' þor's þetta --- 95
Þor's þinnad' þor's þetta --- 95	Þor's þinnad' þor's þetta --- 96
Þor's þinnad' þor's þetta --- 96	Þor's þinnad' þor's þetta --- 97
Þor's þinnad' þor's þetta --- 97	Þor's þinnad' þor's þetta --- 98
Þor's þinnad' þor's þetta --- 98	Þor's þinnad' þor's þetta --- 99
Þor's þinnad' þor's þetta --- 99	Þor's þinnad' þor's þetta --- 100

Der blev ikke anvendt fortrykte skemaer ved folketællingen 1703. Folketellingsmaterialet er derfor et broget skue, idet hver repsstyrer lavede sin egen liste, som han bedst kunne. Folketællingen for hver rep var normalt på få sider, ofte i et lille format, og papiret blev udnyttet så godt som muligt, tætbeskrevet og gerne med forkortelser. (Pf. Rentekammer. II. Manntalið 1703).

	Jon	þrevetur
	Svanhilldur samfedra	14 vetra
	Amunde Jonsson smalapilltur	15 vetra
	Arne Eireksson hussmadur	59 ára
Ass Kot	Hussbóndinn Jon Jonsson jngre	44 ára
	Hanz kvinna Þurijdur Fimmbogadotter	48 ára
	Jon Jonsson fóstursonur	11 vetra
	Einar Grettirsson vinnupilltur	20 ára
	Gudrun Audunardotter vin[n]ukona	33 ára

...

Þessar hafa verið nidursetningar á sveitinne a ummlidnum vetre

	Margret Jonsdotter	48 ára
	Þorun Biörnsdotter	74 ára
	Gudrun Bryniolfsdotter	12 ára

...

Þes[s]er eru omagar á sveitinne hier fyrer utann.

	Ingebiörg Jonsdotter þridiungs tiltölu	11 ára
	Jon Olafsson, háfa tiltölu	44 ára
	Ingebiörg Sigurdardóttir þridiungs tiltölu	47 ára

...

Þetta Manntals Registur so samanteked af oss underskrifudum sem fyrrskrifad stendur, hvörriu til merkess eru vor Nofn hier under sett.

Stóra Áse d. 2 Julij Anno 1703.

Jon Jonsson elldre m.e.h. Jon Jonsson jngre Jon Högnason Arnþor Jonsson Þorsteirn Högnason

Oversættelse

Folketælling i Ása Kommune Anno 1703

Store As	Husbonden Jon Jonsson den ældre	51 år	
	hans kone Þuriiður Sigurdardotter	45 år	
	Deres børn:		
	Sölvör	15 vintre	
	Sigurdur, har svært ved at tale og mangler andre færdigheder	12 vintre	
	Gudrun sengeliggende og krumbøjet barn	10 vintre	
	Ingebiörg	8 vintre	
	Jon	3 vintre	
	Svanhilldur har samme far	14 vintre	
	Amunde Jonsson hyrdedreng	15 vintre	
	Arne Eireksson indsidder	59 år	
	Askot	Husbonden Jon Jonsson den yngre	44 år
		Þurijdur Fimmbogadotter hans kone	48 år

Jon Jonsson plejesøn	11 vintre
Einar Grettirsson arbejdsdreng	20 år
Gudrun Audunardotter tjenestepige	33 år

...

Disse har været fattiglemmer på kommunen den sidste vinter

Margret Jonsdotter	48 år
Þorun Biörnsdotter	74 år
Gudrun Bryniolfsdotter	12 år

...

Desuden er disse fattiglemmer på kommunen.

Ingebiörg Jonsdotter forholdsmæssigt 1/3 del	11 år
Jon Olafsson, forholdsmæssigt 1/2 del	44 år
Ingebiörg Sigurdardóttir, forholdsmæssigt 1/3 del	47 år

...

Dette mandtalsregister således sammenfattet af os underskrevne som før står skrevet, det til bekræftelse er vore navne herunder skrevet.

Stóri Ás d. 2 Julij Anno 1703.

Jon Jonsson ældre m.e.h. Jon Jonsson yngre Jon Högnason Arnþor Jonsson Þorsteirn Högnason

Kommentarer

Folketællingen (registrene) er delt op først efter sysler, siden efter reper inden for hvert syssel, og derefter gårde (hovedgårde) og afbyggergårde (hjáleiga, grasbýli, tómthús), dvs. husmandssteder, strandsidderpladser og tomthuse.

Repen nævnes først ved navn og dernæst hver gård ved navn, og under gårdens navn anføres hele gårdens husstand. Først nævnes husbonden, hans hustru og deres børn, siden andre voksne og deres børn. Fattiglemmer (*niðursetningar/ómagar*), der hørte til husstanden, nævnes til sidst. Alle er registreret ved navn, alder og stilling. De, som tilfældigvis var til stede på besøg, eventuelt i forbindelse med tidsbegrænset arbejde og lignende, skulle ikke registreres i repen, hvor de befandt sig, men i den rep, de tilhørte.

Bagerst i hver reps register blev repens fattiglemmer indført også med navn, alder og stilling. Endelig er de tiggere registreret, som befandt sig i repen natten inden påske i 1703, men som tilhørte en anden rep.

I de fleste reper fandt tællingen sted i marts og april, men i nogle reper foregik den på et andet tidspunkt. Den første tælling fandt sted allerede i december 1702. Der fandtes ingen trykte blanketter, som det var tilfældet ved senere folketællinger. Hver enkelt reps folketælling var normalt på få sider og gerne i et lille format. Oftest var siderne tætskrevet og nogle gange med forkortelser.

Resultatet af folketællingen fra hver enkelt rep blev afleveret til Árni Magnússon og Páll Vídalín på Altinget i juni 1703. Den samlede folketælling blev siden sendt til København, hvor den blev liggende uden at blive rørt, indtil landfoged Skúli Magnússon i årene 1777-78 brugte den i forbindelse med sit eget jordebogsarbejde.

Mandtallet 1703 omfattede 50.358 personer, 22.867 mænd og 27.491 kvinder. I 1964 fandt man en seddel i kreaturtællingen fra 1703 (se kilde nr. 39), som tilhørte folketællingen og angav 11 personer (fattiglemmer) i Vestlandet, som ikke var medregnet i befolkningstallet på 50.358.

Stóre As gårdsnavn. Navnet hentyder til, at dette var hovedgården.
Askot gårdsnavn, *kot* betyder egentlig husmandssted. Denne endelse indgår i mange af gårdsnavnene i kilden.
m.e.h. med egen hånd.
Vintre bruges om alder, det vil sige, hvor mange vintre man har levet.

Lovgrundlag

Folketællingens lovgrundlag er en kongelig *Instruction for Arne Magnusson og Paul Vidalin som Commissarier i Island. Frederiksborg 22. Mai 1702.*

Grundlaget for de efterfølgende folketællinger var hver gang en central beslutning, der blev officielt bekendtgjort i form af et cirkulære eller en bekendtgørelse. Den sidste folketælling fandt sted 1981, jfr. lov nr. 76 af 19. december 1980.

Anvendelsesmuligheder

Folketællingen fra 1703 er en enestående kilde, da den er den ældste bevarede folketælling, der registrerer et helt lands befolkning ved navn, alder og stilling. Derudover bliver også hver eneste gård, der var beboet på det tidspunkt, nævnt. Sammen med Árni Magnússons og Páll Vídalíns jordebog 1702-14 er folketællingen en central kilde til forskning i periodens historie og til slægtsforskning.

Se i øvrigt generelt om folketællingers anvendelsesmuligheder i *På embeds vegne*, s. 72.

Hvor findes kildetypen?

Folketællingen 1703 findes i dokumenter fra Rentekammeret, nu opbevaret i Islands Nationalarkiv i Reykjavik.

Þí. Rtk. II. 1. Manntalið 1703. Norður-Múlasýsla-Hnappadalssýsla.

Þí. Rtk. II. 1. Manntalið 1703. Snæfellsnessýsla-Þingeyjarsýsla.

Folketællingen er bevaret fra alle reper, men ikke alt foreligger i original form. Fra nogle reper er den kun bevaret i form af en afskrift fra sysselmanden, der har udarbejdet et samlet register over alle reper inden for syslet.

Folketællingen 1729 findes i Nationalbiblioteket i Reykjavik, folketællingerne fra 1762-1960 findes i Nationalarkivet, medens folketællingen 1981 stadig opbevares hos Statistisk Bureau.

En række af folketællingerne er udgivet, se litteraturlisten.

Litteratur

Udgivne folketællinger:

Mannal á Íslandi árið 1703, Reykjavík 1924-47. [Indledning af Þorsteinn Þorsteinsson, s. vi-xviii].

Manntalið 1801 I-III, Reykjavík 1978-80.

Manntalið 1816 I-III, Reykjavík og Akureyri 1947-74.

Manntalið 1845 I-III, Reykjavík 1982-85.

Manntalið 1910 I-V, Reykjavík 1994-2003.

Manntalið 1700 þrjú hundruð ára. Greinar í tilefni afmælis, Reykjavík, 2005.

Þorsteinn Þorsteinsson: *Manntalið 1703*, *Andvari* 72, 1947, s. 26-50.

Björn Þorsteinsson: *Island. Politikens Danmarkshistorie*, Kbh. 1985, s. 177-79.

Eiríkur G. Guðmundsson: *Folketællingen i 1703*, *Nordisk Arkivnyt* 2003, nr. 1, s. 44-47.

Manntal á Íslandi 1910, Reykjavík 1913. [Indledning af Indriði Einarsson, s. v-xvii.]

Pétur Zophoníasson: *Manntöl á Íslandi á 18. öld*, *Eimreiðin XXI*, 1915, s. 36-46.

Einar Laxness: *Íslandssaga II*, opslagsord: »mannfjöldi«, »manntalsvetur«, Reykjavík 1995, s. 148-50.

Hannes Þorsteinsson: *Grænlandspættir m.fl. Blanda V*, 1932-35, s. 205-06. [Folketællingen 1729].

Skýrslur um landshagi á Íslandi I, Kbh. 1858, s. 403. [Folketællingen 1762].

Ólafur Olavius: *Økonomisk Reise igiennem Island*, Kbh. 1780.

Hagskinna. Sögulegar hagtölur um Ísland/Icelandic Historical Statistics, Reykjavík 1997, s. 41-199.

39. Kreaturtælling 1703

Jordbogskommissionen, som Frederik 4. udpegede i 1702 for at undersøge Islands tilstand, skulle bl. a. foretage en folketælling (jfr. kilde nr. 38) og udarbejde en jordebog for Island. Selv om det ikke fremgår af kommissærernes mandat, lod de tillige udføre en tælling af kreaturer i landet. Tællingsarbejdet skulle foretages i maj-juni 1703. Kreaturregistrene skulle afleveres til jordbogskommissionen på Altinget samme år sammen med folketællingen. Repsstyrerne for hver kommune (hreppur) skulle foretage selve tællingen. Der er bevaret rapporter med tællinger fra 101 af de på det tidspunkt ca. 160 eksisterende kommuner.

a. Kvikfjártal í Öræfasveit 1703/ Kreaturregister fra kommunen Öræfi 1703

(PÍ, Rentekammeret, III. 1, Kvikfénaðarskýrslur, Norður-Múlasýsla – Dalasýsla)

Þetta epterskrifad er registur alls kuikfi-enadar í Öræfummm vppteiknad epter for-lage háyfervaldanna og skickun virdu-glegs valldsmannsens Jsleifs Einarssonar med tölu og aldre huors grips smærra og stærra so sem jardanna ábuendur hafa á almennelegum samfunde tilsagt.

Kuijsker

Stephan Sigurdsson	
1 kyr	15 vetra
2 kyr	9 vetra
1 kyr	6 vetra
1 naut	3 vett
1 kuiga	veturgömul
1 kalfur	
3 ær	2 vetrar
3 ær	3 vetrar
5 ær	4 vetra
5 ær	5 vetra
7 ær	afnám
3 sauder	4 vetra
4 sauder	3 vetrer
8 sauder	2 vetrer
15 sauder	veturgamler
1 hestur	12 vetra

Oversættelse

Þetta efterskrevne er et register over alle kreaturer i Öræfummm optegnet efter de højeste myndigheders befaling og den ærværdige øvrighedsperson [egentlig sysselmand] Jsleifur Einarssons skikkelse med antal og alder på hvert kreatur små og store så som jordernes [gård]brugere har på almenhedens forsamling tilsagt.

Kuijsker [bondegårdens navn]

Stephan Sigurdsson [bondens navn]	
1 ko	15 vintre
2 køer	9 vintre
1 ko	6 vintre
1 tyr	3 vintre
1 kvie	vintre gammel
1 kalv	
3 får	2 vintre
3 får	3 vintre
5 får	4 vintre
5 får	5 vintre
7 får	slagtningsmoden
3 beder	4 vintre
4 beder	3 vintre
8 beder	2 vintre
15 beder	vintre gamle
1 hest	12 vintre

2 folar	3 vetrer	2 foler	3 vintre
2 hross	14 vetra	2 hopper	14 vintre
1 hross	13 vetra	1 hoppe	13 vintre
1 hross	6 vetra	1 hoppe	6 vintre
hier af a jorden halft kuijildi.		heraf tilhører jorden [gården] et halvt kvilde.	

b. Kvikfjártal í Mosfellsveit 1703/ Kreaturregister fra Mosfells bygd 1703
(Pí, Rentekammeret, III. 1, Kvikfénaðarskýrslur, Norður-Múlasýsla – Dala-
sýsla)

Leirvogstunga

Biørn Asgrimsson þar buande,
kuikfenadur hia honum 4 kýr. Su elldsta
12 vetra, önnur 10 vetra, þridia 7 vetra,
fiorda 4 vetra, ein kuijga 2 vetur gelld,
tueir vngkálfar, 8 ær 2 vetrar og elldre, ein þar i bored, 6 óbored, ein lambsgo-
ta, 7 veturgamler [sauder], eirn saudur 3 vetur, eirn hestur 14 vetra, eirn hross-
færleikur 3 vetur. Hier med eru jardar qugillde 2 kijr. Jtem i fódre hia hönum
ein kuijga 2 vetur gelld fr Odde Steindorssine á Brechu.
Jtem 2 sauder veturgamler frá Sigurde Jonssine á Hausastöðum. Þessum skulld-
um lijser hann.
Landskulld firer 2 ár, nochud af þridia árs, 9 wætter 24 fishar. Jtem eirn fiórd-
ungur af leigum. Jtem adrar skullder jnnlendshum og vtlendskum 7 wætter.

Oversættelse

Leirvogstunga

Biørn Asgrimsson der boende, kreaturer hos ham 4 køer. Den ældste 12 vintre,
den anden 10 vintre, den tredje 7 vintre, den fjerde 4 vintre, én kvie 2 vintre
gold,
to ungalve. 8 får 2 vintre og ældre, ét [får] deraf har født, 6 der ikke har født,
ét får der har mistet sit lam. 7 vintergamle [beder], én bede 3 vintre, én hest 14
vintre, én hoppe 3 vintre. Hermed er jordens [gårdens] kvilder 2 køer. Jtem fod-
res hos ham én kvie 2 vintre gold fra Oddur Steindorsson i Brecha.
Item 2 beder vintergamle fra Sigurdur Jonsson på Hausastadir. Denne gæld be-
skriver han.
Landgilde for 2 år, noget af tredje års,
9 vægtenheder 24 fisk. Item én fjerding af lejen. Item anden gæld indenlandsk
og
udenlandsk 7 vægtenheder.

Et glimt fra det daglige liv i Island i 1700-tallet. Køerne står i en klynge, mens folket arbejder ved hø høsten. En del af et billede fra Eggert Ólafssons og Bjarni Pálssons rejsebog: Vice Lavmand Eggert Ólafssens og Land-Physici Biarne Povelsens Reise igiennem Island, der udkom i Sorø 1772.

Kommentarer

Det er lidt varierende fra kommune til kommune, hvor grundige rapporter er. I nogle tilfælde er aldersfordelingen ikke detaljeret angivet. I nogle rapporter nævnes bøndernes gæld. I nogle tilfælde findes der personlige kommentarer vedrørende den dårlige tilstand og bemærkninger om, at kvæg for eksempel ikke kunne stå op uden hjælp.

Leirvogstunga	gårdsnavn.
Brecka	gårdsnavn.
Hausastadir	gårdsnavn.
Bede	kastretet vædder.
Fole	en ung hest.
Gold	ko eller får, der er steril eller ikke giver mælk.
Jordens kvilde	de kreaturer, som fæstebonden skal fæste sammen med

Landgilde	gården. Det kan f. eks. være en ko eller en kos værdi i får, det vil sige 6 malkefår.
Vintre	leje, årlig afgift af en forpagtet gård.
Vægtighed	aldersenhed; hvor mange vintre dyret har levet. værdibestemmelse, er lig med 20 alen eller 40 fisk (tørret fisk).

Lovgrundlag

Jordebogskommissionen fik sit mandat i en instruktion fra Frederik 4.: *Instruktion for Arne Magnusson og Paul Vidalin som Commissarier i Island. Frederiksborg 22. Mai 1702*. Der står intet om tælling af kreaturer i hele landet, men kommissionen skulle dog lade udarbejde fuldstændig optælling af klosterejendom og det domkirkerne ejede. Bl.a. skulle der gives oplysninger, om gårdene havde kvæg. I det hele taget skulle kommissionen rejse hele landet rundt for at lære dets rigtige tilstand at kende. Samtidig med, at kommissærerne befalede sysselmændene at udføre en folketælling, udstedte de et cirkulære til samtlige sysselmænd om tælling af kreaturer og udarbejdelse af mandtalsbøger.

Anvendelsesmuligheder

Hovedsagelig kaster kilden lys over Islands vigtigste næringsvej, landbruget og dets ejerforhold på det tidspunkt, da tællingen fandt sted. Kildens oplysninger kan også bruges til sammenligning af kreaturantal i forskellige kommuner på forskellige tidspunkter samt til vurdering af ændringer i landbrugsforholdene i forhold til situationen i 1703, ved at sammenligne dem med økonomiske tabeller fra senere tid.

Kilden afslører, hvem der ejede kvæg: præsten, selvejerbonden, fæstebonden, husmanden eller arbejdsfolket. Den viser udlejning af kreaturer, og hvem der lejede af hvem. Det skal understreges, at tællingsrapporterne både angiver navnene på kreaturerne og navne på gårde. På den måde er det muligt at sammenkoble oplysninger fra folketælling, jordebog og kreaturtælling og give en nøjere beskrivelse af samfundsforholdene i Island i begyndelsen af 1700-tallet.

I rapporter fra nogle af kommunerne er det endvidere oplyst, hvad kreaturerne havde af gæld både til islandske og til udenlandske (danske) købmænd.

Hvor findes kildetyperne?

Kilden findes i Islands Nationalarkiv i Reykjavík. Kilden er unik, men oplysninger om kreaturerne antal findes i de økonomiske tabeller (fra 1787), der blev udarbejdet af repsstyrerne for hver kommune (*hreppur*) – se kilde nr. 50: Repsstyrerens økonomiske tabel.

Litteratur

Arne Magnusson: *Embedsskrivelser og andre offentlige aktstykker*. Udgivet af Kr. Kålund, Kbh. 1916.

Már Jónsson: *Árni Magnússon. Ævisaga*, Reykjavík 1998.

Økonomiske tilstande

40. Betænkninger og forslag til Landkommissionen 1770-71

Landkommissionen 1770-71 kaldes ofte »den tidligere« (Landsnefndin fyrri) til adskillelse fra »den senere« (Landsnefndin síðari), der blev dannet i 1785 på grund af det voldsomme vulkanudbrud i årene 1783-84. Landkommissionen 1770-71 blev stiftet for at indsamle oplysninger, så centraladministrationen kunne få et billede af forholdene i Island uafhængigt af embedssystemet. Formålet var at indføre erhvervspolitiske reformer i kameralistisk ånd samt at føre bedre kontrol med Island. På grundlag af de indsendte oplysninger skulle kommissionen udarbejde forslag om, hvad der tjente til landets og undersåtternes bedste.

Betænkningerne og forslagene til landkommissionen er affattet både af den verdslige og gejstlige embedsstand i Island og af den interesserede almue. Betænkningernes og forslagenes form og indhold afhænger af de spørgsmål, kommissionen sendte til de forskellige embedsmænd. Spørgsmålene findes i kommissionens kopibog og bygger på den kongelige forordning af 15. maj 1770. Betænkningerne og forslagene ligger som bilag til kommissionens protokol.

Álit og tillögur Þorvarðs Auðunarsonar prests í Saurbæ á Hvalfjarðarströnd/ Betænkning og forslag fra Þorvarður Auðunarson præst i Saurbær på Hvalfjarðarströnd
(ÞÍ, Rentukammerskjöl D3/6 örk 2. Lnf. Lit. Kk, nr. 4)

Velædla og velbyrdugu Kongl Majst hrer commissarii!

Jafnvel þó heradz profasturenn i Borgarfiardar sýslu hafe á næstlidnu sumri, so vel mig sem adra prestana i Héradenu anmodet til ad framfæra það skriflega fyrer ydur góðu herrar sem eg visse eda meinte nytsamlegt til forbetrunar á þessa landz háttum, þá þecki eg mig ecke so fornuftigann mann ad eg kinne nockud merkelegt þar um *projectera*, enn þo eg med ófornægiu meige margt árlega heyra, sjá og reina, er mier sýnest landz fólked skada: Ei ad sýdur, bæde af tilbærelegre hlýdne, sem og til ad auglýsa elsku til míns födurlandz, *mentio-nera* eg þetta effterfilgiande.

¹² Er mier það offt hugraunar efne ad formerkia, hvörsu lýted *respect* börn og úngmenne bera fyrer þeirra foreldrum og húss bændum, (af þeirra munne má heyra þú, þú í daglegu tale) hvörsu treglát þaug eru ad hlýða þeirra skipun, (farande med möglan seinlega til verka) og hvörsu löt og manndómslýtel þaug eru í störfum. Faderenn er offt árla uppe, og geingur med Sveittann Kollenn, sonur-enn liggur og sefur sier til vanheilsu. Underlag til þesa ó-sóma meina eg ótýdugt dálæte foreldranna á börnunum strax á barnsalldre, í því ad spara þeim vöndenn effter þörfum, og forsóma ad hallda þeim til blygdunarseme, hlýdne og manndóms. Og þó bæde sie fyrer laungu *publicerud* sú konúngl. forordning

Porkell Fjeldsted (1740-96), islandsk medlem af Landkommissionen 1770, havde en lang administrativ karriere: lagmand på Færøerne 1769, amtmand i Finmarken 1772, amtmand på Bornholm 1778, lagmand i Kristianssand 1780, stiftamtmand i Trondheim 1786 og medlem af Postdirektionen i København 1796. Hans dattersønner, Peder Fjeldsted Hoppe og Thorkil Abraham Hoppe, blev begge stiftamtænd i Island. (Islands Nationalmuseum. Portrætsamlingen nr. 270-01).

um húsagann, og presturenn um slýkt margofft tale, bæde i almenelegre ordsens predikun, og lika i reglulegre húsavitian, er þó hiá sumum forgiemens; *quasi surdo narretur fabula*.

2^a Sýnast mier ofmikid efla siálfræde og óside landfólksens, hreppstióranna stiórnlaise og slett tilhlutan: Enn það kalla eg stiórnlaise, ef eckert er adfunded, þótt eirn og annar giöre þreifannlega ránga tiund; þó fólk í sveitum hafe aungva hyrtne á ad hallda uppi grenisleitum, dýraveidum og vega-rudningum; þó sá og sá, sem sveitar ómagann tekur, sleppe honum eins klædlausum og hann kom, allre sveitenne til mýnkunar: Nú ef ad aungvu slýku er funded, og hvör madur giorer sem hann vill, edur þó hreppstiórar ad finne acktast lýtt af plumpum bændum, þá meina eg hellsta ordsök þar til sie, ei alleina fákunnátta og vanviska sumra hreppstióra, helldur og hitt, ef sýslumenn siálfer forsoma med röksamlegre tilhlutan og alvörugiefne vid bændur i sveitum, ad *conciliere* hreppstiórum um meire myndugleika, so þeir acktest af sveitarfolke. Þad og einnenn, ad þeir giöra sin embættisverk launalaust (þar aller adrer embættismenn i landenu hafa þó nockur laun). Enn ef alleina 2 hreppstiórar þeir hæfelegustu, i 20 lögbýla sveitum, og 3 þar 30 lögbýle finnast, væru útvallder, effter *conference* sýslumanna vid sóknar prestana, og tilsetter af sýslumanne, med vissre *instruction*; þeim sömu deputerist viss árleg laun, frá 4c til 8c af hvorium fyrir sig, effter sveitanna vitlöftigheitum (hvort helldur være af gjaftollum, edur

hvöriu öðru kongsens *interesse*). Sveitarmönnum fastlega tilhalded, ad audsýna þeim tilbærelega hlydne, i allra þeirra sanngerlegre embættis tilhlutan, under vidliggiande sekter, og fólk finde, ad sýslumenn stæde med þeim i öllu billegu: *Præterea*, ef öllum úngum mönnum, sem þar til sýnast lýkleger være tilhalded ad leggja sig effter dýraveidum med boga og byssu, þá munde vid allt þetta sveitanna hagur forbetrast.

3° [Sleppt: Um of mikinn fjölda hrossa á Íslandi bæði meðal höfðingja og smábænda.]

4° [Sleppt: Um sel og sumarsætur.]

5° Hvornenn Compagniesins kaupmenn höndla vid landz fólked, sýnest mier virkelegt klögunarefne; so þó Ísland jafnt í sveita- og sióplátzum hitte sin bágustu heyskaps ár, þá giörest bændanna slýkur mismunur hiá kaupmönnum, ad sióplátzabændur uppbera 10 ad 12 tunnur miöls, þó ei hafe neme 10 ad 12 menn í húse; enn sveitar bóndenn med 7 ad 8 menn i húsum, fær valla 1/2 tunnu miöls, med naudung, eda 1/4 tunnu, haustin eckert, þó hann annadhvört hafe einn ringan mannhlut, vid ad stidiast, eda eingann, enn sióplátza bóndenn 7 ad 8 hlute.

[Sleppt: Um miðlun kaupmanna á timbri.]

6° Af tíundargiörd i Íslande meina eg vel síæst nockurt einingar- og stiörnleyse, um hvoria statuta Gissurar Bps, giörd *anno* 1096 er þaug hellstu og firstu lög i Íslande. Enn það er mörgum kunnugt, hvörsu þeir hávýsu hofdingiar i lande hafa ó-einuger vered umm hennar skilning, og þar af rised nockrer flockadrætter. Þegar nu almuge þetta heyrer, munu bændur snart seigia: Fyrst þeim hávýsu kiemur ecke ásamt umm meining þess gamla tiundarlögmáls, hvad skal eg þá rietta mig effter því? Jeg ætla ad tiunda so sem mier lýst, og eg helld forsvaranlegt, og adrer hafa giört. Sýdan leggja þeir sialfer nidur fe sitt til tiundar; nefnel. eina góða kú gallalaus og tamenn hest i 1 hdr, 10 ær med lömbum í 1 hdr, 10 saude roska í 1 hdr; enn sleppa öllum ótömdum hestum og hrossum, öllum giellidum kvýgum, samt nautum úngum og gömlum, (jafnvel 5 ad 6 vetra gömlum) og sumer veturgömlum saudum, öllu bússgagne, kistum og smýdatólum.

Ef menn eru hier um látner siálfráder, og sialfer sýslumenn og hreppstiórar ecke ad því finna, þiker bændum, ad prestunum hæfe það enn sýdur.

Er það ecke laga- og stiörnleyse, ef sinn tiundargiordarmáte er i hvorium landsz fiördunge, sinn i hvörre sýslu, já, sinn i hvörre sveit.

Item, ad af sumum jörðum gialldest 4 tiunder, af nockrum 1 tiund, og af sumum eingenn [?] Jafnvel þó tiundarlögmáled (ádurnefnd statuta) skilie allt gótz í lande fast og laust under tiunder (fyrer utann hennar skýrar *exceptioner*) og konúngs forordningar sýdan skipe af öllum jörðum, hvörium hellst þær tilheyr, 4 tiunder giallda. Og hvör veit nema raung tiundargiord i landenu, hafe

ásamt fleiru, leidt yfer það þá almennelegu fiárpestar landplágu. Enn være nu fólke almennelega tilhalded ad bæta ráð sitt, og allann sinn kvikfenad ýngre og elldre af hestum, nautum og saudum, án undanbragda, hreppstíórana virða láta til tiundar samt öll skip og alla þarflega búshluta.

Item, væru allar jarðer i landenu skipadar under 4 tiunder, og þeirra kúgillde *a parte*, þá munde kongsens *interesse* þar vid foraukast, samt margra fátækra kyrkna og prestanna *portio* og *salarium*. Þetta yrde og bændum velþolanlegt, af þeim í þess stad ílinad være, umm þær, so kölludu *kvader*, af kongs og biskupsstóla jörðum, so sem eru 20 álnir og 10 álnir mannlán etc, sem þeir nú verða betala, fyrer utann árlega landskuld.

Þetta mitt einfalldlegt *project*, bid eg audmiúkl, yður velædla herra naadelig antaka, i *consideration* taka, og af því *excerpera* það nytsamlegt álýted. Enn eg med stærstu ærböðighed forblýf

Saurbaj d 5ta Julii 1771	Ydar Velbyrdigha Samtl þienustu skyllidugur þienare Þorvardur Audunarson
-----------------------------	--

Oversættelse

Velædle og velbyrdige Kongl. Majst. hrer. commissarii!

Selvom herredsprovsten i Borgerfjord syssel har næstforleden sommer, så vel mig som andre præster i herredet anmodet om at fremføre det skriftligt for Dem, gode herrer som jeg vidste eller mente nyttigt til forbedring af denne lands skik og brug, så kender jeg mig ikke så fornuftig en mand at jeg kan noget mærkværdigt derom *projectere*, men selvom jeg med uforøjelighed må høre mange ting årligen, se og erfare, som jeg ser at være landets folk til skade: Alligevel, både af tilbørlig lydighed, så og for at udvise kærlighed til mit fædreland, *mentionerer* jeg dette efterfølgende.

1° Det er mig ofte grund til sorg at mærke, hvor lidt respekt børn og ungdommen har for deres forældre og husbønder (af deres mund kan man høre du, du i daglig tale), hvor uvillige de er til at adlyde deres ordrer (går med knurren og sent til værks), og hvor dovne og manddomsfattige de er i arbejdet. Faderen er ofte oppe tidligt og går med sved på panden, sønnen ligger og sover sig til dårligt helbred. Grunden til denne usømmelighed mener jeg forældrenes utidige forkærlighed for børnene straks i ung alder, i det at spare dem riset efter behov, og forsømme at tilholde dem blufærdighed, lydighed og manddom. Og selvom der er både forlængst *publiceret* den kongelige forordning om hustugten, og præsten taler om den slags hyppigt og ofte ikke alene i ordets almindelige prædiken, men også i regelmæssige husbesøg, er det dog hos nogle for-gæves; *quasi surdo narretur fabula*.

2° Det forekommer mig således, at repsstyrernes mangel på kontrol og slet indblanding forstærker for meget selvrådighed og uskik: Men det kalder jeg for

mangel på kontrol, hvis en eller anden bevisligen angiver forkert til tiende uden dadel; hvis folk på landet sørger ingenlunde for at eftersøge rævehuler, dyrejagt og vedligeholde veje; hvis en og anden, som modtager fattiglemmen, overlader ham ligeså lidt forsynet med klæder, som han kom, hele repen til skam: Nu, hvis man ikke dadler sådant, og hver mand gør, som han vil, og selvom repsstyrerne dadler det agtes det lidt af plumpe bønder, så mener jeg den største årsag dertil er, ikke alene den ukyndighed og uvidenhed fra nogle repsstyreres side, men også det andet, at selve sysselmændene forsømmer ved energisk indblanding og alvorlighed mod bønder i reперne, at *conciliere* repsstyrerne om mere myndighed, således at de agtes af repens folk. Det ligeledes, at de opfylder deres embedspligter uden løn (hvor alle andre embedsmænd i landet dog har nogen løn). Men hvis alene 2 repsstyrere, de skikkeligste, i 20 gårdes reпер, og 3, hvor 30 gårde findes, blev udvalgt efter sysselmændenes *conference* med sognepræsterne og indsat af sysselmanden, med en vis *instruction*, de samme ville blive deputeret en vis årlig løn, fra 4 c til 8 c af hver gård for sig efter reперnes vidtløftighed (enten af gavetold, eller hvilket som helst andet kongens *interesse*). Repsboerne blev med eftertryk tilholdt at vise repsstyrerne tilbørlig lydighed, i hele deres mulige embedsudøvelse, under vedbørlig mulkt, og om folk fandt, at sysselmænd bistod repsstyrerne i alting billigt: *Præterea*, hvis alle unge mænd, som dertil ser ud til at egne sig, blev tilholdt at lægge sig efter dyrejagt med bue og bøsse, så ville reперnes økonomi ved alt dette forbedres.

3° [Udeladt: Om det alt for store antal heste i Island både hos høvdinge og småbønder.]

4° [Udeladt: Om benyttelse af sæter og sommersæter.]

5° Hvordan kompagniets købmænd handler med landsfolket, synes jeg en virkelig grund til at klage over, således at selvom Island både i land- og søpladser har sine dårligste højbjærgningsår, så er den forskelsbehandling af bønderne så stor hos købmændene, at bønderne i søpladserne oppebærer 10 til 12 tønner mel, selvom de ikke har flere end 10-12 mænd i huset, men landsbonden med 7-8 mænd i huset får næppe 1/2 tønne mel, med besvær, eller 1/4 tønne, om efteråret intet, selvom han enten har én ringe mandslod for sig eller ingen, men søpladsbonden 7-8 mandslodde.

[Udeladt: Om købmændenes fordeling af tømmer.]

6° Af erlæggelse af tiende i Island mener jeg godt kan ses nogen mangel af enhed og kontrol, om hvilken biskop Gissurs statut givet *anno* 1096 er de mærkværdigste og de første love i Island. Men det kender mange, hvordan de højvise høvdinger her i landet har været uenige om forståelsen af den, og deraf er opstået nogle partistridigheder. Når almuen hører af dette vil bønderne snart sige at eftersom de højvise ikke kan være enige om forståelsen af de gamle tiendelove, hvorfor skulle jeg rette mig efter dem? Jeg angiver til tiende som

jeg har lyst til og tror er forsvarligt, og andre har gjort. Så angiver de selve sine ejendele til tiende, neml. en god ko uden fejl, en tam hest i 1 hdr, 10 hunfår med lam i 1 hdr., 10 voksne beder i 1 hdr., men undlader alle ikke-tamme heste, alle goldkvier, samt unge og gamle okser (selv 5-6 vintre gamle) og nogle en vinter gamle beder, alle møbler, kister og smedeværktøj.

Hvis man kan bestemme selv, hvad man angiver, og hvis sysselmændene og repsstyrerne ikke klager over det, så synes bønderne, det sømmer præsterne endnu mindre. Er det ikke lovløshed og anarki, hvis tiendeangivelsen er hver på sin vis efter landsfjerdinger, sysseler eller rep.

Item, at af nogle jorder betaler man 4 tiender, af nogle 1 tiende, og af nogle ingen [?] Til trods for, at tiendeloven (den ovennævnte statuta) definerer alt gods i landet løst og fast under tiende (foruden jordens klare exceptioner) og at senere kræver kongens forordninger af alle jorder, hvem ellers de tilhører, at betale 4 arter tiende. Og hvem ved om ikke en falsk tiendeangivelse i landet har med mere haft en andel i at indføre den landeplage, som den almindelige fåresygdom er. Og at folk blev almindeligt tilholdt at forbedre sig og lade repsstyrerne vurdere til tiende hele sin kreaturbestand samt alle både og alle brugelige dele af boet.

Item hvis alle jorder i landet blev forpligtet at betale 4 arter tiende, og deres kvilde *a parte*, så ville kongens *interesse* derved forøges, samt mange fattige kirkers og præsters *portio* og *salarium*. Dette ville også være acceptabelt for bønderne efter som noget af deres pligter blev ophævet, de såkaldte kvaðir [høveri] af kongens og bispestolens jord, som svarer til 20 alen og 10 alen mandslån etc., som de nu må betale foruden den årlige landskuld [landgilde].

Dette mit enkelte *project*, beder jeg ydmydigst, Dem velædle herrer nådeligt at antage, og tage i *consideration*, og af det *excerpere* det, De mener nyttigt. Men jeg med største ærbødighed forbliver

Deres velbyrdigheders samtlige

Saurbaj d. 5te Julii
1771

tjenstskyldige tjener
Þorvarður Auðunarson

Kommentarer

Medlemmerne af Landkommissionen 1770-71 var Andreas Holt, Þorkell Fjeldsted og Thomas Windekilde.

Forordningen af 15. maj 1770 om almuens og embedsmændenes pligt til at informere kommissionen blev oplæst ved alle retter og ting i Island, forkyndt fra prædikestolene og fordelt på islandsk i 2600 trykte eksemplarer over hele landet. Den svenske historiker Harald Gustafsson har redegjort for, i hvilken grad almuen er repræsenteret geografisk i de indsendte beretninger til kommissionen, og hvad man skrev om. Landkommissionen for Island adskilte sig fra de andre landkommissioner i det danske monarki ved, at den ikke var begrænset til landbrugsreformer.

A parte	for sig, særskilt.
Alen	alin, her islandsk værdienhed.
Biskop Gissurs statut	Biskop Gissur Ísleifssons tiendelov, vedtaget af Altinget 1096.
C – centum [<i>hundrað</i>]	et hundrede, islandsk værdienhed.
Commissarii	medlemmerne af Landkommissionen.
Conciliere	rådgive.
Conference	rådslagning.
Consideration	betragtning.
Exceptioner	undtagelser.
Excerptere	udvælge.
Forordning om hustugt	forordning om hustugt på Island af 3. juni 1746.
Gavetold [<i>gjaftollur</i>]	told som provster og sysselmænd indkrævede for kirkelige og verdslige forseelser.
Hdr. [<i>hundrað</i>]	et hundrede, islandsk værdienhed.
Høvding [<i>höfðingi</i>]	en fornem og rig person eller højtstående embedsmand.
Instruction	en instruktion for repsstyrrerne i Island blev først givet i 1809.
Kompagniets købmænd	Det Almindelige Handelskompagni i København drev handelen i Island 1764-73.
Kongens interesse	kongens indtægt.
Kvilde	en værdi- og måleenhed for de kreaturer, som fulgte en gård.
Mandslod	fiskerens andel af fangsten, en matros fik en mandslod, bådføreren fik en dobbelt mandslod.
Mentionere	nævne, tale om.
Portio	en del af tienden, her er der tale om de dele, som tilfaldt præst og kirke.
Project	forslag.
Projectere	foreslå.
Præterea	endvidere.
Quasi surdo narretur fabula	som om den fabel blev fortalt for døve.
Salarium	løn.

Lovgrundlag

Landkommissionen blev stiftet ved Commissorium til den islandske Landcommission af 20. marts 1770. Kommissionens virke fik støtte i Forordning angaaende den islandske Landcommission, Amts-Inddelingen m.v. af 15. maj 1770. Ifølge den skulle alle kongens undersåtter i Island, af kærlighed til fædrelandet, hjælpe kommissionen med efterretning og oplysning. Kommissionens arbejde fulgte den detaljerede Instruktion for den islandske Landcommission af 22. maj 1770.

Anvendelsesmuligheder

Betænkningerne og forslagene er meget omfattende og handler om samfundsforhold generelt, ikke mindst erhverv og kultur. De områder, som ifølge instruksen især skulle behandles af kommissionen, var: Demografi, medicinalvæsen, fiskeri, handel, kornimport, korndyrkning, kvægavl, kongejord, amtsinddeling, forsvar, industri, minedrift, samfærdsel og smugleri. Dertil kom oplysninger om kommunale anliggender såsom politi, repsstyre og fattigvæsen. Skoler, oplysning, hustugt, præsters økonomi, tobak og brændevin blev også behandlet.

Hvor findes kildetypen?

Þjóðskjalasafn Íslands (Islands Nationalarkiv). ÞÍ. Rentukammerskjöl, D3 Landsnefndin fyrri.

En del af betænkningerne og forslagene er udgivet, men udgaven blev ikke fuldført: *Landsnefndin 1770-1771 I og II*.

Litteratur

Harald Gustafsson: *Mellan kung och allmoge – ämbetsmän, beslutsprocess och inflytande på 1700-talets Island*. Acta Universitatis Stockholmiensis 33, Stockholm 1985.

Landsnefndin 1770-1771, I. Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismana. [Landkommissionen 1770-1771, I. Breve fra kommissionen og embedsmænds betænkninger]. Udg. Bergsteinn Jónsson. Sögurit XXIX, Reykjavík 1958.

Landsnefndin 1770-1771, II. Bréf frá nefndinni og svör sýslumanna. [Landkommissionen 1770-1771, II Breve fra kommissionen og sysselmænds svar] Udg. Bergsteinn Jónsson. Sögurit XXIX, Reykjavík 1958.

41. Kollektbøger i anledning af vulkanudbrud og jordskælv 1783-85

Vulkanudbruddet og jordskælvet i 1783-85 tilhører de voldsomste begivenheder i islandsk historie. Cirka en fjerdedel af landets befolkning omkom enten som direkte følge af naturkatastrofen eller på grund af den efterfølgende hungersnød, der skyldtes, at befolkningens livsgrundlag forsvandt. Vulkanudbruddet fik også indvirkning på de meteorologiske forhold i andre europæiske lande. Et kongeligt reskript iværksatte i 1784 og igen i 1785 en indsamling i både Danmark og Norge til fordel for den direkte ramte befolkning i Sydisland og til områdets præster. I København organiseredes indsamlingen af overpræsidenten og stadens råd. Uden for København af stiftsøvrigheden via præsterne. Herved kunne man udnytte den sædvanlige måde at indsamle penge på, som blev benyttet, når det drejede sig om nødstedte præster eller nødlidende personer. I København foregik indsamlingen kvartervis, ved at de udvalgte indsamlere gik fra hus til hus, og i resten af landet blev indsamlingen foretaget i kirkerne. Alle bidrag blev indført i kollektbøger, der både indeholdt bidragydernes navne, og hvilket beløb hver enkelt gav. Noget tyder dog på, at effekten af indsamlingerne til de skadelidte islændinge blev temmelig ringe, da mange af pengene gik op i administration.

Kollektbog Nørre Kvarter august 1785

(RA, Rentekammeret, Kollektbøger for understøttelse til indbyggerne i Island i anledning af vulkanudbrud og jordskælv 1783 og 1785)

Denne igiennemdragne og med Stadens Segl forsynede Bog, bestaaende af 20 nummererede Blade, som er indrettet i allerunderdanigst Følge af Hs Kongl. Majestæts os ved Rescript af 15. Julii sidstl. tilsendt allernaadigste Bevilling, saaledes lydende:

Vi Christian den Syvende, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig-Holsteen, Stormarn, Ditmarsken og Oldenburg, gjøre vitterligt, at, da Vi til Hielp og Redning for de ved en nye Vulkans samt heftige Jordskælvers Ødelæggelse forarmede Indvaanere i Vort Land Island, samt det trængende Præsteskab, fornemmelig i Arnæs og Rangervalles Sysseler i Schalholts Stift, allernaadigst have funden for godt, at der i begge vore Riger og Fyrstendømme, saavel i Vores Kongelige Residentze Stad Kiøbenhavn og de øvrige Kiøbstæder som paa Landet, skal ombæres Collect Bøger i Huusene, saa vilde Vi allernaadigst have bevilget og anordnet, saa og hermed bevilge og anordne, at der til disse forarmede Indvaaneres Hielp maa saavel i bemeldte Kiøbenhavn og Kiøbstæderne, som paa Landet i begge Riger Danmark og Norge, ombæres Collectbøger i Huusene, hvoriudi Enhver, som dermed besøgendes vorder, vilde tegne, hvad de i saa Maade af et christeligt og medlidende Hierte have skiænket og givet, til hvilken Ende de ombærende Collectbøger til desto meere Sikkerhed skal, førend de ombæres, igiennemtrækkes og numereres, og udi bemeldt Kiøbenhavn af Os Elskelige Oberpræsi-

Samtidigt kort, der viser de hårdest ramte områder i Vestur-Skaftafellssýsla efter vulkanudbruddet i 1783. Kortet er tegnet af den unge islandske student Magnús Stephensen, som blev sendt til Island for at undersøge katastrofeområdet og udarbejde en rapport herom. Rapporten blev offentliggjort i København i 1785 »Kort Beskrivelse over den nye Vulkanske Ildsprudning«.

dent, Borgemester og Raad, men paa de andre Steder af Vores Stiftbefalingsmænd og Biskopper, hver for sit Stift, forsegles.

Forbydende Alle og Enhver herimod, eftersom forskrevet staaer, at hindre, eller i nogen Maade Forfang at gjøre under Vor Hyldest og Naade.

Givet paa Vort Slot Friderichsberg den 15 Julii 1785.

Under Vor Kongelige Haand og Signet
Christian R.

Schak Rathlou

Luxdorph P. Aagaard

bliver Srs Aug. Herrested, Urtekræmmer og Peder Berch, Brøgger hermed udnævnte til næstkommende Mandag at gjøre Begyndelse med at ombære til Alle og Enhver udi Nørre-Quarteer boende Indvaanere, og at imodtage, hvad Enhver af dem til de ved en nye Vulcans, samt heftige Jordskiælves Ødelæggelse forarmede Indvaanere i Island, samt det trængende Præsteskab i Arnæs og Rangervalles Sysseler i Schalholts Stift, af christelig Medlidenhed vilde skiænke og give, hvilket de anmode Enhver, som de i saa Henseende besøge, selv i denne Bog at antegne, og naar Indsamlingen, som de uden Ophold og med al Fliid have at besøge, overalt i Quarteeret er skeet, have de det indsamlede tilligemed denne Bog her udi Raadstuen at indlevere.

Kjøbenhavns Raadstue den 24de Aug. 1785.

[12 underskrifter]

Kollektbog Nørre Kvarter

Biskop Balle	10	
Capitæn Plön	1	
Mad.m Hendrichssen	1	
Wæver	1	
Rørbeck		2
Assessor Feddersen	1	
Mart. Mar.		1
Christ. Jenssens Enke		1
Nees Jessen		3
Madam Berner	1	
Jens Andresen Möller	1	
Justie Raad Heger	1	
C. Gottschalck	1	
Proc. Biørn	1	
Mad.me Gamborg	1	
Justie Raad Schöning	2	
J.A. Meilling	1	
G. Horneman	1	
Geh. Raad Carstens	5	
C. Birch	5	

Kollektbog Nørre Kvarter [fortsat]

Prof. Baden	2		
Hvidberg	1		
Mad.m Tofte	1		
[sammenlagt for side 1]	39	1	
[Indsamling i hele kvarteret]	162	11	2

Kommentarer

Bemærk fremgangsmåden ved indsamlingen. Man henvendte sig først til en kendt person, som man ventede ville give et betydeligt beløb. Meningen var så, at andre kunne se, hvad den kendte person havde givet, og derfor heller ikke ville holde sig tilbage. I det gengivne eksempel fra indsamlingen i 1785 er det Sjællands biskop N.E. Balle, man først henvendte sig til, og han gav 10 rigsdaler til indsamlingen. Ved den tilsvarende indsamling året før havde han givet 20 rigsdaler.

Lovgrundlag

Kgl. resolution af 10. november 1783 ang. kollekt i København for de jordbrandlidte i Island; reskript af 7. april 1784 ang. delingen og anvendelsen af gaven fra begge rigers gejstlighed til Holum Stifts fattige præster. Se også en række senere bestemmelser angående jordbranden i Skaptefells Sysse.

Anvendelsesmuligheder

Kollektbøgerne giver et billede af befolkningens villighed til at hjælpe i katastrofesituationer. Det kunne i nogle tilfælde være et lokalt problem for en enkelt præst, hvis præstegård var brændt, eller som i dette tilfælde, hvor et helt lands befolkning var truet af hungersnød. Selv om naturkatastrofen foregik langt væk, lykkedes det den enevældige regering at iværksætte en landsomfattende indsamling både i Danmark og Norge. En anden historie ved indsamlingen er så, om midlerne kom til nødstedte til gavn, eller om det hele gik op i administration.

Hvor findes kildetypen?

RA. Rentekammeret. Kollektbøger for understøttelse til indbyggerne i Island i anledning af vulkanudbrud og jordskælv 1783 og 1785 (1 pk.); se også Dokumenter og breve vedr. de skadelidte i Island indsamlede kollektpenge 1783-1820 (2 pk.).

Litteratur

Lovsamling for Island. Udg. af Oddgeir Stephensen og Jón Sigurðsson. Bd. IV (-1783) og V (1784-1794), Kbh. 1853-55.

Sæmund Magnussen Holm: *Om Jordbranden paa Island i Aaret 1783*, Kbh. 1784 (også tysk udgave).

Island

Magnús Stephensen: *Kort Beskrivelse over den nye Vulcans Ildsprudning i Vester-Skapteljelds-Syssel paa Island i Aaret 1783*, Kbh. 1785.

Efterretning om Ilds-Udbrydelsen i Vester-Skapteljelds-Syssel i Island, som efter Kgl. Allern. Befalning skal oplæses i alle Kirker i Kiøbenhavn paa I. Sønd. efter Nyt-Aar 1784, Kbh. 1784 [4 blade].

Einar Laxness: *Íslandssaga*, II, opslagsord: »kollektusjóður«, Reykjavík 1995.

Den kongelige handel

42. Islandske handelsregnskaber

I 1602 indførte Kong Christian 4. monopolhandel i Island, hvor handelsrettighederne blev solgt til forskellige, hovedsagelig københavnske handelsselskaber. I perioderne 1759-63 og 1774-87 var kongen dog selv nødt til at drive handelen for egen regning.

Vestmannaøerne var en af de 25 handelshavne, som blev besejlet hvert år. Eftersom øerne var særlig kongelig ejendom, hvor majestæten drev en omfattende rederivirksomhed i tæt samvirke med handelen, er administrationsregnskabet, også kaldet jordebogsregnskabet, for Vestmannaøerne en del af handelsregnskabet for øerne. Den kongelige Handels regnskaber for Vestmannaøerne i perioden 1759-63 kan deles op i to dele: Fiskregnskabet eller Vestmannaøhavns indtægter beregnet i fisk og Krambodsbøger (hovedbøger).

a. Fiskregnskab

Grundværdienheden i udenlandshandelen var »fisk«, hvor et hundred var lig med 240 fisk (6 vægtenheder af fisk (vætt)), heraf navnet »fiskregnskab«, der afslører, at den almindelige handelsmåde i Island var tuskhandel. Fiskregnskabet omfatter alle udgifter og indtægter angående handel, rederi og administration omregnet til fisk. På indtægtssiden er opført alt, der importeredes til Vestmannaøerne, f.eks. handelsvarer og materialer til drift og vedligeholdelse, men også jordebogsindtægter, fisketiende og kongens indtægt af eget rederi. Det var særligt for Vestmannaøerne, at tienden blev beregnet af fiskeproduktionen, hvorimod fast ejendom og løsøre var grundlag for tienderegnskabet i andre dele af Island. På udgiftssiden er de administrative omkostninger opført, samt handels- og rederiomkostninger, vedligeholdelsesomkostninger for kongens skibe og huse på øerne, eksport af indtægterne til Danmark og lagerbeholdningen ved slutningen af regnskabsåret.

Sammen med regnskabet er der en summarisk ekstrakt over indtægter og udgifter samt forskellige bilag, bl.a. særlige jordebogsregnskaber, som indeholder oversigt over kongens almindelige indtægter (jordebogsindtægter) og rederiindtægter. Regnskabet indeholder også oplysninger om omkostninger ved vedligeholdelse og drift af kongens både, inklusive særlige kvitteringer. Andre bilag er et pengeregnskab, hvor fiskregnskabet er omregnet til rigsdaler, løttebog (fangstbog) for hver enkelt båd, der fiskede fra Vestmannaøerne i vintersæsonen, lister over debitorer hos købmanden på øerne ved begyndelsen og slutningen af regnskabsåret, inventarium ved regnskabsårets begyndelse og slutning samt kvitteringer.

Vestmannø Havns Fisk Regnskab Pro Anno 1762.

(RA, Islandske Regnskaber, Regnskaber for de Kgl. Handels- og industrimonopoler på Island)

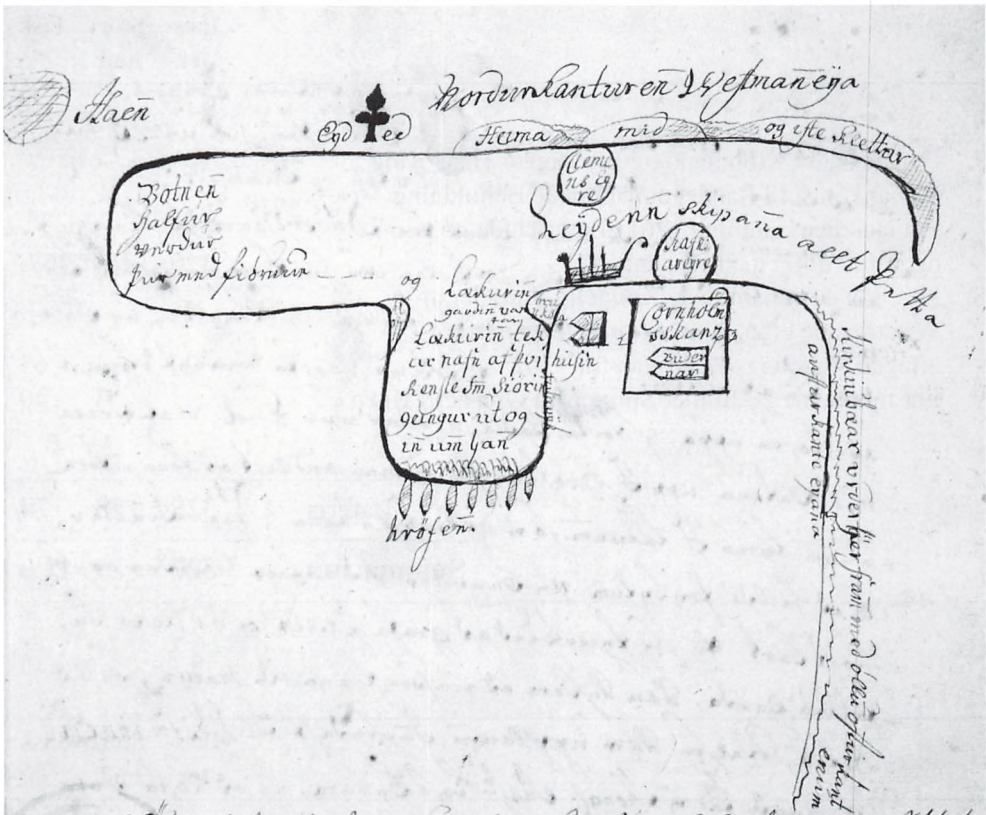
Pag^e 1
**Indtegts Fische Reining
Pro Anno 1762**

For Hans Kongl. Mayst Höje Reining Annam
mede Gods og Vahre, efter Allerunderdanigste indleverede
Udreednings Penge Reining af dato May 1762
Indskibet i Skipper Jens Christian Möllers förende
Skib Haabet Kaldet, saa og Efterliggende Gods og Vahre
Restancer og Omkostninger, af under Kiobmanden
og Efterliggeren Mons^e Hans Klog mig Ofverleveret
Og ieg under Reining haft hafver paa Westmanöe
Hauvn er forhandlet, med den derimod gjorde Leverance
med viidere Udgifter, efter Taxten, Anslagen og
Beregnet Neml.

			Læster	Hnd	Fisk	
	520	Halfve tønder	Er 390 tønder Ruig Meel med			
	520	Fierdieg	Træet	à 80 f(isk)	26	
	25	Heele tønder	Er 65 tønder Skonrog brod		4	3 40
	80	Halfve ditto		à 80 f(isk)		
	30	Heele tønder	Er 70 tønder Skibs brød		3	5
Herved	80	Halfve ditto		à 60 f(isk)		
Er frem	4	Tønder boghvede Gryn				
lagt een	4	Tønder byg ditto	Er 10 tønder Gryn og			
Af Kiøb	2	Tønder Erter	Erter	à 1 hnd 10 f(isk)	1	100
manden	1½	Tønder 3 dalrs Øle med Træet		à 1 hnd 5 f(isk)	3	15
	6	Tønder 6 M(ark)s Øle med Træet		à 75 f(isk)	3	90
	25	Tønder Korn brende viin holdende				
		3437 potter		à 5 f(isk)	14	3 25
			Transporteris		49	9 30

Ekstrakt over indtægter og udgifter

Summarische Extrakt
over
Det af afgangne Kiøbmand Henrich Dreyer
for
Wæstmanoe Hans Besegling udi Island
Aflagde Regnskab
Pro A^o 1762

Skitse af havnen på Vestmannaøerne (Heimaey) fra 1761. Den er lavet i forbindelse med et forslag til forbedringer af havnen, som skulle gøre det nemmere at drive fiskefangst med kongens både. Tegningen er udført af Brynjólfur Brynjólfsson, som var sysselmand i Vestmannaeyjar i en periode, og som selv drev fiskeri derfra. (PÍ. Oversigt over tegninger B.4.17).

Læs- Stort Fisk
ter hnd.

Indtægt

1. Den med Skipper Jens Christan Møller til Wæstmanøe Havn A ^o 1762 overførte Chargoson beløber efter Regnskabet fra Pag. 1 til 7, hvor Wahrene efter den Islandsk Taxt af 10 ^{de} April 1702 er beregnet	133	6	87½
2. Inventarium til Havnen	4	2	44½
3. Til Wæstmanøe Kirkes Reparation efter Kongelig allernaadigste Resolution af 9 ^{de} Februarj 1702	11	1	78
4. Materialier til eet nye gang Spil paa Wæstmanøe for Inventarii Baaderne efter Høistbem ^c Kongl. Resolution	4	6	24
5. Contanter til handlen udi Croner og Courant Mynt	27	3	90

	Læs- ter	Stort hnd.	Fisk
...			
7. Den af under Kiøbmand og Efterligger Hans Klog Ved ankomst til Landet annammede Beholdning Fra Handlens slutning 1761 af eftertagne gods og Vahre tilligemed Restancer	120	4	46½
8. Lige saa de annammede Kongelig. Intrader af Wæstmanøe efter Bem ^e Efterliggeres derfor aflagde Jordebogs Regnskab for 1762	20	4	65
9. For modtagne 20 Bunter Splitter fra Ørebacks Havn		3	40
	Lateris	325	8 74
	Summarum	327	11⅓

	Læs- ter	Stort hnd.	Fisk
Udgivt			
1. Af de udi handlen dette aar indløber Landets Vahre er med Skipper Jens Christian Møller indskibet og til Glück-Stad Retourneret, hvorfor de Kongelig Factorer samme stæds Agent Agerschow Moyn udi deres allerunderdanigst aflagde Regnskab for 1762 ved børlig rigtighed haver aflagt	97	7	102
2. De ved sluttet Handel 1762 Nedskrevne og Efterliggeren Hans Klog overleverede Vahre samt udstaaende Res- tancer, som Kiøbmand Peder Holm herimod udi det af ham for Handelen paa denne havn aaret 1763 aller underdanigst aflaget Regnskab under Summa 166 Læster 2 Skippund. 55½ fisk paa Pag. 6 vedbørlig har beregnet sig til Indtægt	160	4	16½
3. For Fustagier med videre som forbem ^e Rætour Lad- ning er forbrugt	5	3	107
4. Omkostninger ved Skibets indsegling paa Wæstmanøe Havn		3	111
5. Spendage for Under Kiøbmanden		3	

	Læs- ter	Stort hnd.	Fisk
6. For Pulsmænd som haver arbejdt med Handelen	1	7	
...			
9. For Skriv Materialier som ved Handelen er forbrugt			112
10. For Skindbendsler og Seiglarn			100
	Lateris	325	8 74
	Summarum	327	11 1/3

Kommentarer

Under monopolhandelsperioden 1602-1787 var Vestmannaøerne i lighed med andre islandske havne udlejet til danske købmænd mod en fast afgift, men herudover skulle der aflægges regnskab over de visse og uvisse jordebogsindtægter. Det kongelige rederi og handel i Vestmannaøerne blev nedlagt i 1787, samme år som monopolhandelen blev ophævet.

Fustagier	Beholder til opbevaring og transport af varer fx tønder eller fade.
Hnd./Stort Hnd.	Hundred/Stor hundred = 120 fisk
Løttebog	bog, som indeholder oplysninger om fangsten på alle skibe, som sejlede fra Vestmannaøerne. Fangsten blev opdelt i lodder (lotter), som var grundenheden ved udregning af tienden, samt matrosernes indtægt og båd-ejerens indkomst.
Meel/Øle med Træet	Mel/øl med tønne.
Monsr. Klog	Hans Klog, kgl. underkøbmand på Vestmannaøerne. Han var en såkaldt efterligger, dvs. en, der havde opsyn med handelen uden for handelstiden – vinteren over.
Spendage	udgifter.
Taksten	mål, vægt og pris af handelsvarer importeret til Vestmannaøerne i perioden 1702-1776 byggede på Forordning om den islandske Taxt og Handel fra 10. april 1702, trykt i <i>Lovsamling for Island I</i> , s. 563-75.

b. Krambods bog (hovedbog)

Regnskab over indleverede og udleverede varer, regnet i fisk, førtes i såkaldte krambods- eller kramgodsboøger. Her fremgår det af debetsiden, hvor meget hver enkelt handelskunde købte og for hvor meget, og kreditsiden viser de indleverede varer og deres værdi samt kundens handelsstatus ved regnskabsårets afslutning.

Westmanö Krambod Bog 1762

(RA, Reg. 140: B, Det Kgl. Oktroyerede Islandske Handelskompagni 1742-1766. 34, Westmanø Krambod Bog 1762)

[venstre side:]

Arne Jonsens		Debit	
		hnd	f(isk)
	Restantz	1	48½
Aug(ust) 7	½ t(øn)de M(e)hl 40 f(isk) ½ t(øn)de Skonrog brod		
	40 f(isk) 20 p(o)tt(e)r br(ende)v(i)n 100 f(isk)	1	60
	Til Sr. Gudmunder Jonsen a Krosse		20
	1 ale Sort Kl(æ)de 50 f(isk) ½ ale S(ort) C(atun)		
	15 f(isk) 1 ale bl(aat) Rask 14 f(isk)		79
	Fl(óyels) b(aand) 12 f(isk) 1 (pund) Jern 10 f(isk)		72
		3	109½
	2 Croner 60 f(isk) i Courante 25 ½ f(isk) 1 bryne		
	1 f(isk) splitter 2 f(isk)		88½
	Peydts		21
		4	99

[højre side:]

a Holmen		Folio 1 Kredit	
		hnd	f(isk)
Aug(ust) 7	Got giorris af Monsr. Klog		110
	i Haarf(isk)	2	94
	1 ½ anker Trafn		67 ½
	1 ½ anker ditto		67 ½
		4	99

Kommentarer

Holmen	isl. <i>Hólmar</i> ; bondegård i Rangárvallasýssel. Omkring halvdelen af handelskunderne i Vestmannaøerne kom fra Rangárvallasýssel og Vest-Skaftafellssýssel. Arne Jonsen (Árni Jónsson) var en af dem.
Katun, Rask Trafn	typer af tekstiler. levertran.

Lovgrundlag

Monopolhandelen på Island blev indledt med kgl. resolution af 20. april 1602 (*Lovsamling for Island I*, s. 139). Den blev ophævet ved kgl. resolution af 13. juni 1787 (med effekt fra 1. januar 1788).

Anvendelsesmuligheder

Handelsregnskaberne giver en god oversigt over import og eksport til og fra Island samt et billede af handelens omfang og den enkelte kundes vilkår. Regnskaberne kan også bruges ved navne- og bebyggelsehistorisk forskning og til at beregne omkostninger og indtægter af handelen (her i perioden 1759-63).

Hvor findes kildetyper?

RA: Islandske Regnskaber (Regnskaber for de Kgl. Handels- og industrimonopoler på Island). Registreret i Seddelregistratur 87. jfr. *Guiden I*, 2, s. 697. Jfr. også Kr. Erslev: *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse*. Kb. 1923, s. 61-63.

RA. Reg. 140: B. Det Kgl. Oktroyerede Islandske Handelskompagni 1742-1766.

PÍ. Rentekammeret. X, 5. Jarðabókarsjóðsreikningar Vestmannaeyja 1758-63.

Litteratur

Gísli Gunnarsson: *Monopoly Trade and Economic Stagnation. Studies in the Foreign Trade of Iceland 1602-1787*, Lund 1983.

Gísli Gunnarsson. *Upp er boðið Ísaland. Einokunarverzlunin og íslenskt samfélag 1602-1787*, Reykjavík 1987. (Især s. 161-167, som handler om perioden 1759-63).

Harald Gustafsson. »Islands Opkomst«, »Handelens Flor« och »Kongens Cassa«. Beslutsprocess kring Islandshandeln 1733-1774. I *Skog och brännvin. Studier i näringspolitiskt beslutfattande i Norden på 1700-tallet*, Oslo 1984.

Hrefna Róbertsdóttir: Tekstilprøver i Nationalarkivet i Reykjavík. *Nordisk Arkivnyt* 4, 2001, s. 190-91.

Jón J. Aðils. *Den Danske Monopolhandel på Island*, Kbh. 1926-27.

Jón J. Aðils. »Den danske regering og den islandske monopolhandel i det 18. århundrede«. *Historisk Tidsskrift* (dansk) 6. Række, 6. Bd. 1895/97, s. 535-610.

Rasch, Aa.: *Niels Ryberg 1725-1804. Fra bondedreng til handelsfyrste*, Aarhus 1964, s. 66-79.

Sigfús M. Johnsen: *Saga Vestmannaeyja*. I-II, Reykjavík 1946.

Kongelige embedsmænd

43. Sognemandtal

Præsterne skulle føre to vigtige embedsbøger, dels en kirkebog [se På embeds vegne s. 239-48], og dels et sognemandtal (sóknarmannatal). I det dansk-norske rige var det kun i Island og til dels også i Grønland [se kilde nr. 29: Missionsdesignation], at den sidstnævnte form for kirkebøger fandtes. Sognemandtallet, også benævnt sjæleregister (sálnaregistur) eller „husbesøgsbog“ (húsvitjunarbók), var, som sidstnævnte betegnelse angiver, sognepræstens embedsprotokol over de årlige husbesøg. Heri skulle præsterne notere alle personer i hver husstand, deres status i hjemmet eller i familien, alder, om de havde gået til alters, læsefærdigheder, deres adfærd, og hvilke åndelige bøger (guðsorðabækur) der eventuelt fandtes i hjemmet. De registrerede oplysninger ændredes dog i tidens løb. For eksempel var præsterne i årene 1880-1907 forpligtet til at have tilsyn med børnenes kundskaber i skrivning og regning, som det fremgår af sognemandtallerne i denne periode.

Sóknarmannatal í Reynistaðasókn. Húsvitjun á Páfastaðum í desember 1892/Sognemandtal i Reynistaðir Sogn. Husbesøg på Páfastaðir i december 1892

(PÍ, Kirknasafn, Reynistaðaklaustur, BC 4, Sóknarmannatal 1892-1906)

Sóknarmannatal í Reynistaðarsókn við húsvitjun í desember 1892.

[Venstre side:]

Heimili.	Mannanöfn.	Stétt.	Aldur, Ár.	fermdur (fermd).	
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	
[1]	Páfastaðir	Albert Kristjánsson	bóndi	28	já
[2]		Guðrún Ólafsdóttir	kona hans	36	já
[3]		Snorri F. S. Stefánsson	sonur konunnar af I. hjónabandi.	14	nei
[4]		Óskírt meybarn	barn hjónanna	1 ta	nei
[5]		Sigurlaug Sveinsdóttir	móðir konunnar	75	já
[6]		Sofía Jónsdóttir	móðir bonda	58	já
[7]		Ólafur Sölvason	vinnumaður	51	já
[8]		Jón Hallgrímsson	vinnumaður	21	já
[9]		Guðbjörg Sigurðardóttir	tökubarn	9	nei
[10]		Gróa Magnúsdóttir	vinnukona	27	já

Árni Björnsson (1863-1932), pastor í Reykisstaður þræstekald 1887-1913 og provsti í Skagafjörður provsti 1908-13. Der findes ikke mange embedsbøger bevaret fra hans tid udover det her viste sogne-mantal. De øvrige protokoller brændte natten til den 2. marts 1898. Om dette skriver landsarkivar, dr. Jón Þorkelsson i Register til gejstlighedens arkiver: »... det var det samme her som hos mange andre, at det var blevet forsømt i næsten 16 år at aflevere disse bøger til Landsarkivet [det senere Nationalarkiv], som det dog var forordnet af landshøvdingen over Island den 3. April 1882« Skrá II: Skjalasöfn klerkdómsins, Reykjavík 1905-1906, s. 123. (Skagafjörður Regionalarkiv).

[Højre side:]

í lestri.	Álit um, hverning börn séu að sér		Athugasemdir.
	í kristin dómi.	í skript og reikningi.	
[6]	[7]	[8]	[9]
[1]			
[2]			
[3] á gætlega÷	dável	vel + dável	
[4]			
[5]			
[6]			
[7]			
[8]			
[9] vel	búin með fræðin laklega	skrifar orð. reiknar ekki.	
[10]			

Oversættelse

Sognemandtal i Reynistaðir sogn ved husbesøg i december 1892.

[Venstre side:]

Bopæl	Personnavn	Stand	Alder, År	Konfir- meret
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
[1] Páfastaðir	Albert Kristjánsson	bonde	28	ja
[2]	Guðrún Ólafsdóttir	hans kone	36	ja
[3]	Snorri F.S. Stefánsson	konens søn fra første ægteskab	14	nej
[4]	Udøbt pigebarnd	barn af ægteparret	1ste	nej
[5]	Sigurlaug Sveinsdóttir	konens mor	75	ja
[6]	Sofía Jónsdóttir	bondens mor	58	ja
[7]	Ólafur Sölvason	tjenestekarl	51	ja
[8]	Jón Hallgrímsson	tjenestekarl	21	ja
[9]	Guðbjörg Sigurðardóttir	plejebarn	9	nej
[10]	Gróa Magnúsdóttir	tjenestepige	27	ja

[Højre side:]

læsning	Vurdering af børns færdigheder i		Bemærkninger
	kristendom	skrivning og regning	
[6]	[7]	[8]	[9]
[1]			
[2]			
[3] udmærket÷	meget god	god+ meget god	
[4]			
[5]			
[6]			
[7]			
[8]			
[9] god	kan sin katekismus dårlig	kan skrive ord. ikke regne.	
[10]			

Kommentarer

En skabelon for udformningen af sognemandtal blev først udsendt i Skálholt bispedømme i 1758. Det må antages, at den er blevet brugt i begge bispedømmer efter 1784, hvor man generelt begyndte at føre mandtalsbøger i henhold til biskoppernes cirkulære til provsterne af 2. januar 1784 i Skálholt bispedømme og 24. november 1784 i Hólar bispedømme. Denne udformning af sognemandtallet bevarede i hovedtræk, og nogle af elementerne (navn, alder og stilling) var faste led helt indtil 1952, hvor sognemandtalsføring ophørte ved en lovændring. Det er tit svært at se, hvornår det årlige sognemandtal er gjort op. Det er først efter 1850, at det er nogenlunde sikkert, at det skete i den sidste del af året. Fra 1880 blev sognemandtallerne registreret i en trykt formularbog. Dog brugte mange præster fortsat den ikke-trykte form, men de anvendte samme principper som den trykte formularbog.

Lovgrundlag

Sognemandtallets lovgrundlag er Forordning af 27. maj 1746 om Husbesøgelser paa Island og Instruktion for Superintendenterne af 1. juli 1746. Førelsen af sognemandtal ophørte ved en ændring af alle bopælsregistreringer i 1952, se Lov nr. 67 af 11. november 1952 om mandtal.

Anvendelsesmuligheder

De bedst førte sognemandtal indeholder oplysninger om folks kundskaber og læsefærdighed, om de bøger og bibeltekster, der var til rådighed i hjemmet, om folks adfærd og mentalitet, ord og talemåder, som på den tid var udbredte, men som senere er forsvundet ud af hverdags sproget. Nogle af sognemandtallerne er derfor gode kilder til den islandske sprog- og kulturhistorie samt i al almindelighed til befolknings- og familiehistorie.

Hvor findes kildetyperne?

Det ældste kendte sognemandtal er fra 1744 og omfatter kun ét år. Fire mandtaller begynder i året 1748, og efter 1750 kom der endnu flere til. De fleste bevarede er dog fra tiden efter 1816 (jfr. de nye regler om kirkebogsføring i henhold til biskoppens skrivelse af 5. december 1815).

Sognemandtal findes i kirkernes arkiver i Islands Nationalarkiv i Reykjavik.

Litteratur

Skrá um skjöl og bækur í Landsskjalasafninu i Reykjavik. II. Skjalasöfn klerkdóms, Reykjavik 1905-06, s. 178-90.

Skrár Þjóðskjalasafns II. Prestsþjónustubækur og sóknarmannatöl, Reykjavik 1953, s. 3-18.

Björk Ingimundardóttir: »Sóknarmannatöl«, »húsvitjunarbækur«, »sálnaregistor«. *Skjalasafn Presta og prófasta, orðskýringar* [Præste- og provstearkiver, Ordforklaringer]. Utrykt manuskript i Islands Nationalarkiv.

Hallgrímur Hallgrímsson: Nokkur orð um kirkjubækur, *Skírnir* CVIII, 1934, s. 165-81.

Loftur Guttormsson: Við rætur kirkjulegs regluveldis á Íslandi, *Saga* XXV, 1987, s. 47-87.

Erik Nørr: Kirkebogsføring i Island og på Færøerne, *Arkiv* 13, nr. 4, 1991, s. 317-46.

44. Folketællingsgældsbog/mandtalsgældsbog

Folketællingsgældsbog (manntalsgjaldabók), også benævnt folketællingsbog eller tinggældsbog, var sysselmandens fortegnelse over opkrævning af offentlige skatter på folketællingstingene/mandtalsstingene. Folketællingsskatterne bestod af kongeskatten, som man kan spore tilbage til Gamli sáttmáli 1262 mellem Island og den norske konge Håkon Håkonson. Skatten var en afgift af løsøre, som blev pålagt alle skattepligtige bønder. Andre folketællingsskatter, der blev indført efter reformationen, var kongetiende (tidligere bispetiende), gavetold, lovmandstold og folketællingsfisk. Som følge af den nye skattelov i 1877 blev de ovennævnte folketællingsskatter afskaffet og nye måder at beregne skatter på, baseret på indtægter og ejendomme, blev taget i brug. Som før blev disse skatter opkrævet på folketællingstingene og indført i folketællingsgældsboøger. Fra og med året 1831 burde alle sysselmænd føre folketællingsgældsboøger autoriseret af amtmanden, ifølge den formular som passede til hvert syssel. Ligeledes var sysselmanden forpligtet til at aflevere boøgerne til sin efterfølger.

Manntalsgjöld í Ísafjarðarsýslu 1860/Mandtalsgæld for Ísafjarðar-syssel 1860

(ÞÍ, Ísafjarðarsýsla, IX. 6, Manntalsbók 1858-1868)

Stefán Bjarnarson (1826-91), cand.jur. fra Københavns Universitet 1858, sysselmand i Ísafjörður syssel 1859. Fra 1866 var han også byfoged i den samme år oprettede Ísafjörður købstad. Fra 1878 til 1890 var han sysselmand i Árnes syssel. Stefán Bjarnarson var en afholdt embedsmand. På billedet er han iført sysselmandsuniform. (Fotoarkivet i Ísafjörður).

1860

[Venstre side:]

Auðkúlu hreppur	Fólks- tala	Jarða- dýrl.	Lausaf.Konungs-Skattur tíund		Gjaf- tollur		Alls	Lögmanna- tollur	
	[2]	Hnd [3]	Hnd [4]	Fiskar [5]	Fiskar [6]	Fiskar [7]	Fiskar [8]	Fiskar [9]	sk. [10]
[1]									
Lokinhamrar Oddur									
Gíslason	22	24	13 ¹ / ₂	22 ¹ / ₂	40	12	74 ¹ / ₂	3	7
Hrafnabjörg B. Bjarnason	13	12	6	10 ⁸ / ₁₀		10	20,8	3	7
Stapadalur A. Jónsson	19	12	5	10 ² / ₁₀		10	20,2	3	7
Álptamýri Síra J. Ásgeirsson	15	24	“	“-		“-		“-	“-

[Højre side:]

Jafnaðar- sjóður		Alþingis- tollur		Fiskar í pen.		Tollar í pen.		Skuldir frá fyrra ári		Alls í pen.		Athugasemdir	
rđl.	sk.	rđl.	sk.	rđl.	sk.	rđl.	sk.	rđl.	sk.	rđl.	sk.		
[11]	[12]	[13]	[14]	[15]	[16]	[17]	[18]	[19]	[20]	[21]	[22]	[23]	
-"	81	2	75	7	73	3	67	1	16	12	60		Borgað 10 rkđl. + 2
-"	36	1	9	2	16	1	52	-"	-"	3	68		rđl. 2 Okt 1860
-"	30	-"	-"	2	10	-"	37	-"	-"	2	47		Borgað 3 rkđl. 68 sk.
		-"	-"	-"	-"			-"	-"				Borgað 1 rkđ. 8 sk.

Oversættelse

1860

[Venstre side:]

Audkúlu rep	Antal	Jords	Løs-	Konge-	Skat	Gave-	I alt	Lovmands-	
	menne-	værdi	øre	tiende		told		told	
	sker	Hnd	Hnd	Fisk	Fisk	Fisk	Fisk	Fisk	sk.
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]	[8]	[9]	[10]
Lokinhamrar Oddur									
Gíslason	22	24	13½	22½	40	12	74½	3	7
Hrafnabjörg B. Bjarnason	13	12	6	10 ⁸ / ₁₀		10	20,8	3	7
Stapadalur A. Jónsson	19	12	5	10 ² / ₁₀		10	20,2	3	7
Álptamýri Pastor J. Ásgeirsson	15	24	“	“-		“-		“-	“-

[Højre side:]

Repartitions-		Altings-		Fisk i		Told i		Gæld		I alt		Anmærkninger
fond		told		penge-		penge-		frá		i penge		
				værdi		værdi		forrige				
				år								
rdl.	sk.	rdl.	sk.	rdl.	sk.	rdl.	sk.	rdl.	sk.	rdl.	sk.	
[11]	[12]	[13]	[14]	[15]	[16]	[17]	[18]	[19]	[20]	[21]	[22]	[23]
												Betalt 10 rkd. + 2
-"	81	2	75	7	73	3	67	1	16	12	60	rdl. 2 Okt 1860
-"	36	1	9	2	16	1	52	-"	-"	3	68	Betalt 3 rkd. 68 sk.
-"	30	-"	-"	2	10	-"	37	-"	-"	2	47	Betalt 1 rkd. 8 sk.
		-"	-"	-"	-"			-"	-"			

Kommentarer

Bispetiende/
kongetiende
Folketællings-/
mandtalsting

den del af tienden, som gik til bispen før reformatio-
nen og derefter til kongen.
et af de to årlige repsting, som hver enkelt skattepligtig
bonde havde pligt til at overvære. På tinget blev der

Gavetold	opkrævet skatter, holdt rettergang, oplæst kongebreve tinglyst dokumenter og udnævnt repsstyrere.
Hnd.	told, som provster og sysselmænd indkrævede for kirkelige og verdslige forseelser.
Kongeskat	hundred, mål/værdienhed for fast ejendom. Løsøre måltet i fisk. 240 fisk = 1 hundred.
Lovmandstold	en løseskat (kopskat), af hvilken den ene halvdel gik til kongen, og den anden halvdel skulle gå til at betale omkostningerne ved rejsen til Altinget for medlemmerne af lovretten (<i>lögréttumenn</i>).
	en skat, som blev pålagt hver husholdning samt alt det, som skulle angives til tiende. Lovmandstolden gik til lovmændene og senere til Landsoverretten i Reykjavík.

Lovgrundlag

Instruktion for sysselmanen i Barðarstrandar-syssel af 12. juni 1789, artikel 5. og 19. Trykt i *Lovsamling for Island V*, s. 624-36, de nævnte artikler s. 626 og s. 629. Andre instruktioner findes ikke på tryk, men antages at findes i de pågældende sysselmænds arkiver.

Rentekammerets brev af 22. maj 1830, indskærpet ved forordning af 10. februar 1847.

Plakat for Island af 10. februar 1847, ang. Betyggelse for Ydere af Mandtalsbogsafgifter.

Lov nr. 21/1877 af 14. december 1877 om Skat på Brugen og Benyttelsen af Jordejendom og paa Løsegodset.

Anvendelsesmuligheder

Folketællingsgældsboerne kan anvendes til social-, familie- økonomi- og bebyggelseshistoriske undersøgelser, da de giver et godt indblik i befolkningens livsvilkår.

Hvor findes kildetypen?

I sysselmændenes instruktioner fra anden halvdel af det 18. århundrede er der strenge bestemmelser om dokumentation og bevaring af arkivalier. I henhold til disse skulle sysselmændene føre folketællingsgældsboer autoriserede af amtmanden, og ved udgangen af århundredet er der klare krav om, at sysselmændene skulle aflevere embedsarkiverne til efterfølgerne.

Folketællingsgældsboerne findes i Nationalarkivet i sysselmændenes arkiver. Den ældste bevarede folketællingsgældsbog er fra Gullbringu-syssel 1696. Desuden er der bevaret nogle bøger fra enkelte sysler fra den første halvdel af det 18. århundrede. Folketællingsgældsboer er generelt bevaret i sysselmændenes arkiver efter 1830.

Litteratur

Jón Árnason: *Historisk Indledning til den gamle og nye Islandske Rættegang*, Kbh. 1762.

Einar Laxness: *Íslandssaga* I a-h, opslagsord: »gjaftollur«, Reykjavík 1995, s. 169.

Einar Laxness: *Íslandssaga* II i-r, opslagsord: »konungsskattur«, s. 57, »landssjóður«, s. 115-117, »lögmannstollur«, s. 142, »manntalsfiskur«, s. 149, »manntalsþing«, s. 150, Reykjavík 1995.

Einar Laxness: *Íslandssaga* III s-ö, opslagsord: »tíund«, Reykjavík 1995, s. 91-93.

Hjálmar Vilhjálmsson: *Sýslumenn á Jónsbókartímabilinu 1264-1732, Tímarit lögfræðinga*, 15 (1), 1965, s. 1-44.

Kommunalforvaltningen/repsstyret

45. Kommuneprotokol (repsprotokol)

Den vigtigste embedsbog i rejerne var kommuneprotokollen (hreppsþók/sveitaþók/gerðabók). Førrelse af kommuneprotokollen blev første gang forordnet af stiftamtmanden den 26. december 1785, og kravet blev gentaget i et kancellibrev fra 11. juli 1789, hvor repsstyrene blev befaleet at føre en protokol for hver rep. I protokollen skulle navnene på fattiglemmer indføres, deres forhold, og hvor og på hvilken måde de blev forsørget af rejen. Også fattigkassens indtægter skulle føres til protokols, og det skulle nævnes, hvorfra indtægterne kom. Endelig skulle det fattigregnskab, som sognepræsten og repsstyrene skulle føre og påtegne, indføres i kommuneprotokollen.

Man benyttede sig ikke af en trykt formular, men et forslag til modelskema blev udsendt med et cirkulære til nord- og østamtet i 1790. Det er uvist, om det samme skete til syd- og vestamterne. Fra 1872 skulle hvert sysselnævn udarbejde et skema for de beregnede indtægter og udgifter og sende det til repsnævnene i syslet. Skemaets udformning var op til den enkelte sysselmand som formand for sysselnævnet.

Kommuneprotokollen indeholder tre forskellige kildetyper:

- a) Tienderegnskab og fattigligning [se kildeeksempel 45.a.]
- b) Forsørgelsesplan [se kildeeksempel 45.b.]
- c) Opgørelse af fattigregnskab [se kildeeksempel 45.c.]

a. Tienderegnskab og fattigligning

Helt tilbage til Tiendeloven fra 1096/97 var det fastsat, at tienden skulle angives til repstinget, og at enhver selv skulle angive sine ejendele. En del af tienden gik til de fattige. I henhold til et kancellibrev af 11. juli 1789 skulle repsstyrene føre en protokol (en del af kommuneprotokollen) for at dokumentere tiendeberegningen og fattigligningen på grundlag af bøndernes angivelse af deres ejendom på forårsrepstinget (også benævnt folketaellingstinget). Tienderegnskabet og fattigligningen indeholder oplysninger om bøndernes og gårdenes navne, antallet af folk på hver gård samt antallet af fattiglemmer, hvad hver bonde angav til tiende, dels i fast ejendom og dels af løvsøre. Den viser også ligningsskatten til fattigforsorgen. Hvis den pålignede skat ikke var tilstrækkelig til at udrede fattigforsorgen i rejen, kunne der blive pålignet en ekstraskat på repstinget om efteråret.

Tíundarreikningur og útsvar til fátækra í Austur Landeyjahreppi fardagaárið 1865-1866/Tienderegnskab og fattigligning i Østre Landeyjarep flyttedagsåret 1865-1866

(Þí, Rangárvallasýsla, Austur Landeyjahreppur 3, Hreppsþók 1857-1883)

1. Þá þó þann 13de Júní var í festningu þessu þessum
 Austurlandeyjum hlöðnar á lofti þá þó:
 Þá upplidna gripningu landa og annara þessu þessum
 skipum eiga menn þessara þann þó þá upplidna landlín
 skipar löflú
 2. Þá þó þá fram lötlu gripni í hönd og gjöf þess
 uppskar þá þá höndar löflú.
 3. Þá meðal drömlag á hreppnum sínum og nær
 skala þeim í sína skali.

Panderi, Dandisfi	Hóla þess þess þess	túndasfi		Alvar þess háletra.				Tilvísnað fiskar.
		4	12	irðar þess	þess þess	þess þess	þess þess	
Þó. Guðmundsson Hjörvi.	14	23½	14	76	90			
Þ. Magnússon Hjörvi.	7	5	2	93	35			
E. Þóroddur samarb.	6	2½	8	3	10			
Magn. Ingvarsson Sularvi.	7	9	5	60	65			
Þ. Ólafsson - hjál.	4	5	3	32	35			
E. Símonsson Sagarhél.	7½	6½	4	51	55			
H. Þrándur Halldórsson	5	16½	7	10	41	55		
E. Símonsson samarb.	4	7	4	4	37	45		
Hr. Sölarson - "	6	11	5½	8	3	34	45	
E. Súlmann - " hjál.	9	4½	3½	3	9	12		
ekki E. Þóroddur Hjörvi.	1	5½	5½	5	3	32	40	
Þ. Þóroddur - " hjál.	7½	4½	2½	3	10	10		
Þ. Þóroddur Hjörvi.	6	6½	4	10	16	30		
Þ. Ólafsson - " hjál.	5	3½	3	2	8	5	15	
H. Þóroddur Hjörvi.	6	6	5	4	3	33	40	
E. Magnússon samarb.	5	6	3½	4	9	7	20	
Summa	109	77	98	47	96	459	602	

Tienderegnskab for Østre Landeyjarep for året 1865-66, udarbejdet af præsten Sveinbjörn Guðmundsson og repsstyreren Þorsteinn Símonarson den 13. juni 1865. (Þí. Rangárvallasýsla. Austur Landeyjahreppur 3. Hreppsþók 1857-1883).

Ar 1865, þann 13da júní var presturinn og hreppstjorinn í Austurlandeyjum til stadar að Krossi til þess:

1. að uppteikna gripæign bænda og annara í hreppnum, sem skepnur eiga, samt semja þar yfir þá uppábodnu landbúskapar töflu.
2. að leggja þá framtöldu gripi í tíund og gjöra þar af uppkast til tíundarlistans
3. að meta árs medlag með hreppsins ómögum og rádstafa þeim í vissa stadi.

Bænda og bænanöfn	Fólkstal auk hrepps- ómaga	Tíundarfé			Útvar til fátækra		
		jörd hund- rad	lausafé hund- rad	jardar tíund fiskar	lausa- fjár tíund fiskar	aukaút- svar fiskar	til- samans fiskar
Svb. Gudmundsson prestur Krossi	14		23 1/2		14	76	90
B. Magnusson Tjarnark.	7		5		3	32	35
G. Pálsdóttir samastad	6		2 1/2		7	3	10
Madame G. Ingvarsdóttir Gularási	7		9		5	60	65
...							
Gunl: Einarsson S. Hild	7 1/2	10	5	6	3	11	20
Húsmenn:							
J. Jónsson Vodmúlast.	3		2 1/2		7	5	12
N. Arnason á Hildisey	5 1/2		3		8		8
Vinnumadur							
E. Gudmundsson Ljótast.			1 1/2		5	5	10
	457	468 1/2	397	281	424	1592	2297

Oversættelse

Bønder og gårðnavne	Folketal samt repens fattig- lemmer	Gods, som tiende svares af			Kommunal ligning til fattige			I alt fisk
		jord hund- rede	lösøre hun- drede	jord- tiende fisk	lösøre- tiende fisk	tillæg til lig- nings- skat fisk		
Svb. Gudmundsson præst Kross	14		23 1/2		14	76	90	
B. Magnusson Tjarnark.	7		5		3	32	35	
G. Pálsdóttir samme sted	6		2 1/2		7	3	10	
Madame G. Ingvarsd: Gularás	7		9		5	60	65	
...								
Gunl: Einarsson S. Hild	7 1/2	10	5	6	3	11	20	
Husmænd:								
J. Jónsson Vodmúlast.	3		2 1/2		7	5	12	

Bønder og gårdnavne	Folketal samt repens fattig- lemmer	Gods, som tiende svares af			Kommunal ligning til fattige		I alt fisk
		jord hund- rede	løsøre hun- drede	jord- tiende fisk	løsøre- tiende fisk	tillæg til lig- nings- skat fisk	
N. Arnason på Hildisey Arbejdsmand	5 1/2		3		8		8
E. Gudmundss: Ljótast.			1 1/2		5	5	10
	457	468 1/2	397	281	424	1592	2297

Kommentarer

Fisk

værdienhed. 240 fisk svarede til værdienheden hundred (se jord hundred). 2 fisk = 1 alen. Til grund for værdienheden fisk lå værdien af en tørret torsk af en bestemt størrelse (almindelig handelsvare i middelalderen).

Flyttedagsår Jord hundred

regnskabsåret fra begyndelsen af juni til juni året efter. måleenhed for jord. Stort hundred = 120. Størrelsen af gårde blev fra landnamstiden målt i hundreder, som angav, hvor mange kreaturer jorden kunne føde. I tiden efter reformationen blev en gård på 12 hundred anset for at være middel.

Jordtiende Løsøre hundred Løsøretiende

den skat, som skulle betales af jorden.
løsøre vurderet til værdienheden hundred.
den skat, som skulle betales af løsøre.

b. Forsørgelsesplan

Forsørgelsesplanen var den årlige opgørelse over fattigforsørgelsen. Forsørgelsesplanen indeholdt en fortegnelse over alle fattiglemmer i repen. For hvert enkelt fattiglem var der oplysninger om hans/hendes navn, alder, tilstand, samt udgifter til forsørgelsen, og hvilken skattebetaler der skulle betales for vedkommende. Til sidst blev der anført oplysninger om pålignet ekstraligningsskat.

Framfærslulisti hreppstjórans í Austur Landeyjahreppi fardagaárið 1865-1866/Repsstyrerens forsørgelsesplan i Østre Landeyjarep flyttedagsåret 1865-1866

(Þí, Rangárvallasýsla, Austur-Landeyjahreppur 3, Hreppsók 1857-1883)

Ar 1865, þann 30ta October var presturinn og hreppstjórinn í Austurlandeyjum til stadar ad Krossi ásamt bændunum Þ. Jónssyni á Ljótarstöðum, Ísleifi Magnussyni á Kanastöðum og Gudm: Sigurdssyni á Kúhól til þess:

Ári 1866, þann 30de Október var prenturinn g. hrepp.
 - Sjórinn í Austurlandeyjum tilskalin á Kjöfari útsamb.
 - Landáttur þ. Jónsþni á Skarvöldum, Seliþni Magnússþni
 á Kanarvöldum og Súdun: Vigun'sþni á Kúhól til þess:
 Þá jafna niður því auka útsvari sem Austurland.
 - eya hrepps búum ber í ár að greiða til fátækra og
 2. til að hagtæra því tillagi sem greiddast á.

Uppteiknun

Yfir nöfn, áttur ástand og samastafi hrepps
 smaganna, samt frá hverjum mægjöfín er og
 hvar niðil.

1. Guðrun Guðmundsdóttir, 81 ára blind sett hjá
 eptirskrifdum og lagh.

altí útsvar	Ódli: Súdunhjálign	157	260
— " —	Ódli: Mik hjálign	50	
— " —	Ódli: Völmulaðdum	25	
— " —	Súdun: samastafur	25	
af — " —	Þorbjörn: Austurhjál:	50	
af — " —	Ódli: Óræba	35	

2. Súdun Skarvöldottir Þára sett hjá
 eptirskrifdum og lagh:

altí útsvar	Vigunari: Austurlandeyjahjál:	207	208
— " —	Ódli: Súdunhjál:	25	
— " —	Súdun: Ódli: Kirkhjál:	16	
— " —	Ódli: Ódli: Kirkhjál:	20	
— " —	Ódli: Ódli: Kirkhjál:	45	
af — " —	Ódli: Ódli: Kirkhjál:	15	
altí — " —	Ódli: Ódli: Kirkhjál:	40	
af — " —	Ódli: Ódli: Kirkhjál:	31	

flyt 468

Forsørgelsesplan i Østre Landeyjarep flyttedagsåret 1865-1866, udarbejdet den 30. oktober 1865. Hos repsstyreren Þorsteinn Símonarson ses der at være anbragt et fattiglem, Katrín Runólfsdóttir, 71 år gammel. Hun siges at have et svagt helbred og at være udmattet. (Þí. Rangárvallasýsla. Austur-Landeyjahreppur 3. Hreppsþók 1857-1883).

1. ad jafna nidur því auka útsvari sem Austurlandeyja hreppsúum ber í ár að greiða til fátækra, og
2. til að hagtæra því tillagi sem greiddast á.

Uppteiknun

Yfir nöfn, aldur ástand og samastadi hreppsómaganna; samt frá hverjum medgjöfin er og hvað mikil.

1. Guðrun Guðmundsdóttir, 87 ára blind sett hjá eptirskrifudum og lagt.

Medgjöf fiskar

allt útsvar	Odds í Sudurhjáleigu	75 fiskar
- ” -	Jóns í Midhjáleigu	50
- ” -	Ólafs á Vodmulastöðum	25
- ” -	Guðm: samastadar	25
- ” -	Þorbjörns á Austurhjal:	50
af - ” -	Olafs í Ossabæ	35

260

2. Guðrún Petursdóttir 13 ára sett hjá eptirskrifudum og lagt:

allt útsvar	Sigurðar í Austurbúðarh.hjál.	20 fiskar
- ” -	Valgerðar í Nordurhjal:	20
- ” -	Guðmundar í Kirkjul:hjál:	16
- ” -	Jónasar í Kirkjulandi	20
- ” -	Bjarna – “ -	45
af - ” -	Kristínar í Búðarhóli	16
allt - ” -	Herborgar í Mideij	40
af - ” -	Þórdar í Midey	31

208

flutt

medgjöf fiskar
2032

13. Þóra Petursdóttir 56 ára, lítilfjörleg, getur ekki fengid neina fasta dvöl og er því að vetrinum sett hjá eptir skrifudum og lagt:

allt útsvar	Einars á Bryggjum	40
- ” -	Guðmundar í Skidb: hjál:	15
- ” -	Jóns á Lágafelli	20
- ” -	Erlendar í Alptarhól	15
af - ” -	Sigurðar á Bryggjum	20
- ” -	Sigurðar á Snotru	10
- ” -	Isleifs á Kanast.	4

124

Pared Erlendur bóndi á Skíðbakka

heldur í ár vinnukonu með barni, sem tilheyrir

þessari sveit er honum greidd sem þóknun allt útsvar hans í ár

30

medgjafarhæd

2186

Leyfar til óvissra gjalda:

hjá	Porkeli á Ljótastöðum	58 fiskar
–	Ólafi í Ossabæ	30
–	Brandi á Seli	50
–	Gudmundi á Kúhól	20
–	Einari á Fagurhól	10
–	Jóni á Búdarhóli	20
–	Sigurdi á Bryggjum	30
–	Þórði á Midey	9
–	Sigurdi á Snotru	20
–	Gudrunu á Tjarnarkoti	10
–	Eysteini á Ljótastöðum	3
–	Þorsteini á Selshjál	2

262

Pared þær föstu tekjur hreppsins voru ekki, nema tíundir af fasteignum og lausafe

705 fiskar

vantadi til ómagaframfæris	1481 fisk
en vegna þess að nú voru brúkadir	
af leyfum frá fyrra ári	<u>151</u>
vantadi	1330
þessari upphæð ásamt þeim	262
sem ætladir voru til óvissra útgjalda var	
jafnad nidur á hreppsþúa sem aukaútsvari	1592

kemur þá upphæð útsvarsins í ár

2297

Oversættelse

Ár 1865, den 30de oktober, var præsten og repsstyreren i Østrelandaeyjar til stede på [gården] Kross sammen med bønderne P. Jónsson fra Ljótastadir, Ísleifur Magnússon fra Kanastadir og Guðm. Sigurðsson fra Kúhóll for:

1. at udligne tillæg til de kommunale ligningsskatter, som beboere i Østrelan-deyjarep i år skal betale til de fattige, og
2. at anvende den ydelse, som bliver betalt, på en økonomisk hensigtsmæssig måde

Optegnelse

Over navne, alder, tilstand og sammensætningen af fattiglemmerne i repen, fra hvem betalingen kommer, og hvor stor den er.

1. Gudrún Gudmundsdóttir, 87 år, blind, flyttet ind hos nedenstående og tillagt

Forsørgelsesbidrag i fisk

Samlet kommunal ligningsskat

Island

fra	Oddur i Sudurhjáleiga	75 fisk	
- ” -	Jón i Midhjáleiga	50	
- ” -	Ólafur på Vodmúlastadir	25	
- ” -	Gudm: samme sted	25	
- ” -	Þorbjörn på Austurhjal:	50	
en del af	Ólafur i Ossabæ	35	260

1. Gudrún Petursdóttir 13 ár, flyttet ind hos nedenstående og tillagt:

Samlet kommunal ligningsskat			
fra	Sigurdur i Austurbúdarh.hjal.	20 fisk	
- ” -	Valgerdur i Nordurhjal:	20	
- ” -	Gudmundur i Kirkjul:hjal:	16	
- ” -	Jónas i Kirkjulandi	20	
- ” -	Bjarni - ” -	45	
en del af-”-	Kristín på Búdarhóll	16	
hele-”-	Herborg i Mideij	40	
en del af-”-	Þórdur i Midey	31	208

overført
forsørgelsesbidrag, i fisk
2032

13. Þóra Petursdóttir 56 ár, sløj, kan ikke få noget fast opholdssted og flytter derfor om vinteren ind hos nedenstående og er tillagt:

Samlet kommunal ligningsskat			
fra	Einar på Bryggjur	40	
- ” -	Gudmundur på Skidb.hjal:	15	
- ” -	Jón på Lágafell	20	
- ” -	Erlendur i Alptarhól	15	
en del af-”-	Sigurdur på Bryggjur	20	
- ” -	Sigurdur på Snotra	10	
- ” -	Ísleifur på Kanast.	4	124

Eftersom bonden Erlendur på Skidbakki i år har en tjenestepige, der har et barn, som tilhører denne rep, får han betalt et honorar, der svarer til hele hans kommunale ligningsskat i år

30

betaling for forsørgelse

2186

Rest til uforudsete udgifter:

hos	Þorkell på Ljótastadir	58 fisk	
-	Ólafur i Ossabæ	30	
-	Brandur på Sel	50	
-	Gudmundur på Kúhóll	20	

–	Einar på Fagurhóll	10	
–	Jón på Búdarhóll	20	
–	Sigurður på Bryggjur	30	
–	Þórdur på Midey	9	
–	Sigurdur på Snotra	20	
–	Gudrun på Tjarnarkot	10	
–	Eysteinn på Ljótastaðir	3	
–	Þorsteinn på Selshjál.	2	262

Dersom repens faste indtægter ikke blev udgjort af andet end tiende af ejendomme og løsøre 705 fisk

manglede der til fattiglemmers forsørgelse 1481 fisk

men på grund af at der nu blev brugt af

resten fra sidste år

151

manglede der

1330

dette beløb, samt beløbet

262

der skulle være

brugt til uforudsete udgifter blev pålagt

reppens beboere som tillæg til den

kommunale udligningsskat

1592

dermed bliver den kommunale ligningsskat i år

2297

c. Opgørelse af fattigregnskab

Hvert år skulle der inden udgangen af juni måned udarbejdes en opgørelse over repens indtægter og udgifter i det forløbne år. I regnskabet skulle alle repens ejendomme anføres, og der skulle udarbejdes en oversigt over repens gæld og de eksisterende disponible midler for det kommende år. Inden udgangen af november skulle regnskabet sendes til sysselnævnet sammen med bilag, bemærkninger og svar. Fra 1872 (1875) havde hele repsnævnet ansvaret for samtlige repens ejendomme, og for at regnskabet var korrekt.

Jafnaðarreikningur fátækraframfærslunnar í Austur Landeyjahreppi 1865-1866/Fattigregnskabets opgørelse i Østre Landeyjarep 1865-1866 (Þí, Rangárvallasýsla, Austur-Landeyjahreppur 3, Hreppsþók 1857-1883)

Jafnadarreikningur yfir tekjur og gjöld Austurlandeyjahrepps fátækraffjárhyrslu fardaga árid 1865 til 1866, saminn við enda fardagaársins

[venstre side:]

Nr.	tekjur:	fiskar	Ríkisdalir	Skildingar
I	Eptirstödvar:			
	a. í landaurum	261		
	b. í peningum			
	α í sjódi 26rd-64sk			
	β óendurgoldid lán 28- 10		54	74
II.	Fasteignartíund	281		
III.	Lausafjártíund	424		
IV.	Aukautsvar	1592		
V.	Afgjald jarda			
VI.	Vextir af fastasjódi			
VII.	Tillög ættingja			
VIII.	Óvissar tekjur			
	a. í landaurum			
	b. í peningum		6	10
	Jafnadarupphæd	2558	60	84
	gjaldendur 67			
	Austurlandeyum			
	Svb: Gudmundsson			

[højre side:]

Nr.	Gjöld	fiskar	Ríkisdalir	Skildingar
I.	Omagafrafræri	2186		
II.	Styrkur til húsbænda			
III.	Lán hjá hreppsændum		28	10
IV.	Óviss gjöld		15	
V.	Eptirstödvar			
	a. í landaurum	372		
	b. í peningum		17	74
	Jafnadarupphæd	2558	60	84
	Omagatala 13			
	í juni 1866			

Oversættelse

[venstre side:]

Nr.	Indtægter:	fisk	Rigsdaler	Skilling
I	Indestående:			
	a. i naturalier	261		
	b. i penge			
	α i kassen 26 rd 64sk			
	β ubetalte lån 28 rd 10sk		54	74
II.	Ejendomstiende	281		
III.	Løspøretiene	424		
IV.	Tillæg til kommunal udligningsskat	1592		
V.	Jordafgifter			
VI.	Renter af den permanente kasse			
VII.	Slægtninges betalinger			
VIII.	Uforudsete indtægter			
	a. i naturalier			
	b. i penge		6	10
	Balance	2558	60	84

Skatteydere 67

Østrelandejyar

Svb. Gudmundsson

[højre side:]

Nr.	Udgifter	fisk	Rigsdaler	Skilling
I.	Fattiglemmers underhold	2186		
II.	Støtte til husbønder			
III.	Lån hos bønder i repen		28	10
IV.	Uforudsete udgifter		15	
V.	Rest			
	a. i naturalier	372		
	b. i penge		17	74
	Balance	2558	60	84

Antal fattiglemmer 13

i juni 1866

Jón Einarsson, fiskerbonde, Mundakot, Eyrarbakki, Árnes syssel. Han var repsstyrer i 34 år fra 1903 til 1937. På billedet ses han iført repsstyrernes uniformshue. I sysselmandens fravær var det indtil det 20. århundrede sædvanligt, at der blev beskikket ikke-retslærde personer som vikarer. Jón Einarsson var to gange beskikket som sysselmand, og han viste stor dygtighed i det hverv. Billedet er fra ca. 1920. (Islands Nationalmuseum. HBL105).

Kommentarer

Regnskabsåret gik fra flyttedage (*fordagar*) i begyndelsen af juni det ene år til flyttedage i begyndelsen af juni det næste år. Det står klart, at regnskaberne for kommunekassen ofte var mangelfulde og i nogle reper ligefrem rodede, men efterhånden blev regnskaberne bedre. Et sammendrag for hver rep blev offentliggjort i de officielle statistiske oversigter fra midten af det 19. århundrede og frem til omkring 1910.

Hjál.

forkortelsen *hjár*. står for *hjáleiga*, husmandssted. Den indgår i nogle af gårdnavnene i kilden. Det var skik at tage navnet på den hovedgård, på hvis land man byggede et husmandssted og tilføje den *hjáleiga* for at vise tilhørsforholdene.

Lovgrundlag

Stiftamtmandens skrivelse af 26. december 1785 (oplæst på Altinget 1786); stiftamtmandens skrivelse af 21. april 1786 til Danske Kancelli; kancellibrev af 11. juli 1789; instruktion af 24. november 1809 for Repsstyrerne i Island; reg-

lement af 8. januar 1834 for Fattigvæsenets provisoriske indretning og bestyrelse i Island; forordning af 4. maj 1872 om de islandske landkommuners styrelse.

I lov nr. 43 af 10. november 1905 om landkommunernes styrelse er der en bestemmelse om repsnævnenes forpligtelse til at føre kommuneprotokoller. Samme forpligtelse findes også i lov nr. 12 af 31. maj 1927 om landkommunernes styrelse. I lov nr. 58 af 29. marts 1961 om landkommunernes styrelse er der i praksis også en bestemmelse om førelse af kommuneprotokoller, men her kaldes de økonomiske bøger.

Anvendelsesmuligheder

Tienderegnskabet, forsørgelsesplanen og opgørelse af fattigregnskab er kilder, der belyser administrationen i hver rep. Herudover kan de bruges til at beskrive livsvilkårene for repens indbyggere, både rige og fattige. De er vigtige kilder, når der skal skrives repshistorie, især hvis de bruges sammen med andre kilder fra reperne og ministerialbøger, sognemandtal og folketællinger.

Hvor findes kildetyper?

Kommuneprotokollerne kan have forskellige navne. Den oprindelige betegnelse på islandsk er repsbøger (*hreppsækur*), kommuneprotokoller (*sveitabækur*) eller repsstyrerens/repsnævnets forhandlingsprotokoller (*gjörðabók hreppstjórans/hreppsnefndarinnar*). Indtil 1875 udgjorde de en del af repsstyrerens arkiv, men efter 1875 blev de en del af repsnævnets arkiv.

Den ældste bevarede kommuneprotokol er fra 1643, fra Reykholtsdalsrep i Borgarfjörður, og den strækker sig over perioden fra 1643-1785. Fra fem andre reper findes der bevarede bøger, der går længere tilbage end 1736. Fra tiden før 1800 er der bevaret godt 50 bøger, og efter 1809 er de næsten alle bevarede.

Arkivalierne findes enten i regionalarkiverne som en del af repsnævnets arkiv eller i syssemændenes arkiv i Nationalarkivet.

Litteratur

- Þí. N.Múl. II,B. I Bréf frá Stifamtanni og amtmanni 1779–93. 20. apríl 1790.
 Björn Teitsson: Um fátækramál á 18. öld. *Sögslóðir. Afmælisrit helgað Ólafi Hanssyni sjötugum*, Reykjavík 1979, s. 31-44.
 Eiríkur Þormóðsson: Byggð í Þistilfirði, *Saga X*, 1972, s. 92-133.
 Gísli Ágúst Gunnlaugsson: *Ómagar og utangarðsfólk. Fátækramál Reykjavíkur 1786-1907*, Reykjavík 1982.
 Gísli Ágúst Gunnlaugsson: Löggjöf um fátækraframselsu og stjórn fátækramála á 18. öld, *Saga XXI*, 1983, s. 39-72.
Hagskinna. Sögulegar hagtölur um Ísland/Icelandic Historical Statistics, Reykjavík 1997, s. 731.
 Jónas Guðmundsson: Fátækraframselslan á Íslandi, *Félagsmál á Íslandi*, Reykjavík 1942.
 Lýður Björnsson: *Saga sveitarstjórnar á Íslandi I-II*, Reykjavík 1972-79.
 Magnús Ketilsson: Um ómagraframselsri, *Rit þess íslenska Lærdómstífastafélags IV*, Kbh. 1784, s. 113-36.
 Valgeir Sigurðsson: *Landeyingabók. Austur-Landeyjar*, Hella 1999.

46. Udtægtsprotokol

I udtægtsprotokollen (úttektarbækur) skulle der indføres syn og vurdering af ejendommens huse og andre bygninger, de tilhørende jorder samt inventariekvilden (innistæðukúgildi), det vil sige den kreaturbesætning, der hørte til gården. Herudover syn af jorden og ejendommens forbedringer. Tilstanden skulle beskrives i en udtægt (udtægtsforretning), og det skulle beregnes, hvad det ville koste at foretage forbedringer af det, der ikke var i orden, og værdien af forbedringerne skulle estimeres. Udtægt blev foretaget i forbindelse med beboerskifte samt ved beskadigelse af jord eller på grund af ændringer, som blev anset for at være nødvendige eller hensigtsmæssige.

I henhold til gamle love stod fæstebønderne ikke til ansvar for skader, som var forårsaget af almindelig brug og ælde, men de blev dog holdt ansvarlige for egen skødesløshed. Fæstebønderne skulle holde husene i stand, og jordejeren skulle sørge for træ til vedligeholdelsen. Med tiden blev det dog almindeligt, at jordejerne påførte fæsterne omkostningerne ved vedligeholdelse af huse og anlæg.

Den gengivne udtægt beskriver en lidt mere beskeden gård end den, som billedet viser. Fotoet er taget i det 19. århundrede af en fotograf, der fulgte med nogle repræsentanter fra de canadiske myndigheder, der var blevet sendt til Island for at registrere oplysninger om islændinge, der ønskede at emigrere til Canada. (PÍ. Gave fra Canadas Nationalarkiv).

Úttekt á jörðinni Miðfelli í Þingvallasveit 1829/Udtægt af jorden [gården] Midfell i Þingvallarep 1829

(ÞÍ, Árnæssýsla. Þingvallahreppur, 2, Úttektabók 1829-1879)

Anno 1829u vorum við aundir skrifadir til stadar á Miðfelli í Þingvalla sveit til að álíta og úttaka ofann nefnda jörd og fyrir fundum við hana sem filgir.

1. Badstofu hús að leingd 1. og 3 quart alinn á breidd 3 og 1/2 alinn, 6 sperrur af þeim þrennar á stutt stodum, 4 langbönd hvorju meiginn arepti sémilegt af greni og birki húsid er annars stædlegt til veggja og vida. Sveinn bóndi á ofann nefndri jörd hefur tekid annann part hússins án þess að leggja til trié verkalaun 7. alnir til hanss.
2. Gaung frá badstofu til andira 5. fadmar og hálfur þar í fallnar af vegg 7. alnir og þekja slæm og trielítill hurd á járnum fyrir badstofu, fyrir andirum þil og hurd á járnum a lag: 10. alnir.
3. Búr 7 og 1/2 alin á leingd, a breidd. 2 og 3 quartil 4 sperrur á veggum langbönd 4 hvorju meiginn a reпти er birki veggir litid biladir þekja órotinn a lag 4 alnir.
4. Eldhús. 4 alnir a leingd 3 á breidd með tvennum sperrum þrem langböndum hvorju meiginn a reпти af birki vel stædilegt þekja góð.
5. Fiós fyrir 3 kír með 5. sperrur 8a langbönd hurd á járnum dir vel upp giördar þekja er onít á fiósinu og á reпти rifið í burtu a lag. 10. alnir.
6. Husa og heygardur 38ta fadmar þar af fallnir 18ían a lag 27 alnir.
7. 2 qvúili filga jörðinni allrii enn lands drottinn Monsieur Gudmundur á Mjóanesi heldur hálf t qúgildi jardarinnar enn í 1. og 1/2 út lext bátur virtur fimm ær vida galladur og biklaus enn í hitt vantandi 4 ær.
8. Hlut að eigendur lofa að koma sier samann um of og frá.ann skrifad ofann alag.

Þingvalla sveit dag 28a júní 1829.

K: Magnusson
hrepstióri
Olafur Jonsson

Gudmundur Gudmundsson,
Sveirn Gudmundsson

Oversættelse

Anno 1829 var vi undertegnede til stede i Miðfell i Þingvallarep for at besigtige og gøre udtægt på ovennævnte gård. Den forefandt vi som følger:

1. Badstuehus, længde 1 og 3 kvart alen, bredde 3 og 1/2 alen, 6 spær heraf tre på kortstolper, 4 taglægter på hver side, tagunderlag nogenlunde godt af gran og birk, huset er ellers solidt, hvad angår væggene og træværk. Bonden Sveinn på ovennævnte jord har taget den anden del af huset uden at tillægge træ, arbejdsløn 7 alen til ham.
2. Gang fra badstuen til entréen 5 og en halv favne, deri er nedbrudt 7 alen af

væggen og dårligt tag og en dør af lidt træ på jernhængsler foran badstuen, foran entréen er der en træklædt væg og en dør på jernhængsler. Tillæg: 10 alen.

3. Spisekammer 7 og 1/2 alen lang, bredden 2 og 3/4. 4 spær, på væggene 4 taglægter på hver side af birketræ, vægge lidt beskadigede, tagtække ikke rådnet. Tillæg 4 alen.
4. Køkken 4 alen lang, 3 på bredden med to spær og tre taglægter på hver side, tagunderlag af birk meget solidt, godt tag.
5. Stald til 3 køer, med 5 spær 8 lægter, dør på jernhængsler, døråbningen godt vedligeholdt. Taget er i stykker og tagunderlaget revet bort. Tillæg 10 alen.
6. Hus- og høgærder 38 favne deraf 18 nedbrudt. Tillæg 27 alen.
7. 2 kvilde følger hele jorden men jordejeren Monsieur Gudmundur på Mjóanes beholder et halvt af jordens kvilder og 1 og 1/2 kvilde erstattes af en båd vurderet til fem hunfår, flere steder med skavanker og uden beg men der mangler 4 hunfår.
8. De vedkommende parter lover at blive enige om ovenskrevne pålagte tillæg. Thingvallarep den 28de juni 1829.

K. Magnusson
repsstyrer
Olafur Jonsson

Gudmundur Gudmundsson
Sveirn Gudmundsson

Kommentarer

I artikel 53 og 55, stykke 2 i repsstyrerinstruksen af 24. november 1809 blev repsstyrerene pålagt en udtægts- og besigtigelsesforpligtelse, som var en del af deres administrative forretninger på sysselmændenes vegne. Noget tyder dog på, at de til en vis grad har taget sig af opgaven allerede fra 1793, jfr. et brev fra Danske Kancelli til Rentekammeret den 4. maj 1793, som er et udkast til forordning om »Gaardes besigtigelser og udtægter i Island.«

I bekendtgørelsen for repsstyrere fra 1880 blev det beskrevet, hvordan udtægten skulle foregå. Når ejeren fratrådte, og jorden blev lejet ud eller solgt til en anden, skulle vurderingsmændene:

1. Beskrive de huse, lader, høgærder og hølader uden tag, som blev afhændet, materialer, der var blevet brugt i bygningerne, samt bygningstypen, hvor gamle de var, træmaterialernes og murenes tilstand og så videre.
2. Beskrive størrelse og antal af køkkenhaver, som var på den lejede jord, om græsmarkerne var fyldt med tuer, eller om de var jævne, og i hvilken tilstand tungærddet var, om der var vandledningsgrøfter på tunene eller engene, og i så fald, hvordan de var anlagt og blev vedligeholdt. Der skulle også nævnes, om der fandtes gærder langs stier, folde, lammefolde, brolagt og omhegnet mødding med mere. Det skulle nævnes, om der til jorden hørte strækninger, hvor marehalm kunne høstes, om der var skove, strandrettigheder, tørv og

tang til brændsel, rugepladser, mulighed for fiskeri og indsamling af edderdun, og hvordan græsgangenes beskaffenhed var sommer og vinter. Desuden, hvor mange dyr der havde været på jordstykket, hvorvidt der havde manglet gødning på tunet, engenes tilstand og andre hømarker uden for hjemmemarken, og hvor mange tjenestefolk det var nødvendigt at have for at kunne høste tunene og engene.

3. Undersøge den kvilde, som var blevet lejet sammen med jorden, gøre rede for lejekvildernes alder (både køer og får), og om dyrene var i en lejedygtig tilstand.

Når fæstebonden rejste fra gården, og en ny fæstebonde eller ejer flyttede ind, skulle jorden beskrives på samme måde. Samtidig skulle jordens tilstand sammenlignes med, hvordan den havde set ud ved tidligere udtægter og lejekontrakter. Så kunne der enten blive tale om tillæg (betaling) til dem, som overtog gården, eller en erstatning til dem, der rejste bort.

Til at begynde med brugte man ikke trykte blanketter. De forekommer først i 1880 i bekendtgørelsen om repsstyrere.

Det var forholdsvist udbredt, at andre former for rapporter end udtægter fra repsstyrerne blev indført i samme bog. Det blev ligefrem befaleet i bekendtgørelsen fra 1880, at fogedforretninger og udtægter også skulle skrives i registrerings- og auktionsbøger. I praksis var det dog oftest sådan, at der blev ført særlige bøger over udtægterne.

Alen	længdemål. En islandsk alen var 57,1 cm, mens en dansk alen, som gjaldt fra 1776, var knap 63 cm. Værdienheden 1 alen var lig med 2 fisk.
Kvilde	de kreaturer, som hørte til en gård. Det kunne f.eks. være en ko eller en kos værdi, svarende til 6 hunfår med uklippet uld og med lam ved flyttedagstid i begyndelsen af juni.
Udtægt	vurdering.

Lovgrundlag

Instruktion for Repsstyrerne i Island af 24. november 1809, artikel 53 og 55 stykke 2; reglement for Repsstyrere af 29. april 1880, artikel 38. En samlet lovgivning på dette område blev til ved lov nr. 1 af 12. januar 1884 om bygning, beboelse samt udtægt af jorder.

Nu gælder lov nr. 80 af 9. juni 2004. I henhold hertil føres der stadig udtægtsprotokoller i forbindelse med udtægter på lejet jord.

Anvendelsesmuligheder

Udtægtsprotokollerne giver gode oplysninger om huse, deres indretning og deres tilstand. Endvidere kan kilden belyse drift og fremskridt i landbruget. Kilden kan bruges til at belyse folks daglige livsvilkår både lokalt og i hele landet.

Hvor findes kildetyperne?

Udtægtsprotokollerne findes dels i regionalarkiverne og i så fald som del af repsstyrernes arkiver, dels indgår de i sysselmændenes arkiver i Nationalarkivet, hvis sysselmændene stod for udtægterne.

Udtægter er generelt bevaret i repsdokumenter fra tiden efter 1809. De findes også i bispearkiverne (hospitalerne og bispestolenes ejendomsjorder) og i præsternes arkiver (kirkeejendomme).

Litteratur

Björk Ingimundardóttir: »Úttekt«, »úttektabækur«, *Skjalasafn Presta og prófesta, orðskýringar*. [Præste- og provstearkiver, Ordforklaringer]. Utrykt manuskript i Islands Nationalarkiv.

47. Repsstyrerens registreringsbog

Registreringsbøger indeholder registreringsforretninger og vurderinger af enkeltpersoners løsøre og fast ejendom. De blev brugt i forbindelse med skifteforretninger og eksekutioner. Registreringen kan være af meget forskellig længde afhængig af, hvor velstående den pågældende var. Skifte efter velstående bønder kan være meget indholdsrige med mange værdifulde oplysninger om ejendom af jorder, kreaturer, skibe og bohaver, medens skifte efter fattige folk, som i det gengivne eksempel, kun indeholder oplysninger om, hvad en fattig arbejdskarl ejede af brugt tøj, hvad han havde i lommerne og en smule madvarer.

Uppskrift og virðing að Gufuskálum 1872/Registrering og vurdering i Gufuskáli 1872

(PÍ, Gullbringu- og Kjósarsýsla, Rosmhvalanesshreppur, 6, Uppskrifta- og uppboðsbók 1871-1874)

Uppskrift og virðing

á eignum eptir Konráð sál. Guðmundsson er deidi að Gufuskála 19^d þ.m. vinnumaður frá Eyghildarholti í Skagafjarðar sýslu.

No		Rd	Sk
1.	Treiga af Vaðmali gömul og bætt		16
2.	Duggarapeisa nyleg		64
3.	Blaar bugsur af vaðmáli Bornar		64
4.	Ditto --- Ditto lakari		40
5.	Skirta af vaðmáli borinn		72
6.	Nærbugsur af vaðmáli Níligu	1	
7.	Ditto prjónaðar garmar		28
8.	nærpeisa prjónuð ný	1	16
9.	Vesti af vaðmáli brukað		18
10.	2 halstreflar		32
11.	Brjósthlíf og liettabönd		8
12.	6 Pör sokkar og halesta forskilleigir	1	
13.	3 borða		6
14.	3 landvetlingar		24
15.	3 Pör sjóvetlingar		16
16.	Hattgarmur, hua og agslabönd og sjálfskeiðingur		24
17.	Baukur og skjóða og Pungur		12
18.	Pokarægsni		10
19.	20 þorskar með salti	3	
20.	8 (pnd) Tólg 20	1	64
21.	4 (pnd) Bræðing 7 (pnd) kjæfa selt firir	2	
	Samtals	14	34
22.	4½ (pnd) smjör selt 32	1	48
		15	82

Skuldir sem á eignum hvíla,

1.	uppskrift og virðing	”	40
2.	Líkkistann með tilheirrand	7	48
3.	Fæði til lík manna 6 rd grafartaka 2 rd	8	”
4.	Prests og kirkju	2	6
5.	Skuld til Pieturs á Guskálum	1	”
6.	Firir að hlaða upp leiðið	”	48

Guskálum 25 Martz 1872

Arni Þorvaldsson

Virðingarmaður

J. P. Jónsson

Oversættelse

Registrering og taksation

af ejendele efter salig Konráð Guðmundsson som døde i Gufuskáli den 19de denne måned, arbejdskarl fra Eyghildarholt i Skagafjarðar-syssel.

No		Rd	Sk
1.	Trøje af vadmél gammel og lappet		16
2.	Grov strikket trøje nylig		64
3.	Blå bukser af vadmél brugte		64
4.	Ditto – – – Ditto dårligere		40
5.	Skjorte af vadmél, brugt		72
6.	Underbukser af nyligt vadmél	1	
7.	Ditto strikkede, forslidte		28
8.	Undertrøje strikket, ny	1	16
9.	Vest af vadmél, brugt		18
10.	2 halstørklæder		32
11.	Kravebryst og buksesele		8
12.	6 par sokker og forskellige lange strømper	1	
13.	3 – bånd		6
14.	3 – landvanter		24
15.	3 – par søvanter		16
16.	Forslidt hat, hue og buksesele og foldekniv		24
17.	Dåse og skindpose og pung		12
18.	Pjaltet pose		10
19.	20 torsk med salt	3	
20.	8 pund talg 20	1	64
21.	4 pund blanding af talg og tran 7 pund kødpostej solgt	2	

Uppskrift og Vurdering		
i Gufuskáli 1872. Arbejdskarl Konráð Guðmundsson var ikke nogen rig mand ved sin død den 19. marts 1872. Dog ejede han to par bukser, noget nyere undertøj og en del fisk. (PÍ. Gullbringu- og Kjósarsýsla. Rosmhvalanesshreppur. 6. Uppskrifta- og uppboðs-bók 1871-1874).		
1.	2 par af vadmali' gærmt og balt	4 16
2.	2 par af vadmali' gærmt	11 44
3.	2 par af vadmali' gærmt	11 44
4.	2 par af vadmali' gærmt	11 44
5.	2 par af vadmali' gærmt	11 44
6.	2 par af vadmali' gærmt	1 11
7.	2 par af vadmali' gærmt	11 44
8.	2 par af vadmali' gærmt	1 16
9.	2 par af vadmali' gærmt	11 16
10.	2 par af vadmali' gærmt	11 32
11.	2 par af vadmali' gærmt	11 3
12.	2 par af vadmali' gærmt	1 11
13.	2 par af vadmali' gærmt	11 5
14.	2 par af vadmali' gærmt	11 24
15.	2 par af vadmali' gærmt	11 16
16.	2 par af vadmali' gærmt	11 24
17.	2 par af vadmali' gærmt	11 12
18.	2 par af vadmali' gærmt	11 11
19.	2 par af vadmali' gærmt	3 11
20.	2 par af vadmali' gærmt	1 44
21.	2 par af vadmali' gærmt	2 11
22.	2 par af vadmali' gærmt	11 34
	Jumtals	15 52

Registrering og vurdering i Gufuskáli 1872. Arbejdskarl Konráð Guðmundsson var ikke nogen rig mand ved sin død den 19. marts 1872. Dog ejede han to par bukser, noget nyere undertøj og en del fisk. (PÍ. Gullbringu- og Kjósarsýsla. Rosmhvalanesshreppur. 6. Uppskrifta- og uppboðs-bók 1871-1874).

No		Rd	Sk
	Ialt	14	34
22.	4½ pund smør solgt 32	1	48
		15	82

Gæld som påligger boet	Rd	Sk
1. Registrering og taksation	”	40
2. Ligkiste med tilbehør	7	48
3. Føde for ligbærerne 6 rd, gravning af grav 2 rd	8	”
4. Præst og kirke	2	6
5. Gæld til Pétur på Gufuskálar	1	”
6. For at opbygge graven	”	48

Gufuskáli 25 marts 1872

Arni Þorvaldsson

Vurderingsmand

J. P. Jónsson

Lovgrundlag

Instruktion af 24. november 1809 artikel 28 og 53 for repsstyrerne i Island; lov nr. 3 af 12. april 1878 artikel 1-16 om skifte af dødsboer og fælles gårdbrug (*félagsbú*) m.m.; reglement af 29. april 1880 artikel 35-37 for repsstyrere.

Da loven nr. 20/1991 om skifte af dødsboer trådte i kraft, regnede man ikke med, at repsstyrerne længere skulle spille nogen særlig rolle i forbindelse med vurderingsforretninger og registreringer.

Anvendelsesmuligheder

Registreringsbøgerne er gode kilder til behandling af socialhistorie, familiehistorie, økonomisk historie og bebyggelsehistorie. De giver et godt indblik i befolkningens livsvilkår.

Hvor findes kildetyper?

Arkivalierne findes dels i regionalarkiverne, som en del af repsstyrernes arkiver, og dels i Nationalarkivet som en del af sysselmændenes arkiver.

Litteratur

Ásgeir Ásgeirsson: *Saga Strykkishólms 2, Miðstöð Vesturlands: 1845-1892*, Stykkishólmur 1997.

Ásgeir Ásgeirsson og Ólafur Ásgeirsson: *Saga Strykkishólms 1, Kauphöfn og verslunarstaður: 1596-1845*, Stykkishólmur 1992.

Christina Falke Ax: *Menningarmunur á Íslandi í lok 18. aldar*, *Saga XL:1*, Reykjavík 2002, s. 63-90.

Jón Hjaltason: *Saga Akureyrar 1-4*, Akureyri 1990-2004.

Skúli Helgason: *Saga Þorlákshafnar I-III*, Reykjavík 1988.

48. Repsstyrerens auktionsbog

Auktionsbøgerne indeholder registreringsforretninger og vurderinger af enkeltpersoners løsøre og fast ejendom. De blev brugt i forbindelse med auktionsforretninger og eksekutioner. Desuden fungerede bøgerne som repsstyrerens tingbøger for dennes offentlige auktionsret, og deri indførtes alt, som skete i tilknytning til auktionerne.

I repsstyrerinstruksen af 24. november 1809 er auktions- og registreringsforretninger, som repsstyreren foretog på sysselmandens vegne, definerede og afgrænsede, men det var først i 1830'erne, at repsstyrerne begyndte at føre auktionsforretninger til protokols. Det skete først i Gullbringu- og Kjósar-syssel på initiativ af sysselmanden, som sendte syslets repsstyrere autoriserede bøger. Repsstyrerne begyndte generelt at føre bøger over auktionsforretninger som følge af den nye bekendtgørelse om repsstyrernes embedsopgaver fra 29. april 1880. I henhold til denne bekendtgørelse skulle registrerings- og auktionsforretningerne føres i samme bog.

Uppboð að Garðabæ á Eyrarbakka 1886/Auktion i Garðabær på Eyrarbakki 1886

(PÍ, Árnessýsla, Stokkseyrarhreppur, 4a, Uppskrifta- og uppboðsbók 1882-1891)

Árið 1886 þann 25 júní var af hreppstjóranum í Stokkseyrarhreppi sett og haldið opin bert uppboð að Garðabæ á Eyrarbakka, og selt til hæðstbjóðanda dánarþú Sæmundar sál. Bárðarsonar sem drukknaði sýðastliðin vetur. Uppboð þetta hafði verið auglýst víðsvegar um sýsluna með nægum fyrir vara. Uppboðsskilmálar upp festir og upplestnir fór svo uppboðið fram sem filgir að 2^{ur} vottum viðstöddum.

No	Hið selda	Kaupendur	Söluverð	
			Kr	Au
1	Ketill	Hjálmar kennari	”	35
2	Skófla	Jacobssen	1	90
3	Hnakkur	Jacobssen	1	35
4	Skinnbrók	Jóhann Mundakoti	”	55
5	Ólíubrúsi	Ari Stórahrauni	”	60
6	Olíulampi	Ólafur Garðhúsum	”	45
7	Diskar og leirtau	Þorkjell Gamlabæ	”	25
8	38 st. sölt þorsk	Einar kaupmaður Jónsson	8	20
9	1 kista	Guðmundur bókbindari	4	00
10	90 st. sölt ýsa	Einar kaupmaður Jónsson	10	00
11	Bugsur og vestí	Sæm. Framnes	1	35
12	Bugsur og jakki	Jón húsmáður Simbakotsbuð	1	15

No	Hið selda	Kaupendur	Söluverð	
			Kr	Au
13	Skyrta og nærbugsur	sami	”	30
14	Sekkur og vetlingar	Þórður Mýrum	”	40
15	2 pr. sakka	Sigurður Eyfakoti	”	40
16	Kamesborð	Gizur Söðlusmiður	”	55
17	25 st. Þorskhöfða	Ólafur Bjarnason	”	45
		Garðhús	”	45
		Samtals	32	25

Stokkseyrarhrepp þ. 25 júní 1886.
í umboði hreppstjóra
Guð. Jónss.

Vottar: Guðjón Ólafsson
Vigfús Erlendsson

Oversættelse

År 1886 den 25. juni blev der af repsstyreren i Stokkseyrarrepen åbnet og afholdt offentlig auktion i Garðbær på Eyrarbakki, og dødsboet efter salig Sæmundur Bárðarson, som var druknet den forgangne vinter, blev solgt til højstbydende. Denne auktion var blevet annonceret vidt og bredt i hele syslet i tilstrækkelig god tid. Auktionsbetingelserne blev slået op og oplæst. Derefter begyndte auktionen, som følger, under 2de vidners tilstedeværelse.

Billedet viser en auktion afholdt i Eskifjörðurs Ydre købstad ca. 1900-05. (Island Nationalmuseum. Lára Ólafsdóttirs samling nr. 8).

No	Det solgte	Køpere	Salgspris	
			Kr	Øre
1	Kedel	Lærer Hjálmar	”	35
2	Skovl	Jacobssen	1	90
3	Sadel	Jacobssen	1	35
4	Skindbukser	Jóhann i Mundakoti	”	55
5	Oliedunk	Ari på Stóruhrauni	”	60
6	Olielampe	Ólafur i Garðhús	”	45
7	Tallerkener og porcelæn	Þorkjell på Gamlabæ	”	25
8	38 stk. saltet torsk	Købmand Einar Jónsson	8	20
9	1 kiste	Bogbinder Guðmundur	4	00
10	90 stk. saltet kuller	Købmand Einar Jónsson	10	00
11	Bukser og vest	Sæm(undur) i Framnes	1	35
12	Bukser og jakke	Husmand Jón, Simbakotsbúð	1	15
13	Skjorte og underbukser	samme	”	30
14	Sæk og vanter	Þórður på Mýrum	”	40
15	2 pr. lod	Sigurður i Eyfakoti	”	40
16	Et kammerbord	Sadelmager Gizur	”	55
17	25 stk. torskehoveder	Ólafur Bjarnason i Garðhús	”	45
		I alt	32	25

Stokkseyrarrep den 25. juni 1886.
 på bemyndigelse af repsstyreren
 Guð. Jónss.

Vidner: Guðjón Ólafsson
 Vigfús Erlendsson

Kommentarer

Sysselmændene førte fra omkring år 1800 tilsvarende bøger over auktioner. Som det står i repsstyrerens instruks fra 1880, skulle de føre registrerings- og auktionsforretninger i én bog, og heri skulle de også indføre fagedforretninger og udtægter. Det har været afhængigt af forholdene i og størrelsen af de enkelte sysler, hvorvidt sysselmændene bemyndigede dem hertil. Virkeligheden var dog oftest således, at udtægterne blev ført i særlige bøger, (jfr. kilde nr. 46: Udtægtsprotokol). Ikke alle repsstyrere førte særlige registrerings- og auktionsbøger, da de i stedet noterede forretningerne i forbindelse med andre embedsopgaver, for eksempel i kommuneprotokollen, hvilket var tilladt i henhold til lov nr. 57 af 25. maj 1949.

Lovgrundlag

Instruktion af 24. november 1809 artikel 28 og 53 for repsstyrerne i Island; reglement af 29. april 1880 artikel 35-37 for repsstyrere; lov nr. 57 af 25. maj 1949 om tvangsauktioner; lov nr. 90 af 23. december 1991 om tvangsauktioner.

Anvendelsesmuligheder

Repsstyrernes auktionsbøger er gode kilder til forskning i social-, familie-, økonomi- og bebyggelsehistorie. De giver et godt indblik i befolkningens livsvilkår.

Hvor findes kildetypen?

Auktionsbøgerne findes i regionalarkiverne som en del af repsstyrernes arkiver eller i Nationalarkivet som en del af sysselmændenes arkiver.

Litteratur

Se kilde nr. 47.

49. Repsstyrerens rapport over løsøre

På forårsrepstinget (folketællingstinget), som blev holdt i juni, skulle repsstyrerne i henhold til bekendtgørelse for repsstyrere fra 1880 indhente oplysninger om løsøre i repen i flyttedagene og indføre dem i en forhandlingsprotokol (hreppskilabók). Den skulle indeholde følgende oplysninger: gårdsnavn, personnavne, antal kvæg, får og heste, samt skibe og både – herunder også dæksfartøjer. Derefter skulle der skrives i spalter, hvor meget løsøret i alt udgjorde i hundreder og alen, det man havde fratrukket af mistede kreaturer og den faste inventarietkville. Det, som blev tilbage, skulle omregnes til hundreder og alen. Derudover skulle 1/7 af alt, hvad bønderne ejede (fratrukket tab og inventarietkville), og det skattepligtige beløb angives.

Skýrsla um framtal til lausafjártíundar á vor og hausthreppaskilum í Seltjarnarneshreppi árið 1884/Rapport om angivelse til løsøretiende i Seltjarnarnesrep på forårs- og efterårsrepstinget 1884

(Þí, Gullbringu- og Kjósarsýsla, Seltjarnarneshreppur 2, Hreppsbók 1884-1916)

Skýrsla um framtal til lausafjár tíundar á vor og hausthreppaskilum í Seltjarnarneshreppi Kjósar og Gullbríngusýslu árid 1884

[Venstre side:]

Býli	Mannanöfn	Nautpeningur					Sauðfje				Hross	
		Kyr leigu fierar	Adrar kyr og milkar kvígur	Geldar og geld-neiti tvævetur	Eldri naut	Ær með lambum leigufær ar	Geldar skotur	Sauðir ær þrevetra og tvæeldri saudir	Gemlingar	Hestar eda hrissur 5 vetra eda eldri	Trippi 2-4 vetra	
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]	[8]	[9]	[10]	[11]	[12]	[13]
[1] Hólmur	Grímur Olafsson	2	1			18				12	1	
[2] Ellidavatn Sæm:	Sæmundsson	4	4			70		48	50	72	6	2
[3] Vatnsendi	Olafur Olafsson	3	1			45	12	26	20	48	3	1
[4] Breidholt	Jón Jónsson	4				36	14			35	3	1
[5] samabæ	Arni Jónsson					8	2			6	3	
[6] Hvamkot	Þorl.											
...	Gudmundsson	3	1			50		10	15	30	5	
[42] Engey	Kristin Magnusson		7								1	
[43] samabæ	Br. Bjarnason	2						4			1	
[44] Videy	M.O. Stephensen	13	3			40				32	6	4
[45] Kleppur	Einar Bjarnason	2				10		4		6	3	

[Venstre side fortsat]

Býli	Mannanöfn	Nautpeningur					Sauðfje			Hross		
		Kyr leigu færar	Adrar kyr og milkar kvígur	Geldar og geld-neiti tvævetur	Eldri naut	Ær með lómbum leigufær ar	Lamb-skotur	Geldar ær og tvævetra	Sauðir þrevetra og eldri	Gemlingar	Hestar eda hrissur 5 vetra eda eldri	Trippi 2-4 vetra
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]	[8]	[9]	[10]	[11]	[12]	[13]
[46] Káravík	Porkjell Gudmundsson										1	
[47] Skapholt	Stenun Gudmundsdóttir											

[Højre side:]

Dilskip	Skip			Hid framan talda lausafje giorir alls	Þar frá dragast				1/7 hluti fjenadarins að fráðregnum vanhöldum og innstæðu kúgildum				Gjaldskila		
	Attæringar eda stærri opin skip	Sexær ingar eda ferar-ingar	Tveggja manna för		Vanhöld talin á haust hrepp skilum	Föst innstæðu kúgildi	Eptir verða	1/7 hluti fjenadarins að fráðregnum vanhöldum og innstæðu kúgildum		Gjaldskila					
[14]	[15]	[16]	[17]	Hundrad [18]	Álnir [19]	Hundrad [20]	Álnir [21]	Hundrad [22]	Álnir [23]	Hundrad [24]	Álnir [25]	Hundrad [26]	Álnir [27]	Hundrad [28]	Álnir [29]
[1]				6	40			2		4	40			4	40
[2]				32	20			6		26	20	3		23	20
[3]				19	26			4		15	26	2		13	26
[4]				13	77			4		9	77	1		8	77
[5]				2	86					2	86			2	86
[6]				17	10			3		14	10	2		12	10
...															
[42]	1			8	100			4		4	100			4	100
[43]	1	1		5	20			1		4	20			4	20
[44]				25	40			20		5	40			5	40
[45]				5	30					5	30			5	30
[46]		1		1	40					1	40			1	40
[47]		1		1						1				1	

Oversættelse

Rapport om angivelse til løsøretiende til forårs og efterårsrepsting i Seltjarnar-nesrep, Kjósar- og Gullbringusýssel 1884.

[Venstre side:]

Bolig	Personnavne	Hornkvæg				Får				Heste		
		Køer leje- dygtige	Andre koer og mælk- givende kvier	Golde kvier og tyre som er to år gamle	Ældre tyre	Leje- dygtige hunfår med lam	Får uden lam og to år gamle får	Golde hunfår og to år gamle får	Beder tre år og ældre	Års- gamle får	Heste eller hopper 5 år eller ældre	Heste 2-4 år
[11]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]	[8]	[9]	[10]	[11]	[12]	[13]
[11] Hólmur	Grímur Olafsson	2	1			18				12	1	
[2] Ellidavatn	Sæm: Sæmundsson	4	4			70		48	50	72	6	2
[3] Vatnsendi	Olafur Olafsson	3	1			45	12	26	20	48	3	1
[4] Breidholt	Jón Jónsson	4				36	14			35	3	1
[5] samabæ	Arni Jónsson					8	2			6	3	
[6] Hvamkot	Þorl. Gudmundsson	3	1			50		10	15	30	5	
[42] Engey	Kristin Magnusson	7									1	
[43] samabæ	Br. Bjarnason	2						4			1	
[44] Videy	M.O. Stephensen	13	3			40				32	6	4
[45] Kleppur	Einar Bjarnason	2				10		4		6	3	
[46] Káravík	Þorkjell Gudmundsson										1	
[47] Skapholt	Stenun Gudmundsdóttir											

[Højre side:]

Dæks- fartøjer	Skibe			Angivelse af løssøer i alt	Herfra trækkes Misligholdelse optalt ved efterårstinget at være						1/7 af fårene fratrasket misligholdelser og inventarie kvlide		Ydelsespligt		
	Både med 8 årer eller stør- re åbne skibe	Både med 6 eller 4 årer	Både med 2 årer		Hundreder	Alen	Hundreder	Alen	Hundreder	Alen	Hundreder	Alen	Hundreder	Alen	
[14]	[15]	[16]	[17]	[18]	[19]	[20]	[21]	[22]	[23]	[24]	[25]	[26]	[27]	[28]	[29]
[11]				6	40			2		4	40			4	40
[2]				32	20			6		26	20	3		23	20
[3]				19	26			4		15	26	2		13	26
[4]				13	77			4		9	77	1		8	77
[5]				2	86					2	86			2	86
[6]				17	10			3		14	10	2		12	10

[Højre side fortsat]

Dæks- fartøjer	Skibe			Angivelse af løsøre i alt	Herfra trækkes Misligholdelse optalt ved efterårstinget at være				Faste inven- tarie kvilde	Tilbage står	1/7 af fårene fratrasket misligholdelser og inventarie kvilde		Ydelsespligt		
	Både med 8 årer eller stør- re åbne skibe	Både med 6 eller 4 årer	Både med 2 årer		Hundreder	Alen	Hundreder	Alen			Hundreder	Alen		Hundreder	Alen
[141]	[15]	[16]	[17]	[18]	[19]	[20]	[21]	[22]	[23]	[24]	[25]	[26]	[27]	[28]	[29]
[42]	1			8	100			4		4	100			4	100
[43]	1	1		5	20			1		4	20			4	20
[44]				25	40			20		5	40			5	40
[45]				5	30					5	30			5	30
[46]		1		1	40					1	40			1	40
[47]		1		1						1				1	

Kommentarer

I 1880 blev der indført en standardiseret blanket til angivelse af løsøretierende, da førelsen af en forhandlingsprotokol (*hreppskilabók*) for første gang blev nævnt i bekendtgørelsen om repsstyrere.

Alen	Som værdienhed var 1 alen = 2 fisk.
Flyttedage	nogle dage i begyndelsen af juni, hvor aflevering og overtagelse af gårde til eje og leje foregik.
Hundred	værdienhed = 120 alen. Også måleenhed for jord.
Inventarietkvilde	fast kvilde. De kreaturer, som fulgte med gården, og som skulle afleveres af fæstebonden ved fæstets ophør.
Løsøretierende	skat bestående af 1/10 af løsøre, det vil sige af alt andet end jord.

Lovgrundlag

Lovgrundlaget for angivelse til tiende på repsmøder og forpligtelsen til selv at angive sine ejendele var Tiendeloven fra 1096/97; lov nr. 6 af 12. juli 1878 om løsøretierende, bekendtgørelse nr. 68 af 29. april 1880, kapitel 5 om repsstyrere. Angivelser til løsøretierende blev afskaffet ved lov nr. 74 af 27. juni 1921 om indkomstskat og ejendomsskat, da trykte selvangivelser blev indført.

Anvendelsesmuligheder

Rapporter om løsøre viser den økonomiske virkelighed for dem, der var skattepligtige, og kan derfor anvendes til at undersøge de økonomiske forhold i islandsk landbrug, både lokalt og i landet som helhed. Herudover kan kilden bruges ved lokal-, familie- og socialhistoriske undersøgelser. Den giver mulighed

I den gengivne kilde nævnes en kvinde, Steinunn Guðmundsdóttir i Skapholt, der ejede en seksåret båd. Foruden enken Steinunn bestod husstanden af hendes søn, en arbejds-karl og en arbejdskvinde. Selv om Steinunn har været fattig, har hun dog været i besiddelse af en båd, som de to mænd sandsynligvis har roet på. Det er dog også muligt, at hun selv har roet på den, for det var sædvanligt for islandske kvinder at drive fiskeri. På tegningen er formentlig gengivet den berømteste kvindelige bådfører Þuríður Einarsdóttir (1777-1863). Hun begyndte at fiske, da hun var 11 år gammel, og som 17-årig blev hun menig sømand hos sin bror. Hun drev fiskeri i 50 år, hovedsagelig som bådfører, et erhverv hun udførte med stor dygtighed. Hun ikklædte sig mandstøj på grund af arbejdet, noget hun skulle have en tilladelse fra sysselmanden til. (Islands Nationalmuseum. Portrætsamlingen nr. 202-07).

for at sammenligne individuelle økonomiske tilstande blandt indbyggerne i hver rep på den ene side og blandt de forskellige reper på den anden side. Det bør dog huskes, at kilden er baseret på de oplysninger, hver enkelt selv har givet, og der kan have været en tendens hos nogle til at angive mindre, end de faktisk ejede, for at formindske beskatningen. Jfr. også kilde nr. 50: Repsstyrelserens økonomiske tabeller.

Hvor findes kildetyperne?

Rapporter om løssøre i repen er indført i forhandlingsprotokollen, tit også kaldet kommuneprotokol, og repsstyrerens protokoller (*hreppsþækur/sveitabækur* og *gerðabækur hreppstjóra*). (Se herom kildeeksempler nr.45 a-c.). Et eksemplar af rapporten skulle sendes til sysselmanden, og samtidig skulle en genpart sendes til repsnævnet, præsten og kirkernes ejere.

Arkivalierne findes både som del af repsstyrernes arkiver i regionalarkiverne, og som en del af sysselmændenes arkiver i Nationalarkivet. I få tilfælde findes kilden også i præstearkiverne.

Litteratur

Indriði Einarsson: Nokkur orð um lausafjäreign o.fl. á Íslandi 1878, *Tímarit hins íslenska bókmenntafélags*, Reykjavík 1878, s. 206-28.

Magnús Stephensen: Skattar og gjöld til landssjóðs, *Tímarit hins íslenska bókmenntafélags*, Reykjavík 1880, s. 140-44.

Heimir Þorleifsson: *Seltirningabók*, Seltjarnarnes 1991.

50. Repsstyurerens økonomiske tabel

Med Rentekammerets skrivelse den 7. august 1787 fik amtmændene befaling om årligt at indsamle økonomiske tabeller fra sysselmændene. De økonomiske tabeller var begyndelsen til en regelmæssig økonomisk statistik i Island. På grundlag af bøndernes angivelse til tiende på forårs- og efterårstinget udarbejdede repsstyrene rapporter om den økonomiske tilstand, som herefter blev sendt til sysselmændene. I loven om løsoretienden fra 1878 blev forbindelsen mellem de økonomiske tabeller og tiendeangivelserne yderligere indskærpet. (Se kilde nr. 49: Repsstyurerens rapport om løsoøre). Fra 1880 skulle repsstyren indskrive de økonomiske tabeller i en forhandlingsprotokol.

Foruden antal kreaturer og både (efter 1880 registreret blandt løsoøre, jfr. kilde nr. 49) var hver bonde forpligtet til at opgive antal favne af dyrket og rodnævnet jord, jordforbedringer og plantevækst samt forskellige andre økonomiske oplysninger til repsstyren. Oplysningerne var ikke baseret på officielle tællinger som i visse andre lande, og bønderne var ikke altid lige gode til at opgive det, de ejede. Nogle havde en tilbøjelighed til ikke at angive så mange kreaturer, som de faktisk havde, for at slippe billigere i skatter og afgifter til det offentlige.

Skýrsla um búnaðarástand í Seltjarnarneshreppi fardaga árið 1884/Rapport om landbrugets tilstand i Seltjarnarnesrep flyttedagsåret 1884 (ÞÍ, Gullbringu- og Kjósarsýsla, Seltjarnarneshreppur 2, Hreppsþók 1884-1916)

Skýrsla um bunadar ástand í Seltjarnarneshrepp Gullbringu og Kjósarsýslum fardagaárid 1884

[Venstre side]

Býli	Mannanöfn	Gripir og fjenadur í birun fardagaársins						
		Nautpeningur			Hross			
		Ábúdar hundrud	Tíundar bær samtals	Vetur gamall tals	Saudfje samtals	Geitfje samtals	Tíundar bær samtals	Vetur- gömul tals
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]	[8]	[9]
[1] Hólmur	Grímur Olafsson	29,9	3		30		1	
[2] Ellidavatn	Sæm: Sæmundsson	34,8	8	2	240		8	
[3] Vatnsendi	Olafur Olafsson	24,4	4	1	151		4	
[4] Breidholt	Jón Jónsson	22,6	4	2	85		4	
[5] – “ –	Arni Jónsson				16		3	
[6] Hvamkot	Þorl. Gudmundsson	17,4	4	1	105		5	
... ..								
[7] Engey	Kr. Magnússon	75,5	7	3			1	
[8] – “ –	Br. Bjarnason	15,9	2	1	4		1	
[9] Videy	M.O. Stephensen	217,8	16	4	72		10	
[10] Kleppi	Einar Bjarnason	19,5	2		20		3	
[11] Bústadir	Jón Olafsson	29,6	1		20		4	

Om bunadar istand i Seltjarnna.

Bygji	Mann og öfn	Öbðæð fjöldur guld	Gripis og fjendæður i bæræð			
			Kaupþingur	Tjóðæður bær samtala	Sauðji samtala	Griffji samtala
Hólmar	Grímur Pálsson	29,9	3	"	30	"
Ellidravatu	Lárus Guðmundsson	24,8	8	2	240	"
Vatnaendi	Ólafur Ólafsson	24,7	4	1	151	"
Breidkoll	Jóni Jónsson	22,6	4	2	85	"
"	Þóroddur Jónsson	"	"	"	16	"
Kvammkoll	Þóroddur Guðmundsson	17,7	4	1	105	"
Vígarnes	Þóroddur Guðmundsson	8,7	2	1	39	"
Köpa vogur	Þóroddur Guðmundsson	15,9	3	"	22	"
"	Jón Kolbeinnson	"	1	"	"	"
Skuldargarnes	Jón Einarsson	13,3	2	1	25	"
"	Ólaf Guðmundsson	12,3	2	"	32	"
Stillingarneskoll	Margrjet Guðaugsdóttir	5,	1	"	20	"
Þorsteinneskoll	Ljorður Guðmundsson	5	1	"	6	"
Þor meðalstadi	Martín Þóroddurson	"	1	"	"	"
Lambarkarinn	Þóroddur Ljorðurson	17,5	1	"	14	"
Melshús	Guðm. Guðmundsson	5	"	"	"	"
"	Johann K. Ólafsson	"	"	"	"	"
Bakki	Jóni Guðmundsson	8,7	1	1	"	"
Griffkoll	Ljorður Þóroddurson	13,9	2	"	46	"
Sambær	Þóroddur Guðmundsson	"	"	"	"	"
Bakka koll	Friðrik Ólafsson	"	"	4	"	"
"	Þóroddur Þóroddurson	"	"	"	"	"
Gerthús	Guðm. Þóroddurson	7	1	"	"	"

Rapport om den økonomiske tilstand i Seltjarnnesrep året 1884. Udover at indføre de økonomiske tabeller i deres egne forhandlingsprotokoller, skulle repsstyrerne også udarbejde en kopi

af Gullbringu og Kjósarsýsla for daga árið 1884

Landrátted og góð. fundaga	Tunda bættun fundagun		Tunda bættun fundagun		Tunda bættun fundagun		Tunda bættun fundagun		Tunda bættun fundagun
	Hindun	Katlaun	Reyndin	Tungun	Spjóna	Stjórnun	Stjórnun	Stjórnun	
Tunda dag stakker á 900 1/2 födu.	Hindun dags loft og komu 1600 födu.	Katlaun Lund födu.	Reyndin Lund födu.	Tungun Lund födu.	Spjóna Lund födu.	Stjórnun Lund födu.	Stjórnun Lund födu.	Stjórnun Lund födu.	Tunda bættun fundagun
"	"	100	"	30	25	90			
"	"	900	"		3600	140		1	3
"	"	500	"	20	"	120	100		
"	"	200	"	"	"	130	200	1	"
"	"	190	"	"	"	110	200		100
"	"	50	"	"	"	80	60		80
"	"	260	"	"	"	100	"	1	1
"	"		"	"	"	20	"	1/2	1/2
9,322	"	180	"	"	"	80	"	2	2
8,600	"	40	"	300	72	70	10	2	2
"	"	64	"	90	"	35	"	1/2	"
"	"	100	"	"	"	180	40	2	2
"	"	200	100	"	"	28		1	"
13 ...	"	490	35	37	70	150	"	9	3
3 ..	"	"	"	"	"	28	"	"	"
"	"	40	"	"	"	"	"	"	1
2,436	"	150	"	70	"	70	"	3	3
12,100	"		"	"	"				
"	"		"	"	"	50	"	1/2	1/2
"	"	150	"	"	"	"	"	1/2	2
"	"	100	"	"	"	32	"	1/2	"
"	"	100	"	"	"	"	"	1/2	"

til sysselmanden. (Pí. Gullbringu- og Kjósarsýsla. Seltjarnameshreppur 2. Hreppsþók 1884-1916).

[Højre side]

Land ræktad og yrt fardaga árid		Jardabætur fardaga			Jardar gróði fardaga ár					
					Hey		Rótar ávextir			
Tun dagslattu á 900 ferhyrnings fadmar [10]	Flædengi dagslátt 1600 ferhyrnings fadmar [11]	Kálgard og annad land í ferhyrnings födmum [12]	sáð Skurdir til vatns veitinga fadmar [13]	Tungard hladnir fadmar [14]	Púfna sljettun ferhind födmum [15]	Tada hestar [16]	Utthey hestar [17]	Jardepli tunnur [18]	Rofur og næpur tunnur [19]	Svördur eða mór hestar [20]
11)		100		30	25	90				
12)		900			3600	140		1	3	
13)		3600		20		120	100			
14)		200				130	200	1		100
15)										
16)		190			64	110	200			200
....										
17) 30 ⁰⁰		651	100		296	350		24		
18) 5 ⁰⁰		325		20	120	100		12		
19)		350	550		250	400	400	8	3	300
110)						80		1	1	100
111)		100				100	130			80

Oversættelse

Rapport om landbrugets tilstand i Seltjarnarnesrep, Kjósar- og Gullbringusys-sel flyttedagsåret 1884

[Venstre side]

Bolig	Personnavne	Kreaturer og får i begyndelsen af flyttedagsåret						
		Hornkvæg			Heste			
		Den hun-dredsdel af jorden som er brugt [3]	Det som bør an-gives til tiende i alt [4]	Vinter-gammel i alt [5]	Får i alt [6]	Geder i alt [7]	Det som bør tiende i alt [8]	Vinter gamle i alt [9]
11)	12)							
11) Hólmur	Grímur Olafsson	29,9	3		30		1	
12) Ellidavatn	Sæm: Sæmundsson	34,8	8	2	240		8	
13) Vatnsendi	Olafur Olafsson	24,4	4	1	151		4	
14) Breidholt	Jón Jónsson	22,6	4	2	85		4	
15) – “ –	Arni Jónsson				16		3	
16) Hvamkot	Þorl. Gudmundsson	17,4	4	1	105		5	
....								
17) Engey	Kr. Magnússon	75,5	7	3			1	
18) – “ –	Br. Bjarnason	15,9	2	1	4		1	
19) Videy	M.O. Stephensen	217,8	16	4	72		10	
110) Kleppi	Einar Bjarnason	19,5	2		20		3	
111) Bústadir	Jón Olafsson	29,6	1		20		4	

[Højre side]

Dyrket og rodnavet jord i flyttedagsåret	Jordforbedringer ved flyttedage					Plantvækst flyttedagsåret					
	Eng som Græs- mark dags- slæt på 900 kva- dratfavne [10]	visse tider af året står under vand dagslæt 1600 kva- dratfavne [11]	Køkken- have og anden til- sæt jord i kvadrat- favne [12]	Grøfter til vand- for- syning [13]	Opførte tungærder i favne [14]	Udjævning af tuer i kva- dratfavne [15]	Tunhø hest- byrder [16]	Ud- markshø hest- byrder [17]	Kartoffel tønder [18]	Roer og majroer tønder [19]	Grønsvær og mo hest- byrder [20]
(1)		100		30	25	90					
(2)		900				3600			1	3	
(3)		3600		20			120	100			
(4)		200					130	200	1		100
(5)											
(6)		190			64	110	200				200
.....											
(7) 3000		651	100		296	350			24		
(8) 500		325		20	120	100			12		
(9)		350	550		250	400	400	8	3	300	
(10)						80		1	1	100	
(11)		100				100	130				80

Kommentarer

Standardiserede blanketter blev straks indført 1787, men uden større succes. Et nyt skema blev indført i forbindelse med udarbejdelsen af de økonomiske tabeller i 1853. Det skete i henhold til en regeringsskrivelse af 10. august 1852. Der blev nu også givet nøjagtige vejledninger til repsstyrelserne om udarbejdelsen af tabellerne, som herefter skulle udarbejdes om foråret. I 1880 kom der igen et nyt skema.

Favn	længdemål. 1 favn = 3 alen.
Heste/hestbyrd	Vægtenhed for hø, forskellig for hver landsdel. En hestbyrde tunhø (<i>töðuhestur</i>) var de fleste steder på sydlandet 80 kg, men op til 120 kg på Nord- og Østisland.
Hundred	måleenhed for jord. Stort hundred = 120. Størrelsen af gård blev fra landnamstiden målt i hundreder, som byggede på, hvor mange kreaturer jorden kunne understøtte. Her er måleenheden efter ny matrikulering fra 1861, hvor jordene blev ansat til en pengeværdi. Også en værdienhed = 120 alen.
Tiende	skat, 1/10 som blev betalt af fast ejendom og løvsøre. I en forordning af 17. juli 1782 var hovedreglen, at

løvsøre vurderet til mindst fire rigsdaler skulle angives til tiende.

Tønde

målenhed. Størrelsen var afhængig af, om det var tørre eller flydende varer. Også anvendt som vægtenhed.

Lovgrundlag

Lovgrundlaget for regelmæssig udarbejdelse af rapporter over de økonomiske tabeller er en skrivelse fra Rentekammeret af 7. august 1787. Ifølge kapitel 5, artikel 40 i Bekendtgørelse nr. 68 af 29. april 1880 for repsstyrere skulle denne på forårsrepstinget indhente rapporter om løvsøre og om den økonomiske situation i repen i flyttedagene. I bekendtgørelsen blev der henvist til nævnte skrivelse af 7. august 1787 og til kongelig resolution af 1793 angående mulkt for urigtige angivelser til de økonomiske tabeller, til skrivelsen af 10. august 1852 om udarbejdelse af de økonomiske tabeller og til artikel 1 og 4 i lov nr. 6 af 12. juli 1878 om løvsøretien.

Siden blev der vedtaget en lov nr. 29 af 8. november 1895 om statistiske tabeller og derefter en bekendtgørelse nr. 56 af 20. april 1897.

De økonomiske tabeller fra repsstyrerne blev afskaffet ved lov nr. 38 af 29. april 1946 om ændring af lov nr. 6 af 9. januar 1935 om indkomstskat og ejendomsskat, hvorefter de økonomiske tabeller blev udarbejdet på grundlag af bøndernes selvangivelser.

Anvendelsesmuligheder

Se kilde nr. 49.

Hvor findes kildetypen?

Sysselmændene skulle udarbejde en oversigtsrapport for deres syssel, som sammen med repsstyrernes rapporter skulle sendes til amtmændene inden udgangen af marts måned hvert år. Samme slags rapporter skulle byfogederne udarbejde for købstæderne. Derefter skulle amtmændene udarbejde en oversigtsrapport for deres amt og sammen med rapporterne fra repsstyrerne, sysselmændene og byfogederne sende den videre til landshøvdingen (Islands øverste kongelige embedsmand i perioden 1873-1904). De økonomiske tabeller fra repsstyrerne findes indtil 1880 sommetider i præsternes og provsternes arkiver samt i sysselmændenes arkiver. Desuden findes de i embedsarkiverne hos de myndigheder, som sysselmændene hørte under. Her kan der også findes bearbejdelser af disse oplysninger eller oversigtsrapporter. Arkivalierne findes både som del af repsstyrernes arkiver i regionalarkiverne og i Nationalarkivet.

De økonomiske tabeller, det vil sige redegørelsen for hver rep, blev regelmæssigt trykt i *Rapporter om landets økonomiske tilstand (Skýrslur um landshagi)* fra midten af det 19. århundrede. Fra 1875 blev de offentliggjort i Ministerialtidende og fra 1899 igen i *Rapporter om landets økonomiske tilstand*. Med etableringen af Islands Statistik (*Hagstofa Íslands*) i 1914 begyndte man at udgive en særlig type rapporter, som byggede på de økonomiske tabeller.

Litteratur

Hagskinna. *Sögulegur hagtölur um Ísland/Icelandic Historical Statistics*, Reykjavík 1997, s. 247-52. (Engelsk version s. 253-56).

Bjarni Thorsteinsson: *Om Islands Folkemængde og oeconomicke Tilstand*, Kbh. 1834.

Heimir Þorleifsson: *Seltirningabók*, Seltjarnarnes 1991.

51. Valgbog, ikke-hemmelige valg til repsnævn

I perioden fra 1875 til 1936 foregik valg af medlemmer til repsnævnet ved ikke-hemmelige valg. Fra 1915 kunne valget dog foregå hemmeligt, hvis enten repsnævnet eller $\frac{1}{3}$ af vælgerne ønskede det. Alle bønder (selvejere og fæstebønder) i repen havde stemmeret og var valgbare, hvis de havde uplettet ære, var over 25 år, havde haft bopæl i repen det forløbne år, havde betalt deres skatter til repen, ikke stod i gæld på grund af udbetalt fattigunderstøttelse og kunne forsørge sig selv. I 1882 fik enker og andre ugifte kvinder, som bestyrede en gård eller på anden vis var deres egen herre i juridisk forstand, stemmeret. Dette var første gang i hele det danske kongerige, at kvinder fik stemmeret.

I hver rep blev der nedsat en valgbestyrelse, som stod for afviklingen af valgene til repsnævnene. Valgene blev afholdt om foråret (på forårsrepstinget). Ifølge bestemmelser i kommuneloven af 1905 krævedes det, at valgbestyrelsen øjeblikkeligt skulle notere stemmerne i valgbogen, men der var stor forskel på, hvordan stemmerne blev indført i bogen. Således anførtes der i nogle tilfælde nøjagtigt, hvem der stemte på hvem, medens der i andre tilfælde kun blev angivet det antal stemmer, som de enkelte repsnævnsmedlemmer havde fået. Samme lov indeholder en instruktion om udarbejdelse af de valglister, der blev ført ind i valgbogen. Navnene skulle skrives i alfabetisk rækkefølge, og adresse, stilling og alder skulle stå i særlige spalter. Blanketterne var ikke fortrykte.

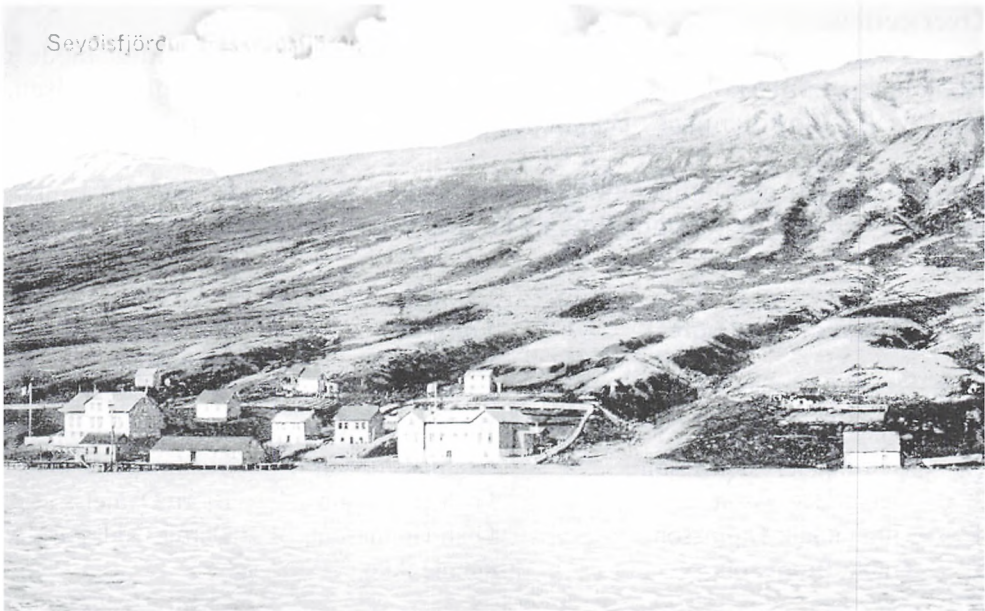
Kjörbók Búðahrepps 5. Júní 1913/Valgbog for Budarep 5. juni 1913

(Héraðsskjalasafn Austurlands, Egilsstaðir: Búðahreppur – 5.3, Kjörbók sveitarstjórnarkosninga 1910-1936)

Ár 1913 fimtudaginn þann 5. júnímánaðar var haldinn almennur fundur í Barnaskólahúsi Búðahrepps til þess samkvæmt auglýsingu frá kjörstjórninni, að kjósa 2 menn í hreppsnefnd Búðahrepps til 6 ára í stað þeirra: Gísla Högnasonar og Ólafs Oddssonar sem báðir hafa útendað sinn tíma í hreppsnefndinni, samkvæmt 11. gr. sveitarstjórnarlaganna.

Fór svo fram kosning sem hér segir:

Tal.	Kjósendur sem greiddu atkvæði	Til 6 ára Atkvæði fengu	Til 6 ára Atkvæði fengu
1.	Einar Ó. Jónsson	Björn Daníelsson	Gíslí Högnason
2.	Geirmundur Ásgeirsson	Ólaf Oddsson	Stefán Jakobsson
3.	Georg Georgsson	Gísla Högnason	Björn Daníelsson
4.	Guðmundur Björnsson	Gísla Högnason	Ólaf Oddsson
5.	Guðni Björnsson	kaus ekki	
...			
24.	Valgerður H. Brím	Ólaf Sigvaldason	Stefán Jakobsson

Búðirrep, Fáskrúðsfjörður. Den store bygning til venstre i billedet var lægens hus, som nu fungerer som rådhus. Til højre ses det såkaldte Franske Hospital. Dette blev nedtaget omkring 1940, flyttet over fjorden og genopført på Hafnarnes, hvor bygningen fungerede som bolig for nogle familier samt som skole- og forsamlingshus. Skolen, hvor valget fandt sted, kan man desværre ikke se på billedet. Skolebygningen var i to etager og med kælder. Huset brændte i 1929. Postkort fra Búðir. (Østislands Regionalarkiv).

Tal.	Kjósendur sem greiddu atkvæði	Til 6 ára Atkvæði fengu	Til 6 ára Atkvæði fengu
29.	Frú Hansína Stangeland	Gísla Högnason	Ólaf Oddsson
30.	- “ -Jakobína Davíðsdóttir	Gísla Högnason	Björn Daníelsson
31.	- “ -Jóhanna Kristjánsdóttir	Gísla Högnason	Björn Daníelsson
32.	- “ -Þorbjörg Magnúsdóttir	Björn Daníelsson	Gísla Högnason
...			

Eru þá réttilega kosnir til 6 ára: Gísli Högnason með 30 atkvæðum og Björn Daníelsson með 19 atkvæðum.

Hæstir

Gísli Högnason gaf því aðeins kost á sér í hreppsnefndina að hann mætti óhindraður fara úr henni þegar hann óskaði þess.

Í kjörstjórninni:

G. Högnason

Sveinn Benediktsson

Ól. Oddsson

Oversættelse

År 1913 torsdagen den 5. i juni måned blev der afholdt et offentligt møde i Búðarepens børneskolehus i henhold til et avertissement fra valgbestyrelsen, for at vælge 2 medlemmer i Búðarepens repræsentation for en 6 års periode i stedet for:

Gísli Högnason og Ólafur Oddsson som begge har fuldendt deres tid i repræsentationen i henhold til kommunelovens 11. art. Valget gik til som følger:

Nr.	Vælgere som stemte	For 6 år Stemte på	For 6 år Stemte på
1.	Einar Ó. Jónsson	Björn Daníelsson	Gísli Högnason
2.	Geirmundur Ásgeirsson	Ólafur Oddsson	Stefán Jakobsson
3.	Georg Georgsson	Gísli Högnason	Björn Daníelsson
4.	Guðmundur Björnsson	Gísli Högnason	Ólafur Oddsson
5.	Guðni Björnsson	stemte ikke	
...			
24.	Valgerður H. Brím	Ólafur Sigvaldason	Stefán Jakobsson
...			
29.	Fru Hansína Stangeland	Gísli Högnason	Ólafur Oddsson
30.	- " -Jakobína Davíðsdóttir	Gísli Högnason	Björn Daníelsson
31.	- " -Jóhanna Kristjánsdóttir	Gísli Högnason	Björn Daníelsson
32.	- " -Þorbjörg Magnúsdóttir	Björn Daníelsson	Gísli Högnason
...			

Således er retmæssigt valgt for 6 år: Gísli Högnason med 30 stemmer og Björn Daníelsson med 19 stemmer.

Den som fik fleste stemmer

Gísli Högnason stillede kun op på den betingelse, at han frit kunne fratræde repræsentationen når som helst, han ønskede det.

I valgbestyrelsen:

G. Högnason Sveinn Benediktsson
Ól. Oddsson

Kommentarer

Medlemstallet i repræsentationen, som kunne være enten tre, fem eller syv, var afhængigt af repræsentationens størrelse og antal indbyggere. Medlemmerne af nævnet blev valgt for seks år ad gangen. Der blev afholdt valg hvert tredje år, og med tre års mellemrum blev enten mindretallet eller flertallet i repræsentationen skiftet ud. Hvis et medlem af nævnet døde eller af andre årsager holdt op, blev der valgt et nyt medlem for resten af valgperioden. Formanden for repræsentationen (*oddviti*) var samtidig formand for valgbestyrelsen. Denne bestyrelse skulle udarbejde valg-

lister over de beboere i repen, som havde stemmeret, og valglisten skulle ligge fremme i tre uger op til valgdagen.

Kvinder blev med lov nr. 35 af 6. november 1902 valgbare og fik med lov nr. 49 af 30. juli 1909 ligestilling i forhold til mænd. Tjenestefolk fik stemmeret med samme lov af 1909 og opnåede valgbare ved lov nr. 43 af 15. juni 1926.

Med lov nr. 59 af 14. juni 1929 blev minimumsalderen for valgret 21 år. Betingelsen om, at man ikke måtte stå i gæld på grund af ikke-tilbagebetalt fattigunderstøttelse, faldt definitivt bort med lov nr. 119 af 29. december 1933.

Lovgrundlag

Forordning af 4. maj 1872 om kommunernes styrelse i Island, i kraft fra 1875; lov nr. 10 af 12. maj 1882 om kvinders valgret; lov nr. 49 af 3. november 1915 om tilføjelse til kommuneloven af 10. november 1905 (jfr. artikel 21 i lov nr. 43 af 15. juni 1926). Ikke-hemmelige valg blev afskaffet ved lov nr. 81 af 23. juni 1936.

Anvendelsesmuligheder

I de tilfælde, hvor valgbøgerne viser, hvem folk stemte på, kan kilden bruges til at vise de indbyrdes forhold mellem kandidaterne og dem, der stemte på dem. Men for at kunne bruge disse kilder til undersøgelse af f.eks. sociale og politiske forhold, er det vigtigt at inddrage andre kilder, der belyser ejendomsforhold, personlige forhold eller status, landbrugsforhold og læse- og skrivefærdigheder med videre.

Hvor findes kildetypen?

Valgbøger findes i regionalarkiverne som en del af repsnævnenes arkiver. Enkelte valgbøger opbevares i Islands Nationalarkiv. Det gælder hovedsagelig bøgerne fra de landsdele, hvor der ikke er oprettet regionalarkiver. Der er bevaret nogle valgbøger fra repsnævnvalget i 1874, men de fleste begynder først med valgene i 1907, da loven om kommunernes styrelse fra 1905 trådte i kraft. I nogle tilfælde er kommuneprotokoller fra repsnævnene (se kilde nr. 45) samtidig blevet brugt som valgbøger.

Litteratur

Einar Laxness: *Íslandssaga I*, opslagsord: »hreppur«, Reykjavík 1995, s. 209-10.

Pórhur Eyjólfsson: *Alþingi og héraðsstjórn*, Reykjavík 1952, s. 30-32.

Gísli Jónsson: *Konur og kosningar. Þættir úr sögu íslenskrar kvenréttindabaráttu*, Reykjavík 1977.

Björk Ingimundardóttir: *Um kosningarétt og kjörgengi íslenskra kvenna*, Reykjavík 1971, Landsbókasafn Íslands-Háskólabókasafn, Reykjavík. Utrykt speciale i bibliotekets Specialesamling.

Island i Danmark

52. Islandske sager i Udenrigsministeriet

Udenrigsministeriets arkiv indeholder en del arkivalier angående Island. Det drejer sig først og fremmest om sager, der har med fiskeri ved Island at gøre. Herudover er der almene sager vedrørende udenlandsk interesse for landet og, ikke mindst, angående islandsk interesse for løsrivelse fra Danmark.

Ved oprettelsen af Udenrigsministeriet i 1848 blev islandske sager vedrørende udenlandsk skibsfart i islandske farvande henlagt til Departementet for Handels- og Konsulatssager. Disse sager blev ordnet under betegnelsen Samlede sager 1762-1866.

I 1856 indledtes der et nyt journaliseringssystem i Udenrigsministeriet, hvor sagerne fik løbende journalnumre. Her findes der sager vedrørende fremmede fiskere og fiskeri ved Island under Samlede sager 1856-1909. Sager fra A, B, C Journalerne. De typer dokumenter, man finder i Samlede Sager, er mest korrespondance mellem konsulerne i England, Udenrigsministeriet og de islandske myndigheder.

Fra 1909 er islandske sager henlagt under Gruppeordnede sager 1909-1945, hvor de er ordnet under to grupper: nr. 9: Island; nr. 63: Jagt og fiskeri.

I 1918 indgik Island og Danmark en personalunion med fælles konge. Ifølge paragraf 7 skulle Danmark stadig forvalte Islands udenrigs- og fiskerisager, mens den islandske statsminister var hovedansvarlig for Islands udenrigspolitik. Denne ordning var i kraft, indtil den tyske besættelse af Danmark i april 1940.

I 1920 oprettede Island et gesandtskab i København, og Danmark havde en repræsentant i Reykjavik, de facto en gesandt, dog uden titel. Han hørte under Statsministeriet (jfr. lov nr. 489 af 12. september 1919, artikel 105) og sendte sine rapporter, bl.a. kodede telegrammer hertil. Fra Statsministeriet blev sagerne siden videresendt til Udenrigsministeriet.

a. Korrespondance

(RA, Udenrigsministeriet, Samlede sager 1856-1909, Fiskeriet under Island, Sager fra A, B & C Journalerne, B/8445 t-aa)

3-1-F

ISLANDS MINISTERIUM

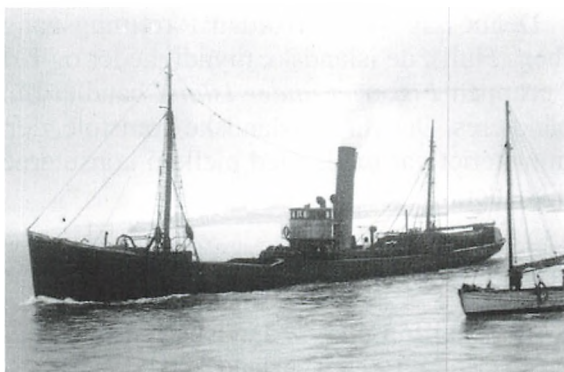
Bilag (1 oversættelse)

Reykjavík, den 14de December 1905

K[onsu]len i Hull [skrevet i margin]

Ved at fremsende Afskrift af en Skrivelse fra Sagførerne Grange & Wintringham i Grimsby til den Kgl. Konsul i Hull, hvori disse paa Damp[r]awleren »Cariama's« Reder Hr. Baskcombs' Vegne forespørger om hvilken Ydelse man vilde antage som fuldstændig Opfyldelse af den bemeldte Skibs Fører i sin Tid

Billedet viser *Cariama*, det skib, som sagen drejede sig om. Det blev bygget for Thomas Bascombe i Grimsby, men han solgte skibet til Swansea i 1907. I 1915 blev det videresolgt til Fleetwood, hvor det fik navnet *Meuse*. Det blev udrangeret i 1935. (foto fra *The Bosun's Watch. The Fleetwood Trawlers Website: www.fleetwood-trawlers.connectfree.co.uk*)

for Overtrædelse af den islandske Fiskerilovgivning overgaaede Dom, har Udenrigsministeriet i behagelig Skrivelse af 30. September d. A. udbedt sig Underretning om, hvilken Bestemmelse der i denne Anledning maatte bliver truffet.

Saaledes foranlediget undlader man ikke herved under Henviisning til hoslagte i dansk Oversættelse vedlagte Skrivelse fra Sysselmanden i Gullbringa og Kjós Syssel i hvilken Jurisdiktion Sagen mod Føreren af »Cariama« blev paadømt, at meddele, at Islands Ministerium vil betragte bemeldte Dom som fuldtud efterkommet, naar der i Landskassen indbetales følgende Beløb:

Bøde	Kr. 1800.00
Sagsomkostninger	– 312.45
Værdien af den konfiskerede Fangst	– 5400.00
Værdien af de konfiskerede Fangst-Redskaber	– 900.00
I alt	<hr/> Kr. 8412.45

P.M.V
Kl. Jónsson

Til Udenrigsministeriet

Kommentarer

Danmark havde i 1901 indgået en aftale med England om en 3 kvartmils (= sømils) fiskerigrænse ved Island. Den bygger på den såkaldte Nordsø-traktat, som Danmark, Belgien, Frankrig, Holland og Tyskland havde sluttet i 1882. Danmark nægtede på det tidspunkt at lade traktaten gælde for Island og Færøerne. Aftalen fra 1901 blev ved magt, for Islands vedkommende, indtil efter 2. verdenskrig.

Denne sag viser, hvordan forretningsgangen var mellem en dansk konsul (her i Hull), de islandske myndigheder og Udenrigsministeriet. De fleste sager i gruppen *Fiskeriet under Island* handler om ulovligt fiskeri, og hvordan det håndteres. Det var de islandske domstole, der afgjorde sagerne, men Udenrigsministeriet var mellemed mellem konsulerne i England og de islandske myndigheder.

Konsulen i Hull Henry Pattinson var dansk konsul i Hull fra 1896 til sin død i 1925.

Kl.[emens] Jónsson landskriver, dvs. departementschef i Ministeriet for Island 1904-17.

Sysselmand i Gull-bringu- og Kjósarsyssel Páll Einarsson beklædte dette embede fra 1899 til 1908.

Tomas Baskcombe skibsreder i Grimsby (d. 1943).

Lovgrundlag

Konvention mellem Hans Majestæt Kongen af Danmark og Hans Majestæt Kongen af det Forenede Kongerige Storbritannien og Irland angaaende Ordningen af deres respektive Undersaatters Fiskeri i Havet omkring Færøerne og Island uden for Søterritoriet. London 24. juni 1901; bekendtgørelse af 28. marts 1903 om samme.

Anvendelsesmuligheder

Arkivgruppen *Fiskeriet under Island* har mange anvendelsesmuligheder. I denne sag behandles overtrædelsen af fiskerigrænsen ved Island, men i andre tilfælde drejer det sig om sammenstød mellem engelske fiskere og den islandske befolkning. Akterne kan anvendes til at danne et billede af forbindelsen mellem Island og England, mellem fremmede fiskere og islændinge. De kan endvidere bruges til at belyse forholdet mellem de danske konsulter i England og Udenrigsministeriet i København.

Hvor findes kildetyper?

RA, Udenrigsministeriet, Samlede sager 1856-1909, Fiskeriet under Island, Sager fra A, B & C Journalerne.

b. Kodetelegram

(RA, Udenrigsministeriet, Gruppeordnede Sager 1909-1945, 9, Island, G.9.D.1.V)

STATSMINISTERIET

ØKON.-POLIT.

A.F.D.

1. KONTOR

[stempel]

U.M. BIL.

3. JUNI 1929

GR. AFL. SAG

9 D 1

KARTOTEK 9.D.1

[stempel]

København, den 31. Maj 1929

298b/29

Statsministeriet har fra Danmarks Repræsentation i Island modtaget to Kode-Telegrammer af 27. og 30. d. M. af følgende indhold:

- 1) »Mit Telegram 26/5 Nydannet Parti skyldes hovedsagelig ny kommunal Valglov der ellers vilde berøve de Konservative Flertal Reykjavik ved Nyvalg Januar 1929. Hovedpunkt er afsluttet Handel: Velfærdskomite Z. Borgmester i Reykjavik med fortsat Konservativ Styre Altingsmandater sikres Eggerz Jakob Møller. Reykjavik Konservatismens Hovedborg derfor Handelen dyr for Konservative. Hertil kommer Misfornøjelse med Jon Thorlakssons Partiledelse og Forsøg fra Olafur Thors komme frem i første Række ved Samarbejde med Eggerz. Nye Parti Navn skyldes i høj Grad udbredt Misfornøjelse i konservative Parti over Ulemperne ved Agitation mod Ordet Konservativ og deraf følgende Ønske om Navneforandring. Selvstændighed skal tillige markere den private Selvstændighed i fri Konkurrence overfor Monopolsystemet som Regeringspartierne bekender sig til«
- 2) »Fortroligt. Har idag haft Samtale med Jon Thorlaksson tidligere Leder det konservative Parti denne erklærede nye Partis Udenrigsprogram følgende: Forbeholder mig Opsigelse og Ophør Forbundslov 1944 dog med fortsat Konge Fællesskab men saaledes at Island selv overtager Udenrigsstyre og Ligeretten for Danske bortfalder. [streg i margin ved denne sætning]. Denne Forberedelse skulde nærmest tage Sigte paa at underbygge fornøden Stemning i Island for at skaffe det i Forbundslov stipulerede Stemmetal ved Folkeafstemning om fuld Opsigelse og Adskillelse. Var i Færd med at udarbejde Redegørelse for sit Standpunkt til Publikation i nærmeste Fremtid.«

Hvilket herved meddeles i Forbindelse med Skrivelse herfra af 27. d. M.

P.M.V.

Frederik V. Petersen

Udenrigsministeriet

T. Form. Nr. 4 (1929).

TI SSS REYKJAVIK 6381 67W 27 17 36

STATSMINISTERIET KBH

Telegrafstation
KØBENHAVN.

Dato: 27. MAJ 1929
Udlev. Nr.

7 8 12 14 17
35 2986/29

Modtaget				Afsendt			
App. Nr.	Lbr.	fra	den	Lbr.	til	den	af
<p>1929 Stop Kuvudfundel er afsluttet standal ; selvsædskomite Social Programmet</p> <p>derfor standaler stop for Konventionen stop heri kommer tilslutning</p>							

Første side af kodetelegrammet fra Frank de Sage de Fontenay til Statsministeriet. Der blev det afkodet og sendt videre til Udenrigsministeriet. (RA Statsministeriet. J. nr. 461/1934).

Kommentar

Det nydannede parti sagen drejer sig om, var Selvstændighedsparti (*Sjálfstæðisflokkurinn*). Det var nok navnet, der gjorde den danske regeringen nervøs. De Fontenay har i sit telegram forsøgt at overbevise myndighederne i København om, at navnet ikke skulle forstås i forbindelse med et krav om total selvstændighed fra Danmark. Denne sag kom fra Statsministeriet, og eftersom det drejede sig om kode-telegrammer, blev det oversat, inden det blev afsendt til Udenrigsministeriet.

Danmarks Repræsentation i Island

Frederik V. Petersen
Kode-telegram

Jón Þorláksson

Z borgmester

Frank le Sage de Fontenay var dansk repræsentant i Island 1924-46.

departementschef i Statsministeriet 1919-38.

et telegram skrevet med kodet sprog, som kun modtageren kunne dechifrere. Jfr. illustrationen.

formand for *Íhaldsflokkurinn* (Det konservative parti) 1924-27 og første formand for det nye Selvstændighedsparti (1929-34).

Knud Zimsen, borgmester i Reykjavík 1914-32.

Lovgrundlag

Dansk-islandsk forbundslov af 30. november 1918.

Anvendelsesmuligheder

Denne type dokumenter, hemmelige skrivelser om forholdene i Island, kan belyse den danske bekymring for fortsættelsen af forbundet mellem de to lande. De giver også indsigt i udviklingen af islandsk politik set med udenlandske øjne. Mange af akterne i denne del af Udenrigsministeriets arkiv giver gode muligheder for at belyse forholdene mellem de to lande, især set fra dansk side.

Hvor findes kildetyper?

RA, Udenrigsministeriet, Gruppeordnede Sager 1909-1945, 9, Island: G.9.D.1. Island, Forholdet til Danmark.

RA, Statsministeriet, Journalsager, Danmarks Repræsentant i Island, Telegrammer.

Litteratur

- Agnar Kl. Jónsson: Hin ytri skipun íslenskra utanríkismála 1918-1944, *Skírnir* 1945, s. 97-110.
- Bjørn, Claus & Carsten Due-Nielsen: *Fra Helstat til Nationalstat 1814-1914. Dansk Udenrigspolitisk Historie* 3, Kbh. 2003, s. 293-94.
- Bregnsbo, Michael & Kurt Villads Jensen: *Det Danske Imperium. Storhed og fald*, Kbh. 2004, s. 179-80, s. 202-203 og s. 214-15. (Omhandler også til dels Færøerne og Grønland).
- Dansk forvaltningshistorie*. Bind II: *Stat, forvaltning og samfund*, Kbh. 2000, s. 915-24.
- Den danske udenrigstjeneste 1770-1970*. Bind II: *1919-1970*. Ved Paul Fischer og Nils Svennigsen, Kbh. 1970, s. 78-83 og 238-242.
- Gísli Ágúst Gunnlaugsson: Fiskveiðideila Íslendinga og Breta 1896 og 1897, *Saga XVIII* (1980) s. 77-114. (med engelsk resumé s. 112-14).
- Guðni Th. Jóhannesson: En fælles konflikt? Kampen om fiskerigrenser i Nordatlanten fra middelelde til nutid, *De vestnordiskelandes fælleshistorie. INUSSUK. Arktisk forskningsjournal* 2, 2003, s. 63-72.
- Lidegaard, Bo: *Overleveren 1914-1945. Dansk Udenrigspolitisk Historie* 4, Kbh. 2003, s. 113-16 og 560-62.
- Schmidt, Klaus: Udenrigssektoren. *Efter bemyndigelse. Kilder vedrørende dansk forvaltningshistorie 1920-70* (under udgivelse).
- Sundbøl, Per: *Dansk Islandspolitik 1913-1918*. Odense University Studies in History and Social Sciences, Vol. 34, Odense 1978.
- Sveinn Björnsson: The Kingdom of Iceland. Some remarks on its constitutional and international status, *Le Nord I*, 1938, s. 75-81.

53. Forhandlingsprotokol Dansk-Islandsk Nævn

I henhold til artikel 16 i Den dansk-islandske forbundslov af 1918 skulle der oprettes et dansk-islandsk nævn på mindst 6 personer, hvoraf halvdelen skulle vælges af Rigsdagen og halvdelen af Altinget. Nævnets to afdelinger havde hver deres formand, og fællesmøderne blev holdt på skift i de to lande. Der førtes en samlet forhandlingsprotokol for Dansk-islandsk Nævn, når nævnet afholdt fællesmøder. Mellem fællesmøderne afholdt afdelingerne egne møder, hvor der førtes særskilte protokoller

Under 2. verdenskrig kunne de fælles møder ikke fortsætte, men den danske afdeling mødtes i København under krigen, hvor der drøftedes forskellige sager i forbindelse med Islands løsrivelse fra Danmark.

Forhandlingsprotokol 8. februar 1944

(RA, Dansk-Islandsk Nævns Danske Afdeling, Forhandlingsprotokol)

Afdelingen afholdt Møde Tirsdag den 8. Februar kl. 13 i Statsrevisor Vanggaards Værelse på Rigsdagen.

Sekretæren meddelte, at han i forrige Møde havde gjort de andre Medlemmer af Afdelingen bekendt med Vanggaards Brev og at han derefter havde haft Samtaler med Legationssekretær Krabbe og Direktør i Udenrigsministeriet Svenningsen. Krabbe havde meddelt, at han ikke vilde kunne sætte sig i Forbindelse med Medlemmerne af den islandske Afdeling for at fremskaffe en Udtalelse fra dem om Offentliggørelsen af Nævnets Protokol; han kunde kun henvende sig til den islandske Regering. Direktør Svenningsen havde nærmest været tilbøjelig til at mene, at en Henvendelse til den islandske Afdeling under de nuværende Omstændigheder næppe var nødvendig, og at det kunde være rimeligt at Nævnsprotokollen meddeltes Rigsdagens Medlemmer, Departementscheferne og muligt andre højere Embedsmænd. Han havde anmodet om nogen Tid til at gennemlæse Protokollen og til Overvejelser, hvorefter han vilde sætte sig i Forbindelse med Afdelingen.

Vanggaard maatte mene, at Tidspunktet nu var inde til at meddele Islændingene vor uforbeholdene Opfattelse af det Indtryk, deres Handlinger havde gjort og maatte gøre her i Danmark. *Formanden* udtalte, at Afdelingens Opgave ikke var at fremsætte offentlige Udtalelser af nogen Art, men alene at være raadgivende først og fremmest overfor den danske Regering i Spørgsmaalet om Forholdet mellem de to Lande. Hertil sluttede Arup og Hedtoft Hansen sig.

Vanggaard ønskede følgende Udtalelse indført til Protokollen over Mødet den 12. Maj 1943: »Jeg kan ikke ved denne Lejlighed undlade en Refleksion over Forholdets Udvikling.

Dette, at Islændere nu vil opsigte Forbundstraktaten og erklære Republik er jo Revolution, idet Kongefællesskabet efter den bestaaende Lov slet ikke kan opsiges. – Men dette er Resultatet af en lang Udvikling. England slipper aldrig godvillig det, det har lagt Haanden paa. Flaget og Suveræniteten opgives ikke. Jeg har for adskillige Aar siden holdt frem og udtalt til mange betydende, at vi

Jens Sørensen Vanggaard (1875-1945) blev medlem af Dansk-Islandsk Nævn i 1942 efter den hidtidige formand Oluf Krags død. Vanggaard var medlem af Folketinget for partiet Venstre 1910-43. Han var aktiv i grænsespørgsmålet 1919-20, hvor han var et fremtrædende medlem af Dannevirkebevægelsen. Han var statsrevisor fra 1934. (Folketingets Bibliotek. Billedsamlingen).

skulde kolonisere Island – Vandfaldene og det store gode Landbrugsland mod Syd paa Størrelse med Fyn laa unyttede, Landet havde i Forhold til sine økonomiske Hjælpkilder et yderst ringe Befolkningstal – men alt forgæves. I Stedet rejste vore Folk til Canada og førte en gennemgaaende kummerlig Tilværelse som Skovhuggere og Landbrugere.

Da vi begyndte at give los paa Statsforbindelsen, opstod den færøiske Separatisme, som af Kredse herhjemme ligefrem blev begunstiget. Afdøde Landstingsmand Effersøe udtalte, at den danske Stats Begunstigelse af Islands Løsning af Statsforbindelsen var den direkte Aarsag til den færøiske Separatisme. – Nu glider Færøerne formodentlig sammen med eller efter Island. Færingerne er jo afhængige af Fisketilladelsen paa Islands Søterritorium. Valget paa Færøerne peger i denne Retning.

Grønland har vi villet holde som en menneske-zoologisk Eskimohave i Stedet for at følge de fremmelige Grønlænders Krav om Fordanskning. Nu begynder der ogsaa en grønlandsk separatistisk Bevægelse ledet af en Grønlænder, Jens Klejst, der vil spille en Ghandis Rolle over for sine Landsmænd. – Men alt dette er ligesom Danmarks Besættelse den 9. April og den dermed følgende Besættelse af Island, Færøerne og Grønland Resultatet af det officielle Danmarks Politik eller manglende Stats- og Udenrigspolitisk Interesse og Indsigt.«

Kommentarer

Den danske afdeling ønskede i 1944 at offentliggøre Nævnets forhandlingsprotokol for perioden fra 1919 for at vise den danske holdning over for Island og dens stilling i statsforbundet.

- Jens Kleist Medlem af Grønlanderforeningen og dens formand for en tid.
- Jens Sørensen Vanggaard medlem af Dansk-Islandsk Nævn fra 1942.
Sekretæren Erik Arup, professor i historie, han var desuden formand for den Arnamagnæanske Kommission fra 1936 til 1951.

Lovgrundlag

Dansk-islandsk forbundslov nr. 39 af 30. november 1918; lov nr. 205 af 16. maj 1950 om ophævelse af forbundsloven; Stjórnarskrá Lýðveldisins Íslands 17. juni 1944. [Forfatningslov for Republikken Island].

Anvendelsesmuligheder

Dansk-Islandsk Nævns forhandlingsprotokoller er en udmærket kilde til at dokumentere, hvordan de forskellige sager, der vedrørte de to landes samarbejde, blev diskuteret. I den gengivne kilde får vi indblik i de uenigheder, der var mellem Nævnets to dele angående udgivelsen af Nævnets forhandlingsprotokol for årene 1919-39, men også et enkelt medlems syn på rigsfællesskabet.

Hvor findes kildetypen?

RA, Dansk-Islandsk Nævns danske afdeling, Forhandlingsprotokoller 1919-1947.

Alþingi, Skjalasafn Alþingis. Gerðabók Dansk-íslenskrar ráðgjafanefndar 1919-1941. [Altinget, Altingets arkiv. Dansk-islandsk rådgivende nævns mødeprotokol].

Litteratur

Dansk-Islandsk Nævn. Protokol over forhandlingerne i aarene 1919-1939. Udg. af Nævnets Danske Afdeling, Kbh. 1944.

Berlin, Knud: *Den Dansk-Islandske Forbundslov af 30. November 1918.* Tredje gennemsete Udgave, Kbh. 1933.

Einar Arnórsson: *Den folkeretlige forbindelse mellem Island og Danmark.* Oversat fra islandsk af J. H. Sveinbjörnsson, Kbh. 1926.

54. Ansøgning til Dansk-Islandsk Fond

Den dansk-islandske forbundslov af 1918, paragraf 14, stipulerede oprettelsen af to fonde, der skulle styrke den åndelige forbindelse mellem Danmark og Island. Den islandske del [Sáttmálasjóður] forvaltes af Islands Universitet ifølge bekendtgørelse nr. 11 af 29. juni 1919, og den danske del blev ved kgl. resolution af 15. marts 1920 henlagt til Københavns Universitet. Begge fonde eksisterer stadigvæk, uafhængigt af hinanden.

Den danske fonds arkiv, består af ansøgninger og et navnekartotek, der omfatter perioden 1920-50. Arkivet indeholder mange slags ansøgninger om støtte til forskellige uddannelser fra islandske studerende i Danmark, samt ansøgninger fra islandske videnskabsmænd, der vil besøge Danmark. Der er også en del ansøgninger fra danskere, der vil besøge Island. Ansøgningerne er opdelt årgangsvis. På Dansk-Islandsk fonds kontor opbevares arkivet fra perioden efter 1950.

Ansøgning fra Guðmundur Jónsson

(RA, Dansk-Islandsk Fond Ansøgninger 1920-1950)

Kjöbenhavn 22. Aug. 1920

Til Dansk islensk forbunds fond, Kjöbenhavn

Jeg undirteknader som er her ude for ad studere Husflid, almueliger, møbler og husgenstandi (samt billeds- og trjeskereri) tillader mig her ved at bede det ærede »Dansk islensk forbu[n]ds fond« om et understøttelse til kr. 2.000 – to tusind kroner. – Jeg har nok vert 8 monedes tid her i Danmark og Norge og jeg maa komme til at vere lidt lenger i de land begge Og sa maatte jeg endilega kunne kome lidt til Sverige og.

Om jeg har faet lidt understøttels (800 kr.) fra den islenske Husflid forening (»Heimilisiðnaðarfjelagi [de sidste 3 bogstaver overstreget] Íslands«) samt et anderkendelse fra den by jeg har boed i 3 den sidste aar. Men jeg mangler snart penger da jeg burde helst kunne vera her uti til foraaet eller næste sommer.

Jeg er utdannet billedeskerer men har og 3 siste aar afholdet 14 kursusar i Isafjerds kjöbstad og der i nerheden (Grundarfjörður, Dýrafjörður, Bolungarvík) og underviset cirka 460 mennesker – for det meste i træarbæde, Isl. treskæleri, tikning m.v. – Jeg har og lidt virket for Husflidens fremme ved at skrive i et ungdomsblad (»Skinfaxi«) samt at tala i andre steder for sagen.

Men man meiner at oprette der en skole til Husflid og Husflidlerere og man mener at sadan en skole vil ver til megen nytte. Der til vil jeg gjöre alt hvad jeg kan, og i den anledning beder jeg om det understøttelse da jeg ikke kan det saa godt ellers.

Med hauaktelse !

Guðm. Jónsson frá Mosdal

Köbenhavn Lykkesholms Alle 4 A.

St. th. v/ S. Levi.

Bestyrelsen for Dansk-Islandsk Forbundsfond 1920-30. Fra venstre ses prof. dr. phil. Erik Arup, sekretær; dr. phil. O. Krag (M.F.); redaktør Fr. Borghjerg (M.F.), formand; prof. dr. phil. Finnur Jónsson; prof. dr. med. S.A. Gammeltoft. (Originalbilledet findes i Dansk-Islands Fonds samling, København).

Svar på ansøgningen

[kopi af udsendt skrivelse til Guðmundur Jónsson]
(RA, Dansk-Islandsk Fond: Ansøgninger 1920-1950)

Bestyrelsen for Dansk-Islandsk Forbundsfond.
[i margen: 59/1920]

Journ. Nr. 107/1920
Den 13. Okt. 1920

I Henhold til Deres Ansøgning af [ingen dato] har Bestyrelsen under Dags dato tilstaaet Dem et Beløb af 1000 Kr., der pr. Medio December d. A. vil kunne hæves i Universitetskvæstuen mod behørig Kvittering og Forevisning af denne Skrivelse.

P. B. V. [på bestyrelsens vegne]
Hr. Gudmundur Jonsson fra Mosdal
Lykkesholmsalle 4A.

Kommentarer

Guðmundur Jónsson fra Mosdal (1886-1956), hvis ansøgning er gengivet her, var uddannet billedskærer. I perioden 1919-21 rejste han rundt i Norden (Danmark, Norge og Sverige) for at uddanne sig videre på dette område. Dette kan måske forklare, hvorfor han skrev sin ansøgning på »skandinavisk«. Guðmundur var også meget interesseret i oldtidens træskærerkunst og besøgte i denne sammenhæng museer i de nordiske lande. Guðmundurs ansøgning er temmelig repræsentativ for ansøgninger fra almindelige islændinge, der ville besøge Danmark og lære sig nye ting. Fonden uddeler hvert år rejsestipendier til islandske studerende i Danmark.

Lovgrundlag

Dansk-islandsk forbundslov af 30. november 1918 (ophævet fra dansk side 16. maj 1950, fra islandsk side 17. juni 1944). Kongelig resolution 15. marts 1920; bekendtgørelse nr. 301, af 9. oktober 1964; bekendtgørelse nr. 261 af 22. juni 1965.

Anvendelsesmuligheder

Fondens arkiv er ikke hidtil benyttet i forskningen, men ansøgningerne giver indblik i, hvem der søgte, og til hvilke formål. De kan bl.a. belyse de kulturelle og forskningsmæssige forbindelser mellem Island og Danmark. Mange af de islandske ansøgere var uddannede lærere, og de har ofte fået deres skoleinspektører til at skrive anbefalinger. I mange tilfælde er der vedlagt støttebreve fra islændinge bosiddende i Danmark. Arkivet viser desuden, hvilke projekter og uddannelser Fondens bestyrelse ønskede at støtte.

Hvor findes kildetyper?

RA, Dansk-Islandsk Fond, Ansøgninger 1920-50, Navnekartotek 1920-50. Fondens danske afdelings arkiv fra tiden efter 1950 er opbevaret på fondens kontor i København.

Litteratur

Hver er maðurinn. Íslendingaævir I, Reykjavík 1944 s. 222-23. (Om Guðmundur Jónsson frá Mosdal).

Tropekolonierne

Dansk Vestindien har aldrig haft noget officielt våben. I enkelte tilfælde har man dog benyttet et våben, der heraldisk beskrives som følger: Tre af tre blå bølger opdukkende grønne øer, hver bevokset med en palme og et vajende Dannebrogslag. Til festsalen på Københavns Rådhus har arkitekt Martin Nyrop i 1905 tegnet en version uden flag, men med en sol. (Københavns Stadsarkiv, Kort- og tegningssamlingen VI B Rådhus).

Indledning Tropekolonierne

De danske tropekolonier lå i tre forskellige verdensdele, nemlig Asien, Afrika og Amerika, og den danske tilstedeværelse i troperne varede temmelig nøje 300 år fra begyndelsen af 1600-tallet til begyndelsen af 1900-tallet.

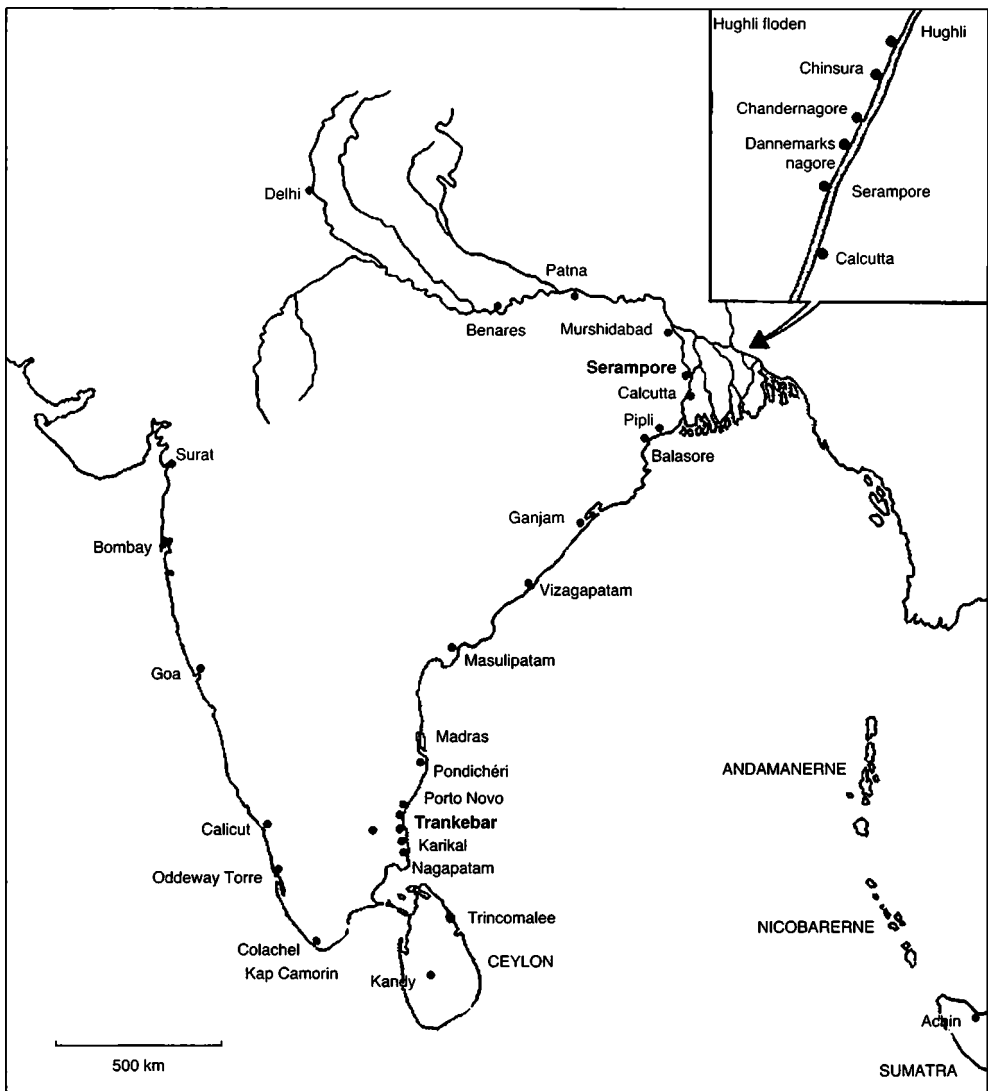
Det hele begyndte med Christian den Fjerdes oprettelse i 1616 af Ostindisk Kompagni. Det udtrykkelige formål var at indlede handel på Indien og at etablere en dansk koloni der. Kompagniet skulle i kongens navn stå for alt det praktiske med søfart, handel og kolonisation. Det hele var organiseret efter nederlandsk forbillede. I 1618 nåede de første danske skibe frem til Indien, hvor man på østkysten ved Trankebar syd for Madras opnåede tilladelse hos den lokale fyrste til at etablere en handelsstation. Her byggede danskerne straks Fort Dansborg og nedsatte sig med administratorer, soldater og handelsfolk. Senere oprettede Ostindisk Kompagni små handelskontorer, kaldet loger eller faktorer, på andre steder i Ostindien. Den vigtigste af disse pladser blev logen, hvis danske navn var Frederiksnagore, i Serampore i Bengalen på bredden af Ganges nær Calcutta.

Fra Asien hentede danskerne først og fremmest indiske bomuldstekstiler i mange forskellige kvaliteter. Disse anvendtes enten hjemme i Danmark eller blev sendt herfra til Guinea for at indgå i slavehandelen der. Andre vigtige varer fra Asien til Europa var krydderier, især peber.

Gennem 1700-tallet var der en glimrende fortjeneste på den danske asienhandel, ikke mindst på sejladsene til Kina efter the. Men efterhånden blev det svært at honorere kapitalkravene og begå sig i den skærpede internationale konkurrence, så Danmark afhændede sine små ostindiske besiddelser i Serampore og Trankebar til Storbritannien i 1845. De små og på alle måder helt ubetydelige øer, Nicobarerne, som Danmark havde hævdet højhedsret over, forlod man i 1848, og de gik over til Storbritannien i 1868.

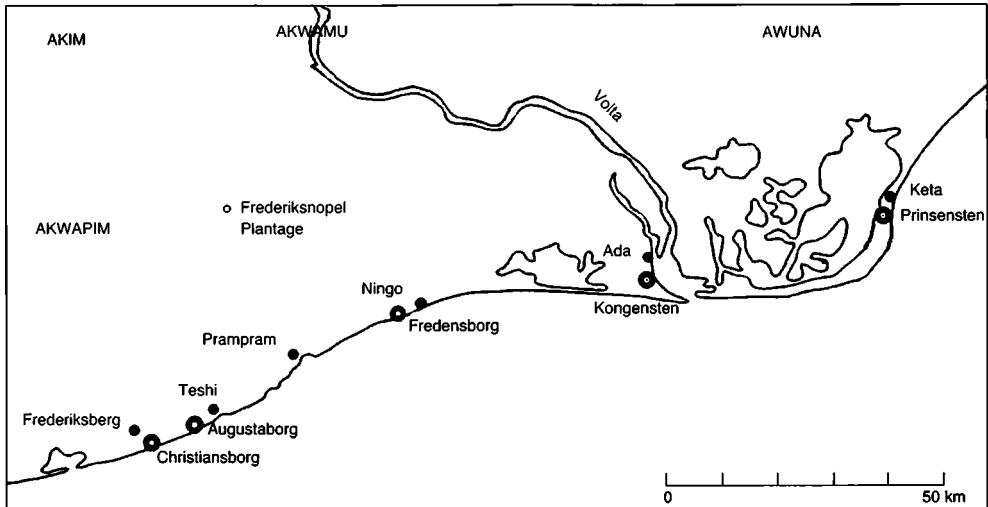
Kolonierne i Ostindien havde bestået i handelsstøttepunkter med kun et temmelig begrænset landområde tilknyttet. Ganske det samme var tilfældet i Afrika på Guineakysten, den østlige del af vore dages Ghana, hvortil skibe under Dannebrog begyndte at sejle i 1640'erne efter guld og elfenben. Et guineisk kompagni blev oprettet i 1659, og efter nogen tid etablerede danskerne sig ved byen Orsu, hvor man byggede fortet Christiansborg. Senere slog man sig ned med flere loger langs kysten østpå, blandt andet ved Ningo, hvor man rejste Fort Fredensborg. Efterhånden blev slaver den vigtigste handelsvare fra kysten.

Slaverne fra Guinea sendtes over Atlanten til kolonierne i Amerika. Fra 1803 blev den danske slavehandel imidlertid ophævet, og i 1848 afskaffede man slaveriet i Dansk Vestindien. Da den danske tilstedeværelse i Guinea dermed reelt var blevet overflødig, valgte man at overdrage etableringerne til briterne i 1850.

De vigtigste danske besiddelser i Indien var Trankebar på den sydlige østkyst (Coromandelkysten) og Serampore i Bengalen. (Efter Ole Feldbæk & Ole Justesen, Kolonierne i Asien og Afrika 1980).

På den anden side af Atlanterhavet havde de danske slået sig ned på øen Sankt Thomas i løbet af 1660'erne, men fra 1671 mere energisk, idet et halvoffentligt handelskompagni blev etableret i København bl.a. med det formål at kolonisere Sankt Thomas. Der etablerede man plantagedrift, og der var en fortrinlig naturhavn. I 1718 tog man også den lille nabø Sankt Jan i besiddelse. Men snart følte danskerne behov for større og bedre landbrugsareal, så i 1733 købte man Sankt Croix af franskmændene. Hermed havde Dansk Vestindien

I Guinea lå hovedfortet Christiansborg vestligst på den danske kyststrækning. Fort Fredensborg lå midt på kysten, og udposten mod øst var Fort Prinsensten. (Efter Ole Feldbæk & Ole Justesen, Kolonierna i Asien og Afrika 1980).

nået sin maximale udstrækning – tilsammen er de tre øer dog ikke større end limfjordsøen Mors.

Sankt Croix oplevede gennem 1700-tallet og et stykke ind i 1800-tallet en økonomisk blomstringsperiode på grund af sukkerproduktionen og eksporten af råsukker til Europa. Men efter slaveriets afskaffelse i 1848 og den forøgede konkurrence fra industrialiseret sukkerproduktion på de store caraibiske øer samtidig med roesukkerets fremkomst i Europa begyndte det at gå ned ad bakke for Sankt Croix.

På Sankt Thomas var konjunkturerne nogenlunde ligesådan på frihavnen i Charlotte Amalie for handel og søfart, som var den øs helt dominerende indtægtskilder. Aktiviteterne kulminerede omkring 1870, hvorefter nye handelsmønstre og ny skibsfartsteknologi flyttede fortjenesterne til andre nationers havne i regionen. Udviklingen havde da forlængst gjort plantagedriften på lille Sankt Jan fuldstændig urentabel.

Økonomien og de sociale forhold på de tre øer blev mod slutningen af 1800-tallet stadig ringere. Forskellige forsøg på at bringe Dansk Vestindien på fode igen lykkedes ikke, så i stedet søgte man fra dansk side at sælge kolonien. Dette lykkedes under Første Verdenskrig, hvor De forenede Stater var meget interesserede i Charlotte Amalie som flådebase (og ikke mindst i at forhindre Tyskland i at få fingre i havnen). Amerikanerne betalte en høj sum for øerne, og 31. marts 1917 blev Dannebrog halet ned og Stars and Stripes sat i stedet. Dermed havde Danmark afstået sin sidste tropekoloni.

Tropekolonierna i Ostindien, Afrika og Vestindien var oprindeligt blevet taget i besiddelse i den danske konges navn. Men indtil midten af 1700-tallet

stod forskellige koncessionerede handelsselskaber for selve handelen på Tropekolonierne og for administrationen af dem. Således sørgede kompagnierne for udsendelse af embedsmænd og soldater, for opførelsen af forter, kirker og andre offentlige bygninger i kolonierne, for toldopkrævning i det fremmede, for opretholdelse af justitsvæsen o.s.v. Efter kronens overtagelse af kolonierne ved midten af 1700-tallet gik handelen over på private hænder, medens staten selv måtte stå for hele administrationen m.v.

De kompagnier, der var tale om, var for Asiens vedkommende: Ostindisk Kompagni 1616-1732 og Asiatisk Kompagni 1732-1845. For Afrikas og Caribiens vedkommende drejede det sig om: Glückstadtske Afrikakompagni 1659-72 og Vestindisk-guineisk Kompagni 1671-1754. En række andre privilegerede handelskompagnier har haft betydning for dansk handel og søfart på Tropekolonierne, men har ikke administreret kolonierne; som eksempler kan nævnes Almindeligt Handelskompagni 1747-74, Guineisk Kompagni 1765-76, Vestindisk Handelsselskab 1778-85, Østersøisk-guineisk Kompagni 1781-87 og Handels- og Kanalkompagniet 1782-83. Fra kompagnierne findes som regel bevaret omfattende arkiver i Rigsarkivet.

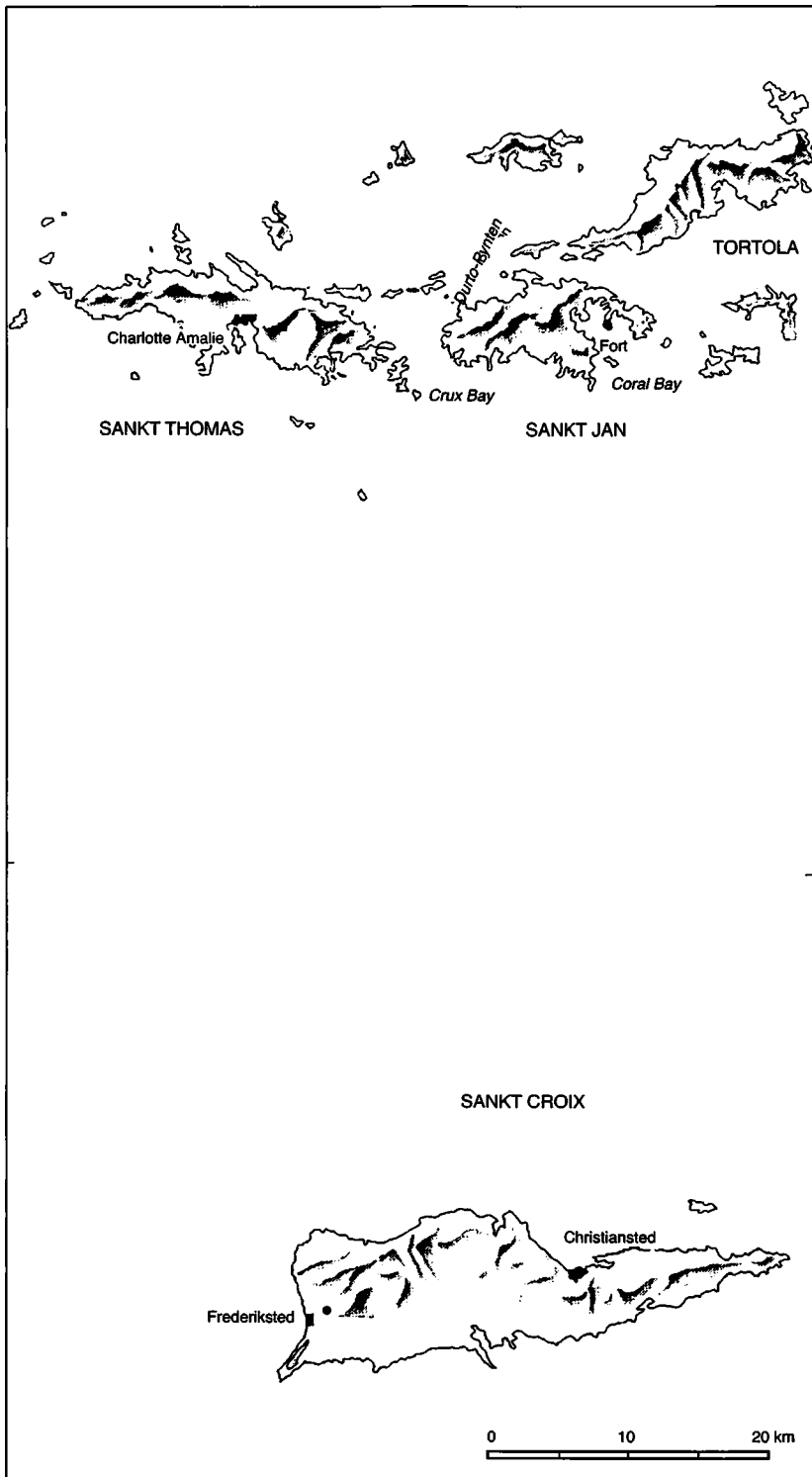
Den overordnede administration af Tropekolonierne lå naturligvis hele tiden i København hos de regeringsorganer, som til en given tid stod for dette sagsområde, og som udstak de generelle bestemmelser og retningslinier.

I 1600-tallet var der tale om Danske Kancelli, men fra sin oprettelse i 1735 overtog Kommercekollegiet en del af dette ressort, hvoraf kollegiet beholdt sagerne vedrørende de ostindiske kolonier. Ved Vestindisk-guineisk Kompagnis opløsning 1754 overtog Rentekammeret administrationen af kolonierne i Afrika og Vestindien, men sagsområdet overgik til Generaltoldkammeret ved dets oprettelse i 1760. Ved ministerialreformen i 1848 overdroges administrationen af Tropekolonierne til Finansministeriet, hvor der blev oprettet en særlig afdeling kaldet Koloniernes Centralbestyrelse. Denne eksisterede indtil salget af Dansk Vestindien i 1917.

De arkivalier, som er bevaret vedrørende de tidligere danske tropekolonier, befinder sig praktisk talt alle i Rigsarkivet. De stammer dels fra de centraladministrative myndigheder i København, som havde med koloniernes overordnede styre at gøre, dels fra de handelskompagnier, som administrerede kolonierne, og dels fra myndigheder ude i kolonierne. De bevarede arkivalier er ganske lig eller minder meget om de papirer, man kender fra den øvrige danske centrale og lokale administration; men ofte er aktørerne og sagsindholdet unægtelig noget mere eksotisk. For eksempel var der i Trankebar voldsomme stridigheder mellem højre- og venstrehåndskasternes folk, og af stadens by-

I Vestindien lå Sankt Thomas og Sankt Jan ganske nær hinanden øst for Cuba og Puerto Rico, medens afstanden til Sankt Croix mod syd var et halvt hundrede kilometer. På Sankt Thomas var hovedbyen Charlotte Amalie, på Sankt Croix hed byerne Christiansted og Frederiksted. (Efter Niels Jonassen, Europæisk kolonialisme før imperialismen, 1985).

tingsprotokoller fremgår, at da inderne ikke var kristne, kunne man ikke lade dem aflægge ed på bibelen, men måtte i stedet lade dem sværge, medens de stak en finger i kogende smør – hvis fingeren blev forbrændt, talte manden usandt, men hvis han var sanddru, forblev hans finger uskadt. I dette som i så mange andre tilfælde måtte de udsendte danske koloniembedsmænd slække på de strenge principper for god forvaltningsskik og pragmatisk tilpasse administrationen efter de fremmedartede omgivelser.

Langt de fleste af arkivalierne vedrørende Tropekolonierne har at gøre med de vestindiske øer. Forklaringen herpå er nok, at denne koloni var længst og senest under dansk herredømme. I arkivfondene fra lokale myndigheder i Dansk Vestindien, de såkaldte vestindiske lokalarkiver, er bevaret cirka 9.600 pakker og bind, og af reviderede vestindiske regnskaber er der 2.100 pakker og bind – i alt en hyldekilometer arkivalier. Hertil kommer vestindierelevante arkiver fra en række institutioner i København, hvoraf de vigtigste er: Vestindisk-guineisk Kompagni 1671-1754 med 960 pakker og bind, Rentekammerets vestindiske sager 1754-60 med 70 pakker og bind, Generaltoldkammerets vestindiske sager 1760-1848 med 1.100 pakker og bind samt Koloniernes Centralbestyrelse 1848-1917 ligeledes med 1.100 pakker og bind. Desuden findes meget materiale spredt rundt om i andre institutioners arkiver. Skønmæssigt rummer Rigsarkivet således vel omkring halvanden hyldekilometer arkivalier vedrørende Dansk Vestindien.

Materiale vedrørende vore gamle kolonier i Ostindien er meget mindre omfattende. Fra det længelevende Ostindisk Kompagni er således kun bevaret cirka 60 og fra Asiatick Kompagni 2.300 pakker og bind.

Vedrørende Guinea er der bevaret aller færrest arkivalier. Fra Guineisk Kompagni således bare 210 pakker og bind.

Meget af materialet fra Tropekolonierne er i dårlig fysisk stand. Dette skyldes, dels at det varme og fugtige tropeklima er hårdt ved papir, dels at mange dokumenter er beskadiget af svampe og termitter og andre glubske dyr. For de vestindiske lokalarkivers vedkommende er situationen så slem, at 10 procent af materialet ikke kan tåle at blive ekspederet til brug på læsesalen. For arkivalierne fra Trankebar er situationen lige så gal.

Til slut skal opmærksomheden henledes på, at der befinder sig relevant materiale vedrørende Tropekolonierne i samlinger uden for Rigsarkivet. På Landsarkivet for Sjælland i København findes således en række kirkebøger fra kristne menigheder i Dansk Vestindien og fra Trankebar. I National Archives i Washington DC opbevares en flere hundrede hyldemeter stor gruppe benævnt Records of the Government of the Danish West Indies 1672-1917 (Record Group 55), som især består af lokalt materiale fra efter midten af 1800-tallet, og som supplerer de vestindiske lokalarkiver i Rigsarkivet. Og i Tamil Nadu Archives i Madras findes gruppen af såkaldte Danish Records, omfattende godt 200 bind, hovedsagelig bestående af justits- og politivæsenssager fra Trankebar 1780-1845. Derimod er – så vidt vides – slet ingen arkivalier fra den danske tid bevaret i offentlige samlinger i Ghana i dag.

Man skal være opmærksom på, at flere af de kildetyper, som præsenteres i det følgende som værende enten ostindiske, guineiske eller vestindiske, i virkeligheden er fælles for alle tropekolonierne. Dette gælder for eksempel algiersk søpasprotokol, skibsjournal, oktroj, generalbrev og folketælling.

Litteratur

Generelle indføringer i arkivmaterialet vedrørende Danmarks tropekolonier er at finde for Ostindiens vedkommende i C. Rise Hansen: *Sources of the History of North Africa, Asia and Oceania in Denmark*, München 1980; for Guineas vedkommende i J. Reindorf: *Scandinavians in Africa. Guide to Materials Relating to Ghana in the Danish National Archives*, Oslo 1980; og for Vestindiens (og til dels Guineas) vedkommende i Erik Gøbel: *A Guide to Sources for the History of the Danish West Indies (U.S. Virgin Islands), 1671-1917*, Odense 2002. Sidstnævnte indeholder også en grundig gennemgang af litteraturen vedrørende Dansk Vestindiens historie. Guidebogens fulde tekst plus detaljerede arkivregistraturer er at finde på hjemmesiden www.virgin-islands-history.dk. En summarisk introduktion til først og fremmest den trykte litteratur vedrørende vore tropekolonier, men kun lidt om arkivalierne, giver Peter Hoxcer Jensen m.fl.: *Dansk kolonihistorie. Indføring og studier*, Århus 1983, s. 19-98.

Ostindien

55. Sekretrådsprotokol fra Trankebar

Det sekrete råd havde sæde i Trankebar i Fort Dansborg og var den øverste myndighed i de danske ostindiske besiddelser. Forsædet i rådet førtes midt i 1700-tallet af koloniens guvernør, medens dets øvrige medlemmer var overbogholderen og købmanden. Det administrative overansvar havde først Ostindisk Kompagni og derpå fra 1732 Asiatisk Kompagni indtil 1777, hvorefter ansvaret blev overtaget af Kommercekollegiet i statens navn.

Sekretrådsprotokoller er bevaret for perioden 1690-1759. De er forhandlings- og resolutionsprotokoller, hvori tidvis også er indført kopier af vigtigere indkomne eller afsendte breve. Protokollerne er dels bevarede i original dels i kopier, indsendt til kompagniets direktion i København. Protokollerne følger som regel det lokale regnskabsår, der gik fra 1. august til 31. juli.

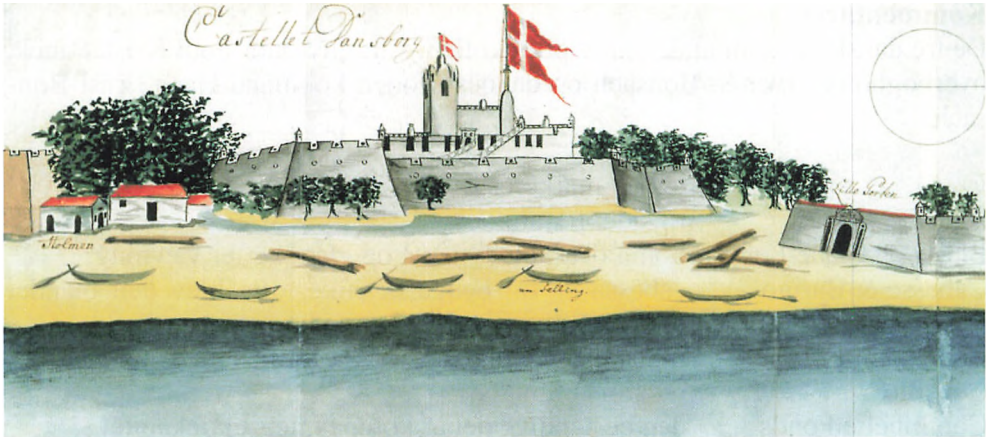
Det sekrete råds protokol i Trankebar 26. oktober 1740

(RA, Asiatisk Kompagni, pk. nr. 1256: Rådets sekretprotokoller 1730-45, LLL 1. august 1740-31. juli 1741, s. 16-22)

Anno 1740 dend 26de Octobr. efter at fra Portonovo, Overapaleam og andre Stæder var indhented effterretning om dend egentlige og nøyeste Pris nu omstunder paa Pano Comprido, Salempuris og Pano Camis, foretog Oberhoveden og det Secrete Raad udi Consilio, at slutte Contract om de Retourer som neste Aar bør holdes og haves i forraad for Patriam paa dend Continuelle Fonds Veigne. Mens førend hermed blev begyndt, overveigede Velbem[eld]te Oberhoved og Raad hvor seendregtig det plejer at gaae til, med de hidindtil hafte Leverandeurer, at mand aldrig til rette tid har kundet faae hvad mand skulle have, mens ved største fortrydelse maatted see tiden offte meget frugtesløs forsvinde, des Aarsage mand gjerne ønskede at kunde, i steden for dem, inklade sig med Andre i ny Contract og ForEening for efftertiden, paa det Leverantzene hereffter maatte gaae bedre og rigtiger[e]. Dog i hvor ønskelig dette end var, Saa saaes dog icke Raad og Udvey til bedre paa denne tid, mens at mand maatte endnu fremdeles blive ved dem mand hid indtil hafft haver, i Forventning at de enten gjør deres Sager meere forsvarlig end tilforn, eller og at Tid og Leilighed skal skaffe Andre, med hvilcke Compag[nie]t kand være bedre faren.

I saa Maade bliver det derved at Sech Inaitula Continuerer paa Portonovo fremdeles i sin afdøde Faders Nalevucar Marcairs haifte Betiening, og at hvad dende sinde med hannem skal sluttes, bliver afhandlet med hands her værende Fuldmægtig Mamali, som dertil af hannem er skriftlig accrediteret.

Dernest bliver det og vel derved at Siungarama Setti og Sunderdas Ayen, eller deres Fuldmægtiger gjør ydermeere Leverantzene. Men som røgted gaaer at bem^{te} Principaler ved Døden ere afgangne, blev Fuldmægtigerne adspurt: om samme sig saaledes forholt, og under hvis Navn de effterdags Compag[nie]ts tjeneste vilde forrette? Hvortil Siungaramas Fuldmægtig Vengelatri Setti responderede:

Trankebar, set fra rheden i 1726. Til venstre ligger Holmen og Kastel Dansborg, dernæst følger Lille Port, og bag bymuren gemmer sig selve byen med dens meget blandede befolkning og forskelligartede bygninger. (RA, Søetatens skibsjournaler 348B).

at hands Principals Dødsfald forholdt sig saaledes, og at hand nu icke Dependende af nogen, mens vilde staae for Alleting selv, i fald mand ham dertil betroede.

Dend Anden Fuldmægtig ved Navn Kana Keseva Setti svarede: at det i liigemaade var Rigtig, det hans Principal var død, mens at hand havde effterladt sig Sønner, iblant hvilcke dend ældste, Navnl[ig] Sonder Somen Ayen, stod for Faderens effterladte Doenter, boede udi Tritzinapal og var nu Principal for ham (Fuldmægtigen) saavel i Compagt^s som i andre affaires [...]

Hvad Capitalen andbelanger, som paa denne tid bør betinges Retourer fore, da befindes samme at være omtrent 54.000 Rdl. naar de med Fregatten Christ[ianus] Sextus til Sumatra udlaante 10.600 Rdl. Separeres ligesom sættes apart indtil Reysens løckelige Fuldendelse, da derfor skal andskaffes grov-Vare, effter dend pris som for Comp[agnie]t tienlig eragtes.

Med Leverandeurerne kom mand efter lang Disput og Møye over eens paa følgende maade:

- 1: Med Ober-Canacapel Sech Inaitila paa Portonovo: Om 170 Corsi Pano Comprido, lang 71 à 72 Cond^r, breed $2\frac{1}{4}$ do. @ 34 $\frac{1}{8}$ Pagd. di Kovelon
- 156 [Corsi] Salempuri, lang 31 à 32 Cond^r, breed $2\frac{1}{4}$ do. @ 15 $\frac{1}{8}$ Pagd. di Kovel.
- 15 [Corsi] Pano Canari Camis, lang 36 Cond^r, breed 2 do. @ 22 $\frac{7}{8}$ Pagd. di Kovelon

Leveres af Cabesse & Barigo Sorter alleene, og Udførsels omkostningerne fra Portonovo, tilligemed Blege- og Glatte-Lønner for Compag[nie]ts egen Reigning.

- 2: Med Kjøbmand Sanderdas Ayen og Vengelatri Setti: Om [...]

Saaledes som foreskrevet staar, at være forretted og besluttet i Castelet Dansborg, Ut Supra,

Poul K. Panck

J.S. Bonsach

H.E. Bonsach

Kommentarer

De tre danskere, som underskrev protokollen, var: guvernør Poul Krisk Panck, overbogholder Iver S. Bonsach og dennes broder, købmand Hans Ernst Bonsach.

@	tegnet markerer stykpris.
Apart	til side, for sig.
Blege- og Glatte-Lønner	bomuldstøj blev bleget og glattet efter vævning.
Cabesse & Barigo	cabessa er fin bengalsk silke, ofte blev den blandet med en ringere sort ved navn bariga.
Cond ^r	indisk længdemål på ca. 50 centimeter.
Consilio	rådsforsamlingen.
Continuelle Fonds	den bestandige del af kompagniets aktiekapital.
Continuerer	fortsætter.
Corsi	corsi eller corgi var et bundt indeholdende 20 baner bomuldsstof.
Dependerede	afhang.
Doenter	donter, efterladte brevskeber o.l.
ForEening	forretningsforbindelse.
Ober-Canacapel	kanakkapillai, en indisk regnskabsfører eller skriver.
Pagd. di Kovelon	pagoden var en indisk guldmønt med vægt på godt 3 gram.
Pano Comprido, Salem- puris, Pano Camis	ostindiske bomuldstekstiler.
Patriam	fædrelandet.
Principaler	foresatte, chefer.
Responderede	svarede.
Retourer	varer til Danmark.
Ut supra	som ovenfor angivet (henviser til datoen 26. oktober 1740).

Lovgrundlag

Der er ikke fundet særligt lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Det sekrete råds protokoller indeholder mangeartede informationer, som kan benyttes til beskrivelse og analyse af mere principielle spørgsmål såvel som helt konkrete småting, især vedrørende forholdene i Trankebar, men også vedrørende de øvrige da. handelspladser i Indien. Det her gengivne eksempel giver et indblik i danskernes handelsrelationer med de lokale leverandører af de forskellige indiske bomuldstekstiler, som var den vigtigste eksportvare fra Indien.

Hvor findes kildetyperne?

I Ostindisk Kompagnis arkiv, pk. nr. 1252a-1255 for perioden 1690-1730 og i Asiatisk Kompagnis arkiv pk. nr. 1256-1265 for perioden 1730-59 (RA).

Litteratur

Ole Feldbæk: *Kolonierne i Asien*, i: Ole Feldbæk og Ole Justesen: *Kolonierne i Asien og Afrika*, Kbh. 1980, s. 30-288.

Kamma Struwe: *Dansk Ostindien 1732-1776. Trankebar under kompagnistyre, (Vore gamle tropekolonier 6)*, Kbh. 1966.

56. Algiersk søpasprotokol

Kapere fra de muslimske egne af Nordafrika – de såkaldte barbareskstaten Marokko, Algier, Tunis og Tripolis – var gennem århundreder en plage for de kristne. Ved flere lejligheder gik barbaresker i land på Færøerne og Island og tog lokale beboere til fange og førte dem som slaver til Nordafrika. Det samme gjorde man med kristne søfolk, især i Middelhavet, men også på skibe på vej til Asien og Amerika. Derfor indgik Danmark-Norge ligesom andre søfartsnationer traktater om betaling af årlige gaver med barbareskerne i midten af 1700-tallet. De kristne stater købte sig retten til, at deres skibe skulle kunne passere frit, når blot de medbragte et såkaldt algiersk søpas fra deres regering. Algierske søpasprotokoller førtes i Kommercekollegiet fra 1747 til 1838 for at holde styr på de udstedte søpas af denne type. Protokollerne indeholder en fortegnelse over passene og deres informationsindhold samt deres afbenyttelse.

Algiersk søpasprotokol 1798

(RA, Kommercekollegiet, Handels- og Konsulatsfagets sekretariat, bd. nr. 1850: Algiersk søpasprotokol 1797-1800)

[Venstre side:]

Passets Nummer [1]	Expeditions Datum [2]	Skibets Navn [3]	Hvorfra Skibet er [4]	Hvor det er destineert hen [5]	Rhedernes Navne [6]
[1] 176	Feb. 15	Haabet	Khavn	Teneriffe, Ostindien	Duntzfelt & Comp.
[2] 177	do.	Fraternite	do.	St. Thomas & St. Croix	P. Bache
[3] 178 / 187	do.	Grev Christi- an Bernstorff	Khavn	Ostindien	de Coninck & Comp.
[4] 179	Feb. 15	Mette Mar- garetha	Khavn	St. Croix	v. Hemert & Comp.
[5] 180	do.	Specula- tionen	Arendal	Middelh.	A.H. & P. Dedekam

[Højre side:]

Skipperens Navn	Certificatets Datum	Naar til- bageleveert	Af hvem tilbegeleveert	Drægtighed i Commerce- læster	Betalings- Summen
[7]	[8]	[9]	[10]	[11]	[12]
[1] Charles Saffeary	Feb. 8			162	
[2] Joachim Bumann	Feb. 7	tilbagel.		98 ¹ / ₂	
[3] William Stewart				249	2 rd.
[4] Andreas Ochsen Port	Jan. 3	ditto		138	
[5] Aanon Pedersen	Jan. 31	ditto		74	

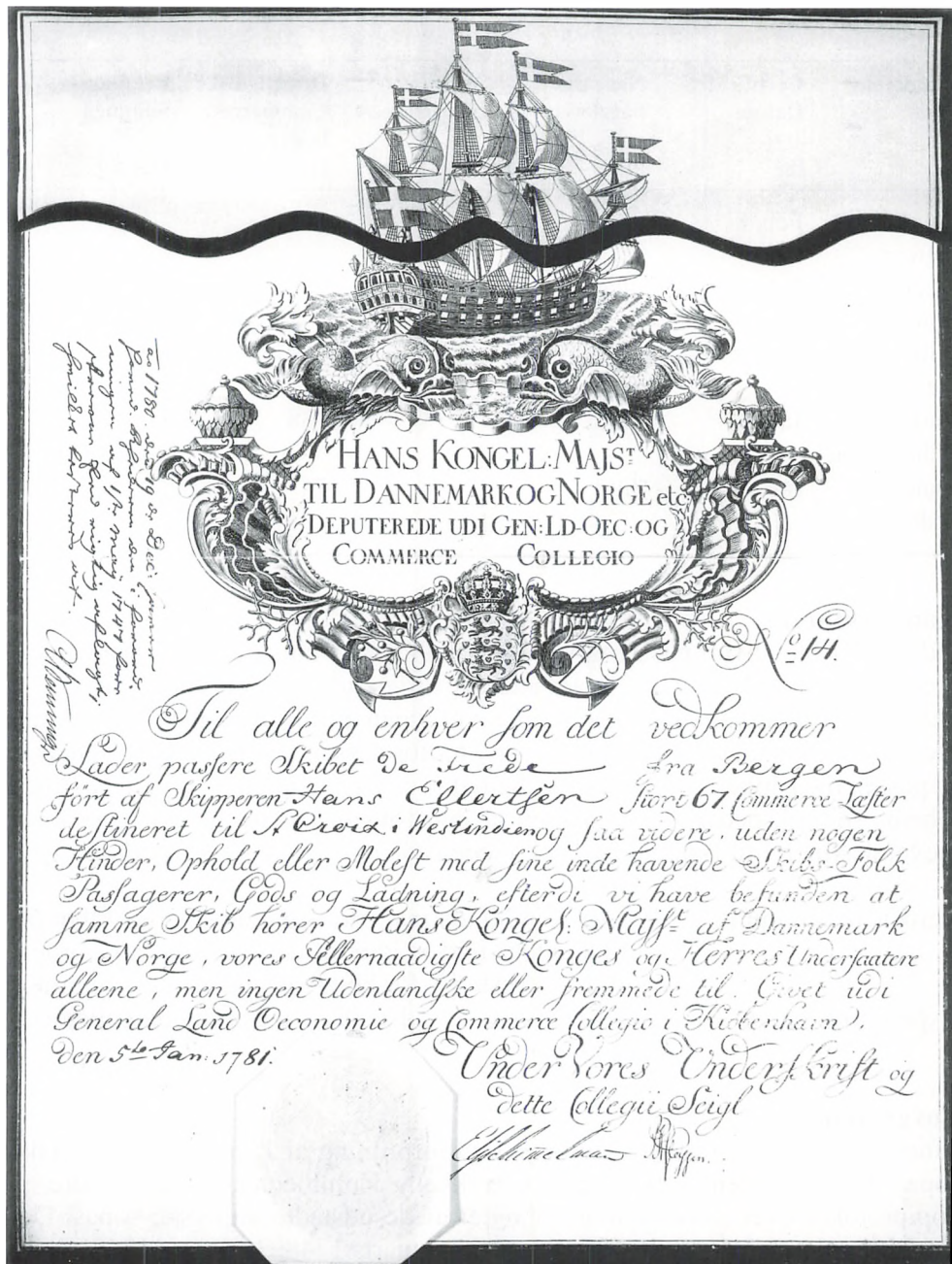
Kommentarer

Indtil 1771 blev hvert pas gengivet med fuld tekst på sin egen side i den algierske søpasprotokol, efter 1778 blev kun de varierende informationer indskrevet i kolonner i protokollen. Gennem tiden var typen af informationer praktisk talt uforandret. Et andet navn, man har benyttet for passene, er tyrkerpas. Bemærk, at passet med løbenr. 178 ikke er benyttet og er erstattet af et nyt pas med løbenr. 187, ekspederet i slutningen af den følgende måned, hvor skibet var blevet destineret til Batavia på Java, medens de øvrige data var uændrede.

Certificatets datum	dato for den lokale magistrats garanti for, at skibet tilhørte kongens undersåtter, at dets papirer var i orden, og at det udrustedes for kongens undersåtters regning.
Expeditions datum	dato for søpassets udstedelse i Kommercekollegiet i København.

Lovgrundlag

Efter udenlandsk forbillede indførtes ved forordning af 1. maj 1747 algierske søpas. Forordningens § 9 pålagde udtrykkelig Kommercekollegiet at føre en kopiprotokol over informationsindholdet af de udstedte algierske søpas. Der findes supplerende bestemmelser bl.a. af 16. marts 1748, 30. marts 1748 og 26. februar 1781. Den 16. og 30. marts 1748 bestemtes, at alle skibe under dansk flag destineret hinsides Kap Finisterre – altså til Portugal, Spanien, Middelhavet eller oversøiske lokaliteter – havde pligt til at løse algiersk søpas. Bestemmelserne blev indskærpet både 21. januar 1782 og 1. marts 1806. Pastvangen blev ophævet ved plakat af 1. juli 1840.

De algierske søpas blev klippet af langs en bestemt bølgelinie foroven. Toppene blev sendt til de nordafrikanske barbareskstaten, og resten af pasblanketten fik den danske skipper med. Når kaperne stoppede et dansk skib, holdt de to parter hver sin del af passet frem – og hvis delene passede sammen, fik skibet lov at passere frit. Et simpelt, men driftssikkert system, som fungerede til begge parter tilfredshed i næsten hundrede år. (RA, Reviderede regnskaber 24, og Departementet for udenrigske Anliggender, Tripolis 13).

Anvendelsesmuligheder

Forskellige foretagne kontroller har vist, at man i hvert fald for de oversøiske togters vedkommende kan forvente at finde praktisk talt alle afsejlinger i de algierske søpasprotokoller. På denne måde kan man få et generelt billede af langfarterne under Dannebrog. Efter 1807 synes protokollernes dækningsgrad dog mindre og mindre tilfredsstillende.

Man kan naturligvis også se, om et bestemt fartøj på et givet tidspunkt har løst algiersk søpas, blandt andet ved hjælp af de alfabetiske registre, som findes i alle protokollerne.

Hvor findes kildetyperne?

De algierske søpasprotokoller findes i Kommercekollegiets arkiv (RA). De omfatter i alt følgende 27 bd., nemlig bd. nr. 195-202 (for perioden 1747-71), bd. nr. 1186-1190 (perioden 1778-96), bd. nr. 1850-1854 (perioden 1797-1814) og bd. nr. 3104-3112 (perioden 1815-38). Protokollerne fra perioden oktober 1771 til december 1777 mangler. Af selve de originale algierske søpas er kun ganske få bevaret.

Litteratur

- Dan H. Andersen: *The Danish Flag in the Mediterranean, Shipping and Trade, 1747-1807*, bd. 1-2, 2000, (upubliceret Ph.D.-afhandling, Københavns Universitet).
- Erik Gøbel og Erik Oxenbøll: EDB og historie, i: *1066. Tidsskrift for Historisk Forskning 11:1*, 1981, s. 11-27.
- Erik Gøbel: De algierske søpasprotokoller. En kilde til langfarten 1747-1840, i: *Arkiv. Tidsskrift for arkivforskning 9*, 1982-83, s. 65-108.
- Erik Gøbel: Den danske besejling af Vestindien og Guinea 1671-1838, i: *Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1991*, s. 37-72.
- Anders Monrad Møller: Skibsafgifter, i: Erik Alstrup og Poul Erik Olsen (red.): *Dansk kulturhistorisk Opslagsværk 2*, Kbh. 1991, s. 773-75.
- Anders Monrad Møller: Oprettelsen af Slavekommissionen, i: *Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1998*, s. 100-15.

57. Skibsjournal

Skibsjournaler føres af navigatørerne ombord i såvel handels- som orlogsflådens fartøjer. I journalen indføres løbende oplysninger om vejrforhold og fartøjets position, sejlads, foretagne arbejder ombord og begivenheder af særlig interesse. Ofte føres skibsjournalen på grundlag af en kladde i form af en logbog. Dette sidste navn kan også anvendes om selve skibsjournalen.

Journalernes indhold og udseende har ikke ændret sig grundlæggende fra 1600-tallet til i dag. Dengang som nu førtes skibsjournalen først og fremmest af hensyn til navigationen, men tillige for i påkommende tilfælde at kunne dokumentere over for reder, aflader, assurandør eller retsmyndigheder, at navigatørerne havde handlet forsvarligt under skibets rejse.

Skibsjournal for Asiatisk Kompagnis indiefarer »Prinsesse Wilhelmine Caroline« 10. februar 1752 fra midnat til middag

(RA, Asiatisk Kompagni, bd. nr. 774: Skibsjournal for »Prinsesse Wilhelmine Caroline« 1751-53)

T[ime]	K[nob]	F[avne]	Cours	Wind	Veirlig	P[um- peslag]	Remarqvable Observationer
1	1	00	StW	NO	Brams[ejs] Kulling med klar og bøytig Luft		Kl. 4 ^{1/2} : Holte af igjen SSW, Satte alle Stag Seilene, løste alle Reevene ud af Merseilene og Krysseilet; Satte Storre Bramseil til, og slog Fore Bramseil under
2	1	00					
3	-	6					
4	-	6	StW	Ditto		46	
5	1	3					
6	3	00	StW		Brams. Kull. med overtroken og bebl[andet] Luft		Kl. 6 ^{3/4} fik Landet at see forud om Bagbord i Vagtens ud- gang. Peilte det Vestl. i SSO fra os, og det østl. i OSO. Det nærmeste Land havde vi om- trent 6 Miil fra os, mens ingen Kiendelse deraf
7	6	00					
8	3	00	StW	ONO		46	
	2	00	Syden	OtS			
9	5	00					
10	2	3	Syden	Vari- abel til SSO	Brams. Kull. til Slap Do. til Klar og Disig Luft		
11	4	00					
12	2	5	SWtS	Vari- abel til SSO	Ditto		Kl. 12: Det østl. peilet i OSO ^{1/2} ostl. og det Westl. i SWtW fra os omtrent 8te Miil

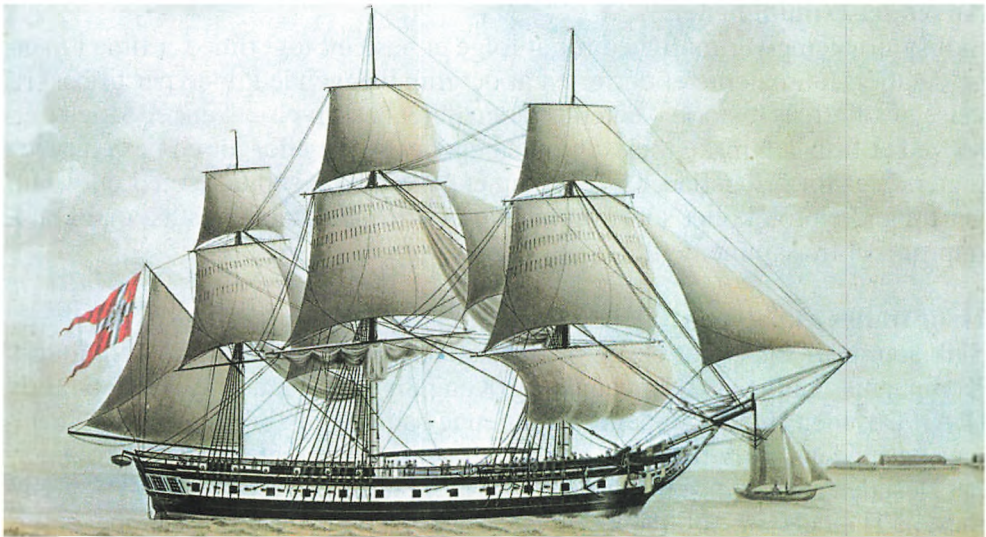
[bestikberegning]

Den M. W. Cours: 13° 0 ^m SW	Aff. N. Br.: 29° 56 ^m	Og Lengde: 358° 33 ^m
Compass. Misvis.: 11° 15 ^m NW	F.: 1° 23 ^m	F.: 0° 7 ^m
Den R. W. Cours: 1° 45 ^m SW	P. K. G. Do.: 28° 33 ^m	P. K. G. Do.: 358° 26 ^m
	Dist. 20 ³ / ₄ Miil	

Kommentarer

Den 10. februar 1752 var skibet tæt på Kanarieøerne, som man fik i sigte om morgenen. Udkiggens meldinger og justeringerne af sejlføringen fremgår af højre kolonne. K- og F-kolonnerne viser skibets fart i knob og favne, idet log-linen, hvormed man målte farten, var inddelt i knob, som hver var delt i 7 favne. P-kolonnen angiver, hvor mange slag man har taget med lænsepumpen.

Nederst i skemaet findes beregningerne, bestikket, ved skibets middagsposition. Til venstre misvisende (»M. W.«) kurs, kompasmisvisning (»Misvis.«) og retvisende (»R. W.«) kurs; midterst affarende (»Aff.«) nordlig bredde (sidste sikre landkendings bredde), forandringen (»F.«) siden da og påkommende gissede (»P. K. G.«) bredde (beregnet aktuel bredde); til højre tilsvarende for længdebestikket. Allernederst findes døgnets udsejlede distance (i geografiske mile à 7,5 km).

Skibsportræt af Asiatic Kompagnis kinafarer »Christianshavn«. Fra 1800 til 1826 gjorde den fem rejser mellem København og Kanton med en besætning på cirka 120 mand. Skibet havde en drægtighed på omkring 950 tons. (Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg).

Bramsejls Kulling	vindstyrke 3.
Bøygagtig	bygeagtig, dvs. kortvarig stødvis tiltagen af vinden.
Fore Bramseil	sejl højt oppe på fokkemasten.
Kiendelse	landkending.
Krysseilet	sejl på mesanmasten.
Mersseilene	sejl på mærseræerne.
Overtroken	overskyet.
Reeveene	rebene til at reducere sejlenes areal.
Remarqvable	bemærkelsesværdige.
Stag Seilene	trekantede sejl på stagen mellem masterne eller mellem fokkemast og bovspryd.
Storre Bramseil	sejl højt oppe på stormasten.
Vagtens udgang	dagvagtten varede fra kl. 4 til 8 om morgenen.

Lovgrundlag

Den ældste bestemmelse findes i Danske Lov (1683) 4-2-19, hvor det pålægges alle skippere eller styrmænd at føre skibsjournal, som skulle give fuldkommen underretning om vejret og rejsen m.v. Disse summariske bestemmelser blev for handelskompagniernes og orlogsflådens vedkommende udspecificeret i såkaldte skibsartikler. Generelle bestemmelser om skibsjournaler findes i alle danske sølove, senest i søloven af 16. marts 1994 § 471. Om kravene til føringen af journalen findes for eksempel forordninger af 19. marts 1817 og 10. januar 1840, som blev sat i kraft for Dansk Vestindien ved kancelliskrivelse af 9. marts 1843.

Anvendelsesmuligheder

Skibsjournalen giver mulighed for at følge et bestemt togt time for time i mange detaljer. Journalerne er derfor en af de grundlæggende kildetyper til beskrivelse af søfartens historie – enten ved detaljeret beskrivelse af enkelte togter eller ved at fastslå typiske træk for en hel epokes søfart eller for en bestemt type togter. Især for orlogsflådens vedkommende kan man supplere med oplysninger fra andre protokoller som kommando-, korrespondance-, justits- og økonomiprotekol fra samme togt.

Hvor findes kildetyperne?

Skibsjournaler findes for eksempel i Asiatisk Kompagnis, Vestindisk-guineisk Kompagnis, Guineisk Kompagnis og Kongelige Grønlandske Handels arkiv (RA). Desuden findes en meget omfattende samling af skibsjournaler i Søetatens og Flådens arkiv (RA), hvoraf en del vedrørende togter til Tropekolonierne. Desuden er mange skibsjournaler bevaret i maritime museer, først og fremmest på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, men også for eksempel på Erhvervsarkivet og landsarkiverne.

Litteratur

- Erik Gøbel: Asiatisk Kompagnis kinafarer 1732-1772. Sejlruiter og sejltider, i: *Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1978*, s. 7-46.
- Erik Gøbel: The Danish Asiatic Company's Voyages to China 1732-1833, i: *Scandinavian Economic History Review* 27, 1979, s. 22-46.
- Erik Gøbel: Dansk sejlads på Vestindien og Guinea 1671-1807, i: *Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1982*, s. 5-53.
- Erik Gøbel: Asiatisk Kompagnis sejlads på Indien 1732-1772, i: *Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1987*, s. 22-86.
- E. Juel-Hansen: Skibsjournalerne (Logbøgerne) i danske Handelsskibe gennem Tiderne, Kbh. 1943.

58. Ladninger til og fra Indien

Gennem 1600- og det meste af 1700-tallet udsendte først Ostindisk Kompagni og siden efterfølgeren Asiatisk Kompagni typisk ét skib om året fra København til Indien. Men i den florissante handelsperiode fra omkring 1776 til 1807 fordoblede man antallet, samtidig med at også private skibe under dansk flag fik lov til at besejle kolonien.

Udturen fra Danmark varede i gennemsnit 7 måneder, opholdet i Indien lige så længe og hjemturen igen 7 måneder – i alt varede et normalt togt altså næsten to år. Kompagniskibene hørte til blandt den danske handelsflådes aller største og deres hjemførte ladninger til de aller rigeste. I perioden 1772-1807 hjemkom 63 kompagniekspeditioner og 121 private ekspeditioner fra Ostindien med ladninger, som bortauktioneredes i København for tilsammen 75 millioner rigsdaler. Til sammenligning kan nævnes, at dette beløb svarede til halvdelen af den danske stats samlede indtægter i samme tidsrum.

Ladningerne fra Danmark var sammensat af forholdsvis mange forskellige varesorter. Men efterspørgslen i Indien efter europæiske varer var begrænset, så ofte måtte man udsende store mængder sølv eller lade returlasterne finansiere af britisk kapital i Indien. Returladningerne var helt domineret af indiske bomuldstekstiler, hvortil kom ballastvarer som for eksempel salpeter og farvetræ samt stuvningsgods som for eksempel peber og bambus. Nedenfor er gengivet et par typiske ladninger og deres værdi.

A. Udgående ladning med skibet »Kastellet Dansborg« afsejlet mod Trankebar 14. januar 1775

(RA, Asiatisk Kompagni, bd. nr. 574: Negotiejournal 1774-75 s. 136-37)

	Rd.	Mk.	Sk.
<i>Gouvernementet i Tranquebar, Debet til 5 Creditorer er følgende med Skibet Castellet Dansborg udsendte Cargaisons Vahre og Contanter, Nemlig</i>			
<i>Til General Vahre Conto</i>			
393 Sk[ip]Pd. 18 L[is]Pd. 12 Pd. Klumpe Blye à 13 Rd. 4 Mk.	5.383	4	14
41 Sk.Pd. 8 L.Pd. 15 Pd. nyt Kaaber à 83 Rd. 2 Mk.	3.453	5	7
3.163 Pd. gammelt Kaaber à 24 Sk.	790	4	8
10 Skibs Anckere, vog 46 Sk.Pd. 12 L.Pd. 9 Pd. à 22 Rd.	1.025	4	14
5.280 Potter Genever à 14 Sk. udi 22 Fade og 1 Ahme inclusive			
Fustag[e]r	883	-	-
1.870 Potter Qvæg Sølv à 1 Rd.	1.870	-	-
28.100 Bouteiller Rød Viin à 27 5/8 Sk.	8.086	-	6
1.350 ditto gammel fransk Viin à 23 1/2 Sk.	330	2	13
600 Stk. Flint med Mæssing Beslag &c. à 4 Rd. 4 Mk.	2.800	-	-

	Rd.	Mk.	Sk.
8 Stk. 2 Pd. ^{igc} Metal Canoner, vog 5.126 Pd. à 3 Mk.	2.563	-	-
3.204 Lod Guld Traad à 6 Mk. 2 Sk.	3.270	4	8
2.412 Lod Sølv Traad à 4 Mk. 14 Sk.	1.959	4	8
206 Carduser Biskop Tobak à 16 Sk., og med Fustagen [I alt varekonto]	34 32.452	4 -	8 6
<i>Til Material Conto</i>			
799 Sk.Pd. 13 L.Pd. Stang Jern à 10 Rd. 2 Mk.	8.263	-	4
13 [Stk.] 3 Pd. ^{igc} Jern Canoner, vog 29 Sk.Pd. 6 L.Pd. 10 Pd. à 13 Rd.	381	1	13
100 Tønder Tiære à 2 Rd. 4 Mk.	266	4	-
6 Tylter Vestervigs Breder à 12 Mk. 10 Sk.	33	4	-
4 Ancker Touge, vog 45 Sk.Pd. 3 L.Pd. 6 Pd. à 23 Rd. 3 Mk.	1.061	2	12
24 Trosser, vog 20 Sk.Pd. 17 L.Pd. 2 Pd. à 25 Rd.	521	2	7
50 [Stk.] 9 og 6 Garns Liiner, vog 18 L.Pd. 11 Pd. à 26 Rd. 4 Mk.	24	5	8
200 Ruller Petersborger Segldug à 10 Rd.	2.000	-	-
5 Jern Canoner, vog 11 Sk.Pd. 8 L.Pd. 6 Pd. à 13 Rd.	148	2	10
800 [Stk.] 2 Pd. Canon Kugler, vog 4 Sk.Pd. 17 L.Pd. 10 Pd. à 10 Rd.	48	4	14
[I alt materialkonto]	12.749	4	4
<i>Til Contanter</i>			
Contanter udsendt til Tranquebar med dette Skib[:] Mk.1030-3-10 Gr. fiin Sølv i danske Specier à 12 Rd. 1 Mk. 12 Sk.	12.663	-	14
<i>Til Omkostnings Conto</i>			
39 Casser til Vahrene og 2 Kister til Sølv, samt øvrige Omkostninger	135	-	8
<i>Til Vinden og Tabens Conto</i>			
25 proC ^{no} Tillæg for Fragt &c efter Vedtægten	14.500	-	-
[Summa summarum]	72.500	-	-

Kommentarer

»Kastellet Dansborg« returnerede til København med en ladning, indkøbt i Indien for 297.000 rigsdaler, som solgtes i København for 365.000 rigsdaler.

Ahme	1 amme = 4 ankre = 160 potter, altså omkring 155 liter
Biskop Tobak	billig tobak af forholdsvis ringe kvalitet.
Bouteiller	flasker.
Carduser	papirhylstre.

Cargaison	ladning, last.
Fiin Sølv	sølvvægt angaves i mark à 16 lod à 6 gran, 1 mark = 1/2 pund.
Fustage	tønde, fad.
Liiner	liner er tyndt smækkert tovværk.
Qvæg Sølv	kviksølv.
Skippund	1 skippund = 20 lispund = 320 (skål)pund, altså omkring 160 kilo.
Specier	udmøntede dalere.
Tylter	1 tylvt var 12 styk, ofte anvendt i forbindelse med trælast.
Vestervigs Breder	vestervigsbrædder var svensk fyrretræ af høj kvalitet.

B. Hjemkommen ladning med skibet »Ganges« fra Indien, bortauktioneret i København 18. oktober 1775

(RA, Asiatisk Kompagni, bd. nr. 575: Negotiejournal 1775-76 s. 159-61)

	Rd.	Mk.	Sk.
<i>Contante Kjøbere for Auction^c 1775, Debent til 4 Creditorer, pr. følgende</i>			
<i>Til Retour Vahre med Skibet Ganges Aⁿ 1775, efterskrevne af dette Skibs Retour Ladning paa Auctionen den 18de October sidstleden bortsolgte Vahre, Nemlig</i>			
<i>1) fra Bengalen</i>			
366.900 Pd. Salpeter	46.373	2	8
9.300 Pd. Caliatur Træe	406	5	4
630 Pd. Borrax	265	4	11
1.382 Pd. Schellack, 1 ^c Sort	656	5	2
7.300 Pd. Snør Rottinger	346	5	4
5.754 Stk. Gorras, diverse	27.555	4	6
600 Stk. Baftas, Buron	2.953	-	2
90 Stk. Abatzi diverse	993	4	8
176 Stk. Zirsack diverse	2.842	1	12
271 Stk. Halsklude	1.491	1	8
97 Stk. Tørklæder hvide	714	-	6
165 Stk. ditto Giliador	796	3	11
125 Stk. ditto Kirremis	1.815	5	5
[I alt]	87.212	2	7
Rabatt 4 proC ^{to}	3.488	3	-
[fra Bengalen]	83.723	5	7

	Rd.	Mk.	Sk.
<i>2) fra Tranquebar</i>			
26.232 Pd. Pebber og ditto Støv	9.020	5	7 ³ / ₄
8.994 Stk. Pano Comprido diverse	84.352	2	-
1.998 Stk. Salempuris	6.533	2	14
1.682 Stk. ditto blaae fra Porto novo	6.199	2	4
2.282 Stk. Pano Canari Camis	9.157	-	6
2.043 Stk. Pano Camis	8.176	1	-
1.306 Stk. Murri diverse	5.303	4	4
196 Stk. Murri Maderpack	721	2	4
1.096 Stk. Paracaller 8 Kals	1.829	3	8
694 Stk. Sukkerdon diverse	6.516	1	6
281 Stk. Durias	1.437	2	7
464 Stk. Uttisae	1.944	-	-
270 Stk. Gingang 4 Traads	977	2	6
477 Stk. Callevapper diverse	1.742	5	4
2.959 Stk. Zitzer diverse	16.011	2	4
6.158 Stk. Tørklæder, Røde, diverse	26.727	-	8
3.001 Stk. ditto Soot Romaels	6.882	-	10 ¹ / ₂
[I alt]	193.532	2	13 ¹ / ₄
Rabatt 4 proC ^{io}	7.741	1	12 ¹ / ₄
[fra Tranquebar]	185.791	1	1
<i>3) fra Paliacatte</i>			
[1.438 Stk. tekstiler, auktionspris i alt]	13.830	4	8
Rabatt 4 proC ^{io}	553	1	6
[fra Paliacat]	13.277	3	2
<i>4) fra Patna</i>			
[4.595 Stk. tekstiler, auktionspris i alt]	22.649	4	2
Rabatt 4 pC ^{io}	905	5	15
[fra Patna]	21.743	4	3
<i>Til Told Conto</i>			
pr. den Kiøberne af denne Ladnings Beløb Rd. 317.225 1			
[Mk.] 14 [Sk] beregnede Told 2 pC ^{io}	6.344	3	1
<i>Til Fattiges Conto</i>			
pr. den Kiøberne af deres kiøbt Vahre i Regning beregnede			
1 pro mille	341	4	5
<i>Til Particulaire Gods solgt paa Auction" den 18de October 1775</i>			
pr. Provenue af diverse paa denne Auction indsat og bortsolgt Gods	37.860	3	10
[Summa summarum]	349.083	-	13

N° 1

Lakkes Jodors 4te smaa Saffun, Rost for i
caudst a St. 5te og 6te.

N° 2.

Broulis Som er af de fiske med Ribbet Croon Ar.
Printen indkommet smaa St. faldes 2te
Lange Saffun, Rost for i caudst a St. 5te
og 6te med fæder bender falden
a St. 5te og 6te.

N° 3.

Cheredes,
ries Som er af de fiske med Ribbet Croon Ar.
Printen indkommet smaa St. faldes 2te
Lange Saffun, Rost for i caudst a St. 5te
og 6te med fæder bender falden
a St. 5te og 6te.

N° 4.

Niconeper smaa St. som med Croon Prints Christian fiske
er indkommet, faldes 6te Ordinaire Saffun
som Naturrenne, og med givne anseelse som St.
med 5te og 6te i Gud.

N° 5.

Chellos smaa St. faldes 5te Lange Saffun, Rost for
7te a St. og 8te falden er som falden og af Sa
con falden som af de 8te Dege, og af Helleje
6te differente Sorter, som ige med er at betænke.

N° 6.

Gin
gang smaa smaa Topvils som med Ribbet Croon
Prints Christian fiske indkommet, faldes 4te og
5te St. Sorter, og af de indkommet
gingang, faldes a St. 4te Saffun og bal,
og for Anger.

Prøver på ostindiske tekstiler, hjemsendt fra Guinea som bilag til generalbrev i 1718. Meningen var at vise Vestindisk-guineisk Kompagnis direktører i København, præcis hvilke farver og mønstre der på det tidspunkt var mest efterspørgsel efter hos afrikanerne, som man handlede med ved de danske forter i Guinea. (RA, Vestindisk-guineisk Kompagni 121).

Kommentarer

Varerne stammer fra de danske handelsstøttesteder i Serampore og Patna i Bengalen samt Trankebar og Paliacat på Coromandelkysten; kildens udspecificering af varerne fra Paliacat og Patna er ikke gengivet her. Skibet var sejlet fra København med en ladning, som her var 67.200 rigsdaler værd, medens returladningen var indkøbt i Indien for 240.000 rigsdaler. Hver af de mange sorter af ostindiske tekstilers karakteristika er ikke forklaret nedenfor. Blandt de vigtigste var pano comprido (billigt ufarvet bomuldsstof), gorras (temmelig groft hvidt bomuldstekstil) og sirtser (glatte bomuldstekstiler med påtrykte farvede mønstre).

Borrax	mineral, som blandt andet anvendtes ved lodning, glasfremstilling og sæbeproduktion.
Caliatour Træ	sandeltræ, hvis rødbrune farveegenskaber anvendtes i Europa, blandt andet i lak- og tekstilindustri.
Particulair Gods	privat gods; søfolkene og andre kunne for egen regning hjemtage mindre partier ostindiske varer og indsætte dem til salg på kompagniets auktion.
Schellack	harpiksagtigt rødt farvestof.
Snør Rottinger	lange tynde skud af planten rørrøtting, anvendtes som stærkt fletværk blandt andet i møbler.

Lovgrundlag

Der er ikke fundet særligt lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Ladningsangivelserne kan blandt andet benyttes ved prishistoriske og handelshistoriske studier, og negotiejournalerne (se: kilde nr. 62) i det hele taget kan anvendes ved studier over leverandører, betalingsformer o.s.v.

Hvor findes kildetyperne?

I RA i handelskompagnierne arkiver.

Litteratur

Ole Feldbæk: *India Trade under the Danish Flag 1772-1808. European Enterprise and Anglo-Indian Remittance and Trade*, Kbh. 1969.

Ole Feldbæk: *Kolonierne i Asien*, i: Ole Feldbæk og Ole Justesen: *Kolonierne i Asien og Afrika*, Kbh. 1980, s. 31-288.

Ole Feldbæk: *Den danske Asienhandel 1616-1807. Værdi og volumen*, i: *Historisk Tidsskrift* 90, 1990, s. 320-52.

Kristof Glamann: *Studie i Asiatisk Kompagnis økonomiske historie 1732-1772*, i: *Historisk Tidsskrift* 11. række bd. 2, 1949, s. 351-404.

Aa. Rasch og P.P. Sveistrup: *Asiatisk Kompagni i den florissante Periode 1772-1792*, Kbh. 1948.

59. Folketællinger i Ostindien

Som i de øvrige dele af monarkiet blev der afholdt folketællinger i de danske besiddelser i Ostindien. Sådanne tællinger vides at være afholdt i Trankebar i 1702, 1730, 1790 og 1802. Men grundmaterialet er kun bevaret fra tællingen 1835 for Trankebar og fra Serampore 1840. Hver af disse to tællingers materiale fylder to pakker, hvori også er forskellige sammentællinger, enkelte breve og diverse andre tællingsskemaer, for eksempel vedrørende byernes omegns agerland. I 1835 var der 23.195 indbyggere på Trankebars territorium, heraf 1.767 i selve byen, hvoraf 235 i den europæiske del; på samme tid havde Serampore med opland 12.537 indbyggere. De ostindiske folketællinger indeholder de samme typer af oplysninger som de samtidige tællinger i Danmark i 1834 og 1840, men derudover også informationer om husejer og husets værdi samt beboernes kaste- og religionstilhør. Tællingsmaterialet har form af løse skemaer eller indførsler i protokoller, som er ordnet efter adresser, men i visse tilfælde overinddelt efter religiøst tilhørsforhold eller andre kriterier. Tællingerne omfattede både selve de to byer og disses tilhørende landsbyer og landdistrikter.

Folketællingsprotokol fra Trankebar By 1. juni 1835

(RA, Folketællinger, Trankebar 1835, pk. nr. 1)

[Venstre side:]

Gadernes Navne	Huusets Eierens Navne	Huusets Værdie	Samtlige Personers Navne i hvert Huus	Enhver Personers Alder
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
Admirals Haugegade				
[1] N ^o 3 Huuset	Ramasami Pulley	40	Ubeboet	
[2] N ^o 4 Huuset	Capitain Cha	60	Antchelica Basselberg, boer til Leie	35
[2a]			Johan, Søn	12
[2b]			Billy, Søn	8
[2c]			Richard, Søn	4
[3] N ^o 5 Huuset	Appu Settiam	80	Ubeboet	
[4] N ^o 6 Huuset	Supparayen	60	Supparayen	40
[4a]			Muttama, hans Hustrue	25
[4b]			Parvadi, hans Datter	7
[4c]			Sundiram, hans Søn	3
[4d]			Viramal, hans Broders Kone	30
[4e]			Muniappen, hendes Søn	3
[5] N ^o 7 Huuset	Waittinga Setty	70	Waittinga Setti	50
[5a]			Ammalu, hans Hustrue	38
[5b]			Virappen, hans Søn	14
[5c]			Rengam, hans Datter	4

[Højre side:]

Enhver Personers Køn	Om Gift eller Ugift, Enkemand eller Enke	Personernes Næringsveie	Kaste	Religion
[6]	[7]	[8]	[9]	[10]
[1]				
[2] Fruentimmer	Enke	Nyder Pension af Kongen	Portugiser	Luthersk Religion
[2a] Dreng	Ugift	Gaaer i Engelske Skoele	Do.	Do.
[2b] Do.	Do.	Do.	Do.	Do.
[2c] Do.	Do.		Do.	Do.
[3]				
[4] Mandsperson	Gift	Strygmand	Wellala Kast	Shivens Tilbeder
[4a] Fruentimmer	Do.		Do.	Do.
[4b] Pige	Ugift		Do.	Do.
[4c] Dreng	Do.		Do.	Do.
[4d] Fruentimmer	Gift		Do.	Do.
[4e] Dreng	Ugift		Do.	Do.
[5] Mandsperson	Gift	Kieldermester hos Gouverneuren	Telungusetti Kast	Do.
[5a] Fruentimmer	Do.			Do.
[5b] Dreng	Ugift	Gaaer i Danske Skoele		Do.
[5c] Pige	Do.			Do.

Kommentarer

Kolonneoverskrifterne i de fortrykte skemaer fra folketællingen i Serampore 9. november 1840 er følgende: Thannahs' Names and Ground Number; Description of Houses; Names of all the Residents including inmates, servants &c [underopdelt i: Males, Females]; Cast; Age; Married or unmarried – widower or widow; Religion; Profession and relative state in the family.

Huusets Værdie
Shivens Tilbeder

anført i den indiske møntsort rupi.
Shiva var en af de vigtigste guder, som hinduerne tilbad (s.m. Brahma og Vishnu).

Strygmand
Telungusetti Kast

beskæftiget med at glatte og stryge tekstiler.
refererer til kastefolk, som talte sproget telegu, som var almindeligt på Indiens østkyst.

Wellala Kast

den vigtigste landbrugskaste.

Lovgrundlag

Der er ikke fundet særligt lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Folketællingerne er en hovedkilde til demografisk forskning, idet de beskriver befolkningens størrelse og sammensætning ud fra en række vigtige parametre. Folketællinger kan også bruges i genealogiske undersøgelser, hvor det er den enkelte person, som har interesse.

Hvor findes kildetypen?

Folketællinger hører egentlig til Rentekammerets Tabelkommission, men er traditionelt blevet behandlet for sig, og tællingerne fra Danmark har af praktiske grunde som følge af deres store omfang altid været opstillet som en gruppe for sig i RA. Det nogenlunde tilsvarende tællingsmateriale for eksempel for Trankebar 1790 findes derimod i RA, Asiatisk Kompagni, pk. nr. 1447a-b. I de tilfælde, hvor grundmaterialet er kasseret, kan man finde sammendrag deraf i arkiverne fra de centrale koloniale myndigheder i København eller publiceret i statistiske værker. Dette sidste gælder eksempelvis for folketællingen i Serampore 1835.

Litteratur

Ole Degn: *Alle skrives i mandtal. Folketællinger og deres brug*, Kbh. 1991.

Inger Højbjerg: Bybefolkningen i Tranquebar i begyndelsen af 1700-tallet, i: *Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1992*, s. 67-89.

Margit Mogensen: Folketællinger, i: Erik Nørr og Karl Peder Pedersen (udg.): *På embeds vegne. Kilder til forvaltningshistorie 1750-1920*, Kbh. 1998, s. 67-73.

Age Rasch: *Dansk Ostindien 1777-1845. Storhedstid og hensygnen, (Vore gamle tropekolonier 7)*, Kbh. 1966, s. 13-28 og 209-10.

Jytte Skaaning og Bente Klercke Rasmussen: *Find din slægt – og gør den levende. Håndbog i slægtshistorie*, Århus 2004, s. 93-107.

Statistisk Tabelværk, ældste række, 6. hæfte, Kbh. 1842, s. 190-96 [folketælling 1835].

Kort over Trankebar med omgivende territorium omkring 1830. Området var ca. 5x10 km med den befæstede by praktisk placeret midt på kysten. I de mange landsbyer i baglandet ernærede lokalbefolkningen sig hovedsagelig ved landbrug og tekstilfremstilling, medens kystbefolkningens hovederhverv var fiskeri. (RA, Kort- og Tegningsamlingen 337,813).

Guinea

60. Generalbrev

Et generalbrev er en indberetning hjem til hovedkvarteret i København fra de ansvarlige udstationerede koloniembedsmænd i de danske kolonier. Generalbrev blev sendt hjem fra Guinea cirka en gang hvert år, men man benyttede sig som regel af enhver lejlighed til at sende brev hjem, hvad enten det var med dansk eller udenlandsk skib, ad direkte eller indirekte rute til Danmark. Generalbrevene ledsagedes oftest af en række bilag i form af andres skrivelser til direktionen, inventarier, regnskaber og brevkopibøger.

Korrespondancen mellem rådet i Guinea og kompagnidirektionen i København foregik som en dialog, hvor man dels besvarede forskellige punkter i modpartens seneste breve og dels selv opstillede nye punkter, som modparten måtte tage stilling til. Denne form var klart inspireret af praksis i den nederlandske koloniadministration.

Generalbrev fra rådet på Fort Christiansborg i Guinea 2. april 1742

(RA, Vestindisk-guineisk Kompagni, pk. nr. 123: Breve og dokumenter fra Guinea 1732-45)

Deris Excellence, Høy-Velbaarne, Høyadle og velbaarne, Velædle og Velbyrdige Høye Herrer, Præses og Directeurer.

De Høye Herrer Directeurers høye Respective 2de eenslydende Missiver af Dato 10 Decemb. 1740 er til os andkommen, den første bekom vi d. 20de Jully nest afvigte Aar, og den anden erholte Vi d. 2^{den} Novemb. samme Aar, nu med Fregatten Grevinden af Laurvigen, som her kom paa Reeden lykkeligen anckrede d. 28de Februa. e. a. haver vi bekommet dend Høye Directions General Copie missive af Dato 14de Aug. 1741 samt deris General Missive de dato 22de Decemb. samme Aar, saa og een Copie af ovenbemelte tvende eenslydende Missiver, paa samme de høye Herrer[s] Skrivelser haver vi underdanigst at svare:

- 1: Med Successionen efter afgangne Opperhoved Boris, samt hvorledes de øvrige Charger ere completerede, derom haver vi de Høye Herrer tilmeldet og bliver hermed Interims Opperhoveds samt de øvrige udi Raadet deris aflagte Æed paa Instruxen hermed hiemsendt. [...]
- 3: Registering og Auctionering over afgangne Opperhoved Boris Effecter behager de Høye Herrer at fornemme af Bøgerne saa vel af Registerings-Bogen som af Protocollen.
- 4: Vi lader os alle tiider være angelegen at eftersee Logierne og Compagniets Gods ved samme, saa og stræber at see Logierne ved gode Subjecter forsynde, saa det Høyl[ovede] Compagnie icke skal lide nogen Prejudice. [...]
- 7: Cabuseer O'Kanie er ved det Hollandske Fort, mens endeel af hands Folck ere endnu her i Ursue Negerie, og kand vi ey andet fornemme end jo Naturrellerne og de Hollandske Blanke ere i god Forstaaelse med hverandre. Siiden dend nye General Gouverneur er udkommen fra Holland til D'Elmina

udi de Bordes Sted, er Orlogen bleven stillet ved hands gode Conduite, dog vil det vare lenge inden Negeriet kommer i sin forige Vellstand. [...] Bemelte O'Kanies Gield staar endnu til Ræst som tilforn og maae mand see med Lemfældighed samme at faae indsamlet, thi vil man bruge Magten dertil, maa vi befrygte os for at hand vil opstaae og fordre de 100 Bendas for Kiøbmand Sparre hvilcket skulle være svært for det høyl. Compagnie at udbetale i disse slette Tiider da vi foruden dette icke kand stoppe Omkostningerne som falder her ved Stedet.

- 8: Ningos Fortress, Fredensborg kaldet, der bestaar af 3de Pyndter, er meestendels i Standt bragt og manquerer ey andet til dets Fuldfærdigelse end Vand. [...]
- 11: Soldat og MuurMester Hans Petter Langerhans haver ey hidtildags noget ladet staaet paa hands Gage som kunde blive hans Hustrue til deel, vel er samme ham foreholdet, mens hand svarer saaledes, at saa fremt hand icke skal crepere, maa hand nyde sin fulde Gage og helst i denne Tiid hand staae ved Arbeydet paa Fortet Fredensborg. Saa seer vi og at Seyer Bondes Koene og Daatter ere hiemkomne og hvorleedis Elias Hassel, Georg Pahl og Hans Hansen ere afdage komne. [...]
- 14: Omendskiønt at Fahrten af EngelsMænd og Hollændere ey i disse Tiider er saa sterck her paa Custen som den tilforn har været, saa indfinder sig derimod Franske Skiibe i Mængde, som gierne opholder sig paa oven Custen ved Annamaboe hvor Neegerne gierne hentrecker med den liiden Negoce de i disse tiider haver hvilcket de høye Herrer nocksom behage at observe at her er een stercke Fahrt af Franske Skiibe, idet de betale for een MandSlave 10 once som er 160 Rdl., hvorover vi og, saa vel som voris Na-boer af de fremmede Nationer, har maat resolveret at udbetale for een MandSlave 96 Rdl. [...] hvorover vi haver forhandlet tiid efter anden de Slaver som vi haver indsamlet i den henseende at det var til det Høyl[ove-lige] Compagnies Interesse baade til at menagere Omkostningerne som medgick paa Slaverne at holde i saa lang Tiid her i Fortet, saa og at der faldt Sygdom iblandt dem hvoraf og nogle ere døde.

Kommentarer

Med generalbrevene er der tale om sendrægtig korrespondance, som tog et halvt års tid hver vej. Dialogen blev derfor i mange tilfælde overhalet af udviklingen, og koloniens embedsmænd måtte oftest handle på egen hånd uden at kunne nå at konferere med København. Alligevel omhandler generalbrevene både stort og småt. Det gengivne generalbrev indeholder 24 poster og nåede København den 9. november 1742.

Angelegen	magtpåliggende.
Bendas	benda var en vægtangivelse (ca. 60 gram), lig 2 unser.
Blanke	hvide, europæere.
Cabuseer	høvding.
Charger	embeder.

Fort Christiansborg blev bygget, efter at danskerne havde købt rettigheder dertil i 1661 af den lokale fyrste. Fortet var gennem de næste to hundrede år den danske hovedstation i Guinea. Dens nærmeste nabo var den afrikanske landsby Accra. (RA, Søetatens skibsjournaler 348B).

Custen	Guineakysten; Ovenkysten var kysten vest for Guinea.
Interims	foreløbig.
Logierne	logerne var betegnelsen for de mindre handelsstationer langs kysten.
Manquerer	mangler.
Menagere	holde måde, spare.
Missiver	breve; som regel sendte man kopier ad flere veje hjem for at være sikker på, at i hvert fald ét brev nåede frem.
Naturellerne	de indfødte.
Negoce	handel.
Ningos Fortress	fort Fredensborg lå ved negerlandsbyen Ningo ved kysten ca. 50 kilometer øst for hovedfortet Christiansborg.
Once	unse eller once var en vægtangivelse (ca. 30 gram).
Opprhoved	koloniens overhoved var guvernøren.
Orlogen	krigen.
Prejudice	skade, afbræk.
Ursue Negerie	Ussu (eller Orsu) negerlandsby.

Lovgrundlag

Der er ikke fundet særligt lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Generalbrevene giver oplysning om de mere generelle politiske og økonomiske forhold i kolonien, især med hensyn til forholdet til afrikanerne og de andre europæere på stedet. Men også en række mere specielle interne forhold be-

røres, således mange personsager, som var sørgeligt aktuelle på grund af den meget høje dødelighed blandt danskerne i Guinea. Som regel findes sammen med generalbrevene en række bilag som dokumentation og uddybning.

Hvor findes kildetyperne?

I Vestindisk-guineisk Kompagnis arkiv, pk. nr. 120-126 (RA). Generalbreve er bevaret fra perioden 1683-1754. Tilsvarende generelle rapporter er bevaret fra Vestindien, for eksempel i Vestindisk-guineisk Kompagnis arkiv, pk. nr. 89-117.

Litteratur

- Per Hernæs: *Slaves, Danes, and African Coast Society. The Danish Slave Trade from West Africa and Afro-Danish Relations on the Eighteenth-Century Gold Coast*, Trondheim 1995.
- Ole Justesen: *Kolonierne i Afrika*, i: Ole Feldbæk og Ole Justesen: *Kolonierne i Asien og Afrika*, Kbh. 1980, s. 289-468.
- Ole Justesen (udg.): *Danish Sources for the History of Ghana, 1657-1754*, bd. 1-2, Kbh. 2005.
- Georg Nørregaard: *Guldkysten. De danske etableringer i Guinea, (Vore gamle tropekolonier 8)*, Kbh. 1968.

61. Palaberbog

På Guldkysten, dengang også kaldet Guinea, men i dag Ghana, havde Danmark forter fra 1650'erne til 1850. Danskerne på kysten var aldrig i så stærk en position, at de kunne ignorere eller dominere det afrikanske bagland. Derfor måtte man finde frem til en modus vivendi. Det vigtigste instrument i så henseende var palabrene, som på kysten var en gammelkendt form. Palabre var formelle møder og forhandlinger mellem forternes europæiske embedsmænd og deres afrikanske samarbejdspartnere – eller mellem afrikanere indbyrdes. Palaber var lokalt også simpelthen betegnelsen for en strid.

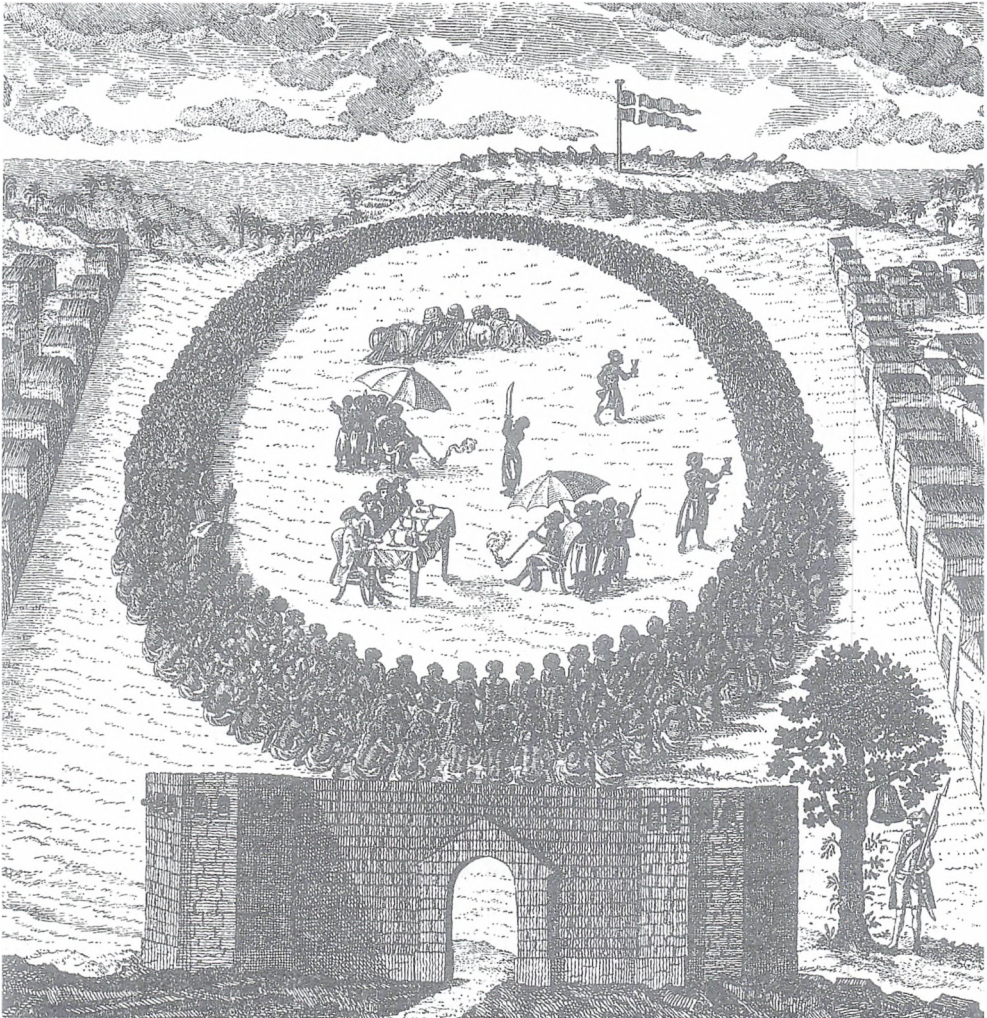
Fra det danske hovedfort Christiansborg er bevaret palaberbøger fra perioden 1767-77. De indeholder kopier af referater af palabre, hvor der typisk forhandles om afhjælpning af klager, bilæggelse af stridigheder og indgåelse af aftaler – både vedrørende småting og i store principielle spørgsmål.

Palaberbog 1769

(RA, Guineisk Kompagni, bd. nr. 155: Palaberbog 1769-70, folio 21-24)

Velædle og Velbyrdige Hr. Gouverneur, Velædle og Ædle Herrer udi det Respective Secrete Raad. Siden der nu ikkuns er faae Dage tilbage, at Skibet herfra skal blive Expederet og ieg frygter at de Fanthee Neegere som gjør Prention hos min 3^{dic} Styrmand for een Skielpade ej kommer med her til Fortet for at afgjøre den Pallaber føren at Skibet gaar bort. Hvorfor ieg nødsages, at overgive denne Pallaber, til det Respective Secrete Raads Afgiørelse. Dog at Pallabren bliver saaledes afgjort, at de dertil for den høje Direction kand være ansvarlig i tiiden, thi Styrmanden vil tilvisse søge ved hjemkomsten den høje Directions Disition i denne Pallaber, og vil det da komme der paa and, om den høje Direction vil eragte ham for skyldig eller ej. Dernæst maae ieg udbede mig at Pallabren maae blive beskreven i Pallaber Bogen i Sandhed saaledes som den er Passeret.

Omstanden er mig af Styrmanden og de 2de Inventarie Remidorer som var den tiid i Baaden, Saaledes fortalt: Da Baaden skulde gaae til Manquede for at hente Millie her til Fortet, kom den til Ankkers under et liidet Negerie tæt ved Tette som kaldes. Om Morgenen derpaa kommer een smaae Canoe ud for at fiske, hvor da Neegerne kaster Garn over een stoer Skielpade, denne Skielpade var saa stor at de ikke kunde tage den i den liden Canoe, hvorfor de raabte til Folkene i Baaden, som laae tæt ved, og bad Styrmanden at hand vilde komme med Baaden og hielpe dem og tage denne Skielpade med sig i Baaden, hvorpaa Styrmanden gik med Baaden derhen, og tog Skielpaden ind i Baaden, derefter vilde Neegerne sælge den Skielpade til Styrmanden for 3 Rixdl. Boss, men hand svarede dem at hand ikke havde nogen Vahre at betale dem med, dog om De vilde have Een Flaske Brendeviin Da vilde hand give dem den, mens Neegerne var ikke dermed fornøjet, hvorpaa Styrmanden forlangede at de skulde give ham een Flaske for hans umage, og saa tage Resten med sig i Land. Dette vilde Neegerne ikke heller, hvorpaa Styrmand sagde til dem at de maatte

Palaber 14. februar 1784 i Fort Kongensten, som da var under opførelse i Guinea. Da blev Accra-stammens leder, Otho, udnævnt til dansk general af guvernør Jens Adolph Kiøge. Ved bordet ses blandt andre Otho og Kiøge, og rundt om i en stor kreds sidder ca. 500 afrikanere. Efter at alle havde fået brændevin, fik Otho en ærressabel, som han hævdede og svor danskerne troskab ved. (Efter Paul Erdmann Isert, Reise nach Guinea und den Karibäischen Inseln, Kbh. 1788).

tage den med sig i Canoen, siden hand ikke kunde opholde sig længere der mens maatte gaae til Seigls, dette kunde Neegerne ikke, thi Skioldpaden var saa stor at de ikke kunde tage ham i den lille Canoe, mens forlangede at Styrmanden skulde komme med Baaden nærmere under Land, Styrmanden gik derpaa med Baaden saa nær under Land som muelig var, mens Neegerne gik i Land og vinkede til Styrmand den at hand med Baaden skulde komme i Land, det kunde hand nu ikke forsvare thi derved havde Baaden kundet komme til Skade. Da

nu Styrmanden ikke paa nogen Maade kunde blive af med Skielpaden, og Vinden blev god for ham gik hand under Seigls og gik bort. At nu Omstændighederne saaledes rigtig er Passeret som for anført ommælder, har man ingenlunde at tvivle paa siden de 2de Neegere som her d. 20 hujus paa Fortet, hvilke var sendt af de Neegere som gjør den Pretention for Skielpaden, tilstøede det selv, at det dem var ligel. af de Neegere som havde sendt dem bleven fortalt, Da de i samtlige Raadets overværelse paa Sahlen blev adspurgt. Man seer aldt saa hvor urimeligt det er at Neegerne vil forlange 7 Ontzer 8 Rdl. for denne Pallabren ieg vilde Imidlertid henstille ald dette til de Respective Herrers nærmere Kiændelse. Hvornæst ieg med ald Respect stædse forbliver Velædle og Velbyrdige Hr. Gouverneur med samtl. Velædle og Ædle Herrer, Deres ærbødige Tienner, P.H. Berck. Fortet Christiansborg, d. 22 Octob. 1769.

For anførte Skielpadde Pallaber er afgjort i Dag saaledes, at forbemt^e Pallaber blev betalt til Fantheerne med 60 Rdl., neml. 1 Anker Brændeviin: 20 Rd., 1 Neganepauts: 12 Rd., 1 halv Say: 12 Rd., 1 Romals: 8 Rd., Boss 8 Rd., til Udsækning og omkostning: 3 anker Rom, beløbende til 64 Rd. [...] Ft. Christiansborg d. 25 Oct. 1769. Giønge. Wrisberg.

Dass der Palaber von der Schilt-Padde so abgemacht worden attestere W.B. v. Scheven, P.H. Berck, E. Quist.

Kommentarer

Boss	lille konkylie, kauri, brugt som skillemønt.
Disition	decision, afgørelse.
Fanthee	afrikansk folkestamme.
Hujus	dennes, denne måned.
Inventarie Remidorer	kanoroere, som hørte til fortet og derfor figurerede som inventar ved dette.
Millie	en slags afrikansk hirse; vigtigt fødemiddel for afrikanerne.
Neganepauts, Say,	ostindiske bomuldstekstiler anvendt i handelen med
Romals	afrikanerne i Guinea.
Negerie	negerlandsby.
Omstanden	omstændighederne.
Ontzer	unse eller once var en vægtangivelse (ca. 30 gram).
Pretention	krav, fordring.
Sahlen	salen, rådssalen.
Secrete Raad	rådet var øverste lokale myndighed i alle spørgsmål; forsædet havde guvernøren, jfr. kilde 60.

Lovgrundlag

Der er ikke fundet særligt lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Palaberbøgerne med deres meget blandede indhold giver især mulighed for at belyse en række aspekter af sameksistensen mellem europæere og afrikanere, både økonomiske, legale, politiske, diplomatiske osv. Da også afrikanske synspunkter i mange tilfælde refereres ganske indgående, udgør palaberbøgerne også en kilde til interne afrikanske forhold.

Hvor findes kildetyper?

I Guineisk Kompagnis arkiv, bd. nr. 152-159 (RA).

Litteratur

Per Hernæs: Dansk kolonihistorie og Afrika, i: *Fortid og Nutid* 32, 1985, s. 71-78.

Per Hernæs: *Slaves, Danes, and African Coast Society. The Danish Slave Trade from West Africa and Afro-Danish Relations on the Eighteenth-Century Gold Coast*, Trondheim 1995.

Ole Justesen: Aspects of Eighteenth Century Ghanaian History as revealed by Danish Sources, i: *Ghana Notes and Queries* 12, 1972, s. 9-12.

Ole Justesen: Kolonierne i Afrika, i: Ole Feldbæk og Ole Justesen: *Kolonierne i Asien og Afrika*, Kbh. 1980, s. 289-468.

Ole Justesen (udg.): *Danish Sources for the History of Ghana, 1657-1754*, bd. 1-2, Kbh. 2005.

Georg Nørregård: *Guldkysten. De danske etableringer i Guinea, (Vore gamle tropekolonier 8)*, Kbh., 1968.

62. Negotiebog

Fra Danmark til Guinea sendte man ladninger, bestående dels af forskellige fornødenheder til danskerne på forterne dels af varer til brug for byttehandelen med afrikanerne på kysten. I Guineisk Kompagnis tid fra 1765 til 1775 var ostindiske tekstiler, krudt, flintebøsser og brændevin de vigtigste handelsvarer. For disse købte man først og fremmest neger-slaver, men også noget guld og elfenben.

Kompagniets skibe gik i den berygtede trekantfart fra Danmark til Guinea, derfra videre til Vestindien og derfra hjem til Danmark igen. Den helt dominerende returvare til Danmark var vestindisk råsuksker. En trekantfart varede som regel lidt over halvandet år.

Guineisk Kompagni var et oktrojeret handelsselskab, grundlagt på initiativ af Frederik Bargum i København. Til daglig kaldtes foretagendet for Slavehandels-societetet. Fra 1772 fik det økonomiske problemer, og det måtte likvidere et par år senere – efter at have udsendt i alt 14 ekspeditioner, som tilsammen havde bragt 3.000-4.000 slaver over Atlanten.

Kompagniets berømteste skib er fregatten »Fredensborg«, som gennemsejlede trekantruten 1767-68, inden den forliste på Norges sydkyst på hjemrejsen. Vraget blev genfundet i 1974, og takket være det forholdsvis velbevarede kompagniarkiv i Rigsarkivet har skibets rejse og de ombordværendes skæbne kunnet kortlægges i detaljer.

I den negotiebog, som nedenfor gengives i udsnit, blev af skibsassistenten indført oplysninger om alle de varer, han købte, medens fartøjet sejlede langs Afrikas kyst, samt om, hvad han betalte i hvert enkelt tilfælde i hele rigsdaler.

Negotiebog for snoven Eleonora 20.-23. januar 1770

(RA, Guineisk Kompagni, bd. nr. 134: Forhandlingsbog for snoven »Eleonora« 1769-70, folio 3-7).

A° 1770 Januari 20.

Kiøbt én Elephant-Tand, vog 56 Pund, for 70 rd.

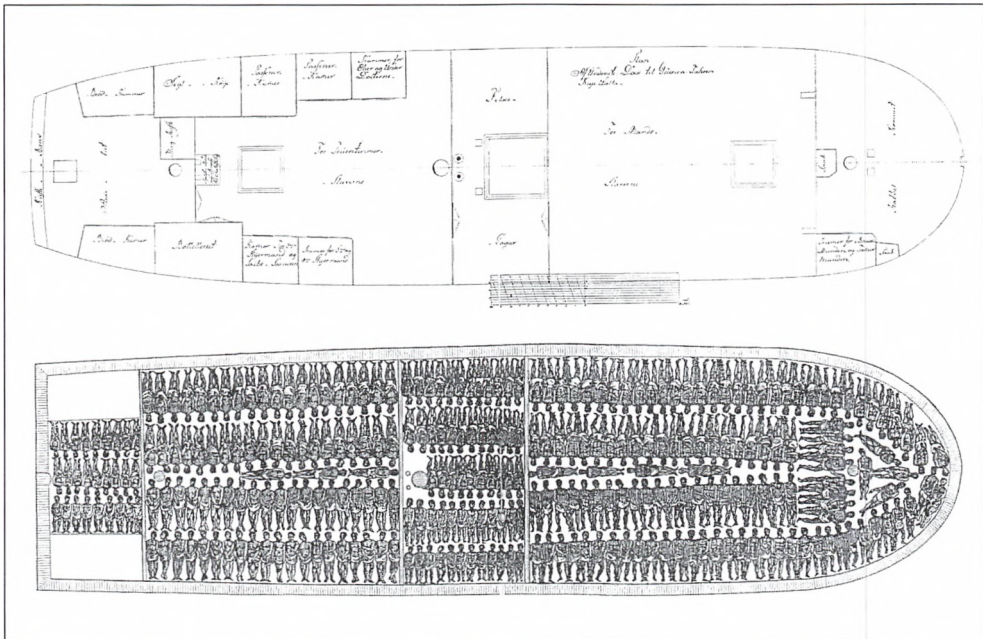
Imod bemelt[e] Tand er forhandlet:

1 stk 40 Punds Krudt Fad	16
4 stk Flenter af Bore & Fengers	20
2 stk Zirtz a 8 rd	16
2 stk Danske Mesting Beckener	4
4 stk Holandske ditto	4
1000 stk Flentesteene	10

[Janvari] 22.

Kiøbt én Piige Slave med staaende Bryster for 159 rd.

Imod bemelte Slave er forhandlet:

Øverst ses indretningen af det danske slaveskib Rio Volta, bygget 1777. Det medførte næsten 500 slaver pr. rejse. Nederst er en lasteplan for hoveddækket af et tilsvarende britisk slaveskib. Hver voksen mandsslave var kun tilmålt ca. 182 x 41 cm, kvinder og børn endnu mindre. Slaverne kom som regel på dæk i små grupper, når situationen tillod det. (RA, Kort- og Tegningssamlingen Søetaten, D 1718, og efter Thomas Clarkson, *History of the Abolition of the African Slave Trade*, London 1808).

2 [styk] 40 Punds Kruudt Fade	32
5 danske Flenter a 6 rd	30
5 ditto a 5 rd	25
2 stk. Altonaiske Zirtz a 16 rd	32
6 danske Mesing Beckener	12
1 ancker Brendevin	8
1 stk osh. Zirtz	8
1 stk trøcket Cartun	10
1 lidet stk Taphinqvneas	2

[Janvari] 23.

Kjøbt én Ung Mandslave for 176 rdr.

Hvor imoed er forhandlet:

3 [styk] 40 Punds Kruudt Fade	48
10 stk Hol[landske] Flenter a 5 rd	50
2 stk altonaiske Zirtz	32

Tropekolonierne

1 stk osh. Zirtz	8
1 stk blaae Salempuris	10
1 ancker Brendevin	8
2 smaae Flaske Kieldere dito	8
2 Cabers Coraller	2
2 danske Mesing Bekener	4
4 smaae Thin-Kummer	4
2 Hol. Mesing Bekener	2

Kjøbt én Ung fri Mand-Slave for 176 rdr.
Imod bemelte Slave er forhandlet:

3 [styk] 40 Punds Krudt Fade	48
6 danske Flenter	36
3 stk blaae ruedede Tørkleder	24
1 stk blaae Salempuris	10
1 stk Chelloes	10
1 stk trøcket Cartun	10
1 stk osh. Zirtz	8
1½ ancker Brendevin	12
8 Hol[landske] Mesing Bekener	8
2 smaae Thin Kummer	2
2 Mesing Kiedeler	8

Kommentarer

Cabers	cabes var et værdimål på 2.000 kauriskaller, svarende til 2 rigsdaler, (der opereredes ved andre lejligheder med en såkaldt stor cabes på 4.000 skaller).
Chelloes	stribede bomuldstekstiler fra det vestlige Indien.
Flaske Kieldere	kasse inddelt i små rum, hvori flasker kunne opbevares og forsendes.
Flenter af Bore & Fengers	flintebøsser fra Peter Borre & Peter Fenger, som var et stort københavnsk handelshus med interesser i handelen på Guinea og Vestindien.
Osh. Zirtz	sirts, fint ostindisk bomuldsstof med kulørte mønstre.
Ruedede	ternede.
Salempuris	ostindisk let bomuldstekstil.
Taphinqvineas	taptenquinias, ostindisk tekstil.
Trøcket Cartun	bomuldsstof med påtrykte motiver.
Vog	vejede.
Zirtz	glat bomuldstekstil med påtrykte farvede mønstre.

Lovgrundlag

Der er ikke fundet særligt lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Negotiebøger kan for eksempel anvendes til at følge handelsmønstre og priser i handelen med afrikanerne. Yderligere oplysninger om rejser og økonomi fås gennem skibsjournaler, skibsprotokoller, konsumtionsbøger o.s.v. samt gennem kompagniarhivets såkaldte københavnske arkivalier.

Hvor findes kildetyperne?

Negotiebøger m.v. findes i handelskompagniernes arkiver i RA.

Litteratur

Erik Gøbel: Dansk sejlads på Vestindien og Guinea 1671-1807, i: *Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1982*, s. 5-53.

Erik Gøbel: Danish Trade to the West Indies and Guinea, 1671-1754, i: *Scandinavian Economic History Review 31*, 1983, s. 21-49.

Per O. Hernæs: *Slaves, Danes, and African Coast Society. The Danish Slave Trade from West Africa and Afro-Danish Relations on the Eighteenth-Century Gold Coast*, Trondheim 1995.

Ole Justesen (udg.): *Danish Sources for the History of Ghana, 1657-1754*, bd. 1-2, Kbh. 2005.

Leif Svalesen: *Slaveskibet Fredensborg og dansk-norsk slavehandel i 1700-tallet*, Kbh. 1996.

Vestindien

63. Oktroj for handelskompagni

Ordet oktroj kommer af det middelalderlatinske ord auctorizare, som betyder bemyndige eller bevilge. En oktroj er et privilegiebrev i form af en kongelig udfærdigelse, som fastlagde et bestemt foretagendes begunstigelser og forpligtelser. Oktrojerede handelskompagnier var den foretrukne form, når man i den merkantilistiske epoke i 1600- og 1700-tallet ønskede at iværksætte nye oversøiske initiativer.

Kompagnierne var karakteriserede ved at skulle drive handel i et klart defineret geografisk operationsområde (for eksempel Guldkysten), ved at være finansieret ved aktionærindskud og ikke mindst ved at operere på statens vegne i det fremmede (for eksempel ved at oprette handelsstøttepunkter eller kolonier, at opretholde besejlingen deraf og at administrere de fjerne besiddelser på kronens vegne). Et kompagnis retsgrundlag var dets oktroj, hvis temmelig generelle indhold blev præciseret i kompagniets interne ledelsesregler, oftest kaldet reglement eller konvention. Oktrojer blev også givet til de nordatlantiske handelskompagnier og til helt andre typer af foretagender som oktrojerede forsikringsselskaber og slesvigske oktrojerede koge.

Oktroj for Vestindisk-guineisk Kompagni 11. marts 1671

(RA, Danske Kancelli C.24: Vestindiske sager 1671-99, folio 1-7)

Vest-Indische Compagnies Octroye. Christianus Qvintus Giøre Alle Vitterligt, at Vi til Commercierns och det deraf dependerende Almindelige bestes fortsættelse och fremtarf, som Vi ved denne voris absolute Souveraine Eene Volds Arfue Regierings indtrædelse fornemmeligen vore tancher derhen vende, udi ald goed och florerende Velstand at sette, Allernaadigst hafuer for Got befundet it Vestindische Compagnie her udi denne voris Kongel. Residentz stad Kiøbenhafn at oprette, och det med effterfølgende Privilegier, som i denne voris Kongel. Octroye her nu omstendeligen formeldes at benaade, huilche bemelte Compagnie och des Participanter, for dennem och deris Arfuinger i Alle maader U-forkrencket shal hafue, bruge, niude och beholde, udi henseende at baade dend Øe St. Thomas udi de Charibische Eylande saa och andre Øer der omtrent, eller paa det faste Land America, som de sig forre sat Colonier hen aff [skal være: att] Plantere ere enten U-beboede Lande, eller huor saadanne Folch findis som om Os ingen Kundschaft hafuer, saa at til dem at besette och bygge Compagniet, vil foraarsages stoer Omkaastning och forlaug at giøre, och ville Vi iche tilstæde, at nogen Indlendisch eller Udlendisch mod denne vorris Octroye och der udi forfattede Privilegier dette Compagnie nogen schade, hinder eller forfang giøre schulle, mens ald deslige med krafftig haand och magt, om saa behøfues afvende, och dennem imoed een huers ofuervold och U-ret forsuare och hanthefue, och ved effterschrefne conditioner och Privilegier allernaadigst U-foranderlig i Alle tiider Arfuing fra Arfuing maintainere och erholde.

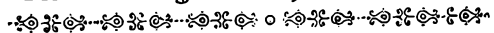
Handelskompagniers oktrojer blev som regel smukt trykt, da de indeholdt bestemmelser om forskellige privilegier af offentlig interesse. Således også med Vestindisk-guineisk Kompagni, som fik fornyet sit privilegiebrev i 1734 i forbindelse med Christian 6.s gennemgribende reorganisering af rigernes økonomiske liv. (RA, Vestindisk-guineisk Kompagni 5).

OCTROY
for det
KONGEL: DANSKE
WEST-INDISKE
og
GUINEISKE
COMPAGNIE,

dateret

Friderichsberg - Slot d. 5 Februar. 1734.

KLØBENHAVN,

Trykt udi H, Kongl. Maj. priv. Bogtryk.

1. Hafue Vi Compagniet och dennem som samme repræsenterer allernaadigst tillat, beuilget och befuldmegtiget, saa och hermed tillader, beuilger och befuldmegtiger at oprette med Regieringerne i Westindien i woris Naufn alliancer och forhandlinger, saa och imod dennem udi Nødfald, naar de enten med waaben eller Gewalt blifuer turberit, gribe til saadanne Defensions och offensions middel, som de for Commerciernes och Trafiquens tiltagelser och beschøttelse, nødig och tienlig eragter. Mens huad Widerwertighed dennem af Europæische Herrer, Potentater eller Stater Kunde tilføyes, der om schulle de, førend at schride til nogen Extremitet, Os allerunderdanigst tilforne berette och referere, och derpaa Voris allernaadigste ordre forwar-te ...
2. Iligemaade ville Wi Compagniet hermed allernaadigst fuldmagt gifuet hafue paa saadane stæder at oprette Festninger, Logier och Contorer, som de eragter for Commerciernes sammesteds gaufnlig at were, och de med Regieringerne der i Landet Kunde Komme ofuer Eens med om, saa ochsaa

paa de Øer och Lande som ingen Folch boe, og ingen anden tilhøre, huor de nyttigst och best befinder ... Och saasom Commercierne ere dend Eeniste Aarsage, huorfore Festninger och Logier schal byggis, och Compagnietz Welfert der i bestaar, At saadanne Commendanter och Gouverneurer dertil worder beschicket, som de Kand were tient med, da wille Vi samme Officerer effter Compagniets forslag og nomination sielf sette och forordne ...

5. Och efftersom Guds frygt er een Kilde til Ald Welsignelse, och med Gudz bistannd Kunde were at forhaabe at mange aff Indianerne, naar de Ret blifuer under uiist, schulle fra dend Hedensche Wildfarelse omwendis, det och derforuden fornøden er, at Colonierne der stedtze i dend sande Gudz frøcht underwiisis och erholdes, da paa det der altiid saauel i Landet som paa Schibene kunde Vere døgtige Præster, wille Vi allernaadigst de Personer, som Directeurerne dertil beschicher, och sig i Lerdomb oc Lefnet wel forholder, til vaccender Præste Kald wed deris hiembkomst forfremme ...
7. Wii wille ej heller nogen anden end dette compagnie, enten wore egne Vndersaatter eller fremmede, saa lenge som bem[eld]te Compagnie staaer, gifue nogen Pas eller tilladelse at fare paa Westindien, wed huad Vey det och Vere Kunde. Och huem, som betrædis imod denne woris Kongel. Octroye dend fart at gjøre paa de stæder Compagniet tilkommer, schulde hafue Skib och Goeds til Compagniet forbrut ...
9. Wii hafue och ydermeere allernaadigst beuilget, At alt det som de til deris Eqvipagie och cargasons udrædning behøfue, maa Vere fri for told. Mens paa Alle de Ware, som de fra Indien hidfører, derpaa schal gifues een Rigtig Vnderschrefuen och med Compagnietz bøger ofuer eens Kommende forteygnelse, saaledes som Compagniet agter at suare til, huad siden Af samme Ware udføres aff woris Riiger och Lande paa nogen fremmede stæder, deraff schal gifues een pro Centum, mens Af huis i bemelte worris Riiger och Lande consumeris halftredie pro centum, huor ofuer de da huer Aar wed Aaretz Slut schulle gjøre Rigtighed.
10. Compagniet schal och hafue sin egen wegt och maal och deraf i alle tilfald sig betienne, dog at dend er med worris her udi worris Kongel. Residentz stad Kiøbenhafn brugelig Wegt och Maal conform ...
12. Forbemelte Compagnie schulle oc allernaadigst tillat were sin egen Ret at hafue, saa Directeurerne maa Kiende oc dømme i alle dennem sielf oc deris Betienter Angaaende Tuistigheder och Sager, som af dend Indiansche handel dependerer ...
13. Och schulle Alle Hantwerchis Arbeide oc Søe Folch, som i Compagnietz tienneste fra fremmede Stæder indkommer, niude samme Wilchor som Andre woris Kiere och troe Arfue Vndersaater, och de saauel som deris effterlatte Hustruer och Børn for Siette och Tiende Penges udgiffit were fri oc forschaanet, naar de af Compagniet for løfues oc sig Af Riget begifuer. Desligeste Alle Compagniets Handwerchs Arbedz och Søefolch ej i nogen de-

ris Arbeide, Af huo det Vere Kunde, worde hindret eller derfra taget, saa At bemelte Compagniets Folch iche nogen hinder, forfang eller molestie aff nogen af Laugene tilføyes i nogen maader, saalenge de iche widere end for Compagniet Arbeider ...

15. Wii will och af sær Kongelig Gunst och Naade Compagniet saa meget af woris huus Børsen ofuen paa forunde, uden nogen betaling, som de Kand fornøden hafue, til at holde deris forsamlings Platzer och deris Bogholde-ri paa, och til Packhuus och Rumb dend huelling och de Rumb, som Salt Cammerit til deris Saltz indleggelse hafuer haftt, huilche platzer dennem af worris Commercii Collegio schal anwises ...
Hafniæ dend 11 Martii Anno 1671.

Kommentarer

Ovenfor er gengivet fortalen til oktrojen samt dele af dens i alt 16 paragraffer. Disse behandler i overordnet form de redskaber og muligheder, selskabet kunne benytte sig af for at nå de stillede mål. Det tilhørende reglement for kompagniet er af samme dato som oktrojen. Tre år senere udvidedes kompagniets operationsområde til også at omfatte de danske handelspladser på Guldkysten af Afrika, og foretagendet fik da det navn, hvorunder det almindeligvis omtales, Vestindisk-guineisk Kompagni. Det blev opløst i 1754-55, hvorefter private købmænd og redere tog sig af handel og søfart, medens kronen selv overtog administrationen af kolonierne i Vestindien og Afrika. Dansk Vestindien omfattede fra begyndelsen Sankt Thomas, fra 1718 med Sankt Jan og siden 1733 også Sankt Croix.

Cargason	skibsladning.
Commercierne og Trafiquen	handelen og søfarten.
Dependerende	afhængende.
Eqvipagie	skibsudrustning.
Extremitet	yderlighed.
For løfues	forløve, fritages for tjeneste, afskediges.
Forfang	skade, hindring.
Forlaug	bekostning, risiko.
Forwarte	afvente.
Indien	Vestindien.
Logier och Contorer	loger (og kontorer) var betegnelser for små handelspladser i det fremmede.
Maintinere	bevare.
Molestie	overlast, byrde.
Nomination	indstilling.
Ofuervold	overmagt.
Participanter	deltagere, indskydere.
Salt Cammerit	Det kgl. Saltkammer eksisterede 1670-71.

Sette och forordne	fastsætte og bestemme.
Siette og Tiende Penge	sjettepenge var en offentlig afgift på 1/6 af arv tilfaldende udlændinge eller af udførsel på gods og formue fra rigerne; øvrighed eller husbond skulle have 1/10 af det resterende.
Turberit	forstyrret.
Vaccrender	vakante, ledige.
Widerwertighed	modgang, genvordighed.

Lovgrundlag

Den kgl. oktroj var retsgrundlaget for selskabets etablering og virke.

Anvendelsesmuligheder

Som i mange andre forordninger o.l. giver en fortale ofte et indblik i baggrunden for og forventningerne til oprettelsen af et givet foretagende. En oktroj gjaldt kun for en i forvejen bestemt periode, og ved at sammenligne indholdet af et selskabs forskellige oktrojer får man et indtryk af udviklingen på pågældende område. Således fik Vestindisk-guineisk Kompagni ny oktroj i 1697 og 1734, medens dets interne ledelsesregler fornyedes i 1699 og 1733.

Hvor findes kildetypen?

Ordlyden af handelskompagniernes oktrojer kan som regel findes i Danske Kancellis eller Kommercekollegiets kopibøger (RA). Enkelte originale oktrojer findes bevaret i kompagniernes egne arkiver (RA). Ofte findes oktrojteksterne desuden som selvstændige pulikationer fra samtiden (oversigt i Bibliotheca Danica). Desuden er oktrojerne medtaget i Schous og Fogtmans udgaver af forordninger og reskripter. Endelig findes oktrojteksterne i en moderne videnskabelig udgave ved Ole Feldbæk fra 1986.

Litteratur

- Ole Feldbæk: *Danske Handelskompagnier 1616-1843. Oktrojer og interne ledelsesregler*, Kbh. 1986.
- Ole Feldbæk: The Danish Trading Companies of the Seventeenth and Eighteenth Centuries, i: *Scandinavian Economic History Review* 34, 1986, s. 204-18.
- Erik Gøbel: Danske oversøiske handelskompagnier i 17. og 18. århundrede. En forskningsoversigt, i: *Fortid og Nutid* 28, 1980, s. 535-69.
- Erik Gøbel: Handelskompagnier, i: Erik Alstrup og Poul Erik Olsen (red.): *Dansk kulturhistorisk Opslagsværk 1*, Kbh. 1991, s. 306-08.
- Erik Gøbel: *A Guide to Sources for the History of the Danish West Indies (U.S. Virgin Islands), 1671-1917*, Odense 2002.
- Klaus Pedersen: Selskabsdannelse, i: Erik Alstrup og Poul Erik Olsen (red.), *Dansk kulturhistorisk Opslagsværk 2*, Kbh. 1991, s. 762-763.

64. Instruks for generalguvernør

Den øverste embedsmand i Dansk Vestindien kaldtes guvernør, men fra 1755 til 1848 generalguvernør. Den bedst kendte generalguvernør var Peter von Scholten, som i 1848 afskaffede slaveriet på de tre øer. Indtil kronens overtagelse af kolonien i 1755 havde guvernøren hovedkvarter på Sankt Thomas, men fra 1755 til 1871 flyttedes det til Sankt Croix, hvorefter det igen kom til Sankt Thomas. På den ø, hvor generalguvernøren ikke var, lå kommandoen i hænderne på en såkaldt kommandant eller viceguvernør. Desuden assisteredes generalguvernøren af en såkaldt vestindisk regering foruden naturligvis af et lille korps af embedsmænd fordelt på alle tre øer: toldere, byfogeder, havnemestre, landmålere, embedslæger, postmestre, bogholdere, militærpersoner og så videre.

Generalguvernøren var øverste myndighed på øerne både i civile og militære anliggender. Forvaltningen udøvede han gennem regeringen og guvernementet, og på Sankt Thomas med Sankt Jan fandtes et lokalt råd. En overret var koloniens øverste dømmende myndighed. I 1849 ophævedes den vestindiske regering, og dens beføjelser overførtes til guvernøren. Med kolonialloven af 1852 oprettedes et delvis folkevalgt kolonialråd, som fik en rådgivende funktion ved lovgivningsmagtens udøvelse.

I generalguvernørens instruks er vægten lagt på principielle og overordnede forhold. Men instrukserne for de øvrige vestindiske embedsmænd er som regel mere detaljerede og beskæftiger sig i højere grad med den daglige administration. Også for den vestindiske regering og for rådet på Sankt Thomas findes instrukser. Det samme gælder for embedsmænd og organer i de øvrige tropekolonier samt for eksempel officererne og handelscheferne på kompagniskibene.

Instrukser af nogenlunde tilsvarende indhold som generalguvernørens findes for datidens amtmænd og fogeder med flere embedsmænd på Færøerne og i Island.

Instruks for generalguvernøren over Vestindien 22. april 1755

(RA, Rentekammeret, bd. nr. 2212.143: Dansk instruktionsprotokol 1747-70, s. 334-38)

Instruction hvoreffter Vi F5^{uus} pp. allernaadigst ville at os Elskelig Christian Lebrecht Baron von Prøck Vores Conference-Raad, som General Gouverneur over Vore Eilande Ste Croix, St. Thomas og St. Jean udi Vestindien, sig udi samme Charge indtil videre haver at rette og forholde.

- 1) Som Vi Allernaadigst have anordnet paa Ste Croix, saasom: et General-Gouvernement eller Regiering for samtlige Eilande, hvorudi bliver at foretage hvad som angaaer disse Landes almindelige Sikkerhed, Beste og Opkomst, hvilken Regiering bestaaer af: (1) ham, som Præses, (2) Commendanten paa St. Thomas, naar hand paa Ste Croix er tilstæde, og (3) Amtmanden, foruden en Secreterer. Og dernest et særdeles eller Secret Raad, bestaaende af (1) ham, som Præses, (2) Amtmanden, (3) Landsdommeren,

og (4) Kammereren, foruden Secreteren, udi hvilket bliver at behandle hvad som vedkommer dette Lands særdeles Oeconomie, saavel som Cammer og Commerce-Sager, forsaavidt ikke til vedkommende Betjentes egne og særdeles Forrætninger henhører, item i Henseende til Justitien, hvad Vores derom allernaadigst gjorde aparte Anordning, dette Raad angaaende, befaler. Og Vi allernaadigst ville at samme skal holdes, nemlig Regieringen, saa ofte det fornøden og tienlig eragtes, men Raadet een Gang om Ugen, paa en dertil beleilig Dag, eller offtere, effter Fornødenhed; saa haver hand Lemmerne dertil at lade sammenkalde, da Secreteren udi de dertil af Regieringen eller Raadet, hver for sit Departement autoriserede, igiennemdragne og forseglede Protocoller, indfører hver Gang, hvad derudi beslattes eller eragtes, hvilket af dennem samtligen underskrives. Og af hvis saaledes passerer gives Vore Collegier et hvert for saavidt samme vedkommer, Tid effter anden, med de hidgaaende Skibe behørig Effterretning.

Hvad ellers angaaer det Secrete Raad for St. Thomas og St. Jean, da bliver den paa disse Eilande beskikkede Commendant derom paa liige Maade som om det paa Ste Croix Instrueret, saasom Commendanten, naar General-Gouverneuren ikke paa St. Thomas er tilstede, derudi præsiderer, men naar General Gouverneuren der befindes, lader hand ligeledes dette Raad sammenkalde, da hand der udi haver det øverste Sæde.

- 2) Haver han udi bemelte Lande den øverste Opsigt og Commando saavel udi civile som militaire Sager, og skal boe paa Landet Ste Croix, dog at han iblant, og udi fornødne Tilfælde, begiver sig til St. Thomas og Ste Jean.
- 3) Skal han over alt udi bemelte ham betroede Gouvernement Observere og iagttage Vore Kongelige Høiheder, Regalier og Rettigheder, og ikke tilstæde, at os derudi af nogen, være sig hvem det og være kunde, Indpas eller Fornærmelse skeer.
- 4) Han bør og lade sig være angelegen, at Vores Lov og Forordninger, Instructioner og Befalinger, som allerede givne ere, eller hereffter givne vorder, af alle og enhver Vedkommende tilbørligen effterleves, og i Særdeleshed, at enhver af Vore Betiente sin Bestilling og Pligt tilbørlig og forsvarligen forretter; hvor udi han dennem al fornøden Hielp, effter Ansøgning skal beviise.
- 5) Han skal og have Tilsyn med Justitien, at den af Vedkommende tilbørligen administreres, samt at med Skiffterne udi Afdødes Stervboer og de Umyndiges Midler rætmæssig omgaaes, saa at ingen sig med Aarsag, derover kunde have at besværge. Hvorfor hand en Gang om Aaret, eller offtere, effterseer de ved Retterne holdende Protocoller, hvilke, saavidt Ste Croix angaaer, hver til sit fornødne Brug af hannem autoriseres, jgiennemdrages og forsegles.

Den mest berømte generalguvernør i Dansk Vestindien var nok Peter von Scholten (1784-1854), her tegnet som cirka tresårig af Henry Morton. Efter en landmilitær uddannelse og en indbringende civil karriere på Sankt Thomas blev han fra 1824 generalguvernør på Sankt Croix, hvor han førte sig frem som en grandseigneur. Som koloniens øverste embedsmand gjorde von Scholten meget for at bedre slavernes kår. Under indtryk af et truende oprør fra de sorte afskaffede han egenmægtigt slaveriet i Dansk Vestindien 3. juli 1848 og forlod umiddelbart efter kolonien. (Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg).

- 6) Dersom han befinder nogen af vore Betjente at være skiødesløse og uflittige i deres Embeder eller og sig udi andre Maader utilbørligen at forholde, haver han, naar Forseelsen er af liden Betydenhed og saadan Beskaffenhed, at samme kunde rettes, Vedkommende dertil ved Formaning og Erintring at holde, men hvis den Skyldige dereffter sig ikke forbedrer, eller og om nogen befandtes i Utroeskab eller anden grov Forseelse, lader han saadan Betients Forhold udi det Secrete Raad foretage, da han og Raadet samme Betient effter Befindende fra Embedet kand Suspendere og en Anden udi hans Sted Constituere; dog at det med alle sine Omstændigheder, ved første Leilighed, udi Vort Cancellie eller Rente Cammer, hvor det henhører, vorder indberettet, til Vores allernaadigste Resolution.
- 7) Med Kirkernes, Skoelernes og de Fattiges Midler haver han tilbørlig Indseende, saa at dermed forsynligen omgaaes, Kirkerne og andre publique Bygninger forsvarligen vedligeholdes, og ellers udi alle Ting forholdes effter den Anordning, som derom gjort er eller vorde. Særdeles skal han tilholde dem, som disse Midler nu ere, eller hereffter vorder betroet (og hvortil det Secrete Raad, som forhen brugeligt haver været, fremdeeles beskikker gode og vederhæfttige Mænd), at de derfor aarligen til rette Tid rigtig Regnskab giøre, hvilke Regnskaber af hannem og den ældste Præst paa

hvert Land igiennemgaaes, og effter at de Mangeler som derudi maatte findes ere udsatte og bragte udi Rigtighed, indsendes af disse Regnskaber, for hvert Aar, Verificerede Copier udi Vores Rente-Cammer til behøvende Effterrætning.

- 8) Om Landenes Tilstand, saavelsom hvad mærkværdigt der kunde have til-draget, indsender han Tid effter anden, ved hver hidgaaende Leilighed, sin udførlige Relation, baade til Vort Cancellie saavelsom Rente Cammer, li-gesom det hvert Sted vedkommer.
- 9) Hand maae ikke begive sig fra forbemelte Lande førend den ham fore-skrevne Tid er løben til Ende, eller uden Vores allernaadigste Tilladelse.
- 10) I det øvrige retter han sig effter Loven og Forordningerne saavelsom de Anstalter, der nu eller hereffter af os, eller, til Vores Tieneste, af Vores Ren-te-Cammer vorder føiet samt hvad der j Landet forhen maatte være foran-staltet eller brugeligt, forsaavidt samme til nu værende Indrætning hen-hører og ikke ved denne Instruction, eller andre Anordninger, er forandret, eller anderledes befalet.

Givet paa Vort Slot Christiansborg udi Vores Kongel. Recidentz Stad Kiøben-haufn d. 22 apr. 1755

Under Vores Kongel. Haand og Seigl.

Friderich R.

O[tto] Thott, M[ichael] Basballe

/ A[lexander] Berner

Kommentarer

Authoriserede, igien-nemdragne og forseglede

protokollerne blev forsynet med generalguvernørens underskrift; gennem små huller i alle siderne blev trukket en snor; dennes ender blev fastgjort til protokollen med generalguvernørens segl; derefter kunne ingen side i protokollen, der også var pagineret, udrives eller indsættes.

Cancellie
Charge
Eilande, lande
Item
Kammereren
Regalier

Danske Kancelli.
embede.
øer.
ligeledes, fremdeles.
kammereren, kassereren.
kgl. rettigheder, isæt af økonomisk art, for eksempel postregale.

Relation
Stervboer

indberetning, rapport.
dødsboer.

Lovgrundlag

Der er ikke fundet særligt lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Instrukser er ganske vist normative kilder, men de giver i mange tilfælde et udmærket indtryk af realiteterne, eksempelvis af administrationens struktur og funktioner. Ofte indeholder de også – i det mindste implicit – oplysning om eventuelt misbrug fra forgængerens side.

Hvor findes kildetypen?

Vestindiske instrukser findes i RA i arkiverne efter Vestindisk-guineisk Kompagni, Rentekammeret, Generaltoldkammeret og Koloniernes Centralbestyrelse. For underordnede lokale embedsmænd findes instrukser i de vestindiske lokalarkiver.

Litteratur

Frederik Emil Elberling: *De dansk-vestindiske Øer og deres Bestyrelse*, Kbh. 1862.

Erik Gøbel: *A Guide to Sources for the History of the Danish West Indies (U.S. Virgin Islands)*, 1671-1917, Odense 2002.

Poul Erik Olsen: *Dansk-vestindisk koloniadministration. En undersøgelse af tilstande og forandringer i forvaltningens institutionelle opbygning o. 1800-1865*, upubliceret specialeafhandling 1980 [findes i RAs bibliotek].

J.H. Schultz og K.E. Ackermann: *Den danske Marine 1814-1848. Orlogsfarten*, Kbh. 1950, s. 339-93 [heri bl.a. gengivet, in extenso, instrukser fra 1773 for generalguvernør, vestindisk regering, rådet på Sankt Thomas med Sankt Jan og kommandanten sammesteds].

65. Negerliste

De såkaldte negerlister er årlige oplysningsskemaer, som blev indsendt til den vestindiske regering som grundlag for udarbejdelsen af skattematriklen. Matrikeloplysningsskemaerne omfatter typisk en plantage ad gangen, for hvilken der er anført navne med videre for både frie hvide, tjenestefolk og sorte slaver. Listerne er henlagt kronologisk og efter de kvarterer, som de tre øer administrativt var opdelt i.

Skemaerne kan have noget forskelligt udseende, men hovedindholdet er altid det samme, nemlig om henholdsvis ejeren, hans familie og andre hvide samt om slaverne på ejendommen. Langt de fleste lister vedrører plantagerne på Sankt Croix, resten er fra Sankt Thomas og Sankt Jan. Fra byerne findes tilsvarende lister. Der er bevaret negerlister i stort set ubrudte rækker fra 1772 til 1811 samt enkelte år derefter indtil 1821.

Negerliste eller matrikeloplysningsskema for plantagen Jealousy, nr. 16-17 i Prinsens Kvarter på Sankt Croix, 17. januar 1776

(RA, Vestindiske lokalarkiver, 3 Den vestindiske regering 1723-1849, 81 Gruppeordnede sager vedr. sociale og kulturelle forhold, pk. nr. 485: Matrikeloplysningsskemaer for plantagerne 1775)

List of all the white Persons residing on the Estate call'd Jealousy, in the Princes Quarter N° 16 & 17, belonging to the Heirs of Søren Bagge deceased, and also of all the Slaves on said Estate.

The Owner & Family living on the Estate:

Mrs Mary Bagge
Lieutn[ant] Bagge

Domestics:

Miss Lake
Mr. James Todd, Manager
Wife & 2 Children
an Overseer

Negroe Slaves:

Fullgrown & Able Negroes above the Value of Eighty Pieces of Eight:

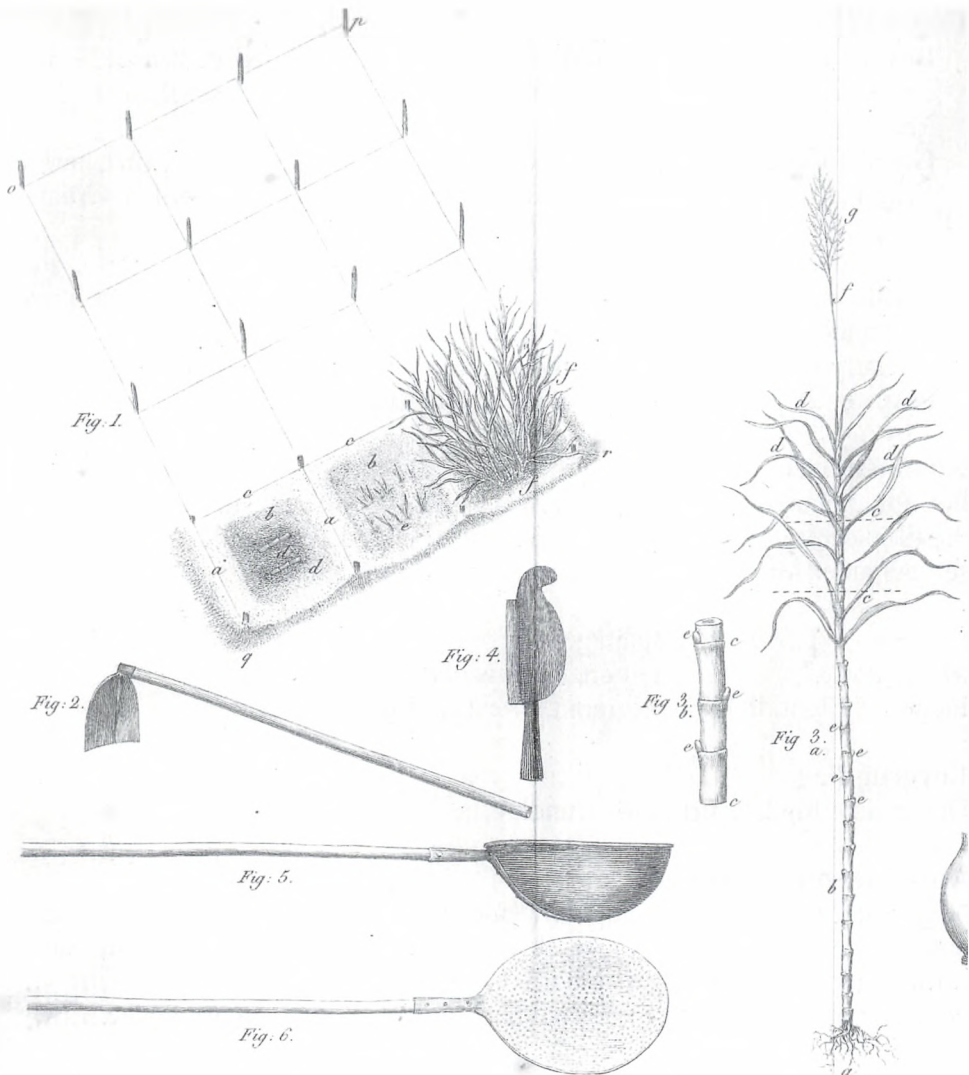
Men: 1. Abraham, 2. Accra, 3. Adam, 4. Anthony, 5. Bastian [...] 53. Tower Hill, 54. Trumpy, 55. Valentine, 56. Wanne, 57. Yanchy

Women: 58. Amba, 59. Accuba, 60. Caditta, 61. Cathrina, 62. Cathrinchy [...] 101. Sarah, 102. Sophinah, 103. Suplica, 104. Susanna, 105. Venus

Manquerons under the Value of 80 P^s:

Men: 106. Corydon, 107. Cuttier, 108. Jemmy, 109. Paul, 110. Titus, 111. Ventor

Women: 112. Chloe, 113. Lidy, 114. Rosalinda, 115. Sarah

Langt hovedparten af en plantages slaver arbejdede i marken med at dyrke sukkerrør, eventuelt suppleret med lidt andre afgrøder. Sukkerrøret kræver megen pasning, fra der lægges stiklinger i den forberedte jord, hvor de vokser op til høje rør (fig. 1-3), til høsten med de karakteristiske kapmessere (fig. 4) og skumningen af den indkogte koncentrerede sukkersaft (fig. 5 og 6). (Efter Peter Lotharius Oxholm, *De Vestindiske Øers Tilstand*, Kbh. 1797).

Halfgrown from 12 to 16 Years:

Boys: 116. Absalom supposed to be 14 Year, 117. Pedus do. 13 Year, 118. Will do. 13 Year

Girls: 119. Mariann supposed to be 14 Y^r, 120. Perine 13 Y^r, 121. Santchy 14 Y^r

Under 12 Years:

Boys: 122. Andreas supposed to be 10 Year, 123. David 1/2 Year, 124. Frances 3 Year, [...] 137. Sambo 4 Year, 138. Simon 14 Days old, 139. Tony 7 Year

Girls: 140. Anna, supposed to be 10 Year, 141. Cotto 9 Year, 142. Charlott 3 Year, [...] 151. Ruthy 3 Year, 152. Solamina 5 Year, 153. Sophina 4 Year.

Total Number of Slaves One Hundred and Fifty Tree, viz. 105 Able or above the Value of 80 P⁸, 10 Manquerons and under the Value of 80 P⁸, 6 Halfgrown, and 32 under Twelve Years old, which I hereby, regarding the Number & Quality, Testify to be Just. S^c Croix the 17 of January 1776, Mary Bagge.

In Testemony of the Justness of the above List, and as Manager, James Todd.

Kommentarer

For nogle plantager er der kun angivet totaltal for slavebestanden, i enkelte andre tilfælde er der derimod anført flere detaljer end i eksemplet ovenfor, for eksempel alder for voksne slaver og fødselsdato for børnene.

Estate	plantage.
Manquerons	helt eller delvis uarbejdsdygtige slaver.
Pieces of Eight, P ⁸	sølvmønt, oftest sat lig en rigsdaler.

Lovgrundlag

Der er ikke fundet særligt lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Negerlisterne kan blandt andet anvendes til undersøgelser af udviklingen i de enkelte plantagers slavebestand, eksempelvis hvad angår kønsproportionen og fordelingen mellem voksne og børn. Og for personnavneforskere er der muligheder for at analysere slavernes navne – danske, kristne, mytologiske o.s.v.

Hvor findes kildetyperne?

Negerlisterne findes i RA i de vestindiske lokalarkiver, 3 den vestindiske regering 1723-1849, 81 gruppeordnede sager vedrørende sociale og kulturelle forhold, Matrikeloplysningsskemaer henholdsvis for plantagerne (pk. nr. 482-534) og byerne (pk. nr. 535-559).

Litteratur

Ove Hornby: *Kolonierne i Vestindien*, Kbh. 1980.

George F. Tyson (udg.): *Bondmen and Freedmen in the Danish West Indies. Scholarly Perspectives*, Sankt Thomas 1996.

Jens Vibæk: *Dansk Vestindien 1755-1848. Vestindiens storhedstid, (Vore gamle tropekolonier 2)*, Kbh. 1966.

66. Fribrev for slave

Arbejdet i sukkerplantagerne i Dansk Vestindien blev udført af sorte slaver. Disse var dyre i anskaffelse og drift og udgjorde som regel størsteparten af en plantages samlede værdi. Ejerforholdet til slaverne blev ligesom til det øvrige produktionsapparat tinglyst hos myndighederne, så man vidste, hvem der havde ansvaret og var skatskyldig for en given slave. Slaveriet afskaffedes på de danske vestindiske øer af Peter von Scholten i 1848.

Men længe inden havde det været muligt for en slave at slippe ud af slaveriet og blive fri. Nogle optjente ved eget arbejde de nødvendige penge til at frikøbe sig selv og måske resten af sin husstand; andre blev frigivet af deres ejer, ofte ved en testamentarisk bestemmelse, som trådte i kraft ved testators død, hvor slaven altså blev fri; og i atter andre tilfælde var der tale om, at en mandlig slaveejer frigav en slavinde, som han havde fået børn sammen med. Når en slave blev fri, blev vedkommende forsynet med et fribrev, udstedt af øernes højeste myndighed, som var regeringen, og underskrevet af generalguvernøren.

Fribrev for slaven Steven 21. marts 1821

(RA, Vestindiske lokalarkiver, 3 Den vestindiske Regering 1723-1849, 81 Gruppeordnede sager, Sociale og kulturelle forhold, pk. nr. 578: Fribreve for slaver på Sankt Croix 1808-32). Sagen består af tre sammenhæftede ark, foruden omslaget.

Friebrev for Negeren Steven, St. Croix den 21. Martij 1821.

[1]

St. Croix 20de Nov. 1820:

Da Jeg med den Kongelige Vestindiske Gields Liquidations Commissions Sanction har friegiort Negeren Steven som var Pantsat tilligemed Plantagen Sion Farm til Hans Majestæt, ved Obligation af 6. Aug. 1806, ved at sætte andre Slaver i Stedet, hvilket alt er tinglæst i den Kongelige Vestindiske Lands Overret den 6. Sept. sidstleden, saa skiøder og afhænder Jeg herved bemeldte Negeren Steven til hans Bedstemoder Mary Ferrall for den Summa 100 Rigsdaler V[estindisk] C[ourant] som er mig betalt ved at overdrage Eiendommen af Negeren Cesar til mig, og forbinder mig til at indestaae for al Vanhiemmel [i] Anledning heraf. [sign.:] Cha[rle]s MacCarthy

Witnesses present: Edv. O'Neil, P. McCarthy

[påtegn.:] Læst i Christiansteds Byetings Ret den 19. December 1820.

[sign.:] [en ulæselig underskrift], Joh. L. Müller

[påtegn.:] Samt tilført Pantebogen Lit[ra] DD og refereres i Øvrigt til vedhæftede Rets Attest. [sign.:] Joh. L. Müller

[påtegn.:] Born 8th february 1810

[2]

Til Vedkommendes fornødne Efterretning attesteres hermed i Overensstemmelse med de her ved Contoiret værende Pante Register: At der under 15. Februar d[ette] a[ar] findes læst [i] Christiansteds ord[inære Ret]: Forliig af 2. December 1819 i faveur John Mac Caul & Co. tillæst Grev Charles McCarthy for M[ar]k B[an]co 18.171-6-», hvilket Forliig ikke findes aflæst eller af Pante-Bogen udslettet.

Christiansteds Jurisdictions Byeskriver Contoir d. 20. Decb. 1820. [sign.:] Joh. L. Müller

[påtegn. til 1 og 2]

Henhører til vedhæftede Grev Charles MacCarthys Skiøde af 20. November 1820 til Mary Ferrall paa en Slave Steven for 100 Rdl. [sign.:] Joh. L. Müller

[3]

Hans Kongelige Majestæts til Danmark etc. etc. etc. Bestalter Commandeur i Søe-Etaten p.t. General Gouverneur over de danske vestindiske Øer, Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmænd, Carl Adolph Rothe, Giør vitterligt: At for mig haver andraget Friecouleurt Steven det han er født her paa Eilandet og i Kraft af vedhæftede Friegivelse er frie for al Slaverie og Trældom, samt agter at ernære sig som Tømmermand paa hvilken Friegivelse han er min Confirmation begjærende. Thi declarerer jeg fornævnte Steven ret Frie-Couleurt at være, samt lover og tilsiger ham alle de Privilegier, som andre dette Lands Frie Couleurt enten allerede ere forundte, eller herefter maatte forundes. Hvorimod han haver at rette sig efter Hs. Majestæts Love og Forordninger, samt dette Lands Placater og Ordinancer, og for det Øvrige sig saaledes opføre og forholde, som det en ærekyndig og retskaffen Frie-Couleurt ret egner og anstaaer. – Dette Friebrev er at foreviise vedkommende Jurisdictions Politimester.

Givet under Hans Kongelige Majestæts Seigl og min Haand, Gouvernementshuset St. Croix den 21. Martz 1821, [sign.:] Rothe, [paraferet:] Pontoppidan.

[Påtegn.:] Tilført Friebrevsprotokollen sub No. 1432/1821. Regieringssecretariatet St. Croix d. 21 Martz 1821.

[Påtegn.:] Foreviist og noteret paa Christiansteds Politiekammer den 2. April 1821. [sign.:] G. Koefoed.

Kommentarer

Materialet dokumenterer, hvor nøje man hos de forskellige myndigheder har holdt styr på ejerskabet til slaver, inden de blev frie.

Born	slavens fødselsdag.
Friebrevsprotokollen	regeringens protokol med kopier af udstedte fribreve.
Sidstledet	forledet, for nylig, dvs. i år, altså 1820.
Vanhiemmel	vanhjemmel er mangelfuld eller ugyldig hjemmel, for

R U N A W A Y,

From the estate of THEOBELL BOURKE, Esq;

A NEGROE MAN,
 called TUAM; a stout
 well made fellow, 6 feet high,
 coal black, about 26 years of
 age, speaks strong and rough,
 a house carpenter by trade,
 Whoever takes him up, and
 puts him in the Fort at Chri-

istianstæd or Frederickstæd, or brings him to the
 manager on the above estate, Mr. LUCK
 STRITCH, or to EDMOND KELLY at
 Christianstæd, shall have Ten Pieces of Eight
 reward. All persons are forbid harbouring said
 Negroe; and as he has an inclination to get
 off the island, all captains are forbid harbour-
 ing or carrying him off, under the severest
 penalty the law directs.

Nov. 7, 1770.

Ikke sjældent flygtede en slave fra sin ejer, som så ofte måtte efterlyse slaven for at få ham tilbage. Her er en efterlysning i den lokale avis vedrørende tømreren Tuam fra Sankt Croix, som ejeren udlovede dusør for, idet han samtidig gjorde alle skibsførere opmærksom på, at det var forbudt at tage Tuam med bort fra øen. (Efter Royal Danish American Gazette 1770).

Vestindiske Gields
 Liquidations
 Commission

eksempel ved at overdragerens adkomst med hensyn til et ejendoms gode er mangelfuld, idet trediemand bevarer ejendomsret derover eller pant deri.

lokal kommission under Finanskollegiet til afvikling (ved konvertering til statsobligationer) af vestindiske plantageejeres gæld til især hollandske kreditorer.

Lovgrundlag

Der er ikke fundet særligt lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Fribreve og fribrevsprotokoller er først og fremmest kilder til beskrivelse af de juridiske, økonomiske og til dels personlige omstændigheder bag enkelte slavers overgang til frie mennesker før slaveriets afskaffelse generelt.

Hvor findes kildetyperne?

Fribreve for slaver findes i RA, Vestindiske lokalarkiver, Den vestindiske Regering 1723-1849, 81 Gruppeordnede sager, Sociale og kulturelle forhold, pk. nr. 577-579, som er fribreve for slaver på Sankt Croix 1769-1832. Nævnes må også pk. nr. 576, som er fribrevsprotokol for Sankt Thomas 1816-30 med fortegnelse over frigivne slaver med persondata samt oplysning om frigivelsesmåde og tinglæsningstidspunkt.

Litteratur

Neville A.T. Hall: *Slave Society in the Danish West Indies*, Jamaica 1992.

Per Nielsen (udg.): *Fra slaveri til frihed. Det dansk-vestindiske slavesamfund 1672-1848. Symposium den 3. juli 1998 på Nationalmuseet i anledning af 150-året for slaveriets ophør på de dansk-vestindiske øer*, Kbh. 2001.

Karen Fog Olwig: *Cultural Adaptation and Resistance in St. John. Three Centuries of Afro-Caribbean Life*, Florida 1985.

67. Plantageindberetning

Kort efter midten af 1700-tallet oparbejdede plantageejerne i Dansk Vestindien en stor gæld til hollandske kreditorer. For at hindre at plantagerne skulle overgå til hollænderne, indfrie de danske stat lånene i 1786, hvorefter plantageejerne fik lempeligere afdragsordninger med Den Vestindiske Gælds Likvidations Direktion under Finanskollegiet i København – eller rettere med dens lokale kommissioner på henholdsvis Sankt Croix og Sankt Thomas med Sankt Jan. Kommissionerne skulle have fuldt indseende i hver enkelt plantages forhold, og det var derfor nødvendigt med hyppige indberetninger.

Nogle af de mest interessante indberetninger er de ugentlige rapporter om arbejdsstyrken, arbejdet og beholdningerne på hver plantage. Sådanne indberetninger er bevaret for perioden 1787-1847, dog med lakuner, men i mange tilfælde sådan, at man kan følge udviklingen på en given plantage gennem lange tidsrum. Sammen med ugerapporterne ligger ofte plantagernes månedlige politirapporter og hospitalsrapporter samt forskellige regnskaber og korrespondance.

Nedenfor er gengivet rapport for september 1830 fra plantagen North Star, som lå på nordkysten af Sankt Croix i Nordside B Kvarter, og som ejedes af Isaac Heyliger.

Plantageindberetning fra plantagen North Star på Sankt Croix 13.-19. september 1830

(RA, Vestindiske lokalarkiver 46, Den vestindiske gælds Likvidationskommission på Sankt Croix 1766-1853, 17 Sager og rapporter vedrørende de enkelte plantager på Sankt Croix, pk. nr. 55: North Star 1830-33).

Weekly Return from the Estate North Star, September 1830

	Date	Negroes			Total	Horses & Mules		
		In health	Sick	Absent		Increase	Decrease	Total
Monday	13	61	4		65			18
Tuesday	14	61	4		65			18
Wednesday	15	61	4		65			18
Thursday	16	62	3		65			18
Friday	17	62	3		65			18
Saturday	18	60	5		65			18
Sunday	19	60	5		65			18
Total					65			18

Desuden er der følgende udfyldte kolonner:

Horned Cattle

Bulls, Cows, Calves, Increase, Decrease, Total

Sheep

Increase, Decrease, Total

Crop Made

Sugar: H[ogs]h[ea]ds, B[arrel]s; Rum: H[ogs]h[ea]ds, B[arrel]s

Crop Carted

Sugar: H[ogs]h[ea]ds, B[arrel]s; Rum: H[ogs]h[ea]ds, B[arrel]s

Udfor hver dato har skemaet en større rubrik med overskriften Daily Remarks. Any and every Transaction during the Day must be noted; how the Negroes are employed, &c. &c. &c. Indførslerne deri er som følger:

[Mandag:] Cleaning the Weeds & Burning them in Manuore Field. At 9 Oclock comenced holling. Allowanced the Negroes with Corn Meal & Herring. The Doctor visited the Estate.

[Tirsdag:] Gang holling Manuore Field. Carpenter covering the Well. Finished burning Lime.

[Onsdag:] Employed as the Day before.

[Torsdag:] Holling as before. Lent a Neger to Roadwork at Morning Star agreeable to Orders.

[Fredag:] Holling til 10 Oclock. The Remainder of the Day weeding. Martin for leaving his Hoe at home & for defying anybody to punish him for it: gave him 24 of Tamerint & comitted him to Confinement.

[Lørdag:] Gang weeding Manuore Field.

[Søndag:] A Day of Rest. A good Rain last Night. Washed the Stocks in the Sea.

Anden del af indberetningskemaet omhandler plantagens beholdninger som følger:

Supplied received: 1/2 dosin Hoes.

How expended:

Remaining on the Estate: 12 1/4 Punch[eons] Meal, 1b B[arrels] Herring

Required: Some B[arrels] Oats for the Stock; A Copple Barrels of Biskets for the Negroes digging Cane Holes

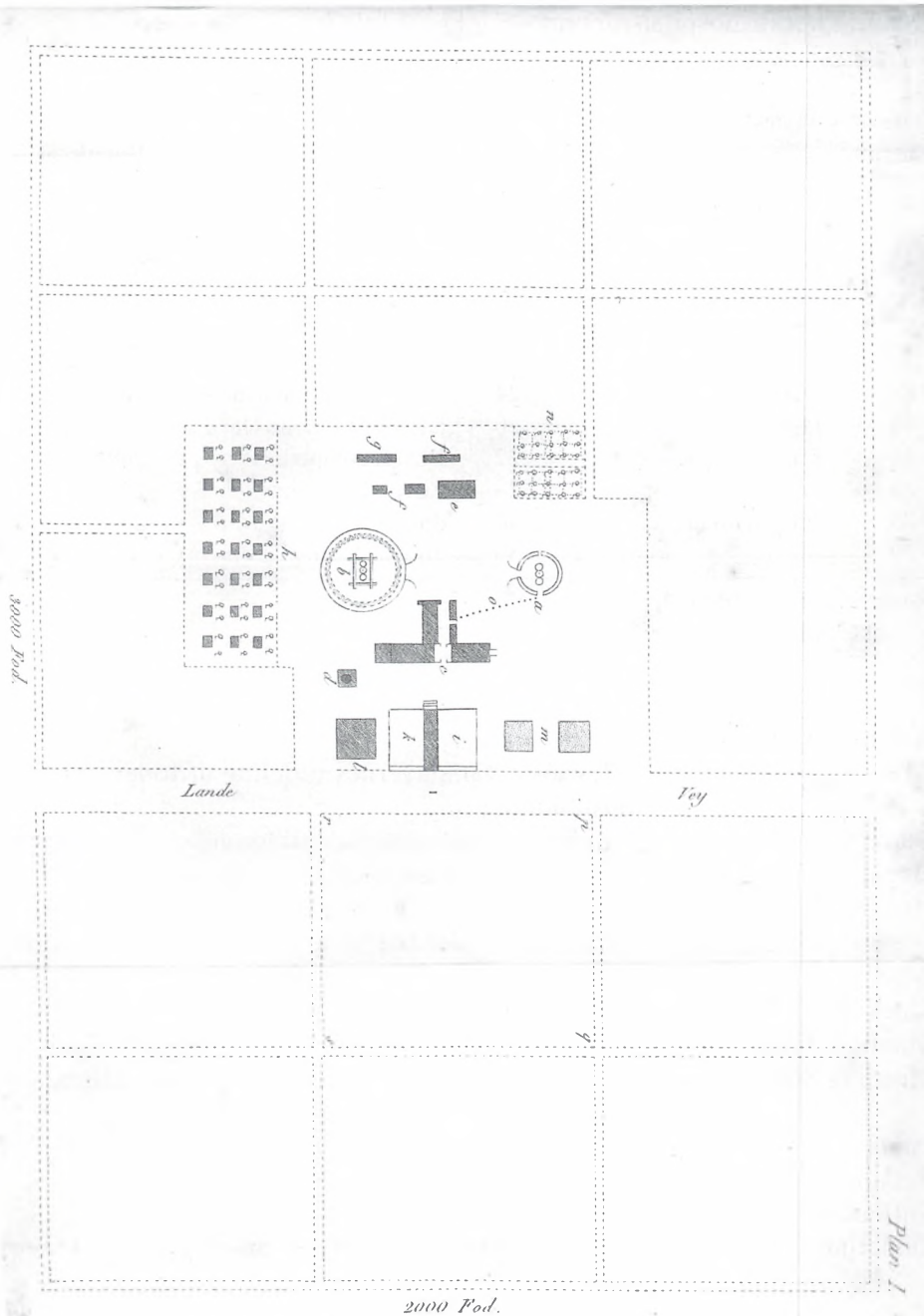
How many H[ogs]h[ea]ds of Sugar cured and Puncheons of Rum in the Stillhouse: on Hand at the Estate: H[ogs]h[ea]ds Sugar, 2 B[arrels] Sugar, 1 Punch[eon] Rum.

[sign.:] Chr. Kjellerup.

Den tilhørende politirapport ser ud som følger:

Date	Delinquents	Age	Faults	Nature of Punishment
September 17 th	Martin	30	Came to the Field without his Hoe & for defying anybody to chastise him for it &c	24 of Tammerin Rod & comitted him durring Height of Noon to Confinement for 4 Days

[sign:] H.F. Holm og Chr. Kjellerup

Plan over en typisk sukkerplantage i Dansk Vestindien sidst i 1700-tallet. Der ses både vind- og hestemølle (a og b), sukkerværk (c), brønd (d), slavehytter (h) og stalde (f). Jordtilliggendet var på ca. 100 tønder land, hovedsagelig beplantet med sukkerrør. (Efter Peter Lotherius Oxholm, *De Vestindiske Øers Tilstand*, Kbh. 1797).

Den tilhørende hospitalsrapport ser ud som følger:

Date of Entrance	Patients		Age	Disease	Date of Dismissal
	Males	Females			
Aug. 16 th		Flora	56	Sickly	Continued
" 19		Thieby	50	Leopresy	Continued
" 31	Lucas		15	Fever	the 2 nd September
Sept. 1	Jacob		¾	Biles of Fever	28 Sept.
" 7		Cathrine	40	Fever	9 Sept.
" 7		Dortea	30	Fever	10 Sept.
" 8	Daniel		24	Pain in the Stomach	16 "
" 18	Phillipus		20	a Reising on one Hand	Continued Sick
" 18	Thonny		22	Bovell complaints	24 th Sept.
" 25	Patrick		28	Bovel complaints	22 "
" 28	John William		40	ditto	29 "
" 29		Margreth	30	Toothache (had it drawn)	30 "

North Star, 30th September 1830
[sign:] Chr. Kjellerup

Kommentarer

Allowanced	allowance var slavernes tildeling af fødevarer til egen husholdning.
Barrel	mindre rummål, svarende til tønde.
Hogshead	stort rummål, svarende til fad eller stor tønde.
Holling	holing hed den proces, hvor man tillavede ageren med firkantede huller (cane holes), hvori sukkerrørene senere plantedes.
Lime	kalk brændt i ovn.
Manuore Field	manure field betyder direkte oversat gødningsageren.
Morning Star	plantage cirka 6 kilometer væk på den anden side af bjergene.
Puncheon	stort rummål, svarende til fad.
Reising	hævelse.
Stillhouse	plantagens sukkerfabriks destillerafdeling.
Tamerint	stok eller kæp, måske lavet af en gren fra tamarind-træet.

Lovgrundlag

Der er ikke fundet særligt lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Plantageindberetningerne kan danne grundlag for detaljerede undersøgelser af dagligdagen og de økonomiske forhold på plantagerne i første halvdel af 1800-tallet.

Hvor findes kildetypen?

Plantageindberetningerne findes i RA, Vestindiske lokalarkiver, 46 Den Vestindiske Gælds Likvidations Kommission på Sankt Croix 1766-1853, 17 Sager og rapporter vedrørende de enkelte plantager på Sankt Croix, pk. nr. 1-74. I arkivet fra den tilsvarende kommission på Sankt Thomas findes tilsvarende vedrørende henholdsvis plantagen Flamingo Pannen 1780-87 (pk. nr. 6) samt Adrian og Hermanns Farm 1828-47 (pk. nr. 7).

Litteratur

- Jørgen Bach Christensen: Kolonisamfundet på St. Croix 1742-1804, i: Peter Hoxcer Jensen m.fl.: *Dansk kolonihistorie. Indføring og studier*, Århus 1983, s. 137-51.
- Niklas Thode Jensen: *For slavernes sundhed. Sygdom, sundhed og koloniadministrationens sundhedspolitik blandt plantageslaverne på St. Croix, Dansk Vestindien*, 1803-1848. Kbh. 2006.
- Poul Erik Olsen: Godserne på St. Croix 1733-1800, i: *Bol og By 1996*:2, 1996, s. 80-93.
- P.P. Sveistrup: *Bidrag til de tidligere Dansk-Vestindiske Øers økonomiske Historie med særligt Henblik paa Sukkerproduktion og Sukkerhandel*, Kbh. 1942.

68. Protokol over indkomne fartøjer til Sankt Thomas

Medens sukkerplantagedrift var det afgørende erhverv for Sankt Croix, var handel og søfart det vigtigste for Sankt Thomas. Den glimrende naturhavn i byen Charlotte Amalie var et veritabelt centrum for hele Caraibiens handel og søfart. Baggrunden var, at havnen i Sankt Thomas dels var en frihavn dels var forsynet med gode tekniske faciliteter. I 1860'erne og 1870'erne kulminerede trafikken med 4.500 årlige anløb af større skibe med en samlet drægtighed på 800.000 tons. Sejladsen var en afgørende indtægtskilde for det private erhvervsliv i Charlotte Amalie og samtidig et vigtigt afgiftsobjekt for de offentlige kasser. Til at holde styr på havnen og de mange skibe havde man siden 1803 haft ansat en havnemester, ofte i skikkelse af en dansk søofficer. Blandt hans vigtigste papirer var protokollerne over indkomne og afsejlede fartøjer.

Indkomne fartøjer til Sankt Thomas 15. april 1854

(RA, Vestindiske lokalarkiver, 25 Sankt Thomas havnemester 1819-67, bd. nr. 4.8: Protokol over indkomne fartøjer 1854-55)

[Venstre side:]

Fartøj [1]	Navn [2]	Kaptajn [3]	Nation [4]	Hvorfra [5]
[1] Skonnert	Las Carreras	W. Dickson	Dominik.	S ^{to} Domingo
[2] Bark	Eliza Ann	B. Roberts	Eng.	Anguilla
[3] Baad	No. 797	T. George	Dansk	S' Croix
[4] Skonnert	Albion Cooper	G.W. Nickols	Amk.	Guadeloupe
[5] Ditto	Cecilia	R. Simmons	Eng.	Antigua
[6] Damp[pa]k[e]t	Clyde	Woolward	Do.	Jamaica
[7] H.Brig	Sylph	J.W. Smith	Do.	Barbados
[8] B[ark]Skib	Ada	J. Ibister	Do.	Newport
[9] Skonnert	Altagraeia	N. Barbier	Spansk	P ^o Rico
[10] Ditto	Eglantine	Houdin	Fransk	Guadeloupe
[11] Damp[pa]k[e]t	Dee	Parker	Eng.	Colon

[Højre side:]

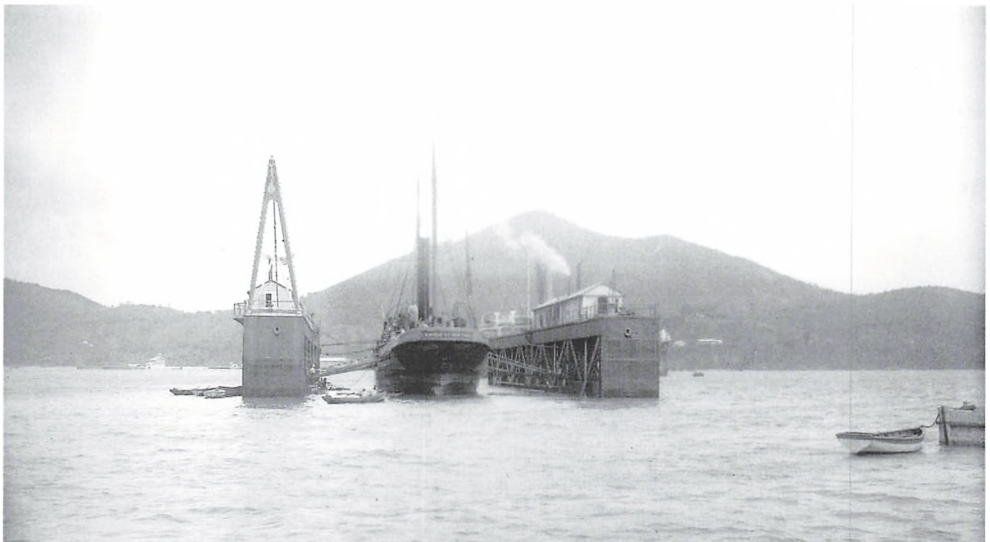
Dages rejse [6]	Ladning [7]	Læster [8]	Tons [9]	Passagerer [10]	Udklarering [11]
[1] 7	Ballast		135		20/4 54
[2] 1	Potatoes, Jams m.m.		8		22/4 54
[3]	Ballast				15/4 54
[4] 2	Do.		185		17/4 54
[5] 2	Do.	25	65		3/6 54
[6]	Ankom F.M. Kl. 2			10	19/4 54

Dages rejse	Ladning	Læster	Tons	Passagerer	Udklarerer
[6]	[7]	[8]	[9]	[10]	[11]
[7] 2	Ballast		94		15/4 54
[8] 48	460 Tons Kul til Compagniet		311		10/5 54
[9] 2	Ballast		32	3	28/4 54
[10] 2	Ditto		46		19/4 54
[11]	Ank. E.M. 11 1/4			8	19/4 54

Kommentarer

Omkring 1850 udgjorde dampere endnu kun knap 1 procent af de ankomne fartøjer. De to her anførte var begge britiske og gik i rutefart rundt i Caribien med fragt og passagerer. Fra Danmark kom kun en syvendedel af tonnagen på denne tid.

Colon	byen ved Panamakanalens udmunding i Det caraibiske Hav.
E.M.	eftermiddag.
F.M.	formiddag.
H.Brig	sandsynligvis forkortelse for den engelske betegnelse hermaphrodite brig, som på dansk er skonnertbrig.
Kul	kul var en vigtig oplagsvare.
Læster	kommercelæster à cirka 5.200 pund eller 2,6 tons.

Naturhavnen i Charlotte Amalie på Sankt Thomas var ualmindelig godt udstyret med fyr, reparationsværfter, kuloplag, pakhuse og provianteringsforretninger. I begyndelsen af 1900-tallet uddybede man havnen og forsynede den med moderne kajanlæg med kraner, olietanke, elværk og administration. Flydedokken blev taget i brug i 1875 og er fotograferet i 1880'erne. (Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg).

Lovgrundlag

Der er ikke fundet særligt lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

I havnemesterens protokoller over indkomne fartøjer kan man følge trafikken på den vigtige havn i Sankt Thomas dag for dag. Informationerne egner sig glimrende til elektronisk databehandling og kvantitative analyser i det hele taget – for eksempel af udviklingen i sejladsmønstre, sejl- og liggetider, indførte varer, skibstyper og tonnage. Havnemesteren har selv i et vist omfang lavet sådanne månedlige og årlige statistikker, som findes i protokollerne.

Hvor findes kildetyperne?

Havnemesterens protokoller findes i RA, Vestindiske lokalarkiver, 25 Sankt Thomas havnemester 1819-67, bd. nr. 4.1-4.17: Protokoller over indkomne fartøjer 1821-65. Havnemesterens protokoller for perioden derefter findes i National Archives i Washington, Record Group 55, Records of the Government of the Danish West Indies 1672-1917.

Litteratur

Erik Gøbel: Besejlingen af Sankt Thomas havn 1816-1917, i: *Handels- og Søfartsmuseets Årbog 2000*, s. 7-35.

Erik Gøbel: Sankt Thomas havn i det 19. og tidlige 20. århundrede, i: *Handels- og Søfartsmuseets Årbog 2001*, s. 7-48.

Ove Hornby: *Kolonierne i Vestindien*, Kbh. 1980.

Fridlev Skrubbeltrang: *Dansk Vestindien 1848-1880. Politiske brydninger og social uro, (Vore gamle tropekolonier 3)*, Kbh. 1966.

69. Protokol over ankomne rejsende til Sankt Thomas

Havnen i Charlotte Amalie på Sankt Thomas var øens absolut vigtigste aktiv. Mange var direkte afhængige af arbejde på havnen med dens mange aktiviteter eller af de mange jobs i afledede service- og forsyningserhverv, for eksempel bærere af kul ombord på damperne. Den betydelige trafik på havnen omfattede såvel fragt som passagerer. Således havde flere meget store europæiske rederier en udstrakt rutefart over Atlanten og rundt i Caribien, alle med Sankt Thomas som det vigtigste knudepunkt for ruterne.

Dette betød mange rejsende til og fra Charlotte Amalie, hvor de lokale danske myndigheder søgte at holde styr på ankomne og afrejste passagerer. Dette var en sag for politivæsenet, som i begyndelsen varetoges af byfogeden, indtil et selvstændigt embede som politimester oprettedes i 1856 og overtog registrering af de rejsende, udstedelse af rejsepas og så videre.

Protokol over ankomne rejsende til Sankt Thomas 16.-17. januar 1835

(RA, Vestindiske lokalarkiver, 14 Sankt Thomas politikontor, 12 Protokoller over ankomne rejsende, pk. nr. 9: 1835-38)

Dato	Navne	Anmærkninger	Logie	Hvorfra	Capitain	Fartøj
16.	Louis Dominici			Frankrige	Blaine	Brig Amici
“	Marie Ollivie ombord uden Pas – vil til P. R. til hendes Broder	Kommet uvidende		“	“	“
“	Sarah tilh. Eneny		Rebeca Rosa	Saba	Henry Hassell	Slup Feund- schip
“	Alexander Ferris		Whitsby,	P. R.	Joseph A. Falgoto	Slup Carmen
“	Semedei Ange F[ferris]	gaar til Portorico	Canaan, S. Estella	Marseille	Michel Barrallier	Skib Zelima
“	Mad ^m Meurs, Barn og Dst.			P. R.	Antonio	
“	Ygnacio Yctoy		Decastro	P. R.	Do.	
17.	John Vial – R. M.			S' Kitz	Abbott	Ship Harvey Cruden
“	John Rose – R. M.			Do.	Do.	Do.

Kommentarer

I ovenstående eksempel er en kolonne, benævnt »Cautionist«, ikke udfyldt. Nogenlunde tilsvarende protokoller, men over bortrejsende (blandt andet med kolonnerne: navn, bestemmelsessted, dato og gebyr for rejsepasudstedelsen) for perioden 1810-95 findes i politimesterembedets arkiv. Og for årene

Havnen på Sankt Thomas 1852 med et par af Royal Mails post- og passagerdampere. Disse store hjuldampere sejlede fra Europa til Vestindien på 17 døgn. Endnu midt i 1800-tallet var langt de fleste af et års 3.000 anløbende fartøjer sejldrevne, og kun hvert femte var dansk. (Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg).

1856-63 findes bevaret politimesterens protokoller for visering af fremmede pas. Protokollerne over ankomne rejsende til Sankt Thomas er ført kronologisk, idet et forsøg 1820-24 med supplerende alfabetiske protokoller hurtigt blev opgivet igen. Fra Sankt Jan og Sankt Croix findes ingen protokoller over ankomne eller afrejste personer.

Dst.	domestik, tjener, sandsynligvis en barnepige.
P. R.	Puerto Rico.
R. M.	Royal Mail, dvs. det britiske postdampskibsselskab, som havde rutefart på Sankt Thomas.
tilh.	tilhører, idet der må være tale om en slave.

Lovgrundlag

Der er ikke fundet særligt lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Protokollerne over ankomne (og afsejlede) rejsende giver mulighed for at analysere blandt andet antallet af passagerer og rejsemønstrene for såvel passagerer som fartøjer – samt til at finde bestemte personer ved disses ankomst til eller afrejse fra Sankt Thomas.

Hvor findes kildetyper?

Politimesterembedets arkiv findes i RA, Vestindiske lokalarkiver, 14 Sankt Thomas politikontor, 12 Protokoller over ankomne rejsende 1805-99, pk. nr. 1-29, hvor dog visse år mangler.

Litteratur

Erik Gøbel: Besejlingen af Sankt Thomas havn 1816-1917, i: *Handels- og Søfartsmuseets Årbog 2000*, s. 7-35.

Erik Gøbel: Sankt Thomas havn i det 19. og tidlige 20. århundrede, i: *Handels- og Søfartsmuseets Årbog 2001*, s. 7-48.

Ove Hornby: *Kolonierne i Vestindien*, Kbh. 1980.

Georg Nørregaard: *Dansk Vestindien 1880-1917. Reformforsøg og salgsforhandlinger, (Vore gamle tropekolonier 4)*, Kbh. 1966.

70. Folketællinger i Vestindien

I Dansk Vestindien havde man i hvert fald siden 1680 udarbejdet detaljerede mandtal over kolonialister og slaver på hver enkelt matrikel på øerne. Ved enkelte lejligheder har man nøjedes med at registrere indbyggere af en bestemt slags, for eksempel da man i 1803 optegnede alle frikulørte på Sankt Thomas. Den første egentlige folketælling blev afholdt i 1835, men derfra er kun bevaret kopier af skemaerne fra tre gader i Christiansted på Sankt Croix (som ligger i Rigsarkivet sammen med de øvrige folketællinger, originalerne i National Archives i Washington); desuden er fra samme tælling bevaret en pakke med originale såkaldte »befolkningslister over frie såvel som slaver på Sankt Jan 1835« (i de vestindiske lokalarkiver, Sankt Thomas og Sankt Jan Guvernement, pakke 53.170); endelig kendes de sammenregnede summer for hele koloniens befolkning i 1835.

Den ældste folketælling, hvorfra hele grundmaterialet er bevaret, blev afholdt i 1841. De følgende folketællinger i kolonien fandt sted i 1846, 1850, 1855, 1857, 1860, 1870, 1880, 1890 (kun nogle få gader i Christiansted er bevaret), 1901 og 1911. I 1688 var befolkningen kun på 739 personer, i 1755 var den vokset til 16.875, og den tiltog frem til 1835, hvor den kulminerede med et samlet befolkningstal på 43.178, hvoraf 26.879 slaver; øboerne var på den tid fordelt med 62 procent på Sankt Croix, 32 procent på Sankt Thomas og 6 procent på Sankt Jan. Herefter faldt befolkningen jævnt til 27.086 ved den sidste danske folketælling på øerne i 1911. Slavebefolkningen kulminerede i begyndelsen af 1800-tallet, hvor de ufrie udgjorde omkring 80 procent af den samlede befolkning, medens efterhånden omkring 10 procent udgjordes af frie farvede.

Folketællingsskemaerne er ordnet efter øer, dernæst efter by eller landdistrikt og endelig efter kvarter og gade eller kvarter og plantage. Typerne af oplysninger i skemaerne ligner dem fra Danmark, men med visse karakteristiske afvigelser.

Alle folketællinger fra 1835 til 1911 bringer for alle personer følgende oplysninger: navn, køn, fødested, alder, religion, ægteskabelig stilling og erhverv.

Indtil slaveriets afskaffelse i 1848 skelnedes grundlæggende mellem frie og ufrie personer, idet hver slags havde specielle folketællingsskemaer af let afvigende indhold. De tre ældste tællinger bringer derfor desuden for de ufries vedkommende information om: ejer, antal børn (kun for kvindernes vedkommende), moralsk habitus og eventuelle udståede alvorlige straffe. I de samme tre folketællinger findes for de frie personer ikke sådanne oplysninger, men i stedet oplyses om: eventuelt borgerbrev og medlemskab af borgermilitis.

I folketællingerne 1835, 1841 og 1846 anvendtes et særligt skema for ufrie, der var bosat på landet. Heri er rubrikken vedrørende erhverv specificeret som følger: hustyende, håndværker (smed, tømrer eller bødker), markneger (i the big gang eller the small gang), uarbejdsdygtig.

Fra folketælling 1850 og senere er der – foruden de nævnte grunddata – informationer om enhver persons eventuelle alvorlige sygdomme og fravær fra

Nation Religion Guærdum for sig
 7. Petrus von Heyden Hollands Reform. Lijson
 Lauritsen Strar-
 sine mæller Hollands Reform
 4. Børsmuul
 Johannes von Heyden
 Mathias von Heyden
 Johanna von Heyden
 8. Amis Gummichow Dansk katolik grafsmid
 Lauritsen anaa
 Balthus Hollands Libon
 Wolfgangmuul Gummichow
 Lars Erik Lauritsen
 Leving Jacob Gummichow
 9. Juelmargen Høyst Reform Præd
 Lauritsen anaa
 Hoffens
 Dan Johannis Juel
 1. Neger mand
 1. Neger Børn
 Præb. d. Kleri Hollands Reform Latin Gier
 Doyd. Catalogus malivis afat
 Middelst. at 2000 indadit viter
 H. Joun. Smid ordre og van for af
 Indiraanman brugaa s. Thomas
 Jouis aug. 1718. Fetterer vi ved
 Cronis Gouffeur
 Dat. s. Thomas 25 Julij 1718
 Frankmardens et Borch Ingeniour Lijk
 AD
 See exemplar som fra vestindien skiltes Børn
 i Niels Brunkens med sig.

Sidste side af mandtallet fra 1688 over befolkningen på Sankt Thomas. Oplysningerne i opgørelsen er: personnavn, nationalitet, religion, erhverv, plantagens størrelse og tilstand. I byen Charlotte Amalie er kun opregnet ni familier. Øens samlede befolkning var på bare 730 personer, hvoraf halvdelen var slaver. Af de frie personer på den tid var knap halvdelen nederlændere, en femtedel var englændere og en syvendedel var danskere. (RA, Vestindisk-guineisk Kompagni 731).

kolonien. Fra tællingen i 1880 er der opgivet tidspunkt for indvandring til Dansk Vestindien for de personer, som ikke var født der. Og i tællingerne 1901 og 1911 findes desuden anført hver persons stilling i familien.

A: Folketælling fra St. Croix 5. oktober 1841, frie

(RA, Folketællinger, Vestindien 1841 pk. nr. 3: Sankt Croix, Frederiksted, frie)

Register of Free Inhabitants living in the Town of Fredericksted in St. Croix, For the House No. 25 in Hospital Street, belonging to C.F.W. Sarauw.

[Venstre side:]

Names of all the free Persons living in the House, without exception [1]	Males [2]	Females [3]	Total [4]	Where born [5]	Age, the running year included [6]
[1] J.A. Stakemann	1			St. Thomas	36
[2] M.J. Stakemann		1		St. Croix	22
[3] A.C. Stakemann		1		St. Thomas	3
[4] W.A. Stakemann	1			St. Thomas	2
[5] N. Petersen	1			St. Croix	58
[6] Ann Petersen		1		do.	60
[7] Susannah Gabriel		1		do.	60
[8] Cath. Bertram		1		St. Thomas	20

[Højre side:]

Religion and when Baptized [7]	Married, unmarried, Widower orWidow [8]	Each Persons Title, Office, situation in the Family, or what they live by [9]	Possessing Burgherbriefs and from what date [10]	In which Militia Corps doing duty and in what capacity [11]
[1] bapt. in 1806	Married	Lawyer	None	Judge Advocat in the militia of St. Croix
[2] in 1820	do.		-	
[3] in 1839	Unmarried		-	
[4] in 1840	do.		-	
[5] unknown	Married	fisherman	-	
[6] unknown	do.	nurse	-	
[7] unknown	unmarried	cook	-	
[8] unknown	do.	house-servant	-	

How many families are in the House: 2.

5th Octb. 1841. [sign.:] P.G. Heyliger and Thos Boyle

Kommentarer

I rubrikken vedrørende religion er nederst noteret, at alle frie på adressen er lutheranere.

B: Folketælling fra St. Croix 5. oktober 1841, ufrie

(RA, Folketællinger, Vestindien 1841 pk. nr. 3: Sankt Croix, Frederiksted, ufrie)

Register of Unfree living in the Town of Fredericksted in St. Croix, For the House No. 25 in Hospital Street, belonging to C.F.W. Sarauw.

[Venstre side:]

Names of all the Unfree living in the House [1]	Males [2]	Females [3]	Total [4]	Belonging to [5]	Where born [6]	Age, the running year included [7]
Henry	1			C.F.W. Sarauw	St. Croix	20

[Højre side:]

Religion and when Baptized [8]	Married, unmarried, Widower or Widow [9]	Mother to how many Children alive [10]	Employment [11]	Moral Character [12]	If ever as criminals punished by Judgement or by the Governor General's Resolution and when and how punished [13]
Catholic, baptized in 1840	unmarried		house-servant	very indifferent	No

5th Octob. 1841. [sign.:] P.G. Heyliger and Thos Boyle

C: Folketælling fra Sankt Jan 1. februar 1911

(RA, Folketællinger, Vestindien 1911 pk. nr. 11: Sankt Jan, landdistrikter)

Register of Inhabitants living in the Country in the Island of St. John for the Property Lameshure in Reef Bay Quarter Nr. [intet nr. anført] belonging to Co-unt Grevenkop Castenskiold.

[Venstre side:]

Names of all persons residing in the property, Children not christened are put down as »boy« or »girl«	Males	Females	Where born	If not born in the Danish West India Islands, year of settlement there	Age, the completed year
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]
[1] Alfred White	1		St. John		44
[2] Alice Maud White		1	St. John		27
[3] Powlina Reynolds		1	St. John		14
[4] William Slagar	1		St. John		14
[5] Isa Smalls		1	St. John		4
[6] Julius Sprawue	1		St. John		19
[7] Julius Penn	1		St. John		20
[8] Vancito Richards	1		St. John		14

[Højre side:]

Religion or church that the person attends	Married, unmarried, widower, widow, divorced	Relative state in the family	Each person's title, office, trade, living	Deaf and dumb, blind, idiot, insane, suffering from leprosy or elephantiasis	Observations concerning temporary absence from the Island and other remarks
[8]	[9]	[10]	[11]	[12]	[13]
[1] Moravian	Married	Head of Family	Planter		
[2] Moravian	Married		his Wife		
[3] Moravian	un Married		House Servant		
[4] Moravian	un Married		House Servant		
[5] Lutheran	un Married				
[6] Lutheran	Unmarried		1 st Class Labour		
[7] Lutheran	Unmarried		1 st Class Labour		
[8] Moravian	Unmarried		3 rd Class Labour		

[sign.:] A.B. White.

Kommentarer1st Class Labour

efter 1848 var arbejderbefolkningen inddelt i tre kategorier efter arbejdssevne, således udgjordes tredje klasse af børn og svagelige voksne.

Moravian

de mähriske brødre, herrnhuterne, brødremenigheden.

Lovgrundlag

Der er ikke fundet særligt lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Folketællingerne er hovedkilder til demografiske analyser, idet de beskriver udviklingen i befolkningens størrelse og sammensætning med hensyn til en række centrale aspekter. Folketællingerne kan også anvendes i genealogisk forskning, hvor det er den enkelte person, der står i centrum.

Hvor findes kildetypen?

De ældste mandtal findes i Vestindisk-guineisk Kompagnis arkiv, eksempelvis 1680-mandtallet i pk. nr. 366. Det egentlige folketællingsmateriale henhører rettelig til Rentekammerets Tabelkommission og fra 1849 Finansministeriets Statistiske Bureau; men af praktiske grunde er folketællingerne opstillet som en række for sig i RA.

Litteratur

- Ole Degn: *Alle skrives i mandtal. Folketællinger og deres brug*, Kbh. 1991.
- Erik Gøbel: *A Guide to Sources for the History of the Danish West Indies (U.S. Virgin Islands), 1671-1917*, Odense 2002, s. 118-20.
- Margit Mogensen: Folketællinger, i: Erik Nørr og Karl Peder Pedersen (udg.): *På embeds vegne. Kilder til forvaltningshistorie 1750-1920*, Kbh. 1998, s. 67-73.
- David W. Knight (udg.): *The 1688 Census of the Danish West Indies. Portrait of a Colony in Crisis*, St. Thomas 1998.
- David W. Knight (udg.): *St. Thomas 1803. Crossroads of the Diaspora. The 1803 Proceedings and Register of the Free Colored*, St. Thomas 1999.
- Statistisk Tabelværk*, ældste række, 6. hæfte, Kbh. 1842, s. 184-89 [tælling 1835].
- Statistisk Tabelværk*, ældste række, 10. hæfte, Kbh. 1846, s. 242-53 [tælling 1841].
- Statistiske Meddelelser, bd. 1:1:2, Kbh. 1852, s. 163-95 [tælling 1846].
- Statistisk Tabelværk, ny række, bd. 1, Kbh. 1850, s. 295-307 [tælling 1850].
- Statistiske Meddelelser, bd. 1:5:1, Kbh. 1859, s. 1-48 [tælling 1855].
- Statistiske Meddelelser, bd. 2:4:4, Kbh. 1865, s. 141-204 [tælling 1857 og 1860].
- Statistiske Meddelelser, bd. 3:6:3, Kbh. 1883, s. 129-97 [tælling 1870 og 1880].
- Statistiske Meddelelser, bd. 3:12:4, Kbh. 1892, s. 323-418 [tælling 1890].
- Statistiske Meddelelser, bd. 4:12:5, Kbh. 1903 [tælling 1901].
- Statistiske Meddelelser, bd. 4:41:5, Kbh. 1913 [tælling 1911].

71. Menighedernes indberetninger om fødte, konfirmerede, viede og døde

På de vestindiske øer udgjorde danskere altid kun en meget lille del af befolkningen. Denne bestod mest af sorte og farvede, og blandt europæerne dominerede englændere, irere, franskmænd og nederlændere. Dette kosmopolitiske samfund afspejles ganske godt i de mange forskellige menigheder, som fandtes og findes på øerne. Af kristne var der navnlig tale om lutheranere, katolikker, reformerte og herrnhutere. Disse sidste, som også kaldtes brødremenigheden, og som kendes fra Christiansfeld i Sønderjylland, drev en udstrakt missionsvirksomhed blandt de ikke kristne, først og fremmest slaverne.

De kristne menigheder førte kirkebøger, ganske som man kender dem fra Danmark; men da menighederne var og er private organisationer, er mange af kirkebøgerne ikke afleveret til dansk arkiv, men findes stadig på øerne. Desuden er en ikke ubetydelig del af kirkebøgerne gået tabt. Da Dansk Vestindien hørte til Sjællands Stift, er kirkebøger fra en håndfuld af menighederne fra perioden 1691-1920 afleveret til Landsarkivet for Sjælland, men med betydelige lakuner i bindrækkerne.

Et vigtigt supplement til kirkebøgerne er menighedernes indberetninger om fødte, konfirmerede, viede og døde fra 1805 til 1918, dog med væsentlige lakuner i form af manglende år. Om konfirmerede er kun bevaret indberetninger fra Sankt Croix 1830-45. Indberetningerne er indsendt til den vestindiske regering, som oprindeligt arkiverede dem på henholdsvis Sankt Croix og Sankt Thomas med Sankt Jan. Indberetningerne er foretaget af hver enkelt menighed for sig og med hver hændelseskategori for sig, oftest på fortrykte skemaer, som er blevet udfyldt af præst eller degn.

I det følgende er i A og D blot gengivet det omfangsrige indberetningsskemas kolonneoverskrifter plus en enkelt typisk indførsel.

A. Indberetning fra Frederiks lutherske Kirke i Frederikssted om døbte i første kvartal 1892

(RA, Vestindiske lokalarkiver, 53 Menighedernes indberetninger om fødte, konfirmerede, viede og døde på Sankt Croix 1805-1910, 1 Indberetninger om fødte, pk. nr. 6: 1891-1909).

Report of Baptisms in 1 Quarter of 1892 in Frederiks lutherske Kirke.

Date of Birth: 2 Oktober 1891

Date of Baptism: 24 Januar [1892]

Children's Names in Full

Boys: Samuel Ballantine

Legitimate:

Illegitimate: 1

Girls: [ligeledes]

Hereof:

Twins:

3 at a birth:

The Father

Name in full: Peter Ballantine

Age: 30

Occupation and Residence: Arbejder, Høgensburg

Religion: Luth[ersk]

The Mother

Name in full: Elisabeth Joseph

Age: 22

Residence: Good Hope

Religion: Luth[ersk]

Sponsors' Names, Occupation and Residence: William Keagan, Joseph Richard, Andrew Thomsen, M. Simpson

Remarks:

Frederiksted d. 7 April 1892, [sign.:] J. Heje.

Kommentarer

Høgensburg,
Good Hope
Illegitimate

plantager på vestenden af Sankt Croix lidt uden for Frederiksted.
blandt de sorte og farvede var familiemønsteret oftest ikke så fast som hos europæerne. Derfor blev en meget stor del af børnene betegnet som illegitime eller uægte fødte.

B. Indberetning fra Frederiksted lutherske Kirke om konfirmerede 1843
(RA, Vestindiske lokalarkiver, 53 Menighedernes indberetninger om fødte, konfirmerede, viede og døde på Sankt Croix 1805-1910, 2 Indberetninger om konfirmerede 1830-60).

Søndagen den 16 October bleve Følgende confirmerede i Frederiksted's Kirke

1. Carl Frederik Weber	23 Aar	Frie
2. Christian Frederik	22 "	tilhørende Pl[antagen] La Grange
3. John James	26 "	" Herr R. Beech
4. John Francis	20 "	" Pl. M' Pleasant
5. Daniel	19 "	" " "
6. John James	17 "	" " "
7. Salomon David	25 "	" " Golden Grove
8. Cathrine M ^c Gilvary	17 "	Frie
9. Phelicia M ^c Gilvary	19 "	"

[...]

14. Hanna Ritta Johnsen	34 “	tilhørende Herr Holst
15. Sophia Petersen	18 “	“ Miss Waltridg
16. Cathrine Sophia Loth	15 “	“ Pl. La Grange
17. Ruthy	24 “	“ “ M' Pleasant
18. Emmily	20 “	“ “ St. George & Hope
19. Julia	16 “	“ “ “
20. Gerthrude	21 “	“ “ Golden Grove

Frederiksted, St. Croix den 31te December 1843, underdanigst [sign.:] J.G. Ripperger.

Kommentarer

Indberetningerne om konfirmerede er lidt forskellige, således har nogle præster medtaget dato og sted for hver enkelt konfirmants dåb, medens andre er sluppet hurtigere om ved affattelsen af indberetningen.

C. Indberetning fra missionsmenighederne på Sankt Croix om viede i 3. kvartal 1845

(RA, Vestindiske lokalarkiver, 53 Menighedernes indberetninger om fødte, konfirmerede, viede og døde på Sankt Croix 1805-1910, 3 Indberetninger om viede 1828-1907, pk. nr. 1: 1828-45).

Indberetning om Vielser af Frie og Ufrie foretagne i 3^{dic} Qvartal 1845 af under tegnede Pastor H. Hänschell, constitueret Præst ved Missions Menigheden i Christiansted paa St. Croix.

Naar Vielsen er foretaget	Brudgommens Navn, hvem tilhørende og til hvilken Kirke henhørende	Alder	Brudens Navn, hvem tilhørende og til hvilken Kirke henhørende	Alder
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
[1] Juli 21.	Thomas, tilhørende Plant[a]g[en] Constitution Hill, henh. til Miss[i]ons M[enigheden]	28	Catharine, tilhørende Pl. Constitution Hill, henh. til Miss. Men[i]gh.	29
[2] August 17.	John Philip Cæsar, tilh. Pl. Judiths Fancy, henh. til den eng[e]l[ske] Kirke		Marie Eliz. Francis, Fri, henhørende til Missions Meng.	
[3] Septembr. 20.	Thomas Jacobs, tilh. Kongen, henhørende til Missions Mengh.	45	Marie Zachæus, Fri, henhørende til den catholske Kirke	34

Forlovernes Navne	Hvor Vielsen fandt Sted	Efter eller uden foregaaende Lysning fra Prædikestolen	Anmærkninger
[6]	[7]	[8]	[9]
[1] Dh' Tho ^s Lake og John C. Vines	I den danske Kirke	Efter foregaaende Lysning	De lovbefalede Attester producerede
[2] Felix Dogherty og Andreas Adams	do.	do.	do. do.
[3] Kiøbm ^d S. v. Beverhoudt og Geo. Behagen	do.	do.	De fornødne Attester prod., Revers udstedt

Christiansted den 1ste October 1845. Underdanigst [sign.:] Hother Hänschell, constitueret Sognepræst og Missionær paa St. Croix.

Kommentarer

I Dansk Vestindiens flerkulturelle samfund var det ikke ualmindeligt, at man giftede sig på tværs af de kristne menigheder. Og i den sidste periode inden slaveriets afskaffelse i 1848 ser vi eksempler på, at frie giftede sig med slaver.

Kongen tilhørende	offentligt ejet slave.
Produceret	forevist, fremlagt.
Revers	forpligtende dokument.

D. Indberetning fra Christiansted lutherske kirke om begravede i 4. kvartal 1863

(RA, Vestindiske lokalarkiver, 53 Menighedernes indberetninger om fødte, konfirmerede, viede og døde på Sankt Croix 1805-1910, 4 Indberetninger om døde 1805-1909, pk. nr. 4: 1860-73).

Report of Burials in the 4th Quarter of 1863 in the Lutheran Church at Christiansted.

Date of death: Octbr. 4 [1863]

Stillborn

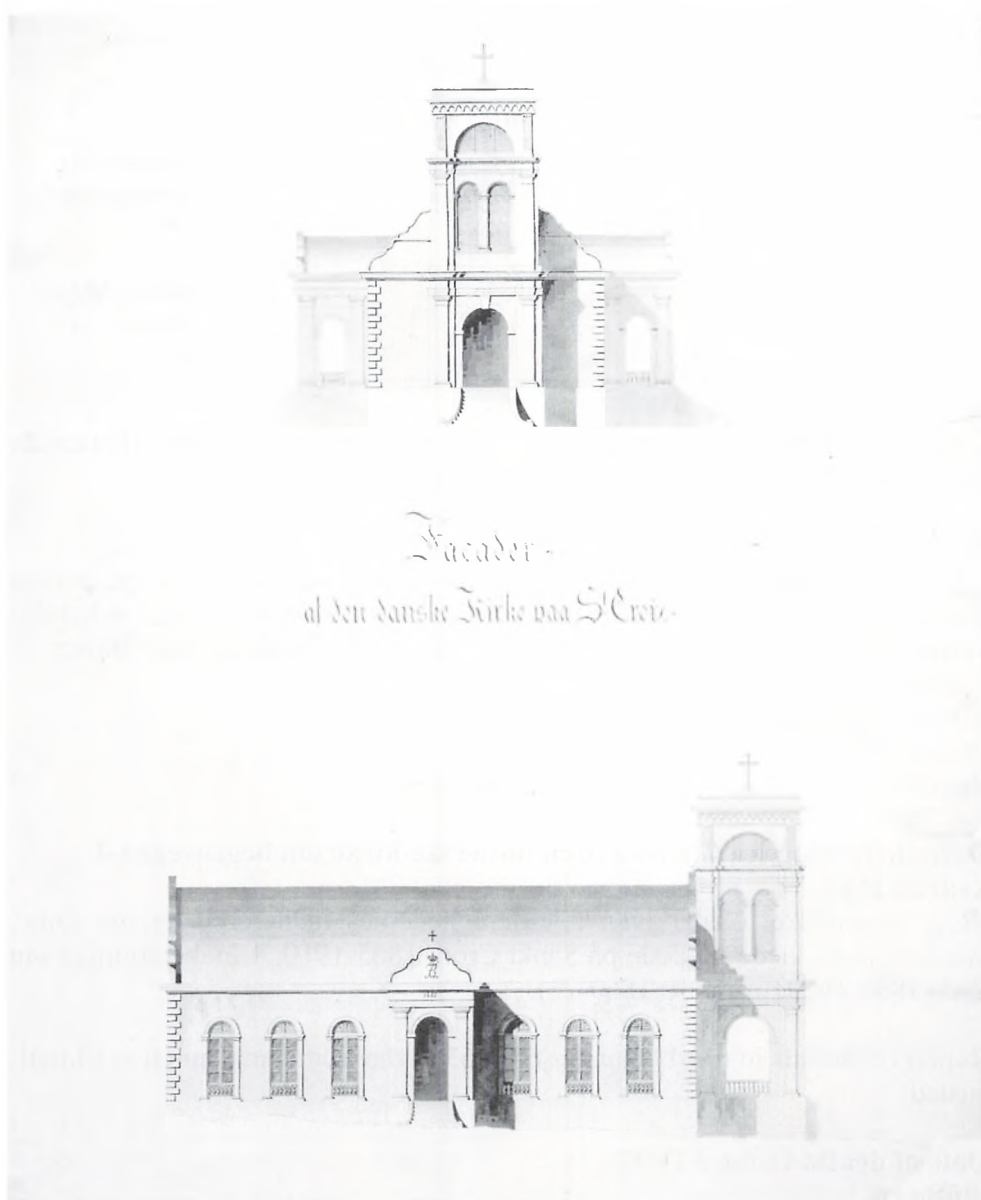
Legitim

Males:

Females:

Illegitim

[ligeledes]

Den danske lutherske kirke i Christiansted på Sankt Croix ligger i Kongensgade som nabo til guvernementshuset. Begge bygninger blev ombygget omkring 1830 af generalguvernør Peter von Scholten. For ombygningen af den tidligere nederlandske kirke stod arkitekt Albert Løvmænd, der også tegnede de elegante klassicistiske slaveskolebygninger i Dansk Vestindien. (RA, Kort- og Tegningssamlingen 337,102).

Males

Names in full: Alexander Burk

Age: 84 [år]

Unmarried:

Married: 1

Widower:

Divorced:

Females

[ligeledes]

Occupation & last residence: Bud ved Toldkammeret Chr[istian]sted

Place of birth: St. Croix

Religion: Luth[ersk]

To whom married: Elizabeth Carroll

Cause of death

Natural: Alder

Violent:

Suicide:

Place of Burial: danske Kirkeg[aar]d

Remarks:

Christiansted d. 6te Januar 1864, Efter Graverprotocollen, [sign.:] H.M.F. de Silva.

Kommentarer

Dødsårsagen er ofte angivet noget svævende, i dette tilfælde angivet som alder, i andre for eksempel sindssyge, maveonde eller lignende. Begravelsesstedet var for mange sortes vedkommende den lille kirkegård på den plantage, hvor de havde boet.

Lovgrundlag

Der er ikke fundet særligt lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Menighedernes indberetninger udgør et vigtigt supplement til eller erstatter helt kirkebøgerne, som ofte mangler eller befinder sig i Vestindien, og til folketællingerne, som jo kun er afholdt med mellemrum. Oplysningerne i indberetningerne kan danne grundlag for studier hos både for slægtshistorikere, demografer, religionshistorikere, socialhistorikere, navneforskere og andre.

Hvor findes kildetyperen?

Indberetningerne findes i RA, Vestindiske lokalarkiver, 53 Menighedernes indberetninger om fødte, konfirmerede, viede og døde på Sankt Croix 1805-1910, 1 Indberetninger om fødte 1841-1909, 6 pk.; 2 Indberetninger om konfirmerede 1830-60, 1 pk.; 3 Indberetninger om viede 1828-1907, 5 pk.; Indberetninger om døde 1805-1909, 5 pk. Tilsvarende indberetninger findes i Vestindiske lo-

kalarkiver, 30 Menighedernes indberetninger om fødte, viede og døde [men ikke konfirmerede] på Sankt Thomas og Sankt Jan 1826-1918, 1 Indberetninger om fødte 1859-1918, 6 pk.; Indberetninger om viede 1828-1918, 4 pk.; Indberetninger om døde 1859-78, 2 pk. De anførte årstal er yderår for rækkerne, hvori der i alle tilfælde er lakuner i form af manglende år.

Litteratur

Københavnske kirkebøger II. Med et tillæg omfattende ... Dansk-Vestindien, (Foreløbige arkivregistraturer udg. af Landsarkivet for Sjælland m. m.), Kbh. 1974, s. 229-36.

Fridlev Skrubbeltang: *Dansk Vestindien 1848-1880. Politiske brydninger og social uro*, (Vore gamle tropekolonier 3), Kbh. 1966.

Mål, vægt og mønt

1. Færøerne

Fra middelalderen og til begyndelsen af 1900-tallet var mark (mørk), gylden eller florin (gyllin) og skind (skinn), de mest benyttede, både som enhed for pengeværdi og for jordværdi på Færøerne.

Mark var oprindeligt så meget, som man kunne få for en mark i sølv. Da sølvmønterne efterhånden i løbet af middelalderen tabte i værdi, gik man over til at benytte vadmæl som ny værdienhed, der kunne bruges i handel. Som værdienhed for vadmæl var 1 mark jord = 320 alen vadmæl.

Navnet gylden stammer fra en mønt, som blev slået i Firenze, og som i senmiddelalder blev betalingsmiddel i Norden. Gylden er kommet i brug i Færøerne i det 15. århundrede. Enheden skind svarede oprindeligt til værdien af et fåreskind.

Den færøske jordejendom blev ikke værdisat i forhold til dens areal, men i forhold til dens bonitet. Værdienheder, som stadig delvis bruges, når det gælder landbrugsjorden, er disse: 1 mark = 320 alen = 16 gylden = 16x20 skind.

Disse enheder blev også brugt som betalingsenhed for betaling af landskyld indtil 1902.

Som pengeenhed blev gylden og skind brugt indtil 1790, da der blev indført danske penge.

Værdienhederne mark, gylden og skind bliver stadig brugt i vurderingen, når hvalkød skal fordeles efter fangst af grindehval.

Vægtenhederne der blev brugt på Færøerne var disse:

- 1 vog (våg) = 3 bismarapund
- 1 bismarapund = 12 skålpund
- 1 skålpund = 2 marker (merkur)
- 1 mark = 16 lod = ca. $\frac{1}{4}$ kg
- 1 lispund = 16 skålpund

Ved handelen havde man en særlig rumenhed, der blev kaldt norsk tjæretønde, og som i 1698 blev fastsat til 120 potter, som svarede til 115,92 liter. Tønden blev også kaldt islandsk-færøsk trantønde, da den på tilbagemturen fra Færøerne kunne anvendes til tran. Fiskeprodukter, der blev solgt til enehandelen, blev vejet i pund og lispund. Efterhånden som fiskeprodukterne blev en større handelsvare, og produkterne blev solgt til forskellige lande, blev vægtangivelserne også tilpasset de nye markeder, og fiskelaster er gennem tiderne blevet vejet i skippund, centnere, kasser, tønder, kit m.v.

Metersystemet blev indført på Færøerne i 1907 samtidigt med Danmark. Arealopmåling ved synsforretninger skulle indtil 1912 både angives i metermål og alen og efter dette kun i metermål. De gamle enheder bliver fortsat ofte brugt i dagligdagen på Færøerne ligesom andre steder.

Litteratur:

Arne Thorsteinsson: Merkur, alin og gyllin. [Mark, alen og gylden] *Frøði* nr. 1/1998.

Poul Thestrup: *Pund og alen. Danske mål- og vægtenheder fra 1683-reformen til i dag*, Kbh. 1991.

2. Grønland

I Grønland brugte man de almindelige danske mål og vægt, hvor bl.a. en pot var 0.966 liter. I Danmark afhang rumfanget af målangivelsen »en tønde« af indholdet. En tønde kunne være på 120, 136, 144 eller 176 potter. KGHs direktion fastsatte i en skrivelse af 18 maj 1789, at i Grønland var rumfanget af en tønde på 120 potter = 115.9 liter. En tønde deltes i 8 skæpper a 4 fjerdingkar eller 8 ottingkar. Der var forskellige størrelser på selve tønderne. Der var fjerdinger, $\frac{1}{4}$ tønde på 30 potter, halvtønde på 60 potter og 2tønds og 3tønds fade, tøn-der der rummede henholdsvis 240 og 360 potter.

Længdemålene var en alen på 62.814 cm, efter 1835 dog 62.77 cm. Den deltes i to fod a 12 tommer.

Et pund var på 496 gram indtil 1839, hvor det blev fastsat til 500 gram.

I Grønland brugte man det danske pengesystem med 1 rigsdaler a 6 mark a 16 skilling, således at 1 rigsdaler var 96 skilling. I begyndelsen fandtes der ikke penge i Grønland, men al køb og salg blev indført i regnskabsbøgerne. Først i 1801 blev der indført penge i Grønland. Overgangen til kroner og øre skete i Grønland på samme tid som i Danmark.

Litteratur:

Poul Rasmussen: *Mål og Vægt*, Kbh. 1967.

Poul Thestrup: *Pund og Alen. Danske mål- og vægtenheder fra 1683-reformen til i dag*, Kbh. 1991.

Poul Thestrup: *Mark og skilling, kroner og øre. Pengeenheder, priser og lønninger i Danmark i 350 år (1640-1989)*, Kbh. 1991.

3. Island

Den grundlæggende værdienhed i Island var det såkaldte hundred. Jordejendomsværdi blev målt i hundreder, hvor et hundred var lig med 120 alen vadmel, som igen havde samme værdi som et kvæg, vurderet om foråret. Et kvæg var lig med 6 hunfår, med uklippet uld og med lam ved flyttedagstid i begyndelsen af juni. Oprindeligt har denne ligning nok været baseret på, hvor mange kvæg en jord kunne føde. I den ældste tid var en gennemsnitsgård på 20 hundreder. Værdien blev dog i tidens løb forringet, og 12 hundreder blev en gængs størrelse for en gård, det vil sige en ejendom, der kunne bære 12 kvæg eller 72 får. I 1861 blev der indført en ny matrikulering, og herefter blev jord ansat til en pengeværdi. Der gik imidlertid nogen tid, før den nye matrikulering blev taget i brug af repsstyrerne og præsterne.

Et hundred var også lig med 20 øre. Ved fiskeregnskab var et hundred lig med 6 vægtenheder (*vætt*), det vil sige 240 fisk. Enheden »fisk« var baseret på

en tørret torsk af middelstor størrelse. Den havde samme værdi som 2 fjerdedele smør, som igen var lig med 20 alen vadmæl. Denne slags regnskaber blev kaldt lovøre eller landøreregnskab og var den gældende måde at beregne på fra middelalderen og frem til det 20. århundrede. Handelen i Island var stort set kun tuskhandel, som byggede på betaling overført til landøreberegning eller byttehandel.

Fra det 16. århundrede fandtes der også pengehandel, dog i meget begrænset omfang indtil det 19. århundrede. Landøres pengeværdi var forskellig, og i det 18. århundrede var der delte meninger om, hvordan deres værdi skulle beregnes til penge. I begyndelsen af det 18. århundrede svarede et hundred til 5 speciedaler og 8 kronedaler. Omkring 1752 blev det besluttet, at 5 rigsdaler og 60 skilling courant skulle svare til et hundred, det vil sige, hver vægtenhed (*vætt*) var lig med 90 skilling courant. I handelstaksten fra 1619 blev en *vætt* sat lig med 80 skålpund = 160 mark. Dette system blev brugt til at vurdere landøre til danske penge i det 18. århundrede. Fra 1818 blev der udarbejdet årlige prislister, hvor handelsværdien af alle typer landøre (varer, kreaturer og arbejde) blev registreret. En rigsdaler var på 6 mark, lig med 96 skilling.

De islandske måleenheder blev stort set brugt uændret indtil det 17. århundrede, da danske måleenheder så småt blev indført. Ved kongelige resolutioner af 1. maj 1683 og 10. januar 1698 blev der indført et standardiseret system for måleenheder i det danske rige. Dette system blev stort set gældende i Island, indtil metersystemet blev indført i 1907. Grundmåleenheden var alen, og i det 17. og 18. århundrede var den såkaldte Hamburgeralen (benævnt islandsk alen) i almen brug. Den målte 57,1 cm. 11 Hamborgeralen var lig med 10 danske alen. I 1776 blev brugen af danske alen påbudt i den nye handelstakst. Alligevel forblev den hamburgske alen i almen brug indtil det 19. århundrede.

Litteratur:

- Bjarni Thorsteinsson: *Om kongelige og andre offentlige Afgifter, samt Jordebogs Indtægter i Island*, s. 13-32, Kbh. 1819.
- Björn M. Ólsen: Um hina fornu íslensku alin. *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1910, Reykjavík 1911, s. 1-27.
- Einar Laxness: *Íslandssaga I*, opslagsord: „alin“, „hundrað“, Reykjavík 1995, s. 13, 212-13.
- Einar Laxness: *Íslandssaga II*, opslagsord: „kúgildi“, „landaurar“, Reykjavík 1995, s. 67-69, 83-84.
- Hagskinna. Sögulegar hagiðlur um Ísland/Icelandic Historical Statistics*, Reykjavík 1997, s. 921-25.
- Halldór Guðmundsson: *Nákvæm lýsing á peningum, vigt, máli og fl. í Danaveldi og nokkrum öðrum ríkjum*, Reykjavík 1850.
- Magnús Már Lárusson: »Hundrað«. *KLNM* 7, sp. 83-87 (med yderligere henvisninger).
- Magnús Már Lárusson: Íslenskar mælieiningar, *Skírnir* 1958, s. 208-45, se især s. 242-45, hvor mål og vægt er opstillet i tabeller.
- Opinber gjaldmiðill á Íslandi: útgáfa og auðkenni íslenskra seðla og myntar/ The currency of Iceland: issues and features of Icelandic notes and coins. *Mynrit* 3, Reykjavík 2002. [Elektronisk version: <http://www.sedlabanki.is/uploads/files/TheCurrencyofIceland.pdf>].
- Poul Rasmussen: *Mål og vægt*, Kbh. 1975.
- Salmonsens Konversationsleksikon*, 2. udgave, Kbh. 1915-30 har opslagsord om de vigtigste islandske mål- og vægtenheder.

4. Tropekolonierne

I Tropekolonierne benyttede man mange forskellige former for mønt, mål og vægt. Dansk mønt og dansk mål og vægt kunne i princippet benyttes overalt i den danske konges riger, men i praksis var billedet et andet. I alle tropekolonierne benyttede man sig i dagligdagen af mange forskellige lokale mønt- og regneenheder, ligesom man betjente sig af lokale enheder for mål og vægt. Dette var en betingelse for at kunne begå sig i det fremmede, ikke mindst når det drejede sig om handel, enten den var lokal eller international.

Pladsen her er ikke til at gennemgå hele dette yderst komplicerede sagområde. Men som illustrativt eksempel kan henvises til Ole Justesens gennemgang af de komplicerede forhold i Guinea fra midten af 1600-tallet til midten af 1700-tallet – hvor man bl.a. opererede med kostpris, kystpris, guldpris, slavepris og cauripris, hvor man jonglerede med betalingsmidler i form af guld, mange sorter af mønter, slaver og små ostindiske sneglehuse som skillemønt, og hvor der var en masse forskellige fremmede vægtenheder (først og fremmest unse og mitkal) at holde rede på. I andre perioder var forholdene i Guinea forskellige herfra, og i kolonierne i Vestindien og Asien var de helt anderledes. Forholdene i Asien får man et hurtigt indtryk af hos Diller og Feldbæk. Og for Vestindiens vedkommende henvises især til den kortfattede omtale hos Bauer. Desuden er mønt, mål og vægt kort omtalt rundt omkring i standardværket *Vore gamle Tropekolonier* og berøres i visse af de i nærværende bog gengivne kilder og kommentarer.

En systematisk gennemgang af mønt, mål og vægt i de tidligere danske tropekolonier findes desværre ikke, hverken for dem alle under ét eller hver for sig.

Litteratur:

R.W. Bauer: *Haandbog i Mønt-, Maal- og Vægtforhold*, Kbh. 1882, s. 8-12.

Christian Degn: *Die Schimmelmanns im atlantischen Dreiecksandel. Gewinn und Gewissen*, Neumünster 1974, s. 570.

Stephan Diller: *Die Dänen in Indien, Südostasien und China 1620-1845*, Wiesbaden 1999, s. 341-345.

Ole Feldbæk: *India Trade under the Danish Flag, 1772-1808. European Enterprise and Anglo-Indian Remittance and Trade*, Kbh. 1969, s. 267.

Uno Barner Jensen: *Dansk Ostindien. Handelsmønter og mønterne fra Trankebar*, Brovst 1996.

Niels Jonassen: *Europæisk kolonialisme før imperialismen 1750-1850*, Kbh. 1985, s. 171-172.

Ole Justesen: *Danish Sources for the History of Ghana, 1657-1754*, bd. 1, Kbh. 2005, s. XVIII-XXXIII.

Generel litteratur til Nordatlantens og Tropernes historie

Fremstillinger og indføringer

Generelt

De vestnordiske landes fælleshistorie. Udvalg af indledende betragtninger over dele af den vestnordiske fælleshistorie. INUSSUK- Arktisk forskningsjournal 2, 2003.

De vestnordiske landes fælleshistorie. II. Udvalg af foredrag holdt på VNH-konferencerne i Isafjörður 2003, Tórshavn 2004 og Oslo 2005. INUSSUK- Arktisk forskningsjournal 2, 2006.

Færøerne

N. Andersen: *Færøerne 1600-1709*. Tórshavn 1964.

Hans J. Debes: *Føroya Søga*. Bind 1-3. Tórshavn 1990-2000.

Hans J. Debes: *Færingernes land. Historien om den færøske nutids oprindelse*. Kbh. 2001.

Lucas Debes: *Færøernes Beskrivelse* (Færoæ et færoa reserata). Kbh. 1763/1963.

E.A Bjørk: *Færøsk bygderet*. Bind 1-3. Tórshavn 1984.

Fredrik Harhoff: *Rigsfællesskabet*. Århus 1993.

Løgtingið 150. Bind 1. (Hans A. Sølvará: Lagtingets historie fra 800 til i dag). Jubilæumsskrift i anledning af 150 året for lagtingets genoprettelse i 1852. Tórshavn 2002.

Jákup Thorsteinsson: *Et Færø som Færø*: Studier i Færøernes forfatningsmæssige stilling i forhold til Danmark. 1834-52. Århus 1990.

John F. West: *Faroe: The emergence of a nation*. London 1972. På dansk: *Færøerne: en nation og dens historie*. Kbh. 1974.

Louis Zachariassen: *Føroyar sum rættarsamfelag 1535-1655*. Tórshavn 1961.

Grønland

G.C. Amtrup m.fl.: *Grønland i Tohundredaaret for Hans Egedes Landing*. Kbh. 1921.

Louis Bobé: *Den grønlandske Handels og Kolonisations Historie indtil 1870*. Meddelelser om Grønland 55,2. Kbh. 1936.

Finn Gad: *Grønland. Politikens Danmarkshistorie*. Kbh. 1984.

Finn Gad: *Grønlands historie. I-III*. Kbh. 1967-76 [dækker perioden indtil 1808].

Bent Gynther og Aqigssiaq Møller: *Kalaallit Nunaat. Gyldendals bog om Grønland*. Kbh. 1999.

H. Ostermann: *Den grønlandske Missions og Kirkes Historie*. Kbh. 1921.

H. Rink: *Grønland geographisk og statistisk beskrevet*. Kbh. 1857.

P.P. Sveistrup og Sune Dalgaard: *Det danske styre af Grønland 1825-1850*. Meddelelser om Grønland 145,1. Kbh. 1945.

Axel Kjær Sørensen: *Danmark-Grønland i det 20. århundrede: – en historisk oversigt*. Kbh. 1983.

Island

Agnar Klemens Jónsson: *Stjórnarráð Íslands 1904-1964*. I-II. Reykjavík 1969.

Bjarni Thorsteinson: *Om Islands Folkemængde og oekonomiske Tilstand siden Aarene 1801 og 1821 til Udgangen af Aaret 1833*. Kbh. 1834.

Bjarni Thorsteinson. *Om kongelige og andre offentlige Afgifter, samt Jordebogs Indtægter i Island*. Kbh. 1819.

Björn Lárússon: *Islands jordebok under förindustriell tid*. Lund 1982.

- Björn Þorsteinsson: *Island*. Under medvirkning af Bergsteinn Jónsson og Helgi Skúli Kjartansson. Politikens Danmarkshistorie. Kbh. 1985.
- De danske Atlanterhavspøer. *En orienterende oversigt*. Afsnit I: Island. Udgivet af Foreningen De danske Atlanterhavspøer. Kbh. 1904.
- Eggert Ólafsson & Bjarni Pálsson: *Eggert Olafsens og Biarne Povelsens Reise igiennem Island*, foranstaltet af Videnskabernes Sælskab i Kiøbenhavn, og beskreven af forbemeldte Eggert Olafsen med dertil hørende 51 Kobberstøkker og et nyt forfærdiget Kart over Island. I -2. Deel. Sorøe 1772. [Isl. oversættelse: *Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar um ferðir þeirra árin 1752-1757*. Reykjavík 1942. (4. udg. 1981)].
- Einar Hreinsson: *Nätverk och nepotism. Den regionala förvaltningen på Island 1770-1870*. Göteborg 2003.
- Gísli Ágúst Gunnlaugsson: *Family and Household in Iceland 1801-1930. Studies in the relationships between demographic and socio-economic development, social legislation and family and household structures*. Uppsala 1988.
- Gísli Gunnarsson: *Monopoly Trade and Economic Stagnation. Studies in the Foreign Trade of Iceland 1602-1787*. Lund 1983.
- Guðmundur Hálfðanarson og Svanur Kristjánsson (red.): *Íslensk þjóðfélagsþróun 1880-1990. Ritgerðir*. Reykjavík 1993.
- Gunnar Karlsson: *Iceland's 1100 Years. The History of a Marginal Society*. London 2000.
- Haldor Einarson [Halldór Einarsson]: *Om Værdie-Beregning paa Landsviis og Tiende-Ydelsen i Island*. Kbh. 1833.
- Gustafsson, Harald: *Mellan kung och almoge – ämbetsmän, beslutsprocess och inflytande på 1700-tallets Island*. Stockholm 1985.
- Henderson, Ebenezer: *Iceland; or the Journal of a Residence in that Island during the Years 1814 and 1815*. 1-2. Edinburgh 1818.
- Horrebow, Niels: *Tilforladelige Efterretninger om Island med et nyt Landkort og 2 Aars meteorologiske Observationer*. Kbh. 1752. [Isl. oversættelse: *Frásagnir um Ísland*. Reykjavík 1966].
- Iceland. The republic. Handbook published by the Central Bank of Iceland*. Reykjavík 1996.
- Ingimar Einarsson: *Patterns of Societal Development in Iceland*. Uppsala 1987.
- John Arnesen [Jón Árnason]: *Historisk indledning til den gamle og nye islandske Rættergang*. Kbh. 1762.
- Jón J. Aðils: *Den danske Monopolhandel på Island 1602-1787*. Kbh. 1926-27.
- Jón Espólin: *Íslands árbækur í söguformi*. Kbh. 1821-55.
- Jón Helgason: *Íslands kirke fra reformationen til vore dage. En historisk fremstilling*. Kbh. 1922.
- Jón Helgason: *Íslands kirke fra dens grundlæggelse til reformationen. En historisk fremstilling*. Kbh. 1925.
- Jón Krabbe: *Erindringer fra en lang Embedsvirksomhed*. Kbh. 1959.
- Jón Þ. Thor: *British Trawlers and Iceland 1919-1976*. Esbjerg 1995.
- Kristni á Íslandi I-IV*. Reykjavík 2000 [ny islandsk kirkehistorie]
- Kålund, Kristian: *Bidrag til en historisk-topografisk Beskrivelse af Island I-II*. Kbh. 1877-82.
- Lindahl, H.J.: *Den islandske Almues offentlige aarlige Udgifter og Pligter*. Kbh. 1788.
- Matthías Thordarson [Þórðarson]: *Dansk-islandsk Samhandel. Et Mindeskrift udg. Af Islandsk Handelsforening i København i Anledning af Foreningens 50 Aars Jubileum*. Kbh. 1942.
- Maurer, Konrad: *Zur politischen Geschichte Islands. Gesammelte Aufsätze*. Leipzig 1880.
- Ólafur Olavíus: *Oeconomisk Reise igiennem de nordvestlige, nordlige og nordostlige Kanter af Island*. 1-2. Deel. Kbh. 1780. [Isl. oversættelse: *Ferðabók I-II*. Reykjavík 1964-65].
- Skúli Magnússon: *Beskrivelse af Gullbringu og Kjósar sýslur*. (1785). (Jón Helgason red.). Bibliotheca Arnarnagæana 4. Kbh. 1944.
- Skúli Magnússon: *Forsøg til en kort Beskrivelse af Island*. (1786). (Jón Helgason red.). Bibliotheca Arnarnagæana 5. Kbh. 1944.
- Soot, Per Björnsson (red.): *Det moderne Island*. Kbh. 1948.
- Sundbøl, Per: *Dansk Islandspolitik 1913-1918*. Odense 1978.

- Sveinn Sölvason: *Tyro juris edur Barn i Lögum, sem gefur einfalda Undervisun um þa Islensku Lagavitsku og nu brukanlegan Rettargangs maata Med sambyrde Fornra og Nyrra Rettarbota og Forordninga*. Kbh. 1754.
- Sveinn Sölvason: *Det Islandske jus criminale eller Misgierningers Ret tilligemed Criminal-Proccessen efter Landets gamle og nye Love, confereret med de derhen hörende Danske og Norske Recesser, Love og Forordninger*. Kbh. 1776.
- Vejen til republikken*. Nationalarkivets og Nationalmuseets udstilling i anledning af den islandske republiks 50-års jubilæum 1994. Reykjavík 1994.
- Porvaldur Thoroddsen: *Íslands beskrivelse*. Efter Lýsing Íslands gefin út af hinu íslenzka Þjóðvinafjelagi. Kristiania 1883.

Tropekolonierne

- Dansk kolonihistorie. Indføring og studier*. Peter Hoxcer Jensen m.fl. (red.). Århus 1983.
- Christian Degn: *Die Schimmelmanss im atlantischen Dreieckshandel. Gewinn und Gewissen*. Neumünster 1974.
- Stephan Diller: *Die Dänen in Indien, Südostasien und China 1620-1845*. Wiesbaden 1999.
- Isaac Dookhan: *A History of the Virgin Islands of the United States*. St. Thomas 1974.
- Ole Feldbæk & Ole Justesen: *Kolonierne i Asien og Afrika*. Kbh. 1980.
- Esther Fihl: *Tropekolonien i Tranquebar*. Kbh. 1988.
- Fra slaveri til frihed. Det dansk-vestindiske slavesamfund 1672-1848*. Per Nielsen (red.). Kbh. 2001.
- Erik Gøbel: Danske oversøiske handelskompagnier i 17. og 18. århundrede. En forskningsoversigt, i *Fortid og Nutid*, bd. 28, 1980, s. 535-569.
- Erik Gøbel: *A Guide to Sources for the History of the Danish West Indies (U. S. Virgin Islands), 1671-1917*. Odense 2002. Findes også på www.virgin-islands-history.dk.
- C. Rise Hansen: *Sources of the History of North Africa, Asia and Oceania in Denmark*. München 1980.
- Arnold Highfield & George F. Tyson: *Slavery in the Danish West Indies. A Bibliography*. St. Croix 1994.
- Ove Hornby: *Kolonierne i Vestindien*. Kbh. 1980.
- Kay Larsen: *De dansk-ostindiske Koloniers Historie*. I-II. Kbh. 1907-1908.
- Poul Erik Olsen: *Toldvæsenet i Dansk Vestindien 1672-1917*. Kbh. 1988.
- Poul Erik Olsen: Danske Lov på de vestindiske øer, i *Danske og Norske Lov i 300 år*. Ditlev Tamm (red.). Kbh. 1983, s. 289-321.
- Poul Erik Olsen: De dansk-vestindiske øer og junigrundloven, i *Historie*, bd. 18, 1989, s. 1-28.
- J. Reindorf: *Scandinavians in Africa. Guide to Materials Relating to Ghana in the Danish National Archives*. Oslo 1980.
- Vore gamle Tropekolonier*. I-II. Kbh. 1952-53, Johannes Brøndsted (red.). Ny udg. I-VIII. Kbh. 1966-1967.
- Waldemar Westergaard: *The Danish West Indies under Company Rule, 1671-1754, with a Supplementary Chapter, 1755-1917*. New York 1917.

Statistik

Generelt

- Statistisk Årbog*. Kbh. 1896-(2006) indeholder indtil 1916 statistik for Færøerne, Island, Grønland og De dansk-vestindiske Øer, derefter indtil 1944 for Færøerne, Grønland og Island og siden 1945 for Færøerne og Grønland.

Færøerne

- Årsberetninger* (fra 1975 *Årbog for Færøerne*). Udg. af Rigsombudsmanden. Tórshavn 1963ff.
- Árbók fyri Føroyar*. Udg. af Hagstova Føroya 1990ff. Se i øvrigt www.hagstova.fo.

Generel litteratur

Sammendrag af statistiske Oplysninger om Færøerne. Udg. af Danmark Statistik. København 1918.
Færøerne. Befolknings- og erhvervsforhold 1925–1932. Udg. af Danmark Statistik. København 1933.

Færøerne: Befolkningsforhold 1941-1955. Udg. af Danmark Statistik. København 1959.

Fiskiskapur við Føroyar í 100 ár. Úrdráttir úr hagtølum frá ICES. Hjalti í Jákupsstovu. Tórshavn 2004.

Grønland

Sammendrag af statistiske Oplysninger om Grønland. I-VI. Udgivet af Grønlands Styrelse 1942-47.
Grønland (årstal) Kalaallit Nunaat 1970ff. [Årsberetning med statistik udarbejdet af Ministeriet for Grønland, senere statsministeriet. Fra 1990 statistisk årbog udsendt af Grønlands Hjemmestyre og Grønlands Statistik.

Island

Hagskinna. Sögulegar hagtölur um Ísland/Icelandic Historical Statistics. Guðmundur Jónsson & Magnús S. Magnússon (red). Reykjavík 1997.

Hagskýrslur Íslands. I. II. & III. flokkur. Reykjavík 1914-.

Hagiðindi 1-13. Gefið út af Hagstofu Íslands. 1916-28.

Íslenskt bæjatal. Islandsk stedfortegnelse. Ved Vilh. H. Finsen. Kbh. 1885.

Landshagirl/Statistical Yearbook of Iceland. [udkommer årligt. Se iøvrigt: <http://www.hagstofa.is> for andre statistiske oplysninger om Island].

Landshagsskýrslur fyrir Ísland 1899-1913.

Landshagsskýrslur i: Stjórnartíðindi [Statstidende] B-deild. Reykjavík 1874-1881 og C-deild. Reykjavík 1882-1898.

Landsreikningar 1873-1934. Reykjavík 1874-1936.

Ríkisreikningar 1935-.

Skýrslur um landshagi á Íslandi 1-5. Gefnar út af Hinu íslenska bókmenntafélagi. Kbh. 1858-75.

Tropekolonierne

St. Thomas 1803. Crossroads of the Diaspora. The 1803 Proceedings and Register of the Free Colored Inhabitants in the Town of Charlotte Aamlie. David W. Knight & Laurette de T. Prime (red.). St. Thomas 1999.

The 1688 Census of the Danish West Indies. Portrait of a Colony in Crisis. David W. Knight (red.). St. Thomas 1998.

Statistisk Tabelværk og Statistiske Meddelelser. (Resultaterne af folketællingerne publiceret siden 1830'erne).

Leksika og opslagsværker

Generelt

Dansk Biografisk Leksikon. 1. udgave ved C.F. Bricka 1887-1905, 2. udgave ved Povl Engelseftoft, Svend Dahl 1933-44, 3. udgave ved Svend Cedergreen Bech 1979-84 [medtager færinger og grønlændere samt indtil 1918 islændinge].

Dansk Kvindebiografisk Leksikon. 1-4. Kbh. 2000-01 [medtager færøske og grønlandske kvinder].

Færøerne

Heini Madsen: *Færøernes hvornår skete det*. Kolding 1999 [med oversigter over lagtingsvalg, lagmænd, landsstyrelser, rigsdagsmedlemmer, sorenskrivere, landfogder, underfogder, stiftamt-mænd og amtmænd, rigsombud, kommandanter, monopolhandel, biskopper og provster].

J.P. Trap: Danmark, bind 13 *Færøerne*. Red. af Niels Nielsen m.fl. Kbh. 1968.

Grønland

J.P. Trap: *Danmark*, bind 14 *Grønland*. Red. af Niels Nielsen m.fl. Kbh. 1970.

Island

Einar Laxness: *Íslandssaga I-III*. Alfræði Vöku-Helgafells. Reykjavík 1995. [1. udg. 1974-77 i 2 bind].

Guðmundur Hálfðanarson: *Historical Dictionary of Iceland*. European historical dictionaries 24. (Scarecrow Press) Lanham, MD, 1997.

Tropekolonierne

Kenneth R. Farr: *Historical Dictionary of Puerto Rico and the U. S. Virgin Islands*. Metuchen 1973.

James William McGuire: *Geographic Dictionary of the Virgin Islands of the United States*. Washington 1925.

Kildeudgaver (retskilder)

Generelt

De danske forordnings-, reskript- og lovsamlinger, f.eks. *Schous Forordninger*, *Fogtmans Reskripter*, *Love- og Anordninger*, *Lovtidende* med flere, indeholder mange retskilder vedr. Nordatlanten og Troperne. F.eks. findes følgende hovedrubrikker i registret til Schous Forordningssamling 1670-1849: *Færøe*, *Grønland*, *Island*, *Vestindien* og *Guinea* (i den sidste del af perioden: *Vest- og Ostindien samt Guinea*).

Færøerne

Diplomatarium Færoense. Udg. J. Jakobsen. Tórshavn 1908.

Norske Lov. *Christian den Femtes Norske Lov 15de April 1687*. Udg. ved Fr. Hallager og Fr. Brandt. Christiania 1855. Ny udg. Oslo 1981.

F.F. Tillisch: *Fortegnelse over de paa Færøerne til 31te Mai 1850 thinglæste Anordninger*, 1686-1850. København 1851. Internetudgave www.logting.fo

Seyðabrævið. Udg. af Jóan H.W. Poulsem og U. Zachariassen. Med engelsk oversættelse. Tórshavn 1971.

Færøsk Lovsamling. Udg. T.E. Bang og C. Bærentsen. Kbh. 1901

Færøsk Lovsamling. Bd. I: 1559-1923; II: 1924-1931. Udg. E. Bonnevie og Edw. Mitens. Tórshavn 1932.

Føroyskt Lógsavn 1687-1953. Udg. E. Mitens og C. L. Sørensen. Tórshavn 1953.

Uppiskoyti til Føroyskt lógsavn 1953-59. Udg. E. Mitens. Tórshavn 1959.

Lógbók fyri Føroyar. Bind 1-4 og supplement A-B-C-D. Dagført til 31. december 1997. Tórshavn 1992-97

Tingbøger 1615-90 (4 bind). Afskrifter av lagtings- og vårtingsprotokoller. Udg. Einar Joensen. Tórshavn 1953-78.

Lagtingstidende (Løgtingstíðindi) på dansk 1880-1927. På færøsk fra 1928ff. Internetudgave www.logting.fo

Lovtidende 1897-1990. (Kundgørelse af danske love gældende for Færøerne).

Dimmalætting 1897-1990 (færøsk avis, hvor love gældende for Færøerne blev kundgjort).

Kunngerðarblaðið. Kundgørelse af love gældende for Færøerne. 1990ff. Internetudgave af gældende love og kundgørelser www.logir.fo

Fólkataljingin í Føroyum 1801. Ved Heini Madsen. Vadum 1999.

Fólkataljingin í Føroyum 1850. Ved Heini Madsen. Vadum 1995.

Taxations Protocol for Thorshaun & Friderickswaag 1784. Ved Anna S. í Vági. Gøta 1991.

Grønland

- Louis Bobé: *Diplomatarium Groenlandicum 1492-1814. Meddelelser om Grønland* 55,3, Kbh. 1936.
- Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel*. Kbh. 1882-1908.
- Beretninger og Kundgørelser vedrørende Styrelsen af Grønland*. Kbh. 1909-37.
- Beretninger vedrørende Grønland*. Kbh. 1938-68.
- De forenede grønlandske Landsråds Forhandlinger* 1938-50.
- Det grønlandske landsråds forhandlinger* 1951-78.
- Grønlands Landstings forhandlinger* 1979ff.
- Nalunaarutit, Grønlands lovsamling* 1951ff.

Island

- Alþingisbækur Íslands. Acta Comitiorum Generalium Islandiæ*. 1-17. Reykjavík 1912-90.
- Alþingistiðindi* 1875-. Reykjavík 1875-.
- Annálar 1400-1800. Annales Islandici posteriorum saeculorum*. 1-8. Reykjavík 1922-2002.
- Björn Lárusson: *The old Icelandic land registers*. Lund 1967.
- Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn*. 1-16 Kbh. og Reykjavík 1857-1972.
- Finnur Jónsson: *Historia ecclesiastica Islandiæ* I-IV. Kbh. 1772-78. [genoptr. Farnborough 1970].
- Grágás efter det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 334 fol., Staðarhólsbók*. Kbh. 1879.
- Grágás. Islændernes Lovbog. I Fristatens Tid*. Udgivet efter det kongelige Biblioteks Haandskrift og oversat af Vilhjálmur Finsen for Det nordiske Literatur-Samfund. Text 1-2. Kbh. 1852. Oversættelse 1-2. Kbh. 1870.
- Grágás. Stykker, som findes i det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 351 fol. Skálholtsbók og en Række andre Haandskrifter*. Kbh. 1883.
- Grágás: Hin forna lögbók Íslendinga sem nefnist Grágás*. Codex juris islandorum antiqvissimus qvi nomintur Grágás...Cum interpretatione latina, lectionibus variis, indicibus vocum et rerum p.p. Pars I-II. Kbh. 1829.
- Hæstaréttardómar* 1-. Reykjavík 1920-.
- Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 1-11. Kbh. 1913-1943 [genoptryk Reykjavík 1980].
- Járnsíða. *Hin forna lögbók Íslendinga sem nefnist Járnsíða eðr Hákonarbók*. Codex juris Islandorum antiqvus qvi nominatur Jarnsida seu Liber Haconis...Cum interpretatione latina, lectionibus variis, indicibus vocum et rerum p.p. Kbh. 1847.
- Járnsíða og Kristinréttur Árna Þorlákssonar*. Reykjavík 2005.
- Jón Þorkelsson: *Íslenzkar ártíðaskrár eða Obituaría Islandica með athugasemdum, xxv ættaskrá og einni rímskrá*. Kbh. 1893-96.
- Jónsbók. Kong Magnus Hakonssons lovbog for Island. Vedtaget paa Altinget 1281 og Réttarbætr. De for Íslands givne retterbøder af 1294, 1305 og 1314*. Udgivet efter haandskrifterne ved Ólafur Halldórsson. Kbh. 1904 [genoptryk Odense 1970].
- Jónsbók. Lögbók Íslendinga hver samþykkt var á þþingi árið 1281 og endurnýjuð um miðja 14. öld en fyrst prentuð árið 1578*. Már Jónsson tók saman. Reykjavík 2004.
- Lagasafn handa alþýðu 1672-1900*. 4 bd. Reykjavík 1890-1900.
- Lagasafn, gildandi lög íslenzk 1931*. Reykjavík 1932.
- Lagasafn. Gildandi lög íslenzk vorið 1945*. Gefin út af Ólafi Lárussyni. Reykjavík 1947.
- Landsyfírrjettardómar og Hæstarjettardómar í íslenskum málum 1802-1874*. I-XI. Reykjavík 1916-86.
- Laws of Early Iceland. Grágás. The Codex Regius of Grágás with material from other manuscripts*. Translated by Andrew Dennis, Peter Foote, Richard Perkins. I-II. Winnipeg 1980-2000.
- Lögbirtingablað*. Reykjavík 1908-.
- Lovsamling for Island* 1-21. Kbh. 1853-89.
- [Magnús Ketilsson]: *Kongelige Allernaadigste Forordninger og aabne Breve som til Island ere*

udgivne af De Høist-prislige Konger af den Oldenborgiske Stamme. I-III. Hrapsey & Kbh. 1776-87.

Manntal á Íslandi. Árið 1703. Ásamt manntali 1729 í þrem sýslum. Reykjavík 1924-47.

Manntal á Íslandi 1801. Reykjavík 1978-80.

Manntal á Íslandi 1816. Akureyri & Reykjavík 1947-74.

Manntal á Íslandi. 1. desember 1910. Reykjavík 1913.

Manntal á Íslandi 1910 I-V. Reykjavík 1994-2000.

Pétur Pétursson: *Historia ecclesiastica Islandiæ. Ab anno 1740 ad annum 1840.* Kbh. 1841.

Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1875- Kbh. & Reykjavík 1875- [I perioden 1891-1918 er islandske love også trykt i dansk oversættelse i appendix til Lovtidende for Kongeriget Danmark].

Storm, Gustav (red.): *Islandske annaler indtil 1578.* Chria, 1888 [genoptr. Oslo 1977].

Tíðindi frá Alþingi Íslendinga 1845-1873. Reykjavík 1845-73.

Tíðindi um stjórnarmálefni Íslands 1-3 (1854-1875). Kbh. 1864-75.

Tropekolonierne

Collection of the most Important Laws, Ordinances, Publications, etc., Valid in or Referring to the Danish West India Islands, and Issued since the Colonial Law of the 26th March 1852. Kbh. 1884.

Danish Sources for the History of Ghana, 1657-1684, bd. 1-2. Ole Justesen (red.). Kbh. 2005.

Europæisk kolonialisme før imperialismen 1750-1850, belyst ved eksempler fra de danske tropekolonier. Niels Jonassen (red.). Kbh. 1985.

Danske handelskompagnier 1616-1843. Oktrojer og interne ledelsesregler. Ole Feldbæk (red.). Kbh. 1986.

Forhandlingerne i Colonialraadet for de dansk-vestindiske Besiddelser/Proceedings of the Colonial Council for St. Croix. (Under forsk. titler tryktes forhandlinger og div. bilag på dansk og/eller engelsk 1852-1917).

Fortegnelse over de for Moderlandet givne, fra Emanationen af Kgl. Resol. 6. Juni 1821 til de dansk-vestindiske Øer udvidede Anordninger, Love og administrative Bestemmelser. Kbh. 1885.

Guvernør Edvard Carstensens indberetninger fra Guinea 1842-1850. Georg Nørregård (red.). Kbh. 1964.

Kronologisk Fortegnelse over de for de dansk-vestindiske Øer d. 31. Dec. 1912 gældende Lovbestemmelser undtagen Christian V's Danske Lov. Kbh. 1915.

Atlas

Generelt

Historisk Atlas Danmark. Jette Kjærulff Hellesen & Ole Tuxen (red.). Kbh. 1988 [indeholder afsnit om Tropekolonierne s. 254-57, Island s. 264-67, Færøerne s. 268-71 og Grønland s. 272-77].

Færøerne

Topografisk Atlas Færøerne. Red. Rolf Guttesen. Kbh. 1996.

N.E. Nørlund: *Færøernes Kortlægning. En historisk Fremstilling.* Kbh. 1944.

Grønland

Kalaallit Nunaat/Grønland. Atlas. Red. Christian Berthelsen, Inger Holbech Mortensen og Ebbe Mortensen. Nuuk 1989.

Topografisk Atlas Grønland. Red. Bjarne Holm Jakobsen m.fl. Kbh. 2000.

Island

Haraldur Sigurðsson: *Kortasaga Íslands I-II*. Reykjavík 1971-78.

Íslandsatlas. Reykjavík 2006.

Íslandssagan í máli og myndum. Reykjavík 2005. [revideret udg. af *Íslenskur söguatlas*]

Íslenskur söguatlas 1-3. Reykjavík 1989-93.

N.E. Nørlund. *Íslands kortlægning. En historisk fremstilling*. 1-3. Kbh. 1944.

Tropekolonierne

Se under generelt.

Tidsskrifter/serier

Færøerne

Brá 1982-1997. [Kulturhistorisk og litterært tidsskrift].

Fróðskaparrit (Annales Societatis Scientiarum Færoensis). 1952ff. [Videnskabeligt tidsskrift om færøske forhold].

Frøði 1993ff. [Populært videnskabeligt tidsskrift].

Mondul. 1975-1990. [Arkæologisk, etnologisk og historisk tidsskrift om færøske forhold].

Varðin. 1921ff. [Kulturhistorisk og litterært tidsskrift].

Grønland

Grønlandsk Kultur- og Samfundsforskning. Nuuk 1992ff [humanistisk forskning].

Det grønlandske Selskabs årsskrift. Kbh. 1910ff, fra 1953 tidsskriftet Grønland.

Kalâlek. Sisimiut 1981ff [grønlandssproget].

Meddelelser om Grønland Kbh. 1879ff. [humanistiske og naturvidenskabelige monografier].

Island

Árbók Landsbókasafns Íslands. Reykjavík 1945-93. [Nationalbibliotekets årsbog, fortsætter som *Ritmenn*].

Blanda. Fróðleikur gamall og nýr. Reykjavík 1918-53. [Forløber for det islandske historiske tidsskrift].

Islandica. An annual relating to Iceland and the Fiske Icelandic collection in Cornell University Library. 1-39. Ithaca, NY 1908-58 [bd. 1-36 genoptr. Ithaca 1966].

Islandsk årbog. Udg. af Dansk-islandsk samfund. Kbh. 1928-51.

Nýfélagsrit. Kbh. 1841-1873. [Udg. af Jón Sigurðson til oplysning for det islandske folk].

Nýsaga. Tímarit Sögufélags. 1-13. Reykjavík 1987-2001. [Nyt historisk tidsskrift, ophørt].

Rit þess konunglega íslenzka lærdóms-listafélags. Kbh. 1781-96. [Artikler og monografier i oplysningstidens ånd].

Ritmenn. Ársrit Landsbókasafns Íslands-Háskólabókasafns 1-. Reykjavík 1996-.

Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmennta að fornu og nýju. 1-6. Kbh. 1856-1939. [Historiske afhandlinger].

Safn til sögu Ísland. Annar flokkur. 1. bindi. Reykjavík 1953-57.

Saga. Tímarit Sögufélags. 1-. Reykjavík 1949-. [Historisk Tidsskrift].

Skírnir. Tímarit Hins íslenzka bókmenntafélags 1-. Kbh. & Reykjavík 1827-. [Det isl. Litteraturselskabs tidsskrift].

Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags 1-25. Reykjavík 1880-1904. [udg. af Litteraturselskabets islandske afdeling].

Tropekolonierne

Dansk Vestindisk Selskabs medlemsblad. Kbh. 1917ff.
Handels- og Søfartsmuseets Årbog. Helsingør 1942ff.

Fortegnelser over embedsmænd m.v.

Generelt

Kongelig Dansk Hof- og Statskalender 1734-(2006) [indeholder oversigt over forvaltning og embedsmænd på De dansk-vestindiske Øer indtil 1916, i Island indtil 1940. For Færøernes og Grønlands vedkommende findes der stadig i 2006 en oversigt både over rigsmyndighederne og hjemmestrets myndigheder].

Færøerne

Janus Øssursson: *Føroya biskupa, prósta og prestatal*. Tórshavn 1963.
Løgtingið 150. Bind 2. Biografier over medlemmer af lagtinget og landstyet samt oversigt over lagmænd og amtmænd på Færøerne. Tórshavn 2002.
 Anton Degn: *Færøske kongsbønder 1584-1884*. Tórshavn 1945.
Lærarafólk í Føroyum 1870-1976. Ved M. Johannesen og J. Kjeld, Tórshavn 1978.
Føroyskir fólkaskúla lærarir 1870-1997. Ved Niels J. Thomsen. Tórshavn 1998.
 Hjartvard E Skálagarð: *Politi í Føroyum fyrr og nú*. Tórshavn 2000.

Grønland

R. Müller: Fortegnelse over Præster paa Grønland 1721-1910. *Det grønlandske Selskabs årsskrift* 1912 s. 60-69.
 H. Ostermann: Biografiske Oplysninger [om inspektører, kolonibestyrere, assistenter og missionærer] i: *Grønland i Tohundredåret for Hans Egedes Landing*. København 1921, s. 662-756.
 H. Ostermann: *Danske i Grønland i det 18. aarhundrede*. København 1945. [Biografier af inspektører, kolonibestyrere, assistenter og missionærer].
 H. Ostermann: Missionærer og Præster i Diskobugten 1734-1910. *Kirkehistoriske Samlinger* 5 række VI, Kbh. 1911.
 H. Ostermann: *Nordmænd paa Grønland 1721-1814*. Oslo 1940. (Biografier af inspektører, kolonibestyrere, assistenter og missionærer).

Island

Agnar Klemens Jónsson, Gunnlaugur Þórðarson: *Ríkishandbók Íslands. Skrá um embætti, stofnanir, heiðursmerki o.fl.* Reykjavík 1949.
 Agnar Klemens Jónsson: *Lögfræðingatal 1736-1963*. Reykjavík 1963.
 Birgir Thorlacius, Henrik Sv. Björnsson: *Ríkishandbók Íslands. Skrá um stofnanir, starfsmen o.fl.* Reykjavík 1961.
 Birgir Thorlacius, Henrik Sv. Björnsson, Páll Líndal: *Ríkishandbók Íslands. Skrá um stofnanir ríkisins og Reykjavíkurborgar, starfsmenn þeirra o.fl.* Reykjavík 1965.
 Bjarni Jónsson: *Íslenskir Hafnarstúdentar*. Akureyri 1949.
 Bloch, Jørgen: *Stiftamtmand og amtmænd i Kongeriget Danmark og Island 1660-1848*. Kbh. 1895.
 Bogi Benediktsson: *Sýslumannaæfir*. Með skýringum og viðaukum eptir Jón Pétursson og Hannes Þorsteinsson. I-V. Reykjavík 1881-1932.
 Brynleifur Tobíasson: *Alþingismannatal* konungsfulltrúa, landshöfðingja, ráðherra o.fl. 1845-1945. Reykjavík 1952.
 Einar Bjarnason: *Lögretumannatal*. Sögurit XXVI. Reykjavík 1952-55.
 Gunnlaugur Haraldsson: *Guðfræðingatal 1847-2002*. I-II. Reykjavík 2002.

- Halldór Kr. Friðriksson: »Tal alþingismanna, embættismanna og sýslanamanna á Íslandi 1. janúar 1896« *Stjórnartíðindi C* deild 1896.
- Halldór Kr. Friðriksson: »Tal embættismanna og sýslanamanna 1. janúar 1901« *Stjórnartíðindi C* deild 1901.
- Hannes Þorsteinsson: *Guðfræðingatal*. Stutt æviágrip þeirra guðfræðinga íslenzkra, er tekið hafa embættispróf við Kaupmannahafnarháskóla 1707-1907. Reykjavík 1907-10.
- Íslenzkar æviskrár. Frá landnámstímum til ársloka 1940*. I-V. Reykjavík 1948-52.
- Íslenzkar æviskrár. Frá landnámstímum til ársloka 1965*. Reykjavík 1976.
- Janus Jónsson: »Embættismannatal 1. dag janúarmánaðar 1890.« *Stjórnartíðindi C* deild. 1890.
- Klemens Jónsson: »Tala embættismanna og sýslunarmanna á Íslandi 1. dag janúar 1906«. *Landshagsskýrslur* fyrir 1905.
- Klemens Jónsson: »Skýrsla um embættismenn og sýslunarmenn á Íslandi 1. janúar 1910 og þá, sem starfa við almennar stofnanir hér á landi.« *Landshagsskýrslur* fyrir 1909, *Stjórnartíðindi* 1909.
- Klemens Jónsson: »Skýrsla um embættismenn og sýslunarmenn á Íslandi 1. janúar 1912, og þá, sem starfa við almennar stofnanir hér á landi.« *Landshagsskýrslur* fyrir 1911, *Stjórnartíðindi* 1911.
- Klemens Jónsson: »Skýrsla um embættismenn og sýslunarmenn á Íslandi í ársbyrjun 1914 og þá, sem starfa við almennar stofnanir hér á landi.« *Landshagsskýrslur* 1914.
- Kaarsted, Tage: *Islandske Riddere og Dannebrogsmænd 1808-1918*. Kbh. 1983.
- Lárus H. Blöndal og Vilmundur Jónsson: *Læknar á Íslandi*. 1-2. Reykjavík 1944 [2. udg. 1970].
- Magnús Ketilsson: *Stiftamtmennt og amtmenn á Íslandi 1750 til 1800*. Þorkell Jóhannesson bjó til prentunar. Reykjavík 1948.
- Ljósmaður á Íslandi*. Reykjavík 1984.
- Ólafur Þ. Kristjánsson: *Kennaratal á Íslandi* 1-2. Reykjavík 1958-59.
- Pétur Zóphóniasson, Þorsteinn Þorsteinsson: *Starfskrá Íslands. Handbók um opinberar stofnanir og starfsmenn árið 1917 gefin út af Hagstofu Íslands*. Reykjavík 1917.
- Sigurður Hansen: »Embættismannatal á Íslandi um árslokin 1861.« *Skýrslur um landshagi á Íslandi* III. Kbh. 1866.
- Sigurður Hansen: »Embættismannatal á Íslandi á miðju sumri 1866.« *Skýrslur um landshagi á Íslandi* IV. Kbh. 1870.
- Sigurður Hansen: »Embættismannatal á miðju sumri 1870.« *Skýrslur um landshagi á Íslandi* V. Kbh. 1875.
- Sveinn Nielsson: *Prestatal og prófasta á Íslandi*. 2. útgáfa með viðaukum og breytingum eftir dr. Hannes Þorsteinsson. Reykjavík 1950.

Tropekolonierne

- H. F. Garde: Vestindiske jurister, i *Personalthistorisk Tidsskrift*, bd. 80, 1960, s. 177-189.
- E. Gullach-Jensen: Bidrag til de danske vestindiske Øers Personhistorie. Første Afsnit: St. Thomas 1671-1733, i *Personalthistorisk Tidsskrift*, 7. rk. bd. 1, 1916, s. 247-268 og 315-325.
- Hof- og Statskalender*. Altona/Kbh. 1734ff. (Fra 1750'erne med separat afsnit om Tropekolonierne).
- Kay Larsen: *Guvernører, Residenter, Kommandanter og Chefer samt enkelte andre fremtrædende Personer i de tidligere danske Tropekolonier*. Kbh. 1940.
- H. F. Rørdam: Kirkelige Forhold paa St. Croix 1741 og danske Præster paa de vestindiske Øer i Midten af 18. Aarhundrede, i *Kirkehistoriske Samlinger*, 4. rk. bd. 2, 1891-93, s. 54-100.

Bibliografier

Generelt

Dansk Historisk Bibliografi ved B. Eriksen og Alfred Krarup, Henry Bruun m.fl. [indeholder litteratur om færøsk og grønlandsk historie. Dækker også Island og Tropekolonierne i fællestiden]. Dansk Historisk Bibliografi ajourføres nu af Det kgl. Bibliotek i elektronisk udgave.

Færøerne

Norbert B. Vogt og Uwe Kordeck: *Works in English from and about Faroe Islands. An Annotated Bibliography*: Tórshavn 1997. Supplement # 1 *Fróðskaparrit* 47/1999. Supplement # 2 *Fróðskaparrit* 51/2004.

Jóan P. Joensen: Føroysk fólkamentan. Bókmentir og gransking. (Oversigt over litteratur og forskning i færøsk historie og etnologi) *Fróðskaparrit* 26/1978.

Litteratur om Færøerne, i: *Trap Danmark*. Bd. 13. *Færøerne*. Kbh. 1968 s. 218-23.

Grønland

Groenlandica. Nuuk 1986 (Katalog over Groenlandica-samlingen på Grønlands Landsbibliotek) Litteratur om Grønland, i: *Trap Danmark*. Bd. 14. *Grønland*. Kbh. 1970 s. 644-52.

Island

Books on Iceland, a catalogue. 5. udg. Reykjavík 1999.

Böðvar Kvaran & Einar Sigurðsson: *Íslensk tímarit í 200 ár. Skrá um íslensk blöð og tímarit frá upphafi til 1973*. Reykjavík 1991.

Horton, John J: *Iceland*. World Bibliographical Series 37. Oxford & Santa Barbara 1983.

Ólafur F. Hjartar & Einar G. Pétursson: *Íslensk bókfræði. Helstu heimildir um íslenskar bækur og handrit*. Reykjavík 1990.

Stephens, Patrick J.(red.): *Icelandic Writers. Dictionary of Literary Biography*. Vol. 239. Detroit 2004.

Tropekolonierne

Arnold Highfield og George F. Tyson: *Slavery in the Danish West Indies. A Bibliography*. St. Croix 1994.

Der henvises i øvrigt til afsnit i *Dansk Historisk Bibliografi* og til noter og litteraturlister rundt om i speciallitteraturen.

Arkivregistraturer og vejledninger

Generelt

Eiríkur G. Guðmundsson og Kristjana Kristinsdóttir red.: *Vest-nordisk arkivkonference Island – 1999. Rapport*. Reykjavík 2002.

Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse. Bd. I, 1-2. Kbh. 1983, II, 1-4. Kbh. 1991.

Daisy – Dansk Arkivalieinformationssystem med oplysninger om arkiver og arkivalier i Statens Arkivers samlinger [findes på www.daisy.sa.dk].

Færøerne

Anton Degn: Føroya Lands Skjalasavn. *Fortid og Nutid*. 10. Bd. 1933-34, s. 144-53.

Registraturer over embedsarkiver samt privatarkiver findes på læsesalen på LSS.

Grønland

- Claus Andreasen m.fl: *Illernit – Spor – Traces*. Nuuk 2004.
- Kirsten Elisabeth Caning: Personalhistoriske kilder i grønlandske arkiver. *Personalhistoriske Studier* s. 57-68. Kbh. 1979.
- Sune Dalgaard: Arkiver i Grønland 1958. *Arkiv* 1969 s. 5-18.
- N. H. Frandsen: Slægtsforskning i Grønland. *Personalhistorisk Tidsskrift* 1997 s. 119-42.
- Jan Kanstrup og Steen Ousager: *Toqqorsivinnit Takussassat. Grønlandsarkiver*. Nuuk 1987.

Island

- Bráðabirgðaskrár Þjóðskjalasafns* 1. *Skrá um skjalasöfn sýslumanna og sveitastjórna* I,1 – I,4. Reykjavík 1973.
- Heimildaleit í Þjóðskjalasafni. Upplýsingarit Þjóðskjalasafns*. Reykjavík 1996.
- Sigfús Haukur Andrésson: *Þjóðskjalasafn Íslands. Ágrip af sögu þess og yfirlit yfir heimildasöfn þar*. [2. revideret udg.] Reykjavík 1982.
- Skrá um skjöl og bækur í Landsskjalasafninu í Reykjavík I. I. Skjalasafn hirðstjóra, stiptamtanna og landshöfðingja*. Reykjavík 1903.
- Skrá um skjöl og bækur í Landsskjalasafninu í Reykjavík II. Skjalasöfn klerkdóms*. Reykjavík 1905-06.
- Skrá um skjöl og bækur í Landsskjalasafninu í Reykjavík III. Öxarárþing.- Yfirréttur hinn forni.- Landsyfirdómur.- Sýslur.- Hreppar.- Sáttanefndir.- Umboð*. Reykjavík 1910.
- Skrár Þjóðskjalasafns – I. Skjalasafn Landlæknis 1760-1946*. Reykjavík 1952.
- Skrár Þjóðskjalasafns – II. Prestþjónustubækur og sóknarmannatöl*. Reykjavík 1953.
- Skrár Þjóðskjalasafns – III. Biskupsskjalasafn*. Reykjavík 1956.
- Skrár Þjóðskjalasafns – Nýr flokkur 1. Skjalasafn Landfógeta 1695-1904*. Reykjavík 1987.
- Skrár Þjóðskjalasafns – Nýr flokkur 2. Einkaskjalasöfn*. Reykjavík 1993.
- Skýrsla frá Þjóðskjalasafninu í Reykjavík*. Reykjavík 1917.
- Þjóðskjalasafn Íslands. Grundvöllur og hlutverk. Upplýsingarit Þjóðskjalasafns*. Reykjavík 1996.

Tropekolonierne

- J. O. Bro-Jørgensen og Aage Rasch: *Asiatiske, vestindiske og guineiske handelskompagnier*. Vejledende Arkivregistraturer, bd. 14. Kbh. 1969. [Ostindisk Kompagni, Asiatisk Kompagni, Det Kgl. Ostindiske Guvernement, Vestindisk-guineisk Kompagni, Guineisk Kompagni, Diverse arkivalier fra Guinea, Vestindisk Handelselskab].
- J. O. Bro-Jørgensen og Morten Westrup: *Kommercekollegiet 1735-1816*. Vejledende Arkivregistraturer, bd. 22. Kbh. 1984. [Bl.a. ostindiske sager].
- Jens Holmgaard: *Rentekammeret. Danske og norske afdelinger 1660-1848*. Vejledende Arkivregistraturer, bd. 12. Kbh. 1964, s. 93-95. [Vestindisk-guineisk renteskriverkontor 1754-60].
- Koloniernes Centralbestyrelse*. Vejledende Arkivregistraturer, bd. 20. Kbh. 1975. [Koloniernes Centralbestyrelse m.fl. vestindiske kontorer efter 1848].
- Frank Allan Rasmussen: *Teknologi. Centraladministrationens behandling af teknologisager 1816-1996*. Kbh. 1998, s. 173-233. [Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet 1816-1848, bl.a. ostindiske sager].
- www.virgin-islands-history.dk. [Bl.a. registratur over de omfattende vestindiske lokalarkiver].

Om forfatterne

Niels H. Frandsen (NF)

Født 1944, cand. mag. og førstearkivar ved Grønlands Nationalmuseum og Arkiv. Har arbejdet med dansk lokalhistorie i 1800-tallet og Grønlands historie 1750-1900. Har bl.a. skrevet *Dansegilde og Mordbrand. Vejledning i retsbejtentarkiver* (1995), *Literacy and Literature in North Greenland 1791-1850 i Études Inuit Studies*, 1999, *Staver i katekismus i Skole, kirke, arkiv. Tilegnet Erik Nørr* (2004) og *Slægtsforskning i Grønland i Personalthistorisk Tidsskrift* 1997.

Eiríkur Gliese Guðmundsson (EGG)

Født 1953, BA, fhv. lærer og rektor i Sund Gymnasium Reykjavík, chef for IT- og publikationsafdelingen i Islands Nationalarkiv. Har arbejdet med langtidsbevaring af elektroniske arkivalier og formidling. Har forsket i 1700-tallets historie og bl.a. udgivet, i fællesskab med to andre, en kommunes historie *Sjávarbyggð undir Jökli. Saga Fróðárhrepps I b* (1988). Var medredaktør og bidragyder til bogen *Manntalið 1700 þrjú hundruð ára. Greinar í tilefni afmælis* (2005), der handler om folketællingen fra 1703. Har desuden udgivet forskelligt materiale til undervisning. Hovedredaktør af *Nordisk Arkivnyt* fra 2005.

Erik Gøbel (EG)

Født 1949, cand.mag., arkivar og seniorforsker ved Rigsarkivet. Har arbejdet med økonomisk-social historie, især vedr. Tropekolonierne, søfartshistorie og administrationshistorie. Har bl.a. skrevet *Dansk søfarts historie 2, 1588-1720* (1997, s. m. Ole Degn), *Kommenteret bibliografi til dansk-norsk historie 1536-1814* (1997, s. m. Knut Sprauten), *Noreg. Tverregistratur over Norgesrelevante materiale i Rigsarkivet i København* (2000), *De styrede rigerne. Embedsmændene i den dansk-norske centraladministration 1660-1814* (2000), *A Guide to Sources for the History of the Danish West Indies (U. S. Virgin Islands), 1671-1917* (2002) og *Jens Mortensen Sveigaards ostindiske rejsebeskrivelse 1665-1684* (2005).

Sámal Tróndur Finnsson Johansen (SJ)

Født 1965, cand.scient.soc. med hovedfag historie og geografi. Landsarkivar i Færøerne fra 2003. Har forsket i politisk, økonomisk og teknologisk historie i det 19. og 20. århundrede. Har undervist i forbindelse med feltkurser ved Institut for Geografi, RUC, og ved Circumpolar Arctic Social Science PhD-Courses, samt i færøsk efterkrigshistorie og i arkivkundskab ved Fróðskaparsetur Føroya. Har bl.a. udgivet *Fra hose til fiskefilet – Et studie i Færøernes teknøkonomiske historie, RUC* (1997), *Færøerne under den kolde krig – de*

militære installationer i Føroyar í kalda krígunum, Løgmannsskrivstovan (1999), samt artiklen *Manoeuvres of a 'Non-power – Faroese security policy, i: The Cold War, Military Power and the Civilian Society, Norwegian Aviation Museum series n. 5*, (2003).

Pétur Guðjón Kristjánsson (PK)

Født 1970, BA, arkivar ved Bevarings- og kassationsafdelingen ved Islands Nationalarkiv, hovedsagelig med rådgivning i den offentlige forvaltning. Forsker i 1500- og 1600-tallets social- og økonomihistorie og har bl. a. skrevet artiklen »Íslandssiglingar Englendinga og launverslun á 17. öld« i *Sagnir, tímarit um söguleg efni*, 20, 1999. Har desuden skrevet om arkivering og arkivalier i forskellige sammenhæng.

Kristjana Kristinsdóttir (KK)

Født 1955, cand. mag., leder af Bevarings- og Kassationsafdelingen ved Islands Nationalarkiv. Lektor (1/2 stilling) i arkivkundskab ved Afdeling for Historie ved Islands Universitet. Har arbejdet med islandsk arkivhistorie og -praksis, og bl.a. skrevet *Skjalavarsla stofnanna. Handbók* [Håndbog i arkivering for myndigheder] (1995), og artikler om samme emne, bl.a. *The Turning Point in 1985. The History of Appraisal and Disposal of Records in Iceland i: Archival Science*, Vol. 3, Nr. 2, 2003 og *Um skjalavörslu Stjórnarráðs Íslands* [Om centralforvaltningens arkivering] i: *Stjórnarráð Íslands 1964-2004* (2004). Har endvidere forsket i islandsk forvaltningshistorie i 1500- og 1600-tallet, med hensyn til udviklingen af den kgl. forvaltning og arkivpraksis i Island, og bl.a. skrevet »Um konur í íslenskum lénsreikningum 1645-1648« [Om kvinder i det islandske lensregnskab], i: *Kvennaslóðir*, 2003.

Ragnheiður Mósesdóttir (RM)

Født 1953, cand.mag., tidligere arkivar ved Islands Nationalarkiv, nu bibliotekar ved Den Arnamagnæanske Samling, København. Har arbejdet med islandsk forvaltningshistorie, især udviklingen efter 1550. Har bl.a. skrevet om Vidøkklosters arkivs skæbne ved reformationen: »Bessastaðabók og varðveisla Viðeyjar-klaustursskjala« i *Saga, tímarit Sögufélags XXXIV* (1996) og om forvaltningshistoriens rolle som del af Islandshistorien i artiklen »Íslenskt stjórnkerfi á fyrri hluta nýaldar« i *Íslenskir sagnfræðingar, Viðhorf og rannsóknir*, Reykjavík 2002. Har de seneste år beskæftiget sig med boghistorie, især Den Arnamagnæanske Kommissions udgavevirksomhed i perioden 1772-1938 og bl. a. skrevet »Publish or perish: Early Arnamagnæan editions as a means to the care and conservation of manuscripts« i *Care and conservation of manuscripts* 9 (2006).

Lena Nolsøe (LN)

Født 1951, cand. phil. i historie, arkivar ved Føroya Landsskjalasavn. Ekstern underviser på Fróðskaparsetur Føroya i administrationshistorie og arkivkund-

skab. Konsulent ved og forfatter til biografier til *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*, administrationshistoriske artikler i tidskriftet »Frøði«. Skrevet artiklen »Arbejdskolen i Tórshavn« i *Skole – Kirke – Arkiv* (2004).

Erik Nørr (EN)

Født 1944, dr.phil., arkivar og seniorforsker ved Landsarkivet for Sjælland m.v. Har arbejdet med skole- og uddannelseshistorie, kirkehistorie, forvaltningshistorie og socialhistorie i det 19.-20. århundrede. Har bl.a. skrevet disputatsen *Præst og Administrator. Sognepræstens funktioner i lokalforvaltningen på landet fra 1800 til 1841* (1981) og bøgerne *Skolen, præsten og kommunen. Kampen om skolen på landet 1842-1899* (1994) og *Genforeningens bedste gave. Skoleordning og amtsskolekonsulenter i Sønderjylland og Danmark* (2003). Har desuden skrevet bidrag til værket *Dansk Forvaltningshistorie* (2000) og været redaktør af *Kilder til dansk forvaltningshistorie*. Bind II-V (1998-2007). Har i *Arkiv* 1991 skrevet artiklen Kirkebogsføring i Island og på Færøerne.

Ane Marie B. Pedersen (AMP)

Født 1940, cand.phil., arkivar ved Grønlands Nationalmuseum og Arkiv. Har bl.a. skrevet Lidt om fiskeriets begyndelse i Grønland med Sisimiut som udgangspunkt i: *Kalâlek* 1996. Sult og Trangstider i Kalâlek 1995 (grønlandsk) i *Tidsskriftet Grønland* 1998. *Jørgen Brønlund. Allaffigeqatigiinneq/En brevveksling* (1999). Diverse biografier til *Dansk Kvindebiografisk Leksikon* 2000-01. Privatus som museum, i: *Tidsskriftet Grønland* 2001.

Hrafn Sveinbjarnarson (HS)

Født 1973, cand. mag., arkivar ved Islands Nationalarkiv 2001-05, stadsarkivar i Kópavogur fra 2006. Har arbejdet med islandsk musikhistorie og musikundervisning ved de islandske latinskoler, islandsk studenterhistorie i København og islandsk forvaltningshistorie. Har skrevet bogen *Félag íslenskra stúdenta í Kaupmannahöfn í 107 ár* (2001) – en arkivregistratur med en historisk indledning om Den islandske studenterforening i København. Har endvidere skrevet artiklen »Vökumaður, hvað líður nóttinni?« i: *Ritmennt* 8, 2003, om vægterver-sene i staden Reykjavík.

Jesper Thomassen

Født 1967, ph.d., arkivar og seniorforsker ved Landsarkivet for Fyn. 1997-2005 redaktør af *Danmarks Adels Aarbog*, fra 2003 redaktør af *Fynske Årbøger*, har medvirket som forfatter og redaktør af *Kilder til dansk forvaltningshistorie*, bind I (1998) og IV (2004). Har udgivet afhandlinger om kirke-, adels- og byhistoriske emner, herunder forholdet mellem stat og kirke i 15-1600-tallet.

Register til bind V

Registret omfatter de vigtigste ord og emner, der er nævnt i manchetterne og kommentarerne til de enkelte kildetyper. Derimod dækker registret ikke selve kildeteksterne og indledningerne til de enkelte landeafsnit. Personnavne, stednavne og kildernes proveniensangivelser er normalt heller ikke medtaget. Tallene henviser til kildernes numre ikke til sidetal.

- administrationsregnskab 42
 afholdsforeninger 11
 algersk søpasprotokol 56
 alkoholforbrug 11
 Altinget 37, 38, 53
 altingsbog 37
 altingsskriver 37
 amtmand 6, 12, 14
 ansøgning (gejstlig) 3
 ansøgning til Dansk-Islandsk Fond 54
 Asiatic Kompagni 55, 58
 auktionsbog 46, 47, 48
- befolkningsliste 70
 betænkninger til Landkommissionen 40
 broer, landingssteder og veje 13
 bygdeprotokol 17
 bygdeskoleinspektion 5
 bygningsbeskrivelse 25
 bådetal 16
- Christian V's norske Lov 7, 8
- dagbøger, præsternes 30
 Danske Kancelli 1
 Dansk-Islandsk Fond 54
 dansk-islandsk forbundslov 52, 53, 54
 Dansk-Islandsk Nævn 53
 decemberpapirer 24
 designation 22
 designation, missionærens 29
 dobbeltsproget forhandlingsprotokol 34
 domsmænd 7
- efterårsrepsting 45, 49, 50
 ekstraligningsskat 45
 enehandel 10
- fanger 35
 fangstliste 21
- fartøjsprotokol 68
 fast ejendom 47, 48
 fattigkasse 45
 fattiglemmer 38, 45
 fattigligning 45
 fattigregnskab 45
 fiskeregnskab 42
 fiskeri 4, 12
 fiskerigrænse 4, 52
 fiskeriinspektion 4
 fiskerisager 52
 fisketiende 42
 flyttedage 49
 folke- og bådetal 16
 folketælling Island 38, 39
 folketælling, Ostindien 59
 folketælling, Vestindien 70
 folketællingsfisk 44
 folketællingsgældsboek 44
 folketællingsting 44, 45, 49
 forhandlings- og resolutionsprotokol, Det Sekrete Råd 55
 forhandlingsprotokol, Dansk-Islandsk Nævn 53
 forhandlingsprotokol, forstanderskabets 34
 forstanderskab 30, 34, 35
 forsvar 9
 forsørgelsesplan 45
 fortegnelse over skibe og både 49, 50
 fortrolige skabssager 52
 forårsrepsting 45, 49, 50, 51
 fribrev for slave 66
 fribrevsprotokol 66
 frie farvede 70
 frikulørte 70
 Færingehavn 12
 Færø Amt 11, 12
 Færøernes Landbrugsråd 8
 Færøsager 1, 6
 fæstebønder 46
 fæsteprotokol for kongsjord 8

- gagebog 23
Garnisonen i Tórshavn 9
gavetold 44
generalbrev, Guinea 60
generalguvernør 64, 66
grandestævne 17
grindebud 15
grindebåd 16, 17
grindedistrikt 15, 16
grindedrab 16
grindefangst 16
grindehval 16, 17
grindepart 16
grinderegnskab 15
gruppeordnede sager (Udenrigsministeriet) 52
Grønlands Radioavis 36
Grønlands Styrelse 12
Grønlandsandragende 12
grønlandsk skoleberetning 32
Grønlandske Handel, Den kgl. se KGH
Grønlandstilladelse 12
grønlænderbog 23
Guineisk Kompagni 62
- handelsbog, kgl. handel (Færøerne) 10
handelsfilialer 10
handelshovedbog 10, 23, 42
handelskompagni 63
handelsregnskaber, islandske 42
haugestyrelse 17
havnemester 68
herrnhuterkirkebog 28
herrnhuterne 71
hjælpekasseregnskab 20
husbesøgsbog 43
hvalfangst 13, 21
hvalvåg 15
høstting 7
- indberetning fra koloniembedsmænd (generalbrev) 60
indberetning om byggeskoleinspektion 5
indberetning til Lagtinget 13
indberetninger om fødte, konfirmerede, viede og døde 71
inspektørens indberetning 18
instruks, generalguvernør 64
inventarietvilde 46, 49
inventarprædiken 31
Islandske Departement 6
islandske sager 1, 52
- Jónsbók 37
jordebog 1702-14 39
jordebogskommission 39
jordebogsregnskab 42
jordejere 46
jordfællesskab 17
junipapirer 20, 24
Justitsministeriet 6
justitsprotokol 7
- kateketer 30, 31, 32, 33
KGH (Den kgl. Grønlandske Handel) 18, 19, 23, 25, 27, 35
kgl. islandske handel 42
kirkebog, herrnhuternes 28
kirkebøger 71
kirkeordinans 2
kodetelegram 52
kollektbog 41
kolonibestyrelse 19, 22, 24, 25, 26
koloniens udgiftsliste 26
kolonikasse 35
koloniråd 64
kommandant 9
kommandant, vestindisk 64
Kommercekollegiet 55, 56
kommunal administration 17
kommuneprotokol 45, 49, 51
kommuner 6
kommuneråd 34
koncepter og indlæg 1
konebåd 35
kongeskat 44
kongetiende 44
kongsjord 8
konossement 27
krambodsbog 42
kramgods bog 42
kreaturregister 39
kreaturtælling 39, 46, 49, 50
kvinders stemmeret 11
kvinders valgret 51
kystfiskeri 12
- ladninger til og fra Indien 58
lagretsmænd 7
Lagtinget 6, 7, 14
lagtingsprotokol 7
landbrugsforhold 39
landbrugsjord 17
landfoged 8
Landkommissionen (1770-71) 40
Landkommissionen (1783-84) 40

- landprovst 2
 landskyldbod 9, 10
 landsnævnsforhandling 14
 Landsoverret 37
 leveranceforretning 25
 liste over ansatte 19
 logbog 57
 lovmand 37
 lovmandstold 44
 lukkede breve 1
 læsefærdighed 29, 43
 løsøre 47, 48, 49
 løsøreafgift 44
 løsøretiende 50
- mandtalsbog 43
 mandtalsgældsbog 44
 mandtalsliste 2, 22, 38
 mandtalsliste, missionærens 29
 mandtalsrulle 19
 Marineministeriet 4
 martspapirer 24
 matrikulskat 8, 9
 menighedernes indberetninger 71
 militær 9
 missionsdesignation 29
 monopolhandel 10, 42
- negerliste 65
 Nordgrønlands Hjælpekasse 20
 norske registre og tegnelser 1
 nyhedsformidling 36
- odelsjord 8
 oktroj for handelskompagni 63
 opgørelse af fattigregnskab 45
 Ostindisk Kompagni 55, 58
- palaberbog 61
 partehval 16
 pensaprotokol 33
 placeringsliste 19
 plantageindberetning 67
 politimester, Vestindien 69
 politiprotokol 17
 protokol over ankomne rejsende 69
 protokol over indkomne fartøjer 68
 provsti 2
 prædiken 31
 præsteansøgning 3
 præstedagbog 30
 præstekaldsliste 3
 præster 2, 41, 43, 71
- radioavis 36
 rapport over løsøre 49, 50
 registre, norske 1
 registreringsbog 46, 47, 48
 rejsende, protokol over 69
 rejsepas 69
 Rentekammerets Tabelkommission 59, 70
 rep 38, 39, 45, 51
 repartitionsliste 35
 repsnævn 45, 51
 repsprotokol 45
 repsstyrer 38, 39, 45, 46, 47, 48, 49, 50
 returladninger 58
- samlede sager (Udenrigsministeriet) 52
 Sankt Olaj dag 7
 sejladser 68
 sekretrådsprotokol, Trankebar 55
 sjæleregister 2, 43
 skansejournal 9
 Skansen 9
 skattematrikel 65
 skatteopkrævning 44
 skatter 10
 skibsbemandingsliste 12
 skibsjournal 57
 skibsliste 9
 skiftebog 47
 skifteforvaltning 7
 skoleberetning, grønlandsk 32
 skolesprog 5, 33
 skoletilsyn 5
 skydskassen 6
 slavebestand 65
 Slavehandelssocietetet 62
 slaver 66, 70
 sogneafstemning 11
 sognemandtal 29, 43
 sorenskriver 7
 specifikation 27
 spiritusudskænkning 11
 Statsministeriet 6, 52
 synsforretning 46
 syssel 38
 sysselmand 12, 13, 15, 16, 17, 38, 44, 45, 50
 sysselnævn 45
 søpasprotokol 56
- tegnelser, norske 1
 tiende 15, 49
 tiendeangivelse 50
 Tiendeloven 1096/97 45, 49
 tienderegnskab 45

Register til bind V

Tinganes 9, 10
tingbog 7, 37, 48
tinggældsbog 44
tingskriver 7
tolvmandsdom 37
trekantfart 62
tyrkerpas 56

Udenrigsministeriet 52
udgiftsliste, koloniens 26
udmark 17
udskiftning 17
udtægtsforretning 46, 48
udtægtsprotokol 46
ufrie 70
ungdomsliste 2

valgbog, repsnævn 51
valgliste 51
vedtægt (bygdernes) 17
veje, broer og landingssteder 17
vejrobservationer 9
vestindisk regering 64, 66, 71
Vestindisk-Guineisk Kompagni 63, 70
visitats 2
visitatsregister 2
vulkanudbrud 41
vurderingsmænd 46
vårting 7

Økonomisk Fond 13
økonomiske bøger 45
økonomiske tabeller 39, 50

åbne breve 1

Fællesregister over kildetyper bind I-V

Registret omfatter kildetyperne i alle fem bind i værket »Kilder til dansk forvaltningshistorie«. I tilfælde, hvor en kildetype er betegnet med flere nøgleord, er alle ord anført som opslagsord. Romertallene angiver bindets nummer, arabertallene kildetypens nummer i bindet, ikke sidetallet.

De fem bind er følgende

- I Vor gunst tilforn. Kilder til dansk forvaltningshistorie før 1750, Kbh. 2007.
- II På embeds vegne. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1750-1920, Kbh. 1998.
- III Efter bemyndigelse. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1920-1970. Under udgivelse.
- IV Slesvig, Preussen, Danmark. Kilder til sønderjysk forvaltningshistorie, Kbh. 2004.
- V Nordatlanten og Troperne. Forvaltningshistoriske kilder fra Færøerne, Grønland, Island og Tropekolonierne, Kbh. 2007.

- Accisebog I, 74
- Adelspatent I, 12
- Administrative retningslinjer IV, 38
- Af- og tilgangsbog I, 32
- Afgangsbevis for børnehavelærerinde III, 31
- Afgiftsberigtigede motorkrøretøjer, protokol for III, 99
- Afholdelse af offentlig forlystelse, ansøgning om IV, 64
- Afhøring af udlænding under observation III, 126, – i forbindelse med udstedelse af opholdsbog III, 125
- Afhøringsskema fattigvæsenet II, 84
- Akthæftefortegnelse IV, 37
- Alderdomshjem, skema vedrørende betaling for ophold III, 80
- Algiersk søpasprotokol V, 56
- Alimentationsprotokol III, 20
- Almueskolefundats I, 87
- Altingsbog V, 37
- Amtet, protokol for IV, 11
- Amtskort med beretning fra amtsskolekonsulent III, 23
- Amtspas II, 25
- Amtsskolekonsulents beretning (amtskort) III, 23, – tilsynsprotokol IV, 76
- Anbragte plejebørn, protokol over II, 87
- Anholdelsesprotokol III, 16
- Ankomne rejsende, protokol over V, 69
- Anmeldelse af dødfødte II, 91
- Anmeldelsesprotokol III, 17
- Ansættelseskontrakt for »økonom« ved fattiggården IV, 57
- Ansøgning om afholdelse af offentlig forlystelse IV, 64, – om alderdomsunderstøttelse II, 85, – om embede I, 4, – om erindringsmedalje III, 111, – om indfødsret III, 129, – om statsstøtte til kunst og videnskab III, 36, – om tilskud til folkehøjskoler og landbrugsskoler III, 30, – til Dansk-Islandsk Fond V, 54
- Antegnelser I, 56
- Arbejder- og bonderåd, protokol for IV, 65
- Arbejdsledig, stamkort for III, 85
- Arbejdsordning IV, 53
- Arkiveringssystemer III, 1-6
- Arkivfortegnelse IV, 27
- Artikelbog IV, 44
- Auktionsbog, repsstyrerens V, 48
- Auktionsprotokol II, 49
- Autorisation til fremstilling af fødevarer med henblik på eksport III, 58

- Befaling III, 109
Befalingsbog (parolprotokol) I, 36
Begæring om optagelse på valglisten til folkeafstemningen IV, 70
Beretning (forvaltning) IV, 39, – medicinal-II, 103, – (om Socialdemokratiet) IV, 43
Besigtigelse af fredede mindesmærker, indberetning III, 89
Beskæftigelsesforanstaltning, forslag til III, 86
Bestalling (embede) I, 5, – (kaperbrev) I, 21
Bestallinger, konfirmation af slesvigske IV, 2
Bestallingsprotokol II, 9
Besøgsrapport (fagkonsulent) III, 28
Betaling for ophold på alderdomshjem, skema vedrørende III, 80
Betænkninger og forslag til Landkommissionen 1770-71 V, 40
Bevidnelsesbrev I, 2
Bevilling (amt) II, 19, – (toldfrihed) III, 95
Bilag (lensregnskab) I, 50, – (skatteregnskab) I, 54
Bispens kirkevisitatsprotokol II, 62, – skolevisitatsbog II, 75
Boligtælling III, 113
Borgerskabsprotokol I, 64
Brandforsikringsprotokol II, 21
Brandretsprotokol I, 67
Brandtaksationsprotokol IV, 30
Brandvæsenet på øen Sild 1888, Oversigt over IV, 61
Brevbog II, 4
Brevkopibog II, 4, V, 1
Broer, indberetning om V, 13
Bygdeprotokol V, 17
Byggegodtgørelse III, 91
Byggeri, indberetningsskema III, 117
Bygningsfredninger, hvide læg med oplysninger III, 90
Bygningstegning (jernbane) III, 41
Byplanvedtægt med tilhørende kort III, 87
Børnehavelærerinde (afgangsbevis) III, 31
Bådetal, fortegnelse V, 16
- Censorindberetning III, 29
Cirkulære vedrørende jernbanedriften III, 44
- Dagbog for fattiggård II, 82, – for indbyrdes undervisning II, 68, – for politistation eller vagtværn III, 18
Dansk-Islandsk Fond, ansøgning til V, 54
Dansk-Islandsk Nævns forhandlingsprotokol V, 53
Decemberpapirer V, 24
- Deklaration husmandsbrug III, 54
Deliberationsprotokol II, 3
Den internationale Kommissions (CIS) politimyndighed (rapport fra gendarmeridistrikt) IV, 69
Dépêche III, 8
Det nationale register 1921 IV, 72
Digereces IV, 10
Discipelprotokol I, 88
Dispensation fra Fabrikloven III, 66
Distributionsprotokol I, 89
Distriktssag for statsskovbruget III, 60
DK-systemet III, 3
Dobbeltsproget forhandlingsprotokol (grønlandske forstanderskabers) V, 34
Dombog, rigens I, 46
Domprotokol II, 43
Domænebeskrivelse IV, 74
Driftsberegning III, 47
Driftsbog for statsskovdistrikt III, 61
DSB, protokol over møder mellem afdelingerne i III, 45
Dødsattest II, 95
- Edsprotokol I, 33
Egnsudviklingsstøtteansøgninger, oversigt over III, 71
Eksamensbevis lærere II, 72
Eksamensprotokol (folkeskolen) II, 70, – (mellemskoleeksamen) III, 26
Eksport, autorisation til fremstilling af fødevarer med henblik på III, 58
Ekspropriationskommissionsprotokol III, 39
Ekstrakt lensregnskab I, 55
Ekstraktindberetning II, 30
Ekstraordinære industrileverancer 1940-45 III, 69
Elevkarakteristikker III, 77
Embedsbog (liber daticus) II, 54
Engbog I, 68
Erektionspatent I, 13
Erhvervstælling III, 115
Erindringsmedalje, ansøgning om III, 111
- Fabrikliste III, 62
Fabrikloven, dispensation III, 66
Fag- og timefordeling med lærerfortegnelse III, 24
Fagkonsulents besøgsrapport III, 28
Fangemandtal II, 52
Fangstliste V, 21
Fartøjer, protokol over indkomne V, 68
Fattigkommissionsindberetning IV, 36

- Fattigligning II, 78, V, 45a
 Fattigordning IV, 35
 Fattigprotokol I, 69
 Fattigregnskab II, 79, – opgørelse af V, 45c
 Fattigvæsenets afhøringssekema II, 84
 Filmcensurkort III, 34
 Fiskregnskab V, 42a
 Flurbuch (parcelbog) IV, 45
 Flækkekollegiets forhandlingsprotokol IV, 32
 Flækkeprivilegium IV, 31
 Fogedprotokol II, 46
 Folkebiblioteksansøgning III, 35
 Folkebiblioteksberetning III, 35
 Folkehøjskoler, ansøgning om tilskud III, 30
 Folkeregisterkort III, 123
 Folketal, fortegnelse over V, 16
 Folketælling 1769, 1855 og 1916 II, 12, –
 1703 (Island) V, 38, – (Ostindien) V, 59, –
 (Vestindien) V, 70
 Folketællingsgældsbog V, 44
 Foreningsmedlemsliste IV, 42
 Forestillingsprotokol II, 1
 Forfattere (indstilling om statsstøtte) III, 37
 Forhandlerfuldmagt I, 26
 Forhandlingsprotokol (amtsråd) II, 28, –
 (Dansk-Islandsk Nævn) V, 53, – (delibera-
 tionsprotokol) II, 3, – (dobbeltsproget,
 grønlandske forstandskabers) V, 34, –
 (Flækkekollegiet) IV, 32, – (sundhedskom-
 mission) II, 99, – med bilag III, 4
 Forleningsbrev I, 48
 Forligelseskommissionsprotokol II, 23
 Forligsmandsprotokol IV, 56
 Forpligtsbog I, 62
 Forslag til beskæftigelsesforanstaltning III,
 86
 Forsørgelsesplan II, 77, V, 45b
 Fortegnelse over folke- og bådetal V, 16, –
 over ind- og udgående skibe III, 96
 Forvaltningsberetning IV, 39
 Fredningsnævn, kendelsesbog III, 88
 Fredstraktat I, 28
 Fremmede handelsrejsende, protokol over II,
 37
 Fremmedprotokol III, 124
 Fribrev for slave V, 66
 Frimandsprotokol I, 34
 Fuldbårenhedsskema II, 92
 Fuldmagt I, 24
 Fundats for almueskole I, 87
 Færgejournal III, 49
 Færsager, Justitsministeriets V, 6
 Fæsteafsløsningskommissionsprotokol III, 53
 Fæsteprotokol for kongsjord V, 8
 Fødevarer, autorisation til fremstilling med
 henblik på eksport III, 58
 Fødselsanmeldelse for levendefødte børn II, 94
 Gagebog V, 23
 Garantiasag vedrørende drift af privatbane III,
 46
 Garnisonsjournal I, 38
 Gebäudesteuerrulle IV, 77
 Gendarmeri-rapport IV, 14, IV, 69, IV, 73
 Generalrapport for sundhedsvæsenet IV, 60
 Generalsuperintendentens visitatsprotokol
 IV, 21
 Gesellschaftsregister IV, 50
 Gewerbsteuer IV, 48
 Gratiasprotokol II, 8
 Grinderegnskab V, 15
 Grundbog IV, 46
 Grundtakst I, 76
 Grænsegendarmeriet, rapport om smugleri fra
 IV, 73
 Grønlandsk skoleberetning V, 32
 Grønlandstilladelse V, 12
 Grønlænderbog V, 23
 Gymnastikberetning II, 67
 Handels- og håndværkskoncession IV, 8
 Handelsbog (kg. handel på Færøerne) V, 10
 – (kg. handel Island) V, 42b
 Handelskompagnioktroj V, 63
 Handelsregister III, 64
 Handelsregnskab, islandsk V, 42
 Handelsrejsende, protokol over fremmede II,
 37
 Helbredskort III, 76
 Herredagsdombog I, 44
 Herredsbog I, 82
 Herrnhuterkirkebog V, 28
 Hjemmevielsesprotokol I, 84
 Hjælpekasseregnskab V, 20
 Hovedbog (skat) II, 32
 Hovedregistrant for modtagere af sociale
 ydelser III, 74
 Husassistent-undersøgelsen III, 119
 Husbesøgsbog V, 43
 Husbog for Nyboder I, 39
 Husdyrvoldgift III, 12
 Husmandsbrug, købekontrakt og deklaration
 III, 54
 Husskatregister IV, 16
 Hvide læg med oplysninger om bygningsfred-
 ning III, 90

- Hyldningsfuldmagt I, 14
Håndfæstning I, 3
Håndværkskoncession IV, 8
- Idrætsstatistik III, 118
Immatrikulationsprotokol III, 32
Indberetning (amt) II, 18, – (broer) V, 13, – (byggeri) III, 117, – (besigtigelse af fredede mindesmærker) III, 89, – (bygdeskoleinspektion) V, 5, – censor- III, 29, – ekstrakt- II, 30, – fattigkommissions- IV, 36, – (fødte, konfirmerede, viede og døde) V, 71, – gymnastik- II, 67, – (inspektør) V, 18, – (jordemodervæsenets indretning) II, 90, – Lagtings- V, 13, – (landingssteder) V, 13, – plantage- V, 67, – politiadjutant) IV, 75, – provste- II, 61, – præste- II, 55, IV, 22, – (regnskab til Landøkonomisk Driftsbureau) III, 57, – (skoleinspektion) V, 5, – (skolevæsenet før 1814) II, 63, – (sprogforhold til Den slesvig-holstenske Provinsialregering) IV, 5, – statskonsulent- III, 59, – (stifternes økonomiske forhold) I, 9, – (sundhedsforholdene i 1743-44 (Jessenske relationer)) II, 89, – (Udenrigsministeriet) III, 7
- Indberetningsskema for byggeri III, 117
Indfødsret, ansøgning om III, 129
Indkomne fartøjer, protokol over V, 68
Indkomstskat til staten, skatteberegningsliste III, 100
Indkvarteringsprotokol I, 40
Indsendt jordebog II, 13
Indstilling (om statsstøtte til forfattere) III, 37, – (om sterilisation) III, 78, – (til Marshall-hjælp) III, 70
Industriel produktionsstatistik III, 116
Industrileverancer 1940-45, ekstraordinære III, 69
Industristatistik IV, 51
Inspektørens indberetning V, 18
Instruks (for kancellister) I, 7, – (for generalguvernør) V, 64, – (for statholderen) IV, 4
Instruktion I, 27
Invalidenævns sag (Krankenblatt) IV, 71
Inventariebog fattiggård II, 83
Inventarliste (len) I, 58, – (skole) II, 74, – (toldkammer) III, 92
Inventarprotokol (museer) III, 38
Inventarprædiken V, 31
Islandsk handelsregnskab V, 42
Islandske sager, Udenrigsministeriets V, 52a
- Jernbanedriften, cirkulære vedrørende III, 44
Jessenske relationer II, 89
Jordebog (adeligt gods) II, 13, – (købstad) I, 63, – (len) I, 51
Jordemoderbesikkelse II, 27
Jordemoderprotokol II, 93
Jordlovsudvalgets administrationssager III, 54
Journal (karantænevæsenet) II, 97, – (Rentekammeret) II, 6
Journalplansystem III, 2
Journalssystem med faste numre III, 1
Journalssystemer III, 1-3
Junipapirer V, 24
Justitsprotokol (provstens) I, 80, – (tingbog, herredsfoged) II, 40
- Kadetbedømmelse III, 106
Kalds- og kollationsprotokol IV, 23
Kaldsbrev I, 78
Kancellisystemet III, 1
Kaperbrev I, 21
Kapitelstakst I, 86
Kassebog (skat) II, 31
Kaution I, 6
Kendelse i oprejsningsnævn III, 15
Kendelsesbog for fredningsnævn III, 88
Kirkebog II, 53, – herrnhuterne (Grønland) V, 28
Kirkeregnskab for købstadkirke II, 59, – for landsbykirke I, 85
Kirkevisitatsprotokol bisp II, 62
Klage over brud på overenskomst III, 83
Klemmebrev I, 77
Kodetelegram V, 52b
Kogsoktroj IV, 34
Kollats I, 79
Kollektbog (vulkanudbrud) V, 41
Kolonibestyrelserens mandtalsliste V, 22
Kolonisens udgiftsliste V, 26
Kommandorapport V, 4
Kommunal hovedregistrant for modtagere af sociale ydelser III, 74
Kommunale journalsystemer III, 3
Kommunalt mandtal III, 121
Kommuneprotokol V, 45
Konfirmation af slesvigske bestallinger IV, 2
Kongens håndbog I, 29
Konossement V, 27
Konsistorialprotokol IV, 25
Konsumtionsprotokol I, 73
Kontraktbog I, 20
Kopibog (indkomne breve) II, 26. Se også brevkopibog, brevbog

- Krambodsbog V, 42b
 Krankenblatt IV, 71
 Kreaturtælling 1703 (Island) V, 39
 Kreditiv I, 25
 Kredslæges eftersynsprotokol II, 101
 Krigserklæring I, 22
 Krisehjælp til landbruget, skema III, 73
 Kunst (ansøgning om statsstøtte) III, 36
 Kvittance II, 33
 Kvittansiarum I, 59
 Kvittering I, 59
 Kyholm-pas II, 98
 Kæmnerregnskab I, 65
 Købekontrakt og deklaration husmandsbrug III, 54
 Københavns Politis registerblade III, 122
 Køreplan (jernbane) III, 43
- Ladninger til og fra Indien V, 58
 Lagtingsindberetning V, 13
 Lagtingsprotokol V, 7
 Land- eller plovmatrikel IV, 15
 Landbrug, skema til krisehjælp III, 73
 Landbrugsskoler, ansøgning om tilskud III, 30
 Landbrugstælling III, 114
 Landdagsvalgliste IV, 41
 Landingssteder, indberetning V, 13
 Landkommissionen 1770-71, betænkninger og forslag til V, 40
 Landsbyvedtægt IV, 33
 Landsnævnsforhandling V, 14
 Landøkonomisk Driftsbureau, regnskabsindberetning III, 57
 Lavsartikler I, 71
 Lavsbog I, 70
 Lavsprotokol I, 70
 Lavsskrå I, 71
 Lensregnskab I, 49
 Lensregnskabsbilag I, 50
 Lensregnskabsekstrakt I, 55
 Leveranceforretning V, 25
 Levnedsmiddelkontrolkort III, 67
 Liber daticus II, 54
 Licentregnskab IV, 20
 Liste over ansatte ved kolonien V, 19
 Listebog I, 35
 Lodsjournal III, 50
 Logbog V, 57
 Lægdsrulle II, 24
 Lærekontrakt III, 84
 Læreres eksamensbevis II, 72
 Lærertortegnelse III, 24
- Lærerne i Nord- og Mellemslesvig, spørge-skema IV, 68
 Læringlevoldgift III, 13
- Mandtal (fanger) II, 52, – kommunalt III, 121, – skatte- I, 53
 Mandtalsgældsbog V, 44
 Mandtalsliste III, 101, – grønlandske missionærers V, 29, – kolonibestyrerens V, 22
 Mark- og engbog I, 68
 Marshall-hjælp, indstillinger til III, 70
 Martspapirer V, 24
 Materieltegning (jernbane) III, 42
 Matrikel over studerende III, 32
 Matriklen 1662 II, 14, – 1664 II, 14, – 1688 II, 15, – 1844 II, 17
 Medicinalberetning II, 103
 Medlemsliste forening IV, 42
 Melderegister IV, 49
 Mellemskoleeksamensprotokol III, 26
 Militær rejserapport III, 107
 Militæretat I, 29
 Militært nodehæfte III, 112
 Mindesmærker, indberetning om besigtigelse af fredede III, 89
 Missionsdesignation V, 29
 Motorkrøtøjer, protokol for afgiftsberigtigede III, 99
 Museumsinventarprotokol III, 38
 Mutterrolle (artikelbog) IV, 44
 Mæglingsforslag III, 81
 Mødereferat (råd og nævn ved uddannelsesinstitutioner) III, 27, – (Udenrigspolitisk Nævn) III, 10
 Mødrehjælpssag III, 79
 Mønsterulle I, 31
 Mønstringsprotokol III, 98
 Mønstringsrulle I, 31
- Naturalisationsansøgning IV, 40
 Navneforandringsprotokol III, 21
 Negerliste V, 65
 Negotiebog V, 62
 Nodehæfte, militært III, 112
 Normaltegning (jernbane) III, 41
 Norske registre og tegnelser vedrørende Færøerne og Island V, 1
 Notarialprotokol II, 47
 Note (Udenrigsministeriet) III, 7
 Næringsbrev IV, 55
 Næringsbrug, protokol over skadelige II, 100
 Næringsprotokol III, 63
 Nødhjælpsarbejder, spørgeskema III, 72

- Observation, afhøring af udlænding under III, 126
Odder-systemet III, 3
Officer, stamblad for III, 104
Oktroj for handelskompagni V, 63
Opdragelsesanstalt, stambog III, 75
Opgørelse af fattigregnskab V, 45c
Opholdsbog, afhøring i forbindelse med udstedelse af III, 125
Oplysningsskema for nyansatte lærere II, 71
Oprejsningsnævn, kendelse III, 15
Ordensreglement II, 80
Overenskomst III, 82
Overenskomst, klage over brud på III, 83
Overformynderiprotokol II, 22
Overpolitiretsprotokol II, 20
Oversigt over brandvæsenet på øen Sild 1888 IV, 61, – over egnsudviklingsstøtteansøgninger III, 71, – over varer sendt og modtaget med Kleinbane IV, 52
Overslag I, 15

Palaberbog V, 61
Panteprotokol IV, 12
Parcelbog IV, 45
Parolprotokol I, 36
Patentansøgning III, 65
Patientprotokol II, 102
Pensaopgivelser III, 25
Pensaprotokol V, 33
Pensionsansøgning I, 8
Personalakt III, 48
Personregister (Standesamtsregister) IV, 77
Planbog III, 40
Plantageindberetning V, 67
Plovmatrikel IV 15
Plovregister IV, 17
Politiajudantens indberetning IV, 75
Politiprotokol II, 41
Portkonsumtionsbog II, 35
Postvæsenet, rapportbog III, 51
Privatbane, garantisag vedrørende drift III, 46
Privilegium for flække IV, 31
Programoversigt for radioudsendelser III, 33
Protokol for afgiftsberigtigede motorkøretøjer III, 99, – for amtet IV, 11, – for arbejder- og bonderåd IV, 65, – over anbragte plejebørn II, 87, – over ankomne rejsende V, 69, – over hjemmevielser I, 84, – over indkomne fartøjer V, 68, – over møder mellem afdelingerne i DSB III, 45, – over skadelige næringsbrug II, 100
Provstebog I, 82
Provsteindberetning II, 61
Provstemodeprotokol I, 81
Provstens skolevisitatsbog II, 76
Præsteansøgning V, 3
Præstedagbog V, 30
Præsteed II, 57
Præsteindberetning II, 55
Præstens indberetning før visitats IV, 22, V, 2
Præstevalgsprotokol IV, 24

Radioavis V, 36
Radioudsendelser (programoversigt) III, 33
Rapport fra gendarmeridistrikt IV, 69, – fra grænsegendarmeriet om smugleri IV, 73, – gendarmeri IV, 14, – om løvsøre, repsstyrens V, 49
Rapportbog fra postvæsenet III, 51
Rapportjournal III, 93
Realregister II, 44
Registerblade, Københavns Politi III, 122
Registre og tegnelser, norske V, 1
Registreringsbog, repsstyrens V, 47
Reglement for Hjem til Optagelse af Alderdomsunderstøttede II, 86, – ordens- II, 80, – spise- II, 81
Regnskab, fattig- II, 79, V, 45c, – fisk- V, 42a, – grinde- V, 15, – hjælpekasse- V, 20, – islandsk handelsregnskab V, 42, – kæmner- I, 65, – købstadkirke II, 59, – landsbykirke I, 85, – Landøkonomisk Driftsbureau III, 57, – lens- I, 49, I, 50, I, 55, – licent- IV, 20, – rentemester- I, 17, – skatte- I, 54, – udspisnings- I, 52, – Øresundstold- I, 72, – års- II, 29
Regnskabsindberetning til Landøkonomisk Driftsbureau III, 57
Regnskabssystem III, 5
Rejserapport, militær III, 107
Relationsprotokol IV, 7
Rentemesterregnskab I, 17
Repartitionsliste V, 35
Repsprotokol V, 45
Repsstyrens auktionsbog V, 48, – rapport om løvsøre V, 49, – registreringsbog V, 47, – økonomiske tabel V, 50
Resolutionsprotokol II, 1
Restanceliste I, 18
Revisionstegnebog I, 19
Rigens dombog I, 45
Rigens forfølgingsbog I, 46
Rigsrådsvalg, stemmegivningsprotokol IV, 3

- Rostjenestetaksation I, 30
 Rotuli II, 2
 Rådstueprotokol I, 60
- Sageliste II, 39
 Schulchronik (skolekrønike) IV, 63
 Sekretrådsprotokol V, 55
 Selvangivelse III, 102
 Separations- og skilsmisseprotokol III, 22
 Sessionsprotokol I, 41, IV, 9
 Sjeleregister V, 2, V, 43
 Skadelige næringsbrug, protokol over II, 100
 Skansejournal V, 9
 Skatteberegningsliste for indkomstskat til staten III, 100
 Skattehovedbog II, 32
 Skatteliste I, 75
 Skattemandtal I, 53
 Skatteregnskabsbilag I, 54
 Skema vedrørende betaling for ophold på alderdomshjem III, 80, – vedrørende krisehjælp til landbruget III, 73
 Skibe, fortegnelse over ind- og udgående III, 96
 Skibsjournal I, 37, V, 57
 Skibsliste IV, 28
 Skibsregister III, 97
 Skibstegning III, 108
 Skifteprotokol II, 48
 Skoleberetning II, 65, – grønlandsk V, 32
 Skoleinspektion, indberetning om V, 5
 Skolejournal II, 69
 Skolekrønike IV, 63
 Skolelokaler, statistiske oplysninger om II, 73
 Skoleplan II, 64
 Skolevisitatsbog, bispens II, 75, – provstens II, 76
 Skyld- og panteprotokol (skøde- og panteprotokol) IV, 12
 Skøde I, 1
 Skøde- og panteprotokol II, 45, IV, 12
 Skødegenpart III, 14
 Slesvigske stænderforsamling, valgliste for valg til den IV, 6
 Sociale ydelser, kommunal hovedregistrant for modtagere af III, 74
 Socialforsikringsliste IV, 58
 Sogneafstemning (spiritusudskænkning) V, 11
 Sognemandtal V, 43
 Spisereglement II, 81
 Sprogforhold, indberetning til Den slesvigholstenske Provinsialregering IV, 5
- Spørgeskema i forbindelse med visumudstedelse III, 127, – om lærerne i Nord- og Mellemslesvig IV, 68, – om nødhjælpsarbejder III, 72
 Spørgsmål vedrørende retsvæsenet IV, 67
 Stadsbog (rådstueprotokol) I, 60
 Stamblad for officer og værnepligtig III, 104
 Stambog I, 31, – fra opdragelsesanstalt III, 75
 Stamkort for arbejdsledig III, 85
 Stamrulle I, 31
 Standesamtsregister IV, 77
 Statholderen, instruks for IV, 4
 Statistik, industri- IV, 51
 Statistiske oplysninger om skolelokaler og sundhedsforhold II, 73
 Statskonsulentindberetning III, 59
 Statsskovbrug, distriktssag III, 60
 Statsskovdistrikt, driftsbog III, 61
 Statut for tvangslav IV, 54
 Stavnregister IV, 19
 Stemmegivningsprotokol ved rigsrådvalg IV, 3
 Sterilisation, indstilling om III, 78
 Stolestaderegister fra købstadkirke I, 83, – fra landsogn IV, 26
 Straffebog III, 105
 Strafferegister II, 50
 Studentermatrikel III, 32
 Stænderforsamling, valgliste for valg til den slesvigske IV, 6
 Stævningsbog I, 43
 Sundhedsvæsenet, generalrapport for IV, 60
 Sundhedsforhold, Statistiske oplysninger om II, 73
 Supplikprotokol II, 7
 Svarbrev I, 23
 Svendeprøvekommissionsprotokol III, 68
 Synodalmonita I, 81
 Synodeberetning IV, 62
 Synsforretning I, 57
 Synsprotokol (kirker og præstegårde) II, 60
 Sætningsinstrument IV, 18
 Søforhør III, 11
 Søpas I, 10
 Søpasprotokol V, 56
 Sørulle I, 42
- Tamperretsprotokol II, 56
 Tegnebog I, 19
 Testamentprotokol II, 10
 Tiendeafløsningen, tiendeliste III, 52

- Tiendeliste i forbindelse med tiendeaflysningen III, 52
Tienderegnskab og fattigligning V, 45a
Tildeling af rang I, 11
Tilgangsbog I, 32
Tilsynsprotokol, amtsskolekonsulentens IV, 76
Tingbog (herredsfoged) I, 47, II, 40
Tingbogsblad III, 14
Tingsvidne IV, 13
Tjenestefordelingsliste III, 94
Toldbog II, 34
Toldfrihed, bevilling til III, 95
Toldkammerinventarliste III, 92
Traktatindgåelse III, 9
Tvangslav, statut for IV, 54
Tyendeprotokol II, 51
Tyske Kancelli Indenrigske Afdelings topografisk ordnede sager IV, 1
- Uddannelsesinstitutioner, mødereferat III, 27
Uddelingsbog I, 69
Udenrigsministeriets islandske sager V, 52a
Udenrigspolitisk Nævn, mødereferat III, 10
Udenrigstjenestens arkivsystem III, 6
Udgiftsliste, koloniens V, 26
Udgiftsreglement I, 16
Udlænding under observation, afhøring af III, 126
Udlændingesag III, 128
Udnævnelsesbrev I, 5
Udskiftningsforretning II, 16
Udspisningsregnskab I, 52
Udstykningskort III, 55
Udtægtsprotokol V, 46
Udvandrerregister III, 19
Underskrivelsesbog II, 5
Undervisningsplan II, 66
Ungdomskommissionens ungdomsenquete III, 120
- Vaccinationsprotokol II, 96
Vagtjournal II, 36
Valgbog, ikke-hemmelige valg V, 51
Valgliste (Landdag) IV, 41, – (valg til den slesvigske stænderforsamling) IV, 6
Valglisten til folkeafstemningen, Begæring om optagelse på IV, 70
Vandrebogsprotokol IV, 29
Vedtægtsbog I, 61
Veje, indberetning om V, 13
Vejerhusbog I, 66
Verbalnote III, 7
Veteranenbeihilfe IV, 59
Videbog I, 61
Videnskab (ansøgning om statsstøtte) III, 36
Visdomsbog II, 11
Visitats, præstens indberetning før IV, 22, – se også sjæleregister
Visitatsprotokol for generalsuperintendenten IV, 21
Visumudstedelse, spørgeskema i forbindelse med III, 127
Vitaprotokol II, 58
Vivisektionsprotokol III, 56
Voldgift (husdyr) III, 12, – (lærlinge) III, 13
Voteringsprotokol II, 42
Vurderingsfortegnelse III, 103
Vælgerforeningens udvalgsbetænkninger IV, 66
Værgerådsdekret II, 88
Værnepligtig, stamblad for III, 104
- Wandergewerbeschein (næringsbrev) IV, 55
- Öffentliche Lustbarkeiten (ansøgning om afholdelse af offentlig forlystelse) IV, 64
Økonomiske tabel, repsstyrerens V, 50
Øresundstoldregnskab I, 72
Øvelsesrapport III, 110
- Årsberetning (toldkammer) II, 38
Årsregnskab II, 29

